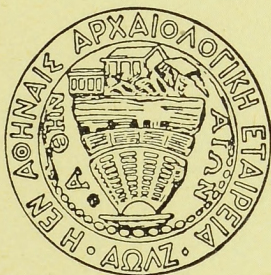

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1976

ΤΕΥΧΟΣ Β'

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1979

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α' ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

Σελίς

21. 'Ανασκαφή ἀκροπόλεως 'Αγίου 'Ανδρέου Σίφνου ὑπὸ Βαρβάρας Φιλιππάκη (πίν. 184 - 186)	284 - 286
22. 'Ανασκαφαὶ Πάρου ὑπὸ Δημητρίου Σκιλάρντι (πίν. 187 - 193)	287 - 294
23. 'Ανασκαφή Νάξου ὑπὸ Βασιλείου Κ. Λαμπρινουδάκη (πίν. 194 - 198)	295 - 308
24. 'Ανασκαφή Θήρας ὑπὸ Χρίστου Ντούμα (παρένθ. πίν. IB' καὶ πίν. 199 - 203)	309 - 329
25. 'Ανασκαφή Σελλάδας Θήρας ὑπὸ Νικολάου Σ. Ζαφειροπούλου (πίν. 204 - 210)	330 - 333
26. 'Ανασκαφαὶ εἰς Ρόδον ὑπὸ Γρηγορίου Κωνσταντινοπούλου (πίν. 211 - 213)	334 - 341
27. 'Ανασκαφή 'Αρχανῶν ὑπὸ Γιάννη καὶ 'Εφης Σακελλαράκη (πίν. 214 - 220)	342 - 399
28. 'Ιερὸ 'Ερμῆ καὶ 'Αφροδίτης στὴ Σύμη Βιάννου ὑπὸ 'Αγγελικῆς Λεμπέση (παρένθ. πίν. IF' καὶ πίν. 221 - 226)	400 - 407
29. Τὸ ἱερὸ κορυφῆς Γιούχτα ὑπὸ 'Αλεξάνδρας 'Ιωαννίδου-Καρέτσου (παρένθ. πίν. ID' καὶ πίν. 227 - 232)	408 - 418
30. 'Ανασκαφή Ζάκρου ὑπὸ Νικολάου Πλάτωνος (παρένθ. πίν. IE' καὶ πίν. 223 - 243)	419 - 439
31. 'Ανασκαφή εἰς Βασιλικήν 'Ιεραπέτρας ὑπὸ 'Αντωνίου Α. Ζώη (παρένθ. πίν. IF', IZ' καὶ πίν. 244 - 245)	440 - 459
32. 'Ανασκαφή στὸ Καστέλλι Χανίων ὑπὸ Γιάννη Τζεδάκι (πίν. 246 - 254)	460 - 468

(Πίν. 184 - 186)

Αί γενόμεναι κατά τὸ 1976 εἰς τὴν ἀκρόπολιν Ἀγίου Ἀνδρέου τῆς Σίφνου ἐργασίαι, βραχείας δυστυχῶς καὶ πάλιν διαρκείας, διεξήχθησαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πύργου β, ὅπου εἶχον πέρυσιν ἀνοιχθῇ δύο τάφροι. Αὐταὶ ἠνώθησαν ἐφέτος καὶ ἡ ἀνασκαφεῖσα συνολικῶς ἔκτασις 11.50 μ. μήκους 4.60 μ. πλάτους καὶ 2.25 μ. μεγ. βάθους (εἰκ. 1), ἔδωκε τὴν δυνατότητα νὰ παρακολουθηθῇ ἀνέτως ἡ στρωματογραφία καὶ νὰ ἐνισχυθῇ σημαντικῶς ἡ βεβαιότης διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τεχνῶν.

Κατὰ πρῶτον ἠκολουθήθη πρὸς Ἀνατολὰς ὁ φέρων τὴν θύραν τοῖχος μέχρως ἀποστάσεως 1.45 μ. ἀπὸ αὐτῆς, ὅπου καὶ συναντᾷ ἕτερον καθέτως βαίνοντα πρὸς αὐτὸν τοῖχον (B - N) (πίν. 184α), παραλλήλως δηλ. πρὸς τὸ τεῖχος. Οὗτος σώζεται εἰς δύο μὲν τμήματα πρὸς Βορρᾶν, συνολικοῦ μήκους 2.35 μ. καὶ ἔν πρὸς Νότον μήκους 0.80 μ., ἔχει δὲ πλάτος 0.70 μ. Πρὸς Νότον πρέπει νὰ συνεχισθῇ ἡ ἀνασκαφή. Ὅθεν, τὸ κτίσμα παρουσιάζεται τῶρα διμερὲς καὶ ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἐκτείνεται καὶ πρὸς Ἀνατολὰς.

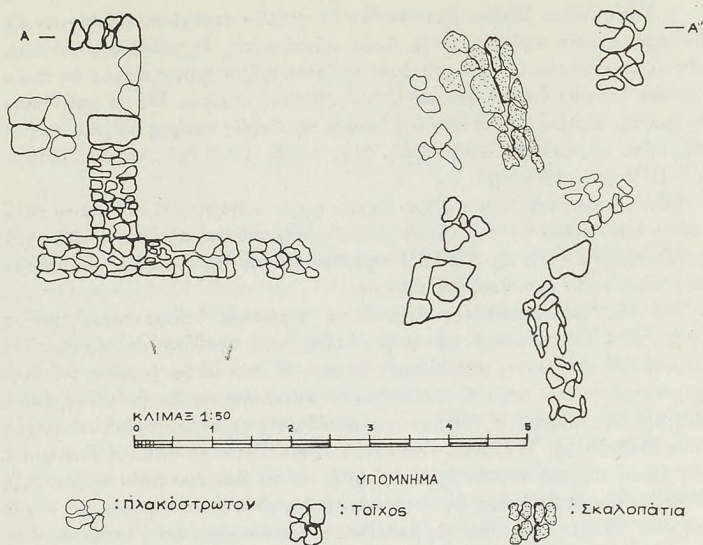
Καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν, ἐκτὸς μικροῦ τμήματος (μήκους 0.55 μ.) κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, ὑπάρχει στρώσις πατημένης ἀργιλώδους γῆς, ἡ ὁποία συναντᾶται εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἔχει πάχος 0.60 - 0.50 μ. (πίν. 184β). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθησαν:

1. Τεμάχιον σκύφου (FS 284). Λεπτὰ τοιχώματα. Ὁχροπράσινος πηλός. Λεπτὴ ταινία εἰς τὸ χεῖλος. Μετόπη μὲ φεστονοειδὲς κόσμημα (reversed fringe) (FM 75, 3). Τὸ κόσμημα αὐτὸ εἶναι πολὺ σύνθηες εἰς τοὺς σκύφους τῆς ομάδος Α τῆς ΥΕ IIIB2 περιόδου (BSA 1969, 82).

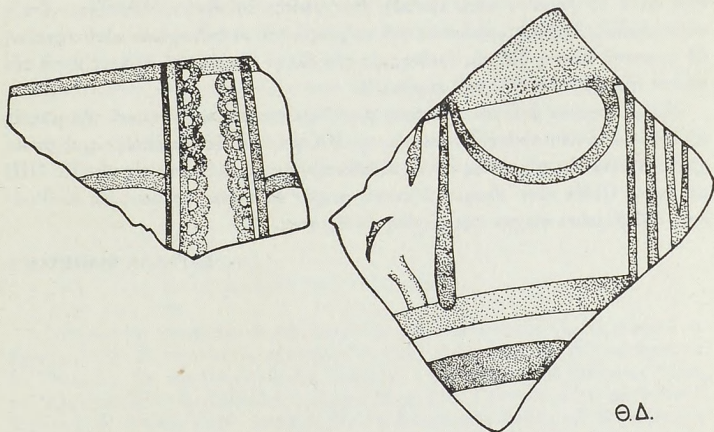
Ὁ σκύφος ἐσωτερικῶς εἶναι ἄβαφος, ἐκτὸς ἀπὸ ταινίαν εἰς τὸ ὕψος τοῦ χείλους. Διαστ. 0.032×0.045 μ. ΥΕ IIIB1 (εἰκ. 2, πίν. 185γ).

2. Τεμάχιον ὁμοίου σκύφου (FS 284) ὠχροπρασίνου πηλοῦ. Ἐξωτερικῶς λεπτὴ ταινία εἰς τὸ χεῖλος. Κόσμημα FM 74 (BSA 64, 1969, 80, εἰκ. 5, 10-15). Ἐπίσης πολὺ σύνθηες εἰς τοὺς σκύφους τῆς ομάδος Α τῆς ΥΕ IIIB2 περιόδου. Ἐσωτερικῶς ἄβαφος ἐκτὸς ἀπὸ ταινία εἰς τὸ χεῖλος.

3. Τεμάχιον σκύφου. Ἀριστερὰ σώζεται τμήμα τῆς ρίζας τῆς λαβῆς. Ἄνω πλατεῖα ταινία. Μεταξὺ τριγλύφων, ἡμικύκλιον (FM 43, 21). Κάτωθι, δύο ταινίαι. Ἐσωτερικῶς ἄβαφος, ἐκτὸς ταινίας εἰς τὸ χεῖλος. Διαστ. 0.07×0.065 . ΥΕ IIIB2 (εἰκ. 3, πίν. 185δ).

Εἰκ. 1. Σίφνος. 'Ακρόπολις 'Αγίου 'Ανδρέου. 'Η ἀνασκαφεῖσα ἔκτασις.

Εἰκ. 2. Μετόπη με φαστονοειδὲς κόσμημα. Εἰκ. 3. Διακόσμησις ἐκ τεμαχίου σκύφου.

4. Μέγα τμήμα ὑδρίας, ἀποτελεσθὲν ἐκ πολλῶν τεμαχίων, εὐρεθέντων εἰς διάφορα σημεῖα καὶ ὕψη ἐντὸς ὅμως πάντοτε τῆς ἀργιλιώδους στρώσεως. Πηλὸς πυρροκίτρινος. Ἐπὶ τοῦ ὧμου σώζεται τμήμα διακοσμήσεως ἐκ τριῶν ταινιῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων δύο μεγάλαι ἀντιθετικαὶ σπεῖραι. Εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τῆς κοιλίας ζευγὸς ταινιῶν. Ἀνωθι τῆς δεξιᾶς σπείρας σώζεται τμήμα τῆς ρίζας τῆς καθέτου λαβῆς. Σωζ. ὕψος 0.205. Ὑπολ. διάμ. περίπου 0.45 μ. ΥΕ ΠΙΒ (πίν. 186α - β).

Οὕτω, καθίσταται περισσότερον βεβαία ἡ χρονολόγησις καὶ τοῦ κυρίου τμήματος τῶν τειχῶν μὲ τοὺς ὀκτῶ μικροὺς τετραγώνους πύργους — πλὴν τοῦ μεγαλύτερου α — εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον, ὡς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν νεωτέρων ἀνασκαφῶν ἔχει θεωρηθῇ πιθανόν.

Ἐπὶ τῆς προαναφερθείσης ἀργιλιώδους στρώσεως ὑπῆρχε πλακόστρωσις (πίν. 184β). Ταύτης μικρὸν μὲν τμήμα ἐσώθη παρὰ τὴν θύραν καὶ εἰς τοὺς δύο χώρους τοῦ κτίσματος, μεγαλύτερον δὲ περὶ τὰ τρία μέτρα βορείως τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου, ὅπου τὸ πλακόστρωτον καταλήγει εἰς δύο βαθμίδας, ἀκριβῶς πρὸ τῆς ἐσοχῆς, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸ τεῖχος (πίν. 184β, 185α). Ἡ ἀβαθὴς αὐτὴ ἐσοχὴ σχηματίζεται μόνον εἰς τὸ ἄνω ἡμισυ τοῦ ὕψους του καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ δεχθῇ, εἰς τὸ ἄνω ἀριστερὸν τμήμα τῆς, τέσσαρας μικρὰς βαθμίδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἄνω εἶναι διπλασία κατὰ τὸ μέγεθος (πίν. 185α). Τρεῖς ἀπὸ τὰς βαθμίδας αὐτὰς ἀναφέρει καὶ ὁ Τσούντας. Δυστυχῶς εἰς τὸ δεξιὸν ἡμισυ τὸ τεῖχος δὲν σώζεται καλὰ. Ἐκ τῆς φθορᾶς ὅμως αὐτῆς καθίσταται τοῦλάχιστον δυνατὴ ἡ σημαντικὴ διαπίστωσις, ὅτι τὸ τεῖχος ἔχει κατὰ τὸ σημεῖον αὐτὸ τριπλὴν ἐνισχυτικὴν ἐπένδυσιν. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ συμπλήρωσις τῆς διαμορφώσεως τοῦ τεύχους κατὰ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ σημεῖον, θὰ καταστήθῃ δυνατὴ διὰ τῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν ἄλλην ἐσοχὴν τοῦ τεύχους κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν ὀπισθεν τοῦ πύργου δ.

Μικρὰ ἐργασία ἐγένετο καὶ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ καθαρισμοῦ τῆς μικρᾶς ἐξ ἐνὸς δωματίου οἰκίας (Β) κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τῆς ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτῆς εὐρεθέντων ἀγγείων ἐπίσης εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον. Οὐδὲν νέον εὑρημα ἐγένετο, μικρὸς δὲ τάφος βρέφους εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ βορείου τοίχου τῆς εὐρέθῃ ἀκτέριστος.

ΒΑΡΒΑΡΑ ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ

22. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΑΡΟΥ

(Πίν. 187 - 193)

Κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1976 ἐγένετο ἐναρξὺς ἀνασκαφῆς ἐπὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως τῶν Κουκουναριῶν τῆς Πάρου ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀπεφασίσθη ἡ ἐπίσπευσις τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἐκ τοῦ κινδύνου διαταράξεως τοῦ χώρου ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων, ὡς ἐξ ἄλλου εἶχε συμβῆ καὶ κατὰ τὸ 1973¹. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐντάσσεται εἰς γενικώτερον πλαίσιον μελέτης καὶ δι' ἀπαλλοτριώσεων διασφαλίσεως ποικίλων ἀρχαιολογικῶν χώρων, ἐγκατεσπαρμένων ἀνὰ τὴν νῆσον.

Ἡ καταγραφή τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς νήσου Οἰκονόμου² (βλ. ΠΑΕ 1975, 199, εἰκ. 2) ὡς καὶ ἡ μεθοδικὴ ἀποτύπωσις καὶ μελέτῃ τοῦ ἀρχαίου τείχους εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἀστὺ τῆς Πάρου³ προσωρινῶς ἀνεστάλησαν διὰ τὴν διοργανώσιν καὶ συστηματικὴν ἀνασκαφὴν τῶν Κουκουναριῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκκρεμεῖ ἡ ἀπαλλοτριώσις τοῦ οἰκισμοῦ Οἰκονόμου καὶ ἡ ἐπεξεργασία μελέτης διὰ τὴν διασφάλισιν τοῦ τείχους τῆς Πάρου, τὸ ὅποιον ὡς ἀλλαχοῦ ἐλέχθη ὑπέστη ἐσχάτως καὶ νέαν καταστροφὴν⁴. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1976 διεξήχθη ἐπὶ τοῦ βραχέως καὶ ἀπροσίτου λόφου τῶν Κουκουναριῶν κειμένου εἰς τὸν ΝΔ μυχὸν τοῦ μεγάλου κόλπου τῆς Ναούσης κατὰ τὸ ΒΑ τμήμα τῆς Πάρου (βλ. ΠΑΕ 1975, 199, εἰκ. 2).

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 9 Αὐγούστου μέχρι τῆς 3 Σεπτεμβρίου, συμμετέσχον φοιτηταὶ τοῦ τμήματος Κλασσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὀττάβας (Καναδᾶ), τοῦ τμήματος Τέχνης καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Πρίνστον (Η.Π.Α.), καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁵.

1. JFA 2, 1975, 91.

2. ΠΑΕ 1975, 205 - 209, εἰκ. 3.

3. JFA 2, 1975, 85 - 87 καὶ ΠΑΕ 1975, 197 - 203.

4. ΠΑΕ 1974, 183.

5. Τὸ κλιμάκιον ἀπετέλεσαν τὰ ἑξῆς μέλη: Ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὀττάβας: ὁ καθηγητὴς κ. E. Bloedow καὶ αἱ φοιτήτριαι V. Hall, A. M. Maurais, K. Rodriguez καὶ M. Theriault. Ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου Πρίνστον: ὁ φωτογράφος τοῦ Τμήματος Τέχνης καὶ Ἀρχαιολογίας κ. D. Connelly, ἡ σύζυγος αὐτοῦ κ. E. Connelly καὶ αἱ φοιτήτριαι S. Bancraft, D. Duszak καὶ C. Lawton. Ἐκ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὁ φοιτητὴς Σ. Βεντούρης. Πρὸς πάντας τοὺς ἀνωτέρω ἐκφράζονται θερμαὶ εὐχαριστίαι διὰ τὴν γόνιμον συνεργασίαν.

Τὴν προώθησιν τῆς ἀνασκαφῆς ἐμερίμνησε προσωπικῶς ὁ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Λαζαρίδης πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνονται ἐντεῦθεν πολλοὶ εὐχαριστίαι. Ἡ συμπαράστασις τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδου, Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τοῦ τέως Ἐφόρου Κυκλάδων κ. Νικ. Ζαφειροπούλου καὶ ἀπάντων τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως συγκινητικὴ. Πρὸς πάντας ἀπευθύνονται θερμαὶ εὐχαριστίαι, ἀλλ' ἐπίσης καὶ πρὸς τοὺς ἀρχαιοφίλους Ναούσης κ. Ὁ. Ἀλιφέρην, Στ. Πράσινον καὶ Ὁθ. Κάπαρην. Ἰδιαιτέρως καρποφόρος ὑπῆρξεν ἡ συνεργασία μετὰ τοῦ κ. Κάπαρη, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐνετοπίσθησαν ἐξ ἄλλου αἱ ἀρχαιότητες τῶν Κουκουναριῶν ἀπὸ τοῦ 1964.

Ἡ ὅλη ἔκτασις ἡ περιλαμβάνουσα τὴν ἀκρόπολιν ἀνήκει εἰς τὸν Ναουσαῖον ἀγρότην κ. Π. Τσουνάκην, χάρις εἰς τὴν εὐγενῶς παρασχεθεῖσαν συγκατάθεσιν τοῦ ὁποῖου διεξήχθη ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφή. Ὁ λόφος καταλαμβάνει περὶ τὰ 50 στρέμματα, διὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲ καὶ μόνον τῆς κορυφῆς ὅπου ἐξηπλοῦτο μυκηναϊκὸν κτιριακὸν συγκρότημα, θὰ ἀπαιτηθοῦν περὶ τὰ τρία ἔτη. Ὁ λόφος τῶν Κουκουναριῶν δεσπόζει τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ κόλπου. Ἐκ τῆς τεχνητῶς ἰσοπεδωμένης κορυφῆς αὐτοῦ θαυμασία παρέχεται θέα τοῦ κόλπου καὶ τῶν πέριξ, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς πρὸς Ἀνατολάς, ἐγγὺς κειμένης νήσου Νάξου.

Ποικίλαι ἐνδείξεις περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου καὶ ἐπὶ τὰς κλιτύς αὐτοῦ πιστοποιοῦν ὅτι οἱ Κουκουναριῆς ἀποτελοῦν ἀρχαιοτάτην ὠχυρωμένην ἀκρόπολιν. Ὁ λόφος εἶχεν ἐπιλεγῆ σκοπίμως, λόγῳ τῶν προνομιακῶν του γεωγραφικῶν χαρακτηριστικῶν, ὡς τὸ ἀπρόσιτον τῆς θέσεως, ὁ προστατευόμενος ἐκ τῶν ἀνέμων μικρὸς μυχὸς πρὸς Ἀνατολάς τῆς ἀκροπόλεως, αἱ πηγαὶ ὕδατος ἀνὰ τὴν περιοχὴν καὶ ἡ πρὸς Νότον εὐφορος κοιλάς.

Ἡ ἀκρόπολις εἶναι προσιτὴ ἀπὸ τοῦ νοτίου τμήματος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἐστραμμένον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν κοιλάδος, ἀθέατος ἀπὸ τῆς θαλάσσης (πίν. 187α). Ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν κορυφὴν ἐπιτυγχάνεται διὰ δύο ἀτραπῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξικινούμεναι ἐκ δύο κατευθύνσεων, ἡ πρώτη ἀπὸ ΝΔ καὶ ἡ δευτέρα ἀπὸ ΝΑ τῆς βάσεως τοῦ λόφου, ἀνέρχονται τὰς ἀποτόμους κλιτύς τούτου μέχρις ὅτου συναντῶνται εἰς τὴν κατωτέραν ταρατσαν. Αὕτη ἀνήκει εἰς σειρὰν κεκλιμένων βαθμιδωτῶν ἐπιπέδων, τὰ ὁποῖα οδηγοῦν εἰς τὴν κορυφὴν. Πιστεῖται ὅτι εἰς τὰ ἐπίπεδα ἐξηπλοῦντο ποικίλα οἰκοδομήματα τῆς ἀκροπόλεως, ὡς συνάγεται ἐξ ἐρεπίλων καὶ ἐκ πλήθους ὁστράκων ἐπιφανείας.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐντόπισις ἐρεπίλων εἰς τὸ κατώτατον τμήμα τῆς ΝΔ ἀτραποῦ δεικνύει ὅτι ἡ ἀνάβασις ἐφυλάσσετο ὑπὸ κτίσματος πιθανώτατα ὀχυρωματικῆς φύσεως. Εἰς φυσικὴν κοιλότητα κατὰ τοὺς ΝΔ πρόποδας τοῦ λόφου, περιβαλλομένην πρὸς Α καὶ Ν ὑπὸ παρειῶν τοῦ κατακορύφους κατερχομένου βράχου, διακρίνονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ὀγκόλιθοι ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς ἓν οἰκοδόμημα τραπεζίου σχήματος (πίν. 187β). Ὁ Ν τοῖχος διατρέχει

μήκος 9.34, δ Δ 6.48 μ., αἱ δὲ διαγώνιοι ἀνέρχονται εἰς 10.72 (BA - NΔ) καὶ 9.97 (BΔ - NA) ἀντιστοίχως. Εἰς καλῶς σωζόμενος ὀγκόλιθος τῆς Ν πλευρᾶς ἔχει μήκος 1.54, πλάτος 0.71 καὶ ὕψος 0.54 μ. Γενικῶς οἱ λίθοι διακρίνονται διὰ τὰς μεγάλας διαστάσεις, τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα καὶ τὴν ἀδράν των κατεργασίαν. Εἰς τὸ Ν μέρος τοῦ χώρου, 2.03 μ. πρὸς ΝΔ τοῦ κτίσματος διακρίνονται κατὰ χώραν τρεῖς ὀρθίως τοποθετημένοι λίθοι, οἱ ὅποιοι φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν τὰς πλευρὰς συλημένου ἀρχαίου τάφου ἐξωτ. διαστάσεων πλάτους 0.86, σφζ. μήκους 0.68 μ. Ἐγένετο προκαταρκτικὴ σχεδιαστικὴ ἀποτύπωσις τούτου, ὅμως ἡ μελέτη του ὡς καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτίσματος ἐλπίζεται ὅτι θὰ διανεργηθοῦν ἐντὸς τοῦ 1977.

Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη εἰς δύο τομεῖς τῆς ἐπιπέδου κορυφῆς τοῦ λόφου. Ἡ κορυφὴ ἐμφανίζει ἐν κατόψει ἀκανόνιστον, σχεδὸν παραλληλόγραμμον σχῆμα 32×40 μ. περίπου, μὲ προσανατολισμὸν ἀπὸ Β πρὸς Ν. Τὸ περίγραμμα τοῦ πλατώματος ὀρίζεται κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς ὑπὸ τοῦ τεχνητῶς, κατακορύφως κεκομμένου βράχου ἐνῶ ἡ πρὸς Ν πλευρὰ εἶναι κατηφορικὴ καὶ διανοίγεται πρὸς τὰ κεκλιμένα ἐπίπεδα τῆς ἀναβάσεως.

Ἡ πρόσβασις εἰς τὸν χώρον ἐπετυγχάνετο ὄχι μόνον διὰ τῆς Ν πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ΒΑ, διὰ ζεύγους ἀτραπῶν ἐλισσομένων διὰ τῶν ἀποκρήμνων κλιτύων καὶ καταληγουσῶν εἰς τὸ πλάτωμα. Σημειώτεον ὅτι τὸ ἀνώτατον τμήμα ἀμφοτέρων τῶν ἀτραπῶν διασφίζει βαθμίδας ὀκοδομημένας ἐπιμελῶς δι' ὀρθογωνίων λίθων. Τὸ ΒΑ κεφαλόσκαλον ὁδηγεῖ δι' ἐλίξεως πρὸς Α, εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον, ἥτοι τὸν πρῶτον τομέα τῆς ἀνασκαφῆς, ὅπου διανοίγεται σπηλαῖον ἐστραμμένον πρὸς ΒΑ, τὸ ὅποιον ἀπετέλεσε τὸν πρῶτον τομέα τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου ἔχει πλάτος 1.47 ἐνῶ τὸ ἔσωτ. μήκος ἀνέρχεται εἰς 2.60 μ. περίπου. Δοκιμαστικὴ τομὴ γενομένη ἐνταῦθα τὸ 1973 ἔφερεν εἰς φῶς κεραμεικὴν τῶν μυκηναϊκῶν καὶ πρωτογεωμετρικῶν χρόνων¹. Διὰ τῆς ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν προσωπικῶς ἐπέβλεψεν ἡ κ. Ἀλεξία Σκυλάρντι, παρετηρήθησαν πέντε στρώσεις. Ἐντὸς τῶν τριῶν κατωτάτων εἶχε διανοιγῇ λάκκος ὁ ὅποιος περιεῖχε τὸν πλήρη σκελετὸν ἐνηλίκου τοποθετημένου ὑπτίως μὲ τὸ κρανίον πρὸς Β. Ἐλλείπει χώρου ὁ νεκρὸς ἐτάφη μὲ τὰς κνήμας κεκαμμένας πρὸς τὴν λεκάνην (πίν. 188α). Ἐκ τοῦ τάφου προέρχονται πτωχὰ εὐρήματα τῆς ΥΕ IIIB περιόδου, ἥτοι θραύσματα ἀγγείων καὶ ὀψιανοῦ, ἐπίσης δὲ καὶ θαλάσσια ὕστρακα. Ἡ στρώσις 2, μὲ κεραμεικὴν τῆς μέσης γεωμετρικῆς περιόδου ἀπέδωσε ἀκρωτηριασμένον πῆλινον εἰδώλιον ἵππου μὲ διακόσμησιν λοξῶν γραμμῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ (πίν. 190γ).

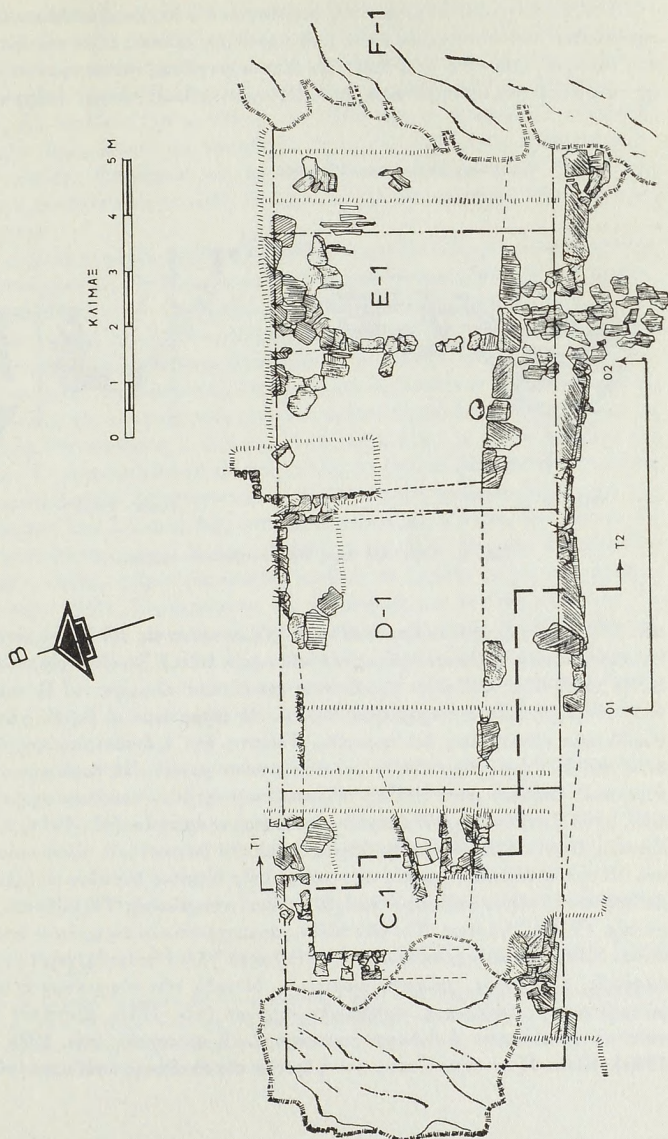
Ὁ δεῦτερος τομεὺς κεῖται πρὸς Ν τοῦ πλατώματος. Ἐπελέγη πρὸς ἀνασκαφὴν ἐπιμήκης παραλληλόγραμμος λωρὶς διαστ. 5.50×30 μ. περίπου, ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀνώτατον βαθμιδωτὸν ἐπίπεδον πρὸς Ν τῆς κορυφῆς

(πίν. 188β). Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦτου καθωρίσθησαν τὰ ὅρια τεσσάρων τετραγώνων τάφρων διαστάσεων 4×4 μ. με ἐνδιαμέσους διαδρόμους πλάτους 1 μ. Αἱ τάφροι ὠνομάσθησαν C1, D1, E1 καὶ F1· τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ ἐπιπέδου θὰ συμπεριλάβῃ μελλοντικῶς τὰς A1 καὶ B1. Ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τῶν τάφρων δὲν κατέστη δυνατὴ, λόγῳ τοῦ πλήθους τῶν ἀποκαλυφθέντων εὐρημάτων τὰ ὁποῖα ἀπῆλθον ἐξονυχιστικὴν διερεύνησιν τῶν στρώσεων, καὶ λόγῳ τῆς ἐξαντλήσεως τῆς διὰ τὴν περίοδον 1976 ἐγκριθείσης πιστώσεως.

Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἐρεύνης προέβημεν εἰς ἀφαίρεσιν συγχρόνου μανδρτοίχου περιτρέχοντος τὴν Ν παρυφὴν τοῦ ἐπιπέδου. Ἀμέσως ὑποκάτω ἀνευρέθη ἰσχυρὸν μυκηναϊκὸν τεῖχος πάχους 1.66 μ., σφῆρι. ὕψους 3 μ. περίπου, βαῖνον ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς (εἰκ. 1). Τὸ τεῖχος ἐκκινεῖ ἐκ κατακορύφου βράχου διαγράφοντος τὸ Α πέρας τοῦ ἐπιπέδου. Πιστεύεται ὅτι πορευόμενον πρὸς Δ προσήπτετο ὄγκου βράχων εἰς τὸ ἕτερον πέρας τοῦ ἐπιπέδου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ εἰς τὸ πλάτωμα ἄνοδος ἐκ τῆς κάτω ἀκροπόλεως ἀπεκόπτετο διὰ τοῦ τείχους τὸ ὅποιον ἔφρασσε τὴν διανοιγομένην μεταξὺ βράχων ἀνάβασιν. Τὸ τεῖχος ἐκτίσθη κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον ἀπὸ μεγάλους ἀκατεργάστους ἢ στοιχειωδῶς πελεκημένους ὀγκολίθους γρανίτου, λατομημένους ἀπὸ τὸν ἴδιον βράχον τοῦ λόφου. Ἐκτίσθη διὰ δύο παρειῶν ὀγκολίθων μετὰ τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα πεπληρωμένον διὰ μικρῶν λίθων (γέμισμα). Τὸ πλάτος τῶν ὀγκολίθων κυμαίνεται μεταξὺ 0.29 ἕως 0.55 μ. Ὁ μεγαλύτερος ἐξ αὐτῶν μετρεῖ μήκος 1.45 μ. Ἡ θεμελίωσις τοῦ τείχους ἀκολουθεῖ γενικῶς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βράχου ὃ ὁποῖος κατέρχεται ἀποτόμως πρὸς τὸ μέσον τοῦ ἐπιπέδου. Παραλληλόγραμμον ἄνοιγμα εἰς τὴν βάσιν τοῦ τείχους προωρίζετο διὰ τὴν ἐκροὴν ὑδάτων (εἰκ. 2, πίν. 189α). Εἰς ἐν σημεῖον τὸ γέμισμα ἐξεχύθη πρὸς Ν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τείχους, μετὰ ἀποτέλεσμα ποικίλοι λίθοι νὰ καλύπτουν τὸν πρὸ αὐτοῦ χώρον.

Πιστεύεται ὅτι ἡ κατασκευὴ εἶχε ὀχυρωματικὴν καὶ ἀναλημματικὴν σημασίαν καθ' ὅσον ἐκτὸς τοῦ ὅτι προεφύλασσε τὴν διάβασιν, εἶχε πρὸς τούτοις συσσωματωθῇ εἰς οἰκοδομικὸν σύνολον δωματίων ἐκτεινομένων πρὸς Β. Ἡ παρουσία τοῦ τείχους ἐνταῦθα λογίζεται λίαν εὐτυχὴς δεδομένου ὅτι διὰ τούτου συνεκροτήθησαν αἱ ἐπιχώσεις τοῦ πλατώματος (εἰκ. 2 δεξιὰ). Ἡ ἀνασκαφὴ πρὸς Β τούτου ἀπεκάλυψεν ὑπὸ τὰς τάφρους C1 καὶ D1 εὐρύχωρον θάλαμον διαστάσεων 3×8 μ. περίπου, μετὰ προσανατολισμὸν Α - Δ. Πρὸς Ἀνατολάς, πλῆθος ἐρριμένων πλακῶν καὶ λίθων ἐκάλυπτε μέχρι ἐπιφανείας τὰς τάφρους E1 καὶ F1, προφανῶς ἐρείδια προερχόμενα ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ ἐτέρου δωματίου. Διακρίνονται λίθοι εἰς σειράν προφανῶς ἐκ τοίχου κατευθύνσεως ἀπὸ Β πρὸς Ν, ἀφισταμένου περὶ τὰ 2.5 μ. ἀπὸ τῆς Δ πλευρᾶς τοῦ θαλάμου.

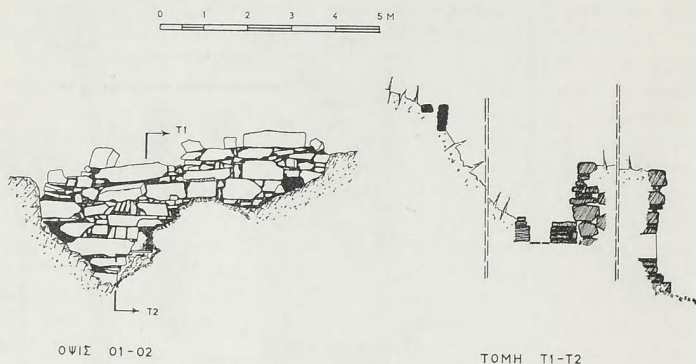
Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θαλάμου ἔδειξεν ὅτι οὗτος εἶχεν ἑδρασθῇ κατὰ τὴν Δ πλευρὰν ἐπὶ βράχου διαιροῦντος τὸ βαθμιδωτὸν ἐπίπεδον εἰς τὸ μέσον. Θύρα πλάτους 0.85 μ. εἰς τὸ Δ τμήμα τοῦ Β τοίχου ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἐκτεινόμενον πρὸς Β ἐσωτερικὸν τοῦ συμπλέγματος.

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς ἀνασκαφῆς ἐμφαίνουσα τὸ τεῖχος καὶ τὴν κατ' ἐπιστῆν τούτου ἀποθήκην.

Οἱ τοῖχοι πάχους 0.60 μ. περίπου ἐκτίσθησαν διὰ δύο παρειῶν λίθων (ιδίως σχιστολίθων καὶ πλακοειδῶν λίθων) τῇ προσθήκῃ λάσπης. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου ἤλθον εἰς φῶς ἄνω τῶν δέκα εὐμεγέθεις συντετριμμένοι πίθοι μὲ τὰ στόμιά των καλυμμένα μὲ κυκλικὰς σχιστολιθικὰς πλάκας (τάφος C1,

Εἰκ. 2. Ὁψὶς καὶ τομὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ τείχους.

πίν. 189β). Εἰς ἐκ τῶν σφζομένων κατὰ χώραν πίθων εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ θαλάμου περιεῖχε μόνωτον ἀγάνωτον κύαθον (πίν. 190α). Στρῶσις τέφρας ἐκάλυπτε τὸ δάπεδον καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν καὶ δὴ κατ' ἐπαφὴν τοῦ Β τοίχου, ὅπου τὸ πάχος ταύτης ἀνῆρχετο εἰς 0.30 μ. Ἡ τέφρα δεικνύει βεβαίως ὅτι τὸ οἰκοδόμημα κατεστράφη διὰ πυρκαϊᾶς. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἔντασις ταύτης ὥστε λίθοι τοῦ Β τοίχου εἶχον λάβει μελανοκάστανον χοιράν. Ἡ διερεύνησις τῆς στρώσεως ἀπέδωσε μέγα πληθὺς τεθραυσμένων ἀγγείων ποικίλων σχημάτων (πίν. 190β), καὶ ἓνα σχεδὸν ἀκέραιον ψευδόστομον ἀμφορέα (πίν. 191α, κάτω ἀριστ.), ἅπαντα ἐξαιρετικῆς ποιότητος κατὰ τὴν ὀπτησιν καὶ τὴν διακόσμησιν. Ἡ προκαταρκτικὴ μελέτῃ τῆς κεραμεικῆς δεικνύει ὅτι αὕτη ἀνήκει εἰς μεταβατικὸν στάδιον καθ' ὅσον περιέχονται ὁμοῦ στοιχεῖα τῆς ΥΕ ΠΙΒ καὶ διόλου τῆς ΥΕ ΠΙΓ φάσεως. Ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν εὐρημάτων διακρίνονται ὑψίποδες κύλικες, σκύφοι (πίν. 191α) μετὰ ἢ ἄνευ προχοῆς, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ἀλάβαστρα, πώματα ἀμφορέων. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων συμπεριλαμβάνονται θραύσματα τριποδικῶν ἀγγείων (πίν. 191β, ἀριστερὰ) καὶ πίθοι μὲ διακόσμησιν ἀνάγλυφον ταινιόσχημον ἢ σχοινοειδῆ (πίν. 192α καὶ 189β). Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ ἔρευνα τῆς ἀποθήκης ἀπέδωκεν ἐπίσης

πλήθος κωνικῶν διατρήτων κομβίων¹ ἐκ πηλοῦ καὶ στεατίτου, σφονδύλια, ὁστέινον κτένιον, τμήμα ὁστέινης περόνης κ.ἄ. (πίν. 192β). Μεταξὺ τῶν κατωμένων χαλκίνων ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν ἐκ τῆς τέφρας ἐνδιαφέροντα εἶναι αἰχμὴ δόματος (πίν. 193α) καὶ αἰχμὴ βέλους (πίν. 193β), τριχολαβίς καὶ ἀρύταινα (πίν. 193γ). Ἐν εὐθύγραμμον ἔλασμα μὲ λογχοειδῆ ἀπόληξιν ἴσως ἀνήκει εἰς τριποδικὴν βάσιν. Ἐκ τοῦ χώρου προέρχονται ἐν γένει πλεῖστα θραύσματα καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ, ἀκόναι, μικρὰ θραύσματα ὀρείας χρυστάλλου εἰς φυσικὴν κατάστασιν καὶ εἷς πολύτιμος λίθος κιτρίνου χρώματος.

Ἡ στρωματογραφία ἄνωθεν τοῦ δαπέδου ἐμφανίζει ἐνδιαφέρον καὶ ἀποβαίνει λίαν διδακτικὴ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ τρόπου καταστροφῆς καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν τοῦ οἰκοδομήματος (πίν. 188β). Ἡ στρώσις 2 περιέχουσα μεγάλας πλάκας σχιστολίθου, θετραυσμένους πίθους καὶ παντοειδῆ θραύσματα γραπτῶν ἀγγείων, προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ κτίσματος. Συμπεραίνεται τοιοῦτοτρόπως ὅτι ἡ ἰσχυρὰ πυρκαϊὰ τοῦ ἰσογείου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατακρήμνισιν τοῦ ἄνω ὀρόφου ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχονται τὰ τεκμήρια τῆς στρώσεως 2. Διὰ γενομένης τομῆς 4×1 μ. εἰς τὸ Α τμήμα τῆς τάφρου C1 ἀπεκαλύφθησαν εἰς βάθος 1.10 μ. ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἀποθήκης δύο προγενέστερα ἀρχιτεκτονικὰ φάσεις ἀντιπροσωπευόμεναι ὑπὸ τοίχου κατευθύνσεως ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ, ὅστις μεταγενεστέρως ἀπεκόπη ὑπὸ ἐτέρου τοίχου κατευθύνσεως ἀπὸ Α πρὸς Δ (εἰκ. 2, δεξιὰ)². Ἐπὶ τῶν ἐρείπλιων τοῦ δευτέρου τούτου τοίχου ἐθεμελιώθη κατόπιν τὸ ἰσχυρὸν τεῖχος τῆς ἀνασκαφῆς (πίν. 193δ). Συμπεραίνεται ὅτι τὸ συγκρότημα ἐκτίσθη κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον. Ἡ καταστροφή ἐπῆλθεν εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ, ἥτοι εἰς τὸ τέλος τοῦ 13ου π.Χ. αἰ., ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐξελιγμένων δειγμάτων κεραμεικῆς. Τὸ τεῖχος ἐκτίσθη ταυτοχρόνως μετὰ τῆς προσαπτομένης ἀποθήκης καθ' ὅσον ἡ θεμελίωσις τοῦ δυτικοῦ τοῦ τοίχου συμπλέκεται οἰκοδομικῶς μετὰ τοῦ τείχους.

Ἐν συμπεράσματι δύναται νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ μέγα πλήθος τῶν εὐρημάτων, ἡ ποιότης τῶν γραπτῶν ἀγγείων, οἱ συσσωρευμένοι πίθοι, τὰ εὐάριθμα χάλκινα ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα καὶ τέλος ἡ παρουσία ἀκατεργάστων ἡμιπολυτίμων λίθων, ἅπαντα ταῦτα ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἀνασκαπτόμενος θάλαμος προωρίζετο ὡς ἀποθήκη μυκηναϊκοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἐπὶ τοῦ πλατώματος τοῦ λόφου. Καίτοι τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα εἶναι προ-

1. Διὰ τὴν ταύτισιν ἀναλόγων ἀντικειμένων ὡς κομβίων, βλ. ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, Περὰ τὴν Β (1970) 279.

2. Ἡ ἔλλειψις ὁστράκων ἐκ τῶν συνδεομένων πρὸς τοὺς τοίχους στρώσεων καθιστᾷ δύσκολον, πρὸς τὸ παρὼν τοῦλάχιστον, τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τῶν παλαιότερων φάσεων. Παρὰ ταῦτα, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τοίχου τῆς δευτέρας φάσεως δεικνύουν ὅτι καὶ αὐτὸς ἀνήκει εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους.

καταρκτικά καὶ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν συναγωγὴν γενικεύσεων, δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ διατυπώσωμεν τὴν εἰκασίαν ὅτι τὰ ἐρείπια τῶν Κουκουναριῶν ἀνήκουν ἴσως εἰς τὸ μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον τῆς Πάρου. Βεβαίως πρὸς τὸ παρὸν ἐν εἶναι πρόδηλον, ὅτι δηλαδὴ εὐρισκόμεθα εἰς τὰ πρόθυρα σημαντικῶν ἀνακαλύψεων διὰ τὴν πρώιμον ἱστορίαν τῶν Κυκλάδων καὶ δὴ τῆς Πάρου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΚΙΛΑΡΝΤΙ

23. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΑΞΟΥ

(Πίν. 194 - 198)

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέθεσε τὴ συνέχιση τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Νάξου μετὰ τὸν ξαφνικὸ θάνατο τοῦ καθ. Ν. Κοντολέοντος στὸν ὑπογράφοντα. Οἱ πρῶτες ἐργασίες στὶς βόρειες παρυφές τῆς σύγχρονης πόλεως ἀφιερώθηκαν στὸν καθαρισμὸ καὶ τὴν ἐξάντληση τῆς ἀνασκαφῆς τῶν τάφρων τοῦ 1974 πάνω στὸ λόφο τῶν Ἀπλωμάτων, ποὺ μετὰ τὰ ἔκτακτα γεγονότα τῆς χρονιάς ἐκείνης εἶχαν μείνει ἀνοιχτές¹.

ΑΠΛΩΜΑΤΑ

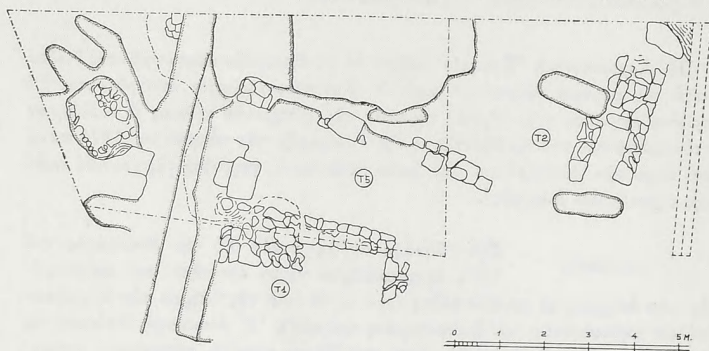
Στὸν ἄσκαφο ἀκόμη τομέα Τ5 τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1974 ἀρχαιοκάπηλοι εἶχαν ἐρευνήσει καὶ καταστρέψει τὴν ἐπίχωση σὲ μεγάλο βάθος (εἰκ. 1, τὰ ὄρια τῆς τάφρου τῶν ἀρχαιοκάπηλων σημειώνονται μὲ διακεκομμένη γραμμὴ). Ἡ ἀνασκαφὴ ἐντόπισε τὶς βαθιές ὁπὲς ποὺ εἶχαν ἀνοίξει γύρω στὸ ἔδαφος μεγάλοι πάσσαλοι — προφανῶς ἡ λαθροσκαφὴ ἐγίνε στὸ περίβλεπτο καὶ πολυσύχναστο αὐτὸ σημεῖο κάτω ἀπὸ τὴν προστατευτικὴ σκιά μιᾶς ἀρκετὰ μεγάλης σκηνῆς! Οἱ ἀρχαιοκάπηλοι εἶχαν ἀναμοχλεύσει τὸ κατώφλι ἐνὸς μεταγενέστερου σπιτιοῦ καὶ τὰ ὅσα δυὸ ἀκτερίστων εὐτυχῶς, ὑστέρων ταφῶν. Οἱ ταφές αὐτὲς τοὺς ἀπογοήτευσαν καὶ ἔτσι δὲν προχώρησαν στὴ σκαφὴ καὶ τὴ σύληση ἐνὸς πλούσιου κυκλαδικοῦ τάφου ποὺ βρισκόταν λίγα ἐκατοστὰ κάτω ἀπὸ αὐτές.

Μὲ τὴ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ στὸν τομέα αὐτὸ καὶ στὰ ὑπολείπόμενα, τελευταῖα στρώματα τῶν τομέων Τ1 καὶ Τ2 (πίν. 194α) ἀποκαλύφθηκε ἕνας ἀκόμη μεγάλος (πλ. 7 μ.) χῶρος τοῦ σπιτιοῦ ποὺ εἶχε ἐπισημανθεῖ στὸν τομέα Τ3 τὸ 1974. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου αὐτοῦ (στὸν Τ5) βρέθηκε διαλυμένος σχεδὸν ἀπὸ τὶς τυπικὲς γιὰ τὴν περιοχὴ μεταγενέστερες, ἀκτερίστες ταφές, δυὸ ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶχαν ἀνοιχτεῖ ἀκριβῶς πάνω στὴ διαδρομὴ του (πίν. 194β). Πρὸς τὰ Ν, μέσα στὸν Τ2, τὸ δωμάτιο κλείνεται ἀπὸ δυὸ παράλληλα ἐφαπτόμενα θεμέλια (τὸ στενότερο εἶχε ἐμφανισθεῖ ἤδη τὸ 1974), ποὺ μαρτυροῦν ἐπισκευὴ ἢ ἀναμόρφωση τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ στοὺς ἐφαπτόμενους τοίχους στὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ τῶν τομέων

1. ΠΑΕ 1974, 192. Στὴν ἀνασκαφὴ συνεργάστηκαν ἡ πανεπ. βοηθὸς Π. Γεωργίου καὶ οἱ φοιτητές τῆς Ἀρχαιολογίας Π. Βαλαβάνης, Λ. Ἰστικοπολλοῦ, Ἀ. Μαστραπᾶς καὶ Ἀ. Μικρῆ, ἡ ὁποία ἔκαμε καὶ τὰ σχέδια 1, 2α καὶ 2β.

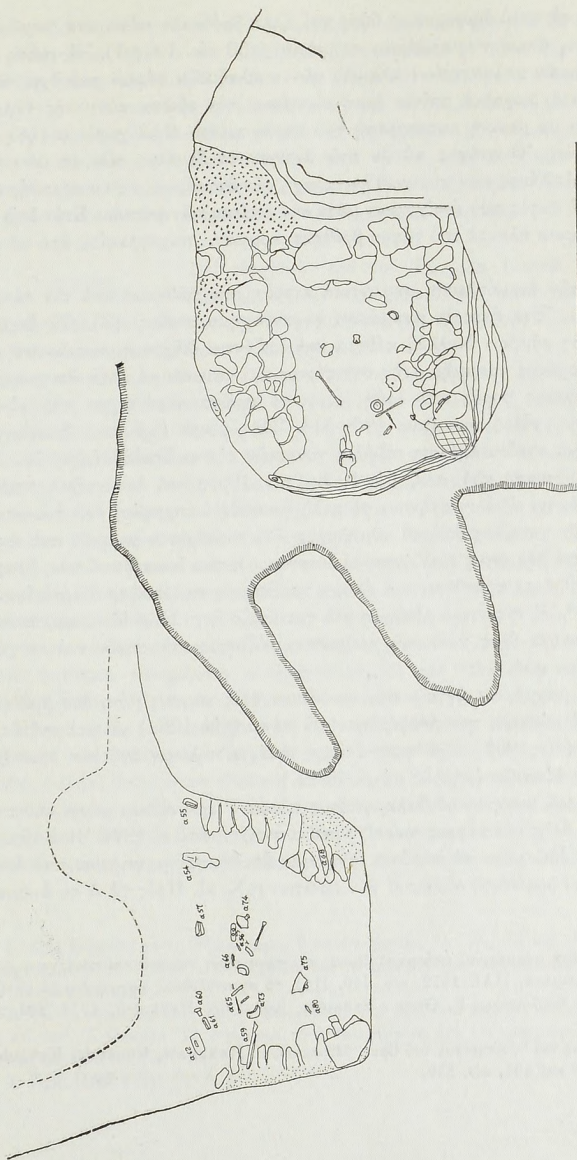
T1 καὶ T5, ποὺ ἀποτελοῦν λείψανα ἄλλου σπιτιοῦ. Στὸν μεγάλο χώρο τῆς πρώτης οἰκίας μέσα στὸν T5 διατηρήθηκε σὲ μεγάλη ἔκταση τὸ δάπεδο, ἀπὸ πολὺ σκληρὸ στρώμα μικρῶν πετρῶν καὶ χώματος.

Ἡ ἐντύπωση ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ΠΚ εὐρημάτων ὡς πρὸς τὴν ἔκταση τοῦ ΠΚ νεκροταφείου τῶν Ἀπλωμάτων πρὸς τὴν πλευρὰ αὐτῇ τοῦ λόφου ἀποδείχθηκε ἀπατηλὴ καὶ ἡ ἐπιμονὴ στὴν ἐξαντλητικὴ ἔρευνα

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τῆς ἀνασκαφῆς στοὺς τομεῖς T1, T2, T5 τῶν Ἀπλωμάτων.

τῆς περιοχῆς δικαιώθηκε: Οἱ ρηχοὶ λάκκοι τῶν δυὸ ἀναμοχλευμένων ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους μεταγενέστερων ταφῶν ἦταν σκαμμένοι μέσα στὸν μαλακὸ βράχο. Ὁ παρθένος ὅμως αὐτὸς βράχος κοβόταν κάτω ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λαξεύματος τῆς βορειότερης ταφῆς ἀπὸ τὸν βαθὺ λάκκο (1.30×1.30 μ. πλ., βάθ. 1.20 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα τῆς μεταγενέστερης ταφῆς) ἐνὸς χτιστοῦ, διώροφου πρωτοκυκλαδικοῦ τάφου (ὁ 27ος τοῦ νεκροταφείου). Τὸ θρανίον γιὰ τὴ στήριξη τῆς πρώτης ὀροφῆς (ἔσωτ. διαστ. 0.60×1.20 μ.) καὶ ἡ χτιστὴ ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων τοῦ ἀνώτερου ὀρόφου σῴζονταν στὶς τρεῖς πλευρὲς τοῦ τετράγωνου λαξεύματος (σὲ ὕψ. 0.45 καὶ 0.85 μ. ἀντιστοίχως), δὲν ὑπῆρχαν ὅμως στὴν πλευρὰ κάτω ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες ταφές (εἰκ. 2α καὶ πίν. 194γ). Ἀπὸ τὶς μεγάλες σχιστολιθικὲς πλάκες τῶν ὀροφῶν μικρὰ μόνο κομμάτια σῴζονταν ἐπὶ τὴν ἐπίχωση. Τὰ χώματα μέσα στὸν τάφο ἦταν παραγμένα — ἡ ἐναλλαγὴ σκούρων καὶ ξανθῶν στρωμάτων μαρτυρεῖ διεξόδου διαλυμένης κιμηλίας — καὶ περιέργως τὰ κτερίσματα μαζί μὲ λείψανα ἀπὸ τὰ ὅσα τῶν νεκρῶν βρέθηκαν ψηλὰ, ἐνῶ στὸ βάθος τοῦ λάκκου ὑπῆρχαν πάρα πολλὲς πέτρες (εἰκ. 2β). Τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ εὐρήματα ἦταν ἀποσπασματικά, μερικῶν τὰ κομμάτια, ὅπως τοῦ κυπέλλου μὲ τὸ ψηλὸ πόδι (α60 + α75, πίν. 196α),

Εικ. 2α-β. Κάτοψη και τομή τοῦ κυκλαδικοῦ τάφου XXVII τῶν 'Απλωμάτων (σὴν τομὴ προβάλλεται καὶ τὸ βάθος πρὸς βρέθηκαν τὰ διάφορα ἀντικείμενα).

βρέθηκαν σὲ πολὺ διαφορετικὸ ὕψος καὶ ἄλλα βρέθηκαν πάνω στὰ τοιχώματα τοῦ τάφου, ὅπως τὸ μαρμάρينو «τηγάνι» (α59 πίν. 196γ-δ). Ἡ χρῆση τῶν σχιστολιθικῶν καλυπτηρίων πλακῶν τῶν κυκλαδικῶν τάφων ποὺ ἔχει παρατηρηθεῖ στὰ ρωμαϊκὰ σπίτια ἐρμηνεύει ἴσως τὴν εἰκόνα αὐτῆ τῆς ταραχῆς τοῦ τάφου μὲ μερική καταστροφή τοῦ περιεχομένου ἀλλὰ χωρὶς σύληση τῶν κτερισμάτων. Ὁ στόχος αὐτῶν ποὺ ἀνοίγαν τὰ θεμέλια τῶν σπιτιῶν ἦταν φαίνεται οἱ πλάκες τῶν τάφων. Τὴν ταραχὴ τῶν ἀνωτέρων μερῶν συμπλήρωσαν κατόπιν οἱ ταφῆς ποὺ ἀνοίχτηκαν μέσα στὰ ἐρείπια τῶν σπιτιῶν. Στὴν ἐπίχωση ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ τάφου βρέθηκε κομμάτι τοιχογραφίας ἀπὸ τὰ σπίτια αὐτά.

Παρὰ τὴν ἀναμόχλευση σημαντικὰ κτερίσματα σώθηκαν ἀπὸ τὸν πλούσιο αὐτὸ τάφο. Ἐνα ἀκέραιο μαρμάρينو τηγανόσχημο σκεῦος (33 × 22 ἐκ.), μὲ διακόσμηση ρόμβων ἐναλλάξ κάθετα καὶ ὀριζόντια διαγραμμισμένων στὴ ράχη, τεθλασμένης γραμμῆς στὴν περιφέρεια καὶ ταινιῶν μὲ λοξὴ διαγράμμιση ἐναλλασσόμενης φορᾶς στὴ λαβή, εἶναι τὸ πρῶτο παράδειγμα ποὺ γίνεται γνωστὸ στὸ εἶδος του (πίν. 196γ-δ)¹. Ἐνα μικρὸ (5.5 ἐκ.) βιολόσχημο εἰδῶλιο, δυὸ σχεδὸν ἀκέραια εἰδῶλια γυναικῶν τύπου Σπεδοῦ (α56: ὕψ. 30.5 ἐκ., πίν. 195α καὶ α54: σῶζ. ὕψ. 19 ἐκ., πίν. 195β) καὶ ἓνα τμήμα στήθους ἀπὸ ἄλλο ὅμοιο εἰδῶλιο ἀνήκουν σὲ πολὺ γνωστὲς κατηγορίες, ἐνῶ ὁ ἀνώτερος κορμὸς μιᾶς γυναίκας ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα δυὸ τουλάχιστο μορφῶν ποὺ ἀγκάλιαζαν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη (σῶζονται οἱ διασταυρούμενοι ἐσωτερικοὶ τοὺς βραχίονες, πίν. 195δ-ε) προσθέτει μιὰ ἀκόμη περίπτωση στὰ σπάνια παραδείγματα τοῦ εἶδους². Ἡ πλαστικὴ αἰσθησις στὸ τελευταῖο ἔργο εἶναι ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένη. Ἐντονα ἔχνη κόκκινου χρώματος σῶζονται στὸ κεφάλι καὶ τὰ χέρια τοῦ εἰδωλίου α54.

Ἀπὸ τὰ μαρμάρινα ἀγγεῖα ποὺ συνόδευσαν τοὺς νεκροὺς μόνο δυὸ βρέθηκαν ἀκέραια, τὸ κύπελλο ποὺ ἀναφέρθηκε πρὶ πάντων (πίν. 196α) καὶ μιὰ πυξίδα μὲ ψηλὸ πόδι (πίν. 196β). Βρέθηκαν ἐπίσης τεμάχια πηλίνων ἀγγείων, τριπτῆρες καὶ πλῆθος ὀψιανῶν (μήκους μέχρι 17 ἐκ.).

Δυτικὰ τοῦ μυκηναϊκοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου Γ ἐρευνήθηκε μέχρι τὸν παρθένο βράχο ἄλλη μία τάφος ποὺ εἶχε μείνει ἀνοιχτὴ ἀπὸ τὸ 1974. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀποκάλυψε ἐδῶ μόνο τὰ πλούσια ἔχνη μιᾶς ἀποθήκης - μαγειρείου ποὺ ἀνῆκε σὲ σπίτι τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκισμοῦ τῶν πρώτων μ.Χ. αἰ. Πρὸς τὰ Α τοὺ ἀνώμαλο

1. Ἄλλο ἓνα μαρμάρينو, ἀκόσμητο ὅμως, «τηγάνι» εἶναι γνωστὸ καὶ προέρχεται πάλι ἀπὸ τὰ Ἀπλώματα, ΠΑΕ 1972, πίν. 140. Πρβ. τὸ σχιστολιθικόν, κοσμημένο μὲ σπειρεῖς «τηγάνι» τῆς Καρλσρούης, P. GETZ - PREZIOSI, Kunst der Kykladen, 1976, 102, πίν. 364.

2. Ὁ τύπος τοῦ θραύσματος τοῦ Βρετ. Μουσείου, C. RENFREW, Kunst der Kykladen, 69. Πρβ. 490 καὶ 494, πίν. 259.

δάπεδο τῆς ἀποθήκης ἦταν στὸ ἐπίπεδο τοῦ παρθένου βράχου. Σὲ λαξεύματα ποὺ ἀνοίγονταν μέσα σ' αὐτὸν βρέθηκαν στηριγμένοι οἱ πίθοι τῆς ἀποθήκης. Βρέθηκε ἐπίσης μιὰ μικρὴ ἐστία μὲ τὴ χύτρα καὶ τὰ λείψανα σιδερένιας σχάρας. Πρὸς τὰ δυτικὰ ὁ βράχος κατέβαινε πρὸς τὴ θάλασσα καὶ μιὰ κοιλότητα τοῦ ἐδάφους εἶχε ἐπιχωσθεῖ μὲ πέτρες καὶ πηλόχωμα γιὰ νὰ διατηρηθεῖ τὸ δάπεδο τῆς ἀποθήκης στὸ ἴδιο ἐπίπεδο. Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση αὐτὴ ποὺ προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν γύρω χῶρο τοῦ νεκροταφείου, μαζεύτηκαν πολλὰ τεμάχια ὑστέρων μυκηναϊκῶν, γεωμετρικῶν καὶ κλασικῶν ἀγγείων.

ΣΑΓΚΡΙ

Στὸ ἀρχαῖο ἱερὸ τοῦ Γύρουλα (κοντὰ στὸ χωριὸ Σαγκρί) ἔγιναν καθαρισμοὶ καὶ περιορισμένης ἐκτάσεως ἐργασίες στὰ πλαίσια τῆς προετοιμασίας γιὰ τὴν τελικὴ δημοσίευση καὶ τὴν ἐνδεχόμενη ἀναστήλωση τοῦ μνημείου¹.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ οἰκοδομήματος διαπιστώθηκε ὅτι σὲ ὁρισμένα σημεῖα (στὸ δυτικὸ τῆς ὑπόστυλης αἰθουσας) ἡ παλιὰ ἀνασκαφὴ δὲν εἶχε φθάσει μέχρι τὸν παρθένου βράχο. Τὸ ὑπόλοιπο αὐτὸ τῆς ἐπιχώσεως, ὅπου ὑπῆρχε, ἐρευνήθηκε καὶ ἔδωσε ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα: Ἀνάμεσα στὰ θεμέλια τοῦ ἀρχαίου κτιρίου (πίν. 197α) καὶ τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 3) ὑπῆρχαν τρία στρώματα. Τὸ ἀνώτερο, ἀρκετὰ παχὺ καὶ γεμάτο μὲ χοντρή λατύπη ἢ μικρὰ κομμάτια δουλεμένου μαρμάρου², προερχόταν ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴ διάλυση τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος καὶ τὴν προσαρμογὴ τῶν μελῶν του στὴς ἀνάγκες τῆς βασιλικῆς. Σὲ μερικὰ σημεῖα, ὅπως στὴ θεμελίωση τοῦ δυτικοῦ πεσσοῦ τῆς βασιλικῆς πάνω στὸν νότιο τοῖχο της, εἰσχωροῦσε μέχρι τὸ βράχο. Τὸ δεύτερο, λεπτότερο στρώμα ἀπὸ σκληρότερο, κόκκινο χῶμα καὶ λεπτὴ ἄμορφη λατύπη, χωρὶς ὅστρακα, συνεχιζόταν σὲ ἀρκετὰ σημεῖα καὶ κάτω ἀπὸ τὴ θεμελίωση τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ἀναγκαῖο εἶναι τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ στρώμα αὐτὸ σχηματίσθηκε κατὰ τὴ θεμελίωση — ἢ καὶ πρὶν ἀπ' αὐτή, ὡς ἰσοπέδωση — τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Τὸ βαθύτερο στρώμα ἦταν πάχους 10 περ. ἐκ., ξανθό, σκληρὸ καὶ ἀρκετὰ πλούσιο σὲ ὅστρακα. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὅστρακα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους³, μεταξὺ τους ὅμως υπάρχουν ἀρκετὰ ὕστερα μυκηναϊκὰ καὶ ἐλάχιστα πρωτοκυκλαδικὰ κομμάτια, καθὼς καὶ ὄψιμοι. Ἡ ἰσχνὴ ἔστω τεκμηρίωση τῆς χρή-

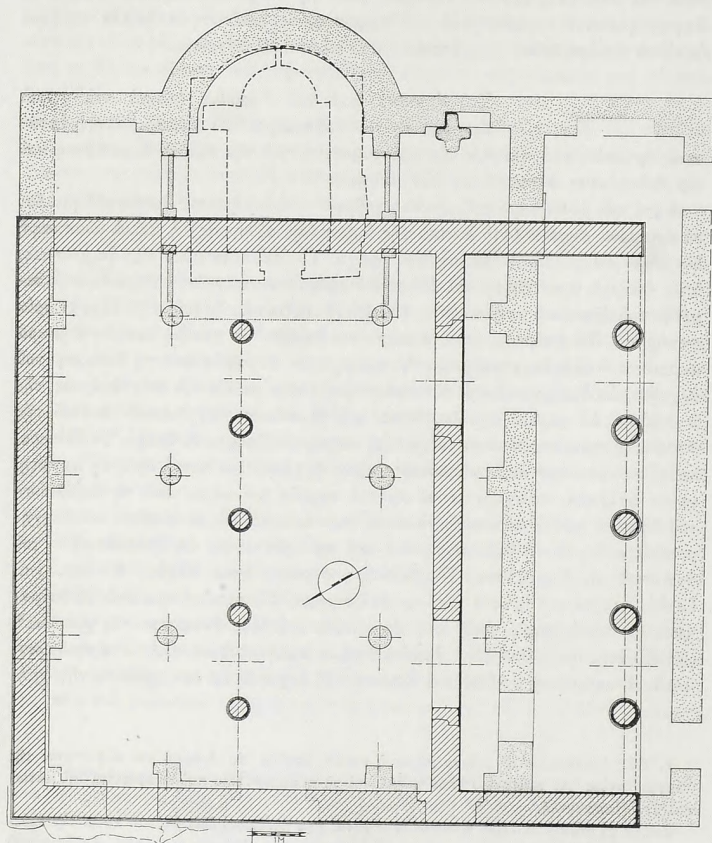
1. Στὶς ἐργασίες αὐτὲς πῆραν μέρος ἡ πανεπ. βοηθὸς Ἄ. Λαμποῦ καὶ οἱ φοιτητὲς τῆς Ἀρχαιολογίας Ἄ. Μαθαίου (ποὺ βρῆκε καὶ τὸ περιρραντήριο ποὺ ἀναφέρεται πῶς κάτω) καὶ Π. Παπαγγελῆ.

2. Γιὰ τὰ κομμάτια λεῖου ἀββεστοκονιάματος ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ βλ. πῶς κάτω τὴν ἐκθεση τοῦ καθ. G. Gruben. Τὰ κομμάτια αὐτὰ διακρίνονται ἀπὸ τὸν τραχύτερο ἀββεστὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ βασιλική.

3. Πρβ. ΠΑΕ 1954, 337.

σεως τοῦ τόπου ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς ἤδη χρόνους σὲ συνδυασμὸ μὲ μιὰ δευτέρη παρατήρηση ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία:

Μὲ τὸν καθαρισμὸ τῶν κοιλοτήτων τοῦ βράχου στὸ ΝΔ μέρος τῆς αἵθουσας καὶ τῇ Ν στοᾷ τοῦ ἱεροῦ ἀποκαλύφθηκαν τρία λαξεύματα μέσα στὸ βράχο, διαμ. 20 καὶ βάθ. 30 περ. ἐκ. Τὸ πρῶτο πολὺ κοντὰ στὸν δυτικὸ κίονα τῆς νό-

Εἰκ. 3. Κάτοψη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ καὶ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Γύρουλα κοντὰ στὸ Σαγκρί. (Σχέδ. G. Gruben - M. Korré.)

τίας κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς (πίν. 197β), τὸ δεύτερο μέσα στὶς σκαμμένες στὸ βράχο ὑποδοχὲς γιὰ τὴν πρώτη στρώση τῶν θεμελίων τοῦ ἐξωτερικοῦ στυλοβάτη τοῦ ναοῦ καὶ τὸ τρίτο κοντὰ στὴν ἀνατολικὴ πόρτα τοῦ νότιου, πλευρικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς (πίν. 198α). Καὶ τὰ τρία βρίσκονται πάνω σὲ μιὰ εὐθεία μὲ κατεύθυνση ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΝΑ, ἐνῶ ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τῶν δυὸ τελευταίων ποὺ εἶναι συνεχόμενα (3.20 μ.) χωράει ἀκριβῶς τέσσερις φορές στὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὸ πρῶτο στὸ τελευταῖο (12.80 μ.). Ἡ εἰκόνα αὐτὴ δὲν φαίνεται τυχαία καὶ ἡ ὑπόθεση ἐνὸς ξύλινου φράχτη ἢ ἀλλης ἐλαφρῆς κατασκευῆς τῶν προΐμων χρόνων, ποὺ μαρτυροῦν τὰ ὀστρακὰ τοῦ τελευταίου στρώματος, στὸν ἥδη ἱερὸ τόπο φαίνεται ἐλκυστική.

Στὰ Α τῆς ἀψίδας τῆς βασιλικῆς καὶ τὰ ΝΑ τοῦ ἱεροῦ ἔγιναν μακρὲς ἐρευνητικὲς τομὲς γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἡ ἀπουσία στὴν πλευρὰ αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ ἄλλων κατασκευῶν. Πράγματι στὴν ἐλάχιστη ἐπίκλιση μόνο νεώτερες (τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ. σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῶν ντόπιων) ταφὲς καὶ ἀσαφῆ ἱχνη ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες τῆς βασιλικῆς κατασκευές, ποὺ σώζονται καλῶς, στὰ νότιά της, βρέθηκαν.

Στὰ λίγα κινητὰ εὐρήματα συγκαταλέγονται κομμάτια ἀπὸ τὶς μαρμάρινες κεραμίδες τοῦ ἀρχαίου κτιρίου, τμήματα ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμῆσεως, τμήμα ἀρχαίου εἰδωλίου μὲ ὀροφωτὴ κόμμιση καὶ τὸ ἀριστερὸ μέρος τοῦ στήθους μᾶζι μὲ τὸ βραχίονα μικροῦ μαρμαρίνου κούρου τοῦ ὕστερου βου π.Χ. αἰ. Ἡ συνέχεια τοῦ ἀρχαίου ναξιακοῦ ἐργαστηρίου πλαστικῆς μὲ μικρῶν κυρίως διαστάσεων ἔργα μετὰ τὸ 550 π.Χ. τεκμηριώνονται στερεὰ μὲ τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴ Γρόττα καὶ ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Γύρουλα.

Κοπιαστικὲς καθημερινὲς ἔρευνες τῶν συνεργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς στὰ τοιχογύρια, στὰ διάφορα κτίσματα καὶ τὶς τοποθεσίες ὀλόκληρης τῆς κοιλάδας τοῦ Σαγκριοῦ, γιὰ τὴν ἀνέυρεση κυρίως ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν προερχομένων ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Γύρουλα, ἔδωσαν ἐπίσης πλούσιους καρπούς. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀρχαίων ποὺ ἐπιστημάνθηκαν ἢ μαζεύτηκαν ἀξιολογότερο εἶναι τὸ κάτω μέρος ἀπὸ μαρμαρίνο περιρραντήριο — τὴ σημερινή του μορφή (πίν. 195γ) χρωσταίει σὲ δευτέρη χρῆση — ποὺ βρισκόταν μέσα στὸν βυζαντινὸ ναῖσκο τοῦ "Αγ. Γιάννη τοῦ «'Αποκεφαλιστῆ» (=ἀποκεφαλισθείς, -έντος. 40' τῆς ὥρας πρὸς τὰ Ν τοῦ Γύρουλα). Πάνω σ' αὐτὸ εἶναι χαραγμένη βουστροφηδὸν ἡ ὕστερη ἀρχαίχ¹ ἐπιγραφή - -]ν ἀνέθεκεν/δεκάτην ἀ[- -. Ἡ πιθανὴ προέλευσή του ἀπὸ τὸ ἱερὸ στὸ Γύρουλα καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀναθήματος τοῦ Ἀλεξιτίδου στὸν Ἀπόλλωνα², τὸ ὁποῖο βρέθηκε πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ ἱερό, κάνουν πειστικὴ τὴ συμπλήρωση δεκάτην Ἀ/πόλλωνι, ὅποτε ἡ παρουσία τοῦ θεοῦ αὐτοῦ στὴ λατρεία τοῦ Γύρουλα τονίζεται πολὺ περισσότερο.

1. L.H. JEFFERY, *The Local Scripts of Archaic Greece*, 1961, 304, πίν. 55, 11.
2. ΠΑΕ 1954, 338.

Παράλληλα μὲ τὴν ἀνασκαφικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ἄρχισε ἐφέτος μέσα σὲ μιὰ γόνιμη συνεργασία¹ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μελέτῃ τοῦ κτιρίου, ποὺ ἀνέλεβαν ὁ G. Gruben, καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς στὸ Πολυτεχνεῖο τοῦ Μονάχου καὶ ὁ Μ. Κορρές, ἀρχιτέκτων τῆς Ἀναστηλώσεως στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ. Παράτιθεται ἐδῶ τὸ σημεῖωμα ποὺ ἔγραψε ὁ G. Gruben (σὲ ἑλλην. μετάφραση) μὲ τὰ πρῶτα σχετικὰ συμπεράσματα γιὰ τὸν ἀρχαῖο νάο.

ΑΡΧΑΙΟΚΟΣ ΝΑΟΣ

(τοῦ G. Gruben)

Τὸ ἐρείπιο τοῦ Γύρουλα, προστατευμένο μέσα σὲ μιὰ ἐρημικὴ τοποθεσία, εἶναι, μαζὶ μὲ τὸν θησαυρὸ τῶν Σιφνίων, τὸ πληρέστερα διατηρημένο θρησκευτικὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἑλλάδος: Τὸν 5ο μ.Χ. αἰ. ὁ νάος μετατράπηκε μὲ τὸ ἴδιο ὕλικο σὲ παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, μέσα στὰ ἐρείπια τῆς ὁποίας διατηρήθηκαν τὰ περισσότερα ἀρχιτεκτονικὰ του μέλη. Ἡ ἀσυνήθιστη κάτοψη (εἰκ. 3), ἓνας εὐρυμέτωπος τετράγωνος χώρος, χωρισμένος σὲ δυὸ κλίτη μὲ ἐγκάρσια κιονοστοιχία, μὲ πρόναο ποὺ εἶχε στὴν πρόσοψη πέντε κίονες ἐν παραστάσι, ἀποσαφηνίσθηκε μὲ ἀκρίβεια σὲ ὅλες τῆς τὶς λεπτομέρειες. Ἀπὸ τὸν κλεισμένο μὲ δρύφακτα πρόναο δυὸ θύρες ὁδηγοῦσαν στὸν σιγῶ. Ἡ μορφὴ αὐτὴ χαρακτηρίζει τὰ μυστηριακὰ οἰκοδομήματα (τελεστήρια), ὥστε ἡ ἀπόδοση τῆς λατρείας τοῦ Γύρουλα στὴ Δῆμητρα ἀπὸ τὸν Ν. Κοντολέοντα νὰ βρίσκει ἓνα ἀκόμη στήριγμα. "Αν καὶ μὲ τὸ χτίσιμο τῆς βασιλικῆς οἱ πιδ πολλοὶ λίθοι κομματιάστηκαν ἢ μεταμορφώθηκαν, ὅλα τὰ σημαντικὰ μέλη τοῦ ἀρχαίου κτιρίου μποροῦν νὰ ἀνασυντεθοῦν ἢ νὰ ἀποκατασταθοῦν στὶς βασικὰς τους διαστάσεις.

Οἱ τοῖχοι ἀποκαθίστανται μὲ βεβαιότητα, γιὰτὶ ἔχουν σωθεῖ ὅλοι οἱ λιθόπλινθοι ἀπὸ τὸ μέτωπο μιᾶς παραστάδας. Ἐδῶ ἔχουμε τὴν ἀπόδειξη τῆς ὑποθέσεως ὅτι οἱ ἐσωτερικὲς, ἀδρὲς πάντα ἐπιφάνειες τῶν τοίχων στοὺς κυκλαδικούς ναοὺς, ἦταν σκεπασμένες μὲ κονίαμα. Τὸ λεπτό, λεῖτο ἀσβεστοκονίαμα δὲν βρέθηκε μόνο μέσα στὸ στρώμα καταστροφῆς τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ πάνω σὲ ἓνα λιθόπλινθο, χτισμένο ἀκόμη στὴν πρωτοχριστιανικὴ ἀψίδα, ἀνέπαφο. Ἰχνη τοιχογραφίας δὲν διαπίστωσε ἀκόμη ἡ ἀνασκαφή.

Ἀπὸ τοὺς ὕψους 3.85 μ. κίονες ἔχουν διατηρηθεῖ βάσεις, ἀράβδωτοι κορμοὶ καὶ περίφυλλα² κιονόκρανα. Τὸ κατώφλι μιᾶς ἀπὸ τὶς πόρτες ἀποκαταστάθηκε ἀπὸ τέσσερα κομμάτια (πίν. 198β), μιὰ παραστάδα πόρτας

1. Γιὰ παλιότερα στάδιά της βλ. G. GRUBEN, AA 1972, 323 καὶ 341. MJB 23, 1972, 21 - 22.

2. (Σημ. Μετ.). Μὲ τὸ ἐπίθετο αὐτὸ ἀποδίδω τὸν γερμανικὸ ὄρο Blattkranzkapitell, ποὺ χαρακτηρίζει πολὺ καλύτερα τὴ μορφή τῶν «φοινικομόρφων» ἢ «αἰολικῶν» κιονοκράνων, δηλ. τῶν κιονοκράνων μὲ στεφάνη φύλλων κάτω ἀπὸ τὸν ἄβακα, AA 1972, 341. MJB 23, 1972, 20 κέ. Στὸ Σαγκρί τὰ φύλλα φαίνεται ὅτι ἦταν ζωγραφισμένα πάνω στὸν ἔχιν, ποὺ ἔχει τομὴ ἰωνικοῦ κυματίου. Τὸ περίφυλλος χρησιμοποιοῦ ὅπως τὸ περίβουρος, ὁ περιβαλλόμενος ἀπὸ βουνά, Πλουτ. Β. Φιλοπ. 14,6.

σώζεται ολόκληρη και από το διάκοσμο τῶν θυρῶν και ἓνα κιλλίβαντα ἀναγνωρίστηκαν θαύσματα, ὥστε και τῶν θυρῶν και τοῦ διακόσμου τους ἡ συμπλήρωση νά εἶναι δυνατή.

Τὸ τμήμα τοῦ θριγκοῦ, τῆς ὀροφῆς και τῆς στέγης ἀποκαθίσταται ἐπίσης χωρὶς κενὰ μετὰ τὴ βοήθεια μεγάλης ποικιλίας διατηρουμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, πράγμα ποὺ ὀφείλεται στὸ ἐκπληκτικὸ γεγονός ὅτι ὅλη ἡ ὀροφή μετὰ τίς δοκοὺς, τίς δοκίδες και τίς κεραμίδες ἦταν κατασκευασμένη ἀπὸ μάρμαρο. Τὴ μαρμάρινη ὀροφή τοῦ προνάου ἀποτελοῦσαν 11 δοκοὶ ποὺ ἐκτείνονταν ἀπὸ τὴν κιονοστοιχία τῆς προσόψεως μέχρι τὸν τοῖχο τῶν εἰσόδων τοῦ σιχοῦ και μικρότερες ἐγκάρσιες δοκοὶ καθὼς και καλυπτήριες πλάκες ποὺ ἦταν τοποθετημένες ἐπάνω τους. Ἡ δικλινὴς στέγη πάνω ἀπ' αὐτὴ τὴν ὀροφή ἦταν κατασκευασμένη ἀπὸ μαρμάρινες ὀριζόντιες δοκοὺς, ἐπικλινεῖς δοκίδες και κεραμίδες. Μέσα στὸν σιχὸ ἡ ἐγκάρσια κιονοστοιχία σήκωνε μιὰ ἀμφικλινὴ στέγη, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιμελὴς κατασκευὴ ἦταν θεατὴ ἀπὸ τὸν ἐπισκέπτη μέχρι τὴν κάτω πλευρὰ τῶν κεραμίδων. Ἡ τεκμηρίωση αὐτὴ τῆς σχεδιασμένης εἰδικὰ γιὰ τίς στατικές και αἰσθητικές ιδιότητες τοῦ μαρμαροῦ ὀροφῆς και στέγης παρέχει τὸ κλειδὶ γιὰ τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας και τῆς ἐξελιξέως τῆς νησιωτικῆς ἰωνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς: Ἡ ιδιόρρυθμη διαμόρφωση τοῦ θριγκοῦ, ποὺ διακρίνεται ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἰωνικὸ σύστημα μετὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ζωφόρου πάνω ἀπὸ τὸ ἐπιστύλιο και τὴν ἀπουσία τῶν γεισηπτόδων, ἐξελίχθηκε ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μετὰ συνέπεια γιὰ ἓνα μαρμαρίνο ἐξ ὁλοκλήρου οἰκοδόμημα. Ἀντίθετα τὸ ἀνατολικὸ ἰωνικὸ σύστημα, διαμορφωμένο ἀρχικὰ στὴν ξυλοκατασκευή, μεταφέρθηκε ἀργότερα στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ λίθου.

Ἡ ζώνη τῆς ζωφόρου στὸ ναὸ τοῦ Σαγκριοῦ ἔχει ἓνα σημαντικὸ προσορισμό: σκεπάζει τὰ μέτωπα τῶν μαρμαρίνων δοκῶν τῆς ὀροφῆς ποὺ πατοῦσαν πάνω στὸ ἐπιστύλιο. Οἱ ἀνατολικοὶ ἰωνικοὶ γεισηποδες, ποὺ μορφικὰ κατάγονται ἀπὸ τίς ἐξοχές ἐνὸς πυκνοῦ συστήματος δοκῶν, λείπουν ἀπὸ τὸ οἰκοδόμημά μας, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν μόνον ὡς τώρα πλὴρως γνωστὸ λίθινον ναὸ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, στὸν ὁποῖο μόνον τὰ φύλλα τῶν θυρῶν ἦταν ξύλινα. Εἶναι ὅμως προφανὲς ὅτι αὐτὸ τὸ κτίριο, ποὺ στὴν ἀρχὴ ἐκπλήσσει, δὲν ἐρμηνεύεται ὡς ἰδιαίτερη περίπτωση, ἀλλὰ ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ναϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Κυκλάδων.

G. GRUBEN

Ἀκολουθεῖ τὸ σημείωμα τοῦ Μ. Κορρέ μετὰ τὰ πρῶτα συμπεράσματα γιὰ τὴ βασιλική.

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ
(τοῦ Μ. Κορρέ)

Ἡ βασιλικὴ (εἰκ. 3) ἦταν τρίκλιτη χωρὶς ὑπερῶα, κατασκευασμένη ἀπὸ τὸ διαθέσιμο ἀρχαῖο ὕλικό. Οἱ δύο κιονοστοιχίες τῆς εἶχαν τρεῖς κίονες ἡ καθεμία και κατέληγαν σὲ ὀρθογωνικοὺς πεσσούς ποὺ ἀκουμποῦσαν στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο ἀπὸ τὴ μιὰ κι ἀπὸ

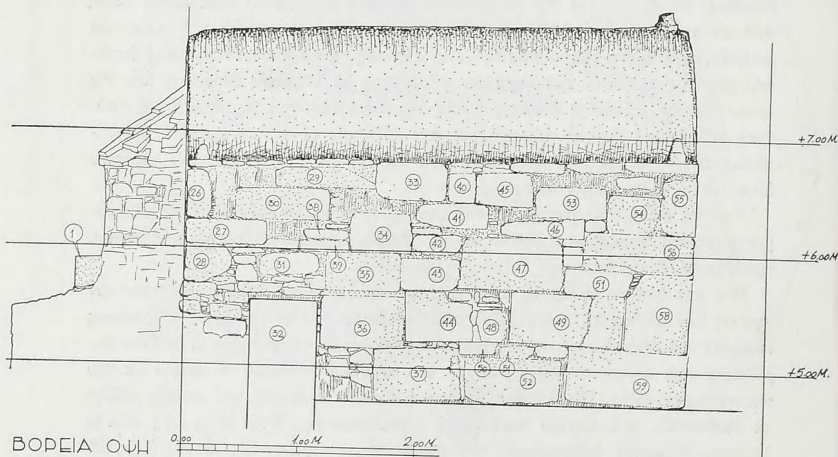
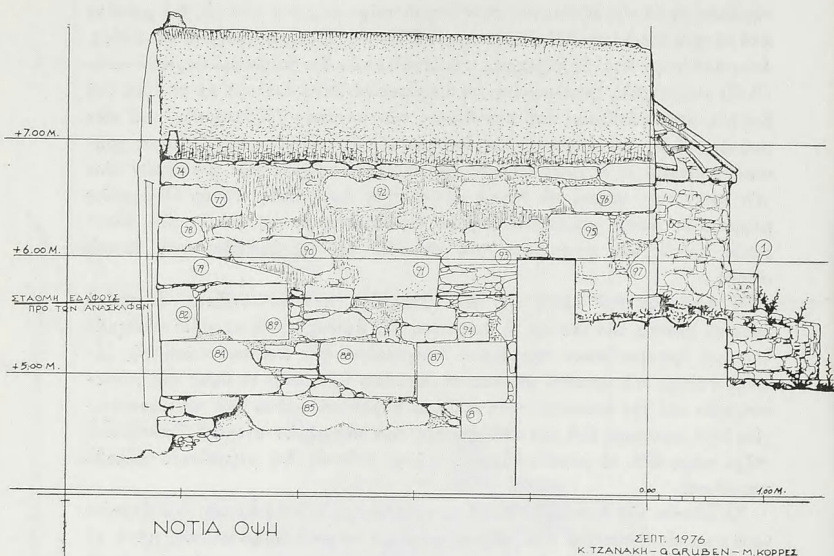
τὴν ἄλλη μεριά τῆς ἀψίδας καὶ στὸν δυτικὸ τοῖχο στὶς δύο πλευρὲς τοῦ μεσαίου ἀπὸ τὰ τρία θυρώματα. Οἱ τέσσερις αὐτοὶ πεσσοί, θεμελιωμένοι στὸ ἴδιο βάθος, ἀποτελέσθηκαν ἀπὸ τὶς τέσσερις παραστάδες τῶν δύο θυρῶν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Οἱ ἔξι κίονες πάλι, θεμελιωμένοι σὲ διαφορετικὰ βάθη ἀνάλογα μὲ τὸ ὕψος τοῦ βράχου, ἀποτελέσθηκαν ἀπὸ σπονδύλους τῶν μεγάλων (ἐξωτερικῶν) καὶ τῶν μικρῶν κίωνων τοῦ ἀρχαικοῦ οἰκοδομήματος. Ὡς πέλματα θεμελιώσεως χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἀρχαῖες ἰωνικὲς βάσεις. Τοὺς τοίχους τῶν πλευρικῶν κλιτῶν ἐνίσχυσαν πεσσοὶ σὲ θέσεις ἀντίστοιχες πρὸς τοὺς κίονες. Οἱ ἀρχαῖες μαρμάρινες δοκοὶ χρησιμοποιήθηκαν ὡς ἐπιστύλια, ὡς δοκοὶ τῶν πλευρικῶν κλιτῶν, ὡς στυλοβάτες τοῦ τέμπλου καὶ ὡς βαθμίδες στὴ δυτικὴ εἴσοδο.

Ἡ ἀναλογία τοῦ ὕψους τῶν κιονοστοιχιῶν (ποὺ ὑπολογίζεται ἀκριβῶς) πρὸς τὸ πλάτος τῶν κλιτῶν, ἡ διάμετρος τῆς ἀψίδας καὶ ἡ ποικιλία ἐπιθημάτων καὶ ἀμφικιονίσκων παραθύρων ὑπαγορεύουν τὴν ἀναπαράσταση τῆς ξυλινῆς στέγης τοῦ μεσαίου κλίτους σὲ διπλάσιο ὕψος ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ τὴν ἀποκατάσταση διλόβων παραθύρων πᾶνω ἀπὸ τὶς κιονοστοιχίες λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὴν ἄνω στάθμη τῶν πλευρικῶν στεγῶν. Στὸν δυτικὸ τοῖχο πᾶνω ἀπὸ τὸ μεσαῖο θύρωμα ὑπῆρχε πιθανῶς ἓνα μεγαλύτερο τρίλοβο παράθυρο.

Τὸ δάπεδο τῆς βασιλικῆς (0.40 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ) κατασκευάσθηκε ἀπὸ πλάκες μεγάλου πάχους, διαφορετικὲς κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ τὴν κατεργασία καὶ συναρμοσμένες κακότεχνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σημεῖο τοῦ θεμελίου τοῦ ἀρχαίου θυραίου τοίχου, ὅπου ἡ τελευταία μαρμαρίνη στρώση ἔμεινε *in situ*. Πιο ἐπιμελῆς ἦταν ἡ κατασκευὴ τοῦ δαπέδου τοῦ τέμπλου, ποὺ περιλαμβάνει στυλοβάτη μὲ λαξευτὲς ἐδράσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξασφαλίζεται ἡ ἀναπαράσταση τῆς κατόψεως τοῦ τέμπλου καὶ ἡ ταύτιση τοῦ ὕλικου του, τὸ περισσότερο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι ἐντοιχισμένο σὲ ναῖσκους τῆς περιοχῆς. Ἡ ἀναπαράσταση καὶ τῶν τριῶν ὄψεων τοῦ τέμπλου εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀσφαλῆς.

Ἀπὸ τὴ στέγη τῆς βασιλικῆς σώθηκαν μόνο κεραμίδια καὶ ἀπὸ τὰ κουφώματα μερικὰ θαυῶσματα ὕλοπινάκων. Μικρὸ μαρμαρίνο θαῶσμα κυματίου προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὴν ἐπίπλωση (θρόνος;).

Μιὰ μεγαλύτερη κεντρικὴ καὶ δύο μικρότερες πλάγιες πόρτες συνδέουν τὸν κυρίως ναὸ μὲ ἓνα εὐρύτερο χῶρο ποὺ ἐκτείνεται σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς νότιας πλευρᾶς καὶ ἀποτελοῦσε πιθανότατα τὸν νάρθηκα τῆς βασιλικῆς. Δυὸ ἄλλα θυρώματα στὰ ἄκρα τοῦ νότιου τοίχου τοῦ νάρθηκα συνδέουν τὸ κτίριο μὲ τὴν περιοχὴ στὰ νότια. Ἐκεῖ εἶναι φανερὴ ἡ διάταξη κελλιῶν καὶ μικρῆς αὐλῆς μὲ διαβατικὸ, τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ πλακόστρωση. Στὴ μέση τῆς αὐλῆς ὑπάρχει δεξαμενὴ ὀρθογωνικῆ, τὴν ὁποία περιστοιχίζαν ἔξι κίονες (3 × 2) ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ναό, ποὺ ἐδράζονταν στὴ νέα τους θέση μὲ τὸν ἴδιο ἀκρι-

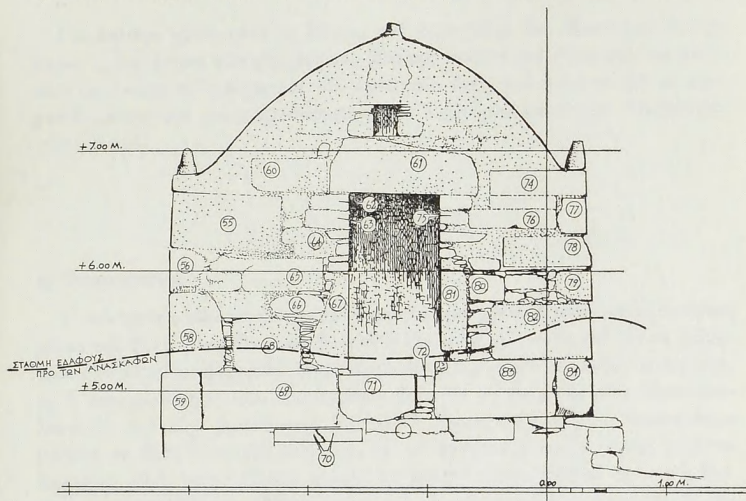

Εἰκ. 5. Ἀποτύπωση τῶν πλαγίων ὀψέων τοῦ νεώτερου ναύσταυου.

βῶς τρόπο, ἔπως καὶ οἱ κίονες τῆς βασιλικῆς. Ἀπ' αὐτοὺς σώζεται μόνο ὁ νοτιοανατολικός.

M. KOPPEE

Ἀπὸ τὸν Μ. Κορρὲ ἀποτυπώθηκε ἐπίσης μὲ μεγάλη κλίμακα τὸ νεώτερο ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγ. Γιάννη στὸ Γύρουλα, ποὺ καταλαμβάνει σήμερα τὸ χῶρο τῆς ἀψίδας τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 4 - 6). Τὸ ἐκκλησάκι αὐτὸ εἶναι ὁλόκληρο χτισμένο μὲ τὸ ἀρχαῖο ὕλικό. Ἡ τεράστια σημασία ποὺ ἔχει ἡ πλήρης μελέτη τοῦ

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

Εἰκ. 6. Ἀποτύπωση τῆς προσόψεως τοῦ νεώτερου ναύκου.

ἀρχαίου ναοῦ καὶ ἡ ἀπόλυτα δυνατὴ μερικὴ ἀλλὰ ἐξαιρετικὰ ἐποπτικὴ γιὰ τὶς ἀρχιτεκτονικὲς μορφὲς καὶ τὴ συνέχεια τῆς λατρείας ἀναστήλωση τοῦ μνημεῖου (ἀρχ. ναοῦ καὶ βασιλικῆς) πιστεύουμε ὅτι ἐπὶ βάλλει νὰ μεταφερθεῖ τὸ ἐκκλησάκι λίγα μέτρα νοτιότερα, πρὸς τὴν κορυφὴ τοῦ ὑψώματος, ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἀρχαῖα. Ἡ μορφή του δὲν θὰ ἀλλοιωθεῖ, ἀπὸ τὸ ὕλικό του ὅμως θὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ χρήσιμα γιὰ τὴ μελέτη καὶ τὴν ἀναστήλωση μέλη. Τὰ περισσότερα μάρμαρα ἔτσι κι ἀλλοιῶς δὲν ἀποτελοῦσαν στοιχεῖα τῆς ἐξωτερικῆς του μορφῆς γιὰτὶ ἦταν κρυμμένα κάτω ἀπὸ ἐπάλειψη ἀσβέστη.

Γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς μελέτης τοῦ χώρου ὑπολείπεται ἄλλωστε ἡ ἐρευνα (μὲ δοκιμαστικὰς τομὲς) τῆς βαθύτερης ἐπιχώσεως πρὸς τὰ δυτικὰ καὶ βόρεια

τοῦ κτιρίου γιά τὸν ἔλεγχο τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἱεροῦ¹, ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ ἐπανεξέταση τῶν κατασκευῶν στὰ νότια τῆς βασιλικῆς², καθὼς καὶ ἡ συμπλήρωση τῆς συστηματικῆς ἔρευνας στοὺς τοίχους καὶ τὰ κτίσματα τῆς περιοχῆς καὶ τῆς καταγραφῆς τῶν χρησιμοποιοιμένων ἐκεῖ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ

1. Τέμενος μᾶλλον δὲν ὑπῆρχε, ὅπως δείχνει ὁ ὅρος ποὺ βρέθηκε ἀπὸ τὸν Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ΠΑΕ 1954, 338.

2. Ὅπου ἔσως προκλύψουν στοιχεῖα γιὰ χρῆση τόσο στοὺς βυζαντινοὺς ὥσο καὶ στοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὅπως π.χ. στὴ δεξαμενὴ, πρβ. ΠΑΕ 1954, 335.

24. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΗΡΑΣ

(Παρένθ. πίν. ΙΒ' και πίν. 199 - 203)

Για δεύτερο χρόνο μετά το θάνατο του άειμνήστου Σπ. Μαρινάτου συνεχίστηκε η συντήρηση των εύρημάτων. 'Επίσης προσπάθεια έγινε για την καλύτερη οργάνωση του χώρου και των αποθηκών ώστε και η ανασκαφή να συνεχιστεί μελλοντικά χωρίς προσκόμματα και ο χώρος να παραμείνει επισκέψιμος για το κοινό.

Α. ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

α) Τοιχογραφίες¹

Η συντήρηση των τοιχογραφιών περιορίστηκε χρονικά μόνο στους πρώτους μήνες του 1976 γιατί δεν έγινε δυνατή η εξεύρεση χώρου ικανού για να άπλωθούν όλα τα κομμάτια. Στα έργαστήρια του Βυζαντινού Μουσείου συνεχίστηκε η συναρμολόγηση των θραυσμάτων από την τοιχογραφία των Κροκοσυλλεκτριών που είχε βρεθεί στην Ξεστή 3². Σημαντικός αριθμός θραυσμάτων βρήκαν τη θέση τους και ελπίζεται ότι με εργασία μερικών μηνών μόνο το θαυμάσιο αυτό τοιχογραφικό σύνολο θα μπορεί να παραδοθεί σε κοινή θέα. Φτάνει να βρεθεί ο κατάλληλος χώρος για να συνεχιστεί η συντήρηση. 'Εξ αίτίας του περιορισμένου χώρου ιδιαίτερα βραδύς ήταν ο ρυθμός στην αποκατάσταση των τοιχογραφιών που συντηρούνται στα έργαστήρια του Κέντρου Συντηρήσεως 'Αρχαιοτήτων³.

β) Κεραμική

Αν και περιορισμένη για την έλλειψη προσωπικού, συνεχίστηκε η συντήρηση τής κεραμικής. Σημαντικός αριθμός κιβωτίων με όστρακα από παλαιότερες

1. Στη συντήρηση των τοιχογραφιών εργάστηκαν κατά το 1976 οι εξής, πάντοτε κάτω από την εποπτεία του ζωγράφου-συντηρητή κ. Α. Μαργαριτώφ: Στ. Περράκης, Εύθαλία Παπαγεωργίου, Στ. Παπαγεωργίου, Στ. 'Αγγελίδης, 'Ιάκ. Μιχαηλίδης, 'Ελ. Μιχαηλίδης, Παν. Δρίτσας, Δημ. Καμπούρης, Πην. Μωραΐτου, 'Ανδρ. Στρατσιάνης, Μαρ. Τότση.

2. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Θήρα VII, 1973, 32 - 37. Χ. ΝΤΟΥΜΑΣ, ΠΑΕ 1975, 214.

3. ΠΑΕ 1975, 214 - 215.

ἀνασκαφικὲς περιόδους πλῆθηκαν καὶ μόνο λίγα ἀπὸ αὐτὰ συγκολλήθηκαν¹. Τὸ πιὸ σημαντικό ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποὺ συγκολλήθηκαν εἶναι ἓνα μεγάλο κυλινδρικό πιθοειδὲς σκεῦος μὲ διάτρητο πυθμένα ποὺ βρίσκεται περὶ τὰ 15 ἑκατοστά ψηλότερα ἀπὸ τὸ πέλμα του (εἰκ. 1, ἀριστερά). Ἔτσι τὸ σκεῦος μοιράζεται σὲ δύο ἄνισα διαμερίσματα: ἓνα μεγάλο ἐπάνω καὶ ἓνα μικρὸ κάτω ἀπὸ τὸν διάτρητο πυθμένα. Τὸ κάτω διαμέρισμα εἶναι ἐφοδιασμένο μὲ περιαιρετὴ θύρα. Ὑποτυπώδεις λαβές-κρίκοι τόσο στὴ θύρα ὅσο καὶ στὸ κυρίως ἀγγεῖο χρησίμευσαν γιὰ τὴ στερέωση τῆς θύρας πιθανῶς μὲ τὴ βοήθεια κλαδιοῦ (εἰκ. 1, δεξιά). Τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου παρουσιάζει ἀσυνήθιστη ἀναθύρωση ποὺ προοριζόταν προφανῶς γιὰ νὰ δεχτεῖ σκέπασμα μὲ τὸ ὁποῖο σφραγιζόταν τὸ σκεῦος². Ὀλόκληρο τὸ ἀγγεῖο εἶναι κατὰγραφο καὶ ἡ διακόσμησή του διακρίνεται σὲ τρεῖς ζώνες. Τὴν κάτω ζώνη τὴν ἀποτελοῦν τεράστιες σπεῖρες. Σπεῖρες ἀλλὰ μικρότερες, εἶναι τὸ θέμα καὶ τῆς δεύτερης ζώνης ἐνῶ τὴν τρίτην τὴν χαρακτηρίζει πλούσιος φυτῶδης διάκοσμος. Ἄν καὶ λείπουν ἀκόμη κομμάτια ἀπὸ τὸ σκεῦος τὸ σχῆμα του εἶναι ἀπολύτως βέβαιο. Αἰνιγματικὴ παραμένει ἡ χρῆση του. Εἰκάζεται μόνο ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι κυψέλη, πράγμα ποὺ ἐπέβαλε αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴ διάταξη³. Δυστυχῶς τὰ ὅστρακα εἶχαν παλαιότερα πλυθεῖ μὲ ὑδροχλωρικὸ δξύ, ποὺ σίγουρα κατέστρεψε κάθε ἔχνος ἐνόργανης ὕλης πάνω σ' αὐτά. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς μέσα στὸ Δ17, ὅπου εἶχαν βρεθεῖ τὰ ὅστρακα, θὰ δώσει καὶ ἄλλα κομμάτια τοῦ ἀγγείου, ὁπότε θὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνιχνευτεῖ ἂν ἔχουν λείψανα ἀπὸ κερὶ ἢ ἀπὸ μέλι.

Β. ΧΩΡΟΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ⁴

Γιὰ τὴν ἀνετότερη διακίνηση τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ γιὰ τὴν ὑπευθυνότερη ἐνημέρωσή τους, σχεδιαγράμματα μὲ κατατοπιστικὲς ἐξηγήσεις σὲ γλώσσες ἐλληνικὴ, ἀγγλική, γαλλικὴ καὶ γερμανικὴ τοποθετήθηκαν σὲ καίρια σημεῖα στάσεως.

Στὸ ἰσόγειο τοῦ Δωματίου 5 τῆς Δυτικῆς Οἰκίας ἔγινε περιορισμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα. Αὐτὴ κυρίως συνίστατο στὴν ἀφαίρεση ἀγγείων ἀπὸ τὸ δάπεδο προκειμένου νὰ ὑποστυλωθοῦν οἱ παρακείμενοι τοῖχοι καὶ νὰ τοποθετηθεῖ ἰκρίωμα ἀπαραίτητο γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς (πίν. 199α-β). Πρέπει νὰ

1. Τὴν (περιορισμένη) συγκόλληση τῶν ἀγγείων ἔκαμε ὁ κ. Βασ. Ἀλεφραγκῆς.

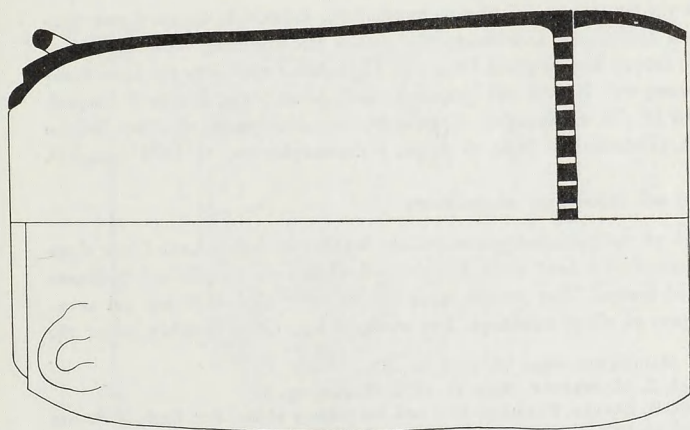
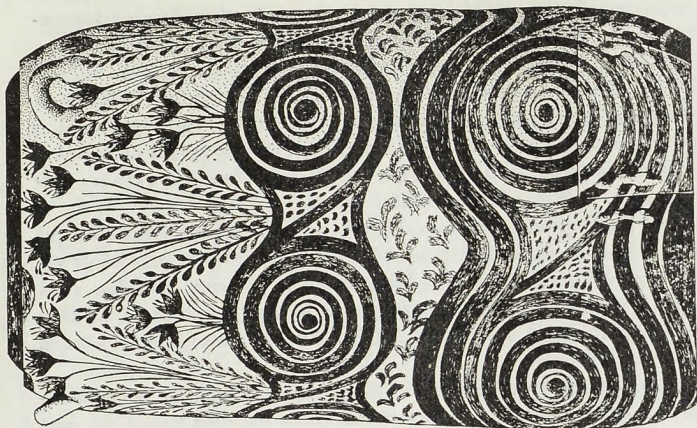
2. Γιὰ τὸ εἶδος τοῦ σκεπάσματος πρβ. Σ. MAPINATOR, Thera II, 1968, πίν. 10, 1.

3. Βλ. Ἔργον 1976, 216 εἰκ. 186.

4. Τὴν ἐπιστημονικὴ ὁμάδα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1976 ἀπέτελεσαν οἱ ἀρχαιολόγοι: Χαρ. Σιγάλας, Ἀλεξάνδρα Πατριανάκου-Ἡλιάκη, Ἄννα Παπᾶ. Ἐπίσης παρακολούθησαν τὶς ἐργασίες οἱ φοιτήτριες ἀρχαιολογίας: Ἑλένη Ματζουράνη καὶ Μαρίζα Μαρθάρη.

Τὴ σχεδίαση τῶν ἀγγείων ἔκαμε ὁ ζωγράφος κ. Κ. Ἡλιάκης.

0 5 15
εκ.

Εκ. 1. 'Η «ουφέλη» ἀπὸ τοῦ Δ17.

σημειωθεί ὅτι μιὰ στενὴ λουρίδα κατὰ μῆκος τοῦ βόρειου τοίχου τοῦ δωματίου ἔχει παραμείνει ἄσκαφη σ' ὀλόκληρο τὸ ὕψος του, ἐνῶ στὸ ὑπόλοιπο ἡ ἀνασκαφή ἔχει φτάσει στὸ δάπεδο. Στὸ ἄσκαφο αὐτὸ τμῆμα τοῦ δωματίου ἐλπίζεται πὼς θὰ βρεθοῦν κομμάτια ἀπὸ τὴ μικρογραφία τῆς βορινῆς ζωφόρου τοῦ δωματίου 5¹. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ ἔγινε ἀπὸ τὴν ἀρχιτέκτονα δ. Κορνηλία Χατζηασλάνη λεπτομερὲς ἀποτύπωση τοῦ χώρου, ὅπως τὸν εἶχε ἀφῆσει ἡ ἀνασκαφικὴ περίοδος 1972 (εἰκ. 2)². Πάνω ἀπὸ ἐνενήντα ἀγγεῖα μετακινήθηκαν ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ δωματίου 5, ὅλα σχεδὸν ἀπὸ τὰ γνωστὰ σχήματα (πίθοι, ἀμφορεῖς, πρόχοι, κύπελλα, κύαθοι κλπ.).

Ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀγγεῖα ποὺ συλλεχθήθηκαν τὰ χαρακτηριστικότερα εἶναι: α) διάφοροι τύποι «κυκλαδικῶν» σκύφων³ ἀπλῶν (πίν. 200β-δ, 201α) ἢ με γεφυρωτὴ πρόχυση (πίν. 201β), β) διάφοροι τύποι μόνωτων κυπέλλων (πίν. 201γ-η'), γ) διάφορα γεφυρόστομα προχυτικὰ σκεύη (πίν. 202α-ε), δ) ἄλλα ἀνοιχτὰ ἀγγεῖα ἄωτα ἢ μόνωτα (πίν. 202ς', 203α-β) καὶ ε) διάφορα κλειστὰ ἀγγεῖα (πίν. 203γ-ς').

Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα αὐτά, τὰ πιθάρια κυρίως, περιεῖχαν ἀκόμη ἀπανθρακωμένα λείψανα σπόρων. Κοντὰ στὴ ΒΔ γωνία καὶ στὴν παρεῖα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου βρέθηκαν τὰ λείψανα πλεκτοῦ δίσκου ποὺ προφανῶς εἶχε τοποθετηθεῖ ἐκεῖ ὄρθιος γιὰ νὰ ἀπομονώσει ἀπὸ τὸν τοῖχο τὸ πιθάρει ποὺ ἀκουμποῦσε πάνω του (πίν. 200α).

Γιὰ τὴν ἐνήμερωση τοῦ ἀρχείου σχεδίων τῆς ἀνασκαφῆς ἄρχισε ἡ συστηματικὴ καὶ λεπτομερὲς ἀποτύπωση τῶν χώρων ἀπὸ τέσσερις νέους ἀρχιτέκτονες. Τὸ ζεύγος Μυρσίνης καὶ Γεωργίου Μιχαηλίδου σχεδίασαν τὴν ὑφιστάμενη κατάσταση στὸ ἰσόγειο τῶν χώρων 1, 2, 3, 4 καὶ 5 τῆς Ξεστῆς 3 (παρένθ. πίν. IB')⁴. Ἡ δ. Κορνηλία Τρακοσοπούλου ἀποτύπωσε τὸ νότιο ἰσόγειο τοῦ Δ1 (Πολυθύρου) ὅπως τὸ ἔφησε ὁ ἀνασκαφέας του τὸ 1974 (εἰκ. 3)⁵.

Μελέτη καὶ ταξινόμηση εὐρημάτων

Κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια πολλὰ δεκάδες κιλά ἀπὸ ὅστ᾽ ἔχουν εἶχαν περισυλλεγεῖ. Τὰ ὅστ᾽ αὐτὰ ἀποτελοῦν ὑπολείμματα τροφῶν καὶ βρέθηκαν μέσα στὰ ἐρείπια. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ ὅστ᾽ αὐτὰ πλύθηκαν καὶ καταγράφτηκαν σὲ εἰδικὸ κατάλογο. Στὴ συνέχεια ὁ κ. Clive Gamble, μέλος τῆς

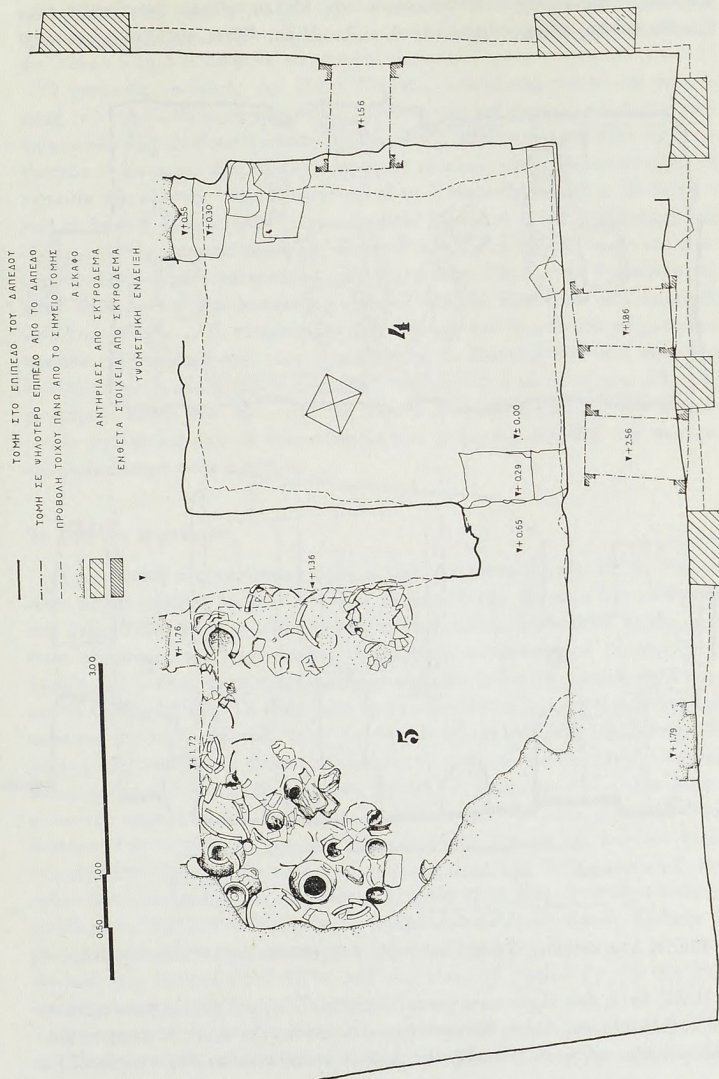
1. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Θήρα VI, 1972, 31 - 33.

2. Πρβ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Θήρα VI, 1972, Πίνακες, σχ. 3.

3. Πρβ. R. BARBER, Phylakopi 1911 and the History of the later Cycladic Bronze Age, BSA 69, 1974, 43 - 45 καὶ J. L. CASKEY, Investigations in Keos, Part II: A Conspectus of the Pottery, Hesperia XLI, 1972, 388, εἰκ. 12: F 23 - F 24.

4. Πρβ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Θήρα VII, 1973, παρένθ. πίν. Β'.

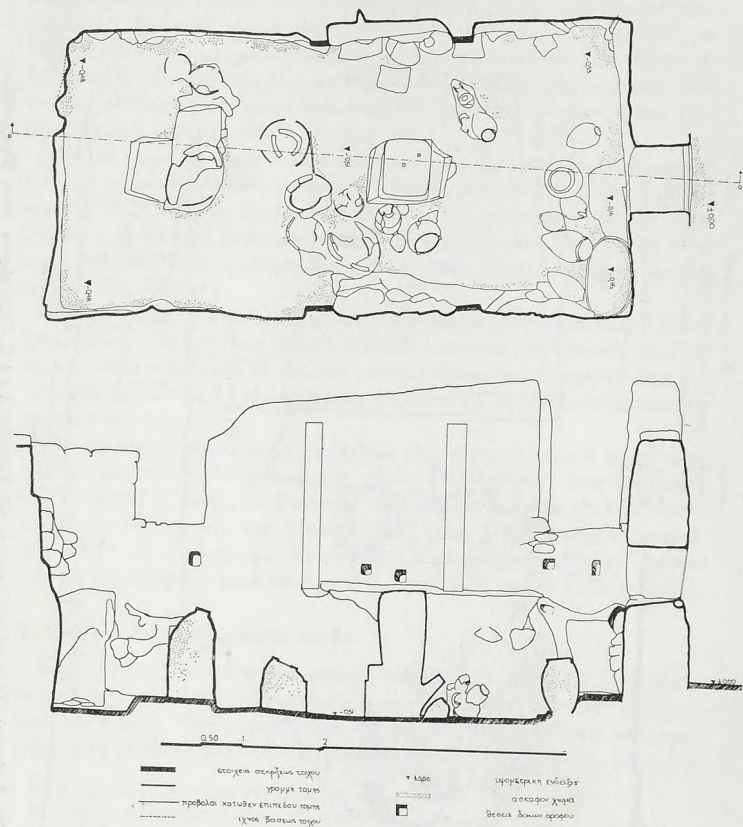
5. Χ. ΝΤΟΡΜΑΣ, ΠΑΕ 1975, 224 - 226. Πρβ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Θήρα VII, 1973, παρένθ. πίν. Β'.

Εικ. 2. Δυτική Οικία, κάτοψη ισόγειου των δωματίων 4 και 5. (Ἀρχιτέκτων Κορν. Χατζηρασάνη.)

βρετανικῆς ἀποστολῆς στὴ Φυλακωπὴ τῆς Μήλου, εἰδικὸς στὴ μελέτῃ τῶν ζωικῶν ὀστέων, παρακλήθηκε νὰ τὰ ταξινομήσει. Ἔτσι ταξινομήθηκαν περὶ

Εἰκ. 3. Δ1α, ἱσόγειου. Κάτοψη καὶ τομή. (Ἀρχιτέκτων Κορν. Τρακοσοπούλου.)

τὰ 8.000 ὀστᾶ, ὅσα εἶχαν καταγραφεῖ ὡς τότε. Σύμφωνα μὲ τὶς παρατηρήσεις τοῦ κ. Gamble τὴν πρώτη θέσῃ κατέχουν τὰ αἰγοπρόβατα, τὴ δεύτερη τὰ χοιρινὰ καὶ τὴν τρίτη τὰ βοοειδῆ. Τὰ ὀστᾶ τῶν τελευταίων δὲν παρουσιάζουν

ἔχνη σφαγῆς καὶ μαρτυροῦν ὅτι τὰ βοοειδῆ ἐκτρέφονταν μᾶλλον γιὰ τὸ γάλα τους, ἢ ὡς ὑποζύγια, παρὰ γιὰ τὸ κρέας τους. Ἀπὸ ἄλλα ζῶα, πτηνὰ καὶ ψάρια μόνον ἐλάχιστα λείψανα παρατηρήθηκαν.

Ὁ γερμανὸς γεωλόγος Δρ. Hans Einfalt, μελετώντας γενικὰ τὰ πετρώματα τοῦ νησιοῦ, ἐξέτασε τοὺς λίθους, πελεκητοὺς καὶ ἀργούς, ποὺ ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό. Ἐλπίζεται ὅτι ἀπὸ τῆς μελέτης αὐτῇ θὰ ἐντοπιστοῦν τὰ λατομεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προῆλθε τὸ ὑλικὸ αὐτό. Ἐνδεικτικῇ γιὰ τὴ σημασία τῆς μελέτης τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ κ. Einfalt ὅτι ἐνῶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα κτήρια ἔχουμε ποικιλία λίθων, τὸ ὑλικὸ ἐπενδύσεως τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων στὶς οἰκοδομὰς Ξεστῆ 3 καὶ Ξεστῆ 4 εἶναι ἐνιαῖο καὶ προέρχεται ἀπὸ ἓνα μόνον λατομεῖο σὲ ἀθήπερίπτωση. Τῆς Ξεστῆς 3 οἱ πελεκητοὶ λίθοι προέρχονται ἀπὸ λατομεῖο πυρομβριτῶν, τῆς Ξεστῆς 4 ἀπὸ λατομεῖο ὑπολεύκου τόφφου. Ἡ τόσο προσεκτικὴ ἐπιλογή τοῦ ὑλικοῦ στὰ κτήρια αὐτὰ προδίδει τὴ σπουδαιότητά τους: ἦταν ἡ πλούσια ιδιωτικὰ σπίτια ἢ σπουδαῖα δημόσια κτήρια. Πράγματι ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ξεστῆς 3 μὲ τὸ πλῆθος τῶν τοιχογραφιῶν ἔδειξε πῶς πρόκειται γιὰ σημαντικὸ οἰκοδόμημα. Τὸ ἴδιο συμπέρασμα βγαίνει καὶ ἀπὸ τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ ἤλθαν στὸ φῶς ἀπὸ τὴν περιορισμένη ἀνασκαφὴ στὴν Ξεστῆ 4.

Ἡ ΥΜ Ια κεραμεικὴ

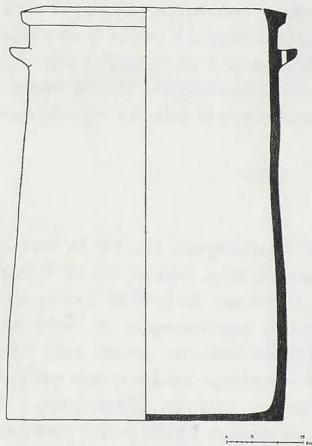
Ἡ κεραμεικὴ τῆς τελευταίας φάσεως τοῦ Ἀκρωτηριοῦ, τῆς ΥΜ Ια διακρίνεται σὲ δύο μεγάλες ὁμάδες. Στὴ μιά, τὴ μεγαλύτερη, ἀνήκουν ὅλα τὰ ἀγγεῖα ποὺ θεωροῦνται ὅτι ἔχουν κατασκευαστεῖ ἐπὶ τόπου. Στὴν ἄλλη ὁμάδα, ποὺ εἶναι σημαντικὰ πρὸς περιορισμένη ἀριθμητικὰ, κατατάσσουμε τὰ εἰσηγμένα ἀγγεῖα. Τὰ ντόπια ἀγγεῖα διακρίνονται ἀπὸ τὸν ὑπόλευκο χοντρὸ πηλὸ τους καὶ τὸ ἀτελὲς ψήσιμο. Τὰ εἰσηγμένα ἔχουν καθαρότερο καὶ λεπτότερο πηλὸ μὲ κοκκινωπὴ ἀπόχρωση, ποὺ ἴσως ὀφείλεται στὸ καλύτερο ψήσιμό τους. Ἡ μελέτη τῆς κεραμεικῆς βρίσκεται ἀκόμη σὲ πρῶμο στάδιο καὶ ἡ παροῦσα ἀνακοίνωση μόνον ὡς προκαταρκτικὴ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ. Ὅσα διατυπώνονται παρακάτω δὲν βασίζονται σὲ στατιστικὰ δεδομένα, ὥστε νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητα: εἶναι οἱ γενικὲς ἐντυπώσεις ποὺ ἔχει κανεὶς ἀπὸ τὸν τεράστιο ὄγκο τοῦ ὑλικοῦ στὴν πρώτη φάση τῆς μελέτης του. Τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων ποὺ πραγματεύονται παρακάτω ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ἐξαντλοῦν τὴ μεγάλη ποικιλία ποὺ παρουσιάζει ἡ κεραμεικὴ τοῦ Ἀκρωτηριοῦ. Κρίθηκε ὁμῶς σκόπιμο νὰ παρουσιαστοῦν ὅλα τὰ ἀγγεῖα ποὺ σχεδιάστηκαν κατὰ τὴν περίοδο τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1976, καὶ ποὺ εἶναι τὰ πρῶτα ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ποὺ παρουσιάζονται σὲ τομῇ.

Σημαντικὴ ποικιλία σχημάτων παρουσιάζουν τὰ ἀγγεῖα ποὺ ἀπὸ τίς διαστάσεις τους συμπεραίνεται ὅτι προορισμός τους ἦταν ἡ ἀποθήκευση ἢ ἡ μετα-

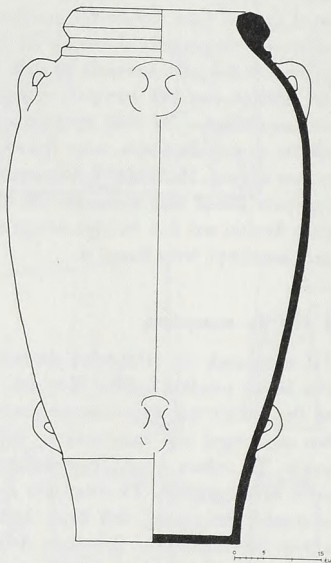
φορὰ ἀγαθῶν. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη χρῆση φαίνεται πὼς εἶναι καὶ τὸ ἄνοιγμα τοῦ στομίου τους. Στὴν κατηγορία αὕτῃ ἀνήκουν πίθοι διαφόρων μεγεθῶν, ἀσάμινθοι καὶ ἀμφορεῖς.

Πίθοι

Τὸ σχῆμα τοῦ κυλινδρικοῦ πίθου ἀπαντᾷ μὲ μικρὸ σχετικὰ ἀριθμὸ παραδειγμάτων (εἰκ. 4). Πιὸ κοινὰ παρουσιάζονται τὸ ἀτρακτοειδές (εἰκ. 5) καὶ τὸ

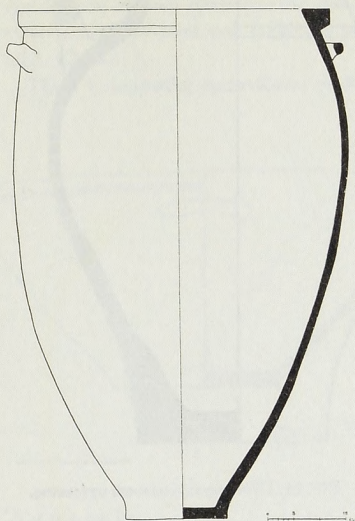
Εἰκ. 4. Κυλινδρικός πίθος.

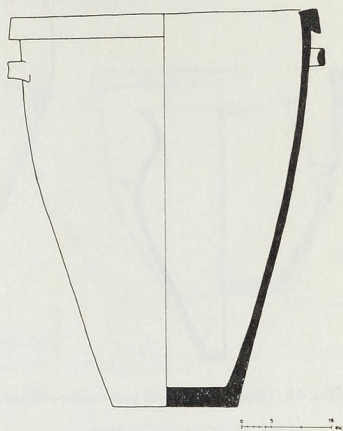
Εἰκ. 5. Πίθος ἀτρακτοειδής.

κωνικὸ μὲ κυρτὰ τοιχώματα (εἰκ. 6). Ὁ κωνικὸς πίθος μὲ ἴσια τοιχώματα (εἰκ. 7) ἐμφανίζεται σπανιότερα. Πολὺ κοινὸ εἶναι τὸ σφαιροκωνικὸ σχῆμα τοῦ τρίτου πίθου, ποὺ ἀπαντᾷ σὲ εἰσηγμένα καὶ ντόπια ἀγγεῖα (εἰκ. 8). Ἐξ ἴσου κοινὸς εἶναι καὶ ὁ ὠσειδῆς πίθος μὲ δύο ὀριζόντιες λαβὲς στὸν ὄμο ἢ στὸ ὕψος τῆς κοιλιᾶς ποὺ ἀπαντᾷ μόνο σὲ ντόπια ἀγγεῖα μὲ δύο παραλλαγές. Στὴ μία παραλλαγή τὸ στόμιο διαμορφώνεται χωρὶς περιχέλωμα (εἰκ. 9), τῆς ἄλλης παραλλαγῆς τὸ στόμιο εἶναι χανοειδές (εἰκ. 10). Σὲ ἐγχώρια μόνο ἀγγεῖα βρίσκουμε καὶ τὸν εὐρύστομο σφαιροκωνικὸ πίθο μὲ δύο ὀριζόντιες λαβὲς στὸν ὄμο. Ἡ διαμόρφωση τοῦ στομίου εἶναι τέτοια, ὥστε προϋποθέτει

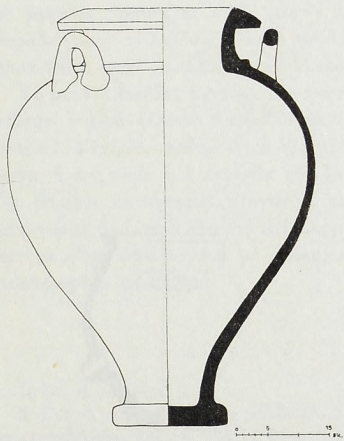

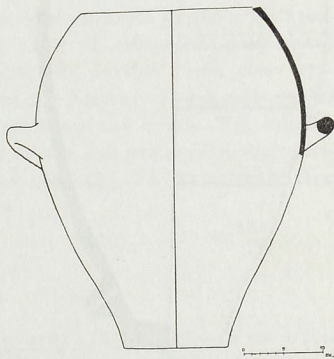
Εικ. 6. Πίθος κωνικός με κυρτά τοιχώματα.

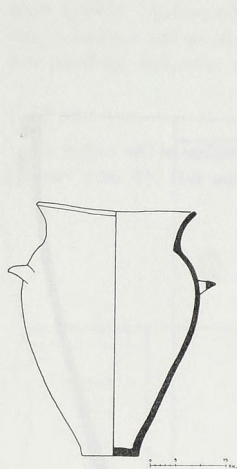
Εικ. 7. Πίθος κωνικοῦ σχήματος.

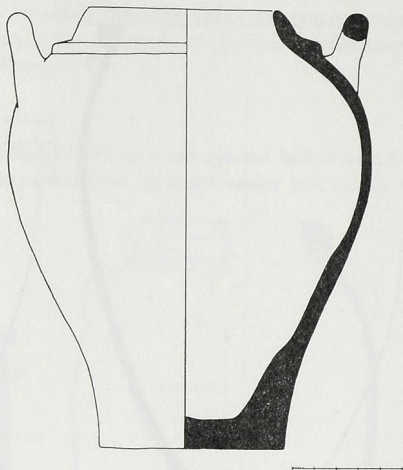
Εικ. 8. Πίθος σφαιροκωνικοῦ σχήματος.

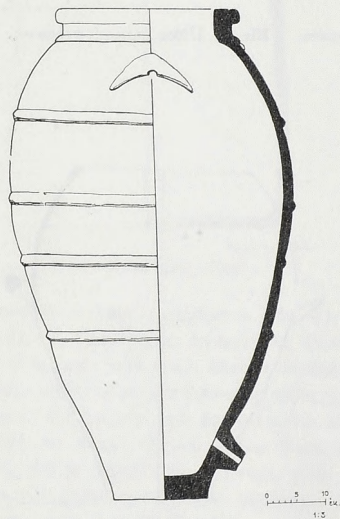
Εικ. 9. Πίθος ὠσειδῆς χωρὶς περιχέλιωμα.

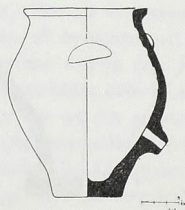
Εἰκ. 10. Πίθος ὠσειδῆς με̐ χοανοειδῆς στόμιο.

Εἰκ. 11. Πίθος σφαιροκωνικοῦ σχήματος.

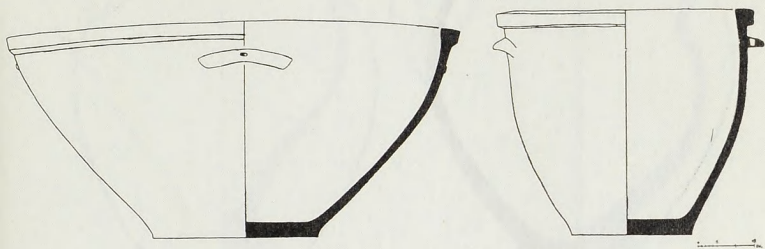

Εἰκ. 12 - 13. Πίθοι με̐ σωληνωτῇ πρόχυσῃ στὸν πυθμένα.

τὴν ὑπαρξὴ εἰδικοῦ σκεπάσματος (εἰκ. 11)¹. Εἰδικὴ κατηγορία μεταξὺ τῶν πύθων ἀποτελοῦν αὐτὰ ποὺ διαθέτουν σωληνωτὴ πρόχυση κοντὰ στὸν πυθμένα (εἰκ. 12 - 13)².

Τέλος ἡ ἀσάμινθος ἐμφανίζεται σὲ διάφορα μεγέθη (εἰκ. 14).

Εἰκ. 14. Ἀσάμινθος.

Ἀμφορεῖς

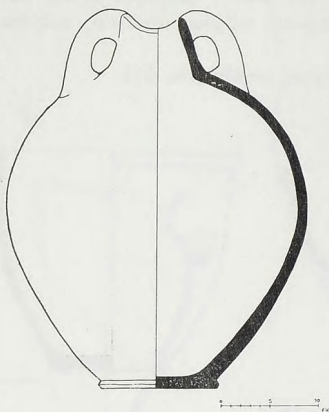
Στὴν κατηγορία τῶν ἀγγείων ποὺ προορίζονταν γιὰ ἀποθήκευση ἢ μεταφορά ἀγαθῶν ἀνήκει καὶ ὁ ἀμφορέας μὲ ἐλλειπτικὸ στόμιο (εἰκ. 15) ποὺ ἀπαντᾷ σὲ μεγάλες ποσότητες στὴν ντόπια κεραμεικὴ. Ἀπὸ τὰ πρωιμότερα ἴσως παραδείγματα τοῦ εἶδους εἶναι ὁ ψευδόστομος ἀμφορέας (εἰκ. 16), σχῆμα ὄχι ἀσυνήθιστο στὴν κεραμεικὴ τοῦ Ἀκρωτηριοῦ.

Τὸ μεγάλο πλῆθος ἀγγείων τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι μικροῦ μεγέθους καὶ προορίζονταν γιὰ νὰ καλύψει κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ. Στοιχεῖο καθοριστικὸ τῆς χρήσεως τῶν ἀγγείων αὐτῶν εἶναι πρόχυση, ἡ παρουσία ἢ ἡ ἀπουσία τῆς ὁποίας μᾶς βοηθεῖ νὰ τὰ διακρίνουμε σὲ δύο βασικὲς κατηγορίες: προχυτικὰ καὶ μὴ προχυτικὰ ἀγγεῖα. Καὶ στὶς δύο κατηγορίες ὑπάρχουν ἀνοικτὰ καὶ κλειστὰ ἀγγεῖα, ἐνῶ στὴ μεγάλη τους πλειονότητα εἶναι ἐφοδιασμένα μὲ τουλάχιστον μίαν λαβή. Τὰ ἄωτα σκεύη εἶναι περιορισμένα σὲ ἀριθμό.

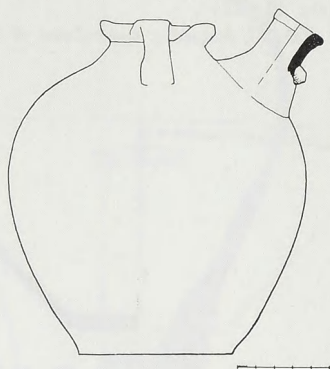
1. Βλ. σ. 310 σημ. 2.

2. Γιὰ τὴ χρήση τῶν πύθων αὐτῶν βλ. Χ. ΝΤΟΥΜΑ, Πιθάρια μὲ ἐνδειξὴ γιὰ τὸ ὕγρὸ περιεχόμενό τους ἀπὸ τὴν ΥΜ Ια Θήρα. ΣΤΗΛΗ, τόμος εἰς μνήμην Νικ. Κοντολέοντος, Ἀθήνα 1978, 117 - 124.

Εἰκ. 15. Ἀμφορέας μεῖ ἐλλειπτικό στόμιο.

Εἰκ. 16. Ψευδόστομος ἀμφορέας.

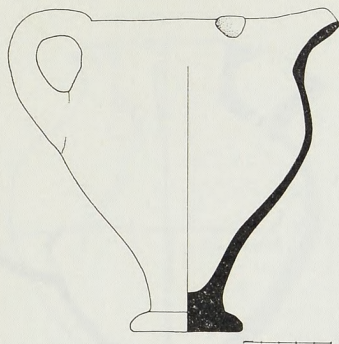
Προχυτικά σκεύη

Μεγάλη εἶναι ἡ ποικιλία σχημάτων στὰ προχυτικά ἀγγεῖα καὶ γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς διάφορες παραλλαγές τῆς προχύσεως. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διάκρισή τους σὲ ἀνοικτὰ καὶ κλειστὰ ἀγγεῖα, καθένα χαρακτηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν πρόχυσή του. Ὑπάρχουν προχύσεις ἀπλές ποὺ σχηματίζονται μόνο μετὰ τὴν κατάλληλη διαμόρφωση τοῦ χεῖλους στὸ ἐπιθυμητὸ σημεῖο. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ προχύσεις πὺδ ἐξεζητημένες: ραμφοειδεῖς, γεφυρωτές, σωληνωτές, γεφυροσωληνωτές, σωληνοραμφοειδεῖς.

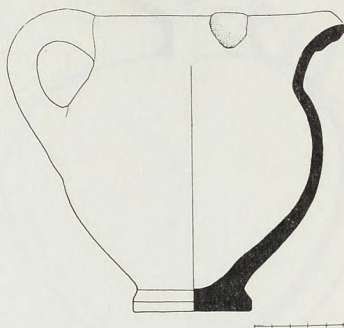
Κοινὰ σχήματα ἀγγείων μετὰ ἀπλή πρόχυση οἱ ἀνοικτὲς πρόχοι μετὰ δακτυλιόσχημη βάση καὶ πλαστικούς ὀφθαλμούς ἐκατέρωθεν τῆς προχύσεως. Μιὰ παραλλαγή παρουσιάζει σῶμα ραδινὸ σχήματος μᾶλλον κωνικοῦ (εἰκ. 17). Σὲ ἄλλη παραλλαγή τοῦ ἴδιου τύπου βλέπουμε σῶμα πὺδ σφαιρικό (εἰκ. 18). Καὶ οἱ δύο τύποι εἶναι κοινοὶ καὶ στὴν ντόπια καὶ στὴν εἰσηγμένη κεραμεικῇ. Τὸ προχυτικὸ πιθαράκι μετὰ δύο ὀριζόντιες λαβὲς στὸν ὅμο σφαιροκωνικοῦ σώματος ἔχει πὺδ περίτεχνη πρόχυση (εἰκ. 19). Τὸ σχῆμα αὐτὸ ἐπίσης εἶναι πολὺ συνηθισμένο στὴν κεραμεικῇ τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ ἀπαντᾷ σὲ διάφορα μεγέθη καὶ στὴν ντόπια καὶ στὴν εἰσηγμένη κεραμεικῇ.

Ραμφοειδῇ πρόχυση παρουσιάζουν οἱ κλειστὲς μαστοπρόχοι, ποὺ εἶναι τὸ γνησιότερο κυκλαδικὸ σχῆμα (εἰκ. 20). Τὶς χαρακτηρίζουν λαιμὸς γερτὸς πρὸς

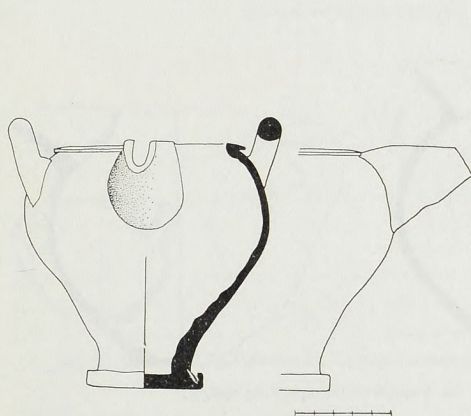
τὰ πίσω καὶ δύο ἀνάγλυφοι μαστοὶ μπροστὰ κάτω ἀπὸ τὴν πρόχουση. Ἀπαντᾷ μόνο σὲ ντόπια ἀγγεῖα.

Εἰκ. 17. Εὐρύστομη ραδινὴ πρόχους.

Εἰκ. 18. Εὐρύστομη σφαιρικὴ πρόχους.

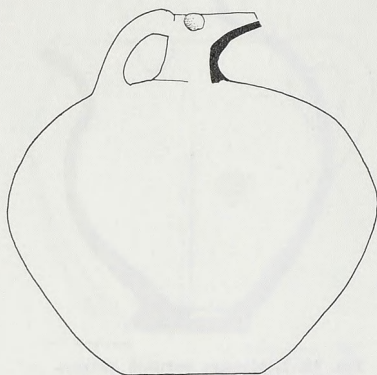
Εἰκ. 19. Μικρὸς προχυτικὸς πίθος.

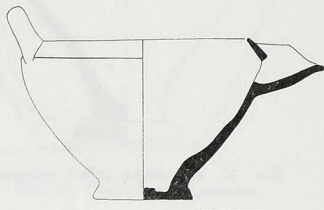
Εἰκ. 20. Τυπικὸ σχῆμα μαστοπρόχου.

Ραμφοειδόστομη εἶναι καὶ ἡ πρόχους μετὰ σῶμα σὲ σχῆμα συμπιεσμένης σφαίρας καὶ δύο πλαστικούς ὀφθαλμούς ἐκατέρωθεν τῆς προχύσεως (εἰκ. 21). Τὸ σχῆμα εἶναι κοινὸ στὴν ντόπια καὶ τὴν εἰσηγμένη κεραμεικῇ. Ἀνοικτὸ ἀγγεῖο

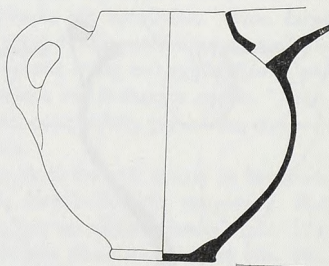
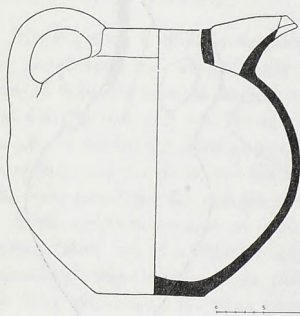
μέ γεφυρωτὴ πρόχυση εἶναι ὁ «κυκλαδικός» σκύφος (εἰκ. 22), με ὑπερυψωμένη ὀριζόντια λαβὴ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πρόχυση καὶ χεῖλη τοῦ νεύου πρὸς τὰ

Εἰκ. 21. Ραμφοειδόστομη πρόχους.

Εἰκ. 22. Γεφυρόστομος «κυκλαδικός» σκύφος.

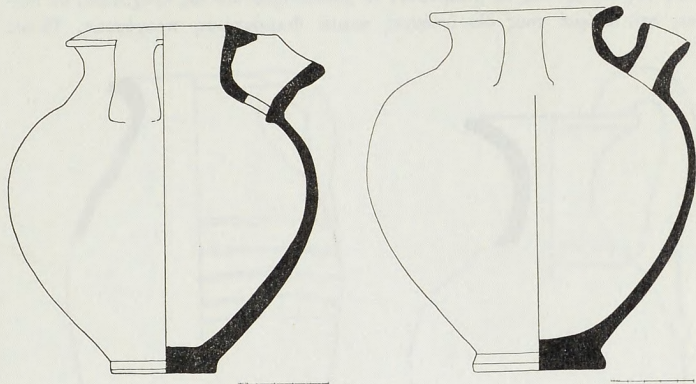

Εἰκ. 23 - 24. Γεφυρόστομες σφαιρικές πρόχοι.

μέσα σχηματίζοντας γωνία με τὰ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου. Ἀπαντᾷ μόνο σὲ ντόπια ἀγγεῖα. Περισσότερο κλειστὸ εἶναι τὸ σφαιρικὸ ἀγγεῖο με πρόχυση ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ γεφυρωτὴ. Ἀπὸ τὶς δύο παραλλαγές ποὺ εἰκονίζουμε ἡ μία (εἰκ. 23) διαθέτει χαμηλὸ κυλινδρικό λαιμό, ἀπὸ ὅπου ξεκινᾷ ἡ κάθετη

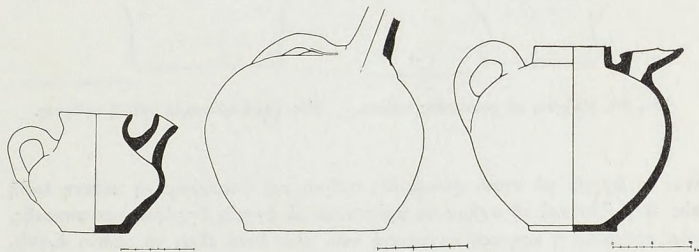

λαβή, καὶ βάση ἐπίπεδη χωρὶς ἰδιαίτερη διάκριση. Στὴν ἄλλη παραλλαγή (εἰκ. 24) δὲν ὑπάρχει σχεδὸν καθόλου λαίμος, ἀλλὰ ἡ βάση διαμορφώνεται σὲ σχῆμα δαχτυλιδιοῦ. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ σχήματα ἀπαντοῦν τόσο σὲ ντόπια ὅσο

Εἰκ. 25. Εὐρύστομος ἀμφορέας με̐ γεφυροσωληνωτὴ πρόχυση.

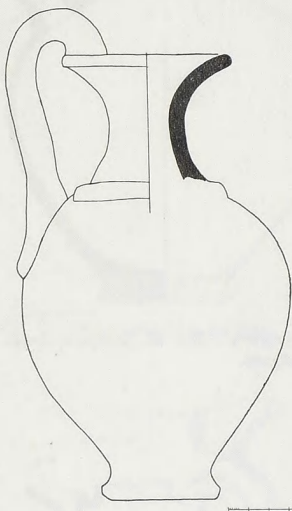
Εἰκ. 26. Σφαιρικός ἀμφορέας με̐ σωληνωτὴ πρόχυση.

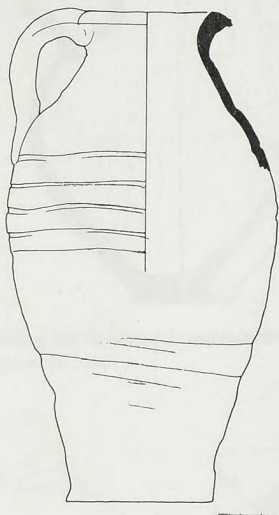
Εἰκ. 27. Θήλαστρο. 28. Ἀσκός. 29. Σφαιρική σωληνοραμφοειδὸς τομὴ πρόχους.

καὶ σὲ εἰσηγμένα ἀγγεῖα. Γεφυροσωληνωτὴ πρόχυση διαθέτει ὁ εὐρύστομος ἀμφορέας (εἰκ. 25) ποὺ ἀπαντᾷ σὲ ντόπια κεραμεικὴ. Ἀπὸ τὰ ντόπια ἀγγεῖα με̐ σωληνωτὴ πρόχυση εἶναι ὁ εὐρύστομος σφαιρικός ἀμφορέας με̐ δαχτυλιδόσχημη βάση (εἰκ. 26). Ἀντίθετα τὸ «θήλαστρο» (εἰκ. 27) καὶ ὁ ἀσκός (εἰκ. 28) εἶναι σχήματα ποὺ ἀπαντοῦν μόνο σὲ εἰσηγμένη κεραμεικὴ. Σωληνωτὴ

πρόχυση με ραμφοειδῇ ἀπόληξῃ ἔχει τὸ σφαιρικὸ ἄγγεϊο με χαμηλὸ κυλινδρικό λαιμὸ καὶ βάσῃ διαμορφωμένη σὲ δαχτυλίδι (εἰκ. 29). Τὸ σχῆμα αὐτὸ φαίνεται πὺς περιορίζεται σὲ ἐγχώρια μόνο κεραμεϊκῇ. Ἀγγεῖα ποὺ ἀπὸ τὴ θέσῃ τῆς λαβῆς τοὺς θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς προχυτικά, ἐν τούτοις στὸ στόμιό τοὺς δὲν ὑπάρχει καμιά διαμόρφωση προχύσεως. Τέτοιο

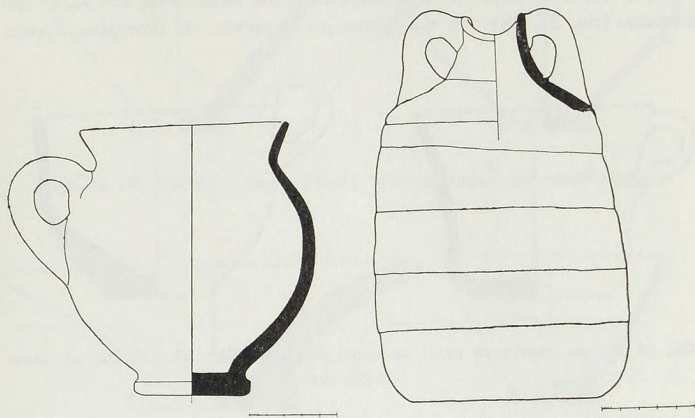
Εἰκ. 30. Πρόχους με χοανοειδὲς στόμιο.

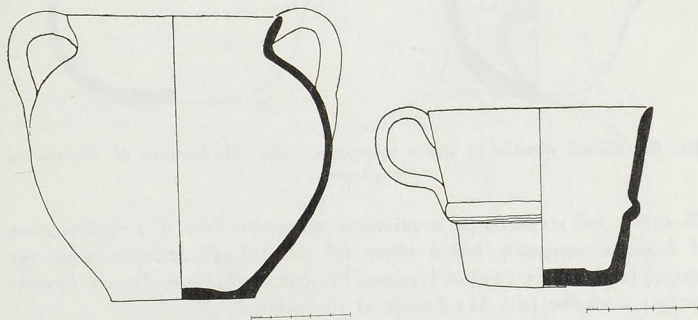
Εἰκ. 31. Εὐρύστομη ραδινὴ πρόχους.

εἶναι τὸ ἄγγεϊο με στενὸ χοανοειδὲς στόμιο καὶ ὑπερυψωμένη κάθετη λαβὴ (εἰκ. 30). Ἄν καὶ τὸ σχῆμα τὸ βρίσκουμε σὲ ἀγγεῖα ἐγχώριας κατασκευῆς, εἶναι προφανὲς ἡ κρητικὴ καταγωγὴ του. Πιὺ ἀπλὸ εἶναι τὸ ραδινὸ ἄγγεϊο τῆς εἰκόνας 31, ποὺ ἀπαντᾷ σὲ ντόπια κεραμεϊκῇ. Στὴν ἴδια κατηγορίᾳ πρέπει νὰ κατατάξουμε καὶ τὸ μόνωτο σκεῦος με σφαιρικὸ σχεδὸν σῶμα, εὐρὺ χοανοειδὲς στόμιο καὶ δαχτυλιδόσχημη βάσῃ (εἰκ. 32). Τὸ σχῆμα αὐτὸ ἀπαντᾷ μόνο σὲ ντόπια ἄγγεϊα. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἀμφορεῖς ποὺ χρησίμευσαν γιὰ ἀποθήκευση ἢ μεταφορὰ ἀγαθῶν σὲ μεγάλες ποσότητες, ὑπάρχουν καὶ ἄγγεϊα μικρότερα γιὰ ποικίλες ἴσως οἰκιακὲς χρήσεις. Σχεδὸν μοναδικὸ εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ ἀμφορέα με κυλινδρικό σῶμα καὶ ἐλλειψοειδὲς στόμιο (εἰκ. 33). Μᾶλλον ἀνήκει σὲ ἄγγεϊο εἰσηγμένο. Ἄν καὶ ἀντιπροσωπεύεται με λίγα

παραδείγματα, ὁ σφαιρικός ἀμφορέας με εὐρὺ χοανοειδὲς στόμιο (εἰκ. 34),
 στὸ 'Ακρωτήρι φαίνεται πὼς βρίσκεται στὸ περιβάλλον του.

Εἰκ. 32. Εὐρύστομο σφαιρικὸ μόνωτο ἀγγεῖο με χοανοειδὲς στόμιο. Εἰκ. 33. Κυλινδρικός
 ἀμφορέας με ἑλλειπτικὸ στόμιο.

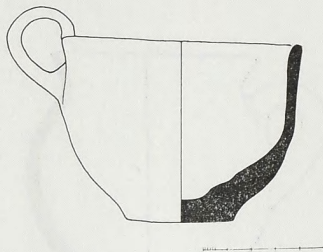
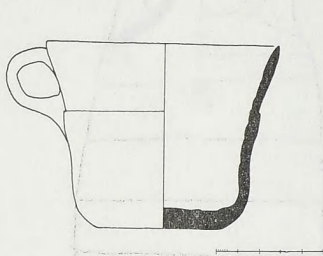

Εἰκ. 34. Σφαιρικός ἀμφορέας με εὐρὺ χοανοειδὲς στόμιο. Εἰκ. 35. Κύπελλο τύπου Βαφειοῦ
 (Κεφτιού) εἰσηγμένο.

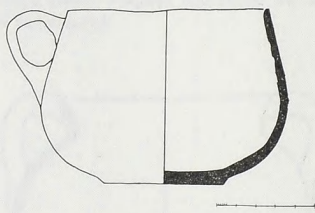
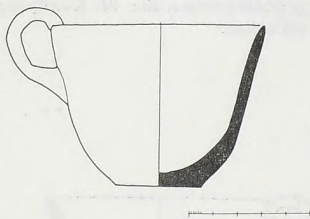
'Αξιόλογη ἀριθμητικὰ εἶναι μία κατηγορία μόνωτων μικρῶν ἀγγείων ποὺ
 ἡ χρῆση τους δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ποτηριοῦ. Στὴν

κατηγορία αὐτὴ ἀνήκει τὸ κύπελλο τύπου Βαφειοῦ ἢ Κεφτιοῦ (εἰκ. 35). Τὸ σχῆμα αὐτὸ εἶναι ἀποκλειστικὸ γιὰ εἰσηγμένα ἀγγεῖα. Φαίνεται ὅμως πὼς εἶχε μεγάλη δημοτικότητα καὶ ἀντιγράφηκε μὲ ἐγχώρια ὑλικά ἐλαφρὰ παραλλαγμένο (εἰκ. 36). Λιγότερο δημοφιλεῖς εἶναι δύο παραλλαγές ἀπὸ ἄλλο τύπο κυπέλλου (εἰκ. 37, 38) ποὺ τὸν βρίσκουμε σὲ ντόπια καὶ εἰσηγμένα ἀγγεῖα.

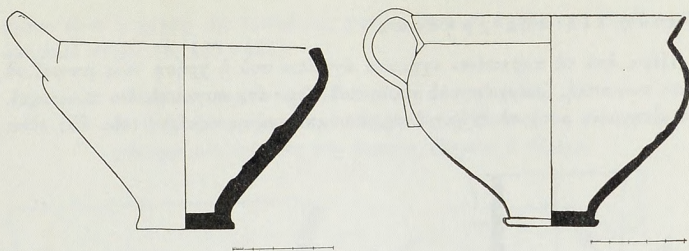
Εἰκ. 36. Ντόπια παραλλαγή κυπέλλου τύπου Βαφειοῦ. Εἰκ. 37. Κύπελλο μὲ κυρτὰ τοιχώματα.

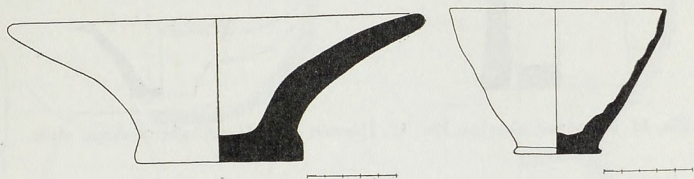
Εἰκ. 38. Κωνικὸ κύπελλο μὲ κυρτὰ τοιχώματα. Εἰκ. 39. Κύπελλο μὲ συγκλίνοντα τοιχώματα.

Τὸ σχῆμα τοῦ κυπέλλου μὲ συγκλίνοντα τοιχώματα (εἰκ. 39) τὸ βρίσκουμε σὲ ἐγχώρια κεραμεικῇ, ἐνῶ ὁ τύπος τοῦ «κυκλαδικοῦ» σκύφου χωρὶς τὴν προχολή (εἰκ. 40) εἶναι σχῆμα ἐγχώριο. Τέλος ἀπὸ τὰ μόνωτα ἀνοικτὰ ἀγγεῖα-ποτήρια ὁ κύαθος (εἰκ. 41) ἀπαντᾷ σὲ εἰσηγμένα ἀγγεῖα.

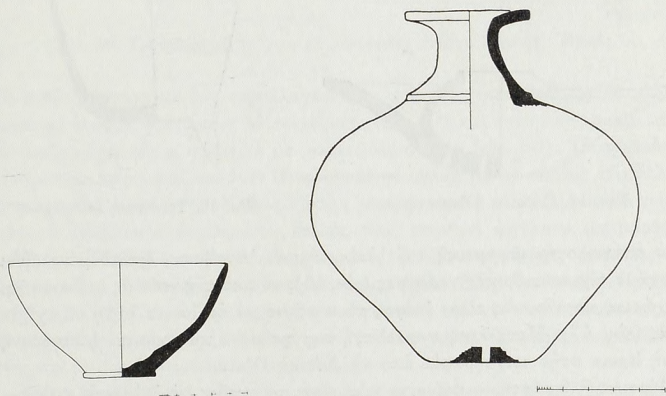
Ἀνοικτὰ ἄωτα μικρὰ ἀγγεῖα ὑπάρχουν ἐπίσης σὲ μεγάλες ποσότητες. Τὰ ἀγγεῖα ποὺ ἀντιπροσωπεύονται μὲ τὰ σχήματα ποὺ παρουσιάζουμε ἐδῶ εἶναι ὅλα ἐγχώριας παραγωγῆς. Ἡ «καρποδόχη» ἢ φρουτιέρα (εἰκ. 42) εἶναι ἀρκετὰ κοινὸ σχῆμα στὴν κεραμεικὴ τοῦ Ἀκρωτηριοῦ. Ἀκόμη πιὸ κοινὰ εἶναι τὸ κωνικὸ ποτήρι (εἰκ. 43) καὶ ἡ παραλλαγή του μὲ κυρτὰ τοιχώματα (εἰκ. 44).

Εικ. 40. «Κυκλαδικός» σκύφος. Εικ. 41. Μόνωτος κύαθος με χαανοειδές στόμιο.

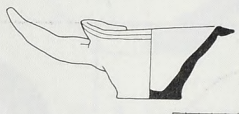
Εικ. 42. «Καρποδόχη». Εικ. 43. Κωνικὸ ποτήρι.

Εικ. 44. Κωνικὸ ποτήρι με κυρτὰ τοιχώματα. Εικ. 45. Ρυτὸ σὲ σχῆμα συμπιεσμένης σφαίρας.

Σκεύη εἰδικῆς χρήσεως

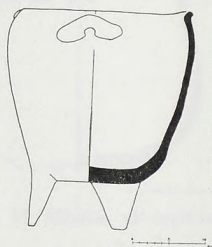
Πέρα ἀπὸ τὰ παραπάνω σχήματα ἀγγείων ποὺ ἡ χρήση τους μπορεῖ νὰ εἶναι πολλαπλή, ὑπάρχουν καὶ σκεύη ποὺ εἶχαν ἓνα συγκεκριμένο προορισμό. Τὸ εἰσηγμένο ρυτὸ σὲ σχῆμα ἐλαφρὰ συμπιεσμένης σφαίρας (εἰκ. 45) εἶναι

Εἰκ. 46. Κυλινδρική γλάστρα. Εἰκ. 47. Πύραυνο με ὀριζόντια λαβὴ σὲ σχῆμα οὐρᾶς.

Εἰκ. 48. Πύραυνο ἢ θυμιατήριο.

Εἰκ. 49. Τριποδικὴ λουτρόχους.

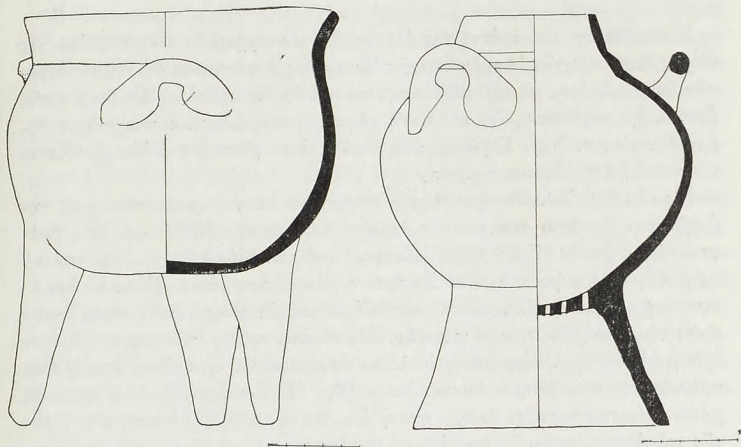
πολὺ σπάνιο στὴν κεραμεικὴ τοῦ Ἀκρωτηριοῦ. Ἀντίθετα, διαδεδομένο εἶναι τὸ σχῆμα τῆς κυλινδρικῆς γλάστρας (εἰκ. 46), τυπικὸ τῆς ντόπιας κεραμεικῆς. Ἐγγώριας κατασκευῆς εἶναι ἐπίσης τὸ πύραυνο με ὀριζόντια λαβὴ σὲ σχῆμα οὐρᾶς (εἰκ. 47). Μεταλλικὴ παραλλαγή του φαίνεται πὼς κρατεῖ ἡ λεγόμενη νεαρὴ ἰέρεια στὴν τοιχογραφία ἀπὸ τῆ Δυτικῆς Οἰκίας.

Πύραυνο ἢ θυμιατήριο φαίνεται πὼς εἶναι τὸ σκεῦος με διάτρητο πυθμένα καὶ διπλὸ χεῖλος: ἓνα, ἐξωτερικόν, πλατὺ ποὺ ἀποκλίνει καὶ ἄλλο, ἐσωτερικόν, ποὺ συγκλίνοντας δημιουργεῖ σχετικὰ κλειστὸ στόμιο (εἰκ. 48). Προκαθορι-

σμένη εἶναι ἡ χρήση τῆς τριποδικῆς χύτρας, ποὺ τὸ σχῆμα της θυμίζουσι οἱ ὀμηρικοὶ στίχοι (θ. 435 - 437):

«αἱ δὲ λοετροχόον τρίποδ' ἔστασαν ἐν πυρὶ κηλέω
ἐν δ' ἄρ' ὕδωρ ἔχεαν, ὑπὸ δὲ ξύλα δαῖον ἐλοῦσαι
γάστρην μὲν τρίποδος πῦρ ἄμφεπε, θέρμετο δ' ὕδωρ».

Εἰκ. 50. Τριποδικὴ λουτρόχους με̐ χοανοειδὲς στόμιο. Εἰκ. 51. Ἡθμός.

Τὸ σκεῦος ἀπαντᾷ με̐ δύο παραλλαγές: Στὴ μιᾷ τὸ σχῆμα εἶναι σχεδὸν κυλινδρικό με̐ ἐλαφρὰ κυρτωμένα τὰ τοιχώματα (εἰκ. 49) καὶ στὴν ἄλλη παραλλαγή τὸ σκεῦος ἔχει σῶμα σφαιρικό με̐ χοανοειδὲς στόμιο (εἰκ. 50). Τὰ τριποδικὰ αὐτὰ σκεῦη παρουσιάζουσι μιᾷν ἰδιορρυθμίαν σὲ σχέση με̐ τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων ἀγγείων τῆς ἀνασκαφῆς. Καθὼς εὐκόλως μπορεῖ κανεῖς νὰ διακρίνει με̐ γυμνὸ μάτι, ὁ ἐρυθρωπὸς ἀκαθάριστος πηλὸς τοὺς περιέχει ψήγματα μαρμαρυγία (μίκας). Ἐπειδὴ ὁ μαρμαρυγίας δὲν ἐπιχωριάζει στὴ Θήρα, ἀσφαλῶς τὰ ἀγγεῖα αὐτά, ἢ τουλάχιστον ὁ πηλὸς τοὺς, ἔχουν ξένη προέλευση. Ἴσως ἡ γειτονικὴ Νάξος, ποὺ ὁ πηλὸς της εἶναι γνωστὸς γιὰ τὴν περιεκτικότητά του σὲ μαρμαρυγία, νὰ ὑπῆρξε ἡ πηγὴ γιὰ τὰ σκεῦη αὐτά. Πετρολογικὴ ἀνάλυση τῶν πηλῶν θὰ διαλευκάνει τὸ πρόβλημα.

Τέλος ἀξιόλογο καὶ σχετικὰ κοινὸ εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ ἡθμοῦ με̐ σφαιρικό σῶμα καὶ κωνικὴ κοίλη βάση (εἰκ. 51).

Συνεχισθείσης και ἐφέτος τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἀρχαϊκῶν νεκροταφείων τῆς Θήρας δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡργάσθημεν δι' ὀλίγων ἐργα-
τῶν ἐπὶ 15 ἡμέρας μεταξὺ 22 Νοεμβρίου καὶ 11 Δεκεμβρίου. Ὡς βοηθὸς τῆς ἀνασκαφῆς παρίστατο, ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ὁ πτυχιούχος τῆς ἀρχαιολογίας κ. Χαρ. Σιγάλας, τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὴ καὶ δὲν χρειάζεται νὰ τονισθῇ ἡ πολὺτιμος συμβολή.

Εἰς τὴν ΒΑ Σελλάδα ἡρευνήθη ὁ τελευταῖος ὑπολειπόμενος τάφος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου σκέλους τῆς ἀρχαίας «σκυρωτᾶς» ὁδοῦ παρὰ τοὺς βρά-
χους τῆς στροφῆς (ΠΑΕ 1973, 122 εἰκ. 1 καὶ πίν. 146α - β). Τοῦ ἐξωτερικοῦ κρηπιδώματος, μήκους 2.02 μ. διετηρεῖτο μόνον ὁ κατώτερος δόμος ἐκ δύο ἀ-
συνήθως μεγάλων πελεκητῶν ἀσβεστολίθων καὶ εἰς λίθος τοῦ δευτέρου δόμου κατὰ τὴν μίαν τῶν στενῶν πλευρῶν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σχηματιζομένου ὀρθογωνίου στερεὰ κατασκευὴ ἐκ λίθων ἀδρομερῶς εἰργασμένων ὑποδηλώνει πιθανῶς τὴν τοποθέτησιν ἐπιτυμβίου στήλης. Ἡ ἐντὸς τοῦ λάκκου πυρὰ ὡς μόνον κτέρισμα περιεῖχε χαλκὴν σπλεγγίδα. Κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς πλευ-
ρᾶς τοῦ ἀναλημματικοῦ τοιχαρίου, τὸ ὁποῖον συνεκράτει τὰ χῶματα τοῦ πρα-
νοῦς, ἐκαθαρίσθησαν δύο ἄλλαι πυραί. Εἰς τὴν μίαν εὐρέθῃ ὀφθαλμωτῇ κύλιξ μὲ παράστασιν ἀντωπῶν τράγων, εἰς τὴν ἄλλην εὐμεγέθους μελαμβαφῆς σκύ-
φος (πίν. 204α).

Κατὰ τὸ κύριον μέρος ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐνεργήθη ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΝΔ Σελλάδας. Εἰς τὸν βόρειον τομέα (ΠΑΕ 1976, 230) ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς ρωμαϊκοὶ τάφοι, οἱ ὁποῖοι οὐδὲν εὗρημα ἔδωσαν, καὶ μία παιδικὴ ταφὴ ἐγ-
χυτρισμοῦ, ἀρχαϊκῶν χρόνων. Διὰ τὸν ἐγχυτρισμὸν εἶχε χρησιμοποιηθῇ ἀγά-
νωτος πιθοειδὴς ἀμφορεὺς, ὅστις ἔκειτο ὀριζοντιῶς τοποθετημένος εἰς λάκκον
μήκους 1.05 μ. καὶ πλάτους 0.60 μ. καὶ ἦτο στερεωμένος ἐξωτερικῶς διὰ λί-
θων. Ἐντὸς τοῦ ἀμφορέως εὐρέθησαν δύο πῆλινα εἰδώλια, χαλκᾶ ψέλλια, δια-
φόρων εἰδῶν χάνδραι, δύο μικρὰ ἀργυρᾶ ἐξαρτήματα καὶ διάφορα ὀστείνια ἀν-
τικείμενα, ὡς δίσκοι πορπῶν (πίν. 204δ), μικρὰ εἰδώλια, σφινγγὸς (πίν. 204β)
καὶ πτηνοῦ κλπ. Εἰς τὸν ὅμον τοῦ ἀμφορέως εἶχεν ἀποτεθῇ κορινθιακὴ κοτύλη.
Ἐκαθαρίσθησαν ἐπίσης δύο πυραί· ἡ μία ἦτο ἡμικατεστραμμένη ἀπὸ τὴν διά-
νοιξιν ρωμαϊκοῦ τάφου· ἀπὸ τὴν ἄλλην ἐξήχθησαν τὰ τεμάχια ἰωνικῆς κύλικος.

Εἰς τὸν νότιον τομέα (ΠΑΕ 1975, 231) ἔξω ἀπὸ τὸν ρωμαϊκὸν τάφον, ἐπὶ

τῶν καλυμμάτων τοῦ ὁποίου εἶχον εὐρεθῇ πέρυσι τὰ τεμάχια τοῦ ὠραίου (εὐβοϊκοῦ) ἀμφορέως ΠΑΕ 1975, πίν. 215, εὐρέθη τώρα καί ἡ βάσις του (πίν. 205α), ὥστε τὸ ἀγγεῖον συνεπληρώθη ὀλόκληρον πλὴν ὀλίγων τεμαχίων τῆς ὀπισθίας ὕψους. Εἰς τὸν χώρον αὐτόν, τὸ ἀνατολικὸν δηλαδὴ τμήμα τοῦ τομέως, ἔνθα συμπλέκονται ταφαὶ τοῦ 7ου αἰ. καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐκαθαρίσθη μία ἀκόμη πυρά, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχονται δύο ἀπιόσχημοι πρωτοκορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι (πίν. 204ε) καὶ σιδηρᾶ περόνη.

Ἡ ἀνέυρεσις τῶν δύο «εὐβοϊκῶν» ἀμφορέων, καθ' ὃν τρόπον ἔχει ἐκτεθῇ (ΠΑΕ 1975, 234) εἰς ἀπόστασιν 34 μ. πρὸς τὴν κατωφέρειαν ἀπὸ τὸ νότιον ὄριον τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου, κατέστησεν ἀναγκαίαν μίαν ἀπρόβλεπτον καὶ «κατὰ παρέκκλισιν» ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς ἔξω ἀπὸ τὴν καθορισθεῖσαν περιοχὴν. Ἀνεσκάφη μία ζώνη μήκους 12.50 καὶ πλάτους 4.50 μ. (πίν. 205β). Εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς ζώνης ἐκαθαρίσθησαν δύο ταφικαὶ πυραὶ. Εἰς τὴν μίαν, ἡ ὁποία εἶχε σχῆμα τραπεζίου μήκους 1.20 καὶ ὕψους 0.96 μ. εὐρέθη μεγάλη ὑπογεωμετρικὴ κοτύλη, ἥτις μιμεῖται πρωτοκορινθιακὰ πρότυπα (πίν. 206α). Τῆς ἄλλης ὁ λάκκος ἦτο μεγαλύτερος καὶ εἶχε σχῆμα ἡμιελλείψους· μῆκος 1.65 καὶ πλάτος 1.07 μ. Τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν ἀπετέλει τοιχάριον ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων ὕψους 0.55 μ. Τὸ βάθος τοῦ λάκκου ἦτο 0.50 μ. καὶ τὸ πάχος τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς 0.25 μ. Ἡ πυρά αὕτη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας περιεῖχε περισσότερα τοῦ συνήθους ἀγγεῖα: ἓνα ἀνατολικοῖωνικὸν μελαμβραφῇ ἀμφορέα, μίαν ἰωνικὴν κύλικα, μίαν μελαμβραφῇ κοτύλην (πίν. 206γ), ἓνα στρογγύλον ἀρύβαλλον, ἓνα ροδιακὸν ἀσκόν (πίν. 204γ), δύο κορινθιακὰ ἀλάβαστρα (πίν. 204ς').

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς Α τῶν πυρῶν ἀπεκαλύφθη ἐπιβλητικὸς τοῖχος κατεσκευασμένος ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων καὶ τεμαχίων λάβας, ὅστις βαίνει ἐκ Δ πρὸς Α, εἰς μῆκος 3.70 μ.· πάχος ἔχει 0.65 μ. καὶ σώζεται εἰς ὕψος 1.45 μ. Εἰς ἀπόστασιν 2.05 μ. πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πρανοῦς ὑπάρχει παράλληλον τοιχάριον ἐκ μικρῶν λίθων, μήκους 2.85 μ. καὶ ὕψους μόλις 0.20 μ. Ἡ βάσις του ἀντιστοιχεῖ εἰς ἐπίπεδον κατὰ τι ὑψηλότερον ἀπὸ τὴν ἄνω ἀκμὴν τοῦ προσθίου τοίχου εἰς τὸ ὑψηλότερον σωζόμενον σημεῖον (πίν. 207α). Ἡρξισε νὰ σκάπτεται ὁ χῶρος μεταξὺ τῶν δύο τοίχων. Εἰς βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τὴν ἄνω ἀκμὴν τοῦ προσθίου τοίχου ἀπεκαλύφθη ἐντὸς μικροῦ κοιλώματος τοῦ σχιστολιθικοῦ πετρώματος θηραϊκὸς λέβης μὲ ἀπλὴν γραμμικὴν διακόσμησιν περιέχων τὰ ὁστᾶ παιδικοῦ σκελετοῦ καὶ πρῶμιον πρωτοκορινθιακὴν κοτύλην. Τὸ κοίλωμα ἐκλείετο διὰ λίθων, οἵτινες ἐσχημάτιζον τεταρτημόριον κύκλου (πίν. 207β καὶ 206β). Εἰς βάθος 1.30 μ. εὐρέθησαν διάσπαρτα τεμάχια θηραϊκοῦ πινακίου καὶ ἄλλων ἀγγείων, ἐπίσης λείψανα κεκαυμένων ὀστέων. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεφάνη στρῶμα κιμιλιᾶς μετὰ σαθρῶν λίθων τόσον συμπαγές, ὥστε νὰ προξενῇ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Ἐν τούτοις εἰς βάθος 1.50 μ. εὐρέθησαν πάλιν ὀστρακα ἀγγείων διαφόρων σχημάτων καὶ μία ἀκεραία γεω-

μετρικὴ προχοΐσκη. Τὰ λείψανα τῶν κεκαυμένων ὀστέων δὲν ἔλειψαν. Τὰ κεραμικὰ ὄστρακα ἐξηκολούθησαν νὰ παρουσιάζωνται μέχρι βάθους 1.90 μ., ἐνῶ τὸ φυσικὸν ἔδαφος ἀνεφάνη εἰς βάθος 2.15 μ. Ἀπὸ τὰ ὄστρακα τῶν ἀγγείων συνεκολλήθησαν δύο ἀμφορεῖς, θηραϊκὸς ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος, ἐλλειπῆς τὸν λαίμον, πιθανῶς ναξιακός, τρεῖς σκύφοι, ἓν κυάθιον, μία ὀπωροδόχη καὶ τὸ ἥμισυ περίπου θηραϊκοῦ λέβητος φέροντος παράστασιν πτηνοῦ εἰς τὴν μετόπην. Ἡ προχειροτέρα ὑπόθεσις εἶναι ὅτι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὑπῆρχε μέγας λαξευτὸς τάφος, ὁ ὁποῖος εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς οἰκογενειακὸς δι' ἐπανειλημμένας φοράς, ὅτι ὁ τοῖχος ὑπῆρχε, διὰ νὰ κλείῃ τὸ ἀνοιγμα τοῦ θαλάμου καὶ ὅτι ἐνωρὶς κατέρρευσε ἡ ὀροφή, ὅποτε ἐπηκολούθησεν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἡ παιδικὴ ταφὴ ἐντὸς τοῦ θηραϊκοῦ λέβητος. Ἀλλ' ἡ ἐκδοχὴ αὕτη παρουσιάζει δυσκολίας: μεγάλων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ εἶχον χρησιμοποιοθῇ διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῆς νεκρικῆς τέφρας ὀλίγα τεμάχια εὐρέθησαν καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅχι ἀρκετά, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνασυγκρότησις· ἡ διαμόρφωσις τοῦ πρσανοῦ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξὴν θαλάμου μὲ ἀνοιγμα τῶσον ὑψηλόν, ὅσον εἶναι ὁ τοῖχος. Χωρεῖ βεβαίως ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ ἀνοιγμα ἦτο χαμηλότερον καὶ ὅτι ὁ τοῖχος δὲν περιωρίζετο εἰς τὰς διαστάσεις τοῦ ἀνοίγματος, ἀλλ' ἐκάλυπτεν ὅλον τὸ μῆκος καὶ ὕψος τῆς προσόψεως τοῦ θαλάμου. Τοιαύτη ὅμως κατασκευὴ δὲν ἔχει παρατηρηθῇ εἰς ἄλλους λαξευτοὺς τάφους τῆς Θήρας καὶ παραμένει πάντοτε ἡ δυσκολία τῆς ἐλλείψεως τῶν μεγάλων τεφροδόχων ἀγγείων.

Ἐνδιαφέροντα εὐρήματα ἔφερεν εἰς φῶς, ἀλλὰ καὶ ἀνάλογα προβλήματα προβάλλει ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ζώνης. Ἐδῶ, εἰς τὸ φυσικὸν πέτρωμα σχηματίζεται ἀκανόνιστον κοίλωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει μῆκος 2.25 μ. καὶ πλάτος 0.80 μ. - 1 μ. Εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ κοιλώματος ἦσαν συσσωρευμένα μελανά χρώματα καὶ τέφρα πυρᾶς, χωρὶς ὅμως ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοιχωμάτων νὰ παρουσιάζῃ ἔχνη πυρακτώσεως. Τὰ χρώματα τῆς πυρᾶς, τὰ ὁποῖα περιεῖχον ὀλίγα ὄστρακα καὶ πολλοὺς λίθους, ἔφθανον εἰς ὕψος 0.50 - 0.60 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ κοιλώματος. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν πυράν, εἰς ἓν στῶμα ἐκ τῶν συνήθων χωμάτων μετὰ μικρῶν λίθων εὐρέθησαν οἱ λαίμοι δύο μεγάλων θηραϊκῶν ἀμφορέων ἀνάστροφα τοποθετημένοι, καθὼς καὶ αἱ βάσεις των καὶ πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων (πίν. 209α). Συνεκολλήθησαν: α) δύο θηραϊκοὶ λέβητες, ὁ εἰς ὀλόκληρος (πίν. 206ε) καὶ ὁ ἄλλος ἐλλειπῆς, β) εἰς ἀμφορεῖς, ἴσως κρητικὸς, ἀν δὲν ἀπατᾷ ἡ ἐμφάνισις τοῦ πηλοῦ (πίν. 208γ), γ) τρεῖς οἰνοχάαι, δ) τρεῖς πυξίδες, ε) ἕξ σκύφοι (πίν. 208α). Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ὑπάρχουν πολλὰ προσερχόμενα ἀπὸ «εὐβοϊκὰ» ἀγγεῖα, καθὼς καὶ πρωτοκορινθιακά. Τὸ σημαντικώτερον εὑρημα ἦσαν τὰ τεμάχια χαλκοῦ ραβδωτοῦ τρίποδος, τὰ ὁποῖα συνεκολλήθησαν μὲ πολλὴν φροντίδα εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (πίν. 209β καὶ 210α). Εἰς ὕψος 1.05 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα τῆς πυρᾶς εἶχε κατασκευασθῇ διὰ πλακῶν καθέτως τοποθετημένων ρωμαϊκός

τάφος μικρῶν διαστάσεων (τὸ μῆκος ἦτο 1.04 μ., τὸ πλάτος 0.30 μ. καὶ τὸ βάθος 0.30 μ.). Ὅπισθεν τοῦ τάφου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κοιλώματος εἵχον ἀποτεθῇ μία μεγάλη χύτρα καὶ εἰς κοινὸς ἀκόσμητος λέβης, ὅστις περιεῖχε τὰ ὀστᾶ μικρᾶς ἡλικίας παιδίου. Εἰς τὰ χώματα, τὰ ὁποῖα ἐκάλυψαν τὸν ρωμαϊκὸν τάφον, εὗρέθη, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς «εὐβοϊκὸς» ἀμφορεὺς (πίν. 210β).

Ὑψηλότερα, εἰς ἀπόστασιν 10 μ. πρὸς Β ἐκαθαρίσθη ὁ χώρος ἐνὸς κτιστοῦ θαλαμωτοῦ τάφου, ὡς φαίνεται πιθανόν, ὅστις ὅμως εἶχε ριζικῶς καταστραφῇ. Ἀπεκαλύφθη ὁ ἐσωτερικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἔχει μῆκος 2.85 μ. καὶ σῶζεται εἰς ὕψος 1.10 μ., καθὼς καὶ ὁ κάθετος πρὸς αὐτὸν τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὁ ὁποῖος σῶζεται εἰς μῆκος 3.20 μ. καὶ ὕψος 0.42 μ. (πίν. 209γ). Ἐμπροσθεν τοῦ τοίχου εὗρέθησαν κατὰ χώραν τέσσαρες γεωμετρικοὶ κύβοι (πίν. 208β). Ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγησαν μία χαλκὴ πόρπη, εἰς μικρὸς ἀσκὸς φέρων γραπτὴν ἐπιγραφὴν *Αἰσάλω τάνδε Εὐμάθης*, πλαστικὸν ἀγγεῖον εἰς σχῆμα πτηνοῦ μὲ κεφαλὴν γρυπός (πίν. 206δ) καὶ πρωτοκορινθιακὸς ἀρύβαλλος φέρων εἰς τὸν ὄμον παράστασιν ἀντωπῶν ἀετῶν (πίν. 208δ).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

“Ότε πρὸ δεκαετίας (1966) ἐγένετο ἀνασκαφή εἰς τὴν περιοχὴν τῆς συνοικίας ‘Αγ. Ἀναστασίας ἀμέσως δυτικῶς τοῦ προαυλίου τοῦ Καζουλείου Γυμνασίου Θηλέων Ρόδου (εἰκ. 1), ἐντὸς οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Ἀντ. καὶ Μαρ. Σκάρου, μᾶς εἶχεν ἐντυπωσιάσει ἡ διὰ πρώτην φορὰν ἀνεύρεσις ἀκεραίου χαλικοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἔφερε παράστασιν Κενταύρου¹.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τότε δὲν ἐπεχειρήθη χρονολόγησις τοῦ δαπέδου τοῦ Κενταύρου, πολλὰ ἐνδείξεις² κατηύθυναν τὴν σκέψιν ἡμῶν ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ προελληνιστικοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ ὥς ἐκ τούτου μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ἀνεμένετο ἡ στιγμή καθ’ ἣν θὰ ἀνεσκάπτετο ὁ ἀνατολικῶς τοῦ οἰκοπέδου Σκάρου χώρος πρὸς περισυλλογὴν πλείονων στοιχείων.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον πράγματι παρεσχέθη ἡ εὐχέρεια αὕτη, καθ’ ὅσον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ προαυλίου τοῦ Γυμνασίου Θηλέων παρέστη ἀνάγκη νὰ οἰκοδομηθῇ μία νέα πτέρυξ.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν Σκάρου εἴχομεν διαπιστώσει τρεῖς οἰκοδομικὰς περιόδους³, τὸ δάπεδον δὲ τοῦ Κενταύρου ἀνῆκεν εἰς τὴν β’ οἰκοδομικὴν περίοδον.

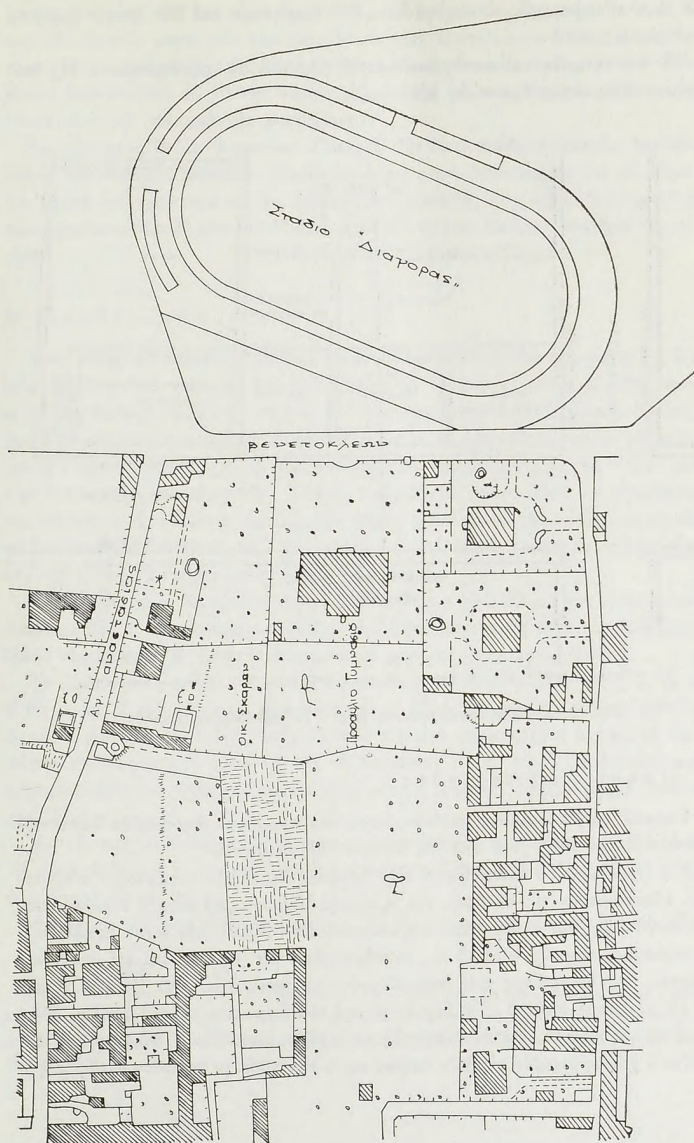
Ἐκ τῆς πιθανῆς ἀρχαίας οἰκίας κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐκείνην, εἶχον διαπιστωθῇ δύο κυρίως δωμάτια καὶ τμήματα τοίχων δύο ἄλλων δωματίων, οἱ ὁποῖοι συνεχίζοντο πρὸς Α καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν παροῦσαν ἀνασκαφὴν. Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφὴν πράγματι διεπιστώθη ἡ συνέχισις καὶ

1. ΑΔ 22, 1967, 523 - 529. Εἰδικῶς περὶ τοῦ Κενταύρου σ. 526.

2. Τὰ περισυλλεγμένα ὄστρακα ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Κενταύρου ἦσαν ἐλάχιστα ἀλλὰ μεταβαθρῇ, χρονολογούμενα ἀσφαλῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Σύγχυσιν προεκάλεσε ροδικὸν νόμισμα περισυλλεγνὲν μετὰ τῶν ὀστράκων τούτων καὶ χρονολογούμενον εἰς τὴν ὑστεροελληνιστικὴν ἐποχὴν. Ἡ γνώμη τὴν ὁποίαν σήμερον ἔχομεν διαμορφώσει εἶναι ὅτι τὸ νόμισμα τοῦτο εἰσέδυσε ἐκ τινος τῶν ρωγμῶν τοῦ δαπέδου τοῦ Κενταύρου. Διατυπῶνται ἐνταῦθα καὶ ἡ ἐκδοχὴ ὅτι πιθανὸν τὸ νόμισμα νὰ εἰσέδυσε ἐντὸς τοῦ ὑποστρώματος κατὰ τινα μεταγενεστέραν ἐπισκευὴν τοῦ δαπέδου. Ἐπισκευαὶ εἰς χαλικοτὰ δάπεδα μετὰ παραστάσεων διεπιστώθησαν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Τρίτωνος (ΑΑΑ VI, 1973, 114 - 124). Κατὰ τὴν ἐκλαϊκευτικὴν παρουσίαισιν τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ Κενταύρου (ἡμερολόγιον Ἰονικῆς καὶ Λαϊκῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος, 1970), ἀν καὶ πολλὰ δεδομένα ὡδήγουν εἰς χρονολόγησιν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ 4ου αἰ., ἐπεφυλάχθημεν καὶ ἀνηγάγομεν τοῦτο εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

3. ΑΔ 22, 1967, 523 - 529. Ἡ πρώτη οἰκοδομικὴ περίοδος φαίνεται εἰς τὴν εἰκ. 3, ἡ δευτέρα εἰς τὴν εἰκ. 4 καὶ ἡ τρίτη εἰς τὴν εἰκ. 5.

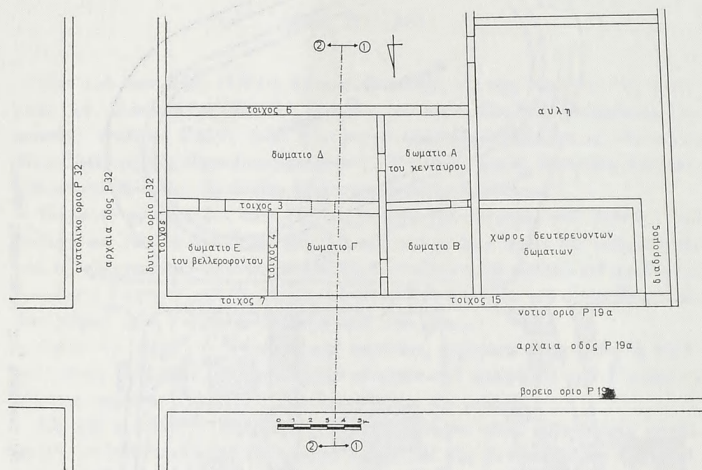

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς συνοικίας 'Αγ. Ἀναστασίας Ρόδου.

τὰ ὅρια τῶν μερικῶς ἀνασκαφέντων δύο δωματίων καὶ δύο ἔτερα δωμάτια ἀνατολικῶς αὐτῶν.

Ἐν λεπτομερείᾳ καὶ κατὰ οἰκοδομικὴν περίοδον τὰ συμπεράσματα τῆς παρούσης ἀνασκαφῆς ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Καὶ οὐλοῖο P 32, δωμάτιο Α' οἰκοδ. φασκ. ① ἀνασκ. καὶ οὐλοῖο 1976 ② ἀνασκ. Σκαρπὰ 1966

Εἰκ. 2. Σχέδιον ἀνασκαφέντος χώρου (α' οἰκοδομικὴ περίοδος).

Α' οἰκοδομικὴ περίοδος

Γενικῶς αἱ οἰκοδομικαὶ περίοδοι κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφὴν διεπιστώθησαν καὶ καθωρίσθησαν ἀπὸ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων.

Εἰς τὴν εἰκ. 2 τὸ δωμάτιον Δ εἶχε δάπεδον εἰς καλὴν κατάστασιν σωζόμενον, εὐρισκόμενον εἰς τὸ ὕψος τῆς γραμμῆς διαχωρισμοῦ μεταξὺ θεμελιώσεως καὶ ἀνωδομῆς τῶν τοίχων καὶ συγκείμενον ἀπὸ ὕδραυλικὸν κονίαμα εὐτελοῦς κατασκευῆς, πάχους ± 0.015 μ., τοποθετημένον ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ παρθένου ἐδάφους. Αἱ διαστάσεις τοῦ δωματίου τούτου ἦσαν 5 μ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 12.10 μ. ἀπὸ Α πρὸς Δ. Τὸ μεγάλο μῆκος τοῦ δωματίου τούτου ξενίζει, ἀλλὰ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι, ὡς θὰ ἀναφερθῇ κατωτέρω, κατὰ τὴν β' οἰκοδομικὴν περίοδον ὁ χώρος διηρέθη εἰς δύο, σαφῶς κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ὁ χώρος ἦτο

ένιαϊος και εἶχε τὰς ἀνωτέρω διαστάσεις. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου τούτου ὡς και τῶν λοιπῶν κατὰ μὲν τὴν θεμελίωσιν των ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικροῦς ἀργοὺς λίθους μετὰ συνδετικῆς ὕλης ἐξ ἀργιλιώδους χρώματος, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀνωδομὴν ἀπετελοῦντο ἐκ διπλῆς σειρᾶς λίθων μετὰ λειασμένης τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας και παρεμβολῆς βυσμάτων.

Ἐκ τῶν πρὸς Β δύο δωματίων Γ και Ε δὲν διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς διαπέδου τῆς α' οἰκοδομικῆς περιόδου, εἰκάζεται ὅμως μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὰ δωμάτια ταῦτα ὑπῆρχον κατ' αὐτὴν, δεδομένου ὅτι εὐρίσκοντο παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν ἀρχαίων ὁδῶν Ρ 19α και Ρ 32α, ἥτοι εἰς τὸ σπουδαιότερον τμῆμα τῆς οἰκίας.

Β' οἰκοδομικὴ περίοδος

Κατ' αὐτὴν τὸ δωμάτιον Δ τῆς α' οἰκοδομικῆς περιόδου ἐχωρίσθη εἰς δύο χώρους, Δ και Ζ (εἰκ. 3) διὰ τοῦ τοίχου 8. Ὁ τοῖχος οὗτος εὐρέθη μόνον κατὰ τὴν θεμελίωσιν αὐτοῦ, σαφῶς δὲ τὸ κονίαμα τῆς νοτίας παρεῖδς τοῦ τοίχου 3 τῶν χώρων Δ και Ζ δὲν διεκόπτετο εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχεν ἡ ἀνωδομὴ τοῦ τοίχου Β. Κατόπιν τούτου, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ οἰκοπέδου Σκάρου¹ εὐρέθησαν κιονόκρανα και ἀρράβδωτοι σπόνδυλοι ἀποδοθέντα εἰς ὑπαρξιν περιστυλίου ἐντὸς τῆς αὐλῆς, δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὁ τοῖχος 8 θὰ ἐχρησίμευε διὰ νὰ πατήσουν ἐπ' αὐτοῦ κίονες πρὸς ἀσφαλεστέραν ὑποστήριξιν τῆς στέγης.

Τὰ δάπεδα τῶν δωματίων Δ και Ζ εὐρέθησαν ± 0.20 μ. ὑψηλότερον τοῦ διαπέδου τῆς α' οἰκοδομικῆς περιόδου και ἀπετελοῦντο ἐκ στρώματος ὕδραυλικοῦ κονιάματος μὲ διασπάρτους μικροὺς χάλικας, πάχους ± 0.02 μ.

Τὸ δωμάτιον Γ εἶχε τὰς αὐτὰς διαστάσεις μὲ τὸ δωμάτιον Δ, ἥτοι 5×6.10 μ., τὸ δὲ δάπεδόν του εὐρίσκετο εἰς τὸ ἴδιον ὕψος μὲ τὰ τῶν δωματίων Δ και Ζ και ἦτο τῆς αὐτῆς ὕψους. Ὅπως εἴχομεν παρατηρήσει και εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Κενταύρου οὕτω και εἰς τὸ δωμάτιον Γ ὑπὸ τὸ ἐξ ὕδραυλικοῦ κονιάματος δάπεδον ὑπῆρχε γέμισμα ἐκ λεπτῆς φερτῆς ἄμμου μέχρι βάθους ± 1.30 μ.

Εἰς τὸν τοῖχον 3 ὑπῆρχε θύρα ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δωματίων Γ και Δ. Ἡ θύρα ἀπεῖχε 1.70 μ. ἀπὸ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ δωματίου Γ, τὸ δὲ ἀνοιγμὰ τῆς ἦτο 1.40 μ.

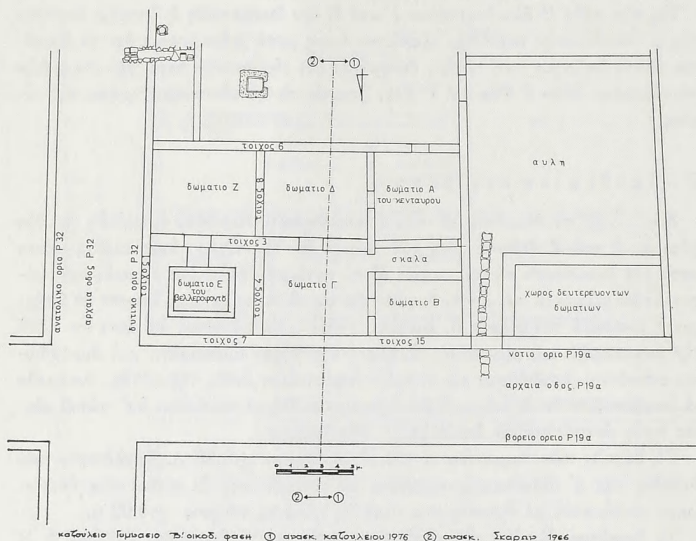
Δωμάτιον Ε (τοῦ Βελλεροφόντου). Τὸ δωμάτιον τοῦτο κατεῖχε τὴν ΒΑ

1. ΔΔ 22, 1967, 526, 21.

Εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως τὸν συνάδελφον κ. Χρ. Ντούμαν, Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, δι' ὅλας τὰς διευκολύνσεις τὰς ὁποίας μοι παρέσχε κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν. Τὰς ἀνασκαφὰς ἐπέβλεψεν ὁ πτυχιούχος τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Εὐθύμιος Μίχος.

γωνίαν τῆς οἰκίας, εἶχε διαστάσεις 5.08×6.10 μ. καὶ ἐπεκρινόμει μόνον μετὰ τοῦ δωματίου Ζ. Τὸ ἐκ λεπτῆς ἄμμου γέμισμα ἐφθανε μέχρι βάθους 1.40 μ. περίπου, ἡ δὲ σκαφή τοῦ ὑπογείου αὐτοῦ χώρου δὲν ἐφθανε μέχρι τῆς παρειᾶς τῶν θεμελίων, προφανῶς διὰ νὰ μὴ διαταραχθοῦν ταῦτα, εἶχε δὲ παραμείνει

Εἰκ. 3. Σχέδιον ἀνασκαφέντος χώρου (β' οἰκοδομικὴ περίοδος).

ἄθικτον τὸ παρθένον ἔδαφος μέχρις ἀποστάσεως ± 0.20 μ. ἀπὸ τῆς παρειᾶς τῶν θεμελίων. Σημειοῦται ἐνταῦθα ὅτι τὸ αὐτὸ εἶχε παρατηρηθῇ καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δωματίου τοῦ Κενταύρου εἰς τὸ οἰκόπεδον Σκάρου.

Ὡς ἐκ τῆς εἰκ. 3 φαίνεται, κατὰ τὴν β' οἰκοδομικὴν περίοδον ἡ οἰκία ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρία βορεινὰ δωμάτια πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν P19a, ἐνὸς πρὸς τὴν αὐλὴν, μὲ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ Κενταύρου, καὶ τοῦ ἐπιμήκους διώχρου δωματίου Δ - Ζ, διὰ τὸ ὅποσον δεχόμεθα ὅτι ἐχωρίζετο εἰς δύο διὰ κιονοστοιχίας. Νοτίως τῶν δωματίων Α, Δ, Ζ, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς δευτέρας αὐλῆς μετὰ μικρᾶς δεξαμενῆς πιθανῶς περὶ τὸ κέντρον αὐτῆς, φρέατος καὶ βοηθητικοῦ χώρου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ταύτης. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ οἰκοπέδου Σκάρου εἶχε διαπιστωθῇ θύρα ἐπικοινωνίας τῶν δύο αὐλῶν, θύρα

εἰσόδου ἐκ τῆς δευτέρας αὐλῆς εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Κενταύρου καὶ ἐπικοινωνίας αὐτοῦ μὲ τὸ δωμάτιον Δ. Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφὴν διεπιστώθη ὅτι τὰ δωμάτια Γ καὶ Ε ἐπικοινωνοῦν μὲ τὰ Δ καὶ Ζ ἀντιστοίχως, ἐνῶ τὸ Β μόνον μετὰ τοῦ Γ. 'Απ' εὐθείας ἐπικοινωνία τῶν δωματίων Γ καὶ Ε δὲν ὑπῆρχε. Θύρα εἰσόδου ἐκ τῆς ὁδοῦ P19a εἰς τὴν αὐλὴν εἶχε διαπιστωθῇ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν Σκάρου. 'Ο ἀνατολικὸς τοῦχος τῆς δευτέρας αὐλῆς εὐρέθῃ κατεστραμμένος κατὰ τὴν ἀνωδομὴν καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ ὕπαρξις θύρας εἰσόδου ἐκ τῆς ὁδοῦ P32a. 'Αποχετευτικὸς ἀγωγὸς καὶ φρεάτιον ἐντὸς τῆς ὁδοῦ P32a εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν β' οἰκοδομικὴν περίοδον.

Κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐπενδεδυμένοι διὰ κονιαμάτων καλῆς ποιότητος, τῆς συνήθους εἰς Ρόδον παρουσιαζομένης, τὰ ὅποια περισυνελέγησαν καὶ συγκολλῶνται εἰς τὰ ἐργαστήρια τῆς 'Εφορείας. 'Ο τοῦχος Ι, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς ὁδοῦ P32a, ἔφερε κονιάματα καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς του, πρὸς τὴν ὁδόν, ἐπιφανείας.

Τὸ δάπεδον τοῦ Βελλεροφόντου. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ὅτι εἰς μίαν οἰκίαν ὥς ἡ ἀνωτέρω περιγραφεῖσα θὰ ὑπῆρχε καὶ δεῦτερον πολυτελὲς χαλικωτὸν δάπεδον, διατηρηθὲν μάλιστα εἰς ἀρίστην κατάστασιν.

'Επὶ βάθους ἐκ μικρῶν μελανῶν χαλίκων θαλάσσης, ἐμβαπτισμένων ἐντὸς ἰσχυροῦ ὕδραυλικοῦ κονιάματος, χρωματισμένου δι' ἐντόνου ἐρυθροῦ χρώματος, παριστάνεται εἰς λίαν ζωηρὰν κίνησιν ὁ Βελλεροφόντης πρὸ τῆς ἐμπήξεως τοῦ δόρατος αὐτοῦ εἰς τὴν Χίμαιραν (πίν. 211 - 212).

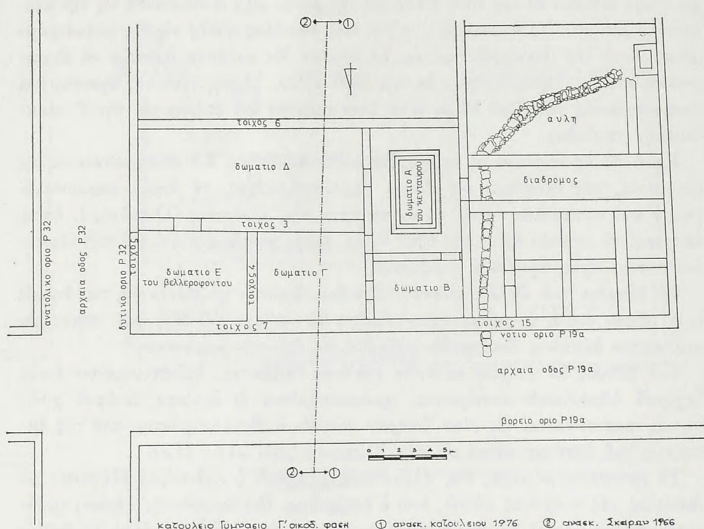
Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς παραστάσεως κρατεῖ ὁ καλπάζων Πήγασος μὲ ἀνοικτάς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ ἐπιβαίνων Βελλεροφόντης φέρων «φρυγικὸν πῦλον» κρατεῖ διὰ τῆς τεταμένης πρὸς τὰ ἄνω δεξιᾶς τὸ δόρυ. Τὸ θηρίον κατὰ τὸ πρόσθιον μὲν μέρος αὐτοῦ εἰκονίζεται εἰς θέσιν ἀναμονῆς καὶ ἐτοιμότητος, ἐνῶ τὸ ὀπίσθιον μέρος διὰ ζωηρᾶς ἀνατινάξεως ἐπιτίθεται διὰ τῆς εἰς κεφαλὴν ἐχίδνης καταληγούσης οὐρᾶς του.

'Η ὅλη παράστασις, ὕψους 2.08 μ. καὶ πλάτους 3 μ., πλαισιοῦται διὰ ταινίας πλάτους 0.46 μ. ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐλίσσεται βλαστὸς ἀκάνθου εἰς ζωηρὰν κίνησιν.

Τὴν ὅλην ἐργασίαν ἀποκολλήσεως, τοποθετήσεως εἰς πλαίσιον, καθαρισμοῦ καὶ ἀναρτήσεως εἰς τὸ Μουσεῖον Ρόδου ἀνέλαβεν ὁ καθηγητὴς τῆς Α.Σ.Κ.Τ. κ. 'Ιωάννης Κολέφας, ἐπικεφαλῆς συνεργείου ἐκ σπουδαστῶν τῆς σχολῆς.

'Η ὑπόδομή τοῦ δαπέδου ἐξικνεῖται μέχρι βάθους 1.40 μ. ἀποτελεῖτο δὲ ἀπὸ τὰ ἐξῆς στρώματα: α) στρώμα λεπτῆς ἄμμου, ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, πάχους ± 1.15 μ., β) στρώμα ἀργιλώδους χρώματος μετὰ μικρῶν λίθων πάχους ± 0.10 μ., γ) στρώμα ἄμμου πάχους ± 0.08 μ., δ) στρώμα ἀργιλώδους χρώματος πάχους ± 0.11 μ., ε) στρώμα ἐκ κατακορύφως τοποθετημένων μικρῶν λίθων ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπιστρωθῇ τὸ ὕδραυλικὸν κονίαμα, πάχους ± 0.04 μ.

Ἡ ἐρυθρωπὴ χροιά τοῦ κονιάματος, ὡς ἤδη ἐσημειώθη, εἶχεν ἐνισχυθῇ δι' ἐρυθροῦ χρώματος, ὕλην τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ἐπὶ τινων λίθων τοῦ ὑποστρώματος. Ὑπὸ τὸ ἐκ λίθων στρώμα εὐρέθησαν δύο χαλκῆ ροδιακὰ νομίσματα

Εἰκ. 4. Σχέδιον ἀνασκαφέντος χώρου (γ' οικοδομική περίοδος).

(πίν. 213β) χρονολογούμενα εἰς τοὺς περὶ τὸ 333 - 304 π.Χ. χρόνους.

Ὡς καὶ εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Κενταύρου οὕτω καὶ εἰς τὸ τοῦ Βελλεροφόντου τὸ χαλικωτὸν μετὰ παραστάσεως δάπεδον ἦτο τοποθετημένον εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον κατὰ 0.02 μ. ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸ μέχρι τῆς παρειᾶς τῶν τοίχων πλαισίου ἐξ ὑδραυλικοῦ κονιάματος μετὰ μικρῶν χαλίκων, πλάτους ± 1.02 μ., ἥτοι σχεδὸν ὅσον καὶ τὸ πλάτος τοῦ πλαισίου τοῦ Κενταύρου. Εὐρέθη ἐπίσης αὐλαξ ἀπορροῆς ἀπὸ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ ψηφιδωτοῦ.

Μικρὸν ταπίδιον μὲ παράστασιν Σφιγγὸς εὐρέθη ἀμέσως μετὰ τὴν θύραν εἰσόδου εἰς τὸ δωμάτιον (πίν. 213α). Γενικῶς τὸ παρὸν ψηφιδωτὸν δάπεδον ἦτο πλουσιώτερον τῶν δύο ἄλλων ὁμοίων μέχρι σήμερον εἰς Ρόδον ἀποκαλυφθέντων.

Γ' οἰκοδομικὴ περίοδος

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ οἰκοπέδου Σκάρου (εἰκ. 4) εἶχε σημειωθῇ ὅτι ἡ οὐσιωδεστέρα ἀλλαγὴ ἦτο ἡ διεύρυνσις τοῦ δωματίου Α (τοῦ Κενταύρου), ἡ ἀνύψωσις τοῦ δαπέδου του κατὰ 0.25 μ. καὶ ἡ ἐπίστρωσις αὐτοῦ διὰ λευκοῦ ψηφιδωτοῦ ἐκ λεπτῶν κυβικῶν ψηφίδων, φέροντος διακόσμησιν ἐκ ταινίας μετὰ συνεχομένων μελανῶν σπειρῶν.

Παρόμοιον ψηφιδωτὸν δάπεδον εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον ἐκάλυπτε καὶ τὸ δωματίον Δ, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν γ' περίοδον καταλαμβάνει τὴν ἑκτασιν τῶν δωματίων Δ καὶ Ζ τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὸ δάπεδον τοῦ Βελλεροφόντου παρέμεινεν ἐν χρήσει καὶ κατὰ τὴν γ' οἰκοδομικὴν περίοδον, ἡ δὲ διαφορὰ τῶν ἐπιπέδων τοῦ δωματίου Δ ἀπὸ τὸ δωματίον Ε (τοῦ Βελλεροφόντου) ἦτο 0.40 μ.

Πολλὰ βεβαίως ἐρωτηματικὰ καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφὴν ἔμειναν ἄνευ ἀπαντήσεως, ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ πάλιν ὅτι εἰς μίαν πόλιν παρουσιάζουσιν οἰκοδομικὸν ὄργανισμόν, ὡς ἡ σημερινὴ Ρόδος, ἡ καταστροφὴ τῶν τυχόν διασωθέντων μέχρι σήμερον στοιχείων εἶναι ἀναπόφευκτος, ἀφ' οὗ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἡ σκαφὴ γίνεται ὑπὸ τοῦ ἰδιώτου διὰ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως.

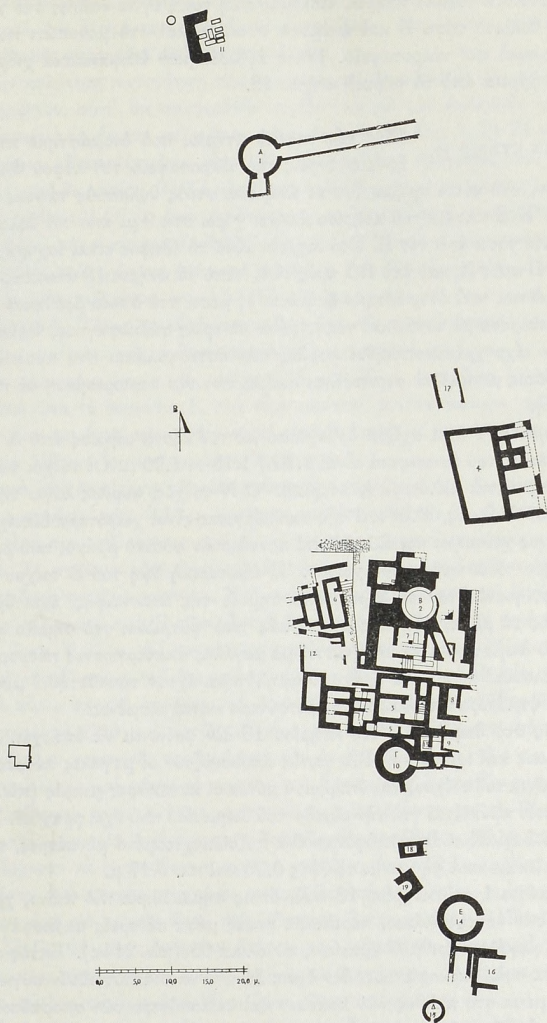
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Συνεχίστηκε και φέτος για δέκατη περίοδο ή ανασκαφή τῆς Ἑταιρείας στὸ μινωικὸ νεκροταφεῖο στὸ Φουρνὶ Ἀρχανῶν¹. Στὴν ἀνασκαφὴ πῆραν μέρος οἱ ἀρχαιολόγοι κ. κ. Β. Ἀραβαντινὸς καὶ Χρ. Μπουλώτης, ὁμάδα φοιτητῶν τῆς ἀρχαιολογίας μὲ τὶς τελειόφοιτους δ. Μ. Ψωμαδάκη καὶ Ρ. Κουρμαδᾶ, τὶς τριτοετείς φοιτήτριες δ. Ε. Σβίγγου καὶ Μ. Πλάτωνος, τοὺς φοιτητὲς κ. Ν. Ζαφειρίου καὶ Μ. Μπικᾶκη καὶ τὴ δευτεροετῆ φοιτήτρια δ. Κ. Φραντζῆ, ὁ φοιτητὴς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ΕΜΠ κ. Ν. Ζαρίφης, ποὺ ἔκανε τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια, ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Ι. Μεραμβελιωτάκης καὶ ὁ μαθητὴς κ. Δημ. Κουρκουμέλης, καὶ τέλος οἱ φύλακες ἀρχαιοτήτων Ἀρχανῶν κ. Ἐ. Συναδινάκης καὶ Γ. Ἀγαπάκης.

Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίστηκε φέτος κυρίως στὸ χῶρο ἀνάμεσα στοὺς θολωτοὺς τάφους Γ καὶ Ε, ὅπου ἀποκαλύφθηκαν δύο νέα ταφικὰ κτῆρια, τὰ ταφικὰ κτῆρια 18 καὶ 19 (εἰκ. 1). Ἀνασκάφτηκε ἐπίσης ὁ χῶρος ἀνάμεσα στὰ δύο νέα ταφικὰ κτῆρια, ὁ χῶρος Ν ἀπὸ τὸ κτῆριο 19 καὶ καθαρίστηκαν οἱ βράχοι Δ

1. Γιὰ τὰ ἀποτελέσματα παλαιότερων ἀνασκαφικῶν περιόδων βλ. Ι.Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΑΔ 20, 1965, Β' Χρον., 557 - 567· 21, 1966, Β' 2, 411 - 419. Kadmos 4, 1965, 177 - 180. ILN 26 Μαρτίου 1966. Archaeology 20, 1967, 276 - 281. ΠΑΕ 1966, 174 - 184· 1967, 151 - 161· 1971, 276 - 283· 1972, 310 - 353, 360 - 362· 1973, 167 - 187· 1974, 207 - 212· 1975 Β', 255 - 321.

Ἐξ ἄλλου δημοσιεύθηκαν τὰ ἐξῆς ἄρθρα ποὺ ἀναφέρονται σὲ εὐρήματα τῶν Ἀρχανῶν: Ι.Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Ὑστερομινωικὸ κενοτάφιο στὶς Ἀρχάνες, ΑΔ 20, 1965, 110 - 118. Die neuen Hieroglyphensiegel von Phourni, Archanes, Kadmos 5, 1966, 109 - 114. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σημειωθείσης εἰς Ἀρχάνες ὙΜ III θυσίας ταύρου, Πεπραγμένα Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Β', 1967, 238 - 246. Mason's Marks from Archanes, Europa, Festschrift für Ernst Grumach, 1967, 277 - 288. Ἐλεφαντοστᾶ ἐκ τῶν Ἀρχανῶν, Atti e Memorie del 1º Congresso Internazionale di Micenologia, 1968, 245 - 261. Das Kuppelgrab A von Arkhanes und das kretisch-mykenische Tieropferitual, PZ 45, 1971, 135 - 218. Ἀποθέτης κεραμεικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῶν προανακτορικῶν χρόνων εἰς Ἀρχάνες, ΑΕ 1972, Β' Χρον., 1 - 11. Die Kykladen und Kreta, J. THIMME, Kunst und Kultur der Kykladeninseln in 3 Jahr. v. Chr. 1976, 149 - 158· τὰ κυκλαδικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀρχανῶν AAA 10, 1977, 93 - 115. Χρονολογημένα σύνολα προανακτορικῶν μινωικῶν σφραγίδων ἀπὸ τὶς Ἀρχάνες, τυπώνονται στὰ Πεπραγμένα Δ' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Ἡράκλειο 1976. Τέλος οἱ προανακτορικὲς σφραγίδες ποὺ βρέθηκαν μέχρι τὸ 1965 δημοσιεύθηκαν στὸ CMS II, 1969, 442 - 468, ἀρ. 379 - 395.

Εικ. 1. Κάτοψη του μινωικού νεκροταφείου στο Φουρνί.

ἀπὸ τὰ δύο νέα ταφικά κτήρια. Δοκιμαστικὴ τομὴ ἔγινε ἐπίσης στὸ χώρο ΝΑ ἀπὸ τὸν θολωτὸ τάφο Ε καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸ μονοπάτι ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸ χωριὸ στὸ νεκροταφεῖο. Τέλος ἀφαιρέθηκαν ἐπιφανειακά χώματα ἀπὸ τὸ χώρὸ βόρεια ἀπὸ τὸ ταφικὸ κτήριο 18.

ΤΑΦΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ 18 Ἐνα νέο ταφικὸ κτήριο, ποὺ ὀνομάστηκε κτήριο 18, ἤρθε στὸ φῶς στὸ νεκροταφεῖο τοῦ λόφου Φουρνὶ τῶν Ἀρχαίων, στὸ νότιο τμήμα του καὶ ἀνάμεσα στοὺς θολωτοὺς τάφους Γ καὶ Ε (εἰκ. 1). Ἡ Β πλευρὰ τοῦ κτηρίου ἀπέχει γύρω στὰ 9 μ. ἀπὸ τὸν θολωτὸ τάφο Γ καὶ ἄλλα τόσα ἀπὸ τὸν Ε. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ ἔδαφος εἶναι ἰσχυρὰ κατηφορικὸ ἀπὸ Β πρὸς Ν, καὶ ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ. Ἀπὸ τὸ κτήριο 18 ἀνασκάφτηκε ἓνα μόνο δωμάτιο, ποὺ ὀνομάστηκε δωμάτιο 1, μέσα στὸ ὁποῖο βρέθηκαν 95 κρανία ἀνακατεμένα μὲ ὀστᾶ, καὶ ταφὲς μέσα σὲ τρεῖς σαρκοφάγους. Φαίνεται πῶς τὸ κτήριο εἶχε χρησιμοποιηθεῖ κυρίως σὰν ὀστεοφυλάκιο στὰ προανακτορικά χρόνια, ὅπως μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς ἀπὸ τὴν περιορισμένη σὲ ποσότητα κεραμεικῇ.

Τὸ δωμάτιο 1 ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιο μὲ τὸν ἄξονα μήκους ἀπὸ Δ πρὸς Α. Οἱ διαστάσεις του ἐσωτερικά εἶναι $1.10 / 1.15 \times 1.90$ μ. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου διατηροῦνται καλύτερα ἐσωτερικά. Ὁ Ν τοῖχος, κυρίως λόγω τῆς κατωφέρειας τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ τῆς καλλιέργειας εἶναι χειρότερα διατηρημένος. Ὁ Δ τοῖχος χτίστηκε παράλληλα καὶ κοντὰ στὸν φυσικὸ βράχο, ποὺ βρίσκεται σ' ὀλόκληρο τὸ Δ τμήμα τοῦ χώρου. Ἡ ἐξωτερικὴ ὀψὲς τοῦ Β τοίχου δὲν διερευνήθηκε, γιατί ἦταν τὸ βορειότατο σημεῖο τῆς ἀνασκαφῆς, ἔχει ὅμως μιὰ κλίση πρὸς τὰ μέσα, ἐξαιτίας μιᾶς ἐλιᾶς ποὺ φυτρώνει στὸ σημεῖο αὐτό. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου 1 ἔχουν χτιστεῖ μὲ μεγάλες ἀκατέργαστες πέτρες, ποὺ ἔχουν θεμελιωθεῖ πάνω στὸ βράχο. Χαμηλότερα ἔχουν τοποθετηθεῖ μικρὲς πέτρες, ἐνῶ ψηλότερα μεγάλες καὶ περισσότερο κατεργασμένες.

Εἴσοδος στὸ δωμάτιο 1 τοῦ κτηρίου 18 δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει. Στὴν Α πλευρὰ ὅμως καὶ κοντὰ στὴ ΒΑ γωνία ἀπουσιάζουν οἱ μεγάλες πέτρες στὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ τοίχου, καὶ ὑπάρχουν μόνον οἱ κατώτερες μικρὲς (πίν. 214α). Ἴσως λοιπὸν πρόκειται γιὰ τὴν εἴσοδο τοῦ δωματίου ποὺ ἔχει φραχθεῖ. Στὴ ΝΑ γωνία τοῦ δωματίου ἀποκαλύφθηκε ἓνα πεζοῦλι χτισμένο μὲ πέτρες, ποὺ παρakoλoυθεῖ κανονικὰ τὴ γωνία σὲ ὕψος 0.38 καὶ πλ. 0.17 μ.

Τὸ δωμάτιο 1 τοῦ κτηρίου 18 ποὺ, ὅπως σημειώθηκε πρὶν πάνω, χρησιμοποιήθηκε σὰν ὀστεοφυλάκιο, περιέλαβε ταφὲς μέσα σὲ τρεῖς σαρκοφάγους καὶ ἀποθέσεις μεγάλου ἀριθμοῦ κρανίων, συνολικά 95 (πίν. 214α). Ἐκτὸς ἀπὸ τίς ταφὲς μέσα στὶς σαρκοφάγους, δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ διαπιστωθοῦν συγκεκριμένες ταφὲς μέσα στὸ πλῆθος τῶν κρανίων καὶ περισσότερο τῶν σποραδικῶν συνθλιμμένων ὀστῶν, οὔτε καὶ εὐρήματα ποὺ νὰ ἀποδίδονται σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἀπόθεση. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρανία καὶ τὰ ἀνθρώπινα ὀστᾶ, περιορισμένα ἦταν καὶ

τά άλλα εύρήματα. Συγκεκριμένα βρέθηκαν τρία άγγεϊα, δέκα τεμάχια λεπίδων όψιανού, ένα έλεφάντινο κυλινδρικό αντικείμενο, ένα όστείο περιάπτο και δύο κυλινδρικές σφραγίδες από έλεφαντόδοντο.

Για την καλύτερη κατανόηση τής διάταξης στο δωμάτιο 1 τών κρανίων και τών εύρημάτων, αυτά θα αναφεροϋν συμβατικά με την ακόλουθη σειρά: 1) Τά έπιφανειακά εύρήματα του χώρου πάνω από το δωμάτιο 1. 2) Τά εύρήματα του άνωτερου, διαταραγμένου από την καλλιέργεια, τμήματος του ταφικού στρώματος του δωματίου. 3) Τά εύρήματα του άδιατάρακτου ταφικού στρώματος μέχρι βάθους 1.50 μ. από το άνωτερο σωζόμενο σημείο τής ΒΔ γωνίας του δωματίου, μέχρι το σημείο δηλαδή που εμφανίζονται οί σαρκοφάγοι. 4) Τά εύρήματα από τους χώρους άνάμεσα και γύρω από τις σαρκοφάγους και μέχρι το επίπεδο τών πυθμένων τους. 5) Τά εύρήματα από το έσωτερικό τών δύο σαρκοφάγων. 6) Τέλος τά εύρήματα κάτω από τις σαρκοφάγους και μέχρι το στερεό, που φαίνεται πώς άνηκαν σε παλαιότερο ταφικό στρώμα.

1) Στο έπιφανειακό, πάχ. 0.15 - 0.20 μ., στρώμα χώματος στο χώρο πάνω από το δωμάτιο 1, που είχε σκοτεινό καστανόμαυρο χρώμα, βρέθηκαν κυρίως τεμάχια σαρκοφάγων και μερικά όστρακα άγγείων, όπως επίσης και τμήμα λίθινου έργαλείου, ίσως τριπτήρα.

2) Μετά την αφαίρεση τών έπιφανειακών χωμάτων του δωματίου 1 ανασκάφτηκε στρώμα πάχ. 0.15 μ. περίπου, που αποτελεί το άνωτερο, διαταραγμένο από την καλλιέργεια τμήμα του κυρίως ταφικού στρώματος του δωματίου 1. Το στρώμα αυτό ήταν γεμάτο από συνθλιμμένα όστρα, πολλά δόντια και σποραδικά τεμάχια κρανίων. Στο στρώμα αυτό βρέθηκαν τά ακόλουθα αντικείμενα: α) κοντά στη Β πλευρά του δωματίου μικρό πήλινο σφαιρικό αντικείμενο, διαμ. 0.01 μ. β) κοντά του μικρό τεμάχιο καμένου ξύλου και γ) σε έπαφή με τόν Β τοίχο του δωματίου τεμάχιο λεπίδας όψιανού μήκ. 0.0171 μ.

3) Το κύριο ταφικό στρώμα του δωματίου 1 περιέλαβε πλήθος αποθέσεων κυρίως κρανίων αλλά και όστών. Όπως σημειώθηκε άλλωστε πιο πάνω δέν διακριβώθηκαν κανονικές ταφές. Από την άρχή του άδιατάρακτου ταφικού στρώματος και μέχρι το σημείο που άρχισαν νά εμφανίζονται οί σαρκοφάγοι, βρέθηκαν τριάντα έπτά συνολικά κρανία, διάσπαρτα σε όλο το χώρο του δωματίου, χωρίς συγκεκριμένη διάταξη ή κατεύθυνση, αλλά τυχαία. Τά κρανία άρχισαν νά εμφανίζονται πρώτα στο Δ τμήμα του δωματίου, ενώ το Α καλυπτόταν από πέτρες, πεσμένες προφανώς από τους γύρω τοίχους. Τά περισσότερα από τά κρανία ήταν πολύ άσχημα διατηρημένα, σχεδόν θρυμματισμένα. Σε όλο το χώρο ύπηρχαν διάσπαρτα ανθρώπινα δόντια και πλήθος όστών, κυρίως μηριαίων, σε πολύ κακή όμως διατήρηση. Άνάμεσα στα κρανία βρέθηκε και ένα τεμάχιο από δόντι ζώου, ίσως ταύρου.

4) Από το σημείο που άρχισαν νά εμφανίζονται οί σαρκοφάγοι και μέχρι το επίπεδο τών πυθμένων τους βρέθηκαν, εκτός βέβαια από αυτά που έχουν

σχέση μὲ τὶς σαρκοφάγους, εἴκοσι δύο συνολικά κρανία (πίν. 214α). Ἐννέα κρανία βρέθηκαν κοντὰ στὸν Β τοῖχο τοῦ δωματίου καὶ στὴ ΒΑ γωνία του, ἔξι στὴ ΝΔ γωνία τοῦ δωματίου, τρία ἀνάμεσα στὶς σαρκοφάγους 2 καὶ 3, τρία στὸ Ν τμήμα τοῦ δωματίου καὶ ἀνάμεσα στὴ σαρκοφάγο 3 καὶ τὸν Ν τοῖχο καὶ τέσσερα στὴ ΝΑ γωνία τοῦ δωματίου.

Εἰκ. 2. Κύπελλο μὲ ἐγχάρακτη διακόσμηση ἀπὸ τὸ δωμάτιο 1 τοῦ κτηρίου 18.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρανία, στὸ ἴδιο στρώμα τοῦ δωματίου βρέθηκαν καὶ τὰ παρακάτω ἀντικείμενα, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως δυνατό νὰ ἀποδοθοῦν σὲ συγκεκριμένες ἀποθέσεις: α) Κοντὰ στὴ Ν πλευρὰ τῆς σαρκοφάγου 3 καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸν Ν τοῖχο τοῦ δωματίου βρέθηκε ἀκέραιο σφαιρικό μόνωτο κύπελλο, λίγο κωνικό στὸ κατώτερο τμήμα τοῦ σώματός του (εἰκ. 2). Ἔχει ἐπίπεδη βάση καὶ κυλινδρική ἀπόφυση-λαβὴ λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ μέση τῆς κοιλιᾶς. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ σκοτεινὸ καστανὸ ἀκάθαρτο πηλὸ. Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ φέρει μαῦρο λαμπερὸ ἐπίχρισμα. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια διακοσμεῖται μὲ δύο ἐλαφρὰ καμπύλες ταινίες, ποὺ διατρέχουν ἡ μία περισσότερο καὶ ἡ ἄλλη λιγότερο λοξὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου σὲ περιστροφικὴ κίνηση. Κάθε ταινία ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερις ἐγχάρακτες παράλληλες γραμμές, διαταγμένες ἀνὰ δύο. Τὸ κενὸ ἀνάμεσά τους εἶναι γεμισμένο μὲ στιγμές σὲ πέντε στὴ μία ταινία καὶ ἔξι στὴν ἄλλη γραμμές. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.045, μέγ. διάμ. 0.064, διάμ. χεῖλ. 0.055, διάμ. βάσ. 0.033 καὶ πᾶχ. τοιχ. 0.0042 μ. β) Στὴ Ν πλευρὰ τῆς σαρκοφάγου 3 καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸν Ν τοῖχο τοῦ δωματίου βρέθηκε κομμάτι λεπίδας ὀψιανοῦ. γ) Πάνω στὴν Α πλευρὰ τῆς σαρκοφάγου 3 βρέθηκε περίεργο ἀντικείμενο ἀπὸ μάρμαρο σὲ σχῆμα παραλληλεπίπεδου. Τέλος στὸ χῶρο ἀνάμεσα στὶς σαρκοφάγους 2 καὶ 3 βρέθηκαν δ) μικρὴ λεπίδα ὀψιανοῦ καὶ ε) κομμάτι καμένου κόκαλου.

5) Στὴ συνέχεια θὰ περιγραφοῦν ἀναλυτικὰ οἱ τρεῖς σαρκοφάγοι, ποὺ βρέθηκαν στὸ δωμάτιο 1, καὶ τὸ περιεχόμενό τους. Διὸ ἀπ' αὐτὲς σώθηκαν σχεδὸν ἀκέραιες, μιὰ τρίτη ὅμως ἦταν πολὺ κατεστραμμένη. Οἱ καλύτερα διατηρημένες σαρκοφάγοι βρέθηκαν στὸ Δ τμήμα τοῦ δωματίου, κι ἡ κατεστραμμένη στὸ Α (πίν. 214α-β). Φαίνεται λοιπὸν πὼς ἡ καταστροφὴ τῆς Α σαρκοφάγου ἀρ. 1 ὀφείλεται στὴ χρῆση τοῦ χώρου γιὰ τὶς μεταγενέστερες ἀποθέσεις, ποὺ σημειώθηκαν πιὸ πάνω, ἀφοῦ ἡ πρόσβαση βρισκόταν στὸ Α τμήμα. Ἀπο-

θέσεις ἔγιναν πάλι καὶ στὶς σαρκοφάγους, φυσικὰ μετὰ τὴ χρήση τους γιὰ τὶς ταφές, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως.

Ἡ σαρκοφάγος 1, ποὺ εἶναι κιβωτιόσχημη, βρισκόταν στὸ Α τμήμα τοῦ δωματίου καὶ στὸ χῶρο ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδο, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β πρὸς Ν, κάθετα πρὸς τὶς σαρκοφάγους 2 καὶ 3, καὶ στὸ ἴδιο περίπου ἐπίπεδο μὲ αὐτές (πίν. 214α). Ἡ σαρκοφάγος βρέθηκε πολὺ κατεστραμμένη καὶ σώθηκαν μόνο κομμάτια ἀπὸ τὶς γωνίες καὶ τὶς μακριές πλευρές της. Μόνο ἡ ΒΔ γωνία τῆς σαρκοφάγου σώθηκε στὴ θέση της. Στὸ χῶρο ποὺ βρέθηκαν τὰ τεμάχια τῆς σαρκοφάγου 1, ὅπως ἐπίσης καὶ Α ἀπὸ τὶς σαρκοφάγους 2 καὶ 3, βρέθηκαν ἀκόμη τμήματα τοῦ πώματος τῆς σαρκοφάγου 1. "Ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ τεμάχια, ἡ σαρκοφάγος 1 ἔχει σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνειά της ἐμπέστη καὶ ἐγχάρακτη σχοινοειδῆ διακόσμηση, διευθετημένη πλάγια, κυλινδρικές λαβές καὶ στὸ κάτω μέρος μαστοειδεῖς ἀποφύσεις· τέλος κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ χεῖλος σχηματίζει περιχειλῶμα. Ἡ σαρκοφάγος εἶναι βαμμένη μὲ σκούρο καστανὸ ἢ μαῦρο βερνίκι.

Ἡ κακὴ διατήρηση τῆς σαρκοφάγου δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀποδοθοῦν σ' αὐτὴν μὲ βεβαιότητα συγκεκριμένες ταφές. Εἶναι ἀκόμη ἄγνωστος ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς ἀποθέσεων κρανίων, ὅπως ἐπίσης καὶ τυχὸν εὐρήματα ποὺ θὰ συνόδεuan αὐτές τὶς ἀποθέσεις. Στὸ χῶρο ποὺ βρέθηκαν τὰ τεμάχια τῆς σαρκοφάγου, δηλαδὴ στὸ Α τμήμα τοῦ δωματίου, ἐπισημάνθηκαν συνολικὰ 17 κρανία, ποὺ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἴσως εἶχαν κάποια σχέση μὲ τὴ σαρκοφάγο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρανία ἴσως ἔχουν κάποια σχέση μὲ τὴ σαρκοφάγο 1 καὶ δύο ἐλεφάντινα ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν στὸν ἴδιο χῶρο, ἓνα ἐπιμήκες κυλινδρικό ἀντικείμενο καὶ μία σφραγίδα. α) Τὸ ἄγνωστης χρήσεως ἐλεφάντινο ἐπιμήκες κυλινδρικό ἀντικείμενο¹ ἔχει μῆκ. 0.0647, μέγ. διάμ. 0.0135 καὶ ἐλάχ. διάμ. 0.055 μ. Τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ σώζεται ἀκέραιο ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ ἀπολεπίσματα. Εἶναι ἐλαφρὰ πιεσμένο στὶς δύο πλευρές, καὶ λεπταίνει στὴ μία ἀπόληξη, χωρὶς ὅμως νὰ καταλήγει σὲ ὀξεία, μυτερὴ κορυφή. β) Λίγο Ν ἀπὸ τὴ σαρκοφάγο 1 καὶ κοντὰ στὸν Ν τοῖχο τοῦ δωματίου βρέθηκε ἐλεφάντινη κυλινδρική σφραγίδα, ἐλαφρότατα συμπίεσμένη στὴ μέση, μὲ δύο σφραγιστικὲς ἐπιφάνειες καὶ τρεῖς ὁπὲς στὴ μέση γιὰ ἀνάρτηση, ὕψ. 0.0162, πλάτ. 0.0152, διαμ. 0.014 καὶ διαμ. ὁπῶν 0.004 μ. (πίν. 215α, κάτω σειρά, τρίτη ἀπὸ ἀριστερά). Ἡ μία σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια ποὺ εἶναι ἐλαφρὰ μεγαλύτερη, ἔχει παράσταση τριῶν ψαριῶν μὲ πτερύγια στὴ ράχη καὶ τὴν κοιλιά, μὲ διχλωτὲς ἀνοιχτὲς οὐρὲς καὶ ἐπιμήκη σώματα. Τὰ ψάρια παρουσιάζονται σὲ παράλληλες σειρὲς τὸ ἓνα κάτω ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὰ δύο στραμμένα πρὸς τὰ ἀριστερά καὶ τὸ τρίτο πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἡ ἄλλη σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια διακοσμεῖται μὲ γραμμικὰ θέματα,

1. "Ὁμοιο ἐλεφάντινο κυλινδρικό ἀντικείμενο βρέθηκε καὶ στὸν θολωτὸ τάφο Γ τῶν 'Αρχανῶν, I. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, ΠΑΕ 1972, 344.

δηλαδή μὲ δύο ὁμόκεντρος κύκλους ποὺ ἔχουν ἀνάμεσά τους τρίγωνα, ἐφαπτόμενα στὶς περιφέρειες καὶ τῶν δύο. Ἡ σφραγίδα διατηρεῖται ἀρκετὰ καλὰ, ἐκτὸς ἀπὸ μικρότατα ἀπολεπίσματα σ' ἓνα σημεῖο.

Ἡ σαρκοφάγος 2 (πίν. 214β) εἶναι κιβωτιόσχημη, μήκ. 1 μ., πλ. 0.43 καὶ ὕψ. 0.40 μ. καὶ βρισκόταν στὴ θέση της, στὴ ΒΔ πλευρὰ τοῦ δωματίου, μὲ τὴ μακριὰ πλευρὰ της κατὰ μῆκος τοῦ Β τοίχου. Στὶς μακριὲς πλευρὲς της εἶχε στὸ μὲν ἀνώτερο τμήμα μιὰ διάτρητη κυλινδρική ἀπόφυση στὴ μέση καὶ ἀπὸ μιὰ ὀριζόντια κυλινδρική λαβὴ στὶς πλευρὲς καὶ στὸ κατώτερο τμήμα καὶ κοντὰ στὸν πυθμένα εἶχε ἀπὸ δύο κάθετες κυλινδρικές λαβὲς κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὶς ὀριζόντιες. Στὴ μέση τῆς δυτικῆς στενῆς πλευρᾶς εἶχε μιὰ κυλινδρική ἀπόφυση, ἐνῶ στὴν ἀνατολική δύο πλαστικά κουμπιά, τοποθετημένα συμμετρικὰ λίγῳ κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Τὸ χεῖλος της, ἐσωτερικὰ πλάτ. 0.06 μ., καμπυλῶνεται στὶς ἐσωτερικὲς γωνίες. Στὸ ἐσωτερικὸ της βρέθηκαν τεμάχια τοῦ πάματός της, ποὺ σχηματίζει ἐλαφρὰ γωνίωση στὴν ἄκρη. Ἡ ἀνατολική στενὴ πλευρὰ τῆς σαρκοφάγου 2 πατοῦσε πάνω σὲ μιὰ πλακοειδῆ πέτρα, ποὺ εἶχε τοποθετηθεῖ ἐκεῖ προφανῶς γιὰ τὴν καλύπτει στερεώσῃ της.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου 2 βρέθηκαν πέντε συνολικὰ κρανία ἀνάμεσα σὲ μικρὰ διάσπαρατα κόκαλα. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο βρέθηκαν στὸν πυθμένα τῆς σαρκοφάγου καὶ ἀναμφίβολα ἀνῆκαν σὲ ἀρχικὲς ταφές (πίν. 214β) καὶ τρία στὸ ἀνώτερο τμήμα, ποὺ εἶναι ἀβέβαιο ἂν ἀνῆκαν σὲ ταφές ἢ ἀποθέσεις. Ἀπὸ τὰ ἐπιφανειακὰ κρανία τὰ δύο βρέθηκαν στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς σαρκοφάγου καὶ σὲ βάθος 0.10 μ. καὶ τὸ τρίτο στὸ δυτικὸ της τμήμα καὶ σὲ βάθος 0.25 μ., καὶ σώζονται σὲ σχετικὰ καλὴ κατάσταση. Τὰ δύο κρανία ποὺ ἀνήκουν σὲ ταφὲς βρέθηκαν στὸ Δ τμήμα τῆς σαρκοφάγου καὶ κοντὰ στὸν πυθμένα της, τοποθετημένα στὸ ἴδιο ὕψος καὶ μὲ ὅμοιο ἀκριβῶς τρόπο καὶ στραμμένα πρὸς Β. Διατηροῦνται καὶ τὰ δύο πολὺ καλὰ, ἔχουν δὲ στὴ θέση της τὴν κάτω σιαγόνα. Στὸ ἴδιο βάθος βρέθηκαν κατὰ μῆκος τῆς σαρκοφάγου κόκαλα διαταραγμένα, ποὺ ὅμως εἶναι φανερό ὅτι ἀνῆκαν σὲ δύο σκελετοὺς. Εἶναι βέβαιο λοιπὸν ὅτι στὴ σαρκοφάγο 2 ἔγιναν δύο τουλάχιστον ταφές.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρανία καὶ τὰ ὀστέα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου 2 βρέθηκαν ἐπίσης α) τεμάχιο λεπίδας ὀφειαντοῦ κοντὰ στὸ Β τοίχωμά της καὶ στὴ μέση περίπου τῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ β) πολὺ καμένο ἀντικείμενο, ἴσως μικρὸ κομμάτι ἀπὸ κόκαλο, κοντὰ στὸ Β τοίχωμα τῆς σαρκοφάγου, λίγῳ Δ τοῦ ὀφειαντοῦ.

Ἡ σαρκοφάγος 3, ποὺ ἦταν λουτροειδής, μήκ. 1.03, ὕψ. 0.37, μέγ. πλ. 0.45, ἐλάχ. 0.23, καὶ πλάτ. χεῖλ. 0.08 μ., ἦταν τοποθετημένη δίπλα, Ν καὶ παράλληλα πρὸς τὴ σαρκοφάγο 2 καὶ στὸ ἴδιο περίπου μὲ αὐτὴν ἐπίπεδο, στὸ ΝΔ τμήμα τοῦ δωματίου (πίν. 214β). Τὰ πλάγια τοιχώματά της εἶναι κοῖλα. Σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς μακριὲς πλευρὲς ἔχει κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἀπὸ δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβὲς, καὶ ἀνάμεσά τους καὶ στὸ χεῖλος ὑπάρχει πλαστικὴ σχοινοειδὴς διακόσμηση. Τὸ χεῖλος εἶναι βαμμένο μὲ σκοτεινὸ καστανὸ χρῶμα.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸ τῆς σαρκοφάγου 3 βρέθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς καὶ στὸ ἀνώτερο στρώμα μεγάλα ὀστᾶ, μηριαῖα καὶ ἄλλα, χωρὶς ὅμως κανονικὴ διάταξη, ὥστε νὰ ὑποδηλώσουν συγκεκριμένους ταφές. Στὸ στρώμα αὐτὸ καὶ σὲ ἐλάχιστο βάθος ἀπὸ τὸ χεῖλος τῆς σαρκοφάγου βρέθηκαν τρία κρανία, ὅχι πολὺ καλὰ διατηρημένα, ποὺ ἀσφαλῶς δὲν ἀνῆκαν σὲ κανονικὲς ταφές. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο βρέθηκαν στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς σαρκοφάγου καὶ κοντὰ στὸ Β τοίχωμά της καὶ τὸ τρίτο στὸ κέντρο της. Στὸ κέντρο ἐπίσης τῆς σαρκοφάγου καὶ σὲ βάθος 0.09 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος της βρέθηκε ἐλεφάντινη κυλινδρική σφραγίδα μὲ δύο σφραγιστικὲς ἐπιφάνειες, μία μεγαλύτερη κύρια καὶ μία μικρότερη· ἡ σφραγίδα λεπτύνεται στὴ μέση καὶ φέρει τρεῖς ὀπές γιὰ ἀνάρτηση. Ἡ σφραγίδα ἔχει ὕψ. 0.023, μέγ. πλ. 0.011, ἐλάχ. πλ. 0.009, διάμ. τρ. 0.002 μ. καὶ σώζεται ἀκέραιη ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ ἀπολεπίσματα καὶ ἓνα βαθὺ ράγισμα στὸν ἄξονα τοῦ ὕψους της. Ἡ κύρια σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια ἔχει ἓνα στροβιλιζόμενο τρισκελὲς στὸ κέντρο, ἀπὸ τίς ἄκρες τοῦ ὁποῖου φυτρῶνουν διάγραμμα, στροβιλιζόμενα πάλι, φύλλα. Ἡ ἄλλη σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια ἔχει γραμμικὰ σχέδια.

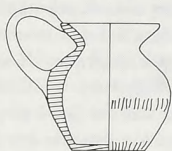
Ἀπὸ βάθος 0.10 μ. τὸ χῶμα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου 3 ἦταν μαλακότερο καὶ τὰ ὀστᾶ σημαντικὰ λιγότερα. Στὸ στρώμα αὐτὸ βρέθηκαν τεμάχια ἀπὸ τίς πλευρὲς τῆς σαρκοφάγου καὶ πιθανὸν ἀπὸ τὸ πῶμα της, ἀνακατεμένα μὲ πέτρες καὶ χῶμα. Στὸν πυθμένα τῆς σαρκοφάγου καὶ στὸ Δ τμήμα της βρέθηκε κρανίον σὲ τεμάχια καὶ κατὰ μῆκος τῆς σαρκοφάγου μηριαῖα ὀστᾶ καὶ ἄλλα ἀπὸ κνήμες, ὀστᾶ χερειῶν καὶ μέρος τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ἀκρόμη καὶ κόκαλα ἀπὸ τίς φάλαγγες τῶν δακτύλων. Ὅπως ἔγινε φανερὸ πρόκειται γιὰ κανονικὴ ταφή σὲ συνεσταλμένη στάση (πίν. 214β). Στὸ Ν τμήμα τῆς σαρκοφάγου καὶ στὴ μέση περίπου τῆς πλευρᾶς της βρέθηκε μικρὸ κόκαλο, ἴσως ἀπὸ πουλὶ. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου 3 βρέθηκαν τέλος πολὺ λίγα ὀστρακα.

6) Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν σαρκοφάγων τοῦ δωματίου 1, ἀπὸ βάθος 0.80 - 1.10 μ. μέχρι δηλ. τὸν φυσικὸ βράχο, διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ παλαιότερου ταφικοῦ στρώματος, στὸ ὁποῖο μάλιστα ἔγιναν καὶ τὰ περισσότερα εὐρήματα, ἐκτὸς ἀπὸ κρανία. Στὸ Δ κυρίως τμήμα τοῦ δωματίου εἶχαν τοποθετηθεῖ μεγάλες πέτρες, προφανῶς γιὰ τὴν καλύτερη στερέωση τῶν σαρκοφάγων, σὲ ἄλλα σημεῖα ὅμως τοῦ δαπέδου οἱ σαρκοφάγοι ἀκούμπησαν στὸν φυσικὸ βράχο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στὰ κενὰ ποὺ σχηματίζονταν ἀνάμεσα στοὺς βράχους καὶ τίς τοποθετημένες πέτρες δὲν σημειώθηκαν λείψανα ὀστέων, ἀλλὰ βρέθηκαν μόνον μερικοὶ ὀψιανοί, ποὺ ἀπουσίαζαν κατὰ κανόνα ἀπὸ τὸ ἀνώτερο στρώμα. Ἡ παρουσία τῶν ὀψιανῶν καὶ ἡ τοποθέτησή τους στὸ κατώτατο στρώμα πάνω στὸ βράχο, παρατηρήθηκε σὲ πολλὴ μεγαλύτερη συχνότητα καὶ στὸ χῶρο Δ ἀπὸ τὸ κτήριο 18, ὅπως θὰ ἀναφερθεῖ περὶ κάτω.

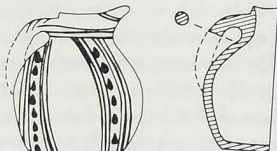
Ἀναλυτικότερα κατὰ τὸ κέντρο τοῦ Δ τμήματος τοῦ δωματίου καὶ σὲ βάθος περὶ τὸ 1.05 μ., βρέθηκαν τοποθετημένα τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο ἑπτὰ κρανία

ἀρκετὰ κατεστραμμένα, δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, ἓνα περίαπτο ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο καὶ ἓνα ἀγγεῖο. Τὸ ἐλεφάντινο περίαπτο εἶναι κυλινδρικοῦ σχήματος ἐλαφρὰ πιεσμένο στὴ μέση, μὲ δύο ὁπὲς ἀναρτήσεως, ὕψ. 0.0275, μέγ. διαμ. 0.0148 καὶ ἐλάχ. διαμ. 0.0112 μ. Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι διακοσμημένη μὲ ἐγχαράκτες γραμμὲς ποὺ τὴ διατρέχουν λοξὰ κι ὄχι ἀπόλυτα συμμετρικά. Τὸ ἀγγεῖο (εἰκ. 3) εἶναι προχοῖσκη, ὕψ. 0.044, μέγ. διαμ. 0.043, διαμ. βάσ. 0.034,

Εἰκ. 3. Προχοῖσκη ἀπὸ τὸ
δωμάτιο 1 τοῦ κτηρίου 18.

Εἰκ. 4. Γραπτὴ προχοῖσκη ἀπὸ τὸ
δωμάτιο 1 τοῦ κτηρίου 18.

διαμ. χεῖλ. 0.025 μ. καὶ βρέθηκε προσεκτικὰ τοποθετημένο στὸ πλάι ἀνάμεσα σὲ τρία κρανία. Ἡ προχοῖσκη ἔχει σῶμα δικωνικό, βάση ἐπίπεδη καὶ χεῖλος ποὺ κλίνει ἰσχυρὰ πρὸς τὰ ἔξω μὲ μιὰ κάθετη κυλινδρική λαβή, ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένη. Ἐχει κατασκευασθεῖ ἀπὸ κιτρινωπὸ, λίγο ἀκάθαρτο πηλὸ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἔχει λεπτὸ κιτρινωπὸ ἐπίχρυσμα, πολὺ στυλβωμένο. Στὴν κοιλιά καὶ στὸ κατώτερο τμήμα τῆς λαβῆς σώζονται τὰ ἔχνη διακοσμήσεως ἀπὸ χτένα.

Στὸ ἴδιο κατώτατο στρώμα βρέθηκε ἓνα ἄλλο κρανίον, κοντὰ στὴ ΒΔ γωνία τοῦ δωματίου. Στὸ Α πάλι τμήμα τοῦ δωματίου κοντὰ στὸν Β τοῖχο του βρέθηκε ἓνα κρανίον καὶ δίπλα του τοποθετημένη ἀνάποδα μιὰ ἄλλη προχοῖσκη (εἰκ. 4). Ἡ προχοῖσκη ἔχει ἐπίπεδη βάση καὶ σῶμα σχεδὸν σφαιρικό, ποὺ στενεύει γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ λαιμοῦ, μὲ λαβὴ κάθετη, κυλινδρική. Ἡ πρόχυση εἶναι ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένη. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ κίτρινο, καθαρὸ πηλὸ καὶ ἔχει διακόσμηση ἀπὸ κόκκινες, καστανὲς ταινίες. Στὸ σημεῖο ποὺ ἀρχίζει ὁ λαιμὸς ὑπάρχουν τρεῖς ὀριζόντιες παράλληλες ταινίες. Ἀπὸ τὲς ταινίες αὐτὲς ξεκινοῦν τέσσερις συστάδες ἀπὸ ἑξὶ ταινίες ἡ κάθε μία, σὲ λοξὴ διάταξη, ποὺ συγκλίνουν ἀπὸ τὲς δύο πλευρὰς τῆς λαβῆς. Στὸ κέντρο τῶν ταινιῶν ὑπάρχουν στίς δύο μὲν συστάδες ἀπὸ μία συνεχὲς τεθλασμένη γραμμὴ, καὶ στίς ἄλλες δύο ἀπὸ μία σειρὰ στιγμῶν. Τέλος κάτω ἀπὸ τὴν πρόχυση γράφονται δύο ταινίες παράλληλες καὶ στὸ σωζόμενο τμήμα τῆς λαβῆς τέσσερις λοξὲς παράλληλες ταινίες.

Τέλος ἀνάμεσα στίς σχισμὲς τῶν βράχων καὶ σὲ ἀρκετὸ βάθος βρέθηκαν πέντε τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ ἓνα ἀπολείψιμα πυριτολίθου.

“Όπως έδειξε ή άνασκαφή, τó δωμάτιο 1 τού κτηρίου 18 χρησιμοποιήθηκε βασικά σάν όστεοφυλάκιο. Δυστυχώς ή κεραμεική πού συνόδευσε τίς λίγες ταφές και τίς πολλές άποθέσεις ήταν έξαιρετικά περιορισμένη. Μέ βάση αύτή τήν κεραμεική τó κτήριο χρονολογείται στήν προανακτορική περίοδο.

Ή από τά χονδροειδή όστρακα άγγείων πού βρέθηκαν άναφέρονται τμήματα από μεγάλα άγγεία ή σαρκοφάγους από κεραμόχρωμο πηλό. Χαρακτηριστικό είναι τμήμα από πλευρά ή πώμα σαρκοφάγου μέ κίτρινο έπίχρσιμα πού έχει γραπτή, πλαστική και έγχάρακτη διακόσμηση. Ή γραπτή διακόσμηση άποτελείται από μιá πλατιά ταινία από καστανό κόκκινο χρώμα κι ή πλαστική από μιá ήμικυλινδρική ταινία πού εξέχει και διακοσμείται από λοξές παράλληλες γραμμές. Παράλληλα βρέθηκαν άρκετά όστρακα από λαβές και τμήματα από τó σώμα χονδροειδών άγγείων, ένα από τά όποια σώζει πορτοκαλόχρωμες ταινίες έσωτερικά και έξωτερικά πάνω σέ κίτρινο έπίχρσιμα. Τά όστρακα από μικρότερα άγγεία άνήκουν κυρίως σέ κύπελλα και άλλα μικρά μελαμβαφή άγγεία, πινάκια και γεφυρόστομα άγγεία. Χαρακτηριστικά είναι: α) τμήμα από τó χείλος, τó σώμα και τή δακτυλιόσχημη βάση μικρού μελαμβαφοῦς κυπέλλου, β) τμήμα από κύπελλο μέ σφαιρικό σώμα και κωνικό χαμηλό δακτυλιόσχημο πόδι, γ) όστρακο από μικρό άγγείο μέ λεπτές ταινίες, δ) βάση και σώμα από κλειστό προχοειδές άγγείο, ε) τμήμα από τó χείλος μελαμβαφοῦς προχοῆς.

ΤΑΦΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ 19

Ή έξαιρετικά σημαντική ήταν ή άνασκαφή ενός νέου, μικρού ταφικού κτηρίου, πού όνομάστηκε κτήριο 19 και ήρθε στο φώς Ν από τó κτήριο 18 (είκ. 1). Τά άποτελέσματα τής άνασκαφής τού κτηρίου 19 υπήρξαν σημαντικά όχι μόνο από άρχιτεκτονική σκοπιά, αλλά και για τó πλήθος τών ταφών, για τά ταφικά έθιμα πού παρατηρήθηκαν και κυρίως λόγω τής μεγάλης ποσότητας και ποικιλίας τής κεραμεικής, πού ήρθε στο φώς.

Τó κτήριο 19 είναι ένα μοναδικό για τή μινωική Κρήτη ταφικό κτήριο, γιατί έχει άψιδωτό σχήμα, έγγεγραμμένο χονδρικά σέ τετράγωνο¹ (πίν. 215β). Έτσι τó κτήριο, πού είναι προσανατολισμένο από ΒΑ σέ ΝΔ, έχει έσωτερικές εῤῥεῖες τή ΒΔ και τή ΝΑ πλευρά και άψιδωτή τή ΒΑ, μέ έσωτερικές διαστάσεις 1.95 μ.χ. × 1.85 μέγ. πλ. Οί τοίχοι πού περιβάλλουν στίς τρεῖς πλευρές τήν άψίδα είναι διπλοί κι άσυνήθιστα παχείς, προφανώς για τήν ενίσχυση τού κτηρίου, συνολικού πάχους 0.95 - 1.05 μ. Ίσως άκόμη για μεγαλύτερη στερέωση τοποθετήθηκε κατακόρυφα στή ΝΑ έξωτερική πλευρά μιá τεράστια πέτρα. Τó κτήριο 19 έχει έξωτερικά διαστάσεις 2.80 × 3.40 μ.

Κατά τή διάρκεια ήδη τής άνασκαφής παρατηρήθηκε ότι στο Α τουλάχιστο

1. Βλ. I. PINI, Beiträge zur minoischen Gräberkunde, 1968.

τμήμα ἢ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου ὑποχωρεῖ πρὸς τὰ μέσα, φαίνεται δηλαδή ὅτι τὸ κτήριο ἦταν χτισμένο κατὰ τὸ ἐκφορικὸ σύστημα. Τὸ γεγονός αὐτὸ πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο φαινόμενο: στὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ δωματίου βρέθηκαν πεσμένες πολλὲς πέτρες ποὺ σχημάτιζαν κατὰ κάποιο τρόπο πέταλο, ποὺ παρακολουθοῦσε τὴ ΒΔ καὶ Ν πλευρὰ τοῦ κτίσματος καὶ ἦταν λιγότερες ἢ ἔλειπαν ἐντελῶς ἀπὸ τὰ σημεῖα κοντὰ στοὺς τοίχους. Οἱ πέτρες αὐτὲς πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνωδομὴ καὶ τὴ στέγη τοῦ κτίσματος. Ὅπως δὴποτε πρέπει νὰ εἶχαν πέσει ἀπὸ κάποιο ὕψος, γιατί παρατηρήθηκε μεγάλη καταστροφή καὶ διασπορὰ στὰ ἀντικείμενα ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες αὐτές, μὲ ἀποτελέσματα τμήματα τῶν ἰδίων ἀγγείων νὰ βρεθοῦν σὲ ἀπόσταση πᾶνω ἀπὸ 1 μ. μεταξύ τους.

Προβληματικὴ εἶναι ἡ πρόσβαση στὸ κτήριο 19, ποὺ φαίνεται πὼς ἦταν ἀπὸ τὸ ΝΔ τμήμα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ κτήριο 19 προσκολλᾶται σὲ μεγάλους ἀσβεστολιθικοὺς βράχους, τμήματα τῶν ὁποίων ἔχουν διαρραγεῖ καὶ καταπέσει, γι' αὐτὸ καὶ τὸ τμήμα αὐτὸ δὲν διερευνήθηκε (πίν. 215β). Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀνάμεσα στὴ Δ ἀπόληξιν τοῦ Ν τοίχου τοῦ κτηρίου 19 καὶ στοὺς πεσμένους ὀγκολίθους τῆς Δ πλευρᾶς ὑπῆρχε πρόχειρα χτισμένο τοιχάριο, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ δένεται μὲ τὸ κτήριο 19, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο βρέθηκαν τμήματα ὀστέων. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἴσως ἀποτελεῖ μιὰν ἐνδειξή, ὅτι στὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ κτηρίου ὑπῆρχε ἀνοίγμα, ποὺ μετὰ τὴν πλήρωση τοῦ χώρου κλείστηκε μὲ ἓνα τοιχάριο-φράγμα.

Στὸ δάπεδο τοῦ κτηρίου 19 ὁ φυσικὸς βράχος φάνηκε στὸ μὲν Β τμήμα σὲ βάθος 0.95 μ., στὸ Ν δὲ σὲ βάθος 1.07 ἀπὸ τὸ σταθερὸ σημεῖο μετρήσεως βάθους, ποὺ θεωρήθηκε τὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς ΒΑ γωνίας τοῦ κτηρίου. Τὸ δάπεδο τοῦ κτηρίου ἀκολουθεῖ τὴν κλίση τῆς πλαγιᾶς τοῦ λόφου ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ γιὰ τὴ μερικὴ ἰσοπέδωσή του εἶχαν στρωθεῖ στὸ Ν τμήμα του μικρὲς πέτρες, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ σπάσιμο τοῦ φυσικοῦ βράχου.

Ὁ μοναδικὸς χώρος τοῦ κτηρίου 19 περιέλαβε 180 ἀποθέσεις ἐνηλίκων καὶ παιδιῶν ποὺ ἔγιναν μέσα σὲ πέντε μικρὲς σαρκοφάγους, σὲ πιθοειδῆ καὶ γεφυρόστομα ἀγγεῖα καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ ἔδαφος (πίν. 215β, 215γ). Ἡ κεραμεικὴ ἦταν πλουσιότατη ὅχι μόνον σὲ ποσότητα, ὅσο σὲ σχήματα καὶ διακόσμηση. Στὴ διάρκειά τῆς ἀνασκαφῆς ἀριθμήθηκαν 165 ἀγγεῖα, κατὰ τὴν ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία ὅμως συγκολλήθηκαν ἀπὸ ὀστρακα ἄλλα 18 ἀγγεῖα, ἔτσι ποὺ ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῆς κεραμεικῆς ἔφθασε σὲ 182. Μεγάλῃ εἶναι ἡ ποικιλία τῶν σχημάτων ποὺ συναντῶνται. Ὑπερισχύουν τὰ καδόσχημα ἀγγεῖα καὶ τὰ γεφυρόστομα, βρέθηκαν ὅμως καὶ πινάκια, λοπάδες, ἀμφορίσκοι καὶ πρόχοι, πολλὰ μόνωτα ἢ ἅωτα κύπελλα, τριποδικὲς χύτρες καὶ ἄλλα τριποδικὰ ἀγγεῖα, καρινωτὰ ἀγγεῖα, δίδυμα ἀγγεῖα καὶ πώματα. Τὶς ταφὲς συνόδευσαν ἐπίσης πολλὰ κτερίσματα, ὅπως πέντε λίθινα ἀγγεῖα, πήλινα εἰδῶλια ἀνθρώπων καὶ ζώων, τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ πυριτολίθου, ψῆφοι ἀπὸ σάρδιο, φαγεντιανή, ὀρεῖα κρύσταλλο, ἐλεφαντόδοντο, στεατίτη, χαλκὸ καὶ ὀστό, δύο ἀργυροὶ

κρίκοι, τέσσερα περίπτα από έλεφαντόδοντο και στεατίτη και τέσσερις σφραγίδες από έλεφαντόδοντο. Έπειδή ο αριθμός των κρανίων, των άγγείων και των κτερισμάτων ήταν εξαιρετικά μεγάλος για τον πολύ μικρό χώρο, ή δυσκολία στη σκαφή ήταν τεράστια, κι ήταν πολύ δύσκολο να αποδοθούν όρισμένα εύρηματα σε συγκεκριμένες ταφές, πράγμα που έγινε δυνατό σε μερικές μόνο περιπτώσεις.

Η εξέταση της κεραμεικής δείχνει, όπως θα αναφερθεί πιο κάτω, ότι τα άγγεα χρονολογούνται κατά το μεγαλύτερο τμήμα τους στη MM Ια περίοδο, άλλα όμως στη MM Ιβ. Όπως όμως έδειξε ή ανασκαφή, δεν ήταν σαφής ή διάκριση ταφικών στρώματων χρονολογικά, παρά μόνο από τον τρόπο ταφής. Αναλυτικότερα, στο άνωτερο στρώμα ήταν συγκριτικά περισσότερα τα άγγεα και κυρίως οι παιδικές ταφές, πολλές από τις οποίες έγιναν μέσα σε άγγεα, άλλες στις πέντε μικρές σαρκοφάγους και άλλες σκόρπια στο χώρο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έλειψαν κι οι ταφές ενήλικων. Στο κατώτερο όμως ταφικό στρώμα διαπιστώθηκε περιορισμός των άγγείων, άνυπαρξία σαρκοφάγων κι αντίθετα ή ύπαρξη πλήθους κρανίων, κατά κανόνα ενήλικων. Και στα δύο ταφικά στρώματα δεν διαπιστώθηκαν συγκεκριμένες ταφές, εκτός από αυτές στο έσωτερικό άγγείων. Η απόδοση κτερισμάτων σε όρισμένες ταφές έγινε με βάση τη θέση τους στο χώρο.

Παρακάτω θα αναφερθούν αναλυτικά τα σχηματικά με το επιφανειακό στρώμα και τα δύο ταφικά στρώματα, το άνωτερο και το κατώτερο, με τον ακριβή αριθμό των εύρημάτων στο καθένα, όπως επίσης και τα ταφικά έθιμα και τα άλλα στοιχεία που έγινε δυνατό να διαπιστώσει ή ανασκαφική έρευνα.

Έπιφανειακό στρώμα

Κατά τον καθαρισμό των επιφανειακών χωμάτων στο κτήριο 19 μαζεύτηκαν ανάμεσα σε πλήθος από πεσμένες πέτρες όστρακα χονδροειδών κυρίως άγγείων, τμήματα κυτέλλων, μερικά τεμάχια σαρκοφάγων, όπως επίσης τεμάχιο λεπίδας όψιανού και δόντι ζώου, ίσως ταύρου που ήρθαν στο φως στο Δ τμήμα του κτηρίου κοντά στους βράχους.

Άνωτερο ταφικό στρώμα

Το άνωτερο ταφικό στρώμα του κτηρίου 19 φάνηκε κάτω από τα επιφανειακά χώματα του χώρου και έφτανε μέχρι βάθος 0.68 μ. Στο άνωτερο τμήμα του στρώματος υπήρχαν πολλές πέτρες, πεσμένες προφανώς από τη στέγη του χώρου, για την οποία έγινε πάλι πάνω λόγος. Το στρώμα αυτό περιέλαβε ταφές κυρίως παιδιών που έγιναν μέσα σε πέντε σαρκοφάγους, σε άγγεα και στο χώρο άνάμεσα στα άγγεα και τις πέτρες (πίν. 215β, 215γ). Συνολικά βρέθηκαν 76 κρανία, από τα όποια τα 12 ήταν σίγουρα παιδικά, 137 άγγεα, 8 αντίκείμενα (1 μεταλλικός κρίκος, 1 άμμουδόπετρα, ένα πήλινο συσσώρευμα και 4 τεμάχια καμένου

ξύλου), 2 ἀσημένιοι κρίκοι, 15 δόντια ζώων μικρῶν καὶ μεγάλων, 4 λίθινα ἀγγεῖα, 57 ὀστᾶ πουλιῶν καὶ μικρῶν ζώων, 4 θαλασσίνα κοχύλια, 12 τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, 8 χάλκινα ἀντικείμενα (1 κρίκος, 2 ἐλάσματα, 1 δακτυλίδι, καὶ 4 ψῆφοι), καὶ 25 ψῆφοι ἀπὸ διάφορες ὕλες (1 ἀπὸ σάρδιο, 22 ἀπὸ μαύρη φαγεντιανή, μία ἀπὸ ἄσπρη φαγεντιανή καὶ μία δισκοειδὴς πολυγωνικὴ ἀπὸ δυσδιάγνωστη ὕλη). "Ὅλα τὰ παραπάνω ἀντικείμενα βρέθηκαν ἀνάμεσα σ' ἓνα πλῆθος ὀστέων συνθλιμμένων, ὥστε ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ διακριθῶν οἱ σχέσεις μεταξὺ τους, κι ἡ συνάφεια τῶν ταφῶν μὲ τὰ κτερίσματα. "Ὅπως σημειώθηκε ἤδη, ἡ διατάραξη τοῦ ἀνώτερου τμήματος τοῦ ταφικοῦ στρώματος εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τεμάχια τοῦ ἴδιου ἀγγείου νὰ βρεθοῦν σὲ μεγάλη ἀπόσταση μεταξὺ τους.

Στὴ συνέχεια θὰ ἀναφερθοῦν καὶ θὰ περιγραφοῦν μὲ τὴ σειρά: 1) οἱ σαρκοφάγοι καὶ τὰ ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τους, 2) οἱ ταφές ποὺ ἔγιναν μέσα σὲ ἀγγεῖα, 3) τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν μέσα σὲ ἄλλα ἀγγεῖα χωρὶς νὰ περιέχουν ταφές, 4) οἱ ταφές στὸ χῶρο καὶ τὰ διάσπαρτα κρανία, 5) τὰ ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν μέσα σὲ ἀγγεῖα καὶ 6) τὰ ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν στὸ χῶρο, χωρὶς νὰ διαπιστωθεῖ ἡ σχέση τους μὲ ταφές.

1. Σαρκοφάγοι

Πέντε σαρκοφάγοι μικροῦ μεγέθους ποὺ βρέθηκαν στὸ ἀνώτερο ταφικὸ στῶμα καὶ μάλιστα στὸ ψηλότερό του τμήμα φαίνεται πὼς χρησίμευσαν γιὰ παιδικές ταφές. Ἀπὸ αὐτὲς οἱ τέσσερις σώζονται σὲ καλὴ σχετικὰ κατάσταση, ἂν καὶ συγκολληθῆκαν ἀπὸ ὕστρακα, ποὺ μαζεύτηκαν ἀπὸ ὅλο τὸ χῶρο καὶ μόνο δύο βρέθηκαν στὴ θέση τους, καὶ οἱ δύο ἀνεστραμμένες. Ἡ ἀνάστροφη τοποθέτηση τῶν δύο σαρκοφάγων καὶ ἡ κακὴ διατήρηση τῶν ὑπολοίπων δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀπόδοση σὲ κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς συγκεκριμένων ταφῶν καὶ κτερισμάτων, μὲ μόνη ἐξαίρεση τὴ σαρκοφάγο 5, στὴν ὁποία ἀποδίδεται μιὰ ταφή ποὺ τὴ συνόδευσαν δύο χάλκινες ψῆφοι. "Ἐνα χάλκινο ἔλασμα βρέθηκε πάλι στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου 2. Ἡ ἀνέυρεση μικρῶν παιδικῶν σαρκοφάγων εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὴ μεγάλη τους σπανιότητα καὶ εἰδικὰ στὰ πρώιμα μινωικὰ χρόνια¹.

Ἡ σαρκοφάγος 1 εἶναι μιὰ κιβωτιόσχημη σαρκοφάγος χωρὶς πόδια καὶ μὲ πῶμα, συγκολλημένη καὶ συμπληρωμένη σὲ πολλὰ σημεῖα. Βρέθηκε πεσμένη ἀπὸ Α πρὸς Δ στὴ ΒΔ γωνία τοῦ κτηρίου. Τὰ τοιχώματα παρουσιάζουν κάποιαν κλίση πρὸς τὰ μέσα. Ἐχει ὀριζόντιο περιχέλιωμα ποὺ προεξέχει ἀπὸ τὰ τοιχώματα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ καὶ στίς μακριές πλευρές ἀπὸ δύο ὀριζόντιες, ταινιόσχημες λαβές. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη. Τὸ πῶμα εἶναι ὀρθογώ-

1. Βλ. Β. Rutkowski, BSA 63, 1968, 220.

νιο με άκρα όχι απόλυτα εὐθυγραμμισμένα, κι έχει στη μέση μιὰ ταινιόσχημη λαβή. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς ἀνοιχτός, ἀκάθαρτος, με λεπτὸ κιτρινωπὸ ἐπίχρυσμα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ. Ἴχνη ἀπὸ μαῦρο χρῶμα φανερώνουν ὅτι μαύρη ταινία θὰ περιέτρεχε τὴ βάση, τὶς γωνίες καὶ τὸ χεῖλος τῆς σαρκοφάγου. Ἐσωτερικὰ κηλίδες ἀπὸ τὸ ἴδιο χρῶμα. Ἡ ἴδια μαύρη ταινία θὰ ὑπῆρχε καὶ στὸ πῶμα, κατὰ μῆκος τοῦ περιχειλῶματος στὴν πάνω ἐπιφάνεια. Ἡ σαρκοφάγος ἔχει ὕψ. 0.0206, μῆκ. βάσ. 0.585 × 0.260, μῆκ. πλευρᾶς κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος 0.550, πλάτ. πλευρᾶς 0.255 καὶ πλάτ. περιχειλ. 0.033. Τὸ πῶμα ἔχει μῆκ. 0.560, μέγ. πλάτ. 0.284 καὶ μέγ. πάχ. 0.015 μ.

Ἡ σαρκοφάγος 2, εἶναι μιὰ κιβωτιόσχημη σαρκοφάγος χωρὶς πόδια, ποὺ βρέθηκε ἀνεστραμμένη στὴ θέση της στὸ Δ τμήμα τοῦ κτηρίου 19, νότια ἀπὸ τὴ σαρκοφάγος 1 καὶ με κατεύθυνση ἀπὸ Δ πρὸς Α. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου 2 βρέθηκαν πεσμένες πέτρες μικροῦ μεγέθους, στὴν πτώση τῶν ὁποίων

πρέπει νὰ ὀφείλεται ἡ ὀλοσχερὴς καταστροφή τοῦ πυθμένα της. Ἡ σαρκοφάγος ἔχει συγκολληθεῖ καὶ συμπληρωθεῖ ἀπὸ πολλὰ κομμάτια. Ἐχει βάση ἐπίπεδη, καὶ περιχέλιωμα ποὺ ἐξέχει πρὸς τὰ ἔξω. Στὶς δυὸ μακριὲς πλευρὲς ἔχει ἀπὸ μία ὀριζόντια συμπίεσμένη κυλινδρική λαβή, ποὺ πλαταίνει στὰ ἄκρα, καὶ στὶς στενὲς πλευρὲς καὶ κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἀπὸ μία ὀριζόντια κυλινδρική λαβή, λίγο ὑπερυψωμένη. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος, ἀκάθαρτος. Ἴχνη ἀπὸ ἐξίτηλο κόκκινο χρῶμα φαίνονται στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καὶ ἀπὸ ὑπόλευκο ἐπίχρυσμα ὑπάρχουν ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ. Ἡ σαρκοφάγος ἔχει ὕψ. 0.240, μῆκ. 0.377, πλάτ. 0.230 καὶ πάχ. περιχειλ. 0.023 μ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου 2 βρέθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ πολὺ λίγα ὀστᾶ κραινίου, ἓνα ἔλασμα χαλκοῦ, ἀκανόνιστου σχήματος με μικρὴ βάθυνση στὸ κέντρο, διαστάσεων μῆκ. 0.0104, πλάτ. 0.085 καὶ πάχ. 0.006 μ.

Ἡ σαρκοφάγος 3, ποὺ βρέθηκε στὴ μέση περίπου τοῦ Δ τμήματος τοῦ κτηρίου 19 καὶ Ν ἀπὸ τὴν σαρκοφάγος 2, εἶναι μιὰ μοναδική, ψηλὴ, τετράγωνη σχεδὸν σαρκοφάγος χωρὶς πόδια καὶ με πῶμα (εἰκ. 5). Ἡ σαρκοφάγος ἔχει συγκολληθεῖ ἀπὸ κομμάτια κι ἡ μισὴ σχεδὸν εἶναι συμπληρωμένη. Ἐχει σχῆμα ὀρθογώνιο, με ψηλά, χοντρά τοιχώματα, καὶ περιχέλιωμα ποὺ προεξέχει. Σὲ

Εἰκ. 5. Ἡ παιδικὴ σαρκοφάγος ἀρ. 3 τοῦ κτηρίου 19.

δυὸ πλευρὲς ὑπάρχουν ἀπὸ δύο μικρὲς κάθετες κυλινδρικές λαβὲς κι ἀνάμεσα μιὰ μεγαλύτερη ὀριζόντια κυλινδρική πάλι λαβή, ποὺ τοποθετεῖται λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὶς κάθετες, μὲ ἐμπίστα ἄκρα. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη, σχεδὸν τετράγωνη, μὲ στρογγυλεμένες γωνίες κι ἐλαφρὰ καμπύλα περιγράμματα. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανός, ἀνοιχτός καὶ καθαρός. Ὀλόκληρη ἡ σαρκοφάγος ἐξωτερικὰ εἶναι βαμμένη μὲ μαῦρο χρῶμα. Ἡ ὕπτηση εἶναι ἀνομοιομερής, καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κόκκινη. Διακρίνεται διακόσμηση μὲ ἐξίτηλο, ἐπίθετο λευκὸ χρῶμα. Παράλληλες ταινίες κοσμοῦν τὴ βάση καὶ τὸ χεῖλος καὶ σπεῖρα τὸ κύριο τμήμα τοῦ σώματος. Διαστάσεις: βάσ. 0.165×0.172 , ὕψ. 0.273 , πλ. πλευρᾶς 0.182×0.171 μ.

Τὸ πῶμα τῆς σαρκοφάγου 3 ἔχει καὶ πάλι συγκολληθεῖ ἀπὸ κομμάτια κι εἶναι συμπληρωμένο (πίν. 216α). Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι τετράπλευρη, ἐπίπεδη, μὲ στρογγυλεμένες γωνίες καὶ τὸ τοίχωμα ἄρκετὰ χοντρό. Στὸν ἄξονα τοῦ μήκους βρίσκονται δύο συμπιεσμένες κυλινδρικές λαβὲς καὶ μεταξὺ τους καὶ κάθετα μιὰ ἄλλη μεγαλύτερη, κυλινδρική. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος ἀκάθαρτος. Στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ὑπάρχει κιτρινωπὸ ἐπίχρισμα. Ἐξωτερικὰ τὸ πῶμα εἶναι βαμμένο μὲ μαῦρο χρῶμα σὲ ἀνομοιομερῆ ὕπτηση, σχεδὸν ὀλόκληρο κόκκινο καὶ ἔχει διακόσμηση μὲ ἐξίτηλο ἐπίθετο λευκὸ χρῶμα. Ἀπὸ τὴ μεγάλη λαβὴ ἀρχίζουν σπειροειδῆ θέματα. Στὶς γωνίες γράφονται φύλλα, κι οἱ λαβὲς καλύπτονται ἀπὸ παράλληλες γραμμές. Τὸ πῶμα τῆς σαρκοφάγου 3 ἔχει διαστάσεις 0.21×0.215 μ.

Ἀπὸ τὴ σαρκοφάγου 4 σώθηκε μόνο ἓνα μικρὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὴν πλευρά, μὲ τὴν ἀρχὴ μιᾶς γωνίας. Τὸ χεῖλος εἶναι ἐπίπεδο καὶ προσέχει ἄρκετὰ ἀπὸ τὸ τοίχωμα τῆς πλευρᾶς. Ὁ πηλὸς εἶναι κοκκινωπός, ἀκάθαρτος. Κόκκινο χρῶμα ἐξίτηλο στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, στὸ χεῖλος καὶ σὲ πλατιὰ ταινία κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸ ἐσωτερικό. Διαστάσεις: μέγ. ὕψ. 0.08 , ὕψ. χεῖλ. 0.013 , πλάτ. χεῖλ. 0.022 καὶ μέγ. πᾶχ. τοιχ. 0.017 μ.

Ἡ σαρκοφάγος 5, ποὺ βρέθηκε ἀνεστραμμένη καὶ μὲ κατεύθυνση ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ, στὸ Δ τμήμα τοῦ κτηρίου 19 καὶ Ν τῆς σαρκοφάγου 3, εἶναι μικρὴ παιδικὴ βιωτιόσχημη σαρκοφάγος μὲ πόδια (πίν. 216β). Ἐχει συγκολληθεῖ ἀπὸ πολλὰ κομμάτια καὶ συμπληρωθεῖ. Τὰ τοιχώματα εἶναι ἄρκετὰ παχιά καὶ τὸ ὀριζόντιο περιχέλιωμα προσέχει πρὸς τὰ μέσα. Στὴν κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς μακριὲς πλευρὲς ἀπὸ δύο μικρὲς κάθετες κυλινδρικές λαβὲς καὶ στὴ μέση ἀπὸ μία μεγαλύτερη ὀριζόντια κυλινδρική, λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὶς κάθετες καὶ ἀνάμεσα στὶς δύο πρῶτες. Ἡ σαρκοφάγος στηρίζεται σὲ τέσσερις ὀρθογώνιες ἀποφύσεις-πόδια, ποὺ ἔχουν σχῆμα κυλινδρικό, ἄρκετὰ συμπιεσμένο, καὶ λεπταίνουν πρὸς τὰ κάτω. Ὁ πηλὸς εἶναι κοκκινωπός, ὅχι πολὺ καθαρός, μὲ ὑπόλευκο ἐπίχρισμα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ. Εἶναι διακοσμημένη στὸ χεῖλος μὲ μιὰ πλατιὰ ταινία ἀπὸ κόκκινο ἐξίτηλο χρῶμα. Ἀπὸ τὸ ἴδιο χρῶμα δυὸ πλατιὲς ταινίες παράλληλες πρὸς τὴ βάση. Ἀνάμεσά τους δυὸ λεπτὲς ὀριζόντιες γραμμές

σχηματίζουν ταινία, πού περικλείει σειρά από éναλληλες γωνίες στις μακρινές πλευρές και Χ στή μία άκρη τής μιᾶς. Στις στενές πλευρές, στή μία περιέχουν παράλληλες λοξές γραμμές, ενώ στην ἄλλη τὸ διάστημα ανάμεσά τους μένει κενό. Ἡ σαρκοφάγος ἔχει ὕψ. χωρὶς τὰ πόδια 0.228, μῆκ. 0.362, πλάτ. 0.250, ὕψ. ποδ. 0.02, μῆκ. ποδ. 0.037 καὶ πᾶχ. περιχειλ. 0.023 μ.

Ἡ σαρκοφάγος 5 περιέλαβε μιὰ παιδική ταφή, ἀπὸ τὴν ὁποία σώθηκε τὸ κρανίον. Μαζὶ μὲ τὸ κρανίον βρέθηκαν ἐπίσης δυὸ χάλκινες ψῆφοι. Ἡ μία εἶναι κυλινδρική, ὕψ. 0.038, διαμ. 0.048, διαμ. τρ. 0.035 καὶ διακρίνεται τὸ σημεῖον ὅπου ἐνώνονται οἱ δυὸ ἄκρες τοῦ ἐλάσματος. Ἡ ἄλλη ψῆφος ἔχει σχῆμα συμπιεσμένο κυλινδρικό καὶ ὕψ. 0.057, διάμ. 0.08 καὶ διάμ. τρ. 0.038 μ. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σαρκοφάγου βρέθηκαν ἐπίσης πλῆθος ἀπὸ ὁστᾶ μικρῶν ζώων.

2. Ταφές μέσα σὲ ἀγγεῖα

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ταφές σὲ σαρκοφάγους, χαρακτηριστικὸ φαινόμενο τοῦ ἀνωτέρου ταφικοῦ στρώματος τοῦ κτηρίου 19 ἦταν οἱ ταφές μέσα σὲ ἀγγεῖα. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει παρατηρηθεῖ καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις στὸ νεκροταφεῖο τῶν Ἀρχανῶν¹, ποτὲ ὅμως μέχρι τώρα σὲ τέτοια συχνότητα. Στὸ κτήριο 19 ὁ τρόπος αὐτὸς ταφῆς ἀποτελέσει σχεδὸν τὸν κανόνα σχετικὰ μὲ τὶς ταφές νεαρῶν ἀτόμων, ἂν ἐξαίρῃς βέβαια κανεὶς τὶς ταφές στὶς πέντε σαρκοφάγους. Τὰ ταφικὰ ἀγγεῖα ἦταν κυρίως τοῦ τύπου τῶν καθόσχημων, μεγάλου ἢ μεσαίου μεγέθους, πιθοειδῆ καὶ τριποδικῆς χύτρες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κρανίον ἢ τὰ κρανία καὶ τὰ ὁστᾶ μερικὲς φορὲς τῶν νεκρῶν, μέσα στὰ ἀγγεῖα βρισκόνταν συχνὰ σὰν κτερίσματα τῶν ταφῶν ἄλλα ἀγγεῖα, μικρότερου βέβαια μεγέθους, ὁστᾶ μικρῶν ζώων ἢ πουλιῶν καὶ διάφορα ἄλλα μικροαντικείμενα κυρίως ψῆφοι περιδεραιῶν. Διαπιστώθηκαν συνολικὰ δέκα ἐννέα περιπτώσεις ταφῆς μέσα σὲ ἀγγεῖα, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐλάχιστες ἦταν ἐνηλίκων. Παρακάτω θὰ ἀναφεροῦν ἀναλυτικὰ οἱ ταφές καὶ τὰ ἀγγεῖα πού τὶς περιέλαβαν, μὲ κριτήριον ἀναφορᾶς τοὺς τὸ χῶρον ὅπου βρέθηκε κάθε ἀγγεῖο, ἀπὸ τὸ Β τμήμα πρὸς τὸ Ν.

Στὴ ΒΑ γωνία τοῦ κτηρίου βρέθηκε γερμένο πρὸς Ν ἓνα μεγάλο ἀνοιχτὸ τριποδικό, κυλινδρικό ἀγγεῖο σπασμένο σὲ πολλὰ κομμάτια, ἀλλὰ ἀκέραιο, ὕψ. 0.325, ἐξωτ. διαμ. χεῖλους 0.375 καὶ ὕψ. ποδιῶν 0.016 μ. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὀριζόντιο, λοξὸ περιχέλιωμα, πού διακόπτεται ἀπὸ μία γεφυρόστομη κυλινδρική πρόχυση καὶ λίγο πιο κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, πού γέρνει πρὸς τὰ μέσα, σύστημα ἀπὸ 6 κυλινδρικές ὀριζόντιες λαβές. Ἀπὸ αὐτὲς οἱ δύο μεγαλύτερες εἶναι τοποθετημένες σὲ δύο διαμετρικὰ ἀντίθετα σημεῖα καὶ οἱ 4 μικρότερες συμμετρικὰ τοποθετημένες ἀνάμεσα στὶς δύο. Α ἀπὸ τὸ τριποδικὸ ἀγγεῖο καὶ πεσμένο λοξὰ ἀπὸ Δ στὰ Α βρέθηκε τὸ πῶμα του, σπασμένο σὲ κομμάτια, πού εἶχε κατα-

1. Ι.Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΠΑΕ 1972, 322.

σκευασθεῖ ἀπὸ διαφορετικὸ πηλόν. Τὸ πῶμα εἶναι στρογγυλὸ μὲ δύο κυλινδρικές λαβὲς στὴν περιφέρεια. Ἡ διάμετρος τοῦ εἶναι 0.338 - 0.366 καὶ τὸ πάχος τοῦ 0.015 μ. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τριποδικοῦ, κυλινδρικοῦ ἀγγείου βρέθηκαν: α) μικρὸ καδὸσχημο ἀγγεῖο μὲ χεῖλη πού γέρνουν πρὸς τὰ μέσα, ἐπίπεδη βάση, δύο γλωσσοειδεῖς ἀποφύσεις-λαβὲς καὶ ταπεινὴ πρόχυση. Ὁ πηλὸς τοῦ εἶναι καστανὸς ἀνοιχτός, ἀκάθαρτος καὶ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ τοῦ ἐπιφάνεια καλύπτεται μὲ κίτρινο ἐπίχρυσμα. Εἶναι διακοσμημένο στὸ χεῖλος μὲ ταινία ἀπὸ πυκνὸ καστανόμαυρο χρῶμα πού σχηματίζει καταλιβάδες στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ἀγγείου. Ἔχει ὕψ. 0.195, μέγ. διάμ. 0.15, διάμ. χεῖλ. 0.14 καὶ διάμ. βάσ. 0.10 μ. Τὸ καδὸσχημο ἀγγεῖο, πού βρέθηκε σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση, περιέλαβε ἓνα παιδικὸ κρανίον, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁστᾶ μικρῶν ζώων, β) τρία κρανία ἐνῆλικων ἀτόμων καὶ ἀντίστοιχο ἀριθμὸ μακρῶν ὁστέων, γ) μιὰ σφαιρικὴ συμπίεσμένη ψῆφο ἀπὸ ἄσπερη φαγεντιανῇ πού βρέθηκε μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν ὁστέων, δ) ὁστᾶ ζώου ἢ πτηνοῦ, ε) τμῆμα καμένου ξύλου καὶ ς') θαλασσινὸ κοχύλι, πού βρέθηκε στὸ Α τμῆμα τοῦ τριποδικοῦ κυλινδρικοῦ ἀγγείου.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ πεσμένου πώματος τοῦ ἀγγείου, βρέθηκε ἀπὸ κάτω πῆλινον γυναικεῖο εἰδώλιον, πού προφανῶς ἀνῆκε στὰ κτερίσματα τῶν ταφῶν τοῦ τριποδικοῦ κυλινδρικοῦ ἀγγείου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ κύλισε, ὅταν αὐτὸ ἔγειρε πρὸς Ν καὶ ἀποσπᾶστηκε τὸ πῶμα τοῦ. Ἡ γυναικεῖα μορφή, τῆς ὁποίας λείπουν τὸ κεφάλι καὶ τὰ χέρια, εἶναι ντυμένη μὲ μακρὸ φόρεμα, πού τὸ κύριον χαρακτηριστικὸ τοῦ εἶναι ὁ σχηματισμὸς τριῶν κατακόρυφων ράχων σὲ συμμετρικὴ διάταξη. Τὸ περικόρμιον καταλήγει σὲ collar medicis. Ἀπὸ κατασκευαστικὴ ἀποψη σημαντικὴ εἶναι ἡ διαπίστωση ὅτι τὸ εἰδώλιον δὲν εἶναι συμπαγὲς ἀλλὰ κοῖλον ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω. Τέλος ἴσως νὰ ἔχει κάποια σχέση μὲ τὸ τριποδικὸ ἀγγεῖο ἓνα κρανίον πού βρέθηκε δυτικὰ τοῦ ἀγγείου.

Σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸν Β τοῖχο βρέθηκε ἀνεστραμμένη ἡ βάση καὶ τὰ τοιχώματα ἀγγείου σὲ πολὺ κακὴ κατάσταση, πού συγκολλήθηκε καὶ συμπληρώθηκε ἀπὸ πολλὰ κομμάτια. Πρόκειται γιὰ μικρὸ πιθάρι μὲ τρεῖς κάθετες κυλινδρικές λαβὲς στὸν ὦμον. Ἔχει σῶμα σχεδὸν σφαιρικόν, ὅχι καλὰ πλασμένο, βάση ἐπίπεδη, λαίμω χαμηλὴ καὶ χεῖλος πού κλίνει ἱσχυρὰ πρὸς τὰ ἔξω. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ γκρίζο ἀκάθαρτο πηλόν καὶ γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, διακοσμεῖται μὲ μιὰ μαύρη ἐξίτηλὴ ταινία. Λεπτές, κάθετες ταινίες-καταλιβάδες ἀπὸ μαῦρον χρῶμα ὑπάρχουν καὶ στὴν κοιλιά τοῦ ἀγγείου. Ἔχει ὕψ. 0.282, διάμ. βάσ. 0.171 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.196 μ. Τὸ ἀγγεῖο περιέλαβε μιὰ παιδικὴ ταφή, τῆς ὁποίας σώθηκε τὸ κρανίον. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ βρέθηκαν ἐπίσης ὁστᾶ πουλιοῦ.

Στὸ κέντρο τοῦ δωματίου, σὲ μεγάλη ὅμως ἔκταση βρέθηκαν τὰ παρακάτω ἀγγεῖα μὲ ταφές:

1) Τριποδικὴ πυξίδα μὲ προχόη, μέγ. ὕψ. 0.0296, διαμ. χεῖλ.

0.0213 και διαμ. βάσ. 0.0232 μ. (πίν. 216γ). Τὸ ἀγγεῖο ἔχει σῶμα κυλινδρικό, βάση ἐπίπεδη, χεῖλος ποῦ γέρνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ μέσα, σχηματίζοντας ὀρθή γωνία στὸν ὄμο, χαμηλὰ κυλινδρικά πόδια καὶ γεφυρόστομη, κυλινδρική ὑπερυψωμένη προχοή. Σὲ κάθε πλευρὰ τῆς προχοῆς καὶ λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴ μέση τοῦ ἀγγείου ἀπὸ μία ὀρίζοντια, κυλινδρική, ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένη λαβή. Σὲ κάθε πλευρὰ κάθε ὀριζόντιας λαβῆς καὶ στὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ ἀγγείου ἀπὸ μία κάθετη μικρὴ κυλινδρική λαβή. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι ἀπὸ κιτρινοκόκκινο, ἀκάθαρτο πηλὸ μὲ λεπτὸ στρώμα κιτρινωποῦ πηλοῦ καὶ ἀδιακόσμητο. Ἡ πυξίδα περιέλαβε μιὰ παιδικὴ ταφὴ ἀπὸ τὴν ὁποία σώθηκε μόνο τὸ κρανίον, μερικὰ μικρὰ δόντια καὶ λίγα ὀστέα, ὅπως ἐπίσης καὶ λίγα ὀστέα μικρῶν ζώων. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς βρέθηκαν ἀκόμη: α) Ὁρθο βαθὺ ἡμισφαιρικὸ κύπελλο μὲ μιὰ λαβὴ καὶ μικρὴ πρόχυση. Τὰ λεπτὰ τοιχώματά του ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη βάση ἀνοίγουν λίγο πρὸς τὰ ἔξω καὶ κλείνουν μετὰ σχηματίζοντας σ' ἓνα τμήμα κάτω ἀπὸ τὴ λαβὴ ἐλαφρὰ ἀκμή, ἐνῶ στὰ ὑπόλοιπα σημεία τὸ ἀγγεῖο εἶναι σφαιρικό. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς ἀνοιχτός, καθαρός. Ὁλόκληρο τὸ ἀγγεῖο ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ καλύπτεται μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρώμα, κι ἔχει διακόσμηση μὲ ἄσπρο ἐπίθετο χρώμα. Ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸ σημεῖο ποῦ γεννιέται ἡ λαβὴ ξεκινοῦν παράλληλες γραμμὲς ποῦ περιτρέχουν τὸ ἀγγεῖο λοξά, μιὰ πλατιὰ ταινία καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ δυὸ παράλληλες στενὲς γραμμὲς. Παράλληλα σχεδὸν μὲ τὸ χεῖλος ἄλλα δυὸ ζεύγη παράλληλων γραμμῶν περιτρέχουν τὸ ἀγγεῖο ποῦ ἔχει ὕψ. 0.087, διάμ. βάσ. 0.081, ἐλάχ. διάμ. χεῖλ. 0.099 καὶ μέγ. διάμ. χεῖλ. 0.125 μ. β) Μέσα στὸ ἀγγεῖο βρέθηκαν δύο σφαιρικές ψῆφοι ἀπὸ μαῦρη φαγεντιανὴ καὶ μιὰ ἀκέραιη χάλκινη συμπίεσμένη σφαιρική ψῆφος, ἀπὸ ἐλαφρὰ ὀξειδωμένο χαλκό, ὕψ. 0.03, διαμ. 0.065 καὶ διαμ. τρ. 0.026 μ., ὅπως ἐπίσης καὶ πολλὰ μικρὰ κόκαλα ἀπὸ σκελετὸ μικροῦ παιδιοῦ. Ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς πυξίδας ἴσως νὰ προέρχεται καὶ ἓνα κρανίον, ποῦ βρέθηκε λίγο Β καὶ δίπλα τῆς.

2) Κυλινδρικό ἀγγεῖο, γερμένο πρὸς ΒΑ, μὲ τοιχώματα σχεδὸν κάθετα στὸν ἐπίπεδο πυθμένα καὶ σύστημα ἀπὸ ἔξι κυλινδρικές ὀριζόντιες καὶ κάθετες λαβὲς καὶ περιχέλωμα, λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὑπάρχει λοξὰ πρὸς τὰ τοιχώματα προχοή. Τὸ χεῖλος εἶναι σχεδὸν κάθετο πρὸς τὰ τοιχώματα στὴν ἀρχή, στὴ συνέχεια κυρτώνεται πρὸς τὰ πάνω καὶ μέσα. Στὴν περιφέρεια τοῦ χεῖλους ὑπάρχει ρηχὴ αὐλάκωση, ὑποδοχὴ γιὰ τὸ πῶμα. Ἡ προχοὴ εἶναι λοξή, κυλινδρική στὸ στέλεχος, γεφυρόστομη στὴν πρόχυση καὶ ὑπερυψωμένη ἀπὸ τὸ χεῖλος. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανόκόκκινος ἀκάθαρτος. Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ διακρίνονται ἴχνη ἀπὸ κίτρινο ἐπίχρισμα. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.208, διάμ. βάσ. 0.149 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.123 μ. Τὸ ἀγγεῖο περιεῖχε μιὰ παιδικὴ ταφή, ὅπως δείχνουν τὰ λεπτὰ ὀστέα τοῦ κρανίου ποῦ βρέθηκαν. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου βρέθηκαν ἐπίσης ὀστέα πουλιῶν.

3) Καδόσχημο γεφυρόστομο ἀγγεῖο μεσαίου μεγέθους

μέ ἐπίπεδη βάση καί ἀρκετά χοντρά τοιχώματα. Σῶμα κωνικό πού κλίνει πρὸς τὰ μέσα στὸ ὕψος τῶν ὤμων, ὅπου τοποθετοῦνται λοξὰ μιὰ κυλινδρική πρόχυση καί δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβές. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει κατασκευασθεῖ ἀπὸ κοκκινωπτό, ἀκάθαρτο πηλό, ἐξωτερικά δὲ φέρει διακόσμηση ἀπὸ καστανὲς ταινίες, μιὰ ὀριζόντια στὸ χεῖλος καί ἄλλες λοξές, πού διασταυρώνονται στὸ σῶμα. Ὑψ. 0.247, διάμ. βάσ. 0.247 καί διάμ. χεῖλ. 0.183 μ. Τὸ ἀγγεῖο ἦταν γεμμένο μὲ τὸ στόμιο πρὸς Ν. Περιέλαβε μιὰ παιδική ταφή, τῆς ὁποίας βρέθηκαν λείψανα τοῦ κρανίου. Τὴν ταφή συνόδευσαν ἐπίσης: α) Ὑνας ἀσημένιος κρίκος ἀπὸ συμπαγὲς κυλινδρικό σύρμα, τὸ κέντρο τοῦ ὁποίου εἶναι παχύτερο καί λεπταίνει στίς ἀπολήξεις του, πού διασταυρώνονται. Ὁ κρίκος, πού βρέθηκε στὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου, σώζεται ἀκέραιος καί ἔχει διαστάσεις, μέγ. διάμ. 0.0211, τὸ σύρμα μέγ. διάμ. 0.028 καί ἐλάχ. διάμ. 0.01 μ. Ὑνας ἐντελῶς ὁμοῖος κρίκος, πού ὅμως ἀνήκει σίγουρα σὲ διαφορετικὴ ταφή βρέθηκε στὸ Δ τμήμα τοῦ κτηρίου, κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα. β) Μόνωτο σφαιρικό κύπελλο μὲ κυλινδρική κάθετη λαβὴ καί ἐπίπεδη βάση. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινοκόκκινος καθαρὸς καί τὰ τοιχώματα λεπτά. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια διακρίνονται ἴχνη ἀπὸ μαῦρο χρῶμα. Τὸ κύπελλο ἔχει ὕψ. 0.106, διάμ. βάσ. 0.067 καί διάμ. χεῖλ. 0.102 μ. γ) Ὅστ᾽ αὐλιῶν καί ψαριοῦ. δ) Δόντι μεγάλου ζώου.

4) Κ α δ ὁ σ χ η μ ο ἀ γ γ ε ῖ ο πού περιέλαβε δύο κρανία, ἓνα ἐνηλίκου καί ἓνα παιδικό. Στὸ ἐσωτερικό του βρέθηκαν ἐπίσης ὁστ᾽ αὐτῶν ζώων. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ἐπίπεδη βάση, σῶμα κωνικό πού κλίνει πρὸς τὰ μέσα, πρόχυση στὸ χεῖλος καί δύο ὀριζόντιες, γλωσσοειδεῖς λαβές στὸν ὦμο. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος ἀνοιχτός, ἀκάθαρτος καί τὰ τοιχώματα ἀρκετά λεπτά. Ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά φέρει ἐπίχρυσμα κίτρινο. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια διακοσμεῖται μὲ μιὰ ταινία σὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος καί καταλιβάδες ἀπὸ τὸ ἴδιο χρῶμα στὸ σῶμα. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.212, διάμ. βάσ. 0.120, μέγ. διάμ. 0.214 καί διάμ. χεῖλ. 0.139 μ.

5) Κ α δ ὁ σ χ η μ ο ἀ γ γ ε ῖ ο μὲ χεῖλος πού κλίνει πρὸς τὰ μέσα, ταπεινὴ πρόχυση καί δυὸ λαβές, πού βρέθηκε γεμμένο μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Ν πρὸς Β. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει βάση ἐπίπεδη καί σῶμα κωνικό πού κλίνει πρὸς τὰ μέσα. Στὸ χεῖλος δημιουργεῖται ταπεινὴ, ἀνώμαλη πρόχυση καί στὸν ὦμο τοποθετοῦνται δυὸ ὀριζόντιες λαβές. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπός, σχεδὸν καθαρὸς καί τὰ τοιχώματα ἀρκετά χοντρά (0.008 μ.). Ὀλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι βαμμένη μὲ ἐξίτηλο πυκνὸ μαῦρο χρῶμα. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.273, διάμ. βάσ. 0.110 καί διάμ. χεῖλ. 0.146 μ. Τὸ ἀγγεῖο περιέλαβε μιὰ παιδική ταφή, ὅπως ἔδειξαν τὰ λεπτά ὁστ᾽ αὐτοῦ τοῦ κρανίου πού σώθηκε. Ἡ ταφή εἶχε κτεριστῇ μὲ τρία μικροσκοπικά ἀγγεῖα: α) Μικρὸ ἀκέραιο κωνικὸ κύπελλο χωρὶς λαβὴ μὲ ἐπίπεδη βάση. Τὸ ἀγγεῖο, πού εἶναι χειροποίητο, κατασκευάσθηκε ἀπὸ κιτρινωπὸ ἀκάθαρτο πηλό, σώζει ἴχνη ἀπὸ τὴν πίεση τῶν δακτύλων στὴ βάση καί εἶναι ἀδιακόσμητο. Ὑψ. 0.031, διάμ. χεῖλ. 0.052 καί διάμ. βάσ. 0.031 μ. β)

Λοπάδα, πού σώθηκε σέ κομμάτια, μὲ χεῖλος πού κλίνει πρὸς τὰ ἔξω, ἐπίπεδη βάση καὶ σῶμα ἡμισφαιρικό. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς ἀνοιχτός. Γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος μέσα καὶ ἔξω σῶζεται καστανοκόκκινη ταινία. γ) Προχούσκη μὲ σφαιρικό σῶμα, ἐπίπεδη βάση καὶ πλατὺ λαίμω πού κλίνει πρὸς τὰ ἔξω. Μιὰ κάθετη κυλινδρική ὑπερυψωμένη λαβὴ φυτρώνει ἀπὸ τὴ μέση τῆς κοιλιᾶς καὶ φτάνει μέχρι τὸ χεῖλος. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ ροδόχρωμο καθαρὸ πηλὸ, κι εἶναι διακοσμημένο στὸ ἀνώτερο τμήμα του καὶ στὸ ἀνώτερο τμήμα τῆς λαβῆς μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα, πού ἔχει στάζει σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἐπιφάνειάς του. Διαστάσεις: ὕψ. 0.048, διάμ. χεῖλ. 0.026, διάμ. βάσ. 0.019, μέγ. διάμ. 0.0221 μ. δ) Τέλος στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου βρέθηκαν δόντια μεγάλου ζώου καὶ πῆλινο συσώρευμα.

6) Τριποδικὴ χύτρα μὲ ἔχνη φωτιᾶς στὰ ἐξωτερικά της τοιχώματα, πού βρέθηκε θρυμματισμένη. Στὸ ἐσωτερικὸ της βρέθηκαν δύο ἀγγεῖα. Τὸ πρῶτο εἶναι καδόσχημο ἀγγεῖο, τοῦ ὁποῖου σῶζεται μόνον τὸ κατώτερο τμήμα. Στὸ ἐσωτερικὸ του βρέθηκαν τεμάχια παιδικοῦ κρανίου. Τὸ δεύτερο ἀγγεῖο εἶναι μικρὸ ἄωτο κωνικὸ κύπελλο ἀπὸ καθαρὸ κοκκινωπὸ πηλὸ μὲ λεπτὰ τοιχώματα.

7) Καδόσχημο ἀγγεῖο μὲ χεῖλος πού κλίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ μέσα, δύο ὀριζόντιες λαβὲς λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, καὶ γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ καστανὲς ταινίες καὶ πλαστικὰ κουμπιά. Τὸ ἀγγεῖο περιέλαβε μιὰ παιδικὴ ταφή, τῆς ὁποίας σώθηκε τὸ κρανίον. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου βρέθηκαν ἐπίσης καμένο κόκαλο καὶ ὀστᾶ πουλιῶν.

8) Καδόσχημο ἀγγεῖο μέσα στὸ ὁποῖο βρέθηκε κρανίον καὶ ὀστᾶ πουλιῶν. Ἀπὸ τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ πού κατασκευάσθηκε ἀπὸ κιτρινοπράσινο πηλὸ, ἀκάθαρτο, βρέθηκαν πολλὰ κομμάτια, πού δὲν μποροῦν ὅλα νὰ συγκολληθοῦν. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη καὶ τὸ χεῖλος κλίνει πρὸς τὰ μέσα. Σῶζονται δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβές.

9) Δίωτο γεφυρόστομο ἀγγεῖο μὲ σφαιρικό σῶμα, ξεχωριστὴ ἐπίπεδη βάση, κάθετο χαμηλὸ χεῖλος, γεφυρόστομη πρόχυση, σωληνωτὴ καὶ ὑπερυψωμένη καὶ λαβὲς ὀριζόντιες κυλινδρικές πολὺ ὑπερυψωμένες (πίν. 216δ). Τὸ ἀγγεῖο, ὕψ. 0.148, μέγ. διαμ. 0.184, βάσ. 0.095 καὶ διαμ. χεῖλ. 0.135, εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλὸ καὶ βαμμένο στὴν ἐσωτερικὴ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατώτερη ἐπιφάνεια τῆς βάσεως, τίς λαβὲς καὶ τμήμα τῆς προχούσεως, μὲ καστανόμαυρο ἐξίτηλο χρῶμα. Τὸ ἀγγεῖο φέρει διακόσμηση ἀπὸ λευκὸ καὶ πορτοκαλὶ ἐξίτηλο χρῶμα. Στὴ βάση μιὰ λευκὴ ταινία, στὸ χεῖλος μιὰ πορτοκαλιά, στὴν κοιλιά δύο συστάδες ἀπὸ δύο λευκὲς ταινίες, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες μιὰ πορτοκαλιά, στὸν ὀβλοῦξ ταινίες ἀπὸ λευκὸ καὶ πορτοκαλὶ χρῶμα καὶ τέλος στὴν πρόχυση μιὰ ταινία πορτοκαλιά πού περιβάλλεται ἀπὸ δύο λευκὲς. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου βρέθηκαν κομμάτια παιδικοῦ κρανίου.

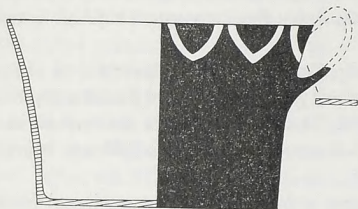

10) Καδόσχημο ἀγγεῖο, πού περιεῖχε ὀστᾶ κρανίου ἐνηλίκου. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει δυὸ μικρὲς γλωσσοειδεῖς ἀποφύσεις-λαβὲς σχεδὸν κάθετες στὰ τοιχώματά του, ταπεινὴ πρόχυση καὶ χεῖλος πού κλίνει πρὸς τὰ μέσα. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος ἀνοιχτὸς ὄχι πολὺ καθαρός. Φέρει κιτρινωπὸ ἐπίχρῖσμα καὶ ἐξωτερικὰ εἶναι διακοσμημένο μὲ καταλιβάδες ἀνοικτοῦ καστανοῦ χρώματος, πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ χεῖλη καὶ φτάνουν στὴ βάση. Διαστάσεις: ὕψ. 0.170 καὶ διάμ. βάσ. 0.115 μ.

11) Καδόσχημο ἀγγεῖο σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποίου βρέθηκε κρανίον.

3. Ἀγγεῖα μέσα σὲ ἄλλα ἀγγεῖα χωρὶς ταφὲς

Σὲ δυὸ ἀκόμη περιπτώσεις βρέθηκαν ἀγγεῖα μέσα σὲ ἄλλα ἀγγεῖα, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πού περιεῖχαν ταφὲς καὶ ἀναφέρθηκαν πρὶ πάντων. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς:

Εἰκ. 6. Μόνωτο κύπελλο ἀπὸ τὸ κτῆριο 19.

α) Μεγάλον καδόσχημο ἀγγεῖο, πού βρέθηκε κοντὰ στὴ μέση τοῦ Β τοίχου τοῦ κτηρίου καὶ περιέλαβε στὸ ἐσωτερικὸ του ἄλλο μικρότερο, σφαιρικό, ἀνοιχτὸ ἀγγεῖο, πού σώθηκε ἀποσπασματικά. Τὸ καδόσχημο ἀγγεῖο ἔχει βάση ἐπίπεδη, σῶμα κωνικό, χεῖλος πού κλίνει πρὸς τὰ μέσα καὶ ταπεινὴ πρό-

χυση, λίγο ὑπερυψωμένη ἀπὸ τὸ χεῖλος. Στὸν ὦμο φυτρῶνουν δυὸ λαβές, ὀριζόντιες, κυλινδρικές, λοξές. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἀνώμαλη καὶ τὰ τοιχώματα χοντρά (0.006 μ.). Ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς ἀνοιχτός, ἀκάθαρτος. Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ὑπάρχει ἐπίχρῖσμα. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ὑπάρχουν πολλὲς καταλιβάδες σὲ μαῦρο χρώμα, πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ φθάνουν μέχρι τὴ βάση. Διαστάσεις: ὕψ. 0.367, διάμ. βάσ. 0.141, διάμ. χεῖλ. 0.180 μ.

β) Καδόσχημο ἀγγεῖο, τοῦ ὁποίου σώθηκαν τμήματα ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη βάση, τὸ ἐπίμηκες σῶμα, τὸ χεῖλος πού κλίνει πρὸς τὰ μέσα καὶ τὶς ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβές, ἀπὸ καστανὸ ἀνοιχτό, ἀκάθαρτο πηλόν. Βρέθηκε στὴ ΒΔ γωνία τοῦ κτηρίου. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καδόσχημου ἀγγείου βρέθηκε μόνωτο κυλινδρικό κύπελλο (εἰκ. 6) μὲ ἐπίπεδη βάση, σῶμα πού ἀνοίγει πρὸς τὸ χεῖλος καὶ κλίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω καὶ μιὰ ταινιόσχημη, κάθετη ὑπερυψωμένη λαβή. Τὸ ἀγγεῖο κατασκευάστηκε ἀπὸ κιτρινωρόδινο, σχεδὸν καθαρὸ πηλόν, μὲ λεπτὰ τοιχώματα. Ὀλόκληρο ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ βάφτη-

κε μὲ μαῦρο, ἐξίτηλο τώρα, χρῶμα. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος ἡμικυκλικές ταινίες, ἀπὸ ἐπίθετο λευκὸ χρῶμα. Διαστάσεις: ὕψ. 0.075, διάμ. βάσ. 0.097 μ.

4. Ταφές στὸ χῶρο καὶ διάσπαρτα κρανία

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ταφές ποὺ διαπιστώθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ ἀγγείων μαζὶ μὲ τὰ κτερίσματα ποὺ τὶς συνόδευαν, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἔγινε δυνατό νὰ ἀποδοθοῦν κτερίσματα σὲ συγκεκριμένες ταφές, ποὺ ἔγιναν στὸ χῶρο τοῦ κτηρίου 19. Οἱ περιπτώσεις αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1) Στὴ ΒΔ γωνία τοῦ δωματίου, κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα καὶ σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸν Δ τοῖχο βρέθηκε κρανίον παιδιοῦ μαζὶ μὲ μικρὰ δόντια. Μὲ τὴ συνέχιση τῆς ἔρευνας ἀποδείχθηκε ὅτι πρόκειται γιὰ παιδικὴ ταφὴ — τὴν καλύτερα σωζόμενη τοῦ κτηρίου 19 — σὲ συνεσταλμένη στάση. Μὲ τὴν ταφὴ αὕτῃ συνάπτονται ἐξαιτίας τῆς κοντινῆς τους θέσεως τὰ παρακάτω κτερίσματα: α) Ἀσημένιος κρίκος ἀπὸ συμπαγὲς κυλινδρικὸ σύρμα, τοῦ ὁποῖου τὸ κεντρικὸ τμῆμα εἶναι παχύτερο καὶ λεπταίνει στὶς ἀπολήξεις του, ποὺ διασταυρῶνονται. Διαστάσεις: διάμ. 0.0223, μέγ. διάμ. σύρμ. 0.029 καὶ ἐλάχ. διάμ. βάσ. 0.011 μ. β) Χάλκινη κυλινδρική ψῆφος ἀπὸ ἔλασμα ὕψ. 0.094, διάμ. 0.048, διάμ. τρ. 0.032 μ. Σῳζεται ἀκέραιη καὶ διακρίνεται τὸ σημεῖο, ὅπου ἐνώνονται οἱ ἀπολήξεις τοῦ ἐλάσματος. Μὲ τὴν ταφὴ αὕτῃ σχετίζονται ἐπίσης κόκαλα μεγάλων καὶ μικρῶν ζώων καὶ πουλιοῦ.

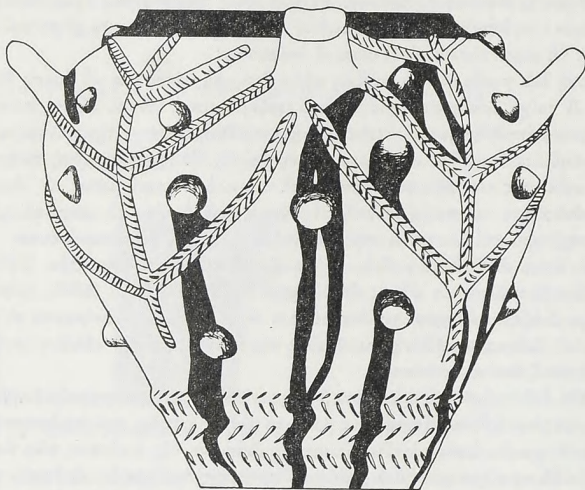
2) Στὸ ΒΑ τμῆμα τοῦ δωματίου βρέθηκαν τρία κρανία, προφανῶς ἐνηλίκων, τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο. Κοντὰ τοὺς βρέθηκε πλῆθος ὀστέων, ποὺ συνάπτονται μὲ τὰ κρανία, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ διάκριση τῆς στάσεως τῶν νεκρῶν καὶ ἡ ἀπόδοση συγκεκριμένων ὀστέων σὲ συγκεκριμένα κρανία. Διάσπαρτες ἀνάμεσα στὰ τρία κρανία, κυρίως ὅμως γύρω ἀπὸ τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ βρέθηκαν δέκα ὀκτὼ ψῆφοι ἀπὸ μαῦρη φαγεντιανὴ καθὼς καὶ κομμάτια ἀπὸ ἄλλες σπασμένες. Οἱ ψῆφοι αὐτές, σφαιρικές, ἐλαφρὰ συμπίεσμένες καὶ διαφόρων μεγεθῶν, φαίνεται πὼς ἀνήκουν σ' ἓνα περιδέριο, ποὺ ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ συναφθεῖ μὲ τὸ πλησιέστερο κρανίον. Κοντὰ στὸ ἴδιο κρανίον βρέθηκε πολὺ μικρὸ τμῆμα καμμένου ὀστοῦ, ἴσως ζώου. Σὲ ἐπαφὴ καὶ ΝΔ τοῦ κρανίου, στὸ ὁποῖο ἴσως ἀποδίδεται τὸ περιδέριο, βρέθηκε μικροσκοπικὸ ἄωτο κωνικὸ κύπελλο ἀπὸ ἀκάθαρτο πηλὸ μὲ χονδροειδῆ τοιχώματα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρανία ποὺ ἀποδόθηκαν σὲ συγκεκριμένες ταφές, ἡ ποὺ εἶχαν τοποθετηθεῖ σὲ ἀγγεῖα, βρέθηκαν 43 ἀκόμη κρανία διάσπαρτα στὸ ἀνώτερο ταφικὸ στρῶμα, στὰ ὁποῖα δὲν ἀποδόθηκαν ὀστᾶ ἢ κτερίσματα.

5. Ἀντικείμενα μέσα σὲ ἀγγεῖα

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποὺ περιέλαβαν ταφές, ὑπῆρξαν καὶ περιπτώσεις, ποὺ ἀγγεῖα περιεῖχαν διάφορα ἀντικείμενα ἢ ὅστ᾽, ποὺ δὲν εἶχαν σχέση μετὰ ταφές. Οἱ περιπτώσεις αὐτὲς εἶναι οἱ ἑξῆς:

1) Στὴ ΒΔ γωνία τοῦ κτηρίου βρέθηκε μεγάλο κ α δ ο σ χ η μ ο ἀ γ γ ε ῖ ο,

Εἰκ. 7. Πιθοειδὲς ἀγγεῖο μετὰ γραπτὴ καὶ πλαστικὴ διακόσμηση ἀπὸ τὸ κτήριο 19.

στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποίου ἤρθε σὲ φῶς κόκαλο μικροῦ πουλιοῦ. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ἐπίπεδη βάση, τοιχώματα ποὺ ἀνοίγουν πρὸς τὰ πάνω καὶ χεῖλος ποὺ παρουνισιάζει μικρὴ κύρτωση πρὸς τὰ μέσα καὶ σχηματίζει ταπεινὸ περιχέλιωμα. Ἐχει δυὸ μικρὲς γλωσσοειδεῖς λαβὲς ὀριζόντιες καὶ μιὰ ταπεινὴ πρόχυση. Ὁ πηλὸς εἶναι ὠχρορόδινος, ὅχι πολὺ καθαρός. Ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ μετὰ κίτρινο ἐπίχρισμα. Ἐξωτερικὰ καὶ ἐν μέρει ἐσωτερικὰ εἶναι διακοσμημένο μετὰ καταλιβάδες ἀπὸ κόκκινο χρῶμα, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ μιὰ ὀριζόντια ταινία στὸ χεῖλος. Διαστάσεις: ὕψ. 0.235, διάμ. βάσ. 0.115, μέγ. διάμ. 0.19, διάμ. χεῖλ. 0.18 μ.

2) Στὴ ΝΑ γωνία τοῦ κτηρίου βρέθηκε μεγάλη λ ο π ά δ α, ὄρθια τοποθετημένη, ποὺ περιεῖχε τεμάχιο λεπίδας ὀψιανοῦ. Ἡ λοπάδα ἔχει βάση ἐπίπεδη

και σῶμα κωνικό. 'Ο πηλός είναι ροδόχρωμος, καθαρός, κι ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια λεία. Σῶζονται ἔχνη ἀπὸ κοκκινωπὸ χρῶμα σ' ὅλο τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου καὶ σὲ μιὰ ταινία ἐξωτερικά, γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Διαστάσεις: ὕψ. 0.075, διάμ. βάσ. 0.092, διάμ. χεῖλ. 0.246 μ.

3) Στὸν ἴδιο χῶρο βρέθηκε τριποδικὴ χύτρα με φωλεόσχημο σῶμα καὶ ἐπίπεδη βάση ἀπὸ κόκκινο ἀκάθαρτο πηλό. Τοῦ ἀγγείου δὲν σῶζονται τὰ πόδια, ἀλλὰ τὴν ὑπαρξή τους μαρτυροῦν τὰ ἔχνη στὰ σημεῖα τῆς γεννήσεώς τους. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου εἶναι ἔντονα τὰ ἔχνη τῆς φωτιᾶς. Διαστάσεις: ὕψ. 0.168, διάμ. βάσ. 0.152, διάμ. χεῖλ. 0.190 μ. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χύτρας βρέθηκε πλῆθος ἀπὸ ὀστᾶ μικρῶν ζώων.

4) Στῇ ΝΔ γωνία τοῦ κτηρίου βρέθηκαν τμήματα ἄλλης τριποδικῆς χύτρας (πίν. 216ε), στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν ὀστᾶ μικρῶν ζώων. Ἡ χύτρα ποὺ ἔχει δύο ἀποφύσεις γιὰ λαβὲς ἔχει σῶμα κωνικὸ στὸ κατώτερο τμήμα καὶ στὸ ὕψος τῶν λαβῶν σφαιρικὸ, με χεῖλος ποὺ κλίνει πρὸς τὰ μέσα. 'Ο πηλός εἶναι κεραμόχρωμος ἀκάθαρτος. Ἐξωτερικά καὶ ἐσωτερικά διακρίνεται ἔντονα τὸ μαῦρο χρῶμα τῆς φωτιᾶς. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.140 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.175 μ.

5) Στῇ ΒΔ γωνία τοῦ κτηρίου βρέθηκαν σὲ μεγάλη διασπορὰ τεμάχια ἐνὸς μοναδικοῦ πιθοειδοῦς ἀγγείου με πλαστικὴ καὶ ἐγχάρακτη διακόσμηση (συγκολλήθηκε καὶ συμπληρώθηκε, εἰκ. 7, πίν. 216ς'), ποὺ περιεῖχε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τμήμα λεπίδας ὀψιανοῦ καὶ ὀστᾶ μεγάλου ζώου. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ἐπίπεδη βάση, σῶμα ἀπίόσχημο, δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές, ἐλαφρὰ ὑπερψωμένες λαβὲς στοὺς ὤμους καὶ κυλινδρική λοξὴ πρόχυση στὸ ἴδιο ὕψος με τὶς λαβὲς. 'Ο πηλός εἶναι καστανὸς ἀνοιχτός, ἀκάθαρτος. Τὸ ἀγγεῖο στὴ βάση του ἔχει πλατιά πλαστικὴ ταινία με ἐγχάρακτα ψαροκόκαλα. Τὸ ὑπόλοιπο σῶμα τοῦ ἀγγείου διακοσμεῖται με τρία πλαστικά κλαδιά, ποὺ διακοσμοῦνται πάλι με ἐγχάρακτο ψαροκόκαλο καὶ φτάνουν μέχρι τὸ χεῖλος περιπου. Ἀνάμεσα στὰ λοξὰ κλαδιά ὑπάρχουν μαστοειδεῖς ἀποφύσεις καὶ ἓνα πλαστικὸ κουμπὶ στὸ διαμετρικὰ ἀντίθετο σημεῖο με τὴν πρόχυση, κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Ἐξωτερικά, γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος ταινία ἀπὸ μαῦρο χρῶμα ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκινοῦν καταλιβάδες ποὺ φτάνουν μέχρι τὴν βάση τοῦ ἀγγείου. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.229, διάμ. βάσ. 0.128 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.191 μ.

6) Στὸ ΒΔ τμήμα τοῦ κτηρίου βρέθηκε ἓνα κεδόσχημο ἀγγεῖο (πίν. 217α, πρῶτο ἀριστερὰ) ὕψους 0.241, διαμ. χεῖλ. 0.198 καὶ διαμ. βάσ. 0.125 μ. με κωνικὸ σῶμα, βάση ἐπίπεδη, χεῖλος ποὺ κλίνει πρὸς τὰ μέσα καὶ λαβὲς στοὺς ὤμους ὀριζόντιες, κυλινδρικές, ἐλαφρὰ ὑπερψωμένες. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ κοκκινωπὸ, ἀκάθαρτο πηλό, φέρει δὲ διακόσμηση ἀπὸ παχιὲς λοξὲς ταινίες ἀπὸ τὴν βάση στὸ χεῖλος με καστανὸ ἐξίτηλο χρῶμα. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου βρέθηκαν τμήμα λεπίδας ὀψιανοῦ καὶ ὀστᾶ ζώου.

6. Διάσπαρτα ἀντικείμενα στὸ χῶρο

Ὅπως ἔχει γίνει φανερό, στὸ χῶρο τοῦ κτηρίου 19 τὰ ἀντικείμενα ἦταν πολὺ διεσπαρμένα, ἡ ποιότητά τους ἦταν μεγάλη καὶ πολὺ δύσκολη ἡ προσπάθεια νὰ συσχετισθοῦν μὲ ταφές ἢ μεταξὺ τους. Παρ' ὅλα αὐτὰ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ἔγινε δυνατή, ὅπως φάνηκε, ἡ συσχέτιση ταφῶν καὶ κτερισμάτων. Γιὰ πολλὰ ὅμως ἀντικείμενα (ἀγγεῖα, κρανία, κτερίσματα) στάθηκε ἀδύνατος ὁ συσχετισμός τους μὲ ἄλλα. Γι' αὐτὸ τὰ ἀντικείμενα αὐτά, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὅποια εἶναι σημαντικότερα, θὰ ἐξετασθοῦν χωριστὰ σὲ ὁμάδες, σύμφωνα μὲ τὴν ὕλη τους.

Α) ΑΓΓΕΙΑ (ΠΗΛΙΝΑ)

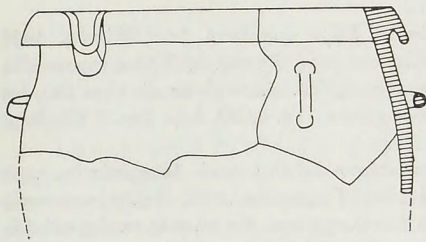
Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποὺ ἀναφέρθηκαν καὶ ποὺ ἔχουν σχέση μὲ ταφές, βρέθηκε πλῆθος ἀπὸ ἄλλα ἀγγεῖα στιβαγμένα στὸν κενὸ χῶρο τοῦ κτηρίου, ποὺ δὲν συσχετίστηκαν ἀνασκαφικὰ μὲ ταφές ἢ ἄλλα ἀγγεῖα. Πολλὰ ἀγγεῖα εἶναι μεγάλου μεγέθους, καδόσχημα ἀνοιχτὰ ἀγγεῖα (πίν. 217α), πιθοειδῆ καὶ χύτρες, βρέθηκαν ὅμως καὶ πάλι πολλὰ ἐπίσης μικρότερα ἀγγεῖα, γεφυρόστομα μὲ δυὸ λαβές, πρόχοι, λοπάδες καὶ κύπελλα (πίν. 217β). Ὑπάρχουν τέλος δείγματα δίσκων καὶ πωμάτων μεγάλων ἀγγείων (πίν. 217γ). Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναφεροῦν ἐδῶ μὲ λεπτομέρεια ὅλα τὰ ἀγγεῖα αὐτά, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὅποια μοιάζουν στὸ σχῆμα μὲ ἄλλα ποὺ σημειώθηκαν ἤδη πρὶν πάνω. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναφέρεται τώρα μιὰ μικρὴ ἐπιλογή ὅσων παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ σχῆμα ἢ τὴ διακόσμηση.

α) Πιθόμορφος ἀκέραιος ἀπὸ κιτρινωπὸ καθαρὸ πηλὸ. Βάση ἐπίπεδη, σῶμα ἀπείσχημο, μὲ δυὸ λαβές ὀριζόντιες κυλινδρικές, ὑπερυψωμένες στὸ ὕψος τῶν ὤμων. Λαιμὸς στενὸς δακτυλίσχημος, χεῖλος ποὺ γέρνει πρὸς τὰ ἔξω. Διακόσμηση μὲ καστὰνὸ ἐξίτηλο χρῶμα. Τρεῖς ταινίες ὀριζόντιες στὴ βάση, κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴ καὶ στὸ λαιμὸ. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν λαβὴ καὶ κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴ λοξὲς ταινίες. Ἀνάμεσα στὶς διάφορες ταινίες κύκλοι γεμάτοι χρῶμα. Ὑψ. 0.093, διάμ. βάσ. 0.052 μ., μέγ. διάμ. 0.091, διάμ. χεῖλ. 0.048 μ.

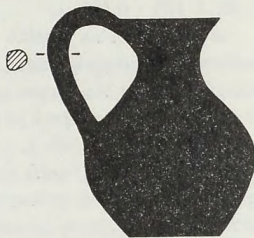
β) Ἀνώτερο τμήμα ἀπὸ μεγάλο πιθόρι μὲ δυὸ λαβές (εἰκ. 8). Χεῖλος παχὺ, ὀριζόντιο μὲ κλίση πρὸς τὰ ἔξω καὶ κάτω καὶ πρόχυση πλατιά, κυλινδρική. Πηλὸς ροδόχρωμος, ἀκάθαρτος. Ὀλόκληρη ἡ ἑξωτερικὴ ἐπιφάνεια καλύπτεται μὲ πυκνὸ, ἐξίτηλο, μαῦρο χρῶμα. Μέγ. σωζ. διάμ. 0.204, διάμ. χεῖλ. 0.365 μ.

γ) Καδόσχημο ἀγγεῖο (πίν. 217β, πρῶτο ἀριστερὰ) μὲ σχεδὸν κάθετα τοιχώματα καὶ δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβές. Πηλὸς κόκκινος χοντρόκοκκος. Ἰχνη ἀπὸ κιτρινωπὸ ἐπίχρισμα σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Σὲ μερικὰ σημεῖα διατηρεῖται μαῦρο χρῶμα. Ὑψ. 0.228, διάμ. βάσ. 0.19, διάμ. χεῖλ. 0.202 μ.

δ) 'Ανοιχτό δίδωτο, γεφυρόστομο άγγεϊο. Σώμα κωνικό που καμπυλώνεται λίγο πιδ πάνω από τδ χεϊλος πρδς τά μέσα. Λαβές κυλινδρικές ύπερυψωμένες άρκετά πάνω από τδ χεϊλος. Προχοή λοξή, σωληνωτή. Πηλδς ροδόχρωμος, άκάθαρτος. 'Επίχρϊσμα κιτρινωπό. Διακόσμηση με καστανό σκοτεινό χρώμα. Γύρω από τδ χεϊλος μιά ταινία από τήν όποία ξεκινούν χιαστί άλλες, που καταλήγουν στη βάση. Στο πάνω μέρος τών λαβών ται-

Εικ. 8. 'Ανώτερο τμήμα πύθου από τδ κτήριο 19.

Εικ. 9. Προχοΐσκη από τδ κτήριο 19.

νίες. Κάτω από τή μιά λαβή ένα κόσμημα (;) σάν Ψ. "Υψ. 0.208, διάμ. βάσ. 0.102, διάμ. χεϊλ. 0.170 μ.

ε) Πολύ μικρό δίδωτο γεφυρόστομο άγγεϊο. Βάση επίπεδη που κλίνει πολύ λίγο πρδς τά έξω. Σώμα κωνικό κάτω και σφαιρικό πάνω, που κλίνει πρδς τά μέσα. Χεϊλος που προεξέχει έλαφρά. Πρόχυση γεφυρόστομη, λίγο λοξή και ύπερυψωμένη. Λαβές άθεςτες, πλατιές, κυλινδρικές, λίγο λοξές πρδς τά έξω και ύπερυψωμένες, κοίλες στην άνωτερη έπιφάνεια. Πηλδς κιτρινωπός, σχεδόν καθαρός. 'Ολόκληρη ή έξωτερική έπιφάνεια καλύπτεται με καστανό σκοτεινό χρώμα, πολύ εξίτηλο. "Υψ. 0.055, διάμ. βάσ. 0.026, διάμ. χεϊλ. 0.038 μ.

ς') Π ρ ο χ ο ὶ σ κ η άκέραιη (εϊκ. 9). Σώμα σφαιρικό, βάση επίπεδη, λαιμδς κυλινδρικός, χεϊλος που κλίνει πρδς τά έξω, λαβή άθεςτη κυλινδρική, ύπερυψωμένη από τήν κοιλιά στο χεϊλος. Πηλδς κιτρινωπός, καθαρός. 'Ολόκληρη ή έπιφάνεια έξωτερικά και τδ χεϊλος έσωτερικά καλύπτεται με καστανό χρώμα πολύ εξίτηλο. "Υψ. 0.073, διάμ. βάσ. 0.031, μέγ. διάμ. 0.059, διάμ. χεϊλ. 0.034 μ.

ζ) Π ρ ο χ ο ὶ σ κ η. Σώμα άπίσχημο, βάση επίπεδη. Λαιμδς ψηλδς κυλινδρικός, χεϊλος που κλίνει πρδς τά έξω, λαβή άθεςτη κυλινδρική. Πηλδς ροδόχρωμος καθαρός. 'Ολόκληρη ή έπιφάνεια τοῦ άγγείου καλύπτεται με εξίτηλο μαῦρο χρώμα. Διακόσμηση με λευκό έπίθετο χρώμα, εξίτηλο σέ μερικά σημεία. Δυό ταινίες στην κοιλιά και από μία στο λαιμό και τή βάση. "Υψ. 0.075, διάμ. βάσ. 0.029, μέγ. διάμ. 0.053, διάμ. χεϊλ. 0.034 μ.

η) Λ ο π ά δ α, μικρή, άρκετά βαθιά. Σώμα κωνικό, βάση επίπεδη. Πηλδς

καστανοκόκκινος καθαρός. Ἴχνη ἀπὸ μαῦρο χρώμα ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά. Ὑψ. 0.029, διάμ. βάσ. 0.045, διάμ. χεῖλ. 0.115 μ.

θ) Πι ν ά κ ι ο (πίν. 217γ, πρῶτο ἀπὸ δεξιά). Δίσκος μὲ πολὺ χαμηλὸ περιχειλῶμα. Πηλὸς ροδόχρωμος. Ἐπίχρυσμα κιτρινωπὸ. Ὑψ. 0.012, διάμ. βάσ. 0.186, διάμ. χεῖλ. 0.191 μ.

ι) Μεγάλο μόνωτο κύπελλο (πίν. 217β, πρῶτο ἀπὸ δεξιά). Σῶμα κωνικό, βάση ἐπίπεδη. Λαβὴ κάθετη κυλινδρική. Ὑψ. 0.178, διάμ. βάσ. 0.092, διάμ. χεῖλ. 0.165 - 0.180 μ.

ια) Κ ύ π ε λ λ ο μεγάλο μόνωτο. Σῶμα τροπιδωτό, βάση ἐπίπεδη. Λαβὴ κάθετη ταινιόσχημη ἀπὸ τὸ χεῖλος στὴ μέση τῆς κοιλιᾶς. Χεῖλος κυματοειδὲς τετράλωβο. Πηλὸς κοκκινωπὸς καθαρός. Ὀλόκληρο τὸ ἀγγεῖο εἶναι βαμμένο ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά μὲ μαῦρο χρώμα. Ὑψ. 0.080, διάμ. βάσ. 0.079, διάμ. χεῖλους 0.120 - 0.135 μ.

ιβ) Κ ύ π ε λ λ ο πολὺ μικρὸ μόνωτο. Σῶμα κωνικό, βάση ἐπίπεδη, λαβὴ ταινιόσχημη ἀπὸ τὸ χεῖλος στὴ βάση. Τοιχώματα λεπτά. Πηλὸς κοκκινωπὸς καθαρός. Διακόσμηση μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρώμα. Δυὸ πλατιῆς ταινίες στὴ βάση καὶ τὸ χεῖλος καὶ ἀνάμεσά τους ἄλλες δυὸ λεπτότερες. Ἐσωτερικά στὸ χεῖλος ταινία μὲ χρώμα ποῦ ἔχει στάξει. Ὑψ. 0.022, διάμ. βάσ. 0.031, διάμ. χεῖλ. 0.042 μ.

ιγ) Κ ύ π ε λ λ ο μόνωτο. Σῶμα ἡμισφαιρικό, βάση ἐπίπεδη, λαβὴ ταινιόσχημη, ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένη ἀπὸ τὸ χεῖλος μὲ κοιλότητα στὴν ἀνώτερη ἐπιφάνεια. Πηλὸς ἀνοιχτὸς καστανός. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου εἶναι βαμμένο μὲ καστανόμαυρο ἐξίτηλο χρώμα. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ταινίες στὸ χεῖλος καὶ τὴ βάση καὶ ἀνάμεσά τους δίσκοι. Ὑψ. 0.045, διάμ. βάσ. 0.044, διάμ. χεῖλ. 0.064 μ.

ιδ) Κ ύ π ε λ λ ο δίωτο μικρό. Σῶμα ἀνοιχτὸ σχεδὸν κωνικό. Βάση ἐπίπεδη. Στὸ χεῖλος μικρὲς ὀριζόντιες, ὑπερυψωμένες κυλινδρικές λαβές. Πηλὸς ροδόχρωμος. Ὑψ. 0.023 διάμ. βάσ. 0.036, διάμ. χεῖλ. 0.072 μ.

ιε) Κ ύ π ε λ λ ο πολὺ μικρὸ ἄωτο κωνικό. Σῶμα κωνικό, βάση ἐπίπεδη. Πηλὸς καστανὸς ἀνοιχτός. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά εἶναι βαμμένη μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρώμα. Ὑψ. 0.029, διάμ. βάσ. 0.031, διάμ. χεῖλ. 0.051 μ.

ις') Κ ύ π ε λ λ ο ἄωτο, βαθύ, ἀνοιχτό. Σῶμα κωνικὸ στὸ κατώτερο τμήμα ποῦ κυρτώνεται ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ ἔπειτα μέχρι τὸ ἐπίπεδο χεῖλος ποῦ προεξέχει ἔντονα. Πηλὸς καστανὸς ἀνοιχτός. Στὸ χεῖλος καὶ σὲ δυὸ ἀντίθετα σημεῖα κηλίδες ἀπὸ καστανόμαυρο χρώμα. Ὑψ. 0.052, διάμ. βάσ. 0.054, διάμ. χεῖλ. 0.130 μ.

ιζ) Κ ύ π ε λ λ ο ἄωτο κωνικό. Σῶμα κωνικό, βάση δισκοειδῆς, κοίλη κάτω. Πηλὸς κοκκινωπός, ἀκάθαρος. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βάση καλύπτεται ἀπὸ σκοτεινὸ καστανὸ

έξίτηλο χρῶμα. Στὴν περιφέρεια τῆς βάσης ταινία. Διακόσμηση μὲ ἐπίθετο λευκὸ χρῶμα ἐντελῶς ἐξίτηλο. Στὸ σῶμα δυὸ συστάδες ἀπὸ παράλληλες ταινίες. "Υψ. 0.074, διάμ. βάσ. 0.041, διάμ. χεῖλ. 0.074 μ.

ιη) Δ ἰ σ κ ο ς μεγάλος ρηχὸς μὲ δυὸ λαβές (πίν. 217γ, πρῶτο ἀπὸ ἀριστερά). Βάση ἐπίπεδη, χεῖλος κάθετο, λαβές ὀριζόντιες, κυλινδρικές. Πηλὸς ροδόχρωμος. Κίτρινο ἐπίχρυσμα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ. "Υψ. 0.045, διάμ. βάσ. 0.305, μέγ. διάμ. 0.366, διάμ. χεῖλ. 0.305 μ.

Β) ΑΓΓΕΙΑ (ΑΙΘΙΝΑ)

Κανένα ἀπὸ τὰ λίθινα ἀγγεῖα ποὺ ῥῆλθαν σὲ φῶς δὲν σχετίστηκε μὲ κάποια ταφή. Γι' αὐτὸ θὰ ἀναφερθοῦν τὸ καθένα ξεχωριστὰ σύμφωνα μὲ τὸν τόπο ποὺ βρέθηκαν.

α) Σ φ α ρ ι κ ὸ ἄ γ γ ε ῖ ο, ἀπὸ χλωρίτη ποὺ βρέθηκε στὸ κέντρο τοῦ κτηρίου. Διατηρεῖται καλὰ ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ τμήματα τῆς ἀνώτερης ἐπιφάνειας τῶν λαβῶν, ποὺ εἶναι σπασμένα. Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι τελείως λεία. Στὴ μέση περίπου τοῦ ἀγγείου σχηματίζεται γωνία μὲ στρογγυλευμένη ἀκμή. Τὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ ἀγγείου διακοσμεῖται μὲ ἐγχάρακτες καὶ ἀρετὰ πλατιές αὐλακες σὲ κανονικὰ πυκνὰ διαστήματα. Στὴν κοιλιά τοῦ ἀγγείου καὶ ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένες, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἢ μιὰ στὴν ἄλλη, ξεκινοῦν δυὸ ἐπιμήκεις πρισματικές ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν. "Υψ. 0.0264, μέγ. διάμ. 0.0855, μέγ. πλάτ. 0.0951, διάμ. χεῖλ. 0.0611, ἔσωτ. διάμ. πυθμ. 0.0397 καὶ βάθος 0.0209 μ.

β) Στὸν ἴδιο περίπου χώρῳ βρέθηκε κ υ λ ι ν δ ρ ι κ ὸ ἄ γ γ ε ῖ ο ἀπὸ γκριζοπράσινο μὲ ἄσπρες κηλίδες στεατίτη. Τοῦ ἀγγείου δὲν σώζεται παρὰ τὸ ἀνώτερο μόνον τμήμα, διαστάσεων σωζ. ὕψ. 0.0579, διαμ. 0.0826, πάχ. τοιχ. 0.0192 καὶ βάθ. 0.0382 μ.

γ) Στὸ κέντρο τοῦ κτηρίου καὶ πιὸ κοντὰ στὸν Δ τοῖχο βρέθηκε σ φ α ρ ι κ ὸ σ υ μ π ι ε σ μ ἔ ν ο ἄ γ γ ε ῖ ο ἀπὸ τεφροπράσινο στεατίτη. Ἐχει ἐπίπεδη βάση ποὺ διακρίνεται μὲ γωνίωση ἀπὸ τὴν κοιλιά καὶ ἐπίπεδο χεῖλος ποὺ παρουσιάζει ἐλαφρὰ κλίση πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο κυρίως στὴ βάση καὶ στὴν περιοχὴ τῆς κοιλιάς. Ἐχει ὕψ. 0.0492, διάμ. 0.0772, ἔξ. διάμ. χεῖλ. 0.055, ἔσ. διάμ. χεῖλ. 0.0414, διάμ. βάσ. 0.036, ὕψ. βάσ. 0.043 καὶ βάθ. ἔσωτ. κοιλότη. 0.0395 μ.

δ) Σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τοῦ κτηρίου βρέθηκε σ φ α ρ ι κ ὸ σ υ μ π ι ε σ μ ἔ ν ο ἄ γ γ ε ῖ ο ἀπὸ τεφροπράσινο φλεβωτὸ στεατίτη. Ἐχει ἐπίπεδη βάση, ποὺ διακρίνεται μὲ γωνίωση ἀπὸ τὴν κοιλιά καὶ χεῖλος ἐπίπεδο, ποὺ παρουσιάζει κλίση πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο κυρίως στὸ κάτω τμήμα τῆς κοιλιάς. Ἐχει ὕψ. 0.0413, διάμ. 0.0833, ἔξ. διάμ. χεῖλ. 0.0694, ἔσωτ. διάμ. χεῖλ. 0.0493, διάμ. βάσ. 0.0438, ὕψ. βάσ. 0.048 καὶ βάθος ἔσωτ. κοιλότη. 0.0337 μ.

Γ) ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Στὸ κέντρο τοῦ κτηρίου καὶ πρὸς τὸν Ν τοῖχο, βρέθηκε κρίκος ἴσως ἀπὸ μολύβι. Στῇ ΒΔ γωνία βρέθηκε μιὰ ἀμμουδόπετρα καὶ στῇ ΝΑ γωνία τεμάχιο καμένου ξύλου καὶ τμῆμα καμένου ὀστοῦ. Διάσπαρτα στὸ χώρο τοῦ κτηρίου καὶ στὸ ἀνώτερο πάντοτε ταφικὸ στρώμα βρέθηκαν 13 ἀκόμη δόντια ζώων κατὰ κανόνα μεγάλων ἀλλὰ καὶ ἐνὸς μικροῦ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω βρέθηκαν ἐπίσης σὲ 35 ἀκόμη σημεῖα τοῦ κτηρίου ὅστ᾽ ἀ μικρῶν καὶ μεγάλων ζώων, ὅπως καὶ πουλιῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ περίπτωση ποὺ ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω, βρέθηκαν τέλος σὲ τρία ἀκόμη σημεῖα τοῦ κτηρίου θαλασσινὰ κογχύλια καὶ δέκα ἀκόμη τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τρία ποὺ ἀναφέρθηκαν.

Σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ κτηρίου ἤλθαν σὲ φῶς καὶ μερικά χάλκινα ἀντικείμενα. Στὸ κέντρο τοῦ κτηρίου καὶ κοντὰ στὸν Α τοῖχο του, βρέθηκε κάτω ἀπὸ ἓνα ἀγγεῖο ἓνας χάλκινος κρίκος, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ συμπαγὲς σύρμα στριμμένο σὲ ὅλο τὸ μῆκος του ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μικρὸ τμῆμα τῆς μιᾶς ἀπολήξεώς του. Οἱ ἀπολήξεις του διασταυρώνονται. Σῶζεται ἀκέραιος σὲ πολὺ καλὴ διατήρηση ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τμῆμα τῆς μιᾶς του ἀπολήξεως. Διαστάσεις: διάμ. 0.0189, πάχ. 0.012 μ. Δυὸ ἀκόμη χάλκινα ἀντικείμενα βρέθηκαν διάσπαρτα στὸ κτήριο 19. Τὸ πρῶτο εἶναι στρογγυλὸ ἔλασμα, συμπίεσμένο στὸ κέντρο, ὅπου δημιουργεῖται μιὰ μικρὴ κοιλότητα. Σῶζεται ὁλόκληρο ἐκτὸς ἀπὸ μερικά τεμάχια ποὺ λείπουν ἀπὸ τὴν περιφέρεια. Τὸ ἔλασμα ἔχει διάμ. 0.0129 καὶ πάχ. 0.004 μ. Τὸ δεύτερο εἶναι δύο χάλκινα ἐλάσματα, ποὺ πιθανῶς ἀποτελοῦν κρίκο. Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει μιὰ τρύπα διαμ. 0.0024 μ. στῇ μέσῃ καὶ σῶζει ἔχνη λευκῆς ὕλης, ἴσως φαγεντιανῆς. Τὸ μεγαλύτερο ἔχει διάμ. 0.094, πλάτ. 0.053, πάχ. ἐλάσμ. 0.006 μ. καὶ τὸ δεύτερο διάμ. 0.091, πλάτ. 0.04, πάχ. 0.006 μ. Τέλος ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ψήφους ποὺ ἀναφέρθηκαν βρέθηκαν τρεῖς ἀκόμα, μιὰ ἀπὸ σάρδιο, μιὰ δακτυλιόσχημη ἀπὸ μαύρη φαγεντιανή καὶ μιὰ ἄλλη σφαιρική ἐπίσης ἀπὸ μαύρη φαγεντιανή.

Κατώτερο ταφικὸ στρώμα

Τὸ κατώτερο ταφικὸ στρώμα τοῦ κτηρίου 19 ἀρχίζει ἀπὸ βάθος 0.68 μ. ἀπὸ τὸ σταθερὸ σημεῖο μετρήσεως τοῦ βάθους καὶ φθάνει μέχρι τὸ δάπεδο τοῦ δωματίου. Ἡ διάκριση τῶν δύο στρωμάτων ἔγινε περισσότερο μὲ βάση τὴ διαφοροποίηση στὸν τρόπο τῆς ταφῆς. Στὸ ἀνώτερο ταφικὸ στρώμα βρέθηκαν πλῆθος ἀγγείων καὶ ταφὲς παιδικῆς κυρίως μέσα στὰ ἀγγεῖα, ἐνῶ στὸ κατώτερο οἱ ὅροι ἀντιστρέφονται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν κρανίων ὑπερισχύει σὲ σχέση μὲ τὰ ἀγγεῖα, ποὺ περιορίζονται αἰσθητά. Τὰ περισσότερα κρανία ἀνήκουν σὲ ἐνήλικες καὶ οἱ ταφὲς δὲν γίνονται πιὰ μέσα σὲ ἀγγεῖα ἀλλὰ στὸ ἔδαφος. Ἡ ἀνασκαφικὴ εἰκόνα στὸ κατώτερο ταφικὸ στρώμα ἦταν τὸ ἴδιο συγκεχυμένη μὲ τὸ

άνωτερο, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατό να διακριθούν ταφές. Μόνο σε μία περίπτωση με αρκετή πιθανότητα διακρίθηκαν κάποια συγκεκριμένα άγγεϊα, που συνόδευσαν μία ταφή. Πολλά κρανία, τα χειρότερα διατηρημένα, ανήκουν ίσως σε παλιότερες, παραμερισμένες ταφές, αλλά δεν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία που να ενισχύουν την υπόθεση αυτή.

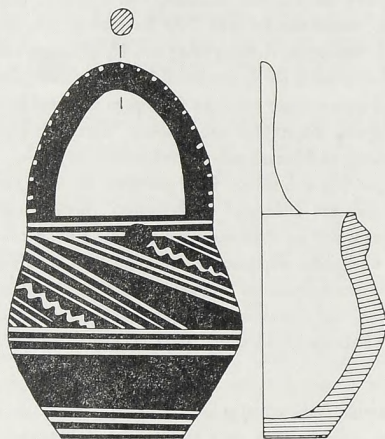
Στο κατώτερο ταφικό στρώμα βρέθηκαν συνολικά 105 κρανία, από τα οποία δύο μόνο αναγνωρίστηκαν σαν παιδικά, 45 άγγεϊα, ένας λίθινος τριπτήρας και μία εύθραπτη πέτρα, δύο ειδώλια, ένα κομμάτι από έλεφαντόδοντο, ένα λίθινο άγγεϊο, περισσότερα από 100 θαλασσινά κοχύλια, 26 κομμάτια λεπίδων όψιανού, 4 περιάπτα, 4 σφραγίδες και 15 ψήφοι περιδεραίου. Σε όκτώ σημεία βρέθηκαν όστᾶ πουλιών ή μικρών ζώων. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στο κατώτερο ταφικό στρώμα βρέθηκαν περισσότερα πολύτιμα αντικείμενα όπως περιάπτα, σφραγίδες και ειδώλια. Έκτος από τα κρανία άριθμητικά υπερέχουν επίσης οι όψιανοί και τα θαλασσινά κοχύλια.

Όπως αναφέρθηκε ήδη πιο πάνω, ή κατάσταση που επικρατούσε στο κατώτερο ταφικό στρώμα, δεν επέτρεψε τη διάκριση συγκεκριμένων ταφών. Γι' αυτό και τα εύρηματα του κατώτερου ταφικού στρώματος του κτηρίου θα αναφερθούν πιο κάτω σε ομάδες σύμφωνα με το χώρο που βρέθηκαν μέσα στο κτήριο. Η άποδοση αντικειμένων σε συγκεκριμένες ταφές είναι πολύ δύσκολη, εκτός από όρισμένες,λάχιστες περιπτώσεις. Είναι φυσικό όμως ότι έτσι όπως διακρίνονται τα αντικείμενα κατά χώρους, σίγουρα θα ανήκουν στις πλησιέστερες ταφές.

Εύρηματα στο ΝΔ τμήμα

α) Στο ΝΔ τμήμα του κτηρίου δίπλα σ' ένα κρανίο ένηλίκου βρέθηκε μνηριαίο όστό, μήκ. 0.40 μ., με κατεύθυνση από Β προς Ν. Το όστό αυτό ίσως να ανήκει στον ίδιο σκελετό με το κρανίο και με άλλα μικρότερα όστᾶ που βρέθηκαν δίπλα. Σαν κτερίσματα στην ταφή αυτή είναι πιθανό να δόθηκαν τρία άγγεϊα που βρέθηκαν πολύ κοντά. Πρόκειται για ένα μικρό άγγεϊο σε σχήμα καλαθιού, μία προχοΐσκη και ένα άωτο κύπελλο. Το άγγεϊο σε σχήμα καλαθιού (εικ. 10), που βρέθηκε άκέραιο και πεσμένο στο πλάι, έχει διαστάσεις ύψ. 0.076, διάμ. χείλ. 0.063, μέγ. διάμ. 0.078, διάμ. βάσ. 0.042 και ύψος μαζί με τη λαβή 0.126 μ. Το άγγεϊο έχει βάση επίπεδη, σώμα έλαφρά τροπιδωτό, στο άνωτερο τμήμα δέ είναι σχεδόν κυλινδρικό, χωρίς ιδιαίτερη δήλωση του χείλους. Το χείλος γεφυρώνεται με ψηλή καλαθόσχημη κυλινδρική λαβή. Κάτω ακριβώς από το χείλος και σε σημεία ανάμεσα στις λαβές υπάρχουν μικρές πλαστικές προεξοχές. Το άγγεϊο είναι από κιτρινωπό πηλό και σ' όλη την έξωτερική του επιφάνεια, τη λαβή και τμήμα του χείλους έσωτερικά καλύπτεται με καστανό έξίτηλο έπίχρισμα. Είναι διακοσμημένο με συστάδες από λεπτές όριζόντιες ταινίες άσπρου χρώματος στη βάση, την κοιλιά και το χείλος.

Στὸν ὄμο, ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀνώτερες συστάδες ταινιῶν ὑπάρχουν συστάδες ἀπὸ λοξὲς γραμμὲς ποὺ ἐναλλάσσονται μὲ πριονωτὲς γραμμὲς. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς λαβῆς ἔχει παράλληλες ταινίες. Ἡ π ρ ο χ ο ῖ σ κ η ἔχει κατασκευασθεῖ ἀπὸ ροδόχρωμο καθαρὸ πηλὸ. Ἐχει βάση ἐπίπεδη, σῶμα σφαιρικό, λαιμὸ ψηλὸ κυλινδρικό, πρόχυση λοξότμητη. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι βαμμένο ἐξωτερικὰ σ' ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα. Ἐχει ὕψ.

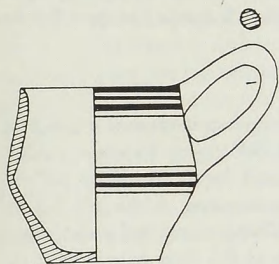
Εἰκ. 10. Καλαθόσχημο ἀγγεῖο ἀπὸ τὸ κτῆριο 19.

0.113, διάμ. βάσ. 0.037 καὶ μέγ. διάμ. 0.045 μ. Τὸ κύπελλο εἶναι ἡμισφαιρικό, χωρὶς λαβή, μὲ δακτυλιόσχημη βάση, κοίλη ἀπὸ κάτω, ὕψ. 0.066, διάμ. χεῖλ. 0.072 καὶ διάμ. βάσ. 0.043 μ. Πηλὸς κιτρινωπός, ἀκάθαρτος. Ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου μέσα κι ἔξω, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βάση καλύπτεται μὲ καστανόμαυρο, πολὺ ἐξίτηλο ἐπίχρισμα. Ἡ διακόσμηση μὲ λευκὸ ἐπίθετο χρῶμα, πολὺ ἐξίτηλο. Διακρίνονται δύο ταινίες στὴν κοιλιά.

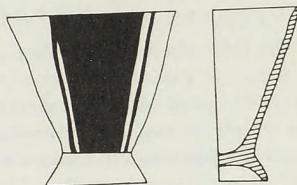
β) Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ κρανίου, τῶν ὀστέων καὶ τῶν ἀντικειμένων ποὺ ἴσως συνόδευσαν τὴν προηγούμενη ταφή, φάνηκε κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὰ καὶ στὸ ΝΔ τμήμα τοῦ δωματίου ὁμάδα εὐρημάτων ἀπὸ 14 κρανία, ἓνα εἰδώλιο ζώου κι ἓνα ἀγγεῖο μαζί μὲ εἴκοσι θαλασσινὰ κογχύλια καὶ δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ. Τὰ κρανία ἦταν κυριολεκτικὰ στιβαγμένα στὴ ΝΔ γωνία τοῦ κτηρίου.

Τὸ πῆλινο εἰδώλιο ποὺ βρέθηκε ἀνάμεσα στὰ κρανία, ἀποδίδει ἓνα τετράπο-

δο ζῶο (πίν. 218α), δυσδιάγνωστου είδους, με σῶμα επίμηκες, ἀτρακτοειδές, κοίλο ἐσωτερικά. Τὸ κεφάλι εἶναι συνέχεια τοῦ κορμοῦ καὶ ἡ πίσω ἀπόληξη ἀποδίδεται σχηματικά. Τὰ πόδια ἀντικαθιστοῦν τέσσερις διάτρητες δισκοειδεῖς ἀποφύσεις. Τὸ στόμα ἀποδίδεται με ἐγκοπὴ, ἐνῶ τὰ μάτια καὶ τὰ ρουθούνια με τρύπες. Πηλὸς ἀνοιχτός, κίτρινος, καθαρὸς. Διακόσμηση με σκοῦρο καστανὸ χρώμα. Δυὸ ἐγκάρσιες ζῶνες ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ πόδια, ἐνώνονται μεταξὺ τους με δυὸ ἄλλες πλάγιες ἐλαφρὰ καμπύλες. Οἱ ζῶνες αὐτὲς ἀποτελοῦν-

Εἰκ. 11. Κύπελλο ἀπὸ τὸ κτήριο 19.

Εἰκ. 12. Κύπελλο ἀπὸ τὸ κτήριο 19.

ται ἀπὸ κεντρικὴ ζώνη διαγραμμισμένη ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ λεπτότερες, παράλληλες διπλὲς γραμμές.

Κοντὰ στὸν Ν τοῦχο καὶ στὴ ΝΔ γωνία τοῦ δωματίου βρέθηκε μόνωτο τ ρ ο π ι δ ω τ ὸ κ ὺ π ε λ λ ο (εἰκ. 11, πίν. 217δ, δεύτερο ἀπὸ ἀριστερά), ὕψ. 0.059, διαμ. βάσ. 0.039, καὶ διαμ. χεῖλ. 0.05 μ., με ἐπίπεδη βάση, χεῖλος κάθετο καὶ λαβὴ κάθετη κυλινδρική, ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένη. Τὸ κύπελλο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ κιτρινοκόκκινο πηλὸ κι ὁλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια καλύπτεται με καστανόμαυρο ἐξίτηλο χρώμα. Στὴν κοιλία καὶ τὸ χεῖλος ὑπάρχουν συστάδες ἀπὸ τρεῖς ταινίες. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου βρέθηκε τεμάχιο λεπίδας ὀψιανοῦ καὶ ὁστὰ μικρῶν ζώων.

γ) Στὸν ἴδιο χῶρο καὶ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὁμάδα εὐρημάτων βρέθηκαν ἄλλα δυὸ κρανία, τρία μικρὰ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀκόμη θαλασσινὰ κοχύλια. Τὸ πρῶτο ἀγγεῖο ἀνήκει στὸν τύπο τῆς π ρ ο χ ο ῖ σ κ η ς με ἐπίπεδη βάση, ἀπίοσχημο σῶμα, λαιμὸ χαμηλὸ κυλινδρικό, κάθετη κυλινδρική λαβὴ καὶ κάθετη ὀπισθότμητη προχολή. Τὰ ἐξωτερικά του τοιχώματα ἔχουν καστανὸ ἐπίχρυσμα. Ἄβαφος εἶναι ὁ λαιμὸς καὶ ἡ λαβή. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψος 0.107, διάμ. βάσ. 0.035 καὶ μέγ. διάμ. 0.075 μ. Τὸ δεύτερο ἀγγεῖο εἶναι μικρὴ λ ο π ᾶ δ α με ἐπίπεδη βάση καὶ κωνικὸ σῶμα ἀπὸ ροδόχρωμο, σχεδὸν καθαρὸ πηλὸ. Ἡ ἐπιφάνειά της εἶναι ἀνώμαλη. Ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά τὸ ἀγγεῖο εἶναι βαμμένο με κόκκινο ἐξίτηλο χρώμα. Τὸ τρίτο ἀγγεῖο εἶναι ἄωτο κ ὺ π ε λ λ ο με

κυλινδρικό σῶμα πού στενεύει ἐλαφρὰ πρὸς τὴν ἐπίπεδη βάση, λαμβό χαμηλό, κυλινδρικό, κάθετα τοιχώματα, χωρὶς ἰδιαίτερη δῆλωση χεῖλους καὶ μικρὴ πρόχυση. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι ἀδιακόσμητο, κατασκευασμένο ἀπὸ κιτρινωπὸ καθαρὸ πηλό. Ὑψ. 0.055, μέγ. διάμ. 0.058, διάμ. βάσ. 0.037 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.053 μ. Στὸν ἴδιο χῶρο βρέθηκαν ἐπίσης θαλασσινὰ κοχύλια.

Εὐρήματα στὸ Ν τμήμα

Στὸ Ν τμήμα τοῦ δωματίου καὶ στὴ μέση περίπου τοῦ Ν τοίχου βρέθηκαν τρία κρανία καὶ μερικὰ μεριαῖα ὀστᾶ. Ἀνάμεσα στὰ κρανία βρέθηκαν δυὸ θαλασσινὰ κοχύλια.

Εὐρήματα στὸ ΝΑ τμήμα

α) Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν εὐρημάτων τοῦ ἀνώτερου ταφικοῦ στρώματος, φάνηκε στὸ κατώτερο ταφικὸ στρώμα καὶ στὴ ΝΑ γωνία τοῦ κτηρίου μιὰ ὁμάδα εὐρημάτων ἀπὸ τέσσερα κρανία, πέντε μικρὰ ἀγγεῖα, μιὰ ψῆφο καὶ πέντε θαλασσινὰ κοχύλια. Τὰ κρανία ἦταν διασκορπισμένα. Δίπλα στὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ πού βρισκόταν δυτικότερα ἀπὸ τ' ἄλλα βρέθηκε ψῆφος ἀπὸ μαύρη πέτρα καὶ πέντε θαλασσινὰ κοχύλια. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τὰ δυὸ εἶναι ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, δυὸ μόνωτα καὶ μιὰ προχοΐσκη.

Τὸ πρῶτο ἄωτο κωνικὸ κύπελλο (εἰκ. 12) ἔχει δακτυλιοειδῆ, κοίλη κάτω βάση καὶ διακόσμηση μὲ καστανὸ σκοτεινὸ χρῶμα, ἐξίτηλο. Στὸ σῶμα ὑπάρχουν τρεῖς συστάδες ἀπὸ τρεῖς κάθετες γραμμές, ἡ μεσαία ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι πολὺ παχιά. Στὴ βάση καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους ταινία. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.058, διάμ. βάσ. 0.034 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.056 μ. Τὸ δεύτερο ἄωτο κωνικὸ κύπελλο, πού σώζεται ἀκέραιο, ἔχει δισκοειδῆ βάση, ἐλαφρὰ κοίλη κάτω καὶ εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ κοκκινωπὸ, ἀκάθαρτο πηλό. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ἐξωτερικὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κατώτερο τμήμα τῆς βάσης καὶ ἐσωτερικὰ τὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ χεῖλους, καλύπτεται μὲ καστανὸ σκοτεινὸ χρῶμα ἐξίτηλο. Φέρει διακόσμηση μὲ ἐπίθετο λευκὸ, πολὺ ἐξίτηλο. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια, κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, ὑπάρχει παχιά ταινία. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.078, διάμ. βάσ. 0.043 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.043 μ.

Τὸ ἓνα μόνωτο κύπελλο, πού σώζεται ὁλόκληρο, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μικρὸ τμήμα πού λείπει ἀπὸ τὸ χεῖλος, ἔχει βάση ἐπίπεδη, σῶμα σφαιρικό, πού γίνεται κωνικὸ πρὸς τὰ κάτω καὶ χεῖλος λεπτὸ πού κλίνει πρὸς τὰ ἔξω. Στὸ ὕψος τῶν ὤμων ὑπάρχει μιὰ λαβὴ κυλινδρική συμπίεσμένη καὶ λίγο ὑπερψωμένη. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπός, καθαρός. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου μέσα καὶ ἔξω, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ λαβή, εἶναι βαμμένη μὲ ἐξίτηλο μαῦρο χρῶμα σὲ διάφορους τόνους ἀπὸ τὸ ἀνομοιομερὲς ψήσιμο. Κηλίδα ἀπὸ τὸ ἴδιο χρῶμα ὑπάρχει στὴ βάση. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.061, διάμ. βάσ. 0.032, μέγ. διάμ. 0.086 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.090 μ. Τὸ ἄλλο μόνωτο κύπελλο σώζεται ἀκέραιο. Ἐχει ἡμι-

σφαιρικό σῶμα, ξεχωριστή επίπεδη βάση και κάθετη ταινιοειδῆ λαβή, υπερυψωμένη. Φέρει διακόσμηση από καστανόμαυρο χρώμα, πολύ εξίτηλο. Έσωτερικά είναι βαμμένο με χρώμα και έξωτερικά έχει από μιὰ ταινία στὴ βάση και στὸ χεῖλος και ἀνάμεσα μιὰ ζώνη ἀπὸ τέσσερα παχιά ἡμικύκλια. Στὸ ἀνώτερο τμήμα τῆς λαβῆς ὑπάρχουν δυὸ παχιές γραμμές και κάτω ἀπὸ τὴ βάση σώζεται τμήμα ταινίας. Τὸ ἀγγεῖο έχει ὕψ. 0.036, διάμ. βάσ. 0.040 και διάμ. χεῖλους 0.057 μ.

Τέλος ἡ πρόχους, ποὺ σώζεται ἀκέραιη, έχει σφαιρικό σῶμα, επίπεδη βάση, ψηλὸ κυλινδρικό λαιμό, πρόχυση ὑπερυψωμένη και κάθετη κυλινδρική λαβή. Εἶναι κατασκευασμένη ἀπὸ κιτρινοκόκκινο, ἀκάθαρτο πηλὸ κι έχει δυσδιάκριτη διακόσμηση ἀπὸ κοκκινωπὸ, εξίτηλο χρώμα. Στὸ λαιμὸ φέρει πλατιά ταινία, ποὺ οἱ ἀπολήξεις τῆς τυλίγουν τὴ ρίζα τῆς λαβῆς γιὰ νὰ σχηματίσουν ἓνα Λ ποὺ κρέμεται. Στὸ χεῖλος ὑπάρχει λεπτὴ ταινία. Τὸ ἀγγεῖο έχει ὕψ. 0.103, διάμ. βάσ. 0.040 και μέγ. διάμ. 0.078 μ.

β) Στὸ ΝΑ τμήμα τοῦ δωματίου και μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῆς προηγούμενης ὁμάδας εὐρημάτων βρέθηκαν μιὰ σφραγίδα, ἓνα εἰδῶλιο, ἓνα μικρὸ ἀγγεῖο και θαλασσινὰ κοχύλια κοντὰ σὲ τέσσερα κρανία μετὰ τὰ ὁποῖα φαίνεται πὼς εἶχαν κάποια σχέση.

Τὸ εἰδῶλιο ποὺ κατασκευάστηκε ἀπὸ ἀκάθαρτο πηλὸ έχει ἐπίμηκες σχῆμα και καταλήγει στὴ μιὰ ἄκρη του σὲ τριγωνική κεφαλόσχημη ἀπόληξη. Ἡ ἄλλη ἄκρη του διασπᾶται σὲ τρεῖς ἀποφύσεις. Δυὸ ἀκόμη ἀποφύσεις, ποὺ θυμίζουν χέρια, γεννιοῦνται ἀπὸ τὸν κορμὸ σὲ σταυρόσχημη διάταξη.

Ἡ σφραγίδα (πίν. 215α, πρώτη στὴν πάνω σειρά, ἀριστερὰ) εἶναι κυλινδρική ἀπὸ γκριζοπράσινο στεατῖτη μετὰ τρεῖς τρύπες γιὰ ἀνάρτηση, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μιὰ εἶναι διαμπερής. Ὑψ. 0.0151, διάμ. 0.0116 και διάμ. ὁπῶν 0.0038 - 0.004 μ. Ἐχει δυὸ σφραγιστικές ἐπιφάνειες ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μιὰ διακοσμεῖται μετὰ σπειροειδῆ θέματα. Ἡ μιὰ σπείρα διακρίνεται κανονικά, ἐνῶ ἀπὸ τίς ἄλλες τρεῖς φαίνεται μόνο μιὰ καμπύλη. Ἡ ἄλλη σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια έχει πάλι σπειροειδῆ, ἀλλὰ και ἄλλα φυλλοειδῆ κοσμήματα.

Τὸ ἀγγεῖο εἶναι μόνωτο ἡμισφαιρικό κύπελλο. Ἐχει βάση επίπεδη και κάθετη, ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένη ταινιοειδῆ λαβή, συμπίεσμένη πρὸς τὸ χεῖλος και κυλινδρική πρὸς τὸ σῶμα. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος, καθαρὸς. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι βαμμένο ἑσωτερικά και ἐξωτερικά σ' ὁλόκληρην τὴν ἐπιφάνεια μετὰ κόκκινο εξίτηλο χρώμα. Ἐχει ὕψ. 0.059, διάμ. βάσ. 0.052 και διάμ. χεῖλ. 0.081 μ.

Τέλος στὸ ἴδιο τμήμα βρέθηκαν δύο ὁμάδες, ἡ μιὰ ἀπὸ τέσσερα και ἡ ἄλλη ἀπὸ τρία θαλασσινὰ κοχύλια.

γ) Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν εὐρημάτων ἀπὸ τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ κτηρίου, ποὺ ἀναφέρθηκαν πρὶν πάνω, φάνηκε στὸ τμήμα αὐτὸ νέα ὁμάδα ἀντικειμένων. Ἡ ὁμάδα αὕτὴ περιέλαβε πέντε κρανία, ἓνα ἀγγεῖο, 9 θαλασσινὰ κοχύλια, ἓνα κομμάτι λεπίδας ὀφθαλμοῦ και τρεῖς ψήφους. Τὰ κρανία ἦταν διάσπαρτα στὸ τμή-

μα αὐτὸ τοῦ κτηρίου, τὰ τέσσερα βορειότερα καὶ τὸ πέμπτο σὲ ἐπαφῇ μὲ τὸν Ν τοῖχο τοῦ κτηρίου. ΝΑ τοῦ βορειότερου κρανίου βρέθηκε ἄριστα διατηρημένο ἄωτο κωνικὸ κύπελλο μὲ κωνικὴ δακτυλιόσχημη βάση. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς ἀνοιχτός, καθαρὸς. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι βαμμένο ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ μὲ καστανοκόκκινο χροῶμα ἀραιό, ἐξίτηλο σὲ πολλὰ σημεῖα. Ἡ βάση εἶναι ἄβαφη. Ἔχει ὕψ. 0.055, διάμ. βάσ. 0.03 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.051 μ. Ἀνάμεσα στὰ πέντε κρανία βρέθηκαν σὲ διασπορὰ 9 θαλασσινὰ κοχύλια. Δίπλα στὸ νοτιότερο κρανίον βρέθηκε κομμάτι λεπίδας ὀψιανοῦ. Στὸ Δ τμήμα τῶν 4 βορειότερων κρανίων βρέθηκαν τρεῖς ψῆφοι ἀπὸ βαθυπράσινο στεατίτη. Ἀπ' αὐτὲς ἡ μία εἶναι σταγονόσχημη, ἡ ἄλλη ἑλλειψοειδὴς μὲ τρεῖς συμμετρικὲς ἀποφύσεις καὶ ἡ τρίτη ἀκανόνιστη πρισματικὴ μὲ μικρὴ ἀπόφυση στὴ μιὰ τῆς ἀπόληξης.

δ) Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ὁμάδα αὐτὴ τῶν εὐρημάτων φάνηκε νέα ποὺ περιλαμβάνει πέντε κρανία, ἓνα διπλὸ ἀγγεῖο, μιὰ μοναδικῆς τέχνης σφραγίδα καὶ πέντε κομμάτια λεπίδων ὀψιανοῦ. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στὴ ΝΑ γωνία τοῦ δωματίου ἦταν τοποθετημένη μιὰ ἐπίπεδη πέτρα. Ἡ ὁμάδα τῶν εὐρημάτων ποὺ ἐξετάζεται βρέθηκε λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς πάνω ἐπιφάνειας τῆς πέτρας. Ἀπὸ τὰ κρανία δυὸ βρέθηκαν Β τῆς πέτρας, δυὸ στὸ Δ τμήμα τῆς καὶ ἓνα στὸ ΝΑ.

Βόρεια τοῦ κρανίου ποὺ βρίσκεται στὸ ΝΑ τμήμα τῆς πέτρας, βρέθηκε διπλὸ ἀγγεῖο, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ ξεχωριστὰ ἀγγεῖα, ἓνα ἀνοιχτὸ κι ἓνα κλειστὸ ποὺ ἐπικοινωνοῦν στὸ ὕψος τῆς κοιλιᾶς μὲ ξεχωριστὸ κυλινδρικό στέλεχος. Τοῦ δεύτερου τὸ σῶμα εἶναι σφαιρικό ποὺ ἔχει συμπιεστεῖ μὲ ἐπίπεδη βάση. Ἡ λαβὴ ἦταν κυλινδρική στὴν κορυφὴ τοῦ κλειστοῦ ἀγγείου καὶ κατέληγε σὲ ταινιοειδῆ στὸ χεῖλος τοῦ ἀνοιχτοῦ. Ὁ πηλὸς εἶναι κοκκινωπὸς καθαρὸς κι ὀλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καὶ τὸ χεῖλος ἐσωτερικὰ καλύπτεται μὲ καστανόμαυρο ἐπίχρισμα, ἐξίτηλο. Στὸ ὕψος τῆς κοιλιᾶς καὶ τῶν δύο ἀγγείων ὑπάρχουν δυὸ παράλληλες ταινίες. Μιὰ κάθετη ταινία ὀρίζει τὸ κυλινδρικό στέλεχος ποὺ ἐνώνει τὰ δυὸ ἀγγεῖα. Στὸ ἀνοιχτὸ ἀγγεῖο ὑπάρχει μιὰ ταινία κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ συστάδες ἐνάλληλων ἀντικόρυφων τριγώνων στὴν κοιλιὰ. Στὸ κλειστὸ ἀγγεῖο ὑπάρχουν συστάδες ἐνάλληλων ἀντικόρυφων τριγώνων καὶ συστάδες λοξῶν γραμμῶν. Τὸ ἀνοιχτὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.066, μέγ. διάμ. 0.066, διάμ. βάσ. 0.036 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.053 μ. τὸ κλειστὸ ἔχει ὕψ. 0.051, μέγ. διάμ. 0.059 καὶ διάμ. βάσ. 0.032 μ.

Ἡ σφραγίδα (πίν. 218γ) ἤλθε στὸ φῶς Δ τῶν κρανίων ποὺ βρέθηκαν Δ τῆς πέτρας κι εἶναι ἐλεφάντινη κυλινδρική μὲ ξεχωριστὸ τετράγωνο ἑξάρμα γιὰ τὴν ἀνάρτηση. Εἶναι ἄριστα διατηρημένη μὲ λίγα μόνο ἀπολεπίσματα. Ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια στὴ βάση διακοσμεῖται μὲ σύμπλεγμα C σπειρῶν ποὺ ἀπολήγουν σὲ φυλλοειδεῖς ἀποφύσεις. Ὀλόκληρη ἡ κυλινδρική ἐπιφάνεια τῆς σφραγίδας διακοσμεῖται μὲ γλυφὲς σὲ σχῆμα φύλλων σὲ δυὸ ἐπάλληλες σειρὲς

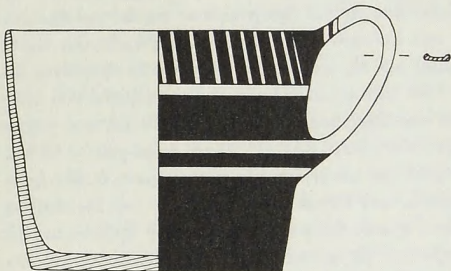

πάνω και κάτω από τις όποιες υπάρχουν σπείρες. 'Η σφραγίδα έχει ύψ. 0.0251, διάμ. βάσ. 0.0134, πλάτ. έξάρμ. 0.0051 και διάμ. όπης 0.0028 μ.

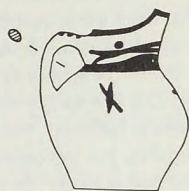
Στὸν ἴδιο χῶρο βρέθηκαν επίσης πέντε κομμάτια λεπίδων όψιανού, τρία κοντά στο βορειότερο από τὰ δύο κρανία Β τῆς πέτρας, ένα κοντά στα κρανία Δ τῆς πέτρας και ένα στο Α τμήμα της κοντά στο διπλό άγγείο.

Εύρηματα στο ΒΑ τμήμα

α) Στο ΒΑ τμήμα τοῦ κτηρίου 19 και στο κατώτερο ταφικό στρώμα βρέθηκε ομάδα άντικειμένων αποτελούμενη από δέκα κρανία, τρία άγγεία, 4 κομ-

Εικ. 13. Μόνωτο κύπελλο από τὸ κτήριο 19.

Εικ. 14. Προχοΐσκη από τὸ κτήριο 19.

μάτια λεπίδων όψιανού, μιὰ σφαιρική συμπιεσμένη ψῆφο από όρεία κρύσταλλο και θαλασσινά κοχύλια. Τὰ κρανία βρέθηκαν κυρίως σὲ έπαφή με τὸν Β και τὸν Α τοῦχο.

'Από τὰ άγγεία τὸ ένα είναι μόνωτο κύπελλο (εϊκ. 13) με βάση επίπεδη, σῶμα κυλινδρικό και τοιχώματα σχεδόν κάθετα και λεπτά. Στὸν ὅμο ὑπάρχει κάθετη συμπιεσμένη λαβή που σχηματίζει κοιλότητα στην πάνω επιφάνεια. 'Ο πηλός είναι καστανός ανοιχτός, καθαρός και ἡ επιφάνεια τοῦ άγγείου αρκετά άνώμαλη. 'Ολόκληρη ἡ επιφάνεια έσωτερικά και έξωτερικά εκτός από τῇ λαβή είναι βαμμένη με έξίτηλο πυκνὸ καστανὸ χρῶμα. Διακόσμηση με τρεῖς ταινίες σὲ άσπρο χρῶμα, δύο στο ὕψος τοῦ κάτω μέρους τῆς λαβῆς και μιὰ τρίτη στὸν ὅμο. Λοξές γραμμὲς διακοσμούν τὸ χεῖλος. Τὸ άγγείο έχει ὕψ. 0.080, διάμ. βάσ. 0.085 και διάμ. χείλ. 0.103 μ.

Τὸ δεύτερο άγγείο είναι σφαιρική προχοΐσκη (εϊκ. 14) με επίπεδη βάση, κυλινδρικό κοντὸ λαιμό, πρόχυση ὑπερυψωμένη και κάθετη κυλινδρική λαβή. Διακόσμηση γραπτή και πλαστική. 'Η γραπτή διακόσμηση είναι από καστανόμαυρο έξίτηλο χρῶμα· στὸς ὅμους ὑπάρχουν συμμετρικά τοποθετημένα τρία Χ. Στὸ λαιμὸ συστάδα από μιὰ πλατιά και δυὸ λεπτές ταινίες. Πάνω από τῇ συστάδα τῶν ταινιῶν, στα πλάγια τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχουν δύο πλαστικές προ-

εξοχές, βαμμένες. Τὸ χεῖλος περιβάλλεται ἀπὸ λεπτὴ ταινία. Στὸ σημεῖο ποὺ ἐνώνεται ἡ λαβὴ μὲ τὸ χεῖλος ὑπάρχει μιὰ συστάδα τριῶν παράλληλων γραμμῶν, λοξὰ τοποθετημένων. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.058, μέγ. διάμ. 0.047, μέγ. διάμ. βάσ. 0.027 καὶ ἐλάχ. διάμ. βάσ. 0.025 μ.

Τὸ τρίτο ἀγγεῖο εἶναι ἀκέρατος πιθαμοφόρισκος (πίν. 219α) μὲ ἀπίσχημο σῶμα, βάση ἐπίπεδη, λαιμὸ χαμηλὸ, χεῖλος ποὺ γέρνει πρὸς τὰ ἔξω καὶ λαβὲς ὀριζόντιες κυλινδρικές, ὑπερυψωμένες στὸ ὕψος τῶν ὤμων. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ κιτρινωπὸ καθαρὸ πηλὸ καὶ διακοσμεῖται μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα. Κάτω ἀπὸ τὶς λαβὲς ὑπάρχει μιὰ ὀριζόντια ταινία καὶ μιὰ δευτέρη στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ. Σὲ κάθε ὀψη τοῦ ἀγγείου, μεταξὺ τῶν λαβῶν σχηματίζεται ἓνα ἰσόπλευρο τρίγωνο, ποὺ ὀρίζεται ἀπὸ τὶς δυὸ προηγούμενες ταινίες καὶ ἀπὸ σύστημα παράλληλων ταινιῶν ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν κατώτερη ὀριζόντια ταινία καὶ περνοῦν ἀνάμεσα στὸ λαιμὸ καὶ τὶς λαβές. Στὸ κέντρο τῶν τριγώνων δισκία. Στὴν πάνω ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν καὶ εἰδικότερα στὸ σημεῖο ποὺ ἐνώνονται μὲ τὸ σῶμα ὑπάρχουν συστάδες παράλληλων γραμμῶν καὶ στὸ χεῖλος μιὰ ταινία. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.068, διάμ. βάσ. 0.030 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.039 μ.

β) Στὸ ἴδιο τμήμα τοῦ κτηρίου καὶ κάτω ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὁμάδα ἀντικειμένων βρέθηκαν πέντε κρανία καὶ κοντὰ τοὺς 5 ἀγγεῖα, δυὸ ἐλεφάντινες σφραγίδες, ἓνα περίεργο, πέντε ψῆφοι, δυὸ κομμάτια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ 12 θαλασσινὰ κοχύλια. Τὰ τέσσερα ἀπὸ τὰ κρανία βρέθηκαν τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β πρὸς Ν στὰ Α τοιχώματα τοῦ κτηρίου, τὸ πέμπτο λίγο δυτικότερα. Κάτω ἀπὸ τὸ βορειότερο ἀπὸ τὰ κρανία βρέθηκαν τρία ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα, ἓνα διπλὸ ἀγγεῖο, ἓνα μικρὸ ἄωτο κωνικὸ κύπελλο καὶ μιὰ πρόχους.

Τὸ διπλὸ ἀγγεῖο (πίν. 218β) ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ἀνοιχτὸ καὶ ἓνα κλειστὸ ἀγγεῖο ποὺ συνδέονται μ' ἓνα κοῖλο στέλεχος. Τὸ ἀνοιχτὸ ἀγγεῖο ἔχει σφαιρικὸ σχῆμα καὶ ψηλὸ χεῖλος ποὺ κλίνει πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ κλειστὸ ἀγγεῖο ἔχει σφαιρικό, ἐλαφρὰ τροπιδωτὸ σῶμα. Τὰ δυὸ ἀγγεῖα ποὺ συνδέονται μὲ κυλινδρική ὑπερυψωμένη λαβὴ ἔχουν ἐπίπεδες βάσεις. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος, καθαρὸς. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ διπλοῦ ἀγγείου καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χείλους τοῦ ἀνοιχτοῦ καλύπτονται μὲ κόκκινο ἀραιὸ ἐξίτηλο χρῶμα. Τὸ κλειστὸ ἀγγεῖο ἔχει σωζ. ὕψ. 0.051, διάμ. βάσ. 0.04 καὶ μέγ. διάμ. 0.055 μ. Τὸ ἀνοιχτὸ σωζ. ὕψ. 0.06, διάμ. βάσ. 0.04, μέγ. διάμ. 0.062 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.05 μ.

Ἡ πρόχους ἔχει ἐπίπεδη βάση, σφαιρικὸ σῶμα, λαιμὸ ψηλὸ, κυλινδρικό, κάθετη κυλινδρική λαβὴ καὶ ὀπισθότμητη πρόχυση. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινοκόκκινος καθαρὸς. Σ' ὅλη τὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια διακρίνονται ἴχνη ἀπὸ ἀπόξεση μ' αἰχμηρὸ ἀντικείμενο. Τὸ σφαιρικὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου καὶ ἡ βάση του καλύπτονται ἀπὸ κοκκινωπὸ μαῦρο χρῶμα, ἐξίτηλο. Ἰχνη ἀπὸ τὸ ἴδιο χρῶμα ὑπάρχουν καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς λαβῆς καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς προχοῆς. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.115, διάμ. βάσ. 0.064 καὶ μέγ. διάμ. 0.097 μ.

Τὸ κύπελλο εἶναι ἄωτο, μὲ κωνικὸ σῶμα καὶ ἐπίπεδη βάση. Ὁ πηλὸς του

εἶναι κιτρινοκόκκινος, ἀκάθαρτος κι ὀλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνειά του καὶ μεγάλο τμήμα τοῦ χεῖλους ἐσωτερικὰ καλύπτεται μὲ καστανὸ ἐπίχρισμα, πολὺ ἐξίτηλο. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος καὶ τοῦ χεῖλους παρατηροῦνται ἴχνη ἐργαλείου μὲ δόντια. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει μέγ. ὕψ. 0.051, ἐλάχ. ὕψ. 0.048, διάμ. βάσ. 0.027 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.052 μ.

Τὸ τέταρτο ἀγγεῖο βρέθηκε νότια τοῦ δυτικότερου ἀπὸ τὰ κρανία. Εἶναι μεγάλου μόνου κωνικοῦ κύπελλο. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη. Τὸ ἐλαφρὰ δικωνικὸ σῶμα, κλίνει πρὸς τὰ ἔξω στὸ χεῖλος, ποὺ σχηματίζεται τρίλοβο. Ἡ λαβὴ εἶναι κάθετη ταινιοειδής. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος καθαρὸς, ἡ ἐπιφάνεια ἀνώμαλη καὶ τὰ τοιχώματα λεπτά. Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ τὸ ἀγγεῖο εἶναι βαμμένο μὲ καστανοκόκκινο ἐξίτηλο χρῶμα. Ἐχει μέγ. ὕψ. 0.102, διάμ. βάσ. 0.077 καὶ μέγ. διάμ. χεῖλ. 0.174 μ.

Τὸ πέμπτο ἀγγεῖο ποὺ βρέθηκε Ν τοῦ προηγούμενου, εἶναι μόνου κύπελλο (πίν. 217δ, πρῶτο ἀπὸ δεξιά, 219β) μὲ τροπιδωτὸ σῶμα, ἐπίπεδη βάση, κάθετο χεῖλος καὶ κάθετη κυλινδρική, ἐλαφρὰ υπερυψωμένη λαβή. Ὁ πηλὸς τοῦ εἶναι κιτρινοκόκκινος κι ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ταινία στὴν κοιλιὰ, καὶ τὸ χεῖλος ἐσωτερικὰ, καλύπτεται μὲ καστανόμαυρο ἐξίτηλο χρῶμα. Στὴν κοιλιὰ ὑπάρχει μιὰ ταινία μὲ ἐγχάρακτο δικτυωτό. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.062, διάμ. βάσ. 0.037 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.048 μ.

Οἱ δυὸ σφραγίδες βρέθηκαν δυτικὰ τῶν 4 κρανίων. Ἡ πρώτη εἶναι ἐλεφάντινη κυλινδρική, μὲ δυὸ σφραγιστικὲς ἐπιφάνειες καὶ τρεῖς ὁπές γιὰ ἀνάρτηση. Ἡ κύρια σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια, ποὺ εἶναι καὶ μεγαλύτερη διακοσμεῖται μὲ 4 λιοντάρια ποὺ προχωροῦν κυκλικὰ πρὸς τὰ ἀριστερά, γύρω ἀπὸ κεντρικὸ κόσμημα σὲ σχῆμα διπλοῦ φύλλου. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιοντάρια ἔχει τοποθετηθεῖ κάθετα καὶ εἶναι στραμμένο πρὸς τὸ κέντρο. Τὰ λιοντάρια ἔχουν ἐπιμήκη σώματα καὶ χαίτη ποὺ ἀποδίδεται ἐγχάρακτα μὲ δυὸ διπλὲς σειρὲς γραμμῶν. Τὰ ζῶα ἔχουν μακριὰς οὐρὲς ποὺ λυγίζουν στὴν ἄκρη κι ἡ καμπύλη τῆς κοιλιᾶς ἀνεβαίνει γιὰ νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὴ γραμμὴ τῶν πίσω ποδιῶν, δίνοντας ἔτσι μεγαλύτερη ἔνταση καὶ πλαστικότητα στὸ περίγραμμα. Μὲ ἐγχάραξεις διακοσμοῦνται καὶ τὰ φύλλα στὸ κέντρο. Ἡ ἄλλη σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια διακοσμεῖται μὲ δυὸ ἀντίωπα ζῶα ἴσως αἰγάγρους πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ ἐπιμήκη λεπτὸ κορμὸ καὶ ἔντονος καμπύλες στὴ ράχη, τὴν κοιλιὰ καὶ τὰ πίσω μακριὰ πόδια καὶ τὸ λαιμό. Ἡ σφραγίδα ἔχει ὕψ. 0.0232, μέγ. διάμ. 0.0191, ἐλάχ. διάμ. 0.0172 καὶ διάμ. πρ. 0.0038 - 0.004 μ. Ἡ ἄλλη σφραγίδα (πίν. 215α, κάτω σειρὰ στὴ μέση) εἶναι πάλι ἐλεφάντινη, ἀλλὰ κομβόσχημη, κωνική, μὲ τρεῖς ὁπές γιὰ ἀνάρτηση. Ἡ διατήρησή της εἶναι ἄριστη. Ἡ σφραγιστικὴ τῆς ἐπιφάνεια εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀπλὴ καὶ διακοσμεῖται μὲ ἐγχάρακτο σύμπλεγμα σπειρῶν. Ἡ σφραγίδα ἔχει ὕψ. 0.0082, διάμ. 0.0112 καὶ διάμετρο 0.0025 μ.

ΝΔ τοῦ νότιου κρανίου βρέθηκε ἐλεφάντινο, κωνικὸ περίαπτο μὲ ὅπῃ γιὰ ἀνάρτηση, κάθετη πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ὕψους του. Μέσα στὴν ὅπῃ σώζεται τε-

μάχιο ἐλεφάντινης ἔνθεσης. Τὸ περίπτο ἔχει ὕψ. 0.0123, διάμ. κυρτῆς ἐπιφάν. 0.0174 καὶ διάμ. τρ. 0.0051 μ. Στὸ χῶρο Δ ἀπὸ τὰ 4 κρανία βρέθηκαν πέντε ψῆφοι ποὺ ἀσφαλῶς συνανήκουν στὸ ἴδιο περιδέραιο. Ἀπὸ αὐτὲς οἱ τρεῖς εἶναι ὁστέινες, σωληνοειδεῖς καὶ διακοσμοῦνται μὲ ἀκμὲς στὸν ἄξονα τοῦ μήκους τους. Ἡ τέταρτη ψῆφος ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιου παραλληλεπιπέδου καὶ εἶναι κατασκευασμένη ἀπὸ σκληρὴ πέτρα, καστανοῦ χρώματος, ποὺ ἴσως ἔχει προσμείξεις σιδήρου. Ἡ πέμπτη ψῆφος εἶναι κατασκευασμένη ἀπὸ μαύρη φαγεντιανή, σὲ σχῆμα ἐλαφρὰ συμπιεσμένο σφαιρικό. Στὸν ἴδιο χῶρο βρέθηκαν ἐπίσης δυὸ τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ δώδεκα θαλασσινὰ κοχύλια.

γ) Ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὁμάδα εὐρημάτων στὸ ΒΑ τμήμα τοῦ κτηρίου, φάνηκε ἄλλη ὁμάδα ἀποτελούμενη ἀπὸ δυὸ ἀγγεῖα, δυὸ ψήφους, δύο τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ ἓνα πυρήνα πυριτολίθου.

Τὸ πρῶτο ἀγγεῖο εἶναι σφαιρική προχοϊσκή μὲ ἐπίπεδη βάση, ψηλὸ, κυλινδρικό λαιμό, ὑπερυψωμένη προχοή καὶ κάθετη κυλινδρική λαβή. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι ἀπὸ κιτρινωπὸ ἀκάθαρτο πηλὸ καὶ ἔχει διακόσμηση ἀπὸ ἐξίτηλο καστανόμαυρο χρῶμα. Στὸν ὅμο ἔχει μιὰ συστάδα ἀπὸ πέντε παράλληλες ταινίες. Ἐνα ζεύγος ταινιῶν περιβάλλει τὴν βάση τῆς λαβῆς, ποὺ οἱ ἀπολήξεις τους φτάνουν μέχρι τῆς βάσης καὶ σχηματίζουν ἓνα Λ. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.093, μέγ. διάμ. 0.075 καὶ διάμ. βάσ. 0.040 μ. Τὸ ἄλλο ἀγγεῖο εἶναι ἐπίσης σφαιρική προχοϊσκή μὲ ἐπίπεδη βάση, ἀπιόσχημο σῶμα, ψηλὸ κυλινδρικό λαιμό, πρόχυση ὑπερυψωμένη, καὶ κάθετη κυλινδρική λαβή. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια ἐκτὸς ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὴν λαβὴ καλύπτεται μὲ καστανοκόκκινο ἐπίχρυσμα, πολὺ ἐξίτηλο. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.110, μέγ. διάμ. 0.078 καὶ διάμ. βάσ. 0.040 μ.

Ἀπὸ τὶς δύο ψήφους ἡ μία ποὺ βρέθηκε κοντὰ στὸν Α τοῖχο εἶναι ἀκανόνιστη ἐπιμήκους σχήματος ἀπὸ μαῦρο στεατίτη. Ἐχει μῆκ. 0.0149 καὶ πλάτ. 0.0053 μ. Ἡ ἄλλη ψῆφος, ποὺ εἶναι συμπιεσμένη σφαιρική ἀπὸ στεατίτη, διακοσμεῖται μὲ παράλληλες αὐλακώσεις. Κοντὰ στὸν Β τοῖχο τοῦ κτηρίου βρέθηκε πυρήνας πυριτολίθου. Τέλος Ν τῆς ψήφου βρέθηκαν δυὸ κομμάτια λεπίδων ὀψιανοῦ.

Εὐρήματα στὸ ΒΔ τμήμα

Στὸ ΒΔ τμήμα τοῦ κτηρίου καὶ στὸ κατώτερο ταφικὸ στρώμα, ἦλθε σὲ φῶς ὁμάδα εὐρημάτων ἀποτελούμενη ἀπὸ ἑπτὰ κρανία καὶ ἓνα ἀγγεῖο. Τὰ περισσότερα κρανία βρέθηκαν κοντὰ στὸν Β τοῖχο, ἐνῶ τὸ ἀγγεῖο δίπλα στὸν τοῖχο. Πρόκειται γιὰ ἄωτο κωνικὸ κύπελλο, μὲ δακτυλιοσχημὴν βάση ἀπὸ κίτρινο καθαρὸ πηλὸ. Ὀλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται μὲ καστανὸ χρῶμα. Μιὰ πλατιά ἐξίτηλη ταινία ἀπὸ λευκὸ χρῶμα περιτρέχει τὸ ἀγγεῖο κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Στὸ ἐσωτερικόν, γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος ταινία ἀπὸ καστανὸ χρῶμα. Ὑψ. 0.070, διάμ. 0.042 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.064 μ.

Εὐρήματα στὸ κέντρο τοῦ κτηρίου

Στὴ μέση περίπου τοῦ κτηρίου βρέθηκαν τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο τέσσερα ἀγγεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ δύο ἦταν καδόσχημα, τὸ τρίτο μόνωτο ἡμισφαιρικό κύπελλο καὶ τὸ τέταρτο λοπάδα.

Τὸ πρῶτο καδόσχημο ἀγγεῖο ἔχει βάση ἐπίπεδη καὶ σῶμα ψηλό, κωνικό μὲ χεῖλος ποὺ κλίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ μέσα. Κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές, ἐλαφρὰ ὑπερυψωμένες λαβές καὶ στὸ ἴδιο ὕψος πρόχυση, κυλινδρική, ὑπερυψωμένη. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς ἀνοιχτὸς ἀκάθαρτος καὶ τὸ ἐπίχρισμα κιτρινωπό. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου διακοσμεῖται μὲ δυὸ πλατιῆς ταινίες ἀπὸ κόκκινο ἐξίτηλο χρῶμα, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ χεῖλος, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν πρόχυση, συναντιοῦνται στὸ κάτω μέρος καὶ σχηματίζουν Χ. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.307, διάμ. βάσ. 0.150 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.223 μ. Τὸ δεύτερο καδόσχημο ἀγγεῖο ἔχει ἐπίπεδη βάση, ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβές καὶ χεῖλος ποὺ κλίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ τρίτο ἀγγεῖο εἶναι μικρὴ λοπάδα μὲ ἐπίπεδη βάση, σῶμα κωνικό καὶ χεῖλος ποὺ κλίνει πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ πηλὸς εἶναι κοκκινωπός, ἀκάθαρτος. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.056, διάμ. βάσ. 0.120 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.197 μ. Τὸ τέταρτο ἀγγεῖο εἶναι δίωτο γεφυρόστομο μὲ βάση ἐπίπεδη καὶ σῶμα κωνικό κάτω καὶ σφαιρικό στοὺς ὤμους. Στὸ πάνω τμήμα ὑπάρχουν δυὸ ὀριζόντιες ὑπερυψωμένες λαβές καὶ λοξὴ γεφυρόστομη πρόχυση. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος, καθαρός· στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου ὑπάρχει κιτρινοπράσινο ἐπίχρισμα. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου, τὸ ἐσωτερικὸ τῆς πρόχυσης καὶ μικρὰ τμήμα ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ κοντὰ στὴν περιφέρεια τοῦ χεῖλους, καλύπτονται μὲ μαῦρο χρῶμα· στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου κηλίδες ἀπὸ μαῦρο χρῶμα. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τρεῖς λευκές, παράλληλες σχεδὸν γραμμές. Συστήματα ἀπὸ λευκὲς γραμμὲς ὑπάρχουν καὶ στὸ πάνω τμήμα τοῦ ἀγγείου ὅπως ἐπίσης καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τῆς προχοῆς. Οἱ λαβές εἶναι ἄβαφες. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.113, διάμ. βάσ. 0.064, μέγ. διάμ. 0.128 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.104 μ. Μέσα στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο καδόσχημα ἀγγεῖα βρέθηκε ἀγγεῖο καὶ ὁστὰ ζώου. Εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωση ποὺ στὸ κατώτερο ταφικὸ στρώμα ἀγγεῖο βρίσκεται στὸ ἐσωτερικὸ ἄλλου, φαινόμενο ποὺ ἦταν πολὺ συχνὸ στὸ ἀνώτερο στρώμα.

Εὐρήματα διὰ σπαρτα στὸ χῶρο

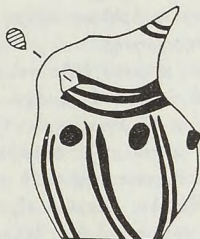
α) Στὸ Δ καὶ κεντρικὸ τμήμα τοῦ κτηρίου καὶ στὸ κατώτερο ταφικὸ στρώμα, ἦλθε σὲ φῶς ὁμάδα εὐρημάτων ἀποτελούμενη ἀπὸ 15 κρανία σὲ μεγάλῃ πυκνότητά, 4 ἀγγεῖα καὶ τεμάχιο λεπίδας ὀψιανοῦ. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τὸ πρῶτο εἶναι σφαιρική πρόχους μὲ βάση ἐπίπεδη, σῶμα σφαιρικό, λαίμω κυλινδρικό καὶ πρόχυση λοξόμνητη. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπός, ὄχι πολὺ καθαρός. Ὀλόκληρο τὸ ἀγγεῖο ἐξωτερικὰ καλύπτεται μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα. Ἐχει ὕψ. 0.126, διάμ. βάσ. 0.056 καὶ μέγ. διάμ. χεῖλ. 0.64 μ. Τὸ δεύτερο ποὺ βρέθηκε

σπασμένο σὲ πολλὰ κομμάτια, πού συνανήκουν ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ συγκολληθοῦν, ἀνήκει μᾶλλον σὲ πρόχου. Ὁ πηλὸς εἶναι λεπτὸς, ροδόχρωμος, καθαρὸς, καὶ τὸ ἐπίχρσιμα κιτρινωπὸ. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη, ὁ λαίμὸς ψηλὸς καὶ οἱ ὧμοι σφαιρικοί. Τὸ τρίτο εἶναι μικρὸ, χειροποίητο, ἀδιακόσμητο ἀγγεῖο μὲ σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη, κατασκευασμένο ἀπὸ κοκκινωπὸ ἀκάθαρτο πηλὸ. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.046, διάμ. βάσ. 0.027 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.030 μ. Τὸ τέταρτο ἀγγεῖο εἶναι μικρὸ μόνωτο κύπελλο μὲ κωνικὸ σῶμα καὶ ἐπίπεδη βάση, κάθετη κυλινδρική λαβὴ καὶ χεῖλος κυματοειδής, τετράλοβο. Ὁ πηλὸς εἶναι κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, ἡ ἐπιφάνεια ἀνώμαλη καὶ τὰ τοιχώματα χονδροειδῆ. Φέρει διακόσμηση μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα, τέσσερις συστάδες τριῶν παράλληλων γραμμῶν καὶ τέσσερις συστάδες τριῶν παράλληλων κάθετων γραμμῶν ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἀντίστοιχα. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.038, διάμ. βάσ. 0.032, μέγ. διάμ. χεῖλ. 0.052 καὶ ἐλάχ. διάμ. χεῖλ. 0.036 μ. Στὸ κέντρο τοῦ κτηρίου βρέθηκε τέλος τεμάχιο λεπίδας ὀψιανοῦ.

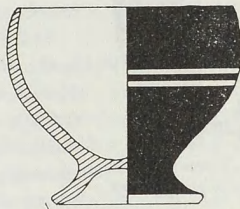
β) Στὸ Β καὶ ΒΑ τμήμα τοῦ κτηρίου ἤλθε σὲ φῶς ὁμάδα εὐρημάτων ἀπὸ 14 κρανία, 4 ἀγγεῖα, 3 τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, 32 θαλασσινὰ κοχύλια, ἓνα λίθινο ἀγγεῖο καὶ μιὰ ψῆφο. Ἀπὸ τὰ κρανία τὰ περισσότερα ἀνήκουν σὲ ἐνήλικες. Στὸν ἴδιο χώρῳ παρατηρήθηκαν ἐπίσης καὶ πολλὰ κόκαλα, κυρίως μηριαία, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ διάκριση ταφῶν. Τὰ περισσότερα κρανία βρέθηκαν κοντὰ στὸν Β τοῖχο. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα, τὸ ἓνα βρέθηκε κοντὰ στὸν Α τοῖχο τοῦ κτηρίου. Πρόκειται γιὰ σφαιρική προχοῖσκη μὲ ἐπίπεδη βάση, ψηλὸ κυλινδρικό λαιμό, πρόχυση ὑπερυψωμένη καὶ κάθετη κυλινδρική λαβὴ πού διακοσμεῖται μὲ ἐξίτηλο καστανόμαυρο χρῶμα. Στὸν ὧμο ὑπάρχει μιὰ συστάδα ἀπὸ πέντε παράλληλες ταινίες. Ἐνα ζεῦγος ταινιῶν περιβάλλει τὴν βάση τῆς λαβῆς, πού οἱ ἀπολήξεις τους φτάνουν μέχρι τὴν βάση καὶ σχηματίζουν ἓνα Λ. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.093, μέγ. διάμ. 0.075 καὶ διάμ. βάσ. 0.04 μ. Τὸ δεύτερο ἀγγεῖο εἶναι ἐπίσης σφαιρική πρόχους μὲ ψηλὸ λαιμό, κυλινδρικό, πρόχυση ὑπερυψωμένη καὶ λαβὴ κάθετη κυλινδρική. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὴν λαβὴ καλύπτεται μὲ καστανόκόκκινο ἐπίχρσιμα, πολὺ ἐξίτηλο. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.110, μέγ. διάμ. 0.078 καὶ διάμ. βάσ. 0.40 μ. Τὸ τρίτο ἀγγεῖο εἶναι προχοῖσκη μὲ σφαιρικό σῶμα. Τὸ τέταρτο ἀγγεῖο (εἰκ. 15) εἶναι ἐπίσης προχοῖσκη μὲ ψηλὸ λαιμό, ὑπερυψωμένη πρόχυση, κάθετη κυλινδρική λαβὴ καὶ διακοσμεῖται μὲ μαῦρο χρῶμα. Στὸ σῶμα ζεῦγος ταινιῶν πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν βάση καὶ καταλήγουν στοὺς ὧμους, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες πλαστικές ἀποφύσεις. Στούς ὧμους συστάδα τριῶν παράλληλων ταινιῶν καὶ δυὸ παράλληλες ταινίες κάτω ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς προχοῆς. Στὸν ἴδιο χώρῳ βρέθηκαν ἐπίσης τρία τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, τὸ ἓνα πολὺ κοντὰ στὸν Β τοῖχο καὶ τὰ ἄλλα δυὸ ἀνατολικότερα. Διάσπαρτα στὸν χώρῳ, κυρίως στὸ Α τμήμα τοῦ κτηρίου, βρέθηκαν 32 ἀκόμη θαλασσινὰ κοχύλια καὶ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Β τοῖχο τοῦ κτηρίου μικρὸ σφαιρικό ἀλαβάστρινο ἀγγεῖο. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει πλατὺ στόμιο, ἐλαφρὰ στενότερο ἀπὸ

τὴν κοιλιά, πού μὲ ἐλαφριά καμπύλη ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν ὄμο. Τὸ σῶμα ἀπὸ τὴ μέση στενεύει μὲ κύρτωση πρὸς τὰ κάτω καταλήγοντας στὴ βάση πού εἶναι μικρὴ καὶ ἐπίπεδη. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου δὲν παρακολουθεῖ τὴν ἐξωτερική του διαμόρφωση, ἀλλὰ εἶναι κυλινδρικό καὶ στενεύει ἀνώμαλα πρὸς τὸν πυθμένα. Τὰ τοιχώματα εἶναι ἄνισου πάχους. Τὸ ἀλάβαστρο εἶναι φλεβωτὸ μὲ κυματιστὲς κατακόρυφες ραβδώσεις καὶ ἡ ἐπιφάνεια ἐλαφρὰ φθαρμένη. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.038, διάμ. βάσ. 0.023, ἐσωτ. διάμ. χεῖλ. 0.036 καὶ ἐξωτ. διάμ.

Εἰκ. 15. Προχοίτση ἀπὸ τὸ κτήριο 19.

Εἰκ. 16. Ὅμοιο κύπελλο ἀπὸ τὸ κτήριο 19.

χεῖλ. 0.045 μ. Τέλος μιὰ ἐλεφάντινη συμπιεσμένη σφαιρική ψῆφος βρέθηκε στὸ νοτιότερο τμήμα τοῦ χώρου.

γ) Στὸ Δ τμήμα τοῦ κτηρίου βρέθηκε ὁμάδα ἀπὸ 4 κρανία, 4 ἀγγεῖα καὶ ἓνα ἐλεφάντινο ἀντικείμενο. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τὸ πρῶτο εἶναι μεγάλο πιθοειδὲς ἀγγεῖο μὲ τέσσερις λαβές. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη, τὸ σῶμα σχεδὸν κυλινδρικό, μὲ ἐπιφάνεια πολὺ ἀνώμαλη. Δύο λαβές, κυλινδρικές, ὀριζόντιες ὑπάρχουν στὸν ὄμο τοῦ ἀγγείου καὶ δύο πιδὸ μικρὲς κάθετες, κυλινδρικές, συμπιεσμένες στὸ κάτω μέρος. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος ἀκάθαρτος καὶ τὰ τοιχώματα παχιά. Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἔχει ἐπίχρσιμα κιτρινωπό. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ὑπάρχει διακόσμηση σὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα: τέσσερις παχιὲς ταινίες καλύπτουν τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου καὶ ἄλλη μιὰ περιτρέχει τὸ χεῖλος. Ἀνάμεσα ἀπὸ τίς λαβές γράφονται κύκλοι, πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἓνα κύκλο ἐξωτερικὰ καὶ μιὰ ἑλλειψὴ ἐσωτερικὰ, ἐλαφρὰ λοξὴ ὡς πρὸς τὸν ὀριζόντιο ἄξονα, πού ἐφάπτεται στὸν περιγεγραμμένο κύκλο. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.281, διάμ. βάσ. 0.239 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.248 μ. Τὸ δεύτερο ἀγγεῖο εἶναι πινάκιο μὲ ἐπίπεδη βάση, ἐσωτερικὰ ἐλαφρὰ κυρτὴ. Τὰ τοιχώματα ἔχουν ἰσχυρὴ κλίση πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος ἀκάθαρτος καὶ τὰ τοιχώματα ἄρκετὰ χοντρά. Ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ ὑπάρχουν ἔγχνη ἀπὸ κιτρινωπράσινο ἐπίχρσιμα. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει διάμ. βάσ. 0.096 καὶ μέγ. σωζ. διάμ. 0.045 μ. Τὸ τρίτο ἀγγεῖο (εἰκ. 16) εἶναι ἡμισφαιρικό κύπελλο μὲ δακτυλιόσχημη κοίλη βάση. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνειά του, ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ καλύπτεται μὲ

καστανόμαυρο, πολὺ ἐξίτηλο, ἐπίχρσιμα καὶ διακοσμεῖται μὲ λευκὸ ἐπίθετο χρῶμα. Στὴν κοιλιά διακρίνονται δύο ταινίες. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.066, διάμ. βάσ. 0.043 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.072 μ. Τέλος τὸ τέταρτο ἀγγεῖο (πίν. 217δ, πρῶτο ἀπὸ ἀριστερὰ) εἶναι μόνωτο τροπιδωτὸ κύπελλο μὲ ἐπίπεδη βάση, χεῖλη ποὺ γέρνουν πρὸς τὰ ἔξω, κάθετη ταινιοειδῆ λαβή, καὶ διακοσμεῖται μὲ καστανὸ ἐξίτηλο χρῶμα. Στὴν κοιλιά ὑπάρχουν δυὸ συστάδες παράλληλων ταινιῶν καὶ ἀνάμεσά τους θετλασμένη γραμμὴ. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.059, μέγ. διάμ.

0.066, διάμ. βάσ. 0.039 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.059 μ. Κοντὰ στὸν Δ τοῖχο τοῦ κτηρίου βρέθηκε ἀκόμη ἐλεφάντινο ἀντικείμενο ἄγνωστης χρήσης.

Εἰκ. 17. Ἄωτο κωνικὸ κύπελλο ἀπὸ τὸ κτήριο 19.

δ) Στὸ ΝΑ τμήμα τοῦ κτηρίου ἤλθε στὸ φῶς μιὰ ομάδα ἀπὸ 4 κρανία, ἓνα ἀγγεῖο, 1 τεμάχιο λεπίδας ὀψιανοῦ καὶ ἓνα περίαπτο. Τὸ ἀγγεῖο (εἰκ. 17) εἶναι ἀκέραιο, ἄωτο, κωνικὸ κύπελλο μὲ δακτυλιόσχημη κοίλη κάτω βάση ποὺ καλύπτεται μὲ βαθὺ καστανό-κόκκινο χρῶμα, πολὺ ἐξίτηλο. Ἀρχικὰ εἶχε διακόσμηση μὲ ἐπίθετο λευκὸ χρῶμα ποὺ ἔχει ἀποπέσει ἐντελῶς. Δύο παράλληλες ταινίες περιτρέχουν τὸ ἀγγεῖο

λίγο πῶς ἀπὸ τὸ χεῖλος, ἀπὸ τίς ὁποῖες ξεκινοῦν 4 συστάδες ἀπὸ διπλῆς παράλληλες λοξὰς γραμμὲς ποὺ καταλήγουν στὸ χεῖλος μὲ δίσκους στὰ ἐνδιάμεσα. Στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους ὑπάρχει ταινία. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.056, διάμ. βάσ. 0.098 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.055 μ. Τὸ τεμάχιο τῆς λεπίδας ὀψιανοῦ βρέθηκε Δ τῆς μεγάλης πλακοειδοῦς πέτρας ποὺ ὑπάρχει στὴ ΝΑ γωνία τοῦ κτηρίου. Β ἀπ' αὐτὴν τὴν πέτρα βρέθηκε ἓνα περίαπτο πρισματικὸ μὲ στρογγυλὲς ἀκμὲς καὶ σύστημα ὀπῶν γιὰ ἀνάρτηση, κατασκευασμένο ἀπὸ ἓνα ἐπίμηκες πλατὺ κομμάτι ἐλεφαντόδοντου.

ε) Τέλος λίγο πρὶν τὸ δάπεδο τοῦ δωματίου καὶ ἐνῶ εἶχε ἀρχίσει νὰ φαίνεται ὁ φυσικὸς βράχος, βρέθηκαν: 6 κρανία, 3 ἀγγεῖα, δυὸ θαλασσινὰ ὄστρεα, 4 τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, ἓνα περίαπτο καὶ τρεῖς ψῆφοι. Ἀπὸ τὰ κρανία τὸ ἓνα βρέθηκε κοντὰ στὸν Β τοῖχο τοῦ κτηρίου καὶ τὰ ὑπόλοιπα πέντε στὸ Ν τμήμα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ δύο στὴ ΝΔ γωνία, τὸ ἓνα στὴ μέση τοῦ Ν τοῖχου καὶ δύο στὴ ΝΑ γωνία κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη πέτρα. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα, τὰ δύο εἶναι ἡμισφαιρικὰ κύπελλα, ἓνα μόνωτο κι ἓνα ἄωτο καὶ τὰ ἄλλα δύο προχοῖσκες. Τὸ πρῶτο κύπελλο, ποὺ βρέθηκε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Ν τοῖχο τοῦ δωματίου μαζὶ μὲ δύο ἄλλα ἀγγεῖα, ἔχει βάση ἐπίπεδη, σῶμα κωνικὸ καὶ κάθετη κυλινδρική λαβή. Ὁ πηλὸς εἶναι κοκκινωπὸς ἀκάθαρτος. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ καλύπτεται μὲ καστανὸ ἐπίχρσιμα πολὺ ἐξίτηλο. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει μέγ. ὕψ. 0.043 καὶ ἐλ. 0.040, διάμ. βάσ. 0.018 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.054 μ. Τὸ δεύτερο κύπελλο εἶναι ἄωτο ἡμισφαιρικὸ μὲ δακτυλιόσχημη βάση, πολὺ κοίλη κάτω καὶ ἐπιφάνεια ἀνώμαλη. Ὁ πηλὸς εἶναι

κοκκινωπός, ἀκάθαρτος. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἐξωτερικὰ ἐκτὸς ἀπὸ τῇ βάσῃ μὲ καστανὸ σκοτεινὸ χρῶμα. Στὸ ἀνώτερο τμήμα τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφάνειας ὑπάρχει παχιά ταινία, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν περιφέρεια τῆς βάσης. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.076, διάμ. βάσ. 0.052 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.076 μ. Τὸ τρίτο ἀγγεῖο, ποὺ εἶναι σφαιρικὴ πρόχους, ἔχει βάσῃ ἐπίπεδη, σῶμα σφαιρικόν, λαιμὸ κυλινδρικό, πρόχυση λοξότμητη καὶ λαβὴ κάθετη, κυλινδρική. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπός, ὅχι πολὺ καθαρὸς καὶ διακρίνονται ἔγχνη ἀπὸ ξύσιμο μὲ αἰχμηρὸ ἀντικείμενο. Ὀλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται μὲ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα καὶ διακοσμεῖται μὲ λευκὲς ταινίες: δύο παράλληλες στὸ χεῖλος τῆς πρόχυσης, μία περιτρέχει τῇ βάσῃ τοῦ λαιμοῦ καὶ μία τῇ βάσῃ τῆς λαβῆς. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.113, διάμ. βάσ. 0.047 καὶ μέγ. διάμ. χεῖλ. 0.063 μ. Τὸ τέταρτο ἀγγεῖο, ποὺ βρέθηκε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ Δ τοιχώματα τοῦ κτηρίου εἶναι σφαιρικὴ, ἀδιακόσμητη προχοῖσκη. Ἡ βάσῃ εἶναι μικρὴ, ἐπίπεδη, τὸ σῶμα σφαιρικόν, ἐλαφρὰ συμπίεσμένο, ὁ λαιμὸς κυλινδρικός, ἡ πρόχυση ἐλαφρὰ ὑπερψωμένη, ἡ λαβὴ κάθετη κυλινδρική ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸν ὦμο. Ὁ πηλὸς κοκκινωπός, ἀκάθαρτος καὶ τὰ τοιχώματα χονδροειδῆ. Ἐχει ὕψ. 0.055, διάμ. βάσ. 0.09 καὶ μέγ. διάμ. 0.052 μ. Δυὸ ὁμάδες ἀπὸ θαλασσινὰ ὄστρεα βρέθηκαν ἡ μία ἀπὸ 15 ὄστρεα κοντὰ στὸν Α τοῖχο τοῦ κτηρίου καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ 3 ὄστρεα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη πλάκα στῇ ΝΑ γωνία. Δίπλα βρέθηκε ἐλεφάντινο τρίπλευρο πρισματικὸ περιάπτο. Τέσσερα τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ βρέθηκαν τὸ ἓνα στῇ ΝΔ γωνία καὶ τὰ ἄλλα τρία στὸ Β τμήμα τοῦ κτηρίου. Μιά ψῆφος ἀπὸ πρασινωπὸ στεατίτη βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη πλάκα, ἄλλη ἐλεφάντινη σταγονόσχημη ψῆφος βρέθηκε στῇ ΝΔ γωνία τοῦ κτηρίου καὶ τέλος βρέθηκε μιὰ τρίτη ἀκανόνιστη κυλινδρική ψῆφος ἀπὸ στεατίτη.

ΧΩΡΟΣ ΜΕΤΑΞΥ
ΤΑΦΙΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ
18 ΚΑΙ 19

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ταφικὰ κτήρια 18 καὶ 19 διερευνήθηκε καὶ ὁ χώρος ἀνάμεσά τους (εἰκ. 1). Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ ἔδαφος εἶναι κατηφορικὸ καὶ στὰ ἐπιφανειακὰ χώματα τοῦ χώρου ὑπῆρχαν πολλὰ ὄστρακα χονδροειδῶν κυρίως ἀγγείων καὶ σαρκοφάγων καὶ πέτρες, μερικὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶχαν τοποθετηθεῖ ἐκεῖ μᾶλλον γιὰ τὴν ἰσοπέδωση τοῦ χώρου. Τὴν ἐντύπωση αὕτη φαίνεται νὰ ἐνισχύει καὶ μιὰ μεγάλῃ κάθετῃ πέτρα, τοποθετημένη μᾶλλον στὸ ΝΑ τμήμα τοῦ χώρου γιὰ νὰ ἐμποδίζει τὴν καταστροφὴ τῶν κτηρίων ποὺ βρίσκονταν χαμηλότερα ἀπὸ τὴν ὀρμητικὴ πτώση λίθων καὶ ἀντικειμένων ἀπὸ τὰ ψηλότερα κτήρια. Τὸ Δ ὄριο τοῦ χώρου ἀποτελοῦν οἱ μεγάλοι βράχοι ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους βρέθηκε τὸ πλῆθος τῶν ὀψιανῶν.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων τοῦ χώρου, τὸ χῶμα φάνηκε κιτρινωπὸ, καθαρὸ, χωρὶς πέτρες καὶ ὄστρακα. Μερικὲς πλακοειδεῖς πέτρες ποὺ ὑπῆρχαν στὸ Β τμήμα τοῦ χώρου, εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸν Ν τοῖχο τοῦ

δωματίου 1 τοῦ κτηρίου 18. Στὰ βαθύτερα μόνο στρώματα παρατηρήθηκαν μερικὲς ὁμάδες ἀπὸ πεσμένες πέτρες. Τὸ χῶμα ἀπὸ βάθος 1.05 μ. ἦταν πολὺ σκληρό, εἰδικὰ στὸ Δ τμήμα τοῦ χώρου. Στὸ τμήμα αὐτὸ παρατηρήθηκε ἐπίσης ἔλλειψη μεγάλου ἀριθμοῦ ὀστέων. Ἀντίθετα τὸ χῶμα γύρω ἀπὸ τὸ κτήριο 19 ἦταν κιτρινωπὸ καὶ μαλακόν. Στὸ ὑπόλοιπο τμήμα τοῦ χώρου τὸ χῶμα ἦταν πάλι σκληρό. Ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα δὲν σημειώθηκαν καθόλου κι ὅπως διαπιστώθηκε ὁ χώρος αὐτὸς ἦταν ἀπλῶς κενὸς ἀνάμεσα στὰ δύο ταφικὰ κτήρια. Τὰ μικρὰ σὲ μέγεθος ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν στὸ χῶρο προέρχονται ἴσως ἀπὸ τὰ ὑπερκείμενα κτήρια καὶ συγκεκριμένα τὸ κτήριο 18 κι ἴσως ἀκόμη μερικὰ προέρχονται ἀπὸ τοὺς βράχους Δ τῶν κτηρίων 18 καὶ 19. Τὰ μεγαλύτερα ὅμως καὶ ἀσφαλῶς τὰ ἀγγεῖα τοποθετήθηκαν ἐκεῖ ἐπίτηδες. Εἶναι βέβαιον ὅτι στὸ χῶρο αὐτὸ δὲν ἔγιναν ταφές ἢ ἀποθέσεις γιατί ἦταν ἐλάχιστα τὰ ἀνθρώπινα λείψανα. Μερικὰ μόνο μικρὰ τεμάχια ὀστέων καὶ ἑπτὰ δόντια βρέθηκαν διάσπαρτα σ' ὅλο τὸ χῶρο, κυρίως ὅμως στὸ Β τμήμα κοντὰ στὸν Ν τοῖχο τοῦ κτηρίου 18.

Περιορισμένα ὑπῆρξαν τὰ εὐρήματα στὸ χῶρο μεταξύ τῶν ταφικῶν κτηρίων 18 καὶ 19. Συγκεκριμένα βρέθηκαν 9 ἀγγεῖα, δύο δόντια ζώων, δύο εἰδώλια, τὸ ἓνα μινωικοῦ τύπου καὶ τὸ ἄλλο κυκλαδικόν, ἓνα τεμάχιο ὀστοῦ ἴσως κατεργασμένο, ἓνα τεμάχιο ὀρείας κρυστάλλου, 59 θαλασσινὰ ὄστρεα, 40 λεπίδες ὀψιανοῦ, 5 περίαπτα, 2 σφραγίδες, 1 τεμάχιο πιθανῶς πυριτολίθου, 1 τεμάχιο σχιστολίθου καὶ μιὰ ψῆφος.

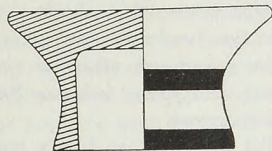
Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν, τὸ ἓνα εἶναι φρουτοδοχεῖο, τὸ δεύτερον πρόχους, τὸ τρίτον καλαθόσχημο κλειστό, δύο εἶναι ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, ἓνα μόνωτο, μιὰ λοπάδα, ἓνα σκυφοειδὲς καὶ τέλος στὸ βαθύτερο στρώμα βρέθηκε μιὰ πρόχους ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου.

Τὸ πρῶτον ἀγγεῖο (εἰκ. 18) ποὺ βρέθηκε μαζὶ μὲ τὴν πρόχου ἦταν τοποθετημένο στὸ Δ τμήμα τοῦ χώρου κοντὰ σὲ μιὰ μεγάλη πλακοειδῆ πέτρα. Πρόκειται γιὰ σχεδὸν ἀκέραιον φρουτοδοχεῖο ρηχὰ κοίλον ἀπὸ πάνω μὲ ψηλὴ κυλινδρική βάση, κοίλῃ ἀπὸ κάτω, ποὺ πλαταίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ κάτω. Ὁ πηλὸς εἶναι κοκκινωπὸς σχετικὰ καθαρὸς καὶ τὸ ἐπίχρισμα κιτρινωπόν. Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἔχει διακόσμηση ἀπὸ δύο παχιεὲς ταινίες σὲ ἐξίτηλον κόκκινον χρῶμα, μία στὸ κατώτερον τμήμα καὶ μία στὸ σημεῖον ποὺ ἐνώνεται μὲ τὸ δίσκο. Στὸ δίσκον ζεύγη ἀπὸ τέσσερις ἡμικυκλικὰς ταινίες. Μεταξὺ τούτων δύο ταινίες ποὺ σχηματίζουν ἓνα Χ στὸ κέντρο τοῦ δίσκου. Τὸ φρουτοδοχεῖο ἔχει διάμ. χεῖλ. 0.17, ὕψ. 0.10 καὶ διάμ. βάσ. 0.120 μ.

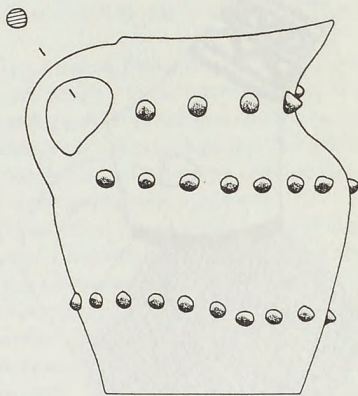
Λοξὰ τοποθετημένη καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὸ φρουτοδοχεῖο βρέθηκε ἡ πρόχους (εἰκ. 19), ὕψ. 0.12 καὶ διαμ. βάσ. 0.065 μ., ἀπὸ κοκκινωπὸ ἀκάθαρτον πηλὸ μὲ καστανὸν ἐπίχρισμα. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη, τὸ σῶμα κωνικόν, ποὺ γίνεται σφαιρικόν στὸν ὄμο. Τὸ στόμιον φαίνεται ὅτι κατέληγε σὲ ρηχὴ πρόχουση λίγο ἀνασηκωμένη. Ἡ κυλινδρική λαβὴ ξεκινάει κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ φτάνει μέχρι τὴν ἀκμή τοῦ

ώμου. Ἡ πρόχους διακοσμεῖται πλαστικά με τρεῖς σειρές ἀποφύσεις, μία στὸ λαιμὸ ἀπὸ 10 κουμπιά, μία στὴν ἀκμὴ τοῦ ὧμου με τὴν κοιλιά ἀπὸ 13 κουμπιά καὶ μία τρίτη στὸ κάτω μέρος τῆς κοιλιάς ἀπὸ 15 κουμπιά.

Τὸ τρίτο ἀγγεῖο βρέθηκε ΝΑ τῶν δύο ἄλλων καὶ εἶναι δίωτο γεφυρόστομο κλειστὸ ἀγγεῖο, με βάση ἐπίπεδη, σῶμα δικωνικὸ καὶ λαβὲς ὀριζόντιες κυλινδρικές, λίγο λοξές. Ἡ πρόχυση εἶναι γεφυρόστομη, λοξή καὶ λίγο ὑπερυψωμέ-

Εἰκ. 18. Φρουτοδοχεῖο ἀπὸ τὸ χώρο ἀνάμεσα στὰ ταφικὰ κτήρια 18 καὶ 19.

Εἰκ. 19. Πρόχους ἀπὸ τὸ χώρο ἀνάμεσα στὰ ταφικὰ κτήρια 18 καὶ 19.

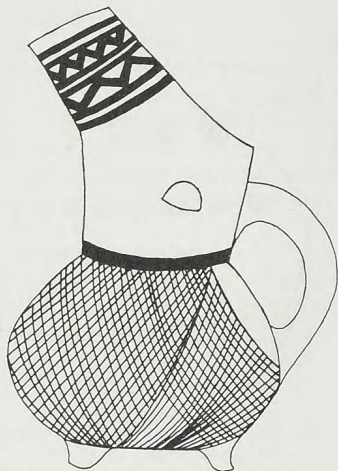
νη. Τὸ χεῖλος ἔχει ἐλαφριά κλίση πρὸς τὰ μέσα. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπὸς καθαρὸς καὶ τὰ τοιχώματα λεπτά. Ὀλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι βαμμένη με πυκνὸ ἐξίτηλο μαῦρο χρῶμα. Στὸν ὦμο τοῦ ἀγγείου μικρὴ ἀπόφυση. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.148, διάμ. βάσ. 0.089 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.150 μ.

Ἀπὸ τὰ δύο ἄνωτα κωνικὰ κύπελλα τὸ ἓνα εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ πηλὸ σαθρὸ, ἰσχυρὰ διαβρωμένο, κοκκινωποῦ χρώματος. Τὸ ἄλλο, ποῦ βρέθηκε Α τοῦ δωμ. 1 τοῦ κτηρίου 18, ἔχει δισκοειδῆ βάση καὶ διακοσμεῖται με ταινία πιθανῶς λευκοῦ χρώματος.

Τὸ ἕκτο ἀγγεῖο ποῦ εἶναι κωνικὸ κύπελλο με δακτυλιόσχημη βάση βρέθηκε σὲ ἀπόσταση 1.50 μ. ἀπὸ τὸν Ν τοῖχο τοῦ δωματίου 1 τοῦ κτηρίου 18, στὴ μέση περίπου τοῦ χώρου. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λίγο ἀνώμαλη καὶ τὰ τοιχώματα ἀρκετὰ χοντρά, ὁ πηλὸς κοκκινωπὸς, σχεδὸν καθαρὸς. Ὀλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καὶ ἡ βάση εἶναι βαμμένες με κιτρινωπὸ ἐπίχρυσμα. Τὸ σωζόμενο τμήμα τοῦ ἀγγείου ἔχει ὕψ. 0.080, διάμ. βάσ. 0.055 καὶ διάμ. χεῖλ. 0.092 μ. Στὸ Δ τμήμα τοῦ χώρου βρέθηκε τμήμα ἀγγείου ποῦ ἀνήκει σὲ περιχέλωμα

ἀπὸ λοπάδα. Τὸ ὄγδοο ἀγγεῖο, ποὺ βρέθηκε ἀνεστραμμένο στὴ μέση τοῦ Α ὀρίου τοῦ χώρου καὶ σὲ ἀπόσταση 1.27 μ. ἀπὸ τὸν Ν τοῖχο τοῦ κτηρίου 18, εἶναι σκυφοειδὲς δίωτο γεφυρόστομο μὲ δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβὲς καὶ προχοή μὲ χεῖλη ποὺ γέρνουν πρὸς τὰ μέσα.

Τὸ τελευταῖο ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον ἀγγεῖο (εἰκ. 20) γιατί ἀνήκει στὸ ρυθμὸ

Εἰκ. 20. Πρόχους ρυθμοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου ἀπὸ τὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ ταφικὰ κτήρια 18 καὶ 19.

Ἀγίου Ὀνουφρίου (βρέθηκε πλάγια τοποθετημένο σὲ ἀπόσταση 0.34 μ. Ν τοῦ κτηρίου 18 καὶ 1.37 μ. ἀπὸ τὸ Δ ὄριο τοῦ χώρου καὶ σὲ βάθος 1.24 μ.), εἶναι ραμφόστομη πρόχους μὲ μιὰ κάθετη κυλινδρική λαβὴ ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ φτάνει στὸν ὦμο. Ἡ βάση εἶναι ἐπίπεδη μὲ τρεῖς τριποδικές ἀποφύσεις, τὸ σῶμα κοντὸ καὶ σφαιρικό, τὸ χεῖλος πολὺ ψηλὸ μὲ κάθετα σχεδὸν τοιχώματα. Ὁ πηλὸς κιτρινωπός, καθαρὸς. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει διακόσμηση ἀπὸ μαῦρο ἐξίτηλο χρῶμα στὸ σῶμα καὶ τὴν πρόχυση. Στὸ χεῖλος ὑπάρχουν δύο μάτια πλαστικά.

Τέλος ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα, ποὺ ἀναφέρθηκαν πρὶν πάνω, συγκολλήθηκε ἀπὸ κομμάτια ὁ ὦμος καὶ ὁ ψηλὸς κυλινδρικός λαιμὸς μιᾶς πρόχους μὲ μιὰ κάθετη κυλινδρική λαβή. Ὁ πηλὸς εἶναι ροδόχρωμος σχεδὸν καθα-

ρὸς καὶ τὰ τοιχώματα ἀρκετὰ λεπτά. Ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ σὲ μιὰ ταινία γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος, τὸ ἀγγεῖο εἶναι βαμμένο μὲ καστανό, ἐξίτηλο χρῶμα. Κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος ὑπάρχει ἓνας κύκλος ἀπὸ καστανὸ σκοτεινὸ χρῶμα. Σὲ κάθε πλευρὰ τοῦ ὦμου τοῦ ἀγγείου τέσσερις λοξές ταινίες ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα, ποὺ ἐνώνονται στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ ὦμου καὶ προχωροῦν πρὸς τὰ κάτω στὴν ἄλλη πλευρά. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει διάμ. χεῖλ. 0.046 καὶ μέγ. σωζ. διάμ. 0.113 μ.

Στὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ κτήρια 18 καὶ 19 βρέθηκαν δύο ἐνδιαφέροντα εἰδῶλια, τὸ ἓνα πήλινο καὶ τὸ ἄλλο μαρμάρινο. Τὸ πήλινο εἰδῶλιο, ἀπὸ κοκκινωπὸ καθαρὸ πηλὸ βρέθηκε σὲ ἀπόσταση 1.40 μ. ἀπὸ τὴ ΝΔ γωνία τοῦ δαματιῶ 1 τοῦ κτηρίου 18 καὶ σὲ βάθος 0.75 μ. Ἀπὸ τὸ εἰδῶλιο σῴζεται τὸ κεφάλι μὲ τὸ λαιμό. Τὸ κεφάλι στὸ πάνω μέρος καταλήγει σχεδὸν σὲ γωνίωση καὶ ἔχει κλίση πρὸς τὰ πίσω. Τὰ μάτια δηλώνονται μὲ δύο ἐγχάρακτους κύκλους καὶ ἡ κόρη μὲ μιὰ πολὺ μικρὴ κοιλότητα. Ἡ μύτη καὶ τ' αὐτιά δηλώνονται πλαστικά καὶ

τὸ στόμα μὲ μικρὴ λοξὴ κοιλότητα. Ὁ λαιμὸς εἶναι κυλινδρικός, ἐλαφρὰ πιεσμένος. Τὸ εἰδῶλιο ποῦ σώζεται σὲ ὕψος 0.0212 καὶ μέγ. διάμ. κεφ. 0.0070 μ. ἔχει στὴν ἐπιφάνειά του ἴχνη ἀπὸ καστανὸ χρῶμα. Τὸ δεύτερο εἰδῶλιο, ποῦ εἶναι μαρμάρينو, κυκλαδικοῦ τύπου (πίν. 219γ), βρέθηκε σὲ ἀπόσταση 0.11 ἀπὸ τὸν Ν τοῖχο τοῦ κτηρίου 19 καὶ 1.82 μ. ἀπὸ τὰ Δ ὅρια τοῦ χώρου καὶ σὲ βάθος 0.90 μ. περίπου. Σώθηκε μόνο τὸ κεφάλι τοῦ εἰδωλίου, ποῦ εἶναι ἐλαφρὰ κυρτὸ μὲ ὀξεῖες ἀκμὲς πρὸς τὴν πίσω ὀψη. Ἡ μύτη, ποῦ προεξέχει ἰσχυρὰ ἀνάγλυψη, τονίζει τὸ πρόσωπο, ἐνῶ τὰ χεῖλη εἶναι ἀνάγλυφα καὶ τὸ στόμα ἀποδίδεται μὲ ἐγκοπὴ.

Διάσπαρτα στὸ χῶρο βρέθηκαν τεμάχιο ὁστοῦ δουλεμένου, τεμάχιο πιθανῶς πυριτολίθου, λεπίδα σχιστολίθου καὶ τεμάχιο ὀρείας κρυστάλλου. Σ' ὅλο τὸ χῶρο βρέθηκαν συνολικὰ 59 θαλασσινὰ στρεῖδια σὲ διάφορα στρώματα, τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ στὸ ΝΑ τμήμα τοῦ χώρου. Ἐπίσης βρέθηκαν δυὸ δόντια ζώων. Διάσπαρτα ἐπίσης σ' ὅλο τὸ χῶρο βρέθηκαν 40 τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα στὰ βαθύτερα σχετικὰ στρώματα.

Σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου βρέθηκαν τέλος τέσσερα περιάπτα ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο καὶ ἓνα ἀπὸ πέτρα καὶ μικρὰ κομμάτια ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο ποῦ ἴσως προέρχονται ἀπὸ ἓνα ἄλλο περίπτο ποῦ ἔσπασε. Τὸ πρῶτο περίπτο ποῦ ἔχει σχῆμα ἡμικυλινδρικό στενεύει ἐλαφρὰ πρὸς τὴ μία βάση καὶ τὸ κοῖλο ἐσωτερικό του καὶ περιέχει ἔνθεση ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕλικό. Βρέθηκε στὸ Δ τμήμα τοῦ χώρου. Στὴ μέση περίπου τῆς παράπλευρης ἐπιφάνειας ὑπάρχει διαμπερὴς ὀπή. Τὸ περίπτο ἔχει ὕψ. 0.021, μέγ. πλάτ. 0.0179 καὶ ἐλάχ. πλάτ. 0.0174 μ. Τὸ δεύτερο περίπτο σὲ σχῆμα κυλίνδρου ἐλαφρὰ συμπίεσμένου, ποῦ τὸ κοῖλο ἐσωτερικό του περιέχει πάλι ἔνθεση ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο, βρέθηκε στὴ μέση περίπου τοῦ χώρου ἀνάμεσα στὰ δύο κτήρια. Τὸ περίπτο ἔχει ὕψ. 0.0213, μέγ. διάμ. 0.0154 καὶ ἐλάχ. διάμ. 0.0133 μ. Τὸ τρίτο περίπτο σὲ σχῆμα κυλίνδρου ἐλαφρὰ συμπίεσμένου, βρέθηκε λίγο νοτιότερα τοῦ προηγούμενου. Τὸ ἐσωτερικό του εἶναι κοῖλο καὶ φέρει ἔνθεση ἀπὸ τὴν ἴδια ὕλη κι ἔχει ἐπίσης στὴν παράπλευρη ἐπιφάνεια καὶ στὴ μέση περίπου τοῦ ὕψους του διαμπερὴ ὀπή ποῦ ἐπικοινωνεῖ καὶ μὲ τὸ κοῖλο ἐσωτερικό του. Τὸ περίπτο ἔχει ὕψ. 0.0154, μέγ. διάμ. 0.0138 καὶ ἐλάχ. διάμ. 0.0117 μ. Τὸ τέταρτο περίπτο κατασκευάσθηκε ἀπὸ πράσινη πέτρα μὲ λευκὲς φλέβες σὲ σχῆμα κολούρου πρίσματος μὲ στρογγυλεμένες ἀκμὲς καὶ γωνίες καὶ βρέθηκε σὲ ἀπόσταση 1.68 μ. ἀπὸ τὸν Ν τοῖχο τοῦ κτηρίου 18. Στὸ κέντρο καὶ κοντὰ στὴν ἀνώτερη ἐπιφάνεια ἔχει ὀπή γιὰ ἀνάρτηση. Τὸ περίπτο ἔχει ὕψ. 0.012, μέγ. μῆκ. 0.023 καὶ μέγ. πάχ. 0.011 μ. Τέλος κοντὰ στὴν ἐξωτερικὴ ΒΑ γωνία τοῦ κτηρίου 19 βρέθηκαν ὀκτώ πολλὰ μικρὰ τεμάχια ἐλεφαντόδοντου ποῦ προέρχονται ἴσως ἀπὸ περίπτο. Τὰ τεμάχια ἔχουν μῆκος ποῦ κυμαίνεται ἀπὸ 0.074 - 0.0146 καὶ πάχος ἀπὸ 0.023 - 0.08 μ.

Σὲ ἀπόσταση 1.80 μ. ἀπὸ τὸν Ν τοῖχο τοῦ κτηρίου 18, καὶ σὲ βάθος 0.96 μ.

βρέθηκε σφραγίδα (πίν. 215α, κάτω σειρά, πρώτη ἀριστερά) σὲ σχῆμα τμήματος κυλίνδρου πού λεπταίνει πρὸς τὸ σημεῖο τῆς ἀνάρτησης. Ἐχει μία τρύπα γιὰ τὴν ἀνάρτηση στὸ πάνω μέρος καὶ δύο ἄλλες ὀριζόντιες πρὸς τὴ διάμετρο. Ἡ ἡμικυκλικὴ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια στὴ βάση διακοσμεῖται μὲ ἀπλὸ γραμμικὸ θέμα. Ἡ σφραγίδα ἔχει μέγ. διάμ. 0.0243, ἐλάχ. διάμ. 0.0194, διάμ. ὀπῆς 0.0029 καὶ ὕψ. 0.0265 μ. Ἀνατολικά τῆς πρώτης σφραγίδας καὶ στὸ ἴδιο βάθος βρέθηκε δευτέρη ἀκέραιη σφραγίδα (πίν. 215α, ἄνω σειρά, στὴ μέση), σχήματος τρίπλευρου πρισματικοῦ. Στὴν κορυφὴ ἔχει διαμπερῆ ὀπὴ γιὰ ἀνάρτηση. Ὅλες οἱ σφραγιστικὲς ἐπιφάνειες εἶναι διαβρωμένες, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ διακριθεῖ ὅποιοδῆποτε σχέδιο. Ἡ σφραγίδα ἔχει μῆκ. 0.0158, πλάτ. 0.0167, ὕψ. 0.009 καὶ διάμ. ὀπῆς 0.037 μ. Τέλος μικρὴ κυλινδρική ψῆφος ἀπὸ ὀρεῖα κρύσταλλο βρέθηκε κοντὰ στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δύο σφραγίδες καὶ στὸ ἴδιο βάθος. Ἡ ψῆφος ἔχει ὕψ. 0.035, μέγ. διάμ. 0.068 καὶ διάμ. τρ. 0.014 μ.

ΧΩΡΟΣ ΝΟΤΙΑ
ΤΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ 19

Μικρὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἔγινε ἐπίσης στὸ χώρο Ν ἀπὸ τὸ ταφικὸ κτήριο 19 καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὸ καὶ τὸν θολωτὸ τάφο Ε (εἰκ. 1). Στὸ χώρο αὐτὸ πού τὸ ἔδαφος εἶναι ἐπικλινὲς δὲν διαπιστώθηκαν ἔγχε κτηρίων. Ἐλάχιστες ἦταν οἱ πέτρες πού βρέθηκαν καὶ χωρὶς καμία σχέση μετὰξὺ τους. Εἶναι βέβαιο λοιπὸν ὅτι ὁ χώρος δὲν χρησιμοποιήθηκε γιὰ ἀποθέσεις, ὅπως δείχνει ἀκόμη ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἔλλειψη κρανίων καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἐλάχιστων μόνον ἀνθρώπινων ὀστέων καὶ δοντιῶν σὲ τέσσερα σημεῖα τοῦ χώρου καὶ κυρίως στὸ Β καὶ ΒΔ τμήμα του. Περιορισμένος ἐπίσης ὑπῆρξε ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀστέων πού βρέθηκαν. Στὸ χώρο Ν ἀπὸ τὸ κτήριο 19 βρέθηκαν λίγα ἀντικείμενα, ἓνα ἀγγεῖο, μία σφραγίδα, πέντε τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ ἓνα θαλασσινὸ στρεῖδι. Ἡ διαπίστωση ὅτι στὸ χώρο αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε ταφικὸ κτήριο δείχνει ὅτι ὅσοι ἀντικείμενα πού βρέθηκαν ἔχουν μᾶλλον πέσει ἀπὸ τὸ κτήριο 19 καὶ οἱ ὀψιανοὶ ὅπως ἀπὸ τοὺς βράχους Δ ἀπὸ τὸ κτήριο 19, ὅπου βρέθηκε πλῆθος ἀπὸ αὐτοὺς.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων τοῦ χώρου, τὸ χῶμα ἦταν καθαρὸ, κιτρινωποῦ χρώματος καὶ σχετικὰ μαλακὸ καὶ σ' αὐτὸ τὸ στρώμα ἦταν πού βρέθηκαν τὰ ἀντικείμενα. Τὸ ἀγγεῖο, πού βρέθηκε ἀνεστραμμένο στὴ ΒΑ γωνία τοῦ χώρου, εἶναι ἄωτο κωνικὸ κύπελλο μὲ δακτυλιόσχημη βάση. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ ροδόχρωμο καθαρὸ πηλὸ καὶ ἔχει ἀρκετὰ χοντρά τοιχώματα. Ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ διακρίνεται ἐξίτηλο καστανὸ χρῶμα. Τὸ ἀγγεῖο ἔχει ὕψ. 0.064, διάμ. χεῖλ. 0.0178 καὶ πᾶχ. τοιχ. 0.0045 μ. Ἡ σφραγίδα (πίν. 215α, ἄνω σειρά, πρώτη ἀπὸ δεξιὰ) πού κατασκευάστηκε ἀπὸ πράσινο στεατῖτὴ εἶναι πρισματικὴ μὲ στρογγυλεμένες τὶς ἀκμὲς. Στὸ ἀνώτερο τμήμα πλατύνεται γιὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς τρύπας. Ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια διακοσμεῖται μὲ ἀπλὸ γραμμικὸ θέμα. Ἡ σφραγίδα ἔχει ὕψ. 0.011, πλάτ. σφρ. ἐπιφ. 0.008, ὕψ. σφρ. ἐπιφ. 0.009 καὶ διάμ. τρ. 0.003 μ. Ἀπὸ τὰ πέντε τεμάχια

λεπίδων ὁψιανοῦ ποὺ βρέθηκαν συνολικά στὸ χῶρο τὰ δύο βρέθηκαν στὸ ΒΔ τμήμα, ἓνα στὸ ΒΑ καὶ τὰ ὑπόλοιπα δύο στὸ ΝΑ, τὸ ἓνα μάλιστα πολὺ κοντὰ στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν τοιχωμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε. Τέλος τὸ στρεῖδι βρέθηκε στὴ μέση περίπου τοῦ Β τμήματος τοῦ χώρου.

ΧΩΡΟΣ ΔΥΤΙΚΑ
ΚΤΗΡΙΩΝ 18 ΚΑΙ 19

Ἐξαιρετικὰ σημαντικὰ γιὰ τὴν ἔρευνα ὑπῆρξαν ἐπίσης τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς στὸ χῶρο Δ ἀπὸ τὰ ταφικὰ κτήρια 18 καὶ 19 (εἰκ. 1), στὸ μακρόστενο

τμήμα μὲ τοὺς τεράστιους ἐπίπεδους ἐπιφανειακοὺς βράχους, ποὺ φτάνουν μέχρι τὸ Δ ὄριο τοῦ νεκροταφείου, ποὺ ὀρίζεται μὲ τὴ σύγχρονη ξερολιθιά. Στὸ Β καὶ Ν τμήμα τοῦ χώρου εἶναι φυτεμένες δυὸ ἐλιές. Ἀνάμεσα στὶς σχισμὲς τῶν βράχων καὶ στὰ μεταξὺ τους κενά, ποὺ πολλὲς φορὲς ἔφταναν τὸ 1 μ. σὲ βάθος ἀπὸ τὴν ἀνώτερη ἐπιφάνειά τους, βρέθηκαν ἑκατοντάδες λεπίδες ὁψιανοῦ ὅπως ἐπίσης καὶ δύο κυκλαδικοῦ τύπου εἰδώλια, καθὼς καὶ μερικὰ ἄλλα ἀντικείμενα. Μὲ τὰ εὐρήματα αὐτὰ γίνεται πῶς φανερὴ ἡ σχέση τῶν Ἀρχανῶν μὲ τὶς Κυκλάδες, ποὺ εἶχε ἤδη ἐπισημανθεῖ μὲ τὰ κυκλαδικὰ στοιχεῖα τοῦ θολωτοῦ τάφου Γ¹.

Χωρὶς παράλληλο στὸ νεκροταφεῖο στὸ Φουρνὶ εἶναι ὁ τρόπος καὶ ὁ τόπος ποὺ βρέθηκαν οἱ λεπίδες τοῦ ὁψιανοῦ καὶ τὰ εἰδώλια καθὼς καὶ τὰ ἄλλα εὐρήματα. Οἱ βράχοι ποὺ ἔμειναν ἀλάξευτοι στὸ χῶρο ἀποτελοῦνται ἀπὸ δυὸ σειρὲς μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β πρὸς Ν, στὴν Α ἀπὸ τὶς ὁποῖες προσκολλήθηκαν τὰ κτήρια 18 καὶ 19. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς δυὸ σειρὲς τῶν βράχων ὑπάρχει στενὴ λουρίδα γῆς, μέσου πλάτους 1 μ. Στὸ τμήμα αὐτὸ βρέθηκε μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ ὁψιανούς, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι βρέθηκαν στὶς σχισμὲς ποὺ δημιουργοῦνται ἀνάμεσα στοὺς βράχους, ὅπως ἐπίσης καὶ ἀνάμεσα στοὺς βράχους Δ ἀπὸ τὶς δυὸ κύριες σειρὲς καὶ μέχρι τὴ σύγχρονη ξερολιθιά. Τὸ χῶμα ἀνάμεσα στὸ ὁποῖο βρίσκονται οἱ ὁψιανοί, ἦταν σκούρου χρώματος, καθαρὸ, πολὺ σκληρό, μὲ πολλὲς μικρὲς πέτρες, συχνὰ σὲ στρώσεις, ποὺ γέμιζαν τὰ κενὰ ἀνάμεσα στοὺς βράχους. Εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ νεκροταφείου δὲν χρησιμοποιήθηκε γιὰ ταφές. Τὰ ἀνθρώπινα ὅστ᾽α καὶ τὰ δόντια ποὺ βρίσκονταν σὲ διασπορά, καὶ σπασμένα σὲ πολὺ μικρὰ κομμάτια, ἦταν ἐξαιρετικὰ περιορισμένα. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸ ὅτι οἱ ὁψιανοὶ μαζί καὶ μὲ ἄλλα ἀπὸ τὰ εὐρήματα μεταφέρθηκαν στὸ χῶρο αὐτὸ μετὰ τὸν καθαρισμὸ κάποιων ταφικῶν κτηρίων. Σὲ περιορισμένες περιπτώσεις, ποὺ θὰ ἀναφερθοῦν ξεχωριστὰ πῶς κάτω φαίνεται ὅμως πὼς ἔγιναν καὶ κάποιες σποραδικὲς ἀποθέσεις κρανίων καὶ ὀστέων, ἴσως ἀπὸ τὰ ἴδια ταφικὰ κτήρια.

Στὴ συνέχεια θὰ ἀναφερθοῦν καὶ θὰ περιγραφοῦν: Α) τὰ κυκλαδικὰ εἰδώ-

1. Βλ. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, Τὰ κυκλαδικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀρχανῶν, ΑΑΑ 10, 1977, 93 - 115.

λια σὲ σχέση με ὁρισμένα ἀντικείμενα ποὺ βρέθηκαν κοντά τους, Β) οἱ ἀποθέσεις κρανίων καὶ ὀστέων, Γ) οἱ ὀψιανοὶ με ἀναφορὰ τῶν σημείων ποὺ βρίσκονταν σὲ μεγαλύτερη συχνότητα καὶ τῶν σημείων ποὺ ἦταν σπάνιοι, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁρισμένα ἄλλα εὐρήματα (θαλασσινὰ στρεΐδια, πυριτόλιθοι, τεμάχιο ὀρείας κρυστάλλου) καὶ Δ) τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν καὶ ἡ ἐξέταση τῆς κεραμεικῆς.

Α) Ἐξαιρετικὰ σημαντικὸς εἶναι ὁ κορμὸς εἰδωλίου ἀπὸ χοντρόκοκκο μάρμαρο (πίν. 220α-β), ποὺ βρέθηκε στὸ Β τμήμα τοῦ χώρου, στὸ ὕψος τοῦ Β τοῖχου τοῦ δωμ. 1 τοῦ κτηρίου 18 καὶ Δ ἀπὸ τὴν Α σειρὰ βράχων. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ εἰδῶλιο βρέθηκε σὲ βάθος 0.10 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους με τὴν πρόσθια ὄψη πρὸς τὰ κάτω, ἀνάμεσα σ' ἓνα ἀρκετὰ σκληρὸ στρώμα γεμάτο ἀπὸ μικρὲς πέτρες. Λεῖπει τὸ κεφάλι τοῦ εἰδωλίου ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ οἱ ἀπολήξεις τῶν ποδιῶν, τὸ ὑπόλοιπο σῶμα ὅμως διατηρήθηκε πολὺ καλὰ, ἀν καὶ ἡ ἐπιφάνειά του ἔχει ὑποστεῖ κάποια διάβρωση. Τὸ εἰδῶλιο ἀποδίδεται κατὰ τὸν τυπικὸ κυκλαδικὸ τρόπο σὲ ὄρθια στάση. Σχηματίζει στὸ πλάι μικρὴ γωνία στὸ ὕψος τῶν γλουτῶν, ἐλαφρὰ κάμψη τῶν μηρῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ ἀπὸ τὰ γόνατα ἀνεπαίσθητη κλίση πρὸς τὰ πίσω. Οἱ λεπτομέρειες τοῦ σώματος ἀποδίδονται με βαθιὲς ἐγχαράξεις, ἐνῶ τὸ στήθος ἀποδίδεται πλαστικὰ. Οἱ ὅμοι ξεκινώντας ἀπὸ τὴ βάση τοῦ λαιμοῦ, συναντοῦν τοὺς βραχίονες ποὺ φέρονται πρὸς τὰ κάτω σχηματίζοντας ἰσχυρὴ γωνία. Οἱ βραχίονες λυγίζουν σὲ ὀρθὴ γωνία στὸ ὕψος τῶν ἀγκῶνων καὶ ὁ ἀριστερὸς πῆχυς φέρεται πάνω ἀπὸ τὸν δεξιὸ κατὰ τὸν χαρακτηριστικὸν τρόπο τῶν κυκλαδικῶν εἰδωλίων. Ὁ κορμὸς σχηματίζεται με ἀρκετὰ αἰσθητὲς καμπύλες στὴ μέση, τοὺς γλουτοὺς καὶ τοὺς μηροὺς. Οἱ ἐγχαράξεις δὲν περιορίζονται μόνο στὴν περιοχὴ τῆς ἡβης, ἀλλὰ συνεχίζονται σ' ὅλο τὸ πλάτος τοῦ κορμοῦ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν κοιλιά καὶ μέχρι τὴν ἀρχὴ τῶν γλουτῶν. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν ποδιῶν γίνεται με πολὺ βαθιὰ ἐγχάραξη, ποὺ σχεδὸν σχηματίζει καμπύλο αὐλάκι ποὺ πλαταίνει πρὸς τὰ κάτω καὶ στὴν μπρὸς καὶ τὴν πίσω πλευρά. Τὰ πέλματα λείπουν, σπασμένα ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν ἀστραγάλων· ἀπὸ τὴν κλίση τοῦ σπασμένου τμήματος φαίνεται ὅμως ὅτι εἶχαν κλίση πρὸς τὰ πίσω. Στὴν πίσω ὄψη με ἐγχαράξεις ἀποδίδονται ἡ κάμψη τῶν χεριῶν πρὸς τὰ μπροστὰ καὶ ὁ διαχωρισμὸς τῶν ποδιῶν ἀρχίζοντας ἀπὸ ψηλὰ στοὺς γλουτοὺς κάτω ἀπὸ τὴν πλάτη. Στὸ ὕψος αὐτὸ ἐλαφρὰ κάμψη πρὸς τὰ πίσω δηλώνει τὸ ἀνώτερο τμήμα τῶν γλουτῶν. Στὴν πίσω ὄψη διακρίνεται ἐπίσης καλύτερα ἡ ἔνωση τοῦ κορμοῦ με τὸ λαιμὸ, ποὺ ἀποδίδεται με ἐγχάραξη σὲ σχῆμα V. Μπροστὰ ἡ ἴδια ἐγχάραξη συνεχίζεται κυκλικὰ. Τὸ εἰδῶλιο ἔχει ὕψ. 0.212, μέγ. πλ. στήθ. 0.1079, μέγ. πλάτ. ποδ. 0.0669, μέγ. πάχ. στ. 0.0186 καὶ μέγ. πάχ. ποδ. 0.0191 μ.

Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ εἰδῶλιο βρέθηκαν τὰ παρακάτω ἀντικείμενα ποὺ ἴσως σχετίζονται μαζί του. 1) Σφαιρικὴ ψῆφος ἀπὸ χρυσὸ ἔλασμα, διαμ. 0.05, ὕψ. 0.045 καὶ διαμ. ὀπῆς 0.02 μ., ποὺ βρέθηκε στὸ ἴδιο ἐπίπεδο με τὸ εἰδῶλιο καὶ σὲ ἀπόσταση 0.55 μ. ἀπ' αὐτό. 2) Τεμάχια πρόχου ἀπὸ ἄτεχνο

κοκκινωπό πηλό που βρέθηκε κοντά στο ειδώλιο 0.25 μ. Δ και βαθύτερα απ' αυτό, κάτω από μια πέτρα που την είχε σπάσει. Σ' ένα δσπρακο υπάρχει ὕσως τμήμα μαστοειδούς αποφύσεως. 3) Λίγο βορειότερα και βαθύτερα από τὸ προηγούμενο ἀγγείο και σὲ ἀπόσταση 0.16 μ. ἀπὸ αὐτό, σὲ μία κόγχη που δημιουργεῖται στὸ βράχο, ἀνάμεσα στὶς μικρὲς πέτρες και τὸ σκοῦρο χῶμα, βρέθηκαν κομμάτια ἄλλου πιθοειδούς ὕσως ἀγγείου. 4) Στὸν ἴδιο χῶρο βρέθηκαν ἀκόμη πυρήνας και τμήμα λεπίδας καστανοῦ πυριτολίθου. Ἡ λεπίδα ἔχει μέγ. μήκ. 0.0084, μέγ. πλ. 0.0192 και μέγ. πᾶχ. 0.0057 μ. Ὁ πυρήνας ἔχει μέγ. μήκ. 0.031, μέγ. πλ. 0.0292 και μέγ. πᾶχ. 0.0141 μ. 5) Δυὸ θαλασσινὰ στρεῖδια. 6) Κομμάτι ὀρείας κρυστάλλου, ἀκανόνιστου σχήματος, που βρέθηκε λίγο νοτιότερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἀντικείμενα και 7) στὸ χῶρο γύρω ἀπὸ τὸ ειδώλιο και σὲ ἀκτῖνα περίπου 2 μ. ἀπὸ αὐτό βρέθηκαν γύρω στὶς 180 λεπίδες και τμήματα ἀπὸ λεπίδες ὀφιανοῦ, ὅπως ἐπίσης και ἓνα τουλάχιστον ἀπολέπισμα πυρήνα.

Τὸ δεύτερο ειδώλιο (πίν. 219δ) εἶναι κεφάλι μαρμαρίνου ειδωλίου κυκλαδικοῦ τύπου. Βρέθηκε στὸ Δ τμήμα τοῦ χώρου κοντὰ στὴ σύγχρονη ξερολιθιά στὸ ἴδιο ὕψος περίπου μὲ τὸ προηγούμενο ειδώλιο σὲ μιὰ μικρὴ κόγχη ἀνάμεσα στοὺς βράχους γεμάτη ψιλὸ σκοῦρο χῶμα. Ἦταν τοποθετημένο σὲ ἀπόσταση 6.90 μ. ἀπὸ τὴ ΒΔ ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ δωμ. 1 τοῦ κτηρίου 18 και 6.40 μ. ἀπὸ τὴ ΝΔ. Τὸ κεφάλι τοῦ ειδωλίου ἔχει ὕψ. 0.04 και πλάτ. 0.035 μ. Ἡ τομὴ του παρουσιάζει ἔντονη καμπύλη, ἡ μύτη ἀποδίδεται ἀνάγλυφα πολὺ ἔντονα, ὅπως και τὸ στόμα.

Β) Ὅπως ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω τὰ ὀστᾶ, τὰ δόντια και τὰ κομμάτια ἀπὸ κρανία που βρέθηκαν στὸ χῶρο αὐτὸ ἦταν περιορισμένα και διάσπαρτα και προέρχονταν πιθανότατα ἀπὸ ἄλλα ταφικὰ κτήρια τοῦ νεκροταφείου. Ὑπάρχουν ὀρισμένες περιπτώσεις ὅμως κατὰ τίς ὁποῖες φαίνεται ὅτι ἔγιναν ἀποθέσεις κρανίων και ὀστέων ἀνάμεσα στοὺς βράχους. Νότια ἀπὸ τὸ σημεῖο που βρέθηκε ὁ κορμὸς τοῦ ειδωλίου και τὰ ἀντικείμενα γύρω ἀπ' αὐτό, στὸ Δ τμήμα τῆς λουρίδας γῆς ἀνάμεσα στὶς δυὸ σειρὲς βράχων, και ἀνάμεσα σὲ δύο βράχους, σχηματίζεται μιὰ κόγχη. Ἡ κόγχη αὕτη ἦταν κλεισμένη μὲ μερικὲς πλακοειδεῖς πέτρες. Στὸ βάθος τῆς κόγχης φάνηκαν τέσσερα κρανία και κάτω ἀπ' αὐτὰ ὀστᾶ ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα και δύο μεριαῖα. Ἀπὸ τὰ κρανία σώθηκαν μόνο τὰ κατώτερα τμήματα, ὥς γιὰ τὸ ἀνώτερο τμήμα τους ἦταν ἀκόλυπτο και καταστράφηκε ἀπὸ τίς πέτρες που εἶχαν τοποθετηθεῖ. Στὸ χῶμα που βρισκόταν ἀνάμεσα στὰ κρανία βρέθηκαν γύρω στὰ 35 τεμάχια ἀπὸ λεπίδες ὀφιανοῦ. Μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τίς πέτρες που ἔφραζαν τὴν κόγχη βρέθηκε ἀκέραη ταινία ἀπὸ χρυσὸ ἔλασμα, λίγο συρρικνωμένο, μήκ. 0.0624, ὕψ. 0.076 και πᾶχ. 0.002 μ. Κοντὰ στὴ χρυσῇ ταινίᾳ βρέθηκαν πέντε τεμάχια λεπίδων ὀφιανοῦ, 2 μικρότατα τεμάχια κρανίου και τέσσερα δόντια.

Στὴ ΒΔ γωνία τοῦ χώρου και γύρω στὰ 0.15 μ. βαθύτερα ἀπὸ τὸ σημεῖο

πού βρέθηκε τὸ κεφάλι τοῦ εἰδωλίου, βρέθηκαν ὁστᾶ καὶ κρανίον τελείως κομματιασμένο, πού καλυπτόταν ἀπὸ μιὰ μεγάλη πέτρα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ βρέθηκαν καὶ ἑπτὰ κομμάτια λεπίδων ὀψιανοῦ. Πρόκειται καὶ ἐδῶ ἴσως γιὰ κάποια ἀπόθεση. Ἀκόμη βαθύτερα ἀπὸ τὸ κρανίον καὶ τὸ κεφάλι τοῦ εἰδωλίου καὶ σὲ βάθος 0.90 μ. μαζεύτηκαν κομμάτια ἄλλου κρανίου, ὅπως ἐπίσης ἀρκετὰ τεμαχισμένα ὁστᾶ καὶ δόντια. Ἀνάμεσα στὰ δύο κρανία μεσολαβοῦσε σκοῦρο χῶμα ἀνακατεμένο μὲ μικρὲς πέτρες. Γύρω ἀπὸ τὸ τελευταῖον κρανίον μαζεύτηκαν ἀνάμεσα στὸ χῶμα καὶ τὶς πέτρες 40 κομμάτια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ τέσσερα ἀπολεπίσματα ἀπὸ πυρῆνες. Δὲν ἀποκλείεται τὸ κεφάλι τοῦ εἰδωλίου νὰ ἀνήκει στὶς ἀποθέσεις τῶν δύο κρανίων καὶ ὁστῶν.

Γ) Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ, πού ἔχουν ἀναφερθεῖ, πλῆθος ἀπὸ ἄλλα τεμάχια βρέθηκαν διάσπαρτα σ' ὅλο τὸ χώρο. Συνολικὰ βρέθηκαν γύρω στὰ 939 κομμάτια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ γύρω στὰ 10 ἀπολεπίσματα ἀπὸ πυρῆνες. Οἱ ὀψιανοὶ βρίσκονταν σὲ μεγάλη συχνότητα ἀνάμεσα στὶς ρωγμὲς τῶν βράχων καὶ στὸ σκοῦρο χῶμα ἀνάμεσα στὶς μικρὲς πέτρες. Κάτω ἀπὸ τὶς μεγάλες πέτρες δὲν παρατηρήθηκε ἡ ἴδια συχνότητα ὀψιανῶν. Μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ ὀψιανούς, γύρω στοὺς 70, βρέθηκε ἐπίσης γύρω ἀπὸ τὴ Ν ἀπὸ τὶς δυὸ ἐλιές, ὅπου τὸ χῶμα εἶναι μαῦρο καὶ συχνὰ διαταραγμένο ἀπὸ τὴν καλλιέργεια. Στὸ χώρο αὐτὸ δὲν βρέθηκαν καθόλου ὁστᾶ ἢ δόντια ἢ ἄλλα λείψανα ἀπὸ τὰ φές, παρὰ μόνον ὄστρακα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὀψιανούς, διάσπαρτα στὸ χώρο βρέθηκαν ἀκόμη τὰ παρακάτω ἀντικείμενα: α) τέσσερα θαλασσινὰ στρεῖδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα ἔχει μιὰ τρύπα. Τὰ τρία βρέθηκαν στὸ Ν τμήμα τῆς λουρίδας γῆς ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς δύο σειρὲς βράχων, ἀνάμεσα σὲ τεμάχια κρανίου καὶ ἀνθρώπινα ὁστᾶ σπασμένα καὶ ἄτακτα ριγμένα· τὸ τέταρτο στρεῖδι βρέθηκε στὸ κέντρο περὶπου τῆς λουρίδας, β) δύο ἀπολεπίσματα καστανοῦ πυριτολίθου, μέγ. μήκ. 0.0153, μέγ. πλ. 0.0081 καὶ μέγ. πᾶχ. 0.0132 μ., γ) στὸ Ν τμήμα τῆς στενῆς λουρίδας γῆς ἀνάμεσα στὶς δύο σειρὲς ἀπὸ βράχους βρέθηκε μικρὸ κομμάτι μικροῦ σφαιρικοῦ ἀγγείου ἀπὸ πράσινο στεατίτη, μέγ. ὕψ. 0.0122, μέγ. μήκ. 0.021 καὶ μέγ. πᾶχ. 0.0035 μ.

Δ) Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα πού ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω, ἓνα ἀκόμη ἀγγεῖο βρέθηκε στὸ κέντρο περὶπου τοῦ χώρου, μέσα σὲ μιὰ βαθιὰ σχισμὴ ἑνὸς βράχου. Πρόκειται γιὰ μικρὸ γεφυρόστομο ἀγγεῖο μὲ μιὰ λαβή, πού ἔχει συγκολληθεῖ καὶ συμπληρωθεῖ ἀπὸ κομμάτια. Ἐχει ἐπίπεδη βάση πού κλίνει λίγο πρὸς τὰ ἔξω, σῶμα δικωνικὸ καὶ χεῖλος πού κλίνει πάλι πρὸς τὰ ἔξω, μεγάλη γεφυρόστομη λίγο λοξή καὶ ὑπερυψωμένη προχὴ καὶ στὸν ὅμο κάθετη κυλινδρική λαβή. Τὸ ἀγγεῖο κατασκευάσθηκε ἀπὸ ροδόχρωμο, σχετικὰ καθαρὸ πηλὸ καὶ φέρει στὶς δυὸ ἐπιφάνειές του ἔχνη ἀπὸ καστανὸ χρῶμα. Στὴν προχὴ σώζονται ἔχνη ἀπὸ τὸ ἐργαλεῖο στιλβώσεως. Ὑψ. 0.053, διάμ. βάσ. 0.038, διάμ. χεῖλ. 0.046 καὶ μέγ. διάμ. 0.130 μ. Τόσο τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ ὅσο καὶ τὰ πε-

ρισσότερα ὄστρακα πού βρέθηκαν στὸ χῶρο Δ ἀπὸ τὰ κτήρια 18 καὶ 19 χρονολογῶνται στὰ τέλη τῆς προανακτορινῆς περιόδου. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ὄστράκων ἀνήκει στὴ ΜΜ Ια ἐποχῇ, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀρκετὰ παλιότερα. Τὰ περισσότερα ὄστρακα ἀνήκουν σὲ ἀγγεῖα ἀπὸ ἀκάθαρτο κακοφημένο πηλὸ· πολλὰ εἶναι τμῆματα ἀπὸ σαρκοφάγους ἢ πίθους καὶ ἄλλα χονδροειδῆ ἀγγεῖα. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρονται: 1) ἀπὸ τὰ ΠΜ παλαιότερα ἀγγεῖα ὄστρακα τεφρὰ γυαλισμένα κυρίως μὲ κόκκινο βερνίκι καὶ μὲ διακόσμηση ἀπὸ σκοτεινὸ χρῶμα σὲ ἀνοιχτὸ βῆθος, μικρὴ προχοῇ βαμμένη μὲ μαῦρο χρῶμα, λαβὴ οἰκιακοῦ ἀγγείου, τμῆμα ἀγγείου ἀπὸ χονδροειδῆ γκρίζο πηλὸ πού περιέχει πολλὰ λευκὰ ξένα σωματίδια καὶ χεῖλη ἀπὸ λεκάνες. 2) Ἀπὸ τὰ ὄστρακα πού χρονολογῶνται στὰ τέλη τῆς προανακτορικῆς περιόδου σημειώνονται: πολλὰ τεμάχια ἀπὸ σαρκοφάγους ἢ πίθους καὶ ἄλλα χονδροειδῆ ἀγγεῖα, πόδι χύτρας, πόδια ἀπὸ κύπελλα μὲ δακτυλίσχημη βάση, ψευδῆ προχοῇ πιθοειδοῦς ἀγγείου καὶ τμῆμα ἀπὸ τὸ σῶμα κλειστοῦ ἀγγείου μὲ ἐγχάρακτο δικτυωτὸ κόσμημα.

Ὅπως ἔγινε φανερό, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου Δ ἀπὸ τὰ κτήρια 18 καὶ 19 ἔδωσε πολὺ σημαντικὰ στοιχεῖα, ἰδιαιτέρα γιὰ τὶς σχέσεις τῶν Κυκλάδων μὲ τὴν Κρήτη, πού τελευταῖα συζητοῦνται ζωντά. Τὰ πλοῦσια κυκλαδικὰ εὐρήματα ἐδραιώνουν περισσότερο τὴν ἄποψη γιὰ μιὰ ξεχωριστὴ σχέση τῆς βόρειας παραλίας τῆς Κρήτης καὶ τῶν Ἀρχανῶν μὲ τὶς Κυκλάδες. Τὴν πλούσια σειρὰ τῶν εἰδωλίων πού ἔχουν βρεθεῖ στὶς Ἀρχάνες συμπληρώνουν τὰ τρία φετινὰ εἰδώλια, τὰ δύο πού βρέθηκαν στὸ χῶρο Δ ἀπὸ τὰ κτήρια 18 καὶ 19 καὶ τὸ τρίτο πού βρέθηκε ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ κτήρια. Τὸ πρῶτο, ὁ κορμὸς εἰδωλίου ἀνήκει στὸν λεγόμενον «τύπο Δωακτισμάτων», τὸ δεύτερο, τὸ κεφάλι εἰδωλίου, στὸν «τύπο Κουμάσας» καὶ τὸ κεφάλι εἰδωλίου ἀπὸ τὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ κτήρια 18 καὶ 19 στὸν τύπο «Σπεδός». Ἐντυπωσιακὸς εἶναι ἐπίσης ὁ ἀριθμὸς τῶν λεπίδων ὀψιανοῦ πού βρέθηκαν στὸ χῶρο, ἐξαιρετικὰ σπάνιος γιὰ τὴν Κρήτη, ὅπου οἱ λεπίδες ὀψιανοῦ βρίσκονται συνήθως σὲ περιορισμένη ποσότητα. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ βρέθηκαν μόνο στὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ νεκροταφείου καὶ ἀνάμεσα στὶς σχισμὲς τῶν βράχων, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν θολωτὸ τάφο Γ¹.

ΧΩΡΟΣ ΝΑ
ΘΟΛΩΤΟΥ ΤΑΦΟΥ Ε

Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἔγινε ἐπίσης στὸ χῶρο ΝΑ ἀπὸ τὸν θολωτὸ τάφο Ε καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸ μονοπάτι πού ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸ χωριὸ στὸ νεκροταφεῖο. Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ σὲ ἀπόσταση 15 περίπου μ. ἀπὸ τὴ Ν παραστάδα τοῦ θολωτοῦ τάφου Ε βρισκόταν ἕνας τράφος, σύγχρονος ξερολιθινὸς τοῖχος, μήκ. 19.20 καὶ ὕψ. 1.10 μ. περίπου, πού προχωροῦσε ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ. Στὴ μέση περίπου τοῦ τράφου σχηματιζόταν ἐλαφρὰ καμπύλη πού δη-

μιουργοῦσε ὑπόνοιες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κάποιου κτίσματος. Τελικὰ ἀπὸ τὴν ἔρευνα δὲν προέκυψε κανένα κτίσμα ἀν καὶ ὁ χῶρος ἀνασκάφθηκε μέχρι βάθους 2 μ. ἀπὸ σταθερὸ σημεῖο, τὸ ἀνώτατο τμῆμα στὴ μέση τῆς καμπύλης ποῦ σχημάτιζε ὁ τράφος. Τὸ χῶμα ποῦ ἀνασκάφθηκε ἦταν μαλακὸ καὶ καθαρὸ καὶ ὑπῆρχαν πεσμένες ἀρκετὲς πλακωτὲς πέτρες καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα, κυρίως μικρῶν ἀγγείων ἀλλὰ καὶ σαρκοφάγων, ποῦ ὅπως καὶ τὰ ἄλλα εὐρήματα ποῦ ἔγιναν, ἔπεσαν ἴσως καὶ παρασύρθηκαν μέχρι ἐδῶ ἀπὸ τὰ ψηλότερα ταφικὰ κτήρια.

Τὸ σημαντικότερο εὕρημα στὸ χῶρο ἦταν ὁ ἀνώτερος κορμὸς εἰδωλίου, ἀπὸ κοκκινωπὸ ἀκάθαρτο πηλὸ, ἀπολεπισμένος στὸ πηγούνι, στὴ γραμμὴ τοῦ λαιμοῦ, στὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλοῦ καὶ στὴν πλάτη. Οἱ βραχίονες σταματοῦν λίγο κάτω ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ εἶναι σπασμένοι στὴν κάτω ἐπιφάνειά τους. Τὸ κεφάλι ἔχει ἰσχυρὴ κλίση πρὸς τὰ πίσω καὶ εἶναι ἔντονη ἡ γραμμὴ τοῦ προσώπου ποῦ ἐνώνει τὸ πηγούνι, τὸ στόμα καὶ τὴ μύτη καὶ συνεχίζεται στὸ πάνω πίσω μέρος τοῦ κεφαλοῦ με γωνιώσεις ποῦ δηλώνουν τὴν ὑπαρξὴ κοτύδας. Τὸ πηγούνι καὶ ἡ μύτη ἀποδίδονται πλαστικὰ καὶ τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα με κοιλότητες. Ὁ λαιμὸς εἶναι κυλινδρικός καὶ ψηλὸς καὶ ἐνώνεται σὲ ἀμβλεία γωνία με τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τοῦ κορμοῦ. Ὁ δεξιὸς ὤμος εἶναι τοποθετημένος ψηλότερα, πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι τὸ δεξιὸ χέρι ἴσως ἦταν τοποθετημένο σὲ στάση λατρείας. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, ποῦ ἦταν ἴσως κατεβασμένο, διακρίνεται ἀπὸ τὸν κορμὸ με ἐγγράφη, ἰδιαίτερα ἐμφανῆ στὸ πίσω μέρος. Τὸ εἰδῶλιο σώζεται σὲ ὕψ. 0.0371, ἔχει μέγ. πλάτ. 0.0190, μέγ. πᾶχ. κεφ. 0.0155 καὶ μέγ. πᾶχ. κορμοῦ 0.008 μ. Στὸν ἴδιο χῶρο βρέθηκαν δυὸ ἀκόμη πῆλινα ἀντικείμενα, ἓνα κωνικὸ ἀντικείμενο με ἐλαφρὰ κίλιη τὴ βάση, καὶ ἓνα ἄλλο ποῦ ἴσως ἦταν κέρατο ἀπὸ εἰδῶλιο ζώου.

ΧΩΡΟΣ ΒΟΡΕΙΑ
ΚΤΗΡΙΟΥ 18

Δοκιμαστικὴ ἐπιφανειακὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἔγινε ἐπίσης στὸ χῶρο Β ἀπὸ τὸ κτήριο 18. Ἀνασκάφθηκε χῶρος, ποῦ ἔχει μῆκ. Β πλευρᾶς 9.30 μ., Ν 5.70 μ., Α 6.10 μ. καὶ Δ 5.25 μ. Σκοπὸς τῆς ἔρευνας αὐτῆς ἦταν ἡ διερεύνηση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τυχόν ταφικῶν κτισμάτων ποῦ νὰ συνδέουν τὸν θολωτὸ τάφο Γ καὶ τὸ ταφικὸ κτήριο 18. Στὸ Δ σημεῖο τοῦ συνόρου τοῦ χώρου με τὸ κτήριο 18 ὑπάρχει ἓνας μεγάλος βράχος, ποῦ ἡ Β ὀψη του ἔχει μῆκ. 3.15 καὶ ἡ Α 3.8 μ. Στὸ τμῆμα αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ ἐλιά καὶ ἄλλη μιὰ στὸ ἀνατολικότερο σημεῖο τῆς Β πλευρᾶς τοῦ χώρου.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων ἀπὸ τὸ χῶρο αὐτό, φάνηκε στὸ Β τμῆμα σειρὰ ἀπὸ πέτρες με κατεύθυνση ἀπὸ Δ πρὸς Α, ποῦ ἴσως νὰ ἀποτελοῦν τμῆμα κάποιου τοίχου. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν συνεχίστηκε γιὰτὶ ὁ χῶρος αὐτὸς εἶναι μεγάλος καὶ ἡ διερεύνησή του θὰ χρειαζόταν πολὺ χρόνον. Ἡ ἔρευνα θὰ συνεχισθεῖ σὲ ἐπόμενη ἀνασκαφικὴ περίοδον.

Όπως ξγινε ήδη φανερό, πολύ σημαντικά ύπῃρξαν και πάλι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς στὸ Φουρνὶ 'Αρχανῶν. Μὲ τὴν ἀποκάλυψη τῶν δυὸ νέων ταφικῶν κτηρίων ὁ ἀριθμὸς τῶν κτηρίων στὸ νεκροταφεῖο ἔφθασε στὸν μοναδικὸ ἀριθμὸ τῶν 19, γεγονόςς χωρὶς παράλληλο γιὰ τὸ προϊστορικὸ Αἰγαῖο, ποὺ δικαιολογεῖ ἐπομένως τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ νεκροταφείου σὰν τοῦ σημαντικότερου νεκροταφείου τοῦ Αἰγαίου. Στὰ διάφορων εἰδῶν ταφικὰ κτήρια τοῦ νεκροταφείου προστέθηκε φέτος και τὸ μοναδικὸ ἀψιδωτὸ ταφικὸ κτήριο τῆς Κρήτης, τὸ κτήριο 19. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ἴδιου τοῦ νεκροταφείου σημαντικὴ ἦταν ἡ ἐπισήμανση τῆς χρήσης του, σὲ δυὸ ἀκόμη φάσεις, τὴν ΠΜ II μὲ τὴν ἀνέυρεση τῆς πρόχου ρυθμοῦ 'Αγίου 'Ονουφρίου και τῆς ΜΜ Ιβ. Ἀκριβῶς ὁμως τὰ πλοῦσια σὲ ἀριθμὸ και ποικιλία κινήτὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦταν πολλὰ σημαντικὰ γιὰ τὴν ἔρευνα, κυρίως τὸ πλήθος τῆς κεραμεικῆς τοῦ κτηρίου 18, οἱ σφραγίδες και τὰ ἄλλα ἀντικείμενα και φυσικὰ τὰ νέα κυκλαδικὰ εἰδῶλια, ποὺ πλουτίζουν και πάλι τὸ Μουσεῖο 'Ηρακλείου και τίς γνώσεις μας γιὰ τὴ σχέση τῆς Κρήτης και τοῦ σπουδαίου προανακτορικοῦ κέντρου τῶν 'Αρχανῶν μὲ τίς Κυκλάδες.

Παράλληλα μὲ τὴν ἀνασκαφή στὸ Φουρνὶ, λύθηκε φέτος τὸ πρόβλημα τῆς ἀποθήκευσης και τῆς μελέτης τοῦ ὄγκου τῆς κεραμεικῆς ποὺ ἀπέδωσε ἡ ἀνασκαφή 'Αρχανῶν. Στὸ Μουσεῖο 'Ηρακλείου ἦταν ἀδύνατη πιά ἡ ἀποθήκευση τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων, ἀφοῦ δὲν μποροῦσε νὰ διατεθεῖ χώρος στὶς ἀποθήκες. Κι ἄλλωστε ἡ πρόσβαση τοῦ παλαιοῦ ὕλικου και ἡ μελέτη του εἶχε καταντήσει ἀδύνατη. Γι' αὐτὸ και δημιουργήθηκε τὸ «σπίτι ἀνασκαφῆς 'Αρχανῶν» μέσα στὸ χωριό, ἐξαγοράστηκε δηλαδὴ ἓνα σπίτι και τμῆμα τοῦ ἰσόγειου χώρου του μετασκευάστηκε μὲ μεταλλικὰ ράφια ντέξιον σὲ ἀποθήκη. Στὴν ἀποθήκη αὐτὴ μεταφέρθηκαν και τὰ ὀστρακα τῶν παλαιότερων ἀνασκαφικῶν περιόδων ἀπὸ τὸ Μουσεῖο 'Ηρακλείου, πράγμα ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ γιὰ τὴ μελέτη και τὴν ἐπίσπευση τῆς δημοσιεύσεως.

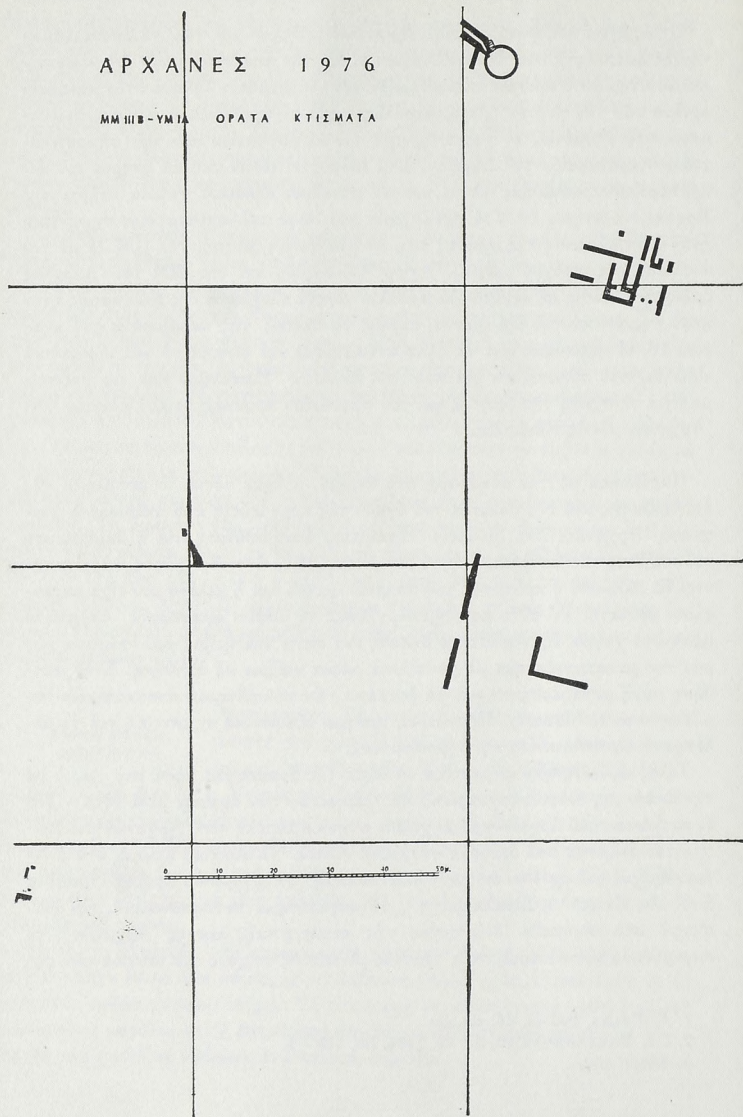
Τέλος προωθήθηκε σημαντικὰ τὸ θέμα τῆς ἀνασκαφῆς μέσα στὸ χωριὸ μὲ τὴν ἐκπόνηση ἑνὸς τοπογραφικοῦ διαγράμματος τῶν ὁρατῶν ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ια λειψάνων, τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου στὴν κωμόπολη τῶν 'Αρχανῶν ποὺ βρίσκονται ἀνάμεσα στὰ διάφορα σύγχρονα σπίτια. Τὸ κυκλικὸ κτίσμα στὸ ἀνώτερο τμῆμα τοῦ σχεδίου δείχνει τὴν ἀνασκαφή τοῦ λεγομένου Spring-chamber ἀπὸ τοὺς Evans¹ - Σακελλαράκη², τὸ συγκρότημα νοτιοανατολικὰ, τὴν ἀνασκαφή στὸ οἰκόπεδο ἰδιοκτησίας τῆς περιγηγητικῆς λέσχης 'Αρχανῶν³, τὸ συγκρότημα νοτιοδυτικὰ, τοὺς ὁρατοὺς μινωικοὺς τοίχους στὰ ἰσόγεια τῶν ση-

1. A. EVANS, PM II, 66, εἰκ. 30.

2. Ι.Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 20, 1965, Β3, 558 - 9.

3. Αὐτόθι: 559.

Εικ. 21. Τοπογραφικό διάγραμμα τῶν ΜΜ ΙΙΙ Β - ΥΜ Ια λειψάνων στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς κωμόπολης τῶν Ἀρχανῶν.

μερινῶν σπιτιῶν¹ καὶ τὰ ἰσχνὰ λείψανα στὸ ΝΔ τμῆμα τοῦ διαγράμματος, τὰ οἰκοδομικὰ λείψανα τῆς πρόχειρης ἔρευνας τῆς ἐφορείας τοῦ 1970 στὸ οἰκόπεδο Καλπαδάκη². Στὸ διάγραμμα εἶναι φανερὴ ἡ σχέση τῶν οἰκοδομικῶν αὐτῶν λειψάνων ποὺ ἀποδόθηκαν ἀπὸ τοὺς μελετητὲς σ' ἓνα μεγάλο ἀνακτορικό συγκρότημα. Ἡ σπουδαιότητα τοῦ νεκροταφείου στὸ Φουρνὶ διαφαίνεται πιά κάτω ἀπὸ ἓνα νέο πρίσμα, τῆς ἔρευνας στὴν πόλη καὶ στὸ ἀνακτορικό της συγκρότημα, ἔτσι ποὺ διαγράφεται πιά καθαρά ἡ ἐλπίδα πὼς στὸ μέλλον θὰ γνωρίσουμε μὲ τὴν ἀνασκαφή 'Αρχανῶν ὅχι μόνον τὸ νεκροταφεῖο ἀλλὰ καὶ τὴ δραστηριότητα τῆς ζωῆς στὸ μοναδικὸ αὐτὸ μινωικὸ κέντρο.

ΓΙΑΝΝΗΣ - ΕΦΗ ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ

1. A. EVANS, PM II, 64 κέ., πίν. XIV, A, B. I.A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ΑΔ 20, 1965, Β3, 559, πίν. 702γ, 703.

2. ΠΑΕ 1970, 256.

(Παρένθ. πίν. ΙΓ' και πίν. 221 - 226)

Ἡ ἀνασκαφὴ στὸ ἱερό τοῦ Ἑρμῆ καὶ τῆς Ἀφροδίτης στὴν Κάτω Σύμη τῆς Βιάννου ἔδωσε καὶ φέτος ἀξιόλογα εὐρήματα καὶ ἀποκάλυψε σημαντικὰ κτίσματα. Ἡ διάρκειά της ἦταν μικρὴ, 15 μόλις ἡμερῶν, γιατί ὑπηρεσιακὲς ἀνάγκες ἐπέβαλαν τὴ διακοπὴ τῆς ἔρευνας¹.

Ἐρευνήθηκαν σὲ βάθος δύο τομεῖς τοῦ χώρου, ποὺ ἔχει ἀνασκαφεῖ σὲ ἔκταση 1000 τ.μ. Ὁ πρῶτος τομέας ἐκτεινόμενος ἀνατολικά τοῦ βωμοῦ, ποὺ ἦταν τὸ κέντρο τῆς λατρείας στὰ πρώιμα ἑλληνικὰ χρόνια, χαρακτηρίσθηκε ὡς κεντρικὸς καὶ ἔχει ἔκταση 56 τ.μ. (ὄρθογ. Ψ/Ω παρένθ. πίν. ΙΓ'). Ὁ δεῦτερος τομέας, ποὺ ὀνομάστηκε δυτικὸς καὶ ἔχει ἔκταση 80 τ.μ., βρίσκεται ΝΔ τῆς ἐστίας τοῦ 7ου καὶ 6ου π.Χ. αἰῶνα, ἡ ὁποία ἀποκαλύφθηκε τὸ 1974 (ὄρθογ. -Ε/-Π/-Ζ/-Ρ παρένθ. πίν. ΙΓ')². Μικρὴ πρὸς Ν ἐπέκταση τοῦ δυτικοῦ τομέα (ὄρθογ. -Σ/-Τ παρένθ. πίν. ΙΓ') δὲν ἐρευνήθηκε σὲ βάθος, ἐξαιτίας τῆς ἀπρόβλεπτης διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς.

ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδο τοῦ 1972 εἶχαν μόλις φανεῖ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἀνατολικά τῆς βαθμίδας τοῦ βωμοῦ κάτω ἀπὸ παχὺ στρώμα πυρᾶς θυσιῶν. Ἡ ὑπόθεση ὅτι τὰ λείψανα αὐτὰ ἀνήκουν στὸ προϊστορικὸ ἱερό, τοῦ ὁποίου σκάφτηκαν τμήματα τεσσάρων δωματίων καὶ μέρος ὑπαίθριου πλακοστρώτου τὸ 1973 καὶ 1975 (ὄρθογ. Ν/Ε/Ο/Π/Ρ/Σ παρένθ. πίν. ΙΓ')³, ἐπιβεβαιώθηκε φέτος μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ κεντρικοῦ τομέα σὲ βάθος. Ἀποκαλύφθηκαν τμήματα τριῶν ἀκόμα δωματίων (Δωμάτια 1 - 3), ποὺ χρονολογοῦνται στὴ ΜΜ ΙΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχῇ. Οἱ τοῦχοι τους, οἱ ὁποῖοι σώζονται σὲ ὀρισμένα σημεῖα ὡς 1 μ., βρίσκονται βαθύτερα ἀπὸ τὴ θεμελίωση τοῦ ἑλληνικοῦ βωμοῦ (ὄρθογ. Ψ/Ω παρένθ. πίν. ΙΓ' καὶ πίν. 221α). Πολλὰ θραύσματα κονιαμάτων, ποὺ σώζουν ἔχνη γαλάζιου, κόκκινου καὶ κίτρινου χρώματος βρέθηκαν στὴν ἐπίχωση τοῦ βόρειου κυρίως δωματίου (Δωμ. 2). Προέρχονται ἀσφαλῶς ἀπὸ τοὺς ἐπιχρισμένους τοὺς τοίχους, γιατί

1. Στὴν ἀνασκαφὴ συμμετεῖχαν οἱ ἀρχαιολόγοι κ. Πολύμνια Muhly-Μεταξά καὶ κ. Ἀθανασία Κάντα. Σημαντικὴ στάθηκε ἡ βοήθεια τοῦ τεχνίτη τοῦ Μουσείου Ἑρακλείου κ. Γ. Ἡλιάκη στὴ στερέωση τῶν τοίχων τῶν κτιρίων τοῦ ἱεροῦ.

2. ΠΑΕ 1974, 224 - 6, πίν. 164.

3. ΠΑΕ 1973, 194 - 5, πίν. 195α - β καὶ 1975, 318, πίν. 249β - 256α.

ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν κολλημένα στὶς πέτρες τὶς πεσμένες μέσα στὸ δωμάτιο. Μέσα στὸ ἴδιο δωμάτιο βρέθηκαν καὶ πολλὰ κομμάτια ἄμορφου πηλοῦ, ποὺ ἀποτελοῦσαν πιθανότατα οἰκοδομικὸ ὑλικό. Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος ἀνάμεσα στὸ νότιο καὶ τὸ δυτικὸ δωμάτιο (Δωμ. 1 καὶ 3) ἔχει ἀνοιγμα εἰσόδου (πίν. 221β), ἐνῶ τὸ βόρειο δωμάτιο (Δωμ. 2) δὲν ἐπικοινωνεῖ μὲ τὰ ἄλλα δύο. Στὸν τοῖχο ποὺ χωρίζει τὸ νότιο ἀπὸ τὸ βόρειο δωμάτιο ὑπάρχει ἐντοιχισμένο ἓνα ἡμικυλινδρικό κομμάτι ἀπὸ ὀφείτη, τὸ ὁποῖο ἀνήκει σὲ στρογγυλὴ βάση κίονα. Δύο ἀκόμα θαυράσματα ἀπὸ τὸ ἴδιο ὑλικό, ποὺ ἀνήκουν πιθανότατα σὲ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, βρέθηκαν μέσα στὸ βόρειο δωμάτιο σὲ στῶμα τῆς MM ΠΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχῆς.

Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀπὸ ὀφείτη ὑπῆρχαν ἐντοιχισμένα καὶ στοὺς τοίχους τοῦ μεγάλου δωματίου μὲ τὸ θρανίο τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ, ποὺ τμήμα του ἐρευνήθηκε τὸ 1973. Ἐκτὸς μὲ τὸ κοινὸ αὐτὸ γνώρισμα, οἱ τοῖχοι ὅλων τῶν δωματίων — τῶν τριῶν δηλαδὴ τῆς φετινῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν τεσσάρων τῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων 1973 καὶ 1975 — ἔχουν τὸ ἴδιο πάχος καὶ ὅμοια τοιχοδομία. Ἡ χρονολόγησή τους ἐξάλλου στὴ MM ΠΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχῇ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὅτι ἀνήκουν σὲ ἓνα κτιριακὸ συγκρότημα μὲ προσανατολισμὸ ἀπὸ Β πρὸς Ν, ποὺ θὰ εἶχε κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς του πλευρᾶς πλακόστρωτο.

Ἡ ἔρευνα στὰ τρία δωμάτια (Δωμ. 1 - 3) δὲν ἔφθασε ὡς τὸ δάπεδό τους. Χαρακτηριστικὰ εὐρήματα, ἐνδεικτικὰ γιὰ τὴ λειτουργία τῶν χώρων, δὲν παρουσιάστηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ δύο θαυράσματα μεγάλου λύχνου ἀπὸ ὀφείτη καὶ τμήμα πῆλινης ὀρθογώνιας τράπεζας προσφορῶν, τὰ ὁποῖα δὲν βρέθηκαν *in situ*. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὑποθέτω μὲ ἐπιφύλαξη ὅτι τὰ τρία δωμάτια ἀποτελοῦσαν βοηθητικούς χώρους τοῦ ἱεροῦ, ἐνῶ τὰ τέσσερα ποὺ βρίσκονται νότια τοῦ βωμοῦ προορίζονταν γιὰ τὴ λατρεία ἢ τὴ φύλαξη τῶν λατρευτικῶν σκευῶν¹.

Τὰ δωμάτια (Δωμ. 1 - 3) ἀνατολικά τοῦ βωμοῦ καλύπτονταν μὲ παχύτατο στῶμα πυρᾶς, ποὺ περιεῖχε μεγάλες καὶ μικρὲς πέτρες, μεγάλη ποσότητα ἀπὸ κόκαλα θυσιασμένων ζώων καὶ πολλὰ πῆλινα καὶ χάλκινα ἀναθήματα². Τὸ στῶμα αὐτό, ποὺ φθάνει τὸ πάχος τοῦ 1 μ. στὸ χῶρο τοῦ νότιου δωματίου (Δωμ. 1) ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα ἐνιαία ὑποδομὴ τῶν τριῶν ἀνδῶν (Ι - ΙΙΙ), ποὺ ἐκτείνονται ΝΑ τοῦ βωμοῦ. Μὲ τὴ φετινὴ ἀνασκαφὴ διαπι-

1. Τὸ δωμάτιο δηλαδὴ τῆς θήκης καὶ τὸ μεγάλο δωμάτιο μὲ τὸ θρανίο: ΠΑΕ 1973, 194 - 5, πίν. 195β. Σημειῶνα ὅτι κατὰ τὸν καθαρισμὸ τμήματος τῆς ἐπιχώσεως στὸ δωμάτιο τῆς θήκης, ποὺ ἔγινε φέτος γιὰ νὰ στερεωθεῖ τὸ μεταγενέστερο ἄνδρρο ΙΙΙΑ, βρέθηκε καὶ ἄλλη μεγάλη ὀρθογώνια βαθμιδωτὴ τράπεζα προσφορῶν ἀπὸ ὀφείτη μέσα σὲ καθαρὸ MM ΠΙΒ/ΥΜ ΙΑ στῶμα καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ στρογγυλὴ ἐνεπίγραφο, ποὺ εἶχε βρεθεῖ τὸ 1973 (ἔ.ἀ. 195, πίν. 201β).

2. Μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ πάχος τοῦ ἴδιου στρώματος, 0.80 μ. περίπου, εἶχε ἐρευνηθεῖ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1972 (ΠΑΕ 1972, 197, πίν. 184β).

στώθηκε ὅτι μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ MM IIIB/ΓΜ ΙΑ ἱεροῦ μὲ τὰ πολλὰ δωμάτια χρησιμοποιήθηκε ὁ χώρος του γιὰ τὴν ἀσκήση υπαίθριας λατρείας μὲ πυρὲς ὁλοκαυτώσεως ζώων καὶ ἀναθέσεις ταμάτων. Πότε ἔγινε ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ὡς πρὸς τὴ χρῆση τοῦ χώρου δὲν εἶναι γνωστό, γιατί τὸ στρῶμα τῆς πυρᾶς εἶναι ὁμοιογενὲς καὶ περιέχει ἀνάμεικτη κεραμικὴ καὶ ἀναθήματα ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς καὶ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ. Ὅπως δὲ ποτε πολλὰ ἀπὸ τὶς πέτρες του θὰ ἀνῆκαν στὸ κατεστραμμένο προϊστορικὸ ἱερό, τοῦ ὁποίου οἱ σωζόμενοι τοῖχοι μοιάζουν νὰ ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὴν παχιά ἐπίχωση τῆς ἐνιαίας ὑποδομῆς τῶν ἀνδῶν. Τοῦτο παρατηρεῖται στὰ σημεῖα ἐκεῖνα ἰδιαίτερα τοῦ ἱεροῦ, ὅπου τὸ ἔδαφος παρουσιάζει μεγάλη καθίζηση μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ὑποδομὴ τῶν ἀνδῶν νὰ ἔχει βυθιστεῖ στὰ κενά, ποὺ εὐκολὰ δημιουργοῦνταν ἀνάμεσα στοὺς τοίχους τῶν δωματίων τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ. Οἱ κατὰ τόπους καθιζήσεις τῶν ἀνδῶν, ποὺ δὲν πιστεύω ὅτι ἦταν ἀποτέλεσμα μιᾶς γενικῆς καταστροφῆς, π.χ. ἐνὸς σειсмоῦ, ἐπιδιορθώνονταν κατὰ καιροὺς μὲ τὴν προσθήκη καὶ ἄλλων λίθων, ἔτσι ὥστε ἡ ἐπιφάνειά τους παρέμενε ὁμαλὴ σχετικὰ καὶ πρόσφορη πάντα γιὰ τὶς θυσίες τῶν πιστῶν. Τὰ ἀνδρὰ ἐπομένως δημιουργήθηκαν βαθμιαῖα, περιλαμβάνοντας καὶ καλύπτοντας τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ (πίν. 222α). Ἡ πρόχειρ ἀρχιτεκτονικὴ τους διαμόρφωση σὲ τρία κλιμακωτὰ ἐπίπεδα προσανατολισμένα πρὸς τὰ ΝΑ ἔγινε πάνω στὸ παχὺ ἐνιαῖο στρῶμα τῶν θυσιῶν, ποὺ ἀπέτελεσε συγχρόνως καὶ τὴν ὑποδομὴ τους. Ἡ ἐκτεταμένη αὕτη διαμόρφωση χρονολογεῖται πιθανότατα στὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Σὲ παλαιότερη ἐποχὴ ὁρισμένα σημεῖα τοῦ χώρου φαίνεται ὅτι ἀπομονώνονταν μὲ χαμηλοὺς, πρόχειρα κτισμένους, τοίχους γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν ἰδιαίτεροι λατρευτικοὶ πυρῆνες. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ τοῖχος ποὺ φράζει πρὸς Ν τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ τρία δωμάτια τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ (Δωμ. 1 παρ. 10. πίν. ΙΓ'). Ὁ τοῖχος αὐτός (ὑψους 0.42 μ. πλ. 0.75 μ.) ἔχει διαφορετικὴ τοιχοδομία καὶ μεγαλύτερο πλάτος ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ, ἐνῶ ἡ δυτικὴ κατεστραμμένη του ἄκρη φράζει μέρος τῆς εἰσόδου ἐπικοινωνίας τῶν δύο προϊστορικῶν δωματίων (Δωμ. 1 καὶ 3, πίν. 221β). Ἡ κατασκευὴ του χρονολογεῖται στὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ μὲ βάση τὰ νεώτερα ὕψηλα, ποὺ ἔδωκε τὸ στρῶμα τῆς πυρᾶς πάνω στὸ ὁποῖο εἶχε θεμελιωθεῖ πρόχειρα. Σύγχρονο μᾶλλον μὲ τὸν νεώτερο αὐτὸ τοῖχο εἶναι καὶ τὸ θρανίον, ποὺ ἔχει σχῆμα τραπέζιου (ὑψους 0.20 μ. περίπου) καὶ ἀκουμπᾶ μὲ τὶς δύο του πλευρὰς στὸν βόρειο καὶ τὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ ἴδιου δωματίου (Δωμ. Ι, παρ. 10. πίν. ΙΓ', πίν. 221β)¹. Καὶ τὸ θρανίον βρίσκεται πάνω σὲ πεσμένες πέτρες ἀνάμεικτες μὲ χῶμα, ποὺ δὲν

1. Ἡ σύνδεση τοῦ θρανίου μὲ τοὺς τοίχους τοῦ Δωματίου Ι τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ, ποὺ ὑπέθεσε στὸ Ἔργο 1976, 179 - 180 ἀποδείχθηκε λαθασμένη μετὰ τὴ μελέτη τῆς κεραμικῆς.

εἶναι ἀκόμα σαφὲς ἂν προῆλθαν ἀπὸ τοὺς κατεστραμμένους τοίχους τοῦ δωματίου ἢ ἂν ἀποτελοῦν στρώμα πυρᾶς θυσιῶν. Ἡ διάλυσή του, ποὺ εἶναι ἀναπόφευκτη γιὰτὶ ἔχει πρόχειρα κτισθεῖ καὶ κατὰ μέγα μέρος καταστραφεῖ, θὰ δώσει λύση στὸ πρόβλημα αὐτὸ καὶ σροιχεῖα γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησή τοῦ θρανίου. Ὅπωςδήποτε εἶναι βέβαιον γιὰ τὴν ὥρα ὅτι ὁ νεώτερος τοῖχος καὶ τὸ θρανίον μὲ τοὺς δύο τοίχους τοῦ προϊστορικοῦ δωματίου, ποὺ ἡ πάνω τους ἐπιφάνεια θὰ ἦταν ὁρατὴ στὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ, ὄριζαν ἓναν ἰδιαίτερον χῶρον ὑπαίθριαν λατρείας, ὅπου βρέθηκαν πάρα πολλὰ ἀναθήματα. Στὴ ΒΔ μάλιστα γωνία τοῦ θρανίου ὑπῆρχαν συγκεντρωμένα πολλὰ μικρὰ κοχύλια καὶ κελύφη μικρῶν ὀστρέων. Ἐξω ἀπὸ τὸ χῶρον αὐτὸ στὸ ἴδιον στρώμα καὶ στὸ ἴδιον βάθος τὰ εὐρήματα ἦταν ἐλάχιστα.

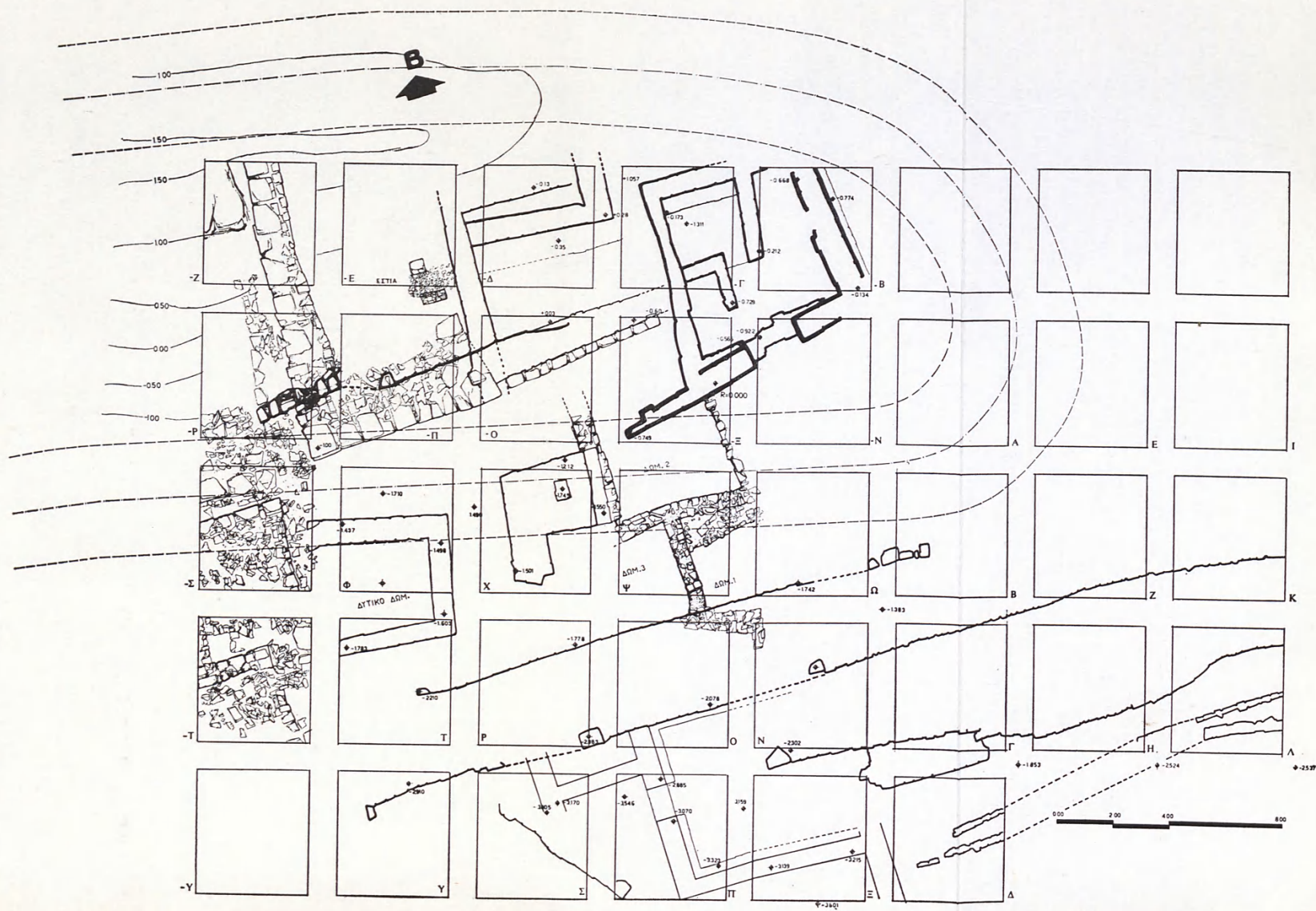
Οἱ συνεχεῖς αὐτὲς οἰκοδομικὲς προσθήκες καὶ ἀρχιτεκτονικὲς διαμορφώσεις τοῦ χώρου, σὲ ἔδαφος μάλιστα μὲ ἐπίχωση μικροῦ πάχους, καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀσκούμενης στὸ ὑπαίθρο λατρείας δικαιολογοῦν τὴν ἀνάμειξη τῶν στρωμάτων, ποὺ διαπιστώθηκε καὶ κατὰ τὴν ἔρευνα τοῦ 1972 στὸ ἴδιο σημεῖον. Ἐτσι τὰ ἀναθήματα τοῦ κεντρικοῦ τομέα ἀναφέρονται κατὰ εἶδη, ἀφοῦ ἡ χρονολόγησή τους βασίζεται σὲ στυλιστικὰ κριτήρια.

Στὸ χῶμα ἀνάμεσα στὸ θρανίον καὶ τὸν νεώτερον τοῖχον καὶ σὲ διαφορετικὰ βάθη τοῦ ὁμοιογενοῦς στρώματος θυσιῶν βρέθηκαν δύο χάλκινα εἰδῶλια σεβίζοντος τῆς ΥΜ ΙΙΙ ἐποχῆς (πίν. 222β), ἓνα χάλκινον πρωτογεωμετρικὸν εἰδῶλιον ἀνθρώπινης μορφῆς μὲ τὰ χέρια ἀπλωμένα πρὸς τὰ πλάγια (πίν. 222γ), τμήματα ἀπὸ χάλκινον τρίποδα τοῦ «κυπριακοῦ» λεγόμενου τύπου, ποὺ συναντῶνται πιθανότατα μὲ ὅμοια θραύσματα τὰ ὅποια ἔχουν βρεθεῖ καὶ κατὰ τίς προηγούμενες ἀνασκαφικὲς περιόδους σὲ ὅλη τὴν ἔκτασιν τῶν ἀνδρῶν τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ, 19 χάλκινα συμπαγῆ ζώδια (βόδια, κριοί, αἰγες) καὶ ἓνα σφυρήλατον εἰδῶλιον κριοῦ (πίν. 223α), ποὺ προσεγγίζει τυπολογικὰ ἀνάλογα ζώδια ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία¹. Οἱ τύποι τῶν συμπαγῶν ζωδίων ποὺ βρέθηκαν φέτος ἀντιπροσωπεύονται στὸ ἱερὸ τῆς Σύμης καὶ μὲ ἄλλα παραδείγματα. Τὰ χάλκινα εἰδῶλια ζῶων τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς εἶναι ὅπωςδήποτε περισσότερα ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἢ τοῦ 7ου καὶ 6ου αἰῶνα π.Χ. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλα σχεδὸν ἔχουν βρεθεῖ σὲ ἀνάμεικτα στρώματα εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν στὸ σύνολόν τους, γιὰ νὰ χρονολογηθοῦν οἱ διάφοροι τύποι. Τὴν εἰκόνα τῶν χάλκινων ἀναθημάτων ἀπὸ τὸν ἴδιον χῶρον συμπληρῶναι ἓνας μικρὸς ἐλασμάτινος πέλεκυς, τρεῖς περόνες ἀπὸ τίς ὁποῖες μία βρέθηκε πάνω στὸ θρανίον καὶ πολλὰ μικρὰ τριγωνικὰ ἢ σὲ σχῆμα τραπεζίου ἐλάσματα διαφόρων διαστάσεων, ποὺ εἶναι πιθανότατα ἐργαλεῖα. Ἀνάμεσα στὰ μετάλλινὰ ἀναθήματα βρέθηκε καὶ φύλλο χρυσοῦ σὲ σχῆμα μιστῆς ἐλλείψεως.

Τὰ πῆλινα ἀναθήματα στὸν ἴδιον χῶρον εἶναι λιγότερα ἀπὸ τὰ χάλκινα. Βρέ-

1. Olympia IV, πίν. X, ἀρ. 93 καὶ 97.

θηκαν τέσσερα συμπαγῆ ζώδια, θραύσματα ἀπὸ μεγάλα τροχήλατα εἰδώλια βοδιῶν καὶ μικρὸ κεφάλι πάνθηρα ποὺ θὰ ἦταν προσκολλημένο στὰ τοιχώματα ἀγγείου. Ἀντίθετα τὰ λίθινα λατρευτικὰ σκεύη εἶναι πολὺ περισσότερα. Μία τράπεζα προσφορῶν ὀρθογώνιου τύπου ἀπὸ ὀφείτη (πίν. 223β) βρέθηκε στὴν ἀρχικὴ τῆς μᾶλλον θέση, ἐνῶ δύο ἄλλες ἀκέραιες στρογγυλοῦ τύπου (πίν. 223γ-δ) καὶ 16 ἀποσπασματικὰ διατηρημένες ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕλικό καὶ διαφόρων τύπων δὲν βρέθηκαν *in situ*. Ἀποσπασματικὰ διατηρημένα εἶναι καὶ τὰ 6 λίθινα ἀγγεῖα (λεκανίδα, κύπελλα μὲ κωνικὸ σῶμα καὶ λοπάδια) ποὺ βγῆκαν ἀπὸ τὸ ἴδιο στρώμα τοῦ χώρου αὐτοῦ. Τέλος μία σφραγίδα σὲ σχῆμα συμπίεσμένου κυλίνδρου ἀπὸ μαῦρο χλωρίτη, ποὺ ἔχει μία μόνο σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια διακοσμημένη μὲ ψάρια κινούμενα ἀντίρροπα (πίν. 223ε), ἀποτελεῖ σπᾶνιο εἶδος ἀναθήματος ἀνάμεσα στὰ ἄλλα τοῦ ἴδιου χώρου.

Ἡ κεραμεικὴ τοῦ στρώματος χαρακτηρίζεται ἀπὸ πλῆθος ὀστράκων τῆς MM IIIB/ΥΜ ΙΑ ἐποχῆς (πίν. 223ς'-ζ), ποὺ ἀνήκουν σὲ λατρευτικὰ κυρίως ἀγγεῖα (πίν. 224α-γ), σὲ κωνικά καὶ σὲ μόνωτα κύπελλα. Ὑπάρχουν παράλληλα καὶ ὀστρακα ἢ ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως (τριποδικές λεκάνες, λεκανίδες, πίθιοι) τῆς Ἰδίας ἐποχῆς, ἐνῶ ἡ κεραμεικὴ τῆς ΥΜ ΙΙΙ ἐποχῆς, τῆς πρωτογεωμετρικῆς (πίν. 224δ) καὶ τῆς πρώιμης γεωμετρικῆς ἀντιπροσωπεύεται μὲ λίγα παραδείγματα.

Τὰ ἀναθήματα ἀντίθετα τοῦ μαύρου στρώματος πυρᾶς, ποὺ βρίσκεται στὸ ἴδιο βάθος καὶ γύρω ἀπὸ τὸν ἰδιαιτέρο αὐτὸ λατρευτικὸ πυρήνα, ὁ ὁποῖος ἐντοπίσθηκε φέτος, εἶναι σχετικὰ λίγα: Μία τράπεζα προσφορῶν ἀπὸ ὀφείτη, τέσσερα μικρὰ χάλκινα ἀναθηματικὰ ἀσπίδια καὶ θραύσμα ἀπὸ ἀναθηματικὴ ἀσπίδα τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου, τμῆμα ἀπὸ τροχήλατο εἰδώλιο ἀνθρώπινης μορφῆς τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς καὶ ἓνα ἀποσπασματικὰ διατηρημένο πῆλινο ἀνάγλυφο μεσοδαιδαλικὸ πλακίδιο, ποὺ εἰκονίζει ντυμένη γυναικεία μορφή.

ΔΥΤΙΚΟΣ
ΤΟΜΕΑΣ

Στὸ χῶρο τοῦ δυτικοῦ τομέα ἀφαιρέθηκαν οἱ διάδρομοι τῶν ὀρθογωνίων, ποὺ εἶχαν ἐρευνηθεῖ τὸ 1974/1975 (ὀρθογ. -Ε/-Ζ, -Π/-Ρ, -Ζ/-Ρ, -Ρ/-Ε παρὲνθ. πίν.

ΙΓ') καὶ σκάφτηκε πρὸς Ν ἔκταση 36 τ.μ. σὲ βάθος 0.30 - 0.50 μ. Διαπιστώθηκε ὅτι ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος, ποὺ συγκρατοῦσε τὴν ἐπίχωση πρὸς Β τοῦ βωμοῦ (τμήματά του ἀποκαλύφθηκαν κατὰ τὶς δύο προηγούμενες ἀνασκαφικὲς περιόδους¹) ἔχει συνολικὸ μῆκος 11.70 μ. καὶ ὅτι ἡ πρὸς τὰ δυτικὰ συνέχειά του καταστράφηκε, ὅταν ἄνοιξε ὁ ἀγροτικὸς δρόμος ποὺ πέρασε πάνω ἀπὸ τὸ βωμό. Ἐπιβεβαιώθηκε ἡ χρονολόγηση τῆς κατασκευῆς του στὸν 5ο αἰῶνα π.Χ. καὶ φάνηκε ὅτι ἡ ἐπίχωση ποὺ ἀντιστήριζε (πάχους 0.60 - 1 μ. ἀνάλογα μὲ τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους) κάλυπτε ἓνα στρώμα θυσιῶν ἀπὸ μαῦρο χῶμα

μὲ μικρὲς πέτρες, κόκαλα ζώων καὶ ἀναθήματα. Οἱ πάνω στρώσεις τοῦ χώματος αὐτοῦ θυσιῶν συνδέονται μὲ τὴν ἐστία (ὄρθογ. -Ε παρένθ. πίν. ΙΓ'), ποὺ ἀποκαλύφθηκε τὸ 1974. Οἱ βαθύτερες στρώσεις, ποὺ περιέχουν ἀνάμεικτη κεραμεικὴ καὶ ἀναθήματα ἀπὸ τὴ ΜΜ ΙΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχὴ ὡς καὶ τὴν ὕστερη γεωμετρικὴ, ἐκτείνονταν ΝΔ τῆς ἐστίας καὶ κάλυπταν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ μεγάλου προϊστορικοῦ κτίσματος, τοῦ ὁποῖου τμῆματα ἀποκαλύφθηκαν τὸ 1974/1975¹.

Φέτος ἀποκαλύφθηκαν ὁ δυτικὸς καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ κτίσματος αὐτοῦ, μήκους 11 μ. καὶ 7 μ. ἀντίστοιχα, καὶ φάνηκε ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος περνᾷ κάτω ἀπὸ τὴν ἐστία (πίν. 225α). Ὁ βόρειος καλύπτεται ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τοῦ ἄσκαφτου χώρου, ποὺ πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ γιὰ νὰ προσδιοριστεῖ ἡ ἀκριβὴς λειτουργία τοῦ κτίσματος.

Συνεχίζοντας τὴν ἐρευνα σὲ βάθος καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἐξωτερικῆς ὕψους τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κτίσματος φάνηκε ὅτι τὸ ἀνάμεικτο στρώμα θυσιῶν μὲ τὴν ἀνώμαλη στρώση τῶν λίθων καλύπτει ὄχι μόνον τὸ κτίσμα, ἀλλὰ ἐκτείνεται καὶ πρὸς τὰ δυτικὰ του. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ φαινόμενο ἀνάλογο μὲ αὐτὸ ποὺ σημειώθηκε καὶ στὸν κεντρικὸ τομέα τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ μεγάλο προϊστορικὸ κτίσμα, ποὺ χρονολογεῖται ὅπως καὶ τὸ ἱερὸ μὲ τὰ πολλὰ δωμάτια στὴ ΜΜ ΙΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχὴ σκεπάστηκε μετὰ τὴν καταστροφὴ του ἀπὸ στρώμα θυσιῶν. Στὴν προκειμένη ὅμως περίπτωσι τὸ ἀνάμεικτο αὐτὸ στρώμα θυσιῶν ἀποχωρίζεται μὲ σαφήνεια ἀπὸ ἓνα δεῦτερο καθαρὸ στρώμα θυσιῶν, ποὺ βρίσκεται βαθύτερα καὶ περιέχει κεραμεικὴ τῆς ΜΜ ΙΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχῆς (πίν. 226α-β). Ἀνάμεσα στὰ δύο στρώματα μεσολαβεῖ καστανὸ χῶμα πάχους 0.20 - 0.25 μ.

Ὁμοιο καθαρὸ στρώμα θυσιῶν ἐπισημάνθηκε τὸ 1975 σὲ ἓνα σημεῖο τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ κτίσματος. Ἀλλὰ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἂποψη, ὅτι τὸ ὑπαίθριο πιθανότατα κτίσμα λειτουργοῦσε ὡς βωμὸς κατὰ τὴ ΜΜ ΙΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχὴ. Ἀνάλογη μνημειακὴ μορφή βωμοῦ δὲν ὑπάρχει στὴ μινωικὴ Κρήτη. Στὸ ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ βρέθηκε πρόσφατα κατὰ μῆκος τῆς Ν πλευρᾶς τοῦ βασιλικοῦ δρόμου ἓνα κτίριο προσεγγιστικὸ ἀπὸ πλατιά σκάλα². Ἡ χρονολόγησή του στὴν ΥΜ Ι ἐποχὴ, τὸ μεγάλο του μέγεθος καὶ ἡ μορφή τῆς τοιχοδομίας του ἐπιτρέπουν ἴσως τὸν παραλληλισμὸ τοῦ κνωσιακοῦ κτιρίου μὲ τὸ προβληματικὸ κτίσμα τοῦ ἱεροῦ τῆς Σύμης (πίν. 225β).

Ἡ ἔκταση πάντως πρὸς τὰ δυτικὰ τοῦ κτίσματος καὶ δυτικότερα ἀπὸ τὸ ὄριο τοῦ ἀνασκαμμένου χώρου προορίζεταν γιὰ θυσιὰς δλοκαυτώσεως ζώων καὶ

1. ΠΑΕ 1974, 223 - 4, πίν. 163 ὁ τοῖχος στὸν ὁποῖο προβάλλεται ὁ δείκτης καὶ 1975, 319 - 321.

2. AR 1971 - 2, 20 - 21 καὶ ΔΔ 27, 1972, Χρονικὰ Β2, 628.

κατὰ τὴ ΜΜ ΠΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐποχή. Καὶ τοῦτο γιὰ τὸ καθαρὸ προϊστορικὸ στρώμα πυρᾶς ἔδωσε κόκκαλα καὶ κέρατα ἀπὸ ζῶα, πλῆθος ὀστράκων ἀπὸ λατρευτικὰ ἀγγεῖα καὶ πολλὰς λίθινες τράπεζες προσφορῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες τρεῖς βρέθηκαν ἀκέραιες (πίν. 226γ) καὶ ἕξι ἀποσπασματικὰ διατηρημένες. Μία ἀπὸ τὶς τελευταῖες φέρει στὸ χεῖλος τρία σημεῖα τῆς γραμμικῆς Α γραφῆς (πίν. 226δ). Στὴ ΜΜ ΠΙΒ/ΥΜ ΙΑ ἐπομένως ἐποχή, πού στὸν κεντρικὸ τομέα τοῦ σκαμμένου χώρου ἀπλωνόταν τὸ προϊστορικὸ ἱερὸ μὲ τὰ πολλὰ δωμάτια, ὑπῆρχε συγχρόνως καὶ τὸ μεγάλο αὐτὸ κτίσμα, πού συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ ἔθιμο ἀσκήσεως τῆς λατρείας μὲ πυρὲς θυσιῶν.

Ἀξιόλογα ἀναθήματα ἀπὸ τὸ ἀνάμεικτο στρώμα θυσιῶν τοῦ δυτικοῦ τομέα εἶναι ἓνα χάλκινο ἀνδρικό εἰδῶλιο τῆς ὕστερης γεωμετρικῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποῖου λείπει ὁ κάτω κορμὸς καὶ τὰ σκέλη (σωζόμενο ὕψος 0.049 μ.) (πίν. 226ε). Ἡ μορφή φορεῖ ζώνη καὶ τελαμῶνα γιὰ τὴν ἐξάρτηση ἀντικειμένου, πού δὲν ἔχει ἀποδοθεῖ ἢ ἔχει ἀποκοπῆ μὲ τὸν κάτω κορμό. Τὸ μακρὺ εὐκαμπτο κυλινδρικό ἀντικείμενο, πού κρατεῖ στὸ δεξι χέρι μοιάζει μὲ μάστιγα καὶ ἡ ιδιότυπη χειρονομία ὁδηγεῖ στὴ σκέψη μήπως ἡ μορφή παριστάνεται ὡς αὐτομαστιγούμενη, συμμετέχουσα δηλαδὴ σὲ ἱεροτελεστία ἀνάλογη μὲ τὶς ἀναφερόμενες πρὸς τιμὴ τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ συνδέεται τὸ ἀντικείμενο καὶ μὲ τὴ «μάστιγα φαεινή», πού ἀναφέρει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος γιὰ τὸν Ἑρμῆ (στ. 496 - 7). Ἡ σύνδεση αὕτη δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ τὴν ταύτιση τοῦ εἰδωλίου μὲ τὸν Ἑρμῆ.

Μία αἶγα ἀπὸ χάλκινο τρίποδα τοῦ τύπου τοῦ Ἰδαίου ἄντρου ἀποτελεῖ ὡραῖο παράδειγμα τοῦ φυσιοκρατικοῦ ρυθμοῦ τοῦ κρητικοῦ ἐργαστηρίου στὴν ὕστερη γεωμετρικὴ ἐποχή, ἐνῶ τρία χάλκινα ζῶδια, πού ἀνήκουν σὲ γνωστοὺς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τύπους, εἶναι μέτρια ἔργα ἀδέξιου τεχνίτη. Δύο χάλκινες περόνες τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς¹, ἓνας χάλκινος κρίκος σκουλαρικιοῦ καὶ ἓνα χάλκινο βέλος, πού βρέθηκαν μαζὶ μὲ δύο ἀποσπασματικὰ διατηρημένες ὑστερομινωικὲς τράπεζες ἀπὸ ὀφείτη καὶ πολλὰ θραύσματα ΥΜ ΠΙ τροχίλατων εἰδωλίων ζώων, συμπληρῶνουν τὴν εἰκόνα τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἀνάμεικτου στρώματος πυρᾶς στὸν δυτικὸν τομέα.

Ἐπειδὴ ἡ ἔρευνα νότια τοῦ δυτικοῦ τομέα (ὁρθογ. -Σ/-Τ, παρ. 9. πίν. ΠΓ') δὲν προχώρησε σὲ βάθος, ἀποκαλύφθηκε ἡ πάναν μόνον ἐπιφάνεια ὀρισμένων τοίχων κτιρίων, τὰ ὁποῖα ἐκτείνονται πρὸς τὸ δυτικὸ ἀσκαφτὸ τμήμα τοῦ ἱεροῦ. Οἱ τοῖχοι μὲν διαφαίνονται μέσα σὲ ἐκτεταμένο λιθοσωρό, πού θὰ ἐρευνηθεῖ τὴν ἐπόμενη ἀνασκαφικὴ περίοδο. Ἡ διάνοιξη τοῦ ἀγροτικοῦ δρόμου στὸ χωρὸ αὐτό, ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ μεγάλη κλίση τοῦ ἐδάφους ἔχουν ἐξαφανίσει τὴν ἐπίχωση. Ἐτσι ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ κίβλας στρώμα ἡ κεραμεικὴ εἶναι ἀνάμεικτη, προϊστορικῶν καὶ ἐλληνικῶν χρόνων. Μία ἀκέρατη ἐπομένως τράπεζα

1. Βλ. P. JACOBSTHAL, Greek Pins, 1956, εἰκ. 31, 9, 15 καὶ 154.

προσφορῶν καὶ δύο ἄλλες, ἀποσπασματικὰ διατηρημένες, ποὺ βρέθηκαν στὸ χῶρο, δὲν ἦταν στὴν ἀρχικὴ τους θέση, ὅπως ἄλλωστε καὶ μία σπάνια γιὰ τὸ θέμα τῆς σφραγίδα τῆς ΥΜ Π - ΥΜ ΙΙΑ1 ἐποχῆς (πίν. 226ς' - ζ). Ἡ σφραγιστικὴ τῆς ἐπιφάνεια κοσμεῖται μὲ παράσταση αἰγάρου, κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει δαιμονικὴ μορφή μὲ ἔντονα λυγισμένα σκέλη, ποὺ ἀπὸ τὴ μέση τῆς βγαίνουν συμμετρικὰ καὶ μὲ ἀντίθετη φορά ὁ λαιμὸς καὶ ἡ κεφαλὴ δύο ἀκόμα αἰγάρων. Ἀνάλογη πρόσμειξη ἀνθρώπινων καὶ ζωικῶν μορφῶν εἶναι γνωστὴ ἀπὸ σφραγίσματα τῆς Φαιστοῦ¹, ἐνῶ σὲ δύο νεοανακτορικὲς σφραγίδες τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου (ἀρ. 1527 καὶ 870)² παριστάνονται παρόμοια δαιμονικὰ ὄντα σὲ μία σύνθεση λιγότερο ἁρμονικὴ ἀπὸ τὴν εἰκονιζόμενὴ στὴ σφραγίδα τοῦ ἱεροῦ τῆς Σύμης.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ

1. D. LEVI, ASAtene 8 - 9, 1925 - 6, 118, εἰκ. 119 - 121.

2. Σφραγίδες μὲ ἀνάλογα θέματα: J. BOARDMAN, Greek Gems and Finger Rings, 1970, 52, πίν. 128, 129, 132.

29. ΤΟ ΙΕΡΟ ΚΟΡΥΦΗΣ ΓΙΟΥΧΤΑ

(Παρένθ. πίν. ΙΔ' και πίν. 227 - 232)

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα¹ στὸ ἱερὸ κορυφῆς τοῦ Γιούχτα συνεχίσθηκε φέτος γιὰ τρίτη περίοδο μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐπιστημονικῶν συνεργατῶν ἀρχαιο-λόγων δ. Ν. Δημοπούλου τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ τοῦ κ. Γ. Ρεθεμιο-τάκη, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τεχνίτη τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Κ. Βιτω-ράκη καὶ τῶν φυλάκων Ἀρχαιοτήτων Ἀρχανῶν κ. Α. Συναδινάκη καὶ Γ. Ἀ-γαπάκη².

Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίστηκε, ὅπως καὶ τὸ περασμένο ἔτος, στὴν περιοχὴ ποὺ βρίσκεται ἀνατολικά ἀπὸ τὸ ὑπαίθριο ἱερὸ (παρένθ. πίν. ΙΔ', εἰκ. 1, ἀνδρᾶ I, II), ὅπου πιστοποιήθηκε ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς πτέρυγας ἀπὸ τέσσερα δωμάτια³ (δωμ. I - IV). Ἡ πτέρυγα αὐτὴ ἔχει τὸν ἴδιο προσανατολισμὸ μὲ τὸ ἤδη γνωστὸ ὑ-παίθριο ἱερὸ. Τὰ δωμάτια εἶναι χτισμένα παρατακτικά, τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλ-λο, στὸν ἄξονα Βορρᾶ - Νότου. Οἱ ἐγκάρσιοι τοῖχοι τῶν δωματίων I - III ἀ-κουμπᾶνε πάνω στὸν μεγάλο ἀναλημματικὸ τοῖχο τοῦ ἀνδρᾶ II (πίν. 227α). Ἡ πρόσβαση τῶν δωματίων δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξακριβωθεῖ. Λογικὸ εἶναι νὰ ὑ-ποθέσουμε ὅτι θὰ ἦταν προσιτὰ ἀπὸ τὴ νότια πλευρά, ὅπου ἄλλωστε στὴ μι-κρὴ ἀπόσταση τῶν 2 μ. περίπου, ἄρχισε νὰ ἀποκαλύπτεται ἡ εἴσοδος τοῦ Ἱε-ροῦ καὶ κτιστὴ κλίμακα (πίν. 227β). Ἡ εἴσοδος αὐτὴ ἔχει δημιουργηθεῖ μὲ μερικὴ λάξευση τοῦ βράχου.

Ὁ ἐνιαῖος ἀνατολικὸς τοῖχος τῶν δωματίων I - IV εἶναι ἰσχυρῆς κατασκευῆς· εἶναι παράλληλος τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων τῶν ἀνδρῶν I καὶ II καὶ ἔχει θεμελιωθεῖ σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ ἐκείνους λόγω τῆς φυσικῆς κλίσης τοῦ βράχου τῆς κορυφῆς. Ἀποκαλύφθηκε σὲ μῆκος 14.70 μ. Τὸ ὕψος του ἕως τῶρα εἶναι 1.60 μ. καὶ τὸ πλάτος του ἀπὸ 0.90 μ. ἕως 1.30 μ. Οἱ ἐνδιάμεσοι τοῖχοι τῶν δωματίων ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ σὲ βάθος 0.60 ἕως 1.60 μ.⁴ ἀπὸ τὴ σωζό-

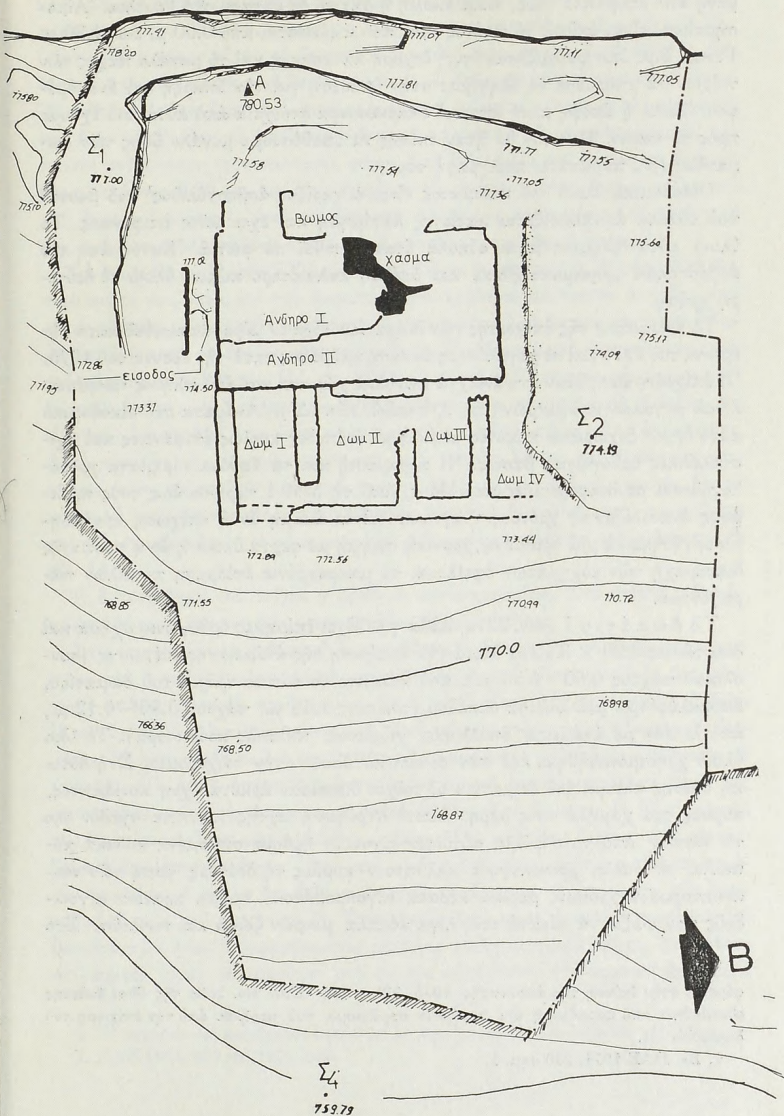
1. Γιὰ τίς ἐργασίες τῶν προηγούμενων ἐτῶν βλ. Α. ΚΑΡΕΤΣΟΥ, ΠΑΕ 1974, 228 - 239 καὶ πίν. 170 - 179, 1975, 330 - 342 καὶ πίν. 261 - 268. Ἔργον 1976, 184 - 188.

2. Ἐκφράζω τίς εὐχαριστίες μου σὲ ὅλους. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Ἀ. Ζῶν γιὰ τὴ συζήτηση καὶ τίς χρήσιμες ὑποδείξεις του πάνω στὰ τελευταῖα ἀνασκαφικά δεδομένα.

3. ΠΑΕ 1975, ἔ.ἀ. κυρίως 330 - 335.

4. Στὸ ὕψος αὐτὸ ἀποκαλύφθηκε τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τοίχου γ στὸ δωμάτιο II, ὅπου ἀνοίχτηκε τομὴ πλ. 1 μ., μῆκ. 1.50 γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν ἐπιχώσεων κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ δαπέδου. Σὲ βάθος 0.30 μ. κάτω ἀπ' αὐτὸ βρέθηκε τὸ πῆλιν σφράγισμα ποὺ ἀνα-

Εἰκ. 1. Ὁριζοντιογραφία τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς.

μενὴ ἄνω ἐπιφάνειά τους, ἀλλὰ ἀκόμη ἡ σκαφή δὲ ἔφτασε στὰ θεμέλια. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐπίσης τὸ πλάτος τους ποὺ κυμαίνεται ἀπὸ 0.90 μ. ἕως 1.30 μ. Γενικὰ δηλ. ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ ἰσχυρὴ κατασκευὴ καὶ τὸ μεγάλο πάχος τῶν τοίχων θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει στὴν ὑπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄνω ὀρόφου. Ἀλλὰ ἡ ἀποψη αὕτῃ ἀπαιτεῖ ἐπαρκέστερα στοιχεῖα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχουμε πρὸς τὸ παρόν. Πιθανὸν θὰ ἦταν ἐπίσης νὰ ὑποθέσουμε μεγάλο ὕψος τῶν δωματίων (βλ. παρακάτω περιγραφή τους).

Οἰκοδομικὸ ὕλικὸ τοῦ κτίσματος εἶναι ὁ γκρίζος ἀσβεστόλιθος¹ τοῦ βουνοῦ ποὺ εὐκόλως ἀποπλακίζεται κατὰ τὴ λατόμηση καὶ ἔχει λείες ἐπιφάνειες. Τὸ ὕλικὸ αὐτὸ θρυμματίζεται εὐκόλως ὅταν ἐκτεθεῖ σὲ φωτιά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀσβεστόλιθο χρησιμοποιοῦντο καὶ ἄφθονο παλαιότερο πώρινο ὕλικὸ σὲ δευτέρῃ χρήσῃ.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐπίχωσης τῶν δωματίων εἶχε ἐν μέρει ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὴν ἔρευνα τοῦ 1974 καὶ σὲ μεγαλύτερη ἔκταση καὶ βάθος κατὰ τὴν ἔρευνα τοῦ 1975. Ἡ ἐπίχωση αὕτῃ ἦταν ἀπὸ ἀνοιχτὰ καστανὰ χρώματα καὶ ἀπὸ πλῆθος πεσμένων λίθων μεγάλων καὶ μικρῶν (εἰκ. 2, παρένθ. πίν. ΙΔ'). Ἀνάμεσα στὸ οἰκοδομικὸ αὐτὸ ὕλικὸ ξεχώρισαν πώρινες πλάκες μὲ ἐπίπεδες κυρίως ἐπιφάνειες καὶ σχιστολιθικές ὀρθογώνιες βάσεις. Ἡ κεραμεικὴ καὶ τὰ ἄφθονα εὐρήματα χρονολογοῦνται σὲ διαφορετικὰς περιόδους, ἀπὸ τὴ ΜΜ Ι περίοδο ἕως τοὺς πρώιμους ἀνατολίζοντες χρόνους. Ἀγνωστο εἶναι ἀκόμη ἂν ἡ ἐπίχωση αὕτῃ δημιουργήθηκε σὲ μιὰ ὀρισμένη χρονικὴ στιγμή μὲ φερτὰ ὕλικά ἢ ἂν ἡ προφανὴς διαταραχὴ τῶν εὐρημάτων ὀφείλεται σὲ μακροχρόνια ἐπίδραση τοικίλων παραγόντων.

Τὸ δωματίον Ι (πίν. 227α, 228α-γ). Ἐχει ἐπίμηκες ὀρθογώνιο σχῆμα καὶ διαστάσεις 6.30 × 3.10 μ. Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῆς ἀνάμεικτης ἐπίχωσης (συνολικοῦ πάχους 0.90 - 1.50 μ.), ποὺ κάλυπτε τὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ δωματίου, ἀποκαλύφθηκε μιὰ λωρίδα δαπέδου (πλάτους 1.45 μ., πάχους 0.80 - 0.12 μ., ἀπὸ λεπίδα μὲ ἀνάμειξη ὑπόλευκου χρώματος, πιθανῶς κούσκουρα). Τὸ ἴδιον ὕλικὸν χρησιμοποιήθηκε καὶ σὰν συνδετικὸ ὕλικὸ στὴν τοιχοδομία. Στὴ δυτικὴ ἐπίσης πλευρὰ τοῦ δωματίου οἱ τοῖχοι διέσωσαν ἀρκετὰ ἔχνη κονιάματος, κυρίως στὰ χαμηλὰ τους μέρη. Λεπτὸ στρώμα στάχτης κάλυπτε σχεδὸν ὅλο τὸ δάπεδο ἀπὸ τὸ στρώμα αὐτὸ προέρχονται ἄφθονα σπασμένα κωνικὰ κύπελλα, τὰ ὁποῖα χρονολογικὰ καλύπτουν κυρίως τὴ δευτέρῃ φάσιν τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων, μερικὰ κέρατα αἰγοπροβάτων, τμῆμα κρανίου αἰγοειδοῦς ποὺ σώζει τὰ κέρατά του, λίγα κόκαλα μικρῶν ζώων καὶ πουλιῶν. Στὸ

φέρεται στὴν ἔκθεση τῆς ἀνασκαφῆς 1975, 335 - 338. Στὸν πίν. 263α τῆς Ἰδίας ἔκθεσης εἰκονίσθηκε ἀπὸ παραδρομὴ ἓνα παρόμοιον σφράγισμα ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τοῦ δωματίου ΙΙΙ.

1. Βλ. ΠΑΕ 1974, 230 σημ. 1.

κεντρικὸ καὶ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ δωματίου, ὅπου τὸ δάπεδο εἶχε ἐντελῶς καταστραφεῖ (πίν. 228α-γ), ἡ ἀνώτερη ἐπίχωση ποὺ ἀφαιρέθηκε εἶχε πᾶχος 0.25 - 0.60 μ. Στὸ μέρος αὐτὸ τοῦ δωματίου ἡ σκαφή προχώρησε κατὰ 0.50 μ. βαθύτερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ δαπέδου χωρὶς νὰ ἔλθει σὲ φῶς ὁ φυσικὸς βράχος. Ἡ ἐπίχωση αὐτὴ ἦταν ἀπὸ σκοῦρα καστανὰ χρώματα, πλούσια σὲ κεραμεικὴ καὶ ἄλλα εὐρήματα, τὰ ὁποῖα χρονολογικὰ καλύπτουν σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν πρώτη καὶ δευτέρη νεοανακτορικὴ φάση. Στὴ ΒΑ γωνία τοῦ δωματίου ὑπάρχει θύρα, πλάτους 0.80 μ., πρὸς τὸ δωμάτιο II, ἀνάμεσα στὸν δυτικὸ τοῖχο καὶ στὸ ἄκρο τοῦ βόρειου. Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τῆς θύρας καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ δυτικὸ τῆς τμήμα προήλθε πλήθος ἀπὸ κωνικὰ κύπελλα σπασμένα ἢ ἀκέραια.

Τὸ δωμάτιο II (πίν. 227α, 228α-γ). Ἐχει διαστάσεις 5.70×4 μ. Στὸ δυτικὸ τμήμα του, ὅπως καὶ στὸ δωμάτιο I, διατηρήθηκε μιὰ λαοῖδα δαπέδου, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος βρέθηκε ἐπίσης κατεστραμμένο. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ δωματίου βρίσκεται τὸ ἀντρείσμα τοῦ ἀνδῆρου II. Μεταξὺ τοῦ ἀντρείσματος καὶ τοῦ τοίχου β (παρένθ. πίν. ΙΔ', πίν. 228β-γ) μεσολαβεῖ ὑπερυψωμένο τμήμα τοῦ φυσικοῦ βράχου, ποὺ σήμερα παρέχει τὴν ἐντύπωση κόγχης, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ αὐτὸ χτιστεῖ ἔτσι ὥστε νὰ σχηματίζει μιὰ ἐνιαία ὄψη μὲ τὸ ἀντρείσμα. Αὐτὸ τουλάχιστον συμπεραίνεται ἀπὸ τοὺς λίγους λίθους ποὺ βρέθηκαν χτισμένοι πάνω στὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ βράχου ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ κονιάμα¹, ποὺ διατηρήθηκε χαμηλὰ στὴν ὄψη τοῦ ἀντρείσματος, συνεχίζεται καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, γιὰ νὰ συναντήσῃ εὐθυγραμμισμένο τὸν τοῖχο β (παρένθ. πίν. ΙΔ').

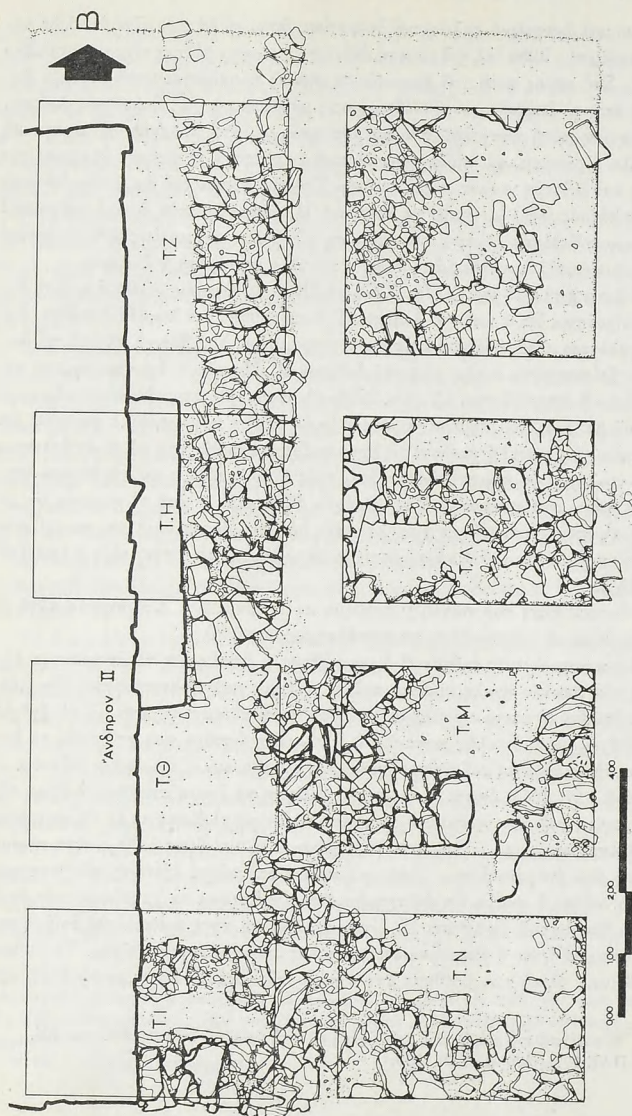
Ἡ δυτικὴ ἄκρη τοῦ τοίχου γ βρέθηκε κατεστραμμένη. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπάρχει θύρα μὲ πόρινη βάση παραστάδας μήκους 0.90 μ.

Στὶς προηγούμενες ἐκθέσεις² διατυπώθηκε ἡ ἄποψη ὅτι τὸ ἀντρείσμα ἐνισχύει τὸν μεγάλο ἀναλημματικὸ τοῖχο, πράγμα ποὺ εἶναι προφανὲς ὅχι μόνον γιὰτὶ ἐπιλύει στατικὰ προβλήματα, ἀλλὰ γιὰτὶ εἶναι σύγχρονο μὲ τὸ ἄνδρo II καὶ ἔχει ὁμοία ἐντελῶς κατασκευή. Στὴ φάση ὡστόσο ποὺ χτίζονται τὰ δωματία, τὴ λειτουργία τοῦ ἀντρείσματος ἀναλαμβάνουν οἱ ἐγκάρσιοι τοῖχοι α - δ (παρένθ. πίν. ΙΔ'), ὁπότε προκύπτει ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπανεξετασθεῖ τὸ θέμα τῆς λειτουργίας τοῦ ἀντρείσματος σὲ σχέση πλέον μὲ τὸ δωμάτιο II. Οἱ σημερινές του διαστάσεις εἶναι: μήκος 4.10 μ., πλάτος 1 μ. καὶ ὕψος 1.20 μ. ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἄνω ἐπιφάνειά του. Ἀπὸ μιὰ πρώτη ἐπὶ τόπου ἐξέταση τῶν πραγμάτων γεννιέται ἡ σκέψη ὅτι ἐνδεχομένως τὸ ἀντρείσμα νὰ χρησίμευε σὰν ἐσωτερικὸ θρανίο τοῦ δωματίου II. Στὴν περίπτωση αὕτῃ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου θά ἦταν ὁ ὑπερυψωμένος μεγάλος ἀναλημματικὸς τοῖχος. Τὸ ἄφθονο οἰκοδομικὸ ὕλικὸ ποὺ βρέθηκε στὸ σημεῖο αὐτὸ κατὰ τὴν περσινὴ ἀνασκαφὴ

1. Ἡ συνέχεια τοῦ κονιάματος δηλώθηκε μὲ λεπτὴ γραμμὴ, στὸν παρένθ. πίν. ΙΔ'.

2. ΠΑΕ 1974, 230 καὶ 1975, 333.

Εἰκ. 2. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1975 πρὶν ἀποκαλυφθεῖ ἡ πέτρυντα τῶν δοματίων.

— πολλοὶ καὶ μεγάλοι λίθοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀρκετοὶ ἐν μέρει λαξευτοὶ — ἐνισχύει αὐτὴ τὴν ὑπόθεσιν (εἰκ. 2, παρ. ἐνθ. πίν. ΙΔ'). Ἡ ἀποψη ὅμως αὐτῆς ἐξασθενεῖ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἀντέρεισμα ἔχει μεγάλο ὕψος τὸ ὁποῖο μάλιστα δὲν ξέρουμε ἂν εἶναι τὸ ὀριστικό. Δεύτερο ἀδύνατο σημεῖο αὐτῆς τῆς ἀποψης εἶναι τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔχουμε ἀσφαλῆ ἀποδεικτικά στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν εὐρημάτων. Τὸ πιθανότερο λοιπὸν καὶ ἀπλούστερο εἶναι ὅτι τὸ ἀντέρεισμα τοῦ ἀνδῆρου Π ἀποτελοῦσε τὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ δωματίου. Ἡ δευτέρα αὐτῆς ἀποψη ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴν εὐθυγράμμιση τοῦ κονιάματος ποὺ προαναφέρθηκε, ἀλλὰ ἴσως καὶ ἀπὸ τὴ θέσιν τῆς θύρας ἢ ὁποία κατ' ἀνάγκην καταργεῖ τὴ βόρεια ἄκρη τοῦ ἀντερείσματος.

Ὅπως καὶ στὸ δωμάτιο Ι τὸ κεντρικὸ καὶ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ δαπέδου εἶχε καταστραφεῖ. Στὸ τμήμα αὐτὸ ἡ σκαφὴ προχώρησε κατὰ 0.50 μ. βαθύτερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ δαπέδου χωρὶς καὶ πάλι νὰ ἔλθει σὲ φῶς ὁ φυσικὸς βράχος. Τὰ χρώματα καὶ ἐδῶ ἦταν σκοῦρα καστανά, οἱ λίθοι ἄφθονοι, κυρίως μικροί. Ἡ κεραμικὴ καὶ τὰ διάφορα εὐρήματα ἐκτείνονται χρονολογικὰ ἀπὸ τὴν πρώτη νεοανακτορικὴ φάσιν ἕως τὴν ἀρχὴ τῶν ΥΜ χρόνων.

Τὸ δωμάτιο ΙΙΙ (πίν. 227α καὶ 229α). Ἐχει διαστάσεις 6.20 × 2.90 μ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀποκάλυψε τὸ δάπεδο¹ ποὺ σώζεται λιγότερο ἀπὸ τὸ μισό. Δὲν σώθηκε σὰν ἐνιαία λωρίδα, ὅπως στὰ δωμάτια Ι - ΙΙ ἀλλὰ περισσότερο τμηματικά. Σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν τοῖχο γ, στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ ὑπάρχει μιὰ πύρινη πλάκα, διαστάσεων 0.70 × 0.90 μ., σὰν τμήμα τοῦ δαπέδου. Γιὰ τὴν κατασκευή τοῦ δαπέδου εἶχε χρησιμοποιηθεῖ λεπίδα καὶ ὑπόλευκο χῶμα, ὅπως καὶ στὰ δωμάτια Ι - ΙΙ. Στὴ διάρκεια τῶν ἀνασκαφῶν τῶν δύο προηγούμενων ἐτῶν εἶχε ἤδη ἀποκαλυφθεῖ ὁ φυσικὸς βράχος στὴ δυτικὴ πλευρὰ καὶ τὸ ΝΔ τμήμα τοῦ δωματίου, ὅπου φάνηκαν οἱ βαθιὲς σχισμὲς τοῦ βράχου. Στὰ τμήματα αὐτὰ δὲν εἶχε σωθεῖ τὸ δάπεδο. Σὲ μιὰ ἔκταση 3 τ.μ. περίπου στὸ νότιο καὶ κεντρικὸ μέρος τοῦ δωματίου βρέθηκε ἓνα ἀνισόπαχο στρώμα (πάχ. 0.20 - 0.40) ξανθοκόκκινου καμένου πηλοῦ ποὺ προέρχεται ἴσως ἀπὸ καμένους πλίνθους². Ἀφαιρώντας τὸ στρώμα αὐτὸ διαπιστώθηκε ὅτι ἓνα δεύτερο στρώμα (πάχ. 0.10 - 0.25 μ.) στάχτης ἀνάμεικτης μὲ λιπαρὲς οὐσίες κάλυπτε τὸ δάπεδο. Μέσα ἀπὸ τὴν στάχτη συγκεντρώθηκαν ἄφθονοι καμένοι καρποὶ καὶ ὕσπρια. Στὴν περίπτωση αὐτῇ ἔχουμε μᾶλλον μιὰ εἰκόνα καταστροφῆς. Τόσο ἡ ἀνώτερη ἐπίκωση τοῦ δωματίου ὥσθ καὶ τὸ στρώμα στάχτης ποὺ κάλυπτε τὸ δάπεδο ἦταν ἀνάμεικτα σὲ βαθμὸ πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὶς περιπτώσεις τῶν δω-

1. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ δαπέδου σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή του ἔδειξε ὅτι οὐσιαστικὰ βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων ΙΙ καὶ ΙV, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δυτικὴ λωρίδα τοῦ ποὺ βρίσκεται κατὰ 0.08 μ. χαμηλότερα, πράγμα ποὺ ὀφείλεται προφανῶς σὲ καθίζηση.

2. Ἐνδεχομένως νὰ ἀνήκουν στὶς παραστάδες τῆς θύρας τῶν δωματίων ΙΙ καὶ ΙΙΙ ποὺ βρίσκεται πολὺ κοντά.

ματίων I - II. Παρατηρήθηκε δηλ. τὸ φαινόμενο νὰ βρίσκονται στὸ ἴδιο στρῶμα εὐρήματα τῆς ΥΜ I καὶ τῆς ὑστερογεωμετρικῆς περιόδου.

Αὐτὸ ποὺ στάθηκε ιδιαίτερα σημαντικὸ στὸ δωμάτιο III ἦταν ἡ ἀποκάλυψη μιᾶς πώρινης βάσης μινωικοῦ κίονα ποὺ πατάει πάνω στὴν ἐπίσης πώρινη κρηπίδα της. Ἡ βάση ποὺ εἶχε ἐξ ὀλοκλήρου καλυφθεῖ ἀπὸ τὸν τοῖχο δ, βρίσκεται στὸ μέσο περίπου τῆς νότιας παρειᾶς του (πίν. 229β). Τὸ συνολικὸ τῆς ὕψος εἶναι 0.55 μ. καὶ τὸ μῆκος τῆς ὁρατῆς πλευρᾶς της 0.48 μ.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ δωματίου δημιουργεῖται μὲ τοιχάριο πρόχειρης κατασκευῆς ἓνα στενὸ διαχώρισμα μέσα στὸ ὁποῖο δὲν βρέθηκε καμιά ἐνδειξη τῆς χρήσης του. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τοιχαρίου βρίσκεται πεσμένος ἓνας ὀγκώδης πώρινος κυβόλιθος μὲ ἀντίστοιχα περίπου λαξεύματα ἡμικυκλικῆς τομῆς. Ἡ ἀκριβὴς θέση του καὶ ὁ προορισμὸς του εἶναι πρὸς τὸ παρὸν δυσκαθόριστος.

Τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ τοίχου δ βρέθηκε κατεστραμμένο (παρένθ. πίν. ΙΔ', πίν. 227α). Στὸ ἄνοιγμα, πλάτους 0.90 μ., ποὺ μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο τοῦ ἀνδρήρου II, βρέθηκε λωρίδα δαπέδου ποὺ ἐνώνει τὰ δάπεδα τῶν δωματίων III - IV στὸ ἴδιο ἐπίπεδο. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι βέβαιο ἂν στὴν θέση αὐτὴ ὑπῆρχε θύρα, ἐνῶ ἐξακριβώθηκε ὅτι ὁ τοῖχος δ θεμελιώθηκε πάνω στὸ δάπεδο τῶν δωματίων III καὶ IV.

Τὸ δωμάτιο IV (πίν. 227α καὶ 229α). Ἐχει τὴν ἴδια ἀξονικὴ διάταξη μὲ τὰ δωμάτια I - III. Ἀποκαλύφθηκε μόνον ἓνα τμήμα τοῦ δαπέδου του ποὺ εἶχε διαστάσεις 1.95×3.05 μ.

Εὐρήματα

Ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν ἐπιχώσεων τῶν δωματίων ἀναφέρονται πῆλινα ἀνθρώπινα εἰδῶλια, κυρίως ἀνδρικά, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν σὲ γνωστούς παλαιοανακτορικοὺς τύπους τῶν ἱερῶν κορυφῆς. Εἰκονίζονται δύο ἄτεχνα γυναικεῖα εἰδῶλια μικροῦ μεγέθους (ὑψ. 0.035 καὶ 0.037 μ.) ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ δωμάτιο III (πίν. 230α). Ἀπὸ τὸ δωμάτιο II ἓνας ἐλλειπὴς ἀνδρικός κορμὸς σώζει στὴ μέση του τὴν ἄκρη μιᾶς ζώνης, μᾶλλον. Ἐνα τρίτο ἀκέφαλο εἰδῶλιο λατρευτῆ φέρνει τὸ ἀριστερὸ χέρι ποὺ σώθηκε ἐμπρὸς στὸ στήθος. Βρέθηκε ἀκόμη ὁ κάτω κορμὸς ἐνὸς χάλκινου ἀνθρώπινου εἰδωλίου ὑψ. 0.02 μ. Τὰ ἐνωμένα πόδια τοῦ λατρευτῆ πατοῦν στὴ συμφυῇ βάση.

Μεγάλος ἦταν ὁ ἀριθμὸς τῶν πῆλινων ζωδίων μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνεται καὶ τὸ πῆλινο χοιρίδιο τοῦ πίν. 230β (ὑψ. 0.022 μ.). Ἀφθονά ἐπίσης ἦταν τὰ κομμάτια ἀπὸ μεγαλύτερα συμπαγῆ ἢ τροχήλατα εἰδῶλια ζῶων ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται κυρίως τὰ πόδια, κέρατα, τμήματα κορμῶν καὶ λιγότερο οἱ κεφαλές τους. Στὴν κεφαλὴ ἐνὸς βοδιοῦ, ὑψ. 0.049 μ., τὰ μάτια ἀποδίδονται μὲ ἐπίθετα δισκία, τὰ ρουθόνια καὶ τὸ στόμα μὲ βαθιὲς κοιλότητες καὶ ἐγχάραξη (πίν. 230γ). Στὴν κεφαλὴ ἐνὸς εἰδωλίου χοίρου (ὑψ. 0.075 μ.) προσέχει

κανεῖς τὴν κόσμηση τοῦ μετώπου, κατ' ἀναλογίαν τῆς ὁποίας ἀποδόθηκαν τὰ μάτια: ἐπίθετα δισκία καὶ βαθιὲς κοιλότητες (πίν. 230δ). Στὰ μικρὰ ἢ μεσαίου μεγέθους εἰδῶλια ζῶν τὰ μάτια συνήθως ἀποδίδονται μόνο μὲ κοιλότητες μὲ τὴ βοήθεια αἰχμηροῦ ἐργαλείου. Ἀπὸ τὴν ἀνώτερη ἐπίχωση τῶν δωματίων I καὶ III προέρχονται ἐπίσης οἱ κεφαλῆς τριῶν γεωμετρικῶν εἰδῶλιων ἀπὸ καθαρὸ καστανόφαιό πηλό (πίν. 230ε').

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰδῶλια τῶν ζῶν βρέθηκαν ἀρκετὰ πῆλινα εἰδῶλια πουλιῶν. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ κάθεται στὴ ράχη ἐνὸς ἄλλου (πίν. 230ε). Τὰ περισσότερα παριστάνονται σὲ πτήση, ἐνῶ ἄλλα ἔχουν ἐνωμένα ἢ ἀναδιπλωμένα τὰ φτερά. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον συγκεντρώνει ἓνα χάλκινο περίτμητο ἔλασμα σὲ σχῆμα πουλιοῦ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνάμεικτη ἐπίχωση τοῦ δωματίου III (πίν. 230ζ). Ἔχει μῆκος 0.03 μ.

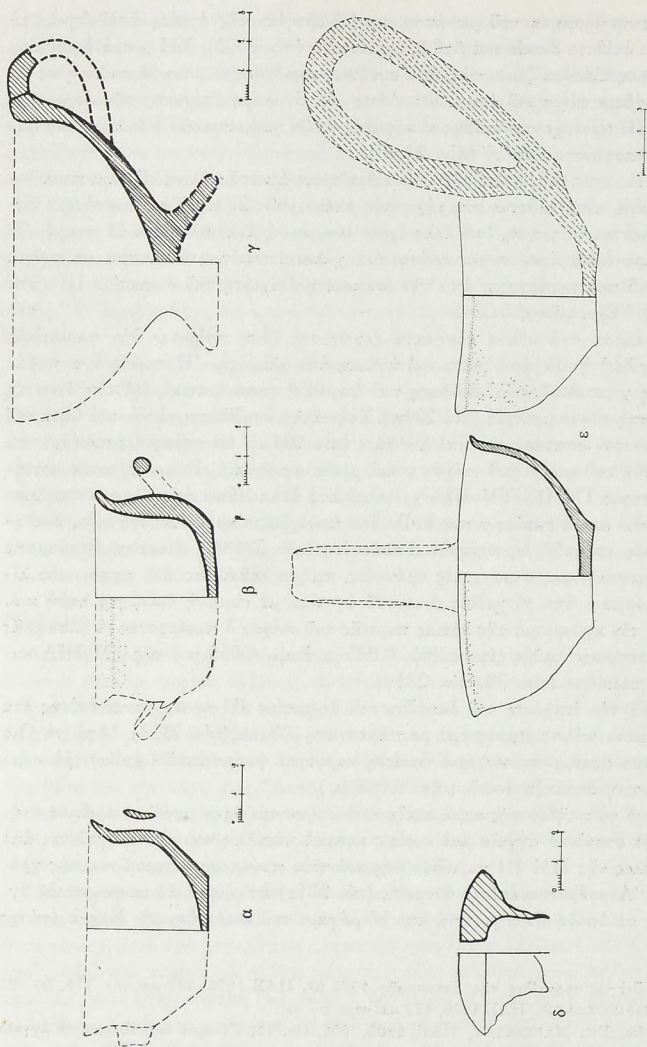
Ἀνάμεσα στὰ λίθινα εὐρήματα ξεχωριστὴ θέση παίρνουν δύο φακοειδεῖς σφραγίδες¹ ἡ μία ἀπὸ ἱάσπι καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ χλωρίτη. Ἡ πρώτη ἔχει παράσταση χαποδιοῦ στὴν ἀπόδοση τοῦ ὁποίου ἡ φυσιοκρατικὴ διάθεση δίνει τὴ θέση τῆς στῆ συμμετρία (πίν. 230η). Στὴν ἄλλη ἀποδίδεται τὸ γνωστὸ θέμα τοῦ ταύρου ποὺ σπαράσσεται ἀπὸ λιοντάρι (πίν. 231α). Οἱ σφραγίδες προέρχονται ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τοῦ τοίχου γ καὶ χρονολογοῦνται, μὲ τεχνολογικὰ κριτήρια, στοὺς ὙΜ II - ὙΜ IIIA χρόνους. Στὰ ἄλλα λίθινα ἀφιερῶματα περιλαμβάνονται μικρὸ σκεῦος τύπου ladle ἀπὸ πολυχρῶμο κορκαλοπαγῆ λίθο, ἀναθηματικὲς τράπεζες προσφορῶν ἀπὸ ὀφείτη (πίν. 231β) ἢ στεακίτη, θραύσματα ἀπὸ μεγαλύτερες στρογγυλὲς τράπεζες, τμῆμα λεκανίδας ἀπὸ πρασινωπὸ λίθο, κομμάτι ἀπὸ τὸ χεῖλος ἀνοιχτοῦ ἀγγείου μὲ συμφυῆ διάτρητη λαβὴ κ.ἄ. Ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τῆς νότιας παρεῖδς τοῦ τοίχου δ προέρχεται τὸ μισὸ μιᾶς ἀλαβάστρινης λαβῆς ξίφους (ῥψ. 0.035 μ. διαμ. 0.055 μ.) τῆς ὙΜ IIIA κυρίως περιόδου (εἰκ. 3δ, πίν. 231γ).

Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου III προέρχονται ἐπίσης ἓνα σπασμένο πῆλινο σφράγισμα μὲ παράσταση ρόδακα (πίν. 231δ). Ἀπὸ τὸ ἴδιο στρώμα προέρχεται καὶ μιὰ ὀστέινη καρφίτσα γεωμετρικῶν χρόνων μὲ κομβόσχημη ἀπόληξη (σωζ. μῆκ. 0.053 μ.).

Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῆς κεραμεικῆς ποὺ συγκεντρώθηκε μεγάλος ἀριθμὸς ἀνήκει σὲ σπονδικὰ ἀγγεῖα καὶ κυρίως κωνικὰ κύπελλα ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ΜΜ III περιόδου ἕως καὶ τοὺς πρώιμους ὑστερομινωικοὺς χρόνους. Ἀναφέρονται ἐπίσης ὕστρακα (πίν. 231ε) ἀπὸ ψηλά, ἄωτα σκυφοειδῆ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὸ μέγαρο τοῦ Βαθυπέτρου². Συχνὰ ἐπίσης

1. Γιὰ τὶς σφραγίδες τῆς ἀνασκαφῆς 1974 βλ. ΠΑΕ 1974, 237 καὶ πίν. 178. Βλ. Β. ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗ, ΠΑΕ 1975, 173 καὶ σημ. 2 - 3.

2. Βλ. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, ΠΑΕ 1952, 601, εἰκ. 11. Τάλαροι ὀνομάζονται τὰ ἀγγεῖα τῆς σειρᾶς αὐτῆς ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα.

Εἰκ. 3 α - β. Τομὲς γεωμετρικῶν ἀγγείων. γ. Μόνοτο κύπελλο γυμ IIIB περιόδου. δ. Τομὴ ἀλαβάστρενης λαβῆς ξίφους. ε. Πλήρη κουτάλα γυμ IIIB περιόδου.

εἶναι τὰ μόνωτα κύπελλα μὲ στολιδωτὴ κόσμηση καὶ τὰ ἅωτα κυάθια μὲ καλαμοειδῆ. Περιλαμβάνονται ἀκόμη ἄφθονα μονόχρωμα προχοῖδια τῆς ΥΜ Ι περιόδου μὲ κάθετη κυλινδρική λαβή. Μεγάλο ποσοστὸ κεραμεικῆς ἀνήκει σὲ πῆλους ἀποθηκευτικούς ποὺ καλύπτουν ἐπίσης μεγάλη χρονικὴ διάρκεια.

Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τοῦ δωματίου ΙΙΙ καὶ ΙV συγκεντρώθηκε σημαντικὴ ποσότητα γεωμετρικῆς κεραμεικῆς στὴν ὁποία περιλαμβάνονται ἄφθονα μόνωτα κύπελλα μικρὰ καὶ μεγάλα, δίωτα σκυφίδια (εἰκ. 3α-β, πίν. 231ζ') κ.ἄ. Ἀπὸ τὸν ἴδιο χῶρο συγκεντρώθηκαν ὅστρακα ἀπὸ πρῶιμα ἀνατολιζόντα ἄγγεῖα (πίν. 232α).

Μιὰ μορφὴ λατρείας τελεῖται, πιθανόν, ἐξωτερικὰ τοῦ τοῖχου ΙΙΙ. Στὴ σκέψη αὐτῇ μᾶς ὁδηγεῖ μιὰ σειρὰ ἀφιερωμάτων ποὺ βρέθηκαν ἐμπρὸς στὸν τοῖχο αὐτόν. Ἀναφέρονται ἓνα μονόχρωμα μόνωτα κύπελλο ἀπὸ ἐρυθροκίτρινο πηλὸ τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου (εἰκ. 3γ, πίν. 232γ) ὕψ. συμπλ. 0.065, διαμ. 0.114 μ., μιὰ πῆλινη κουτάλα¹ τῶν ἰδίων χρόνων, σωζ. μήκ. 0.175 μ. (εἰκ. 3ε, πίν. 232δ) καὶ ἡ κεφαλὴ ἐνὸς ἀνθρώπινου εἰδωλίου, ὕψους 0.035 μ., μὲ ἐπίθετα δυσκία στὶς ὀφθαλμικὰ κόγχες. Τὸ πρόσωπο ἔχει διαμόρφωση ρύγχους (πίν. 232β).

Ἀνακεφαλαιώνοντας τὰ δεδομένα τριῶν πλέον ἀνασκαφικῶν περιόδων συνοπτικὰ διατυπώνουμε τὰ ἑξῆς:

Ι. Κατὰ τὴν παλαιονακτορικὴ φάση ἡ λατρεία τελεῖται στὸν ὑπαίθριο χῶρο, γεγονός ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν παρουσία πυρῶς σὲ μεγάλῃ ἔκτασι. Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι στὴν ἴδια φάση ὑπάρχει μιὰ ἄγνωστη μορφὴ κτίσματος στὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται πῶρινο κατεξοχὴν ὑλικό.

ΙΙ. Τόσο κατὰ τὴν παλαιονακτορικὴ ὥστε καὶ κατὰ τὴν πρώτη νεοανακτορικὴ περίοδο σημαντικὸ ρόλο στὴ λατρεία κατέχει τὸ βαθὺ σπηλαιώδες χάσμα ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὸ χῶρο τῶν ἀνδῶν, στοιχεῖο ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς λατρευόμενης θεότητος.

ΙΙΙ. Στὴ θέση ὅπου ἀρχικὰ ὑποτέθηκε ἀπὸ τὸν Α. Evans² ὅτι ἀποκαλύφθηκε ἓνας «ἱερὸς οἶκος» θεμελιωμένος στὴ ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι ἐποχῇ, ὑπάρχει ὑπαίθριο ἱερὸ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἐπιβλητικὰ ἄνδρα καὶ βωμὸ³ στὸ χῶρο τοῦ ὁποίου ὁδηγεῖ μιὰ ἐπικλινῆς πρόσβασις (παρένθ. πίν. ΙΔ', ράμπα Α - Α, ὅπου τὸ ἔντονο χρῶμα ἀποδίδει σὲ ἀτόπη τὸ κτίσμα ποὺ ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸν Evans, ἐνῶ παράλληλα φαίνεται ἡ τροποποίηση καὶ ἡ συμπλήρωσις ποὺ ἐπιφέρουν οἱ ἐρευνες τῶν τελευταίων ἐτῶν). Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Evans ἀποτύπωσε οὐσιαστικὰ ὅ,τι θὰ ἦταν ὁρατὸ ἢ σχεδὸν ἐπιφανειακὸ, διαφορετικὰ

1. Βλ. Α. Evans, PM I, 365 εἰκ. 279, F.

2. Αὐτόθι κυρίως τίς σ. 153 - 159.

3. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1974 δὲν ἀποκάλυψε στὴ θέση τοῦ βωμοῦ τὰ ἐνδιάμεσα τμήματα τὰ ὁποῖα ἀποτυπώθηκαν στὸ σχέδιο τοῦ Evans (παρένθ. πίν. ΙΔ') καὶ ἀργότερα προφανῶς καταστράφηκαν. Τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρχαν δείχνει ὅτι πράγματι ὁ βωμὸς εἶχε σχῆμα ἐπιμήκους χαμηλοῦ βάρους στὸν ἀξονα Βορρᾶ-Νότου: βλ. ΠΑΕ 1974, 231 - 232.

δὲν ἐρμηνεύεται τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὴν ὑπαρξὴ τοῦ χάσματος στὸ ὁποῖο ὀδηγοῦν οἱ φυσικὲς σχισμὲς ὅπου θεμελιώθηκε ὁ βωμός. Ἐξηγεῖται ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀποκάλυψε τὸ ἀντέρεισμα, τὸ ὁποῖο βρίσκεται σὲ βάθος μόνον 0.40 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀντίστοιχου τμήματος τοῦ μεγάλου ἀναλημματικοῦ τοῖχου. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι κατὰ τὴ νεώτερη ἔρευνα δὲν βρέθηκε ὁ τοῖχος ὁ ὁποῖος συναντᾶται στὸ σχέδιο τοῦ Evans τὸ BA τμήμα τοῦ ἀνδῆρου II¹ (ΠΑΕ 1974, 229, εἰκ. 1· ἐδῶ παρένθ. πίν. ΙΔ'). Κατὰ τὴν ἔρευνα τοῦ 1974 - 1975 στὸν τομέα Ζ ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ τμήμα αὐτό, μετὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ ἐπιφανειακοῦ χώματος, βρέθηκε πλῆθος λίθων οἱ ὁποῖοι προφανῶς ἀνῆκαν στὸν προαναφερθέντα τοῖχο (εἰκ. 2, παρένθ. πίν. ΙΔ'). Ἀναμφίβολα ἡ ἀποκάλυψη αὐτοῦ τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὸν πρῶτο ἐρευνητὴ συνετέλεσε στὴν καταστροφή του, δεδομένου ὅτι θὰ ἦταν ἐπιφανειακὸς τοῖχος. Στὸ σχέδιο τοῦ Evans (ΠΑΕ 1974, 229, εἰκ. 1) παρατηρεῖται ἄλλωστε ὅτι ὁ τοῖχος αὐτὸς ἀποτελοῦνταν ἀπὸ διπλὴ σειρὰ λίθων, εἶχε δηλ. διαφορετικὴ κατασκευὴ ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ ἀνατολικὸ τοῖχο τοῦ «Ἱεροῦ οἴκου» (σήμερα μεγάλος ἀναλημματικὸς τοῖχος).

Μετὰ τὰ ὅσα ἀναφέρθηκαν γίνεται φανερό ὅτι αὐτὸ ποὺ ἔχει σημασία εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἀποκαλύπτεται ἀνασκαφικὰ μιὰ μοναδικὴ ἕως τώρα ἀρχιτεκτονικὴ μορφή ἐνὸς ἱεροῦ κορυφῆς ποὺ ἔντονα πλέον θυμίζει τίς γνωστὲς παραστάσεις καὶ κυρίως τὴν παράσταση πάνω στὸ γνωστὸ λίθινο ρυτὸ τῆς Ζάκρου.

IV. Στὴν ἀρχὴ τῆς ΥΜ I περιόδου θεμελιώνεται πτέρυγα δωματίων, τρία ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι προσκτισμένα στὸ ἀνδρὸ II. Ἡ ἀνακάλυψη πῆλινων σφραγισμάτων τῆς ΥΜ I περιόδου καὶ τμημάτων εἰδώλων τῆς ΥΜ IIIA περιόδου στὰ δωμάτια II καὶ III σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἄλλα εὐρήματα² καὶ τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα σημαίνουν προφανῶς ὅτι ἡ πτέρυγα τῶν δωματίων I - IV χρησίμευε ὡς χῶρος λατρευτικὸς γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα. Ἀλλὴ ἐρμηνεία θὰ ἦταν ὅτι ἔχουμε ἐδῶ βοηθητικούς χώρους τοῦ ἱεροῦ, ὅπου φυλάσσονταν σκεύη καὶ ἱερὰ ἀντικείμενα. Γιὰ τὴ διασάφηση τῶν παραπάνω ὑποθέσεων εἶναι ἀπαρίτητὴ ἡ συνέχιση τῆς ἔρευνας.

V. Διαπιστώθηκε ἡ χωρὶς διακοπὴ συνέχιση τῆς λατρείας στὸν ἴδιο χῶρο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς MM ἐποχῆς ἕως τοὺς πρῶτους ἐλληνικοὺς χρόνους.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΚΑΡΕΤΣΟΥ

1. Ἄν ἡ ἔρευνα τοῦ Evans προχωροῦσε στὸ σημεῖο αὐτὸ σὲ βάθος θὰ ἀποκάλυπτε τὸν ἐγκάρσιο τοῖχο δ, ὁ ὁποῖος βρίσκεται σὲ βάθος 1.42 μ. ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἐπιφάνεια τοῦ ἀναλημματικοῦ τοῖχου III.

2. Βλ. ΠΑΕ 1975, 338 - 340, πίν. 267α, 268γ.

Διὰ δεκάτην τετάρτην ἀνασκαφικὴν περίοδον συνεχίσθη ἡ ἔρευνα εἰς Κάτω Ζάκρον διὰ τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν παραρτημάτων του, κτηρίων ἀμέσως συνορευόντων ἢ ὑποκειμένων ἐγκαταστάσεων παλαιοτέρων περιόδων. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑποφαινομένου εἰργάσθησαν οἱ ἐπιστήμονες ἀρχαιολόγοι Ἀναστασία Πλάτωνος, Αἰκατερίνη Παπανθίμου, Ἀγγελικὴ Παπαστερίου, Χρῆστος Μπουλώτης, καὶ ὡς ἀκουμένη ἡ Μαρία Πλάτωνος· τὴν ἀνασκαφὴν παρηκολούθησεν ὁ ἐπιμελητὴς Νικόλαος Παπαδάκης. Τὰ σχέδια ἐξεπόνησεν ὁ βοηθὸς ἀρχιτέκτων Νικόλαος Ζαρίφης. Τῶν συνεργείων προέστησαν, ἐπιβλέψαντες καὶ τὰ τεχνικὰ ἔργα ἀποκαταστάσεως, οἱ Γεώργιος Ἡλιάκης, Κωνσταντῖνος Βιτωράκης, τεχνῖται, καὶ ὁ Ἀντώνιος Παπαδάκης, ἐπιστάτης.

Προπαρασκευαστικῶς ἐγένετο συμπληρωματικὸς καθαρισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, μερικὴ ἀντήλσις τῶν ὑδάτων τῶν πληρύνων τούς βαθυτέρους χώρους, ἀφαίρεσις τῶν καταπεσόντων λίθων καὶ ἀποκόμισις τῶν σωρῶν χωμάτων, κατασκευὴ προσπελάσεως διὰ τὰ φορητὰ ἀνατρεπόμενα αὐτοκίνητα, ἀφαίρεσις τμήματος τῆς προσωρινῆς περιφράξεως, ἀποκόμισις τῶν ἐπιφανειακῶν λίθων εἰς τὸν ΒΑ τομέα πρὸς τὸν ὅποιον ἐπεξετάθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα καὶ τῶν ὀγκωδῶν λίθων τοῦ συνόρου τοῦ χώρου. Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας περισυνελέγησαν πολλὰ ἐπίλεκτα ὄστρακα καὶ μικροὶ πρισματικὸς στεατίτης, ὅμοιοι πρὸς τοὺς τόσους ἄλλους περισυλλεγέντας, ἀνευρεθεῖς εἰς τὴν ἰλὺν τοῦ φρέατος τῆς Ν γωνίας τῆς αὐλῆς.

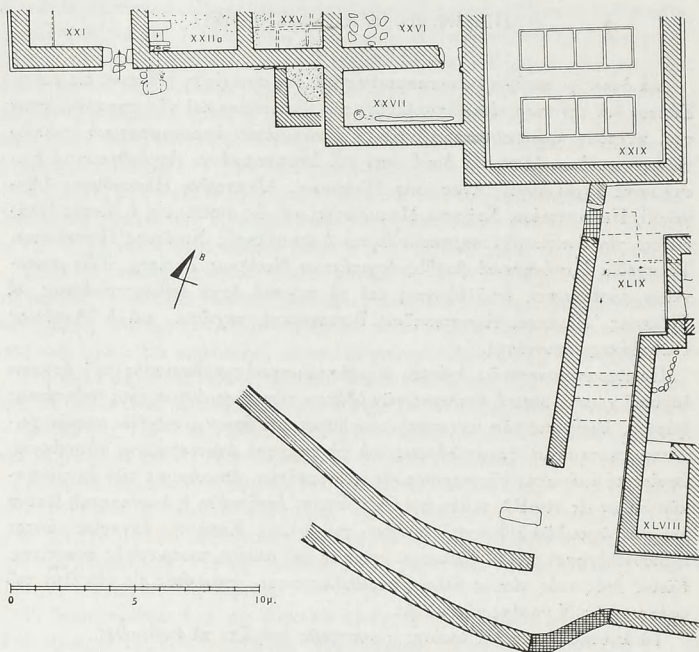
Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρέυνας συνοπτικῶς ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα:

Α. Ο ΝΟΤΙΟΣ
ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ
(σχέδ. εἰς. 1)

Εἰς τὸ ἀνάκτορον ἡ ἔρευνα ἐστράφη εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Νοτίου περιβόλου, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶχεν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀναφανῆ εἰς τὴν διάβασιν προσπελάσεως πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν (XLIX).

Κατ' ἀρχὰς ἀνεζητήθη ὁ κλειὸν νότιος τοῖχος κατὰ προέκτασιν τοῦ κατὰ τὴν παρελθούσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀποκαλυφθέντος δυτικοῦ σκέλους, τὸ ὅποιον ἐφαίνετο νὰ κατευθύνεται πρὸς τὴν κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν διάβασιν ἀπόληξιν τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου. Τελικῶς ἀπεδείχθη ὅτι τὸ σκέλος τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὴν τελικὴν διαμόρφωσιν τοῦ χώρου τοῦ περιβόλου κατὰ τὴν τελευ-

ταίαν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνακτόρου. Τότε εἶχεν ἀνυψωθῇ ἡ στάθμη τῶν ἐπιχώσεων καὶ διὰ τοῦτο τὸ σκέλος τοῦτο εἶχε θεμελιωθῇ σχετικῶς ὑψηλά, με κατεύθυνσιν σχεδὸν παράλληλον πρὸς τὸ ἀνατολικόν, τὸ πρὸς τὴν δίοδον XLIX, σκέλος. Τότε, φαίνεται, ἐκλείσθη ἡ παρὰ τὴν πρόσοψιν τῆς αἰθούσης συμπο-

Εἰκ. 1. Σχέδιον κατόψεως τοῦ Νοτίου περιβόλου.

σίῳ εἴσοδος, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἐξωτερικὴ θύρα ἀμέσου ἐπικοινωνίας τῆς αἰθούσης ταύτης μετὸν ἀρχικὸν περίβολον. Νῦν, γενομένης ἀρχῆς τῆς ἐρεύνης ἀπὸ τὸ τέρμα τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ περιβόλου πρὸς τὴν δίοδον XLIX, με διάνοιξιν εὐρείας ἀνιχνευτικῆς τάφρου, ἤρchiσε νὰ ἀποκαλύπτεται ἰσχυρὸς τοίχος, πάχους 0.80 μ., ὁ ὅποιος, ἐνῶ ἐπὶ τι διάστημα ἔβαινε κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, περαιτέρω συνέχιζε καμπυλούμενος (πίν. 233α), ἔνα τελικῶς προχωρήσῃ πάλιν κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, ἐκτεινόμενος με κατεύθυνσιν τὴν Δ γωνίαν τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου (πίν. 233β). Ἐγένετο οὕτω προφανές,

ὅτι ὁ παλαιότερος περίβολος περιέκλειε πολὺ μικρότερον χώρον τοῦ κατόπιν διαμορφωθέντος. Ἡ χρονολογία τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς χρήσεως κατέστη ἐμφανὴς ἐκ τῶν περισυλλεγέντων ἀφθόνων ὀστράκων καὶ τεμαχίων ἀγγείων, τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα ἔφθανον εἰς τὴν μεταβατικὴν περίοδον MM ΠΙΒ - ΥΜ ΙΑ. Συνανάμικτα, ἀλλ' εἰς πολὺ μικρότερον ἀναλογίαν, ὑπῆρχον χαρακτηριστικὰ παλαιονακτορικὰ ὀστράκα καὶ τμήματα ἀγγείων. Νεωτερικὸν φρέαρ εἶχε κατασκευασθῇ ἀκριβῶς ἔξω τοῦ καμπυλουμένου τμήματος τοῦ νοτίου σκέλους τοῦ περιβόλου, εὐτυχῶς χωρὶς νὰ διακόψῃ αὐτό. Ἄλλο νεωτερικὸν φρέαρ ἠνοίχθη ὀλίγον βορειότερον, εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν νοτίαν πρόσοψιν τῆς Δ πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου. Πολλοὶ ὀγκώδεις λίθοι κατέπεσαν ἀμέσως ἔξω τοῦ σκέλους τοῦ περιβόλου, πληρώσαντες ἐξ ὁλοκλήρου τὸν χώρον μεταξὺ τούτου καὶ ἄλλου τοίχου παραλλήλως βαίνοντος καὶ σχηματίζοντος μετὰ τούτου εἶδος διαβάσεως, ἡ ὁποία ὠδήγει εἰς τὴν πάροδον τὴν διαμορφωμένην ἀμέσως πρὸς Νότον τῆς νοτίας ἐργαστηριακῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου. Ὁ τοίχος οὗτος ἐκτίσθη πολὺ προχειρότερον καὶ διὰ μικροτέρων λίθων, καὶ διὰ τοῦτο διεσείσθη, προφανῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεγάλων σεισμῶν, καὶ κατέπεσε μέχρι θεμελίων, πολλοὶ δὲ λίθοι τῶν ὑψηλότερων δόμων ἐξέφυγον ἢ ἐξέκλινον τῆς θέσεώς των, κατὰ τρόπον ὥστε ἡ διάβασις, ἀρχικῶς πλάτους 1.80 μ., ἐμειοῦτο εἰς τινα σημεῖα μέχρι 0.90 μ. Ἡ διάσεισις καὶ διάσπασις αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταστῇ πολὺ δύσκολος ἡ ἀνίχνευσις καὶ ἡ ἀρχικὴ μορφή ἐβεβαιώθη μόνον μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς κατωτέρας σειρᾶς τῶν λίθων. Ἐπίσης τὸ νεωτερικὸν φρέαρ διετάραξε καὶ διέσπασε τμήμα τοῦ σκέλους τούτου τῆς ἐξωτερικῆς διαβάσεως. Πολλοὶ ὀλίγοι λίθοι ἔπεσαν ἐσωτερικῶς τοῦ κυρίου νοτίου σκέλους τοῦ περιβόλου καὶ τοῦτο δεικνύει καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν φορὰν τῆς κατακρημνίσεως, διαπιστωθεῖσαν καὶ εἰς ἄλλα τμήματα τοῦ ἀνακτόρου καὶ τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως. Ἡ ἀπὸ ἐτῶν ἀναφανείσα εἴσοδος κατὰ τὴν Ν γωνίαν, πρὸς τὴν διάβασιν XLIX, ἐκαθαρίσθη καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι εἶχε διδυμὸν δίοδον μὲ διαχωρίζουσιν εἰς ἄνισα ἀνοίγματα παραστάδα (πίν. 234α). Τὸ συνολικὸν πλάτος εἶναι 2 μ. Ἄλλη εἴσοδος σχηματίζεται μὲ ἡμιτοίχιον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξωτερικῆς διαβάσεως, ὀλίγον ἐσωτέρω. Διασώζεται ἡ ὑποθεμελίωσις τοῦ κατωφλίου.

Ἀπὸ τὰ περισυλλεγέντα ὀστράκα πολλὰ εἶναι μελανογάνωπα, τινὰ τούτων μὲ διακόσμησιν ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ. Ἐκ τῶν ὀστράκων τούτων πολλὰ ἀνήκουν εἰς τὴν MM ΠΙ — πρώτην νεονακτορικὴν — φάσιν. Ὀλίγα εἶναι τὰ χαρακτηριστικῶς παλαιονακτορικά, μετὰξὺ τούτων τμήματα καὶ βάσεις μικρῶν ποτηρίων τύπου tumbler. Μεταξὺ τῶν περισυλλεγέντων θὰ ἤδύνατο νὰ μνημονευθῇ ἰδιαιτέρως σημαντικὸν τμήμα μικροῦ καθοειδοῦς κυλινδρικοῦ σκεύους μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν δελφίνων εἰς λοξὴν θέσιν, προφανῶς περιστρεφόμενων περὶ τὸ σῶμα τοῦ δοχείου. Τοῦ ἐνὸς διασωθέντος ἐλλείπει τμήμα τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ οὐρὰ, διακρίνεται ὅμως τὸ κυρτούμενον σῶμα μὲ τὸ πτερύγιον.

Θὰ ἦτο ἀνάλογον μὲ τὸ γνωστὸν κυλινδρικὸν σκεῦος μὲ τοὺς ἀναγλύφους δελφῖνας, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς MM ΠΙΑ οἰκίαν παρὰ τὴν ἐπικλινῇ ἀνάβασιν εἰς τὴν δυτικὴν αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Ἀξία μνείας εἶναι ἐπίσης τὰ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τοίχου περισυλλεγένητα: περιχέλιωμα δισκοειδοῦς καλύμματος μὲ ὀπὴν περιδέσεως ἢ προσηλώσεως κατὰ τὸ κράσπεδον, τοξοειδῆς λαβὴ πιθίσκου, τεμάχιον πίθου μὲ ἀνάγλυφον μετάλλιον μὲ ἐναλλήλους κύκλους, τμήμα κωνοειδοῦς βαθείας λεκανίδος μὲ διακοσμητικὰς αὐλακὰς εἰς τὸ κράσπεδον τοῦ χείλους, τμήμα εὐρυστόμου ἀγγείου μὲ ἀνάγλυφον δακτύλιον ὑπ' αὐτό, βάσις λαιμοῦ τετραώτου πιθαμφορέως μὲ δακτύλιον ἀνάγλυφον κατὰ τὴν βάσιν του, ραβδοειδῆς πούς μικροῦ τριποδικοῦ σκεύους μὲ κυρτούμενον τὸ ἄκρον, βάσις ποτηρίου μὲ διακόσμησιν λεπτῶν ταινιῶν μὲ πυκνὰς χαρακτὰς γραμμὰς καὶ περιθεούσας ταινίας σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ, πολλὰ ἄλλα τεμάχια μεγάλων ἀγγείων, ὡς τοξῶται λαβαὶ στάμων, τμήματα λεκανίδων, λοξότμητον χεῖλος πίθου μὲ σχοινίην διακόσμησιν κάτω αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἀντικείμενα περισυνελέγησαν: ἀγνῶτες τοῦ παραλληλεπίπεδου καὶ τοῦ ὠοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου (μὲ ἐν τρῆμα), τεμάχιον σταλαγμίτου, ὀδόντες ζῶων, τεμάχια κισήρεως (εἰς τὴν εἴσοδον μεταξύ τῶν δύο τοίχων) κ.ἄ. Ὁ ἐξωτερικὸς τοίχος δὲν προχωρεῖ ἵνα συνδεθῇ μὲ τὸν τοῖχον τῆς διαβάσεως N τοῦ ἐργαστηριακοῦ τομέως. Τὸ προκύπτον κενὸν ὅμως εἶναι ἄγνωστον ἂν ὀφείλεται εἰς καταστροφὴν ἢ διαμόρφωσιν προσβάσεως ἐκ Νότου. Ἡ μεταξύ τῶν δύο τοίχων διαμορφωμένη δίοδος ἀπηλλάγη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν καταπεσόντων λίθων. Ἡ περαιτέρω ὅμως ἔρευνα τοῦ περιβόλου δὲν κατωρθώθη νὰ τελειώσῃ λόγῳ τῶν μεγάλων συσσωρευθεισῶν ἐπιχύσεων.

B. TO KTHPION
TON KOΓXON

(παρ. ἐνθ. πίν. IE', πίν. 241α)

Τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, κειμένου ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ ἐργαστηρίου X τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐχρησιμοποιήθη ὡς κατοικία ἀξιωματοῦχου τῶν ἀνακτόρων ἢ πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀναγκῶν τοῦ ἀνακτόρου, ὡς παράρτημα αὐτοῦ, εἶχον ἐρευνηθῇ τὸ προηγούμενον ἔτος τὰ δωμάτια I - V, τὸ τελευταῖον ἐφωδιασμένον μὲ σειρὰς κογχῶν κατὰ τὰς δύο πλευρὰς αὐτοῦ τοποθετημένας — ἐκ τῶν ὁποίων ἐδόθη καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὸ ὅλον κτήριο — καὶ παραλλήλως τὰ βαθέα δωμάτια VII - X, κυρίως χρησιμοποιηθέντα κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ζωῆς τῶν νέων ἀνακτόρων — τὴν YM IA —, ἐπιχωσθέντα δὲ καὶ μετασκευασθέντα κατὰ τὴν ἀκόλουθον — YM IB — φάσιν, μὲ δάπεδα εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον (βλ. Ἔργον 1975, 183 κέ.). Τοῦ δωματίου VI εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἔρευνα, ἀλλὰ διεκόπη ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀποκόμισις τῆς βαθείας ἐπιχώσεως. Ἡ ἔρευνα ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ διαμερίσματος τούτου. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διεπιστώθη, ὅτι τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου εἶχε καταβυθισθῇ εἰς τὸ πρόσθιον βόρειον τμήμα λόγῳ τῶν ὀγκωδῶν ἐπ' αὐτοῦ καταπεσόντων λίθων· ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου παρεσύρθη-

σαν, βυθισθέντα εἰς τὸν ὑποκείμενον ὑπόγειον χώρον, πολλὰ τῶν σκευῶν δαπέδου, τὰ ὅποια καὶ περισυνελέγησαν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἐπικαθήμενος κατὰ τὸ Ν κράσπεδον τοῦ δωματίου — ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τοῦ δωματίου VII — τοῖχος, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Δ πρὸς Α, ἀποτελῶν συνέχειαν τοῦ μακροῦ τοίχου τοῦ ἐπικαθήσαντος εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου X τοῦ κλιβάνου — ἐν μέρει διερχόμενος ὑπεράνω τῆς χοάνης καὶ τοῦ στομίου τροφοδοτήσεως τούτου —, ὡς καὶ κατὰ τὸ κράσπεδον τοῦ ἄλλου ἐργαστηριακοῦ χώρου Φ πρὸς Δυσμάς, διελύθη μετὰ φωτογράφησιν καὶ ἀποτύπωσιν.

Τὸ στρώμα ἐπιχώσεως, τὸ καλύψαν τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου VI, πάχους ἄνω τοῦ μέτρου, ἦτο καστανόν-πυρρόν, προσελθὸν ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν πλίνθων τῶν τοίχων, αἱ ὅποια, βαίνουσαι ἐπὶ λιθίνης, μᾶλλον ὑψηλῆς κρηπίδος, ἔπεσαν καὶ καεῖσαι διελύθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου. Μέρος τούτων ἔμεινε κατὰ χώραν εἰς τὸν νότιον τοῖχον, πάχους 0.60 μ. Αἱ πλίνθοι αὗται καταλήγουν εἰς εὐθὺ ἐπίπεδον καὶ τοῦτο ἴσως δηλοῖ ὑπάρχουσιν ποτὲ ὀριζοντίαν δοκὸν τοῦ ξυλίνου ὀπλισμοῦ τοῦ πλινθίνου τοίχου. Τὸ ἥμισυ τοῦ τοίχου τούτου σχηματίζει ἐσοχὴν, τοῦ ὑπολοίπου μέσου τμήματος σχηματίζοντος ὀδόντως. Οἱ τοῖχοι τῆς νοτίας καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἦσαν πηλεπέχριστοι καὶ τὸ ἐπίχρισμα τοῦτο διεσφύζετο σχεδὸν ἀνέπαφον κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον. Τὸ διασπασθὲν δάπεδον ἦτο πηλόχριστον μὲ μικροὺς χάλικας θαλάσσης, βαῖνον ἐπὶ πληρώματος θαλαστῶν χαλίκων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τούτου διεσφύζοντο ἔχνη τέφρας. Ἐντὸς τοῦ στρώματος ἐπιχώσεως περισυνελέγησαν ποικίλα ὕστρακα, ἥμισυ πηλίνου λύχνου MM III τύπου, μὲ περιθέουσαν ἐντομήν καὶ ἀποφύσεις — τῶν ὁποίων μία διεσώθη, ἐνῶ ἀπεκρούσθη ἡ λαβὴ καὶ ἡ μύξα —, λαβὴ πρόχου ἐκ τριῶν συνηνωμένων ράβδων, μὲ μίμησιν τριῶν ἥλων εἰς τὸ ἄνω ἄκρον, τὸ ψευδὲς στόμιον ψευδοστόμου ἀμφορέως, στόμιον οἶνοχόης, ὕστρακον κυπέλλου μὲ στολιδωτὴν διακόσμησιν καὶ σπεῖραν, βάσις λαιμοῦ τριώτου πιθαμορέως μὲ ἀναθύρωσιν κατὰ τὴν βάσιν, τμήμα σφαιρικοῦ ἀγγείου μὲ τοξοειδῆ λαβήν, τμήμα μικροῦ κυλινδρικοῦ δοχείου μὲ ἐξέχον χεῖλος ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου, τέλος τὸ ἥμισυ ἀμφικολίου μύλης ἄξονος θύρας. Ὅμας ἀγγείων κειμένων ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀνεκαλύφθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου, παραμείνασα εἰς τὴν θέσιν της ὑπὸ τὰ καταπεσόντα καὶ διαλυθέντα τεμάχια πλίνθων (πίν. 234β). Χρονολογοῦνται εἰς τὴν ΥΜ IB περίοδον. Ταῦτα ἦσαν: δύο ἡθμοί, εἷς μεγαλύτερος καὶ εἷς μικρότερος, μὲ σῶμα σκυφοειδές, ἔχον δύο μικρὰς τοξοειδεῖς πρὸς τὰ ἄνω κεκλιμένας λαβὰς, βαῖνον ἐπὶ κανοειδοῦς ποδὸς ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο τὸ τρητὸν διάφραγμα, καὶ πούς τροχαλιοειδὲς ἐτέρου παρομοίου, διασφύζοντος τὸν ἡθμὸν μὲ ἐξωτερικὴν ἀναθύρωσιν· πυριατήριον ἐπὶ κυλινδρικοῦ ποδός, ἔχοντος ὀπὴν διὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἀνθρώκων, μὲ κύριον σῶμα ἐφωδιασμένον μὲ θολούμενον θαλαμίσκον, τρητὸν κάτωθεν· ραμφόστομον προχοῖδιον μὲ ὠοειδὲς σῶμα· εὐρύστομον σφαιροειδὲς σκεῦος μὲ τοξωτὰς λαβὰς καὶ

σωληνωτὴν προχοήν· τρία ἢ τέσσαρα κωνικά ἄνωτα κύπελλα καὶ κυπελλίσκος μὲ τροχαλιοειδὲς σῶμα· πῶμα ἀγγείου — ἴσως ἡθμοῦ — μὲ δισκοειδὲς ἑξαῖμα εἰς τὸ κέντρον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου τοξοειδὲς λαβή· λίθινον εὐθρυπτον κυλινδρικὸν ἀγγεῖον, ἐλλιπές· τριπτὴρ ἐκ θαλασσίου χάλικος· τέλος λεπτὸν χαλκοῦν πριονίδιον, μήκους 6 χιλιοστῶν καὶ πλάτους 2.

Πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ Ν τοῖχου τοῦ δωματίου VI ἀνοίγεται ἐσοχή, κλειομένη ὑπὸ τοιχίσκου, ἡ ὁποία οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἡ sotto-scala τῆς κλιμακίδος, τῆς τοποθετημένης εἰς τὸ ἀμέσως γειτονικὸν πρὸς Νότον διαμέρισμα XI. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐχρησίμειυσεν, ὡς φαίνεται, ὡς ἀντιθάλαμος εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ἡ κλιμαξ ἡ ὁποία ἀνέρχεται ἀπὸ τὰ θεμέλια διαμερίσματα VII - X, ἀπὸ ὅπου ἐξεκίνει ἄλλη κλιμακίς πρὸς τὸν ἄνω ὄροφον. Πράγματι, ἡ κρηπίς τῆς τελευταίας ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ ἀντιθαλάμου, διατηρούσα ἔτι δύο βαθμίδας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ ἀνωτέρω ἦτο τριγωνική, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐμαρτύρει τὴν στροφὴν τῆς κλιμακίδος πρὸς τὸ δωμάτιον VI, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ τοιχείου τῆς κόγχης - sotto-scala. Εἰς τὸ δάπεδον τῆς τελευταίας ἀνευρέθη ἐστρωμένη μεγάλη σχετικῶς πλάξ. Ἡ κλιμακίς ἀνεκαλύφθη μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ καθημένου ἐπ' αὐτῆς καὶ τῆς Ν πλευρᾶς τοῦ δωματίου VI μεταγενεστέρου τοίχου, ἴσως τῆς ΥΜ IIIA2 περιόδου. Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν ἀνήκει, φαίνεται, τμῆμα μικροῦ ψευδοστόμου ἀμφορῶς ὅστις ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος καὶ ὁ ὁποῖος διασφίξει τὰ δύο στόμια καὶ διακόσμησιν, κατὰ τρίγωνα διὰ λεπτῶν γραμμῶν. Κατὰ τὴν ἐξωτερικήν, πρὸς Νότον ἐστραμμένην, πλευρὰν τῆς κρηπίδος ἐσχηματίζετο εἶδος θρανίου καὶ πεζοῦλιον ἐκ χαλικοῦ λίθου (πίν. 235α). Τὸ δάπεδον ἐμπροσθεν τῆς ἀρχῆς τῆς κλιμακίδος, προφανῶς καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τοῦ ἀντιθαλάμου, ἦτο ἐκ πηλοῦ πηλοχώρατος, μὲ ἐστρωμένην πλάκα κατὰ τὸ μέσον, εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὰς τιτανολιθικάς πλάκας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ἡ κρηπίς τῆς κλιμακίδος. Ὁ χώρος τῆς sotto - scala εἶναι μόνις 1.05×0.60 μ. Κατὰ τὸ Α ἄκρον τοῦ τοιχείου ὑποστηρίξεως περισυνελέγη κομψὴ ἀεραία προχοήσκη μὲ στρογγυλὸν στόμιον, σφαιρικὸν σῶμα καὶ ραβδοειδῆ λαβήν, εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπέχωσιν τμήματα κοινῶν μαγειρικῶν σκευῶν καὶ ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων. Τὸ δάπεδον ἀπετελέσθη ἐκ μικρῶν χαλίκων. Ἡ μεγάλη πλάξ, στερεωμένη ἐντὸς αὐτοῦ, ἴσως ἐχρησιμοποιήθη διὰ ξύλινον ὑποστηρίγμα. Ἰσως τὸ ἄνω μέρος τῆς στρεφόμενης κλιμακίδος ἦτο ξύλινον, προχωροῦν ἐντὸς τοῦ δωματίου VI καὶ πλευρίζον τὸν Δ τοῖχον τοῦτου.

Ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος μὲ τὰς τέσσαρας κόγχας τοῦ δωματίου V, πρὸς τὸ δωμάτιον XII (πίν. 235β), ἀπεδείχθη σχετικῶς παχὺς (0.50 μ. ἀνευ τῶν κογχῶν), ἀποτελεσθεὶς ἐξ ἡμιπλίνθων ἐπὶ χαμηλῆς λιθίνης κρηπίδος, διαλυθεισῶν πλήρως λόγῳ ἀτελοῦς ὀπτήσεως. Τὸ τελευταῖον δωμάτιον ἦτο εὐρύχωρον τετραγωνικόν, προσιτὸν ἐκ δύο πλευρῶν (πίν. 236α). Ἐκ Δυσμῶν εἰσῆρχετο τις διὰ θύρας ἐκ τοῦ δωματίου II, μορφουμένης μεταξὺ τῆς πλευρᾶς τῆς

πρώτης κόγχης καὶ τῆς παραστάδος τοῦ πλινθίνου διαχωρίσματος τοῦ διαδρόμου I ἐξ Ἀνατολῶν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ διαδρόμου τῆς κυρίας εισόδου XIV, ὡς ἀπεδείχθη μέσῳ διθύρου. Τοῦ τελευταίου τούτου διεκρίνοντο αἱ πλάκες τῶν κατωφλίων καὶ τὸ ὀρθογώνιον βάθυσμα, ἐνθα ἐσφηνοῦτο ἡ χωρίζουσα τὸ διθύρον ξυλινὴ παραστάς, πάντα ταῦτα ἐπὶ χαμηλῆς λιθίνης κρηπίδος ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ἡ πλινθοδομή τοῦ τοίχου τούτου. Κατὰ τὸ διάφραγμα ἐξ ὀρθίων πλινθίων ἐπὶ χαμηλῆς λιθίνης κρηπίδος, τὸ διαχωρίζον ἀπὸ τοῦ διαδρόμου I, εἶχε διαμορφωθῇ διὰ καθέτου τοίχου καὶ ἐνδιαμέσου χωρίσματος σύστημα δύο κογχῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἱκανὰ σκεύη περισυνελέγησαν κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον. Δι' ἄλλου διαχωρίσματος, πιθανῶς καὶ αὐτοῦ πλινθίνου, βαίνοντος ἐπὶ σειραῖς λίθων, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ καθέτου ἐπὶ τὸν τοῖχον τοῦ διαδρόμου I διαχωρίσματος, διεμορφοῦτο εἶδος ὀρθογωνίου στενεπιμήκους ἀποθέτου ἀγγείων, τοποθετημένων κατὰ μῆκος τοῦ διαχωρίσματος καὶ ἐν μέρει κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου. Ἄλλα ἀγγεῖα εἶχον τοποθετηθῇ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ διαχωρίσματος, ὅπισθεν τοῦ Δ τοίχου τῶν κογχῶν. Οὕτω ὅπισθεν τῆς τρίτης κατὰ σειρὰν κόγχης εἶχε τοποθετηθῇ ἐντὸς περιφράγματος ἐξ ὀρθίων πλακῶν μικρὸς πίθος μὲ λαιμὸν μᾶλλον κυλινδρικόν, σῶμα ὠσειδές, τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ μὲ διακόσμησιν ἐμπιέστων ταινιῶν μιμουμένων σχοινία· ὀλίγον περαιτέρω ἀνευρέθησαν στάμνοι καὶ τεμάχια ἄλλου σκεύους. Ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν πλινθίνων τοίχων τοῦ δωματίου, προφανῶς ὑποστάντων τὴν ἐνέργειαν ἐντατικοῦ πυρός — ἡ οἰκία κατεστράφη ἐν μέρει ἐκ πυρκαϊᾶς —, ἐσχηματίσθη παχὺ πυρρόν-καστανὸν στρώμα. Ὑπὸ τοῦτο, ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἐκ χαλικασβέστου, κατὰ τὸ πλεῖστον καλῶς διατηρουμένου, δαπέδου — εὐρισκομένου εἰς κάπως ὑψηλότεραν στάθμην τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου τῶν κογχῶν V — ἀνεφάνη μᾶλλον λεπτὸν στρώμα, μέχρι 0.10 μ., μέλαν, πυρρίκυστον, ἐκτεινόμενον σχεδὸν καθ' ὁλόκληρον τὴν ἑκτασιν τοῦ δωματίου. Ἐντὸς τῆς πυρρᾶς ἐπιχώσεως, εἰς ἀπόστασιν 2 μ. ἀπὸ τὸν διαχωριστικὸν Δ τοῖχον — τῶν κογχῶν — περισυνελέγη τεμάχιον χυτῆς μάζης, ἴσως σκυρίας μεταλλου. Εἰς τὴν κατωτέρα ἐπίχωσιν ἀνευρέθη τμήμα τῆς παρειᾶς λίθινου κυλινδρικοῦ σκεύους, ἡμισυ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς ἀρνύθους, ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ καὶ τεμάχιον παχέος κυρτεπιπέδου κονιάματος ἐκ γεισώματος. Ὀλίγον χαμηλότερον περισυνελέγησαν τμήμα λεπτοῦ ἀγγείου μὲ ἐλαφρῶς ἐκκλίνον χεῖλος ἐκ μελανωποῦ λίθου, κυρτεπίπεδος μικρὸς τριπτῆρ καὶ λεπίδιον ὀψιανοῦ, ἐνθ' ἐπὶ τοῦ δαπέδου κυρτεπίπεδον τεμάχιον κισήρεως καὶ κεκαυμένος ὁδὸς ζφύου. Ἀνατολικῶς τῆς πρώτης κόγχης περισυνελέγη εἰς τὴν ἐπίχωσιν τὸ κάτω μέρος ποτηρίου τύπου tumbler μὲ περιθέοντας δακτυλίους. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, πρὸς τὰ ΒΑ, περισυνελέγησαν πύραυλον ἐπὶ κυλινδρικοῦ μὲ πολλὰς ὁπὰς ποδὸς καὶ ἡμισφαιρικὸν ἔξαγμα κατὰ τὸ κέντρον τοῦ δοχείου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὑπερυψωμένην τοῦ χείλους λαβήν, προχοῖσκη μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ τεμάχια σκεύους ἐκ τεφρομέλανος λίθου. Νοτιώτερον

ἀνεφάνη σκεῦος πήλινον καθοσιδὲς μέσου μεγέθους, παρὰ τὸ ὅποιον περισυνελέγη σφονδύλιον ἐκ στεατίτου, κωνικὸν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν καὶ θολούμενον κατὰ τὴν ἄλλην. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ αὐτοῦ δωματίου συνελέγησαν τεμάχια ὁστοῦ ἐπεξεργασμένα, ἐκ δὲ τοῦ νοτίου τεμάχιον τῆς στολιδουμένης παρυφῆς φυσικοῦ τρίτωνος. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ κεντρικοῦ περιφράγματος ἀνεκαλύφθη μικρὰ ὀρθογώνια χρωστικὴ τράπεζα ἐκ τερροῦ λίθου, διαστάσεων 0.35×0.25 μ., ἔχουσα τὴν μίαν τῶν πλευρῶν ἐλαφρῶς κυρτὴν, καὶ χαραγὰς κατὰ τὸ περιθώριον τῆς ἄνω ἐπιφανείας, στηριζομένη ἐπὶ τεσσάρων χαμηλῶν ποδῶν, τῶν ὁποίων εἰς ἀπεκρούσθη (πίν. 236β). Πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τῶν κογχῶν συνελέγησαν δύο τριπτήρες ὡσειδοῦς σχήματος, εἰς ἐκ κοινοῦ λίθου, ἕτερος ἐκ νεφρίτου. Κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ κεντρικοῦ περιφράγματος συνελέγησαν (πίν. 237α) κωνοειδὲς καθίσκος, προχοῖσκη, πρόχους μέσου μεγέθους μὲ ραβδοειδῆ λαβὴν καὶ γεφυρωτὴν προχοήν, τμήματα δύο πρόχων, πολλὰ τεμάχια κυάθων καὶ κυπέλλων καὶ τεμάχια ὑψηλῆς λιθίνης τραπέζης προσφορῶν μὲ κεντρικὸν βαθὺ βάθυσμα καὶ ἐπίπεδον περιχέλωμα, πόδα δὲ διανοιγόμενον κάτω εἰς κροσσωτὸν περίγυρον (πίν. 237β). Ἡ τράπεζα ἦτο εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ ὠρισμένα τεμάχια τῆς διελύθησαν πλήρως.

Ἐντὸς τοῦ περιφράγματος τὰ ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ σκεύη ἦσαν πολὺ περισσότερα, ὅχι πάντα εἰς καλὴν κατάστασιν λόγῳ τῶν ἐπ' αὐτῶν καταπεσόντων, μάλιστα ἐκ τοῦ νοτίου τοίχου, πλίνθων. Ἐκ τῆς καλυπτοῦσης μέσης ἐπιχώσεως ἀνατολικώτερον τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου συνελέγησαν τεμάχιον γωνίας पहλίνης τραπέζης μὲ ἡμισφαιρικὸν ἔξαρμα, ἴσως χρησιμεύσαν ὡς πύς· ἐπίσης τεμάχιον κισήρεως. Εἰς τὴν περιοχὴν βορείως τοῦ περιφράγματος συνελέγη συνεστραμμένη λεπτὴ ταινία χαλκοῦ ἢ ἀργύρου. Ὑπὸ τὸν ἐπικαθίσαντα τοῖχον εἰς τὴν Ν πλευρὰν συνελέγη λεπίς καὶ ἀπολέπισμα ὀψιανό.

Ἐκ τοῦ χώρου πρὸς τὸ διαχώρισμα τοῦ Β τοίχου ἐξήχθησαν: Στάμνος μὲ στενόν, ἑλλίπες περιχέλωμα, μὲ ἀποσπασθὲν τὸ ἥμισυ τοῦ τοιχώματος τῆς κοιλίας, καὶ τὸ ἄνω τμήμα εὐρυστόμου ἀγγείου, διασφῶζον μέρος τοῦ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ. Κατὰ τὸ Β ἄκρον τοῦ τοίχου τοῦ περιφράγματος συνελέγησαν τεμάχια τῆς κοιλίας στάμνου, ἴσως τῆς μνημονευθείσης, καὶ τὸ κάτω ἥμισυ χύτρας μὲ λεπτὸν περιχέλωμα. Παρὰ τὸν καμπτόμενον ἀκραῖον λίθον τοῦ περιφράγματος ἔκειτο ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα τοῦ περιφράγματος ἦσαν τὰ ἀκόλουθα: τμήματα δύο κυάθων μὲ ἐκκλίνον χεῖλος· εὐρεῖα κύαθος μὲ κυματιστὸν χεῖλος ἐκκλίνον· ὀλίγα τεμάχια εὐρυστόμου σκεύους μὲ σφαιρομένην κοιλίαν καὶ κωνικὴν προχοήν, προβάλλουσιν ἐκ τοῦ τοιχώματος κάτω τοῦ χεῖλους· ὁμοῦ τμήματα ἄλλης κυάθου· μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἐξήχθη εἰς τεμάχια κεκαυμένος ὁδὸς κάπρου· μικρὸς ἡθμός σκυφοειδὲς μὲ στοιχειώδεις τοξωτὰς λαβάς, στηριζόμενος ἐπὶ κωνικοῦ ποδός· ἄλλο μικρὸν σκεῦος μὲ τοξοειδεῖς κεκλιμένας λαβάς· ἀμφορεὺς μέσου μεγέθους μὲ ἑλλειπτικὸν στό-

μιον καὶ ραβδοειδεῖς λαβάς· παρὰ τοῦτον συνελήγη μακρὰ καὶ λεπτὴ χαλκῇ περόνη, μήκους 0.12, ὀλίγον κεκαμμένη· ἄωτον κωνικὸν κύπελλον· τὸ ἄνω μέρος ραμφοστόμου πρόχου, με ἀποφύσεις ἐκατέρωθεν τοῦ ράμφους καὶ ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ· μικρὰ πρόχους με ὠσειδῆς σῶμα· τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου με τοξοειδεῖς ὀρίζοντιās λαβάς καὶ περιτένειαν βάσεως· τμήματα χύτρας με ἐκκλίνον χεῖλος καὶ βραχὺ περιχέλωμα· τὸ κάτω μέρος ἀγγείου μέσου μεγέθους με ἰχνη λευκῆς διακοσμῆσεως ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους· ὑψηλὴ στάμνος με ἐπίπεδον περιχέλωμα, ἔχον κάτω του ἐγκοπτήν, με ἰσχυρὰς λαβάς πρὸς τὰ ἄνω κεκλιμένας· ὁμοία μικροτέρα στάμνος με στενὸν λοξὸν περιχέλωμα.

Μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ ἐπικαθήσαντος ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ Α τοίχου με τὸ δίθυρον τμήματος κτηρίου περισυνελήγησαν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τμήμα μικροῦ ἀγγείου ἐκ τεφρομέλανος λίθου, καὶ τὸ ἥμισυ κυρτεπιπέδου τριβείου ἐλλειπτικοῦ σχήματος, μεταξὺ δὲ τῶν λίθων τούτου δύο ἀγνῦθες, τῶν ὁποίων ἡ μία ἦτο πυραμιδική, ἡ ἄλλη παραλληλεπίπεδος, ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω μειομένη. Ὁ διάδρομος XIV ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ συστήματος τῆς κυρίας εἰσόδου εἰς τὸ Κτήριον ἀπὸ τῆς Ὁδοῦ λιμένος, μέσφω προθαλάμου πλακοστρώτου, διαμορφουμένου μεταξὺ δύο μεγάλων κατωφλίων (πίν. 238α)· ἐκ τοῦ αὐτοῦ προθαλάμου ἦσαν προσιτὰ τὰ δυτικὰ δωμάτια, μέσφω τοῦ διαδρόμου Ι, ὁ ὅποιος ἐκκλίνει με θύραν ἔχουσαν ἴδιον κατώφλιον. Προφανῶς, ἀμέσως μετὰ τὸ δίθυρον ἐμορφοῦτο ξυλινὴ κλιμαῶς, ὡς τοῦτο βεβαιοῦται ἐξ ἀσφαλῶν ἐνδείξεων, ἄγουσα μετὰ στροφὴν κατ' ὀρθὴν γωνίαν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον. Αἱ ἐνδείξεις εἶναι αἱ ἀκόλουθοι: τὸ ἔδαφος τοῦ ἐσωτέρου, νοτίου, τμήματος τοῦ διαδρόμου ἀποβάνει ἀνώμαλον· κατὰ τὴν πλευρὰν τοῦ Α τοίχου, ἀμέσως μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς δευτέρας θύρας τοῦ διθύρου, προεξέιχον λίθοι, ἵσως στηρίζαντες τὸ πλευρὸν τῆς κλιμακῆς· πέραν τοῦ τμήματος τοῦ τοίχου με τοὺς ἐξέχοντες πρὸς τὰ ἔσω λίθους ἐμορφοῦτο ἄνοιγμα, ὅχι πολὺ κανονικόν, με κατώφλιον ὑψηλὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξέχει λίθος· προφανῶς δὲν πρόκειται περὶ κανονικῆς θύρας, ἀλλὰ περὶ ἀνοίγματος sotto-scala· ὁ κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ διαδρόμου διπλὸς τοῖχος ἐχρησίμειυσε διὰ τὴν στηρίξιν τοῦ κεφαλосκάλου. Περαιτέρω, ὁ κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ δωματίου XII μορφοῦμενος μικρὸς τετραγωνικὸς χώρος φαίνεται νὰ ὑπέκειτο τοῦ καμπτομένου σκέλους τῆς κλιμακῆς καὶ νὰ ἐμορφοῦτο καὶ οὗτος ὡς sotto-scala, με ἄνοιγμα ἐκ τοῦ δωματίου XII. Ἄν τὸ σκέλος τοῦτο τῆς κλιμακῆς ἦτο ἱκανῶς μακρὸν ὥστε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ἄνω ὀρόφου, εἶναι πιθανὸν ὅτι συνεχίζετο καὶ ὑπεράνω τῶν κογχῶν τοῦ δωματίου XIII.

Ἡ ἔρευνα τοῦ μικροῦ δωματίου XIII, ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ XII, ἀπέβη δυσχερής, διότι τὸ δάπεδόν του εἶχεν ἰσχυρῶς καταστραφῇ λόγῳ τῶν καταπεσόντων λίθων· ζημίας ἐπίσης εἶχον ὑποστῇ αἱ δύο κατὰ τὴν Β αὐτοῦ πλευρὰν μορφοῦμεναι ὀρθογώνιοι κόγχαι (πίν. 238β), ἡ ἀκριβὴς μορφή τῶν ὁποίων με δυσκολίαν ἀνεγνωρίσθη. Αἱ κόγχαι εὐρίσκοντο ἀμέσως ὀπισθεν τοῦ πλινθοκτι-

στου Ν τοίχου τοῦ δωματίου XII καὶ κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη ὅτι ἀνήκον εἰς τοῦτο. Ἐκ τῆς παρακολουθήσεως ὅμως τῶν λειψάνων τῶν κονιαμάτων αὐτῶν καὶ τῶν πρὸς τὸ δωμάτιον XIII ἀνοιγμάτων ἐβεβαιώθη ὅτι ἀνήκον εἰς τὸ τελευταῖον, προσिताὶ οὖσαι ἐκ τοῦ σχεδὸν εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος εὐρισκομένου δαπέδου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐλέγχθη, ἰσχυρῶς κατεστράφη. Διεκρίνετο μόνον κατὰ τὸ Α πλευρόν, ὡς πηλὴν πηλόχλωμα ὑποπρασίνου χρώματος, μὲ ποιὰν τινα κλίσιν μὲ ὑπόστρωμα ἐκ θλαστῶν χαλίκων, καλυφθὲν ὑπὸ τοῦ λεπτοῦ περικαύστου μέλανος στρώματος· ἐντὸς αὐτοῦ ἀνεφάνισαν δύο ἄστα κωνικά κύπελλα εἰς ἀνάστροφον θέσιν (πίν. 239α). Ἄνω τοῦ πυρκαϊκῆς στρώματος ὑπῆρχε παχὺ τὸ στῶμα χρώματος καστανοῦ-πυρροῦ, προσελθὸν ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν κεκαυμένων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πλίνθων. Κατὰ τὴν Ν πλευράν, πρὸς τὸ δωμάτιον XVII, θὰ ἔδει νὰ ὑπῆρχεν ἡ εἴσοδος τοῦ δωματίου, διότι εἰς τὸν Β τοῖχον ὑπῆρχον αἱ δύο κόγχαι καὶ πρὸς τὰ δωμάτια VI καὶ XVI οἱ διαχωριστικοὶ τοῖχοι οὐδὲν παρουσίαζον ἀνοιγμα· ἄλλως τὰ δάπεδά των εὐρίσκοντο εἰς ἀνισον ὕψος. Αἱ δύο κόγχαι — Α καὶ Β — κατελάμβανον ὁλόκληρον τὸν Β τοῖχον καὶ ἦσαν οὐσιαστικῶς μεγαλύτεραι τῶν κογχῶν τοῦ δωματίου V, ἦσαν ὅμως κατ' ἀνάλογον τρόπον διαμορφωμέναι μὲ ἐνδιάμεσον διαχώρισμα, ἐσωτερικῶς ἐπιχρίστοι καὶ μὲ δάπεδον ἐξ ἐπιχρίστου χαλικασβέστου. Τὰ ἐπιχρίσματα διετηροῦντο κακῶς, μάλιστα εἰς τὴν ἀνατολικὴν κόγχην Β. Ἡ κόγχη Α ἔκλειεν ἴσως δι' ἡμιτοιχείου ἐκ πλίνθων — ἐκτὸς ἂν τυχαίως ἔπεσαν εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν πλίνθοι. Καὶ εἰς αὐτὰς τὸ κατώτερον στῶμα ἦτο μέλαν πυρίκαυστον. Ἡ Δ κόγχη, διαστ. 0.90×0.60 μ., περιεῖχε δύο εὐμεγέθη ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα συνετρίβησαν ὑπὸ τῶν καταπεσόντων λίθων (πίν. 239β). Τοῦ διαχωρίσματος καὶ τῶν τοιχωμάτων οὐσιαστικῶς εἶχεν ἀπομείνει μόνον ἡ λιθινὴ κεκονιαμένη κρηπίς. Τοῦ ἐνὸς τῶν ἀγγείων ἐσώθη τὸ ἄνω μέρος, μὲ περιχειλῶμα καὶ βραχὺν κεκλιμένον λαμόν, τοῦ ἄλλου τὸ κάτω, ἀλλὰ καὶ τινα τμήματα τοῦ ἄνω μέρους ἐκ τῶν ὁποίων ἐβεβαιώθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ραμφοστόμου πρόχου, μὲ ἀποφύσεις ἐκατέρωθεν τοῦ ράμφους καὶ δακτύλιον κατὰ τὴν βᾶσιν τοῦ λαίμου. Μετ' αὐτῶν περισυνελέγη καὶ τεμάχιον κισήρεως λειανθὲν διὰ τριβῆς. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν ἀποθήτην Β (πίν. 240α), ὁ ὁποῖος ἦτο κατὰ τι εὐρύτερος, περισυνελέγησαν: Τμήμα ὀρθογωνίας γούρνας ἐκ παρολίθου καὶ σφαιρικὸς τριπτῆρ· δύο ἢ τρεῖς κύβοι καὶ εἰκοσὰς ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων· τέσσαρες πρόχοι, τῶν ὁποίων μία μικρά, ἄλλη μέσου μεγέθους μὲ τρίφυλλον στόμιον καὶ ἄλλη ραμφόστομος μὲ ἀποφύσεις περὶ τὸ ράμφος, τετάρτη ἐπίσης μέσου μεγέθους μὲ εὐρὺ στόμιον· εὐρύστομον σκεῦος χυτροειδές· ὑψηλὴ στάμνος μὲ εὐρὺ περιχειλῶμα, ἐπιμήκη κοιλίαν καὶ δύο τοξοειδεῖς λαβὰς· ἀμφορεὺς μὲ ἑλλειπτικὸν στόμιον· τὸ κάτω μέρος σαθροῦ ἀγγείου μὲ φσειδῆ κοιλίαν.

Ἡ πλήρης καταστροφή τοῦ δωματίου XIII διηυκόλυσε τὴν κάτωθεν τούτου ἔρευναν. Ἀνεκαλύφθη οὕτω κρηπίς τοίχου παλαιότερου (πίν. 239α), βαίνοντος ἀπὸ Β πρὸς Ν, ὅχι πολὺ ἀπέχοντος τοῦ Α τοίχου καὶ εἰσδύοντος ὑπὸ τὸν Ν τοῖ-

χον τοῦ δωματίου. Τὸ μέσον του ἦτο περισσότερο κατεστραμμένον, οὕτως ὥστε νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἐστίας, ἀφοῦ μάλιστα τὸ τμήμα τοῦτο ἐκαλύπτετο ὑπὸ μελανοῦ πυρικαύστου στρώματος καὶ μικρῶν ἀνθράκων. Τὸ στῶμα ὅμως τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐπεκάθησε μὲ τὴν καταβύθισιν τοῦ δαπέδου, ἀφοῦ ἀμέσως ἄνω τούτου ἤρχιζε τὸ καστανέρυθρον τὸ προσελθὸν ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν κεκαυμένων πλίνθων. Ἡ κρητὶς τοῦ νοτίου τοίχου διεσφύζετο ὑψηλότερον παρ' ὅσον εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον VI, ἀφοῦ καὶ ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου εὐρίσκετο ὑψηλότερον. Ὅμως τινὲς τῶν λίθων τοῦ τοίχου δὲν εἶχον θεμέλιον καὶ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἦτο ἐκεῖθεν ἡ εἴσοδος. Μεταξὺ τῶν θλαστῶν λίθων τῶν καλυψάντων τὸ παλαιότερον στῶμα περισυνελέγησαν ἄνωτα κωνικά κύπελλα, μεταξὺ τούτων ἐν κωνικὸν βαθὺ μὲ λεπτὰ τοιχώματα. Ἀντιθέτως, εἰς τὸ ὑψηλότερον κείμενον καστανὸν στῶμα συνελέγησαν τμήματα μεγάλων κοινῆς χρήσεως ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὰ ἦσαν τμήμα λαίμου ἐκ τριώτου ἀμφορέως μὲ ἀναθύρωσιν κατὰ τὴν βάσιν του, τμήμα θολουμένου πώματος μὲ κολήν τροχαλιόσχημον λαβὴν· συνελέγη ἐπίσης ἀμφίκυρτος ἀγνὺς φοειδοῦς σχήματος.

Τὸ ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ XVI δωμάτιον XVII, συνορεύει ἀμέσως, πρὸς τὸ βαθὺ δωμάτιον X, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη κατὰ τὴν προηγούμενην ἀνασκαφικὴν περίοδον. Εἶναι ἄγνωστον πόθεν ἦτο προσβατόν. Ἡ ἄμεσος ἐπικοινωνία μὲ τὸ δωμάτιον XVI φαίνεται ἀπίθανος, ἐνῶ, ὡς ἐσημειώθη, ἀρχικῶς ἐπικοινωνοῦναι μὲ τὸ δωμάτιον XIII. Πολὺ πιθανὸν ἀρχικῶς συνείχετο μὲ τὴν διάβασιν XVIII, διότι εἰς δευτέραν φάσιν εἶχε κατασκευασθῇ ἐσώτερον τοῦ Α τοίχου διαχώρισμα μὲ εὐρὺ ἀνοιγμα, ἐπιτρέπον τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἐπικοινωνίαν. Ὑπὸ τὸ διαχώρισμα τοῦτο ἀνεκαλύφθη καὶ μέρος τοῦ ἐκ στιβακτοῦ πηλοχώματος δαπέδου, ἐνῶ εἰς τὸ λοιπὸν δωμάτιον, εἶχε καταστραφῇ καὶ εἶχεν ἀπομείνει μόνον τὸ ἐκ θλαστῶν λίθων ὑπόστρωμα. Εἰς τὸ ὑπόστρωμα τοῦτο ἅπαντα τὰ περισυλλεγέντα ὅστρακα ἀνήκουν εἰς τὴν μεταβατικὴν MM IIIB - YM IA φάσιν, πλὴν τινων παλαιότερων παλαιοανακτορικῶν, ὡς τμημάτων κυπέλλων τύπου tumbler. Τὰ περισσότερα ἦσαν ἐκ κοινῶν σκευῶν· σημειοῦνται ὡς ἐπιλεκτα: ἐπίπεδον πῶμα πύθου· λεπτὸς ποὺς τριποδικοῦ σκεύους κυρτοῦμενος κατὰ τὸ ἄκρον· τμήμα διώτου σκεύους μὲ ἐκκλῖνον χεῖλος, ἡμισφαιρικὸν σῶμα καὶ ὀριζοντίας γλωσσοειδεῖς λαβάς· τμήμα εὐρυστόμου ἀγγείου μὲ χωριστὸν στόμιον καὶ ὑπερυψωμένας τοῦ χείλους λαβάς· ποὺς τριποδικῆς χύτρας μὲ μίμησιν σχοινίου· τὸ ἥμισυ ὑψίποδος λύχνου μὲ ἀναθύρωσιν κύκλῳ καὶ μίαν, ἐν μέρει διασφύζομένην, μύξαν, ἐκ λευκάζοντος λίθου. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου ἦσαν πλινθόκτιστοι ἐπὶ λιθίνης κρηπίδος, ἀλλ' αἱ πλίνθοι διελύθησαν πλήρως πλὴν τμήματος ἡμιπλίνθου ἰσχυρῶς ὀπηθείσης κατὰ τὴν πυρκαϊάν. Βαθύτερον ἐντὸς τοῦ δωματίου, μεταξὺ τῶν θλαστῶν λίθων, περισυνελέγησαν: τεμάχια ἁώτων κωνικῶν κυπέλλων, μονώτων κυπέλλων μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ, ποτηρίων τύπου tumbler, ἐν μὲ πολλοὺς ἀναγλύφους δακτυλίους·

χεῖλος κάδου με ἐμπέστον ὑπ' αὐτὸ ταινίαν· ἄλλος πούς, ἴσως τῆς αὐτῆς τριποδικῆς χύτρας, με σχοινίνην διακόσμησιν· τμήματα δύο τύπων λύχνων, τοῦ ἐνὸς σκυφωτοῦ ἐπὶ ποδός, τοῦ ἄλλου σφαιροειδοῦς, με μικρὰν ὀπὴν ἀερισμοῦ· τμήμα πυθμένους πυριατηρίου με πολλὰ προσκεκολλημένα εἰς τὸν πυθμένα κολύρια κ.ἄ. Ὑπὸ τὸν διαλυθέντα μεταγενέστερον — τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνακαταλήψεως (;) — Α τοῦχον συνελέγησαν ἐκ τοῦ ὑποστρώματος τῶν θλαστῶν χαλίκων: πολλὰ ὄστρακα κοινῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχια πίθου με σχοινίνην διακόσμησιν· τεμάχια λεκανιδίων διαφόρων μεγεθῶν· τὸ κάτω μέρος ποτηρίων τύπου tumbler· τμήματα μεγάλου πίθου καὶ εὐρυχώρου λεκάνης, διακοσμουμένης ἐξωτερικῶς με περιθεούσας πολλὰς ταινίας, ἐσωτερικῶς με συστάδας λεπτῶν φυτικῶν κοσμημάτων· τμήμα διωρόφου σκύφου· ὄστρακον με λευκὴν σπεῖραν· πυθμὴν τριποδικοῦ πυραύνου με χαρακτοὺς κυκλίσκους· τέλος ἀγνὺς τοῦ ὠσειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου καὶ κορυνοειδῆς τὸ σχῆμα τριπτῆρ. Ὑπὸ τὸν πρόσθετον τοῖχον συνελέγη ἐπίσης σκεῦος μεταλλοχύσεως — creuset — με ἴχνη μετάλλου εἰς τὸ ἐσωτερικόν του, ὡς ἐπίσης περιχέילωμα πηλίνου λύχνου, διασφῶζον μέρος τῆς μύξης.

Παρά τὸν διάδρομον τῆς κυρίας εἰσόδου XIV καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὸν ἀπεκαλύφθη ἕτερος διάδρομος — ὁ XV — (βλ. σχέδιον παρενθ. πίνακος ΙΕ' καὶ πίν. 241α), ἡ εἴσοδος πρὸς τὸν ὁποῖον μετὰ τοῦ κατωφλίου καὶ ἡ ἀρχὴ του εἶχον ἤδη ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἡ λειτουργικὴ σημασία τοῦ διαδρόμου τούτου, ὑπάρχοντος τοῦ εὐρυτέρου παραλλήλου, θὰ ἀπέμενεν ἀκατανόητος, ἂν δὲν ἐγίνετο δεκτὸν ὅτι ἀρχικῶς οὗτος ἀπετέλει στενὴν διάβασιν — ἀκριβῶς ὡς τοῦτο συνέβαινε μεταξὺ τῶν κτηρίων G καὶ H τῆς κλιτύς τοῦ BA λόφου — μεταξὺ δύο γειτονικῶν κτηρίων, τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ στιβαρά — πάχους 0.80 μ. — πρόσοψις ἀπετέλει τὴν Α πλευρὰν τῆς διαβάσεως ταύτης. Ἡ γωνία τοῦ Ἀνατολικοῦ κτηρίου προέβαλλε καὶ πέραν τοῦ κατωφλίου ἐπὶ τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ὀλίγον διάστημα προτοῦ ἡ τελευταία ἀποβῇ βαθμιδωτή. Ἡ ἄλλη γωνία, ἡ νοτιοδυτικὴ, εὐρίσκετο κατέναντι τῆς BA γωνίας τοῦ δωματίου XVII καὶ ἀμέσως παρ' αὐτήν, εἰς τὸ τέρμα τῆς Α προσόψεως, ἀνεκαλύφθη ἡ εἴσοδος εἰς τὸ κτήριο, με μορφουμένης παραστάδας καὶ ὑπόστρωμα κατωφλίου (πίν. 240β)· ἡ θύρα αὕτη ἀνερέθη κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς ὕψος διατοιχισμένη. Ὁ Ν τοῦχος εἶχεν οἰκοδομηθῆ δι' ὀγκωδῶν, ἁδρῶς ἐπεξεργασμένων, λίθων, καὶ κατὰ μέγα μέρος ἦτο καὶ πρὸ τῆς ἐρεῦνης ἐμφανῆς ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ παρερχομένης κοινοτικῆς ὁδοῦ. Τὸ Α ὄριον τοῦ οἰκήματος ἀπετέλει ἕτερος ἐξ ὀγκωδῶν λίθων κατεσκευασμένος τοῦχος, ἀκριβῶς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἔτος 1961, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς, εἶχε διασπασθῇ ὑπὸ προωθητῆρος. Τὴν περαιτέρω συνέχειαν τούτου πρὸς Βορρᾶν ἡδύνάτο τις δυσκόλως νὰ παρακολουθήσῃ, διότι ἐπὶ τούτου εἶχον ἀποτεθῆ κατὰ τὴν καλλιέργειαν πολλοὶ μεγάλοι λίθοι καὶ λιθοσσωροὶ μικροτέρων. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τούτων ἀπεκομίσθη νῦν,

προπαρασκευαζομένης τῆς μελλοντικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ὅλου Ἀνατολικοῦ κτηρίου. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο κτηρίων, τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, διάβασις μετετράπη, μὲ τὴν κατασκευὴν ἐξωθύρας καὶ τὴν τοποθέτησιν κατὰ τὸ τέρμα τοῦ στενοῦ τμήματος πωρίνου κατωφλίου, εἰς ἐσωτερικὸν διάδρομον, ὁ ὁποῖος ὡδῆγει εἰς τὸν ἀνοικτόν, ὕσως ὕπαιθρον χῶρον, XVI. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου ὑπῆρχεν ἀρχικῶς εὐρεῖα διάβασις πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, εἰς δευτέραν φάσιν γενομένην στενωτέρα μὲ τὴν οἰκοδόμησιν γωνιουμένου τοίχου ἐν ἐπαφῇ μὲ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ κτηρίου. Οὕτως ἐσχηματίσθη νέος διάδρομος, ὁ XVIII, μέχρι τοῦ ὁποίου ἐπεξετάθη ἡ ἔρευνα. Ὀλίγον πρὸ τοῦ τέρματος τοῦ στενοῦ τμήματος τοῦ διαδρόμου XV, ἠνοίγετο ἐπὶ δεξιὰ τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὴν sotto-scala, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἤδη λόγος.

Ὁ χῶρος XVI ἦτο πιθανῶς ὡς ἐλέχθη, ὑπαιθρος, ἀποτελῶν ἀρχικῶς διαπλάτυνσιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο κτηρίων διόδου, ἀκολούθως δὲ εἶδος φωταγωγοῦ διὰ τὸν φωτισμὸν τῶν δωματίων XVII καὶ XIII. Ἀρχικῶς εἶχεν ὕσως πλακόστρωτον δάπεδον, τοῦ ὁποίου λείψανα ἀνεκαλύφθησαν ἀμέσως πρὸ τοῦ πωρίνου κατωφλίου καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Β τοίχου. Τὸ δάπεδον εἶτα ἐκαλύφθη διὰ πηλοῦ πηλοχώματος, τὸ ὁποῖον διεσώθη καλύτερον εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, τὸ πρὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ κτηρίου, διότι ἐκεῖ τοῦτο ἐβραίνεν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἀποκοπέντος καὶ ἐπιπεδωθέντος βράχου, ἐνθ' εἰς τὸ λοιπὸν τμήμα ἐπὶ πληρώματος ἐκ θαλασσῶν λίθων μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἐβυθίσθη ἐν μέρει εἰς τὸ παλαιότερον ἐπιχωσθὲν τμήμα. Ἡ καταβύθισις ἐγένετο λόγῳ τῆς μεγάλης ποσότητος τῶν ἐπ' αὐτοῦ καταπεσόντων λίθων. Ὑπὸ τὸ πλήρωμα τῶν θαλασσῶν λίθων ἀνεφάνη παλαιότερος τοίχος, βαίνων ἐκ Β πρὸς Ν. Οὗτος κεῖται πρὸς τὸ Δ τμήμα τοῦ δωματίου καὶ κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη ὅτι ἀπετέλει συνέχειαν τοῦ εἰς χαμηλοτέραν στάθμην εὐρισκομένου Δ τοίχου τοῦ διαδρόμου XIV. Πράγματι ὅμως εὐρίσκεται ὀλίγον δυτικώτερον τούτου καὶ εἰς μικρὸν σχετικῶς βάθος ἀπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου (0.10 - 0.20 μ.). Τὸ παλαιότερον δάπεδον ἐκ λευικοῦ πηλοχώματος ἀνεφάνη ἐπίσης εἰς μικρὸν βάθος καὶ πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν ΥΜ ΙΑ περίοδον. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ ὄστρακα δὲν ἦσαν λίαν χαρακτηριστικά· ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τμήμα ἐκ τοῦ πυθμένος χονδροῦ εὐμεγέθους ἀγγείου μὲ ἐσωτερικὰ βαθύσματα γενόμενα δι' ἐμπιέσεως τοῦ δακτύλου· ἐπίσης δύο τεμάχια ἐπεχειρησμένα κισήρεως. Ὁ παλαιότερος τοίχος διέρχεται ὑπὸ τὸν Β τοῖχον τοῦ δωματίου καὶ ἐμφανίζεται ἐντὸς τοῦ μικροῦ ὀρθογωνίου χώρου — sotto-scala — παρὰ τὸν Α τοῖχον τούτου. Ἐπὶ τοῦ τμήματος τοῦ παλαιότερου δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἐπεκτείνεται εἰς τὸ δυτικώτερον τμήμα τοῦ χώρου XVI, περισυνελέγησαν ἡμισυ τριβείου ἑλλειπτικοῦ σχήματος καὶ ἄλλα τεμάχια ἐπεχειρησμένης κισήρεως.

Τὸ ἄνοιγμα μὲ τὸ ὁποῖον ἐπεκοινῶνει ὁ χῶρος XVI πρὸς τὰ ἔξω εἶχε πλάτος 1.70 μ., μειωθὲν εἰς 0.70 μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ ἐφαπτομένου γωνιακοῦ τοίχου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθη ὁ διάδρομος ἐξόδου XVIII. Ὁ Α τοίχος

του παρηκολουθήθη ἐπὶ 2.30, ὁ Δ τοῖχος ἐπὶ 2.40 μ. Πέραν αὐτοῦ, πρὸς Ν, εἰς χαμηλοτέραν στάθμην ἐνεφανίσθη τοῖχος βαίνων ἀπὸ Β πρὸς Ν, ὅστις πιθανῶς ἐσχημάτιζε μετὰ τοῦ Α τοῦ βαθέος δωματίου Χ στενὸν διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἔδει νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν πρώτην, τὴν ΥΜ ΙΑ φάσιν, καὶ νὰ ἐπεχώσθη κατὰ τὴν δευτέραν, ὅτε κατεσκευάσθη ὁ διάδρομος XVIII. Εἰς βάθος περισυνελέγησαν ὀλίγα ὕστρακα καὶ τεμάχια ἀγγείων, ὡς τεμάχιον πίθου μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος καὶ κάτω τούτου πλαστικὸν δακτύλιον μὲ ἡμισφαιρικὸν ἔξαρμα. Συνελέγησαν ἐπίσης ἡμισυ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου ἀγνῦθος καὶ τμῆμα τριβείου. Παρὰ τὸν Α τοῖχον τοῦ διαδρόμου ἀνευρέθη τὸ ἄνω τμῆμα προχοῆς με ἀνατεῖνον ράμφος καὶ ραβδοειδῆ λαβὴν. Τὸ ἐπέκεινα τμῆμα τοῦ διαδρόμου, πλησίον τῆς σημερινῆς κοινοτικῆς ὁδοῦ, φαίνεται ὅτι κατεστράφη.

Τὸ Κτήριον τῶν κογχῶν φαίνεται ὅτι περιελάμβανεν εἰς τὸ ἰσόγειον 17 ἢ 18 δωμάτια καὶ βοηθητικούς χώρους καὶ κατὰ τὴν παλαιότεραν ΥΜ ΙΑ φάσιν καὶ θεμέλια διαμερίσματα, τῶν ὁποίων κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθοῦν ἐξ ὀλοκλήρου μόνον τὰ κατὰ τὴν Ν πλευράν (VII - X). Ταῦτα εἶχον ἐπιχωσθῇ πλήρως κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν. Ὁ ἄνω ὄροφος, ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὁποίου ἀπεδείχθη ἐκ τῶν δύο κλιμακοστασίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τεμαχίων τῶν ἄνω δαπέδων καὶ τῆς διακοσμήσεως διαζωμάτων καὶ περιθωρωμάτων μὲ ἀναγλύφους συνδεομένας σπείρας, θὰ περιελάμβανε δεκάδα διαμερισμάτων. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ οἰκήματος κατεσκευάσθη πρόχειρον οἰκοδόμημα, καταλαμβάνον τμῆμα μόνον τοῦ συνολικοῦ χώρου, διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποιήθη μέρος τοῦ ὑλικοῦ τοῦ κατεστραμμένου Κτηρίου τῶν κογχῶν. Προέκυψαν ἐνδείξεις ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΑ2 περίοδον, τὴν αὐτὴν δηλαδὴ ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο μερικὴ ἀνακατάληψις εἰς κτήρια τῆς κλιτύος τοῦ ΝΔ λόφου.

ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ
ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΗΣ
ΟΔΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ
(παρὲνθ. πίν. ΙΕ' πίν. 241α)

Κατέναντι τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, βορείως τῆς Ὀδοῦ λιμένος, εἶχεν ἤδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀναφανῇ ἡ καλῶς ὠκοδομημένη εἴσοδος μετὰ παραστάδων καὶ κατωφλίου ἄλλου ἐκτεταμένου κτηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὴν ὁδὸν πρόσοψις διατηρεῖτο καλῶς εἰς σχετικῶς μέγα ὕψος (πίν.

241β). Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἡ ὁδὸς ἀνῆρχετο διὰ τεσσάρων ὄχι πολὺ κανονικῶν βαθμίδων εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, πολὺ ὀλίγον ἀπέχον ἀπὸ τὴν στάθμην τοῦ καλλιεργημένου ἀγροῦ. Δύο πολὺ μεγάλαι πλάκες κατελάμβανον ἐν συνεχείᾳ τὸ μεγαλύτερον πλάτος τοῦ πλακοστρώτου, ὡς νῦν ἀπεδείχθη, ἀποτελοῦσαι μέρος τῆς πλακοστρώσεως, ἡ ὁποία κατεσκευάσθη εὐθὺς μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Ἀνατολικοῦ κτηρίου καὶ ὄχι, ὡς ἀρχικῶς ὑπετέθη, μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς οἰκίας, ἡ ὁποία ἐπεκάθησεν ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν περιοχὴν τῶν βαθμίδων ἡνοίγετο δευτέρα εἴσοδος

σχεδὸν ἰσοπλατῆς μὲ τὴν τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς 'Οδοῦ λιμένος (πίν. 242α). 'Ὡς ἀπεδείχθη, ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸν μεσολαβοῦντα τετραγωνικὸν πεσσὸν ἐξεκίνει, ἀνερχόμενος τὴν κλιτὺν παχὺς τοῖχος, διαχωριστικὸς μεταξὺ δύο οἰκῶν. Πρὸ τοῦ κατωφλίου τῆς δευτέρας εἰσόδου ὑπῆρχε βαθμὶς παρολίθου, ὀλίγον κατωλισθήσασα καὶ ἐκφυγοῦσα τῆς κανονικῆς αὐτῆς θέσεως. Τὸ Κτήριο βορείως τῆς 'Οδοῦ λιμένος δὲν φαίνεται νὰ ᾔτο τόσον ἐκτεταμένον ὅσον τὸ κατέναντι Κτήριο τῶν κογχῶν. 'Ο ἐξωτερικὸς δυτικὸς τοῦ τοῖχος ἐξεκίνει ἀπὸ καλῶς διὰ πελεκητῶν λίθων ἐκτισμένην γωνίαν ἱκανῶς ἀνατολικώτερον τοῦ δυτικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν (βλ. σχέδιον παρενθ. πίν. 1Ε'). Μεταξὺ δὲ τῆς δυτικῆς προσόψεως καὶ τοῦ Παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου βορείως τῆς 'Οδοῦ λιμένος, τοῦ πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφέντος, ἐμεσολάβει εὐρὺς ὑπαίθρος χώρος χρησιμεύσας, ὡς φαίνεται, δι' ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν πλευριζουσῶν οἰκῶν. Ὑπενθυμίζεται ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐρευνηθέντος πρὸ ἐτῶν παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἄλλο νεοανακτορικῶν χρόνων κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ τμήμα καταστραφέν. Νῦν εἰς τὸ δωματίον Ζζ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου καθηρέθη ὁ πλευρίζων τὸν Β τοῖχον, εἰς ὀλίγον ὑψηλότερον ἐπίπεδον ὠκοδομημένος, πρόχειρος τοῖχος, ἴσως ὑπόλειμμα τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου. Εἰς τὴν ὑποκειμένην ἐπιχωσιν συνελέγη τεμάχιον ἀγγείου ἐκ τεφροῦ λίθου καὶ κατὰ τὴν Α γωνίαν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, τμήμα ἀγγείου μὲ κυμαίνόμενον τοίχωμα καὶ διάφορα ὅστρακα ἀκοσμήτων ἀγγείων. Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου Ωα περισυνελέγη μεταξὺ ἐκτοπισθέντων λίθων μικρὸς φυσικὸς τρίτων, τμήμα τοξοειδοῦς λαβῆς μὲ χαρακτὰς διανοιγομένης γραμμᾶς καὶ τμήμα χεῖλους εὐμεγέθους πίθου.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ὑπαίθρου χώρου συνελέγησαν ἄωτον κωνικὸν κύπελλον, λαίμους καὶ εὐρὺ ράμφος εὐμεγέθους πρόχου, τμήμα εὐρέος λεκανιδίου, τμήμα ἀγγείου μέσου μεγέθους τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως καὶ λεπτὰ τινα ὅστρακα χαρακτηριστικῶν ΥΜ ΙΑ κυπέλλων. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Δ τοίχου τοῦ νεοανακτορικοῦ κτηρίου ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς μικρὸν περίφραγμα κατασκευασθὲν ἐν ἑπαφῇ μὲ τὴν πρόσοψιν δι' ὀρθίως τοποθετημένον πλακοειδῶν λίθων, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ τοῦ ὑπῆρχεν εἰς ποσότητα λευκὴ ἀσβεστοποιημένη ὕλη. Βορείωτερον, εἰς τὴν γωνίαν κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ ὑψηλοτέρου ἀνδρήρου, ἐπὶ κτιστῆς κρητῆδος εἶχε τοποθετηθῆ εὐμεγέθης ἀμφορεὺς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον· ᾔτο ἐλλιπὲς τὴν βάσιν (πίν. 242β). Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν συνελέγησαν ὅστρακα στυλπνὰ χαρακτηριστικῶν κυπέλλων μὲ διακόσμησιν σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ κροσσωτοῦ θέματος ΥΜ ΙΑ χρόνων. Ἐκ τῆς ἐπιχωματώσεως τῆς καλυπτούσης τὸν μακρὸν ἀπὸ Β πρὸς Ν τοῖχον συνελέγη τμήμα κυπέλλου μὲ κυματιστὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν.

Ἡ οἰκία εἶχε κατασκευασθῆ κατὰ ἀνδρὰ, ἀνερχόμενα τὴν κλιτὺν τοῦ λόφου.

Λόγῳ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς οἱ μεγάλοι λίθοι τῶν ἀντρεισματικῶν τοίχων τῶν ἀνδρῶν εἶχον ἐν μέρει κατακυλισθῆ εἰς κατώτερα ἐπίπεδα καὶ ἐδημιούργησαν συγκεχυμένην κατάστασιν μὲ τοὺς κρημισθέντας διαχωριστικούς τῶν διαμερισμάτων τοίχους. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἔρευνα ἀπέβη ἐξαιρετικῶς δυσχερῆς, ιδίως κατὰ τὰ ἀνώτερα ἄνδρα, ὅπου αὕτη ἐπεξετάθη. Τοίχος ἐκ πελεκητῶν λίθων ἀπετέλεσεν ἀντρείσμα τοῦ πρώτου ἀνδρῶν· ἐκ τῆς πίεσεως ὅμως τῶν χωμάτων οὗτος ἐξέκλινε τῆς κατακορύφου, ιδίως κατὰ τὴν Β πλευράν, τοῦ πρώτου ἐκ Δυσμῶν δωματίου — δωματίου Α. Ἐν τμῇμα περαιτέρω κατεκρημνίσθη ἐξ ὀλοκλήρου. Ὁ τοίχος τοῦ ἀνδρῶν ἐξετείνετο πρὸς Δυσμὰς βορείως τοῦ ὑπαίθρου χώρου, εἰς τὸν ὅποιον κατέπεσαν πολλοὶ λίθοι, βαθμῆδὸν ἀφαιρεθέντες. Ὁ ὑποκείμενος τοίχος τῶν ἰσογείων διαμερισμάτων καὶ τοῦ ὑπαίθρου χώρου δὲν ἀνεφάνη εἰσέτι. Τὸ ἐκ πιλητοῦ πηλοχώματος δάπεδον τοῦ ὑπαίθρου χώρου, τὸ ὅποιον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν διάνοξιν δοκιμαστικῆς τάφρου καὶ τὸ ὅποιον εὐρίσκεται περίπου εἰς τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου τῶν ἀκραιῶν δωματίων τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου, 0.40 μ. περίπου βαθύτερον τοῦ μικροῦ περιφράγματος καὶ τῆς κρηπίδος τοῦ ἀμφορέως, φαίνεται ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους. Τὸ σύγχρονον μὲ τὴν ἐποχὴν τῆς νεοανακτορικῆς οἰκίας δάπεδον δὲν διεκρίνετο, θὰ ἔδει ὅμως νὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν στάθμην τοῦ κάτω μέρους τῶν κρηπίδων. Εἰς τὰ χώματα τῆς διανοίγεισης τάφρου περισυνελέγη ὀρθογωνία χαλκῇ λαβῇ μαχαιρίου ἢ ἐγχειριδίου μὲ ἐξέχον ἐκατέρωθεν πλαίσιον καὶ δύο ἥλους κατὰ τὴν πτέρναν, συνολικοῦ μήκους 0.07 μ.· τὸ ἄνω ἄκρον ἀπέληγεν εἰς εὐθύ· τὸ κάτω τῆς πτέρνας τμῆμα τοῦ ὅπλου ἢ ἐργαλείου ἀπεσπασθῆ. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίχωσιν συνελέγησαν τμῆματα τριποδικῆς χύτρας. Ἄλλα ὀστρακα λεπτῶν ἀγγείων, σιγμοειδῆς λαβῇ καὶ τὸ ἥμισυ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου ἀγνῦθος περισυνελέγησαν ΒΔ τοῦ μακροῦ ἐξωτερικοῦ δυτικοῦ τοίχου, παρὰ τὸν ὅποιον ἀνευρέθη καὶ τμῆμα ἀβαθοῦς λοπαδίου ἐκ λευκάζοντος λίθου.

Ἡ πρὸς τὴν Ὀδὸν λιμένος πρόσοψις (πίν. 243β) ἐσχισμάτιζε κατὰ τὸ μέσον μικρὰν ὁδόντωνσιν, περίπου κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Α ἀπὸ τοῦ δωματίου Β. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ὀπισθεν τῆς προσόψεως τοῦ Δ τμήματος τοῦ δωματίου Β περισυνελέγησαν, ὅχι μακρὰν ἀπὸ τὸ διαχώρισμα, τμῆμα χεῖλους πίθου μὲ βαθεῖαν ἐγκοπὴν κάτω αὐτοῦ, τμῆμα τοῦ χεῖλους, ἐπιπεδουμένου καὶ ἐκκλίνοντος, ἄλλου πίθου, διατηροῦντος μέρος τῆς σχοινοειδοῦς διακοσμήσεως, τμῆμα τρίτου πίθου μὲ παχύτατον καὶ στρογγυλούμενον χεῖλος, μέρος εὐμεγέθους ἀγγείου μὲ κυρτουμένης ταινίας ἐμπιέστου διακοσμήσεως, τμῆμα λεκανίδος μὲ ἐσωτερικὴν χαρακτὴν χιαστὶ διακόσμησιν, τμῆμα ποδὸς τριποδικῆς χύτρας πεπλατυσμένου καὶ μὲ κάθετον ἐντομήν, τὸ κάτω μέρος ποτηρίου τύπου tumbler καὶ τὸ ἥμισυ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου ἀγνῦθος μὲ ὅπην ἀναρτήσεως.

Τὸ δυτικὸν δωμάτιον Α (παρένθ. πίν. ΙΕ' καὶ πίν. 241α) ἦτο στενεπίμυχες,

μὲ κατὰ τι πλατύτερον τὸ νότιον αὐτοῦ, μεγαλύτερον εἰς μῆκος, τμήμα, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸ διαχωρίσμα πρὸς τὸ δωμάτιον Β εἶχε τρίθυρον, τοῦ ὁποῖου διεσφύζοντο κατὰ χώραν αἱ πλάκες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβαινον αἱ ξύλιναι παραστάδες, καὶ στενώτερον τὸ βόρειον τμήμα, εἶδος μυχοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἐπεκοινωνεῖ διὰ τριθύρου κατὰ χώραν διασφύζοντος τὰς πλάκας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν αἱ ξύλιναι παραστάδες (πίν. 242γ καὶ 243α). Τὸ τελευταῖον τοῦτο τρίθυρον εἶχεν εὐρύτερον τὸ μεσαῖον ἄνοιγμα καὶ αἱ ἀκραῖαι πλάκες κατὰ τοὺς τοίχους ἦσαν πλαύτεραι· ἢ τοῦ ἀνατολικοῦ διαχωρίσματος, κειμένου ἐσώτερον τῆς γραμμῆς τοῦ νοτιωτέρου, ἔκειτο ἀκριβῶς κατὰ τὸ Ν ἄκρον του, κατέναντι τῆς πρώτης πλακῆς τοῦ ἀνατολικοῦ τριθύρου. Πέραν τοῦ βορείου τριθύρου τὸ δάπεδον ἦτο τεχνητῶς υπερυψωμένον κατὰ 0.30 μ. διὰ λευκοῦ πηλοχρώματος, σχηματιζομένου οὕτω εἰδους πεζουλίου, βάθους 3.20 μ., ἐκτεινομένου μέχρι χαμηλοῦ τοιχείου ἀντιστηρίξεως, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν δυτικὴν ἀπόληξίν του ἐκλείετο διὰ φράγματος μικρῶν λίθων. Τοῦ ἀντερείσματος ἢ πρὸς Β βλέπουσα πλευρὰ ἦτο ὁμαλὴ, ἐνῷ ἀντιθέτως ἦτο ἀνώμαλος ἢ ἐσωτερικὴ πρὸς τὸ πεζούλιον ἐπιφάνεια. Ὁ περαιτέρω πρὸς Β χώρος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ διότι ὑπεράνω τούτου εὐρίσκετο ὁ ἀντερεισματικὸς τοίχος τοῦ ὑψηλοτέρου ἀνδῆρου, ἐμφανίζων εἶδος θύρας μὲ κατώφλιον. Τὸ πεζούλιον εἶχε κατασκευασθῇ, φαίνεται, δύο φορές. Τὸ προγενέστερον ἦτο κατὰ τι χαμηλότερον καὶ ἐστρωμένον διὰ πλακῶν, τῶν ὁποίων ἀνεφάνη μέρος, ἐπικεκαλυμμένον διὰ λευκοῦ κονιάματος. Ἐντὸς τοῦ δωματίου Α κατέπεσαν ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ἄνω ὀρόφου πολλὰ τεμάχια ἐκ χαλικασβέστου καὶ ἄφθονα τεμάχια κονιαμάτων, τινὰ μὲ ἐπίπεδον παρυφάν. Ἐπίσης τὰ περισσότερα τῶν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου ἀνευρεθέντων σκευῶν εἶχον καταπέσει ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Τὰ κυριώτερα τῶν κεραμεικῶν εἰδῶν ἦσαν: ἄωτον κωνικὸν κύπελλον· μελανογάνωτος ταινωτὴ λαβὴ μὲ ἐνισχυμένην τὴν παρυφάν, ἐξ ἀμορόεως ἢ πρόχου ἴσως MM IIIA· ὄστρακα λεπτῶν κυάθων μὲ διακόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ στιλπνοῦ βάθους σπειρῶν, προφανῶς τῶν μεταβατικῶν MM IIIA - YM IA χρόνων· τεμάχια χονδροῦ πύθου· εὐρεῖα χύτρα μὲ ἐπιπεδοῦμενον χεῖλος, εὐρεῖαν κοιλίαν, τοξοειδεῖς κεκλιμέναι λαβάς, ἴσως τριποδικῇ (πρὸς τὸν Δ τοῖχον)· ὄστρακά τινα χαρακτηριστικῶς παλαιοανακτορικά. Συνελέγησαν ἐπίσης φυσικὸς κοχλίας καὶ μικρὸς θαλάσσιος τρίτων. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιχώσιν ἀνευρέθησαν, διεσκορπισμένα εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ εὐρυτέρου τμήματος τοῦ δωματίου καὶ ὄχι πάντα εἰς τὸ αὐτὸ βάθος, τμήματα ὀρθογωνίου βάθρου ἐκ κονιάματος, κόλου κάτω ἐσωτερικῶς — ἴσως ὁ πυρὴν ἦτο ἐξ ὕλης πλήρως διαλυθείσης — διασφύζοντος μέρος τῆς διακοσμῆσεώς του. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια διετῆρει λείψανα ἐρυθρᾶς χρώσεως, ἀλλὰ δὲν διεκρίνετο ἄλλο διακοσμητικὸν θέμα· ἀντιθέτως ἐπὶ τῶν ὁμοίων δι' ἐρυθροῦ χρώματος βεβαμμένων πλευρῶν διεσφύζοντο ἴχνη τῆς ἐξ ἐλαφροῦς χλωρίδος εἰς λοξὴν θέσιν διακοσμῆσεως διὰ πρασίνου χρώματος. Τὸ βάθρον ἢ τράπεζα εἶχεν ἴσως χρησιμοποιηθῇ δι' ἱερᾶς τελετουργίας καὶ ἦτο

πολὺ ἀνάλογον μὲ τὸ τμήμα βάθρου ἢ τραπέζης, τὸ ἀνευρεθὲν ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν Φυλακωπὴν μὲ παρομοίαν διακόσμησιν χλωρίδος. Εἰς βαθύτερον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως περισυνελέγη τμήμα κυπέλλου, τύπου «φοθήκης», πρωίμων μεσομινωικῶν χρόνων. Τὸ συμπαγὲς δάπεδον ἀνεκαλύφθη ὀλίγον βαθύτερον, ἀποτελούμενον ἐκ συμπίλητοῦ πηλοχώματος ἀναμίχτου μὲ μικροὺς θαλασσίους χάλικας.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ΒΔ τμήματος τοῦ δωματίου προήλθον τεμάχια μεγάλου κυλινδρικοῦ δοχείου μὲ ἐπιτεδούμενον χεῖλος, προχρὴν καὶ τοξοειδεῖς λαβάς ἐκ μελανωποῦ λίθου. Ὁ πυθμὴν του δὲν ἀνευρέθη. Εἰς τὴν περιοχὴν του περισυνελέγησαν πολλὰ κονιάματα, τινὰ μὲ ἔχνη ἐρυθρὰς χρώσεως, ὅχι ὅμως μὲ διακοσμητικὰ θέματα. Ὀλίγον βαθύτερον συνελέγη λεπτὸν χαλκοῦν ἔλασμα μήκους 0.053 μ., λεπτυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω, ἴσως σκέλος τριχολαβίδος. Πολλοὶ τριπτῆρες λίθοι καὶ τριβεῖα, τινὰ ἐκ τραχύτου λίθου, ἀνευρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν εἰς διάφορα μέρη τοῦ δωματίου: πρὸς τὴν Α πλευρὰν κυρτεπίτεδος τριπτῆρ περιφερῆς καὶ ἄλλος ὀρθογωνίου σχήματος· ἐκ τῆς Β ἐπιχώσεως ἡμισυ τριβεῖου παραλληλεπίτεδου σχήματος· ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ὑπὸ τὴν ΒΔ γωνίαν τμήμα τριπτῆρος διαπλατυνόμενου καὶ στρογγυλούμενου κατὰ τὸ ἐν ἄκρον· ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως συνελέγη τὸ ἡμισυ μύλης στρόφιγγος θύρας μὲ κοιλώματα ἐκατέρωθεν καὶ ἱκανὰ ὅστρακα κοινῶν ἀγγείων. Εἰς τὴν μεγάλην βορείαν ἐπίχωσιν συνελέγη μολύβδινος τοξοειδῆς ἀναρτητῆρ μὲ διαπλατυνόμενα καὶ ἀναδιπλούμενα εἰς ἄγκιστρα ἄκρα. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν Β τοῦ τριθύρου συνελέγησαν ὥραϊον κορυνοειδῆς τριπτῆρ ἐκ νεφρίτου λίθου, λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ τεμάχια τινὰ ἀνθράκων, ἐνῶ ἔτι βορειότερον περισυνελέγη τὸ ἄνω μέρος ψευδοστόμου ἀμφορέως, διασφύζοντος τὰ δύο στόμια, τῶν ὁποίων τὸ ψευδὲς μὲ τρεῖς μικρὰς λαβάς· εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ λαμποῦ πλαστικὸς δακτύλιος. Ν τοῦ πολυθύρου συνελέγησαν ἀγνὺς τοῦ παραλληλεπίτεδου τύπου καὶ ΝΑ τούτου τεμάχιον χύτρας μὲ ἐκκλίνον χεῖλος, σφαιρικὴν κοιλίαν καὶ ὀριζοντίαν τοξοειδῆ λαβὴν. Μεταξὺ τῶν καταπεσόντων ἐκ τοῦ ὑπεράνω πρὸς Βορρᾶν ἀνδρόρου λίθων ἀνευρέθη ὀρθογώνιος τριπτῆρ μήκους 0.24 καὶ πλάτους 0.08 μ. καὶ ἄλλος ἐκ θαλασσίου χάλικος. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ΒΑ τοῦ δωματίου Α περισυνελέγη τεμάχιον χυτῆς μάζης, σκωρίας μετάλλου ἢ ὑπόλειμμα ἡφαιστειακοῦ μύδρου. Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ φράγματος τοῦ συγκρατοῦντος τὸ πεζούλιον τοιχείου ἀνεκαλύφθη τὸ ἡμισυ κυρτεπίτεδου τριβεῖου, μεταξὺ δὲ δύο τῶν πλακῶν τοῦ τριθύρου ἄωτον κωνικὸν κύπελλον. Ἐντὸς τοῦ πηλοχώματος τοῦ πεζουλίου περισυνελέγησαν ὅστρακα παλαιοανακτορικῶν κυπέλλων μὲ διακόσμησιν ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ, κυρτεπίτεδος ποὺς χύτρας παλαιοῦ τύπου, τὸ κάτω μέρος κυάθου καὶ χεῖλος χονδροῦ ἀγγείου μὲ ἡμισφαιρικὴν ἀπόφυσιν ὡς διακόσμησιν. Τὸ ἀμέσως πρὸς Ἀνατολὰς δωματίον Β ἐπεκοινώνει, ὡς εἶδομεν, διὰ τριθύρου. Εἰς τὸ ἄνοιγμα τῆς πρώτης ἐκ Ν θύρας συνελέγησαν τὸ κάτω μέρος ποτηρίου τύπου tumbler, διάφορα χαρακτηριστικὰ ὅστρακα — ἐν μὲ γραπτὴν στολίδωσιν, ἄλλα μὲ διακόσμησιν σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ, τῶν ὁποίων ἐν ἑσώτῃ μέρους

τῆς σιγμοειδῶς ἑλισσομένης λαβῆς, καὶ ἄλλα ἐκ κυπέλλων· μετ' αὐτῶν καὶ ὁδοὺς βοοειδοῦς. Κατῳφλιον δὲν ὑπῆρχεν, ἐσφίζετο ὅμως τὸ ὑπόστρωμά του. Ὅπισθεν τῆς πρώτης βάσεως παραστάδος ἐμορφοῦτο λεπτὸν διαχώρισμα ἐκ πλίνθων, οὐχὶ καλῶς διατηρούμενον· πέραν τούτου ἡ ὀπισθεν τῶν δύο ἄλλων θυρῶν τοῦ τριθύρου ζώνη δαπέδου ἦτο πλακόστρωτος δι' ἀκανονίστων πλακῶν. Ἡ πλακόστρωσις αὕτη δὲν φαίνεται νὰ ἐπεκτείνεται ἀνατολικώτερον, προεκτείνεται ὅμως καὶ πέραν τῆς Β παραστάδος τῆς τρίτης θύρας τοῦ τριθύρου, ἀνατολικῶς τοῦ διαχωριστικοῦ πρὸς τὸ δωμάτιον Α τοίχου. Τὸ δωμάτιον Β δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ ὁλόκληρον καὶ εἶναι ἄγνωστον μέχρι ποίου σημείου ἐπεξετέινετο. Ἡ ἄνω καὶ μέση ἐπίχωσις ἀφῆρέθη, ὡς ἐπίσης διελύθη ἐπικαθήμενος μεταγενέστερος ἀντερεισματικὸς τοίχος ἀπὸ Δ πρὸς Α. Παρὰ τὴν πλάκα, βάσιμα παραστάδος, κατὰ τὸ τέρμα τοῦ Α διαχωριστικοῦ τοίχου συνελέγησαν ἄνω κωνικὸν κύπελλον καὶ λίθινον συσσωμάτωμα μήκους 0.27 μ. ἀνθρωποειδοῦς μορφῆς, ἴσως περισυλλεγὲν ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων καὶ χρησιμοποιοῦνθ' ὡς βαίτυλος· κατὰ δὲ τὴν θύραν τμῆμα ἀγγείου μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν, μὲ στολιδωτὴν διακόσμησιν ἄνευ περιθεουσῶν ταινιῶν καὶ τμῆμα χύτρας, συντεθλιμμένης ἐπὶ τοῦ κατῳφλίου. Τὸ πλακόστρωτον ἐκαλύπτετο, φαίνεται, ὑπὸ λευκοῦ κονιάματος ὅχι ἐντελῶς ὀριζοντίου· ἴσως τοῦτο ἐτέθη ὡς ἐπίστρωσις δαπέδου εἰς δευτέραν φάσιν. Ἀπὸ τὴν κάτω ἐπίχωσιν τῆς πρὸς Β ἐπεκτάσεως τοῦ δωματίου συνελέγησαν τὸ κάτω ἥμισυ μικρᾶς προχοῖσκης μὲ εὐρεῖαν κοιλίαν καὶ ταινιόσχημον λαβήν, πῶμα πηλίνου λύχνου, προεκτεινόμενον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν διὰ τὴν κάλυψιν τῆς μύξης, φέρον ὡς λαβήν — κατὰ τρόπον ἀνάλογον μὲ τὰ γνωστὰ πώματα πυξίδων ἐκ Μόχλου καὶ Ζάκρου — συσπειρούμενον κύνα, ἀποκρουσθέντα τὴν κεφαλὴν καὶ μέρος τοῦ ὀπισθίου σώματος.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ἔρευνα ἐξετάθη εἰς τὸ πρόσθιον τμῆμα τοῦ κτηρίου, τὸ πρὸς τὴν Ὀδὸν λιμένος, ἀπὸ τῆς κυρίας εἰσόδου μέχρι τοῦ χώρου τοῦ δωματίου Β (πίν. 243β), καὶ ὀλίγον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνωτέρου ἀνδῆρου. Μετὰ τὸ κατῳφλιον τῆς εἰσόδου ἐξετείνετο μικρὸς προθαλάμος, μὲ δάπεδον ἐστρωμένον διὰ μεγάλους πλακοὺς καὶ κατὰ τὸ λοιπὸν καλυπτόμενον μὲ στρώμα ἐκ χαλिकासβέστου, περιοριζόμενος κατὰ τὸ βάθος ὑπὸ ἀντερεισματικοῦ ἢ διαχωριστικοῦ τοίχου. Ἀνατολικῶς ὠρίζετο ὑπὸ συμπαγοῦς παχέος τοίχου, διαχωρίζοντος ἀπὸ τὸ γειτονικὸν κτήριο, τοῦ ὁποίου τὸ ἰσόγειον εὐρίσκεται εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην, προσιτὸν διὰ τῆς μνημονευθείσης ἤδη θύρας εἰσόδου, μὲ παρολιθικόν, ὀλίγον καθιζῆσαν, κατῳφλιον. Κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ προθαλάμου ἐμορφοῦτο κρηπίς, ὑπὸ μορφήν ὑψηλοῦ θρανίου, ἐστρωμένη διὰ πλακοειδῶν λίθων, καὶ προχείρου στρώσεως ἐκ χαλिकासβέστου. Τὸ βόρειον τοιχίον τερματίζεται ὀλίγον περαιτέρω πρὸς Δυσμάς, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρὸς τὰ ἐκεῖ μορφουμένου διαδρόμου. Ἰσως ὑπῆρχε θύρα πρὸς βορειότερον κείμενα διαμερίσματα. Μεταξὺ τῶν καταπεσόντων εἰς τὸν προθάλαμον λίθων συνελέγη φυσικὸς τρίτων, ἐνῷ ἐκ τῆς κάτω ἐπίχωσεως, ἀμέσως ΒΔ τῆς εἰσόδου, προῆλθον

τμήμα λαίμου πίθου μὲ καμπυλούμενον πρὸς τὰ ἔξω χεῖλος καὶ μικρὸν ὄστρακον ρυθμοῦ χλωρίδος ΥΜ ΙΑ. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως αὐτῆς τῆς εἰσόδου προῆλθον: ἡμισυ κωνικοῦ κυπέλλου· τμήμα ποδὸς χύτρας παλαιοῦ τύπου· τμήμα ἐκ τοῦ λαίμου τριώτου ἀμφορέως μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος· τεμάχιον ἐκ τοῦ λαίμου εὐρυστόμου ἀγγείου μὲ πλαστικὴν κυματοειδῆ διακόσμησιν κάτω τοῦ ἐκκλίνοντος χείλους· τμήμα ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κοιλίας μὲ μέρος τοῦ λαίμου μὲ τρεῖς πλαστικούς δακτυλίους· τέλος κοῖλον τεμάχιον ἴσως δοχείου κέρνου, προσομοιάζον μὲ γυναικεῖαν κάτω ἐσθῆτα, πεπιεσμένην καὶ κοίλην ἔσω, μὲ διπλὴν κεντητὴν σειρὰν κοκκίδων, περιστρεφόμενην κατὰ τὸ κράσπεδον. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως συνελέγη τεμάχιον εὐρυχώρου, ἴσως λεκανοειδοῦς, σκεύους, μὲ παχὺ τοίχωμα, ἐκ τερροῦ λίθου. Τὸ δάπεδον τοῦ πρὸς Δ φέροντος διαδρόμου ἦτο ἐστρωμένον δι' ἀκανονίστων λίθων. Ἐκ τοῦ κάτω στρώματος τῆς ἐπιχώσεως συνελέγησαν: τμήμα χύτρας μὲ ἐλαφρὰν πρόχυσιν· τμήμα ἀβαθοῦς λεκανιδίου μὲ ὀριζοντίαν λαβὴν ἐκφυομένην ἐκ τοῦ χείλους· λεπτόν ὄστρακον ἀγγείου μὲ διακόσμησιν ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ· τεμάχιον πυραύνου· ὑπερψυμένη τοῦ χείλους λαβή, ἴσως ἀρυταίνης· τέλος 5 τεμάχια κισήρεως, ἀνευρεθέντα ὅλα ὁμοῦ. Κατὰ τὸν Ν τοῖχον — ἐξωτερικῆς πρὸς τὴν Ὀδὸν λιμένος προσόψεως —, ἀνεκαλύφθη εἶδος μικροῦ περιφράγματος, κατεσκευασμένου δι' ὀρθίως τοποθετηθέντων λίθων, ἐξωτερικῶς ὀρθογώνιον καὶ ἐσωτερικῶς κυκλωτερές, ἀγνώστου προορισμοῦ (πλν. 243γ). Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ Ν τοίχου συνελέγησαν: κωδωνόσχημος βάσις ὑψηλοῦ κυπέλλου· τεμάχια ἀγγείου ἐκ φαίου λίθου· ἱκανὰ τεμάχια ὀστέων καὶ ἀνθρώπων, μάλιστα εἰς τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τμήμα. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας ἀνευρέθη τεμάχιον ἐκ τοῦ λαίμου ψευδοστόμου ἀμφορέως μὲ περιθεούσας λεπτὰς ταινίας καὶ τμήμα ἀγγείου ἐκ μελανωποῦ λίθου.

Τέλος ἤρχισεν ἡ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνωτέρω ἀνδρόρου, ἰδίᾳ εἰς τὴν ΒΑ ζώνην, ὅπου ἔφθανεν ὁ παχὺς ἀνατολικὸς τοίχος τοῦ οἰκήματος. Ἡ ἐξέρευνήσις ἦτο δυσχερὴς λόγῳ τῶν πολλῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀνδρῶν καταπεσόντων λίθων, ἀλλὰ καὶ τῆς κατακρημνίσεως καὶ ἀποκλίσεως τῶν τοίχων. Ἀνεφάνησαν πρόχειροι ἀντερείσματικοὶ τοῖχοι μὲ κατεῦθυσιν ἀπὸ Δ πρὸς Α, οἱ ὁποῖοι ἐπαυξάνουν τὴν σύγχυσιν. Ἀνεφάνη ὅμως εἰς τῶν παραλλήλων πρὸς τὴν Ν πρόσοψιν τοίχων, καὶ ἄλλαι κορυφαὶ τοίχων, εἰσέτι ἀσαφῶν. Ἀσαφὲς ἐπίσης εἶναι ἡ περιοχὴ μῆς ΒΑ ἀναφανείσης γωνίας. Πλίνθοι κεκαυμένοι διεκρίνοντο εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπὶχώσιν. Ἀφηρέθη κυρίως τμήμα τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιχώσεως εἰς τὴν ρίζαν τοῦ μεγάλου ἀντερείσματικοῦ τοίχου τοῦ ἀνωτέρου ἀνδρόρου.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ Κτήριον βορείως τῆς Ὀδοῦ λιμένος πρόκειται νὰ συνεχισθῇ διὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν. Γενικῶς, δύναται καὶ ἀπὸ τοῦδε νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι τὸ κτήριο κατεστράφη εἰς τὸ τέλος τῆς δευτέρας νεοανακτορικῆς φάσεως — ΥΜ ΙΑ —, ὅποτε ἴσως ἀνικοδομήθη. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι δὲν ἀνευρέθησαν σχεδὸν ἀντικείμενα δαπέδου καὶ ὅτι τὰ περισσό-

τερα τῶν ἀνακαλυφθέντων σκευῶν ἦσαν ἐλλιπῆ, ἐν μέρει καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου.

Περὶ συλλογῇ ἀνθρωπολογικῶν λειψάνων

Εἰς κοιλότητα τῆς Δ ἀποτόμου κλιτύος τῆς στενῆς Φάραγγος τῶν νεκρῶν, 20' (λεπτά) περίπου ἀπὸ τῆς εἰσόδου, ἀνεκαλύφθησαν λείψανα σκελετῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ καθηγητοῦ ἀρχαιολόγου Seyrig καὶ τοῦ καθηγητοῦ γεωλόγου Bichler. Ταῦτα ἦσαν δύο κρανία δολιχοκέφαλα καλῶς διατηρούμενα καὶ πολλὰ ὅσ' αἰς καλὴν κατάστασιν. Οὐδὲν ἀντικείμενον ἀνευρέθη μετ' αὐτῶν. Φαίνεται νὰ ἀνήκουν εἰς μινωικοὺς πρωίμους χρόνους, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν στενὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ τύπου τὸν ὅποιον ἀντιπροσωπεύουν μὲ ἐκεῖνον ἄλλων λειψάνων τῶν προελθόντων ἐκ μικρῶν σπηλαίων, στεγάστρων ἢ κοιλοτήτων τῆς φάραγγος. Ταῦτα περισυνελέγησαν διὰ μελῶν τοῦ συνεργείου ἀνασκαφῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

31. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

(Παρένθ. πίν. IF', IZ' και πίν. 246 - 247)

Αἱ ἐργασίαι τῆς 5ης ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς τὸ Κεφάλι Βασιλικῆς Ἱεραπέτρας ἀπέβλεψαν εἰς τὴν διασάφησιν τῆς οἰκιστικῆς ἱστορίας τῆς θέσεως καὶ εἰς τὴν διακρίβωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῶν οἰκιῶν τῶν ἐπὶ μέρους φάσεων. Πρὸς τοῦτο ἀφ' ἐνὸς ἐγένοντο μικραὶ ἐργασίαι εἰς διάφορα σημεῖα τῶν ἤδη γνωστῶν κτισμάτων, ἀφ' ἑτέρου ἐξετάθη ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ δυτικῶς τῆς Μεγάλης Αὐλῆς καὶ τοῦ κτίσματος 50 τμήμα τῆς ἐπιπέδου κεντρικῆς λωρίδος τῆς κορυφῆς τοῦ Κεφαλιοῦ, εἰς τὸ Β ἄκρον τῆς ὁποίας εὐρίσκονται αἱ Βόρειοι Οἰκίαι. Ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν μεταξὺ τῶν οἰκιῶν Μ καὶ Θ ὑπολειπομένων χωμάτων τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager συνεχίσθη τόσον ἀπὸ τοῦ Β ἄκρου αὐτῶν (ὅπου ἀπεκαλύφθη τὸ κτίσμα Λ) ὅσον καὶ κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς οἰκίας Θ (ὅπου ἀπεκαλύφθη τὸ κτίσμα Ξ). Διὰ τῶν παλαιῶν καὶ νέων εὐρημάτων κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἔχουν ἤδη γίνεῖ γνωστὰ περὶ τὰς δέκα περίοδοι ἢ φάσεις καταλήψεως — κατ' ἄνισον τρόπον βεβαίως λόγῳ τῶν πολλῶν περιπετειῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ θέσις —, ἥτοι περίπου ὀκτὼ μινωικά, μία ἐλληνικὴ καὶ μία ἐλληνορρωμαϊκὴ, μαρτυρουμένης οὕτω συνεχοῦς οἰκήσεως ἀπὸ τῆς ΠΜ Πα μέχρι τῆς ΥΜ Ιβ, σποραδικῆς δὲ κατὰ τὰς ἀκολουθούς ἐποχὰς (παρένθ. πίν. IF')¹.

Οἰκία Μ²

Ἡ ἔρευνα κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς ΥΜ Ι οἰκίας Μ ἔφερεν εἰς φῶς τὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, βεβαιωθέντος τοῦ Α πέρατος τῆς οἰκίας, ὁ ἰσχυρὸς Α τοῖχος τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ὀλίγα ἐκ. ἀνατολικώτερον τῆς ὑποθετικῆς σημειωθείσης εἰς τὸ πρῶτον σχέδιον (ΠΑΕ 1972, 296, καὶ κείμε. σ. 300 αὐτόθι). Οἱ ὑποτεθέντες ὡς ἀνήκοντες εἰς τὴν ΜΜ Ια οἰκίαν Α λίθοι (ΠΑΕ 1972, 291, Βασιλικὴ Ι, 61 - 62) ἐδείχθη ὅτι πράγματι ἀνήκουν εἰς τὸν Α τοῖχον τῆς Οἰκίας Μ. Ἡ ἔρευνα ἔξω (νοτίως) τοῦ Μ 10 καὶ ΜΖ ἀπεκάλυ-

1. Ἐνῷ εἰς τὴν Βασιλικὴν τὸ οἰκιστικὸν κέντρον παραμένει καθ' ὅλας τὰς περιόδους εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον (Κεφάλι), εἰς τὸν ἀντίστοιχον οἰκισμὸν τῆς νοτίας ἀκτῆς, τὸ Μύρτος, παρατηρεῖται μία βαθμιαία μετατόπισις πρὸς Δυσμάς· ὁ ΠΜ Ι οἰκισμὸς εὐρίσκεται εἰς τὴν Φούρτου Κορυφή, ὁ ΥΜ Ι εἰς τὸν Πύργον, ὁ ρωμαϊκὸς εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ χωρίου.

2. Ἰδὲ ΠΑΕ 1972, 293 - 301. Βασιλικὴ Ι, 65 - 66.

ψε πλὴν τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου καὶ τμήμα νέου τοίχου μὲ φορὰν $B \rightarrow N$, διὰ τοῦ ὁποίου δημιουργεῖται ὁ χώρος $MZ\alpha$. Σκοπὸς τῆς ἐρεῦνης ἦτο ἡ διασάφεις τῆς σχέσεως τῶν δύο ἰσχυρῶν δυτικῶν τοίχων τῶν χώρων $M4$ καὶ $M10$, ἥτοι τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν Οἰκιῶν M καὶ N (πρβ. ΠΑΕ 1972, 301). Οἱ δύο τοῖχοι ὁμοιάζουν ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν (χρῆσις πολὺ μεγάλων ἀργῶν λίθων καταλαμβανόντων ὅλον τὸ πλάτος τοῦ θεμελίου), ἀλλὰ τὸ σημεῖον ἐπαφῆς των εὐρέθῃ κατεστραμμένον ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς. Ὑπὸ τὸν μέγαν λίθον τοῦ σωζομένου A ἄκρου τοῦ τοίχου παρετηρήθησαν θαλασσινὰ βότσαλα, δυνάμενα νὰ ἐρμηνευθοῦν εἴτε ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ στρώμα θεμελιώσεως τοῦ τοίχου εἴτε εἰς ὑπόστρωμα δαπέδου δωματίου ἀρχαιότερου τοῦ τοίχου ἐφ' οὗ οὗτος ἐθεμελιώθη. Θυλάσσιοι χάλικες καὶ ἄμμος ἔχουν χρησιμοποιοῦν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου $N1$ (ΠΑΕ 1972, 291), ὥστε δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς στρώσεως. Τὸ εὐρημα καθιστᾷ τὸν ἰσχυρὸν B τοῖχον τοῦ $N1$ ἔτι μᾶλλον προβληματικὸν καθόσον καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ $N1$ (1970) δὲν εὐρέθη συνέχεια τοῦ καλύπτοντος τὸν Δ τοῖχον κονιάματος εἰς τὸν B ἰσχυρὸν τοῖχον, ὥστε δὲν ἀποκλείεται οὗτος νὰ εἶναι πράγματι νεώτερος τοῦ κτίσματος N .

Οἱ εὐρεθέντες κατὰ τὴν NA γωνίαν τῆς Οἰκίας M τοῖχοι (ἥτοι αὐτὴ ἡ γωνία καὶ ὁ Δ τοῦ χώρου $MZ\alpha$) εἶναι ἐκτισμένοι ἐν μέρει διὰ λαξευτῶν πωρολίθων (τὸ πρῶτον πιστοποιουμένων ἐν Βασιλικῇ) ἐνῶ ἄλλοι ὅμοιοι ὕλικὸν ὑπάρχει εἰς τὴν μεταξὺ τῶν χώρων $MZ\alpha$ καὶ $N1$ ἔκτασιν, ἀπερριμμένοι ὑπὸ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς Seager, ἡ ὁποία εἶχε προχωρήσει ἐνταῦθα εἰς μέγα βάθος. Οἱ τοῖχοι ἐδράζονται ἐπὶ παλαιότερου ἰσχυροῦ καὶ σκληροτάτου στρώματος καταστροφῆς, ἀνήκοντος εἰς κτήριον προφανῶς καταστραφέν ὑπὸ πυρκαϊᾶς.

Πλακόστρωτον Z

Ὑπὸ τὸ προσωρινῶς ἀφαιρεθὲν πλακόστρωτον MZ^1 ὑπῆρχε ἀνάλογος σκληροτάτη ἀρχαιολογικὴ ἐπίχωσις, ἐρευνηθεῖσα μέχρι βάρους 60 - 70 ἐκ. Ἡ συχνὴ παρουσία τέφρας, τεμαχίων κονιαμάτων, λίθων καὶ κεραμικῆς ἐπιβεβαιῶν

1. Αἱ πλάκες τοῦ MZ εἶναι ἀπὸ ἐρυθρωπὸν σκληρὸν σχιστόλιθον, σκληρὸν ἀσβεστόλιθον καὶ τεφρὴν σκληρὰν ἀμμοῦδαν. Αἱ ἐρυθρωπαὶ εἶναι ἀπὸ ὅμοιον ὕλικὸν ὡς αἱ σημειωθεῖσαι καὶ συγκεντρωθεῖσαι κατὰ τὴν σκαφὴν τῆς Οἰκίας M (ΠΑΕ 1972, 295). Ἡ βάσις κίονος εἰς τὸ δωμ. $M9$ καὶ ἡ βάσις παραστάδος τῆς εἰσόδου ἀπὸ τὸ $M9$ εἰς τὸ $M10$ εἶναι ἀπὸ ἀμμοῦδαν λευκωπὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου εἶναι καὶ ἡ πλάξ εἰς τὸ BA ἄκρον τοῦ MZ , ἡ ὁποία εἶναι παχεῖα (μέχρι 18 ἐκ.) καὶ πιθανῶς εἶναι παλαιὰ βάσις παραστάδος, εὐρισκομένη ἐδῶ εἰς δευτέραν χρῆσιν. Αἱ παρὰ τὴν βάσιν τοῦ κίονος πλάκες εἶναι ἡ N ἀπὸ τεφρὸν σκληρὸν ἀσβεστόλιθον, ἡ B ἀπὸ τεφρὴν σκληρὰν ἀμμοῦδαν (ὡς ἀμμοῦδα) ἐνταῦθα χαρακτηρίζονται λεπτόκοκκοι λίθοι, πιθανῶς ἀπὸ στρώματα σκληροῦ κούσκουρα).

τὴν ἐρμηνεῖαν περὶ στρώματος καταστροφῆς ἀρχαιοτέρας οἰκίας, τοῦ αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει θεμελιωθῆ καὶ ἡ ΝΑ γωνία τῆς οἰκίας Μ. Τὰ ὀστρακα ἦσαν κυρίως ΠΜ διαφόρων ρυθμῶν (Κουμάσας, Βασιλικῆς, λευκοῦ ρυθμοῦ) μὲ παρουσὶαν ΜΜ καὶ ΥΜ μόνον εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς ἐπιχώσεως, ἥτοι εἰς τὸ στρώμα θεμελιώσεως τοῦ πλακοστρώτου. Ἡ παρούσα ὀστράκων τῆς αὐτῆς τεχνικῆς (πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου) ἐξ ἀμμόδους ἐρυθρωποῦ πηλοῦ μὲ ἐρυθρὰν ἐστιβωμένην τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν καθ' ὅλον τὸ ἐρευνηθὲν βάθος τῆς ἐπιχώσεως μαρτυρεῖ τὸ ἐνιαῖον τῆς δημιουργίας τῆς ἐπιχώσεως ταύτης. Ἡ συχνοτέρα παρούσα ΠΜ Πβ ὀστράκων — κυρίως ρυθμοῦ Βασιλικῆς — δύναται — παρὰ τὴν σποραδικὴν παρούσαν ὀστράκων ρυθμοῦ Κουμάσας καὶ λευκοῦ ρυθμοῦ μέχρι τοῦ βαθυτέρου ἐρευνηθέντος τμήματος — νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ στρώματος καταστροφῆς εἰς τὴν ΠΜ Πβ φάσιν. Ὁ συνδυασμὸς πρὸς τ' ἀνωτέρω τῆς ὑπάρξεως ἀναλόγου κεκαυμένου ΠΜ Πβ στρώματος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλῃς Αὐλῆς καὶ ἐντὸς καὶ δυτικῶς τοῦ κτίσματος 50 (ἰδὲ κατωτέρω), σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὴν ὑπαρξίν λιαν ἐκτεταμένου στρώματος καταστροφῆς τοῦ ΠΜ Πβ οἰκισμοῦ μὲ τὰ ἐντυπωσιακὰ κτίσματα (Δυτικὴ καὶ Ἐρυθρὰ Οἰκία) εἰς ἑκτασιν πιστοποιημένην 40×40 μ. Ποία εἶναι ἡ πραγματικὴ ἑκτασις καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν στρωμάτων καταστροφῆς θὰ δείξῃ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης.

Λεῖψανα λιθοστρώτου δρομίσκου;

Εἰς βάθος 35 ἐκ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δωμ. Μ 10 εὐρέθη κατὰ τὴν σκαφὴν ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον Ζ καὶ ὑπὸ τὸ θεμέλιον τοῦ δυτικοῦ τοιχαρίου τοῦ Μ 10 πλᾶξ εἰς θέσιν ὀριζόντιον καὶ δύο ἀκόμῃ ἐλαφρῶς μετακινημένα, παρ' αὐτὰς δὲ εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον κατὰ 30 ἐκ. περίπου λίθοι τινὲς δίδοντες τὴν ἐντύπωσιν τμήματος λιθοστρώτου. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὑποδεικνύουν ἴσως τὴν ὑπαρξίν λιθοστρώτου δρομίσκου μὲ πλακόστρωτα τμήματα, ἀνερχομένου τὴν κλιτύν. Ἀνάλογα τμήματα λιθοστρώτων ὑπάρχουν εἰς τὴν περιοχὴν βορείως τοῦ κτίσματος 54 (1.70 μ. ΒΔ τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ 54) καὶ μεταξὺ τῶν δωματίων 2 καὶ 39 (ἰδὲ κατωτέρω: «ἄσκαφον λωρίδα»). Πρόκειται προφανῶς περὶ ὑπολειμμάτων λιθοστρώτων δρομίσκων ἢ μικρῶν αὐλῶν τῶν οἰκιῶν τοῦ ΠΜ οἰκισμοῦ.

Δωμάτιον 43

Ἡ ἐργασία ἀποχωματώσεως εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀνατολικῆς πεζούλας ἀπεκάλυψε τὸ ἀκριβὲς σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ Seager δωματίου 43, τὸ ὁποῖον ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Οἰκίαν. Τοῦ δωματίου τούτου εὐκρινεῖς εἶναι οἱ τοῖχοι Α καὶ Β (ὁ Β μόνον κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ του), ἐνῶ οἱ

Ν καὶ Δ ἔχουν μὲν σαφὲς τὸ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δωματίου πρόσωπον ἀλλὰ συγγέουν τὴν ἐτέραν πλευρὰν των μὲ ὕλικὸν λίθων καὶ χωμάτων καταλαμβάνον τοὺς πρὸς Δ καὶ Ν τοῦ δωματίου χώρους μέχρι τοῦ πλακοστρώτου 44 καὶ τοῦ χώρου 42α. Ἡ παροῦσα ἐντύπωσις εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ὕλικου τοῦ ὑποστρώματος τοῦ πλακοστρώτου 44, τὸ ὁποῖον βεβαίως συνεχίζετο πρὸς Α. Ἐντὸς τοῦ δωματίου ἐσώθησαν λείψανα παλαιότερου προφανῶς πλακοστρώτου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου πατοῦν ἐπ' αὐτῶν. Τὰ λείψανα ταῦτα εὐρίσκονται εἰς τὴν ΝΔ καὶ εἰς τὴν ΒΑ γωνίαν τοῦ δωματίου, τὰ πρῶτα εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον. Ὁ παρὰ τὴν πλάκα τῆς ΝΔ γωνίας λίθος εἶναι τμήμα ἀποκεκρουμένου λίθου, ὁ ὁποῖος ἔφερε ρηχὸν κυκλικὸν λάξευμα· ἐδῶ εὐρίσκεται προφανῶς εἰς δευτέραν χρῆσιν. Τὸ ἔξω τῆς ΝΑ γωνίας τμήμα πλακοστρώτου εἶχεν εὐρεθῇ παλαιότερον (ΠΑΕ 1972, 287). Τὰ ἐντὸς τοῦ δωματίου λείψανα πλακοστρώτου ἴσως πρέπει νὰ συνδυασθοῦν πρὸς τὰς δύο βαθυτέρον κειμένας πλάκας τῆς περιοχῆς 44 (ΠΑΕ 1972, 286 - 287) ἐνῶ τὸ ἔξω τῆς ΝΑ γωνίας πλακόστρωτον πρὸς τὸ βαθμιδωτὸν πλακόστρωτον 44, ἀποτελοῦν τμήμα τῆς ἀνατολικωτέρας καὶ χαμηλοτέρας «βαθμίδος». Τ' ἀνωτέρω σημαίνουν βεβαίως παραδοχὴν δύο φάσεων βαθμιδωτοῦ πλακοστρώτου καὶ χρονολόγησιν τοῦ κτίσματος 43 εἰς τὴν δευτέραν φάσιν. Λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν ἐρειπίων ὁ ἔλεγχος τῆς ἀνωτέρω ὑποθέσεως πρέπει νὰ γίνη μετὰ πλείστης προσοχῆς.

Ἐντὸς σκληρῶν χωμάτων ἐπὶ καὶ δυτικῶς τοῦ Β ἄκρου τοῦ Δ τοῖχου τοῦ δωμ. 43 παρατηρήθησαν θαλάσσια μικρὰ βότσαλα ὡς τὰ χρησιμοποιηθέντα εἰς τὰς περιοχὰς 52 καὶ Δ τῆς Οἰκίας 50 (ΠΑΕ 1974, 217 - 218). Πρόκειται περὶ ἐνδείξεως ὅτι καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔχομεν λείψανα ὑποστρώματος ΥΜ δαπέδου.

Παρὰ τὸν Ν τοῖχον εὐρέθη ὁμὰς κεραμεικὴ — κυρίως ὄστρακα πίθων — ἀποθετιμένη ὑπὸ τοῦ Seager, ἐπιβεβαιωθείσης σχετικῆς πληροφορίας τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ κτήματος, καὶ πλουτισθέντος οὕτω τοῦ σχετικοῦ ὕλικου (πρβ. ΠΑΕ 1972, 288). Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ὀστράκων ὑπάρχουν ΠΜ, ΜΜ, ΥΜ καὶ ρωμαϊκά.

«Ἀσκαφος λωρίς» — Χῶρος 35α

Ἐγένετο ἑναρξὺς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης τῆς ἀσκάφου λωρίδος εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας καὶ δὴ εἰς τμήμα μεταξὺ τῶν χώρων 2 - 13 καὶ 39 - 39β, ἢ μεταξὺ δωμ. 35 καὶ τῆς μεγάλης μάζης ἀστρακίου (μεταξὺ δωμ. 1 καὶ 39). Ἡ σκαφὴ δὲν ἔλιξε τὴν μᾶζαν τοῦ ἀστρακίου οὐδὲ τὰς δύο σειρὰς λίθων τὰς ἀποδιδόμενας εἰς τὸ Ν τμήμα τοῦ Κυκλωπείου (ἰδὲ σχέδιον 1973, Βασιλικὴ Ι, σχέδιον ΙΧ καὶ πρβ. αὐτόθι 104 - 106). Ἡ ἐρευνηθεῖσα ἔκτασις ἔχει μῆκος 3.85 μ. (ἀπὸ τοῦ Β τοῖχου τοῦ δωμ. 35 μέχρι τῆς νοητῆς προεκτάσεως τοῦ Β

τοίχου τοῦ δωμ. 2), πλάτος 0.80 - 1 μ. καὶ βάθος 1.10 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ B2 ἢ ἐρευνηθὲν ἀπόλυτον μέχρι 60 ἐκ. μ. Ἡ ἐπίχρως ἀπετελεῖτο ἀπὸ χαλὰρ σκοτεινόχροα ὑγρὰ χρώματα καὶ πολλὰ τεμάχια πηλίνων κονιαμάτων ἢ πλίνθων μὲ ὀλίγα ὀστράκα. Εἰς ἀπόστασιν 1.40 μ. ἀπὸ τοῦ B ὀρίου τῆς τομῆς καὶ εἰς βάθος 45 ἐκ. μ. (ἐκ τοῦ ἐπιπέδου τῶν λίθων τοῦ Κυκλωπείου) ἡ εἰς βάθος 0.15 ἐκ. ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τῆς τομῆς εὐρέθη ἀπόθεσις κεραμεικῆς ἀποτελουμένη ἐξ ὀστράκων μικρῶν καὶ μεγάλων ἀγγείων ΠΜ, ἐν οἷς καὶ τρία ἡμίση ὑφαντικῶν βαρῶν. Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον καὶ εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον ἔκειτο μέγα ἀκέραιον ἀγγεῖον (μᾶλλον ἀμφορεὺς μὲ ὀριζοντίας λαβὰς ὕψους 45 - 50 ἐκ.), ἐντὸς ὑγρῶν εὐκόλως σκαπτομένων ἐρυθρῶν χωμάτων καὶ ἐν μέρει ἐνσφηνωμένον μεταξὺ τῶν λίθων τῆς Α πλευρᾶς τῆς τομῆς.

Ἡ ἀνωτέρω κεραμεικὴ ὁμάς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπόθεσις τοῦ Seager, μὲ πιθανότητα μόνον τὸ μέγα ἀγγεῖον νὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν ἐντὸς τοῦ ὕλικου καταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, καθ' ὅσον οἱ μεταξὺ τῆς τομῆς καὶ τῶν χώρων 39 - 39α τοῖχοι εἶναι μᾶλλον κτίσματα τοῦ Seager καὶ ὕλικόν τοῦ Κυκλωπείου ἐν μέρει στερεωμένα ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Πράγματι νέα οἰκοδομικὰ στοιχεῖα ἔδωκεν ἡ τομὴ εἰς μὲν τὸ Β μέρος τῆς τμήμα ἰσχυροῦ λιθοστρώτου εἰς βάθος περ. 1.05 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ B2 εἰς δὲ τὸ Ν ἄκρον καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ Α σκέλος τοῦ Α διπλοῦ τοίχου τοῦ δωμ. 13, τμήμα τοίχου μήκους 47 καὶ πλάτους 36 ἐκ., ἐκτισμένον ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ, ὠπτημένου ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τῆς καταστροφῆς ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς γύρω τοίχους. Δὲν εἶναι ἀκόμη σαφὲς ἂν ὁ νέος τοῖχος συνεχίζεται πρὸς Β ἢ σταματᾷ λόγῳ τῆς πιθανῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα τῆς ὑπὸ τοῦ Seager μνημονομένης θύρας τοῦ δωματίου 13 (Βασιλικὴ Ι, 51). Εἰς τὸ Ν τμήμα τῆς τομῆς εὐρέθη λιθορριπὴ ἀνήκουσα μᾶλλον εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ Κυκλωπείου.

Διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας φαίνεται βεβαιουμένη καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ Κυκλώπειον ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἐρυθρᾶς Οἰκίας (πρβ. ΠΑΕ 1972, 308 - 309, Βασιλικὴ Ι, 104 κέ.).

Ἐπίχρως Μεγάλης Αὐλῆς — ΠΜ εἰδώλιον

Μικρὰ ἐργασία καθαρισμοῦ καὶ εὐπρεπισμοῦ τοῦ τράφου τῆς ἐλαίας ἔξω τοῦ δωματίου 31 τῆς Δυτικῆς Οἰκίας (παρένθ. πίν. ΙΓ'), ἔδειξε ὅτι τόσον τὸ πλακόστρωτον τῆς αὐλῆς ὅσον καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἀδιατάρακτον στρώμα καταστροφῆς (πρβ. Βασιλικὴ Ι, 74) ἐκτείνονται πρὸς Δ ὑπὸ τὴν ἐλαίαν. Εἰς ἀπόστασιν 3 μ. περίπου κατὰ τὴν νοτὴν πρὸς Δ προέκτασιν τοῦ Β τοίχου τοῦ δωμ. 30 τὸ συνολικὸν πᾶχος τῆς ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου ἐπιχώσεως (ἥτοι ἐπιφανειακὸν καλλιεργημένον καὶ στρώμα καταστροφῆς) εἶναι 1 μ. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο διεκρίθη σωρὸς ἄτακτος λίθων, ἐντὸς στρώματος σκληρῶν χωμάτων, πά-

χους 70 ἐκ. Συνέχεια τοῦ πλακοστρώτου εὐρέθη καὶ πρὸς Β μέχρι τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ χώρου 32α. Ἀποδεικνύεται οὕτω ὀρθή ἡ γνώμη ὅτι καὶ τὰ εὐρεθέντα τὸ 1974 λείψανα πλακοστρώτου εἰς τὸν χώρον 32 ἀνήκουν πράγματι εἰς τὴν Μεγάλην Αὐλὴν (ΠΑΕ 1972, 215).

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τμήματος τοῦ πλακοστρώτου μεταξὺ τοῦ δωμ. 31 καὶ τοῦ τράφου τῆς ἐλαίας ἀφῆρέθη ἄσκαφον τμήμα τοῦ στρώματος καταστροφῆς, κείμενον ἐπὶ τῶν πλακῶν, πλάτους περίπου 50 καὶ πάχους 10 ἐκ. ἐντὸς τοῦ ὁποίου καὶ εἰς ὕψος 4 - 5 ἐκ. ἀπὸ τοῦ πλακοστρώτου, εἰς ἀπόστασιν 57 ἐκ. ἀπὸ τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ δωματίου καὶ ΒΔ αὐτῆς, εὐρέθη εἰδώλιον πηλινον, χρονολογούμενον διὰ τῶν συνευρεθέντων ὀστράκων εἰς τὴν ΠΜ Πβ. Τοῦτο ἔχει σωζόμενον ὕψος 6 ἐκ. εἶναι δὲ ἐλλιπὲς κατὰ τὸ κάτω τμήμα του. Εἶναι λίαν προχείρου κατασκευῆς, φέρει τροχοειδὲς κάλυμμα εἰς τὴν εἰς ὀξὺ ἀπολήγουσαν κεφαλὴν διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸ στήθος φερομένης ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀντικείμενον ἄμορφον. Ἡ δεξιὰ εἶναι ἀποκεκρουμένη. Ἡ ἄνω ὀξεία ἀπόληξις πιθανῶς νὰ εἶναι τμήμα τοῦ πύλου. Ἀδελον εἶναι ἂν τὸ διὰ τῆς ἀριστερᾶς φερόμενον παριστᾷ βρέφος ἢ πρόχουν, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς «θεᾶς τοῦ Μύρτου»¹ (πίν. 247δ-ς'). Εἰδώλια ΠΜ Πβ ἀνθρωπόμορφα εἶναι γνωστὰ μόνον ἓν ἐκ Παλαικάστρου καὶ δύο ἐκ Μύρτου, ὧν τὸ ἕτερον λίθινον. Ἐκ Μύρτου εἶναι γνωσταὶ καὶ δύο πηλιναι κεφαλαὶ ζώων. Τῆς αὐτῆς φάσεως εἶναι πιθανῶς καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Seager περιγραφομένη κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου ἐκ τοῦ δωματίου 21².

Τομὴ 50α — Ἑκτασίς Μεγάλης Αὐλῆς

Διὰ τομῆς πλάτους 2 περίπου μ. δυτικῶς τῶν χώρων 32α - 50 ἐγένετο ἑναρξίς ἐρεύνης τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς κεντρικῆς ἐπιπέδου λωρίδος τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου. Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐφαίνοντο λίθοι τινὲς τοῦ Α τοίχου τῶν χώρων Κ1 καὶ Σ1. Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς τομῆς ταύτης (50α), μήκους 6.75 μ. μέχρι τοῦ κτίσματος Κ1, ἐπιστοιποιήθη ὑπὸ τὸ ἀνώτερον καλλιεργημένον χαλαρὸν στρώμα πάχους 20 ἐκ. περίπου, στρώμα σκληρὸν καταστροφῆς ἀποτελούμενον ἀπὸ ἐρυθρὰ χρώματα, ὀλίγους σχετικῶς λίθους, ὧν οἱ πλεῖστοι μικροὶ διαμ. 10 - 20 ἐκ., καὶ πλῆθος τεμαχίων πηλίνων πλίνθων, ὧν τῶν προφανῶς ὑπὸ τῆς πυρᾶς τῆς καταστροφῆς. Τὸ ἄνω τμήμα τοῦ στρώματος ἦτο χαλαρὸν λόγῳ τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς ἐπενεργείας τῆς βλαστήσεως καὶ εἶχε μετὰ τοῦ ἐπιφανειακοῦ συνολικὸν πάχος 45 ἐκ. Τὸ ὑπ' αὐτὸ σκληρότερον τμήμα ἔχει ἐνιαίαν ἐμφάνισιν καθ' ὅλην τὴν τομὴν μὲ περισσοτέρους καὶ

1. WARREN, Myrtos, πίν. 69 - 70.

2. WARREN, Myrtos, πίν. 72 - 73 (Period II). DAWKINS, BSA 11, 1904 - 1905, 273 καὶ BSA Suppl. I, 130 - 131, εἰκ. 113. SEAGER, Vasiliki-Report 1904, 219 ἀρ. 1. 1908, 49 δεξιὰ καὶ 50, Κατάλογος ἀρ. 22.

μεγαλυτέρους λίθους εἰς τὸ Α τμήμα αὐτῆς εἰς ἀπόστασιν 1 - 1.80 ἀπὸ τοῦ Α - 50α. Τὸ στρώμα τοῦτο εἶναι προφανῶς τὸ αὐτὸ μὲ τὸ ἐντὸς τῶν χώρων 50 καὶ 32α καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς αὐλῆς, οἱ δὲ τοῖχοι τῶν χώρων 32α, 50 καὶ Κ1 ἔχουν θεμελιωθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ κατώτερον τμήμα τοῦ σκληροῦ στρώματος ἡρευνήθη μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς τομῆς 50α, διαπιστωθέντος ὅτι τοῦτο κεῖται ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συνεχιζομένης Μεγάλης Αὐλῆς. Πρόκειται περὶ σκληροῦ ὕλικου (ἀστράκι) ἀποτελουμένου, ὡς ἐσημειώθη, ἀπὸ τμήματα ὠπτημένων πηλίνων πλίνθων καὶ κονιαμάτων καὶ λίθους· πλὴν τῶν ὀστράκων παρατηροῦνται ἔχνη ἀνθρακος, τρίμματά τινα ὀστέων καὶ ὀψιανοί. Πρόκειται ἐπομένως περὶ στρώματος καταστροφῆς τοῦ ΠΜ IIβ οἰκισμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐθεμελιώθησαν τὰ μεταγενέστερα κτίσματα. Ἡ χρονολογία τοῦ στρώματος ἐβεβαιώθη τόσον διὰ τῆς μέχρι τοῦ πλακοστρώτου σκαφῆς ἕξω τῶν χώρων 50 - 32α (σκληρὸν Α τμήματος τομῆς 50α) ὅσον καὶ διὰ μικρᾶς ἐρεῦνης εἰς τὴν παρὰ τὸν Δ τοῖχον τοῦ 32α ἐπίχωσιν, καθόσον τὸ σύνολον τῶν ὀστράκων ἐφαίνοντο ΠΜ μὲ συχνὴν τὴν παρουσίαν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς.

Ἡ παρὰ τὸν Δ τοῖχον τοῦ 32α παρατηρηθεῖσα στρωματογραφία εἶχεν ὡς ἑξῆς: Ἡ ἄνω σωζομένη ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου εὐρίσκεται 75 - 85 ἐκ. ἀπὸ τοῦ τμήματος τοῦ εἰς τὸν χώρον 32α πλακοστρώτου ἢ 65 - 70 ἐκ. ἀπὸ τῶν πλακῶν τῆς Δ αὐτοῦ πλευρᾶς (χώρος 50α), ὀφειλομένης τῆς διαφορᾶς εἰς τὴν ἐλαφρὰν ἀνηφορικὴν πρὸς Δ κλίσιν τοῦ πλακοστρώτου.

α) Τὸ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου 32α σκληρὸν στρώμα καταστροφῆς (περιέχον πολλὰ τμήματα ὠπτημένα πηλίνων κονιαμάτων ἢ πλίνθων) ἔχει πάχος 20 - 25 ἐκ.

β) Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει στρώμα ὀλιγώτερον σκληρὸν πάχους 20 ἐκ. ἀποτελούμενον ἀπὸ λευκὸν κουσκουρόχωμα. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ στρώματος τούτου διεκρίνετο ὀριζήντιος λευκὴ γραμμὴ πάχους 1 ἐκ. ὀφειλομένη εἰς τὴν πυκνότεραν παρουσίαν τριμμάτων λευκοῦ κουσκουρά ἀλλ' ἄνευ ἰδιαίτερας σημασίας πρὸς περαιτέρω διάκρισιν τοῦ στρώματος. Τὸ στρώμα τοῦτο εἶναι προφανῶς τὸ στρώμα θεμελιώσεως τοῦ τοίχου καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ παλαιότερον παρατηρηθὲν ὑπὸ τὸν Β τοῖχον τοῦ 32α κλπ. (ΠΑΕ 1974, 216: δωμ. 50).

γ) Τὸ ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου, τρίτον ἐκ τῶν κάτω, περιεῖχε θαλάσσια βότσαλα καὶ ἤτο προφανῶς τμήμα τοῦ ὑποστρώματος τοῦ δαπέδου. Τοῦ στρώματος τούτου δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ πάχος καὶ ἡ ἀκριβὴς σύστασις λόγῳ τῆς συγχύσεώς του μὲ τὰ ἀνώτερα χαλαρὰ στρώματα φθάνοντα μέχρι ὕψους 10 ἐκ. περίπου ὑπὲρ τὴν σωζομένην ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ τοίχου.

Ὅμοια διάταξις τῶν στρωμάτων ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Δ πλευρὰν τοῦ τοίχου, ὅπου ὅμως τὸ καθαρὸν λευκὸν στρώμα θεμελιώσεως τοῦ τοίχου ἔφθανε μέχρι τοῦ πλακοστρώτου.

Καλυτέρα διάκρισις ὁμοίων στρωμάτων θεμελιώσεως ἐπετεύχθη εἰς τὸ κτίσμα Κ (ἰδὲ κατωτέρω).

Εἰς τὸ ἀνώτερον χαλαρὸν τμήμα τῆς ἐπιχώσεως τῆς τομῆς 50α τὸ κεραμεϊκὸν ὑλικὸν ἦτο ἀνάμεικτον ὄλων τῶν ἐποχῶν, ΠΜ, ΜΜ, ΥΜ, ρωμαϊκόν, ὡς καὶ τὸ εἰς τὸ σκάμμα Seager (χῶρος 51) παλαιότερον εὑρεθέν (ΠΑΕ 1974, 216 - 217). Ἡ συχνὴ παρουσία ΜΜ ὀστράκων εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ὑποδηλοῖ τὴν ὑπαρξίν ἐνταῦθα κτισμάτων τῆς ΜΜ ἐποχῆς, τῶν ὁποίων ὅμως οὐδὲν ἔχνος ἀρχιτεκτονικὸν ἔχει μέχρι τοῦδε βεβαιωθῆ.

Κτίσματα Κ καὶ Σ — ΥΜ Ι (παρένθ. πίν. ΙΖ')

Ἡ ἐπέκτασις τῆς τομῆς 50α πρὸς Δ ἔφερεν εἰς φῶς τὸ κτίσμα Κ. Εὐθὺς ὑπὸ τὸ λεπτὸν καλλιεργημένον στρώμα πάχους 10 - 15 ἐκ. ὑπῆρχε χαλαρὸν σχετικῶς στρώμα καταστροφῆς ἐκ μαύρων λόγφ τῆς ἐπενεργείας τῆς βλαστῆσεως χωμάτων με ἀφθονίαν λίθων καὶ κεραμεϊκῆς, πάχους 10 - 15 ἐκ. Μεγαλύτεραι συσσωρεύσεις κεραμεϊκῆς ὑπῆρχον εἰς τὸ κέντρον καὶ τὸ Β τμήμα τοῦ Κ1 ἀναμειξ μετὰ τῶν λίθων τῆς καταστροφῆς καὶ εἰς τὸν χῶρον Κ3 σχεδὸν μέχρι τῆς ἐπιφανείας μεταξὺ τῶν μαύρων χωμάτων. Διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ χαλαρωτέρου ὄνου τμήματος τοῦ στρώματος καταστροφῆς διεκρίθησαν καλύπτοντες τὰ σωζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα: Ὁ Α τοῖχος τοῦ Κ1 ἦτο ἰσχυρὸς ἐκ μεγάλων ἐν μέρει λίθων, ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ του πλευρὰ δὲν σώζεται καλῶς· τὸ πάχος του ἦτο ἴσως 50 ἐκ. Ἐδράζεται, ὡς ἐσημειώθη, ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ στρώματος καταστροφῆς. Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς περιοχῆς Κ καὶ νοτίως αὐτῆς παρατηρήθησαν ἀφθονα θαλάσσια βότσαλα κατὰ δὲ τὴν περιοχὴν Κ4 ὑπῆρχεν ἀφθονος πρόσμειξις θαλασσίων χαλίκων καὶ εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ μαῦρα χρώματα. Τοῦτο σημαίνει βεβαίως ὅτι τὰ διασωθέντα ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα τῆς περιοχῆς Κ ἀποτελοῦν τμήματα τοῦ ὑπὸ τῆς καλλιεργείας ἀναμοχλευθέντος στρώματος θεμελιώσεως τοῦ κτηρίου. Τμήμα δαπέδου *in situ* εἶναι τὸ μεταξὺ τῶν χώρων Κ1 καὶ Κ3 πλακόστρωτον, τοῦ ὁποίου αἱ δύο πρὸς Ν πλάκες εὐρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν ἐνῶ αἱ δύο πρὸς Β ἔχουν μετακινήθῃ, ἐλαφρῶς ἢ πρώτῃ, ἰσχυρότερον ἢ δευτέρα. Ἡ ὑπαρξίς ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τοῦτο στρώματος με θαλάσσια βότσαλα — πάχους 2 - 7 ἐκ. —, ἐστρωμένου ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου φυσικοῦ βράχου, σημαίνει, ἐν συνδυασμῷ μάλιστα καὶ πρὸς τὰ ἐξ ἄλλων σημείων τῆς ἀνασκαφῆς γνωστὰ στοιχεῖα, ὅτι τὰ καθ' ἅσας τὴν περιοχὴν τῶν χώρων Κ1 - Κ4 παρατηρηθέντα θαλάσσια βότσαλα προέρχονται ἐκ τῆς διαλύσεως ὑποστρωμάτων δαπέδων πλακοστρώτων (πρβ. τὰ εἰς τὴν περιοχὴν 51, 52 καὶ Δ, ΠΑΕ 1974, 216 - 218) ἢ δαπέδων κεκονιαμένων (ὡς τοῦ δωμ. Ν1, ΠΑΕ 1970, 291).

Τὸ στρώμα λίθων τοῦ Κ1 τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς μᾶς ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν στρώματος καταστροφῆς λόγφ τῆς σωρεύσεως μεταξὺ τῶν λίθων καὶ σχετικῶς ἀφθόνου ἀρχαιολογικοῦ ὑλικοῦ — κεραμεϊκῆς καὶ λιθίνων ἐργαλείων — εἰς τὴν πραγματικότητά ἀπετέλει τμήμα τοῦ κατὰ τὸ ἄνω μέρος του καταστραφέντος

ὑποστρώματος θεμελιώσεως τοῦ δαπέδου. Ἡ παρουσία ἀφθόνων θαλασσίων χαλίκων εἰς τὰ τετραγμένα χρώματα τοῦ ἀνωτέρου στρώματος ὡς καὶ εἰς τὰ ὀλίγα ἐπὶ τῶν λίθων ἀδιατάρακτα — ὑπαρχούσης μάλιστα συνεχείας τοῦ ἀδιατάρακτου μείγματος ἀπὸ τοῦ ὑποστρώματος τῶν πλακῶν εἰς τοὺς εἰς ὀλίγον χαμηλότερον ἐπίπεδον εὐρισκομένους λίθους — ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἐπαρκῆ πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ στρώματος τῶν λίθων τοῦ K1 ὡς ὑποστρώματος δαπέδου. Ὅτι τὰ ὑποστρώματα δαπέδων τῶν ΥΜ I οἰκιῶν τῆς Βασιλικῆς δυνατὸν νὰ ἔχουν μέγα πάχος (πλέον τῶν 20 ἐκ.) μὲ ἀφθονον παρουσίαν λίθων καὶ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ δωματίου N1 (ΠΑΕ 1972, 291), ὅπου ἐσώθη καὶ ἡ κεκονιαμένη ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου, ἐδραζομένη ἐπὶ τοιούτου ὕλικου.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ θαλάσσιοι χάλικες τῆς περιοχῆς K ἔφερον εἰς τὴν ἐπιφανείαν τῶν λείψανα τοῦ ἐκ καθαρῶν χρωμάτων κούσκουρα μάγματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον ἀναμειχθῇ (ἀντιθέτως πρὸς τοὺς χάλικας τῆς περιοχῆς Δ, ἀνασκαφῇ 1974, οἱ ὁποῖοι εἶναι καθαροί, ὡς ἐὰν προσφάτως συνελέγησαν ἐκ τῆς ἀκτῆς).

Τὸ κτίσμα K4 εὐρέθη ἐπίσης ἰσχυρότατα κατεστραμμένον ὑπὸ τῶν παλαιῶν καλλιεργειῶν, διὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀκόμη καὶ λίθοι τῆς κατωτάτης σειρᾶς τοῦ θεμελίου (BA γωνία). Ἀνατολικῶς τοῦ K4 εὐρέθη τμήμα πλακοστρώτου, τὸ K5, μία πλάξ τοῦ ὁποίου ἔχει μικρὰς κοιλότητας κύκλω διατεταγμένας («κέρνος»).

Ὑπὸ τὸ στρώμα τῶν μαύρων χρωμάτων καὶ τῶν λίθων, τὸ πλοῦσιον εἰς κινητὰ εὐρήματα, ὑπῆρχεν εἰς τοὺς χώρους K1 καὶ K3 σκληρότατον στρώμα ἐκ ροδολεύκων καθαρῶν σχεδὸν χρωμάτων, μὲ μικροὺς λίθους καὶ τινα τεμάχια πηλίνων κονιαμάτων, τὸ ὁποῖον ἐρευνήθη διὰ μικρᾶς τομῆς παρὰ τὴν Δ πλευρὰν τοῦ τοίχου τοῦ K1 ἐδείχθη ὅτι περιεῖχε ΥΜ I ὄστρακα (καὶ ἐν ὄστρεον τρίτωνος). Πρόκειται περὶ τοῦ ἐκ καθαρῶν κυρίως χρωμάτων κούσκουρα στρώματος θεμελιώσεως τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον παρετηρήθη καὶ κατὰ τὴν ἐρευναν τοῦ Δ τοίχου τοῦ 32α (ἀνωτέρω, στρώμα β). Καὶ ἐνταῦθα παρετηρήθησαν κατὰ τόπους πυκνότερα τρίμματα λευκοῦ κούσκουρα ἐντὸς τῶν λεπτοτέρων χρωμάτων. Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν τὴν αὐτὴν στρωματογραφικὴν διαδοχὴν ἥτοι ΠΜ Πβ στρώμα καταστροφῆς (ὑπὸ τὸν Α τοῖχον τοῦ K1) καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ θεμέλιον τοῦ ΥΜ κτίσματος, ἀποτελούμενον ἀπὸ τοὺς λίθους τῶν θεμελίων τῶν τοίχων, τὸ στρώμα θεμελιώσεως ἐκ καθαρῶν χρωμάτων καὶ τριμμάτων κούσκουρα καὶ τὸ γέμισμα-ὑπόστρωμα τῶν δαπέδων μὲ τὰ θαλάσσια βότσαλα.

Εὐρήματα ἐκ τοῦ κτίσματος K

Τὰ ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ τετραγμένου στρώματος τῶν χώρων K1 - K4 ὄστρακα ἀντιπροσωπεύουν ὅλας τὰς ἐποχὰς καταλήψεως τοῦ λόφου, ὡς καὶ τὰ

ἐκ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τῆς τομῆς 50α (ἰδὲ ἀνωτέρω) καὶ τὰ ἐκ τοῦ σκάμματος Seager (ΠΑΕ 1972, 216 - 217). Πλὴν τῶν ἀφθόνων ρωμαϊκῶν διεκρίθησαν ΥΜ (ἐν οἷς τμήματα τῶν τυπικῶν σκουτελιῶν), ΜΜ καὶ ΠΜ, τόσον ἐκ μικρῶν ἀγγείων ὅσον καὶ ἐκ μεγαλυτέρων σκευῶν μαγειρείου (τμήματα τριποδικῶν χυτρῶν, λεκανίδων, πίθων κλπ.). Σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι τὸ ἐκ τῶν διαφόρων ἀστρωματογραφῆτων ὁμάδων συγκεντρούμενον κεραμικὸν ὕλικὸν κοινοτέρων σκευῶν θὰ εἶναι λίαν δυσχερὲς νὰ χρονολογηθῇ διότι φαίνεται ὅτι ὠρισμένοι τύποι ἀγγείων ἢ τρόποι ἐπεξεργασίας τοῦ πηλοῦ δυνατὸν νὰ ἐπιχωρίζουν ἐν Βασιλικῇ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἂν μὴ καὶ χιλιετίας.

Τὰ ἐκ τοῦ στρώματος τῶν λίθων τοῦ χώρου K1 καὶ τὰ ἐκ τῶν χαλαρῶν χωμάτων τοῦ χώρου K3 ὄστρακα ἦσαν — ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐκ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος — ἀμιγῶς ΥΜ Ι. Πολλὰ ἦσαν — πλὴν τῶν σκουτελιῶν διαφόρων τύπων — καὶ τὰ ὄστρακα ἀπὸ καλὰ κύπελλα μὲ λεπτὰ τοιχώματα (τὰ πλεῖστα τοῦ ἡμισφαιρικοῦ τύπου), ἐπίσης ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων τύπων οἰκιακῶν σκευῶν. Μεταξὺ τῶν γραπτῶν ὑπάρχουν παραδείγματα μὲ σπείρας καὶ φυτικά θέματα (ρυθμὸς χλωρίδος) καὶ τὸ κάτω τμήμα μικροῦ κυπέλλου ἢ προχοῆς τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ (πίν. 247γ).

Εἰς τὸ στρώμα τῶν λίθων τοῦ K1 εὐρέθησαν ἀρκετὰ λίθινα ἐργαλεῖα· μυλόλιθοι καὶ τριπτῆρες. Εἰς κυκλικὸς ἀρτόσχημος τριπτῆρ ἀπὸ βαρεῖαν καστανωπὴν ἀμμούδαν, διαμ. 12 ἐκ., φέρει ἀβαθὲς κοίλωμα εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐφάπτεται τοῦ λίθου ἡ καμπύλη τῆς βάσεως τοῦ δείκτου τῆς δεξιᾶς χειρὸς, προφανῶς ἵνα ἡ λαβὴ εἶναι σταθερωτέρα. Δύο τμήματα μυλόλιθων εἶναι ἐκ λίθου ὁμοιάζοντος πρὸς σύγχρονον χονδρόκοκκον σκυρόδεμα, τὸ ἐν, ἐκ καθαροῦ θαλασσίου γριμπιλιῶ τοῦ ἑτερον. Τοιαῦτα τεμάχια παρατηροῦμενα κατὰ καιροὺς εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ λόφου καὶ εἰς τὰς ὁμάδας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου δὲν ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἐργαλεῖα λόγῳ ἅψ' ἐνὸς τῆς κακῆς διατηρήσεως τῶν καὶ ἅψ' ἐτέρου τῆς ὁμοιότητός τῶν πρὸς σύγχρονον μεῖγμα τσιμέντου καὶ λεπτοῦ θαλασσίου γριμπιλιῶ. Πετρώματα τοιοῦτου ὕλικου σχηματίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Ἱεραπέτρας ἀκριβῶς εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ κύματος, εἴτε ἐντὸς εἴτε ἐκτὸς τῆς θαλάσσης. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐργαλείων ἀναφέρεται μικρὸς φυσικὸς χάλιξ ἐξ ἐρυθροῦ λίθου φέρων ἵχνη χρήσεως (τριβὴν-στίλβωσιν). Ἰσως πρόκει-ται περὶ στιλβωτῆρος κεραμικῆς.

Κτίσμα Σ

Ἀπὸ τοῦ χώρου K4 ἐπεξετάθη ἡ σκαφή πρὸς Ν, πρὸς ἔλεγχον τῆς σχέσεως τοῦ κτίσματος K4 πρὸς τὸ Κτίσμα Σ, τοῦ ὁποίου δύο λίθοι ἐφαίνοντο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς. Θαλάσσιοι χάλικες παρετηρήθησαν καθ' ὅλην τὴν τομὴν μέχρι καὶ τοῦ κτίσματος Σ, ἥδη μεταξὺ τῶν χαλαρῶν χωμάτων τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος, ὥστε ἐγίνετο φανερόν ὅτι καὶ ἐδῶ εὐ-

ρискόμεθα εἰς περιοχὴν κατεστραμμένων δαπέδων καὶ στρωμάτων θεμελιώσεως. Πλὴν τῶν ὀστράκων (ὅλων τῶν ἐποχῶν) εὐρέθη εἰς τὰ χαλαρὰ χώματα καὶ τμήμα μεγάλου σχετικῶς ὀστρέου τρίτωνος, ὠραία πλατεῖα λεπίς ὀψιανοῦ, δεύτερος στιλβωτὴρ χάλιζ ἐξ ἔρυθροῦ λίθου καὶ πῆλινον ὑφαντικὸν βάρος σφαιρικόν.

Πλὴν τοῦ ἀρκούντως ἰσχυροῦ τοίχου, πλατοῦς περ. 70 - 72 ἐκ. (ὁ μέγας ἐγκάρσιος λίθος φθάνει τὰ 82 ἐκ.), δὲν ἐπιστοποιήθησαν ἄλλοι τοῖχοι τοῦ κτίσματος.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου, παραλλήλως πρὸς τὸ κεντρικὸν καὶ Β τμήμα του, ὡς καὶ βορείως αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ χαλαροῦ στρώματος καὶ εἰς βάθος 15 - 25 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἄνω σωζομένης ἐπιφανείας τοῦ τοίχου εὐρέθη σκληρότατον στρώμα ἐκ λίθων, μικρῶν κυρίως, καὶ ἐρυθρῶν χωμάτων. Πρόκειται ἴσως περὶ τμήματος τοῦ ὑποστρώματος δαπέδου ἀνήκοντος εἰς τὸ αὐτὸ κτίσμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει καὶ ὁ τοῖχος· τοῦτο ἐμφάνεται καὶ ἐκ τῆς παρουσίας τριῶν ἐπιπέδων λίθων εἰς τὸ Β τμήμα τῆς λιθορριπῆς, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν εἴτε τμήμα πλακοστρώτου εἴτε ἐλαφρῶς μετακινήθην κατ'ὥφλιον.

Εἰς τὸν χώρον Σ1, ὅστις δημιουργεῖται μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ ἐλαφρῶς ἐπικλινοῦς βράχου, ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα ὑπῆρχε στρώμα ἀρχαιολογικὸν χαλαρὸν μὲν ἄνω σκληρότερον δὲ πρὸς τὰ κάτω, ἀποτελούμενον ἐκ μεγάλων λίθων, χωμάτων, ὀστράκων ἀγγείων καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ τεμαχίων ρωμαϊκῶν ὀπτοπλίνθων πλακοειδῶν, πάχους 3.5 ἐκ. ἐκ λευκοκιτρίνου πηλοῦ καὶ τινων ἐκ ροδίνου. Τὸ πάχος τοῦ στρώματος τούτου ἔφθανε ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου σχεδὸν τῶν λίθων τοῦ τοίχου μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐφ' οὗ ἔχει ὁ τοῖχος θεμελιωθῆ (τὸ ὕψος τοῦ τοίχου κατὰ τὴν Δ πλευρὰν αὐτοῦ εἶναι 30 - 40 ἐκ.) κατὰ τὸ νότιον, ἢ μέχρι τῆς σημειωθείσης σκληροτέρας λιθορριπῆς κατὰ τὸ Β καὶ παρὰ τὸν τοῖχον τμήμα τοῦ χώρου. Διαφορὰ εἰς τὰ εὐρήματα μεταξὺ χαλαροῦ καὶ σκληροῦ τμήματος τῆς ἐπιχώσεως δὲν παρετηρήθη· καθ' ὅλην τὴν ἐπίχωσιν ἐπεκράτει τὸ ρωμαϊκὸν ὕλικόν, ἥτοι τοῦβλα (κυρίως εἰς τὸ ἄνω τμήμα), ὄστρακα ρωμαϊκῶν ἀγγείων, ἐν οἷς τοῦ αὐλακωτοῦ τύπου, δύο ὁμοίως ρωμαϊκὰ μὲ πυκνὰς ὀριζοντίας ἐγχαράξεις, τύπου τὸ πρῶτον παρατηρουμένου ἐν Βασιλικῇ, καὶ τινα λίαν μικρὰ terra sigillata, ὧν ἐν μὲ ἀναγλύφους ρόδακας, ὁμοίως τὸ πρῶτον παρατηρούμενα ἐν Βασιλικῇ. Καθ' ὅλην τὴν ἐπίχωσιν ὑπῆρχον καὶ ὄστρακα διαφόρων μινωικῶν περιόδων ΠΜ, ΜΜ, ΥΜ, πολλὰ δυνάμενα νὰ καταταγοῦν εἰς διαφόρους τυπικὰς κατηγορίας τῆς μινωικῆς κεραμεικῆς. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ Σ1 πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐπίχωσις ρωμαϊκῆ ἢ δὲ παρουσία τῶν μινωικῶν ὀστράκων καὶ μεταξὺ τοῦ σκληροτέρου τμήματος αὐτῆς εἶναι εὐεξήγητος, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ ὕλικου παλαιότερων ἐποχῶν καταλήψεως τοῦ χώρου, ὑπάρχοντος εἰς τὰ χώματα τῆς κορυφῆς τοῦ Κεφαλιοῦ τὰ χρησιμοποιοιθέντα πρὸς δημιουργίαν τοῦ γεμίσματος. Πλὴν τῶν κεραμικῶν σημειοῦνται, ἐκ τοῦ χαλαροῦ τμήματος τῆς ἐπιχώσεως, τμήμα ὀστρέου τρίτω-

νος, λίθινα ἐργαλεῖα καὶ τμήμα ἀγνῦθος σφαιρικοῦ σχήματος. Πολλὰ τῶν τεμαχίων κοινῶν σκευῶν, οἷον πινακίων, λεκανίδων, τριποδικῶν χυτῶν, θὰ εἶναι, ὡς ἐσημειώθη, δυσχερὲς νὰ χρονολογηθοῦν μετὰ τὸ ΠΜ καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Πλησίον τοῦ Ν σωζομένου ἄκρου τοῦ τοίχου ὑπάρχει, δυτικῶς αὐτοῦ, κυκλικὸν λάξευμα εἰς τὸν βράχον διαμέτρου περ. 30 καὶ βάθους περ. 30 ἐκ., πρὸς στήριξιν εἴτε στήριγματος τοῦ κτίσματος εἴτε ἄλλης κατασκευῆς (ἴσως βιοτεχνικῆς τιнос συσκευῆς, οἷον ἐλαιοπιεστηρίου). Ὁ Β τοῦ λαξεύματος σχεδὸν ἐπίπεδος λίθος φαίνεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν.

Παρὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν σημειωθέντων ρωμαϊκῶν καταλοίπων καὶ τὴν βεβαιότητα τῆς δημιουργίας τοῦ γεμίσματος τοῦ Σ1 κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ἡ χρονολόγησις τοῦ τοίχου καὶ τῆς προφανῶς μετ' αὐτοῦ συνδεομένης λιθορριπῆς καὶ τῶν ἐπιπέδων λίθων εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν δὲν εἶναι βεβαία. Πιθανότερα εἶναι ἡ ΥΜ Ι χρονολόγησις αὐτοῦ ὡς ἐμφαίνει ὁ τρόπος κατασκευῆς του (ὅμοιος τῶν τοίχων τῶν κτισμάτων 50 καὶ Κ), καὶ ὁ προσανατολισμὸς του, δι' οὗ συνάπτεται πρὸς τὰ κτίσματα 50 καὶ Κ. Ὁ τοίχος εἶναι ἐκτισμένος κατὰ τὸν συνήθη μινωικὸν τρόπον ἐξ ἀργῶν λίθων, σχηματιζόντων δύο πρόσωπα, καὶ λάσπης ἐκ κοινοῦ χώματος καὶ μικρῶν λίθων εἰς τὰ διάκενα. Ἡ χρῆσις μεγάλων λίθων καταλαμβάνόντων τὸ πλῆρες πλάτος τοῦ τοίχου (ὧν ἐσώθη ἐνταῦθα εἰς) εἶναι τυπικὸν δομικὸν γνώρισμα τῶν ΥΜ Ι θεμελιώσεων. Ἄν ὁ τοίχος ἦτο ρωμαϊκός, θὰ ἀνεμένετο ἡ χρῆσις σκληροῦ ὑδραυλικοῦ κονιάματος, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ λείψανα ρωμαϊκῶν τοίχων ἐν Βασιλικῇ, οἱ ὅποιοι εἶναι ἐκτισμένοι ἐξ ὁμοίων ἀργῶν λίθων (πρβ. καὶ ρωμαϊκὸν κτίσμα 56α, ἀνασκαφὴ 1977).

Ἡ παρουσία ἀφθόνων θαλασσίων χαλίκων κατὰ τὴν περιοχὴν Κ καὶ Σ, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐνσωματωμένοι εἰς τὰ ὑπὸ τῆς καλλιέργειας (ἡ τῶν νεωτέρων οἰκοδομήσεων) διαλυθέντα δάπεδα ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν στοιχεῖον περὶ τῆς ἡλικίας τῶν νέων κτισμάτων: Εἶναι πιθανὸν οἱ χώροι 50 - 52, Κ1 - Κ4 καὶ Σ1, εἰς τὰ δάπεδα τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποίησαν οἱ θαλάσσιοι χάλικες, νὰ ἀποτελοῦν ποτὲ τμήματα τῆς αὐτῆς μεγάλης ΥΜ Ι οἰκίας ἢ τμήματα συγχρόνων οἰκιῶν.

Διὰ τῆς ἐρέυνης τῶν κτισμάτων Κ καὶ Σ ἀποδεικνύεται καὶ τοῦ ΥΜ Ια - β οἰκισμοῦ ἡ ἔκτασις μεγάλη (πρβ. οἰκίας Ν καὶ Μ), καλύπτουσα τὸ σύνολον τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.

Περιοχὴ μετὰ τὴν Μεγάλῃς Αὐλῆς καὶ κτίσματος Σ (παρὲνθ. πίν. ΙΖ)

Κατὰ τὸ Δ ὄριον τῆς Μεγάλῃς Αὐλῆς ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ ἀσκάφου λίθοι καὶ χώματα ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ 1963, τὰ ὅποια ἀπεμακρύνθησαν καὶ ἤρχισεν ἡ ἐρευνα τῆς πρὸς Δυσμὰς τῆς αὐλῆς περιοχῆς διὰ τομῆς πλάτους περ. 2.50 μ. παραλλήλως πρὸς τὰ δυτικὰ ὅρια τῆς Αὐλῆς.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐπιφανειακοῦ καλλιεργημένου στρώματος, πάχους περ. 20 ἐκ., διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς τομῆς ἰσχυροῦ ἀλλὰ χαλαροῦ στρώματος ἐκ λίθων, τεμαχίαν σκληρῶν πηλίνων κονιαμάτων καὶ ἐρυθρῶν χωμάτων. Ἡ ἑναρξίς καθαρισμοῦ τοῦ νοτίου καὶ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ στρώματος τούτου ἔδειξε σαφέστερον τὰς εἰς τὸ σχέδιον (παρένθ. πίν. ΙΖ') σημειουμένας συσσωρεύσεις λίθων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ βορειότερα, ὅπου καὶ τινες μεγάλοι λίθοι, ὡς οἱ συνήθως εἰς τὰ θεμέλια τῶν ΥΜ Ι τοίχων χρησιμοποιούμενοι, ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν λειψάνων γωνίας ἰσχυροῦ κτίσματος. Τὸ πρᾶγμα θὰ διασαφηθῇ κατὰ τὴν προσεχῇ ἔρευναν.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ΝΔ ἄκρου τῆς Αὐλῆς εὐρέθησαν πλάκες τινὲς τοῦ συνεχιζομένου πλακοστρώτου, ἀλλ' ἀραιότερον καὶ ἀμελέστερον τεθειμέναι, τῶν ὁποίων ἡ μεγαλύτερα ἔφερε μικρὰς κυκλικὰς κοιλότητες, συμποσούμενων νῦν τῶν τοιούτων πλακῶν τῆς Αὐλῆς εἰς ἑννέα, τῶν δὲ μὲ ἀνὰ μίαν μεγαλύτερην λίαν ἀβαθῇ κοιλότητα εἰς πέντε.

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐργασίας εἰς τὴν ἀνωτέρω τομὴν συνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα μεγάλων ρωμαϊκῶν ἀγγείων καὶ τεμαχία ὀπτοπλίνθων ὡς τὰ εἰς τὸν χώρον Σ1 εὐρέθεντα. Ἡ παρουσία μινωικῶν ὄστράκων ἦτο πολὺ μικρά. Τὰ ἐκ τοῦ στρώματος καθαρισμοῦ τῶν λίθων ὄστρακα ἦσαν ἐπίσης κατὰ τὸ πλεῖστον ρωμαϊκά.

Βόρειοι Οἰκίαι (εἰκ. 1)

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Βορείων Οἰκιῶν — ὡς τοῦ λοιποῦ θὰ ἀποκαλῆται ὁ βόρειος τομεὺς τῆς ἀνασκαφῆς — ἤρχισε νὰ συντελῇ εἰς πληρεστέραν εἰκόνα τοῦ πρωιμωτάτου — ΠΜ Πα — οἰκισμοῦ τῆς Βασιλικῆς. Ἦδη ἤρχισαν νὰ διακρίνονται ἐπὶ μέρους οἰκίαι ἢ κτίσματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν ἑξ ὀνόματα: Θ, Π (παλαιότερον «Βόρειος Οἰκία»), Ξ καὶ Λ. Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη:

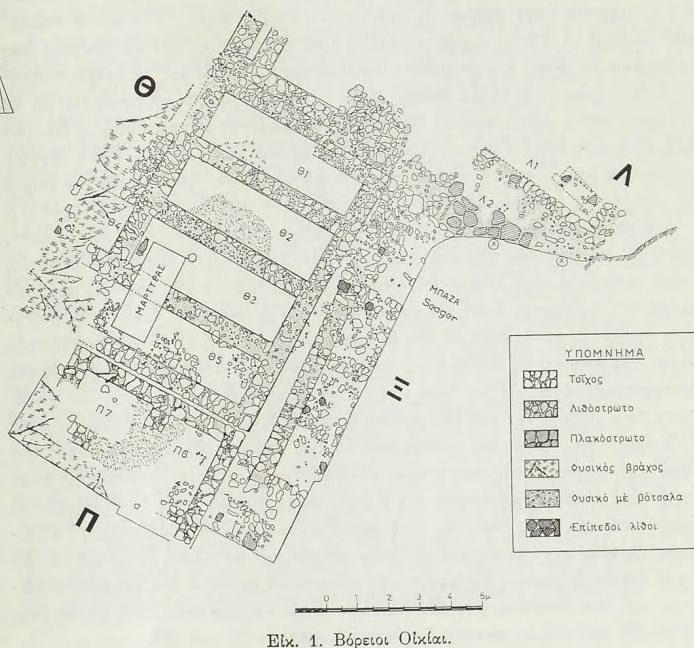
α) Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν¹ πλευρὰν τῶν κτισμάτων Θ καὶ Π, ὅπου εἶχε διαπιστωθῇ ἀδιατάρακτον στρώμα καταστροφῆς ὑπὸ τὴν Δ παρυφὴν τοῦ μεγάλου σωροῦ τῶν μπάζων Seager (τὰ ὁποῖα ἔφθανον μέχρι τοῦ Α τοίχου τῆς Οἰκίας Θ).

β) Πρὸς Ν τῶν ἀποκαλυφθέντων τὸ 1975 χώρων 6 - 7, νῦν Π6 - Π7.

γ) Πρὸς Α τοῦ βορείου λιθοστρώτου τῆς Οἰκίας Θ, ἦτοι κατὰ τὴν Β παρυφὴν τῶν μπάζων Seager, τὰ ὁποῖα ἔφθανον μέχρι τοῦ νέου κτίσματος Λ, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκάλυπτον. Τὰ μπάζα Seager, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ Β ὄριον τῆς ἀνασκαφῆς ἔφθανον εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς καλλιεργουμένης βορείου πεζούλας, εἶχον πρὸς Ν ἀνοδικὴν κλίσιν, ἰσχυροτέραν τῆς τοῦ στρώματος καταστροφῆς, ὥστε

1. Χάριν εὐκολίας τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος δηλοῦνται κατὰ τὴν γενικωτέρα θέσιν τῶν σημείων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ὄχι κατ' ἀπόλυτον ἀκρίβειαν, ἦτοι Α ἀντὶ ΝΑ, Ν ἀντὶ ΝΔ κλπ.

ἤδη κατὰ τὸ Ν ἄκρον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ πλακοστρώτου Λ2 ἔφθανον τὸ πάχος τῶν 70 ἐκ., ἐνῶ ἐναντι τοῦ δωματίου Θ3 ἔφθανον, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ στρώματος καταστροφῆς σκληροτέρου στρώματος (εἰς ἀπόστασιν περ. 2.50 μ. ἀπὸ τοῦ Α τοίχου), τὸ πάχος τῶν 90 περ. ἐκ. Ἡ κλίσις τοῦ στρώματος καταστροφῆς τῶν ΠΜ οἰκιῶν ἦτο κατὰ τι ἡρεμωτέρα συμποσυσμένη,

Εἰκ. 1. Βόρειοι Οἰκίαι.

ἀπὸ τῆς ΒΑ γωνίας τοῦ Π6 μέχρι τοῦ Β ἄκρου τοῦ βορείου λιθοστρώτου, εἰς 70 ἐκ. περίπου (πίν. 246α - β).

Κτίσμα Π

Ἡ ἔρευνα τοῦ κτίσματος Π ἔφερον εἰς φῶς περισσότερα στοιχεῖα περὶ τῆς μορφῆς του, ἀλλ' ἡ ἀρχικὴ μορφή καὶ ἡ λειτουργία του παραμένει προβληματική. Ὑπὸ τὸ ἐπιφανειακὸν καλλιεργημένον στρώμα πάχους 10 - 15 ἐκ. ὑπῆρχον ἐλάχιστα λείψανα τοῦ στρώματος καταστροφῆς, ἦτο τὰ νέα ἀποκαλυφθέν-

τα τμήματα τοίχων, οἵτινες διέσωζον μόνον μίαν σειρὰν λίθων τοῦ θεμελίου, καὶ δλίγαι συσσωρεύσεις λίθων. Θαλασσινὰ βότσαλα, μεγέθους φακῆς ἕως ρεβιθιοῦ (διαμ. μέχρι 12 mm.), παρετηρήθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ κτίσματος μεταξύ τῶν χαλαρῶν χωμάτων, ὥστε ἐγένετο σαφές ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχον ποτὲ κτίσματα ὙΜ I εἰς τὰ δάπεδα τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνται τὸ ὑλικὸν τοῦτο. Τὰ σποραδικῶς παρατηρηθέντα θαλάσσια ὄστρεα — πεταλίδες ἢ τμήματα μεγαλύτερων ὀστρέων — προφανῶς περιείχοντο εἰς τὸ θαλάσσιον ὑλικὸν¹ τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη πρὸς κατασκευὴν τῶν νῦν πλήρως διαλυμένων δαπέδων ἢ στρωμάτων θεμελιώσεως. Ἀντιθέτως τὰ μικρὰ τμήματα ὀστῶν ζώων, τὰ ὁποῖα ἐπίσης παρετηρήθησαν, πρέπει νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ κατὰ μέγα μέρος ὁμοίως διαλυθέντος στρώματος καταστροφῆς, εἴτε τῶν ΠΜ εἴτε τῶν ὙΜ I (τούτων πλήρως διαλυθέντων) κτισμάτων. ὙΜ I ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εἶναι τὰ νοτίως τοῦ Π6 διατηρηθέντα, ἥτοι τὰ εἰς τὸν χώρον 52, τῆς νοτίας ἀπολήξεως τοῦ ὁποῖου ἐκαθαρίσθη μικρὸν ἔτι τμήμα (πρὸς Δ).

Ἀσαφές παραμένει ἂν οἱ τρεῖς βραχεῖς τοῖχοι τοῦ κτίσματος Π συνεχίζοντο, ὁπότε θὰ εἴχομεν δύο κλειστὰ δωμάτια (Π6 καὶ Π7), ἢ παρέμενον βραχεῖς, ὁπότε πρόκειται περὶ εἰδους ἀντηρίδων ἢ στηριγμάτων τῆς στέγης, παραμένοντος τοῦ κτίσματος ἀνοικτοῦ κατὰ τὴν Ν καὶ Δ πλευράν. Ἐὰν ἰσχύρῃ ἡ δευτέρα ὑπόθεσις, τὸ κτίσμα Π δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ εἰ μὴ ὡς βοηθητικὸς χώρος τῆς Οἰκίας Θ. Πρὸς καλυτέραν ἔρευναν τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ἐγένετο προσεκτικωτέρα εἰς βάθος ἔρευνα περὶ τὸν βραχὺν Β τοῖχον, ἥτοι τὸν χωρίζοντα τοῦ χώρου Π7 καὶ Π6. Οὗτος φαίνεται ἔχων κανονικὴν ἀπόληξιν κατὰ τὸ Ν ἄκρον του, λόγῳ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔχει τοποθετηθῇ ὁ μεγαλύτερος τῶν λίθων καὶ ὁ παρ' αὐτὸν μικρότερος (ἐναργέστερον φαίνεται ἡ ἀπόληξις αὕτη εἰς τὴν ἐπὶ τόπου παρατήρησιν καὶ εἰς τὰς φωτογραφίας ἢ εἰς τὸ σχέδιον). Ἡ ἔρευνα κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς τοῦ τοίχου ἔδειξεν ὅτι οὗτος ἐδράζεται ἐπὶ στρώματος ἀμμόδους χώματος καὶ χαλίκων μικρῶν καὶ μεγάλων, διαμέτρου 2 - 10 ἐκ., οἱ ὁποῖοι ἐπομένως διαφέρουν τῶν θαλασσίων χαλίκων τοῦ χαλαροῦ στρώματος καὶ τῶν δαπέδων τῶν ὙΜ I οἰκιῶν. Περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ στρώματος τούτου ἰδὲ κατωτέρω, σκαφὴν εἰς βάθος δωματίων Θ5 καὶ Θ3.

Τὸ κτίσμα Π χρονολογεῖται εἰς τὴν ΠΜ Πα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀποτελεῖ ἀρχιτεκτονικὴν ἐνότητα μετὰ τῆς Οἰκίας Θ. Τὰ κεραμεικὰ εὑρήματα (ὄστρεα εἰς κακὴν κατάστασιν) ἦσαν ἀνάμεικτα διαφόρων ἐποχῶν τόσον εἰς τὰ χαλαρὰ ὅσον καὶ εἰς τὰ σκληρὰ χώματα, με ἐπικράτησιν μάλιστα τῶν ρωμαϊκῶν. Τὰ ΜΜ καὶ ὙΜ ἦσαν ὀλίγα, τὰ ΠΜ περισσότερα, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τινα τῶν ρυθμῶν Κουμάσας καὶ Βασιλικῆς. Συνελέγησαν ἐπίσης ὕψιανοί τινες, τεμάχιον ἐλαφρόπετρας (μεγαλύτερον καρούου) καὶ τμήμα θαλασσίου ὀστρέου (διαμ. περ. 10 ἐκ.).

1. Ἰδὲ κατωτέρω σ. 459, προσθήκην.

Κτίσμα Ξ

Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς τομῆς ἀνατολικῶς καὶ παραλλήλως τῶν κτισμάτων Θ καὶ Π εὐρέθη στρώμα καταστροφῆς αποτελούμενον ἀπὸ λίθους καὶ σκληρὰ ἐρυθροπὰ χρώματα. Τοῖχοι ἤρχισαν νὰ διακρίνονται μετὰ τὸν καθαρισμόν τῶν λίθων καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χαλαρωτέρων ἐξ αὐτῶν. Τὸ κτίσμα, τὸ ὁποῖον ἤρχισε διακρινόμενον ἐνταῦθα, ὠνομάσθη Ξ.

Ἡ στρωματογραφία κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τομὴν (περιοχὴ Ξ) εἶχεν ὡς ἐξῆς: ἐπὶ τοῦ σκληροτάτου στρώματος καταστροφῆς ἐκ λίθων καὶ ἐρυθρῶν χωμάτων ὑπῆρχε λεπτὸν στρώμα σκληρῶν μαύρων χωμάτων πάχους 10 - 20 ἐκ., ἀναμοχλευμένων ἐκ τῶν παλαιῶν καλλιεργείων, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ στρώμα τῶν μπάζων Seager, πάχους, ὡς ἐσημειώθη, 60 - 70 ἐκ. Ἡ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου Λ2 ἐπίχωσης, πάχους 70 ἐκ., ἀποτελεῖτο ἀποκλειστικῶς ἐκ μπάζων τοῦ Seager, ἐνῶ νοτιώτερον ὑπῆρχε τὸ σημειωθὲν σκληρὸν μαῦρον στρώμα ὑπὸ τὰ μπάζα. Τὸ πάχος τοῦ συνόλου τῆς ἐπὶ τοῦ στρώματος καταστροφῆς ἐπιχώσεως κατὰ τὸ Α ὄριον τῆς τομῆς ἐναντι τῶν χώρων Θ3 - Θ5 ἔφθανε μέχρι 90 ἐκ., πλησίον δὲ τοῦ Α τοίχου τῆς Οἰκίας Θ τὰ 60 ἐκ., ἐνῶ κατὰ τὸ κέντρον τῶν ἀνασκαφέντων τὸ 1975 δωματίων Θ5, Θ3 τὰ 30 - 40 ἐκ. (ΠΑΕ 1975).

Τὰ ἐκ τοῦ σκληροῦ μαύρου στρώματος ὅστρακα ἀντιπροσωπεύουν καὶ ἐνταῦθα ὅλας τὰς ἐποχὰς καταλήψεως τοῦ λόφου, ἀλλ' ἐδῶ τὰ ρωμαϊκὰ ἦσαν ὀλίγα, ἐπεκράτουν δὲ μεταξὺ τῶν μινωικῶν τὰ ΠΜ καὶ δὴ τὰ ΠΜ Πα. Τὰ ὀλίγα ἐκ τοῦ καθαρισμού τῶν λίθων ὅστρακα ἦσαν σχεδὸν ἀμιγῶς ΠΜ Πα. Ἐκ τοῦ σκληροῦ στρώματος θεμελιώσεως τοῦ κτισματος Ξ προέρχεται τὸ ἄνω τμήμα πρόχου τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας εὐρεθὲν ὑπὸ τὴν Δ παρεῖαν τοῦ τοίχου ἀκριβῶς ἐναντι τοῦ μεσοτοίχου τῶν δωματίων Θ2 - Θ3, ἐντὸς τοῦ στρώματος θεμελιώσεως τοῦ τοίχου. Ἄν καὶ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τούτου («Myrtos ware» κατὰ τὸν Warren) ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰς δύο ἐποχὰς τοῦ Μύρτου (ΠΜ Πα - ΠΜ Πβ), ἐνταῦθα εἶναι προτιμότερα ἢ χρονολόγησις εἰς τὴν ΠΜ Πα, ἐνεκα τῶν γενικωτέρων συνθηκῶν τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Βορείων Οἰκιῶν (πίν. 247α).

Περιοχὴ Λ

Ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὴν βόρειον παρυφὴν τῶν μπάζων Seager ἐπροχώρησεν ἀπὸ τοῦ βορείου λιθοστρώτου τῆς Οἰκίας Θ πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τοῦ εἰς ἀπόστασιν 8 μ. (ἀπὸ τῆς ΒΑ γωνίας τοῦ Θ1) εὕρισκομένου χαμηλοῦ ἐξάρματος τοῦ βράχου.

Τὰ ἐκ τοῦ χαλαροῦ καλλιεργημένου στρώματος, φθάνοντος μέχρι τῶν λίθων, καὶ τῶν μπάζων Seager ὅστρακα ἦσαν κυρίως ΠΜ (ρυθμὸς Κουμάσας, Βασιλικῆς, λευκὸς ρυθμὸς), ἐν οἷς καὶ ἀρκετὰ τεμάχια ἀγγείων μὲ τεφρὴν ἀνοικτόχρωμον ἐπιφάνειαν καὶ ὠραῖαν στίλβωσιν ἐπιφανείας: πρόκειται ἴσως περὶ α) ἐνὸς μεγάλου ἀγγείου (ἀμφορέως;) καὶ β) δίσκου ἢ πώματος διαμ.

περ. 20 ἐκ. Συνελέγη ἐπίσης λύχνος ΠΜ σχεδὸν ἀκέραιος μὲ ἐπίπεδον πυθμένα καὶ τρία ἐξάρματα-ποδάρια. Εἶναι ἐκ ροδίνου ἀμμόδους πηλοῦ καὶ φέρει ἀραιὸν ἐπίχρισμα ρόδινον μὲ ἐλαφρὰν στίλβωσιν. Ὁ ἐπίπεδος πυθμὴν καὶ τὰ ποδάρια εἶναι μορφολογικὰ στοιχεῖα ἐνδεικτικὰ πρὸς χρονολόγησιν τοῦ λύχνου εἰς τὴν ΠΜ IIa (πίν. 247β). Συνελέγησαν ἐπίσης τεμάχια μεγάλων ἀγγείων μὲ διακόσμησιν καταλειβάδων. Πλὴν τῶν ΠΜ παρατηρήθησαν καὶ μεσαιωνικὰ ἢ νεώτερα ὄστρακα.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τῆς περιοχῆς Α. Τὸ Βόρειον Λιθόστρωτον συνεχίζεται δι' ἀραιότερων λίθων πρὸς Α, ὡς καὶ ὁ παρ' αὐτὸ τοῖχος, δὲν εἶναι ὅμως ἀκόμῃ σαφές, ἂν τὸ νέον τμήμα τοῦ τοίχου εἶναι πρᾶγματι τοῖχος ἢ ἀπλοῦς χαμηλὸς ἀναβαθμὸς τοῦ λιθοστρώτου.

Τὸ κτίσμα Α1 διασώζει σαφῶς δύο πλευράς, νοτίαν καὶ ἀνατολικὴν μετὰ τῆς ΝΑ γωνίας, ἀλλὰ πέραν τῶν εὐκρινῶν παρεῖναι τῶν πλευρῶν τούτων ὑπάρχει λιθόστρωτον ἀποτελοῦν ἐνιαίαν στρῶσιν μετὰ τῶν λίθων τῶν τοίχων. Οἱ τοῖχοι προφανῶς ἤρχιζον νὰ διακρίνονται εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον (πρβ. χῶρον 43, ἀνωτέρω).

Φαίνεται ὅτι τὸ λιθόστρωτον τοῦτο ἀπετέλει ὑπόστρωμα θεμελιώσεως τόσον τῶν τοίχων τοῦ Α1 ὅσον καὶ τῶν πλακῶν τοῦ πλακοστρώτου Α2.

Τὸ πλακοστρωτον Α2 ἀποτελεῖται ἀπὸ ὠραίας σχιστολιθικὰς πλάκας καὶ φαίνεται συνεχιζόμενον πρὸς Ν ὑπὸ τὰ μέχρι τῆς ἐπιφανείας του φθάνοντα μπάζα Seager. Τὸ πλακοστρωτον τοῦτο εὐρεθὲν ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ Seager εἰς οὐδεμίαν τῶν ἐκθέσεών του ἀναφέρεται.

Ἐντὸς τοῦ κτίσματος Α1, κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν καὶ κατὰ μῆκος τῆς Ν πλευρᾶς σώζεται τμήμα κεκονιαμένου δαπέδου, τὸ πρῶτον ἀσφαλῶς πιστοποιούμενον δάπεδον εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Βορείων Οἰκιῶν.

Τὸ δάπεδον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ σκληρῶν χωμάτων μὲ πρόσμειξιν θαλασσίων χαλίκων. Τὸ κονίαμα τῆς ἐπιφανείας εἶναι ἐκ λευκῶν χωμάτων.

Κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ Α1 ὑπῆρχον ὀλίγα σκληρὰ χρώματα, τὰ ἐκ τῶν ὁποίων ὄστρακα ἐφαίνοντο ΠΜ IIa. Πρὸς καλῦτερον ἔλεγχον τῆς ἡλικίας τοῦ κτίσματος ἐγένετο μικρὰ δοκιμὴ ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τοῦ κεκονιαμένου δαπέδου μέχρι βάθους 30 - 45 ἐκ. Τὸ ἀνώτερον στρώμα, πάχους περ. 20 ἐκ. ἀποτελεῖτο ἐκ σκληρῶν χωμάτων μὲ μικρὰν ἀνάμειξιν χαλίκων καὶ ἀπετέλει τὸ ὑλικὸν τοῦ δαπέδου. Τὸ κατώτερον στρώμα ἐφαίνετο στρώμα καταστροφῆς ἀρχαιοτέρου κτίσματος, τοῦ ὁποίου μία πλᾶξ καὶ δύο ἢ τρεῖς λίθοι φαίνονται εὐρισκόμενοι *in situ*. Ἡ διάκρισις τῶν δύο στρωμάτων δὲν ἦτο πολὺ σαφής.

Ὅστρακα ὑπῆρχον ὀλίγα καθ' ὅλον τὸ βάθος, ἐνῶ εἰς τὸ βαθύτερον τμήμα ὑπῆρχον καὶ ὀψιανοὶ καὶ τεμάχια ὀστέων ζώων. Εἰς τὸ ἀνώτερον στρώμα ὑπῆρχον οἱ χαρακτηριστικοὶ ρυθμοὶ Κουμάσας καὶ Βασιλικῆς ἐνῶ τὰ τοῦ κατωτέρου στρώματος, λίαν κακῆς διατηρήσεως, ἐφαίνοντο πρῶιμώτερα, ὥστε

φαίνεται πιθανὴ ἡ χρονολόγησις τοῦ κτίσματος Λ1 εἰς τὴν περίοδον Βασιλικῆς, τοῦ δὲ ὑπ' αὐτὸ ἀρχαιότερου κτίσματος εἰς τὴν περίοδον Κουμάσας.

Οἰκία Θ

Εἰς τὴν Οἰκίαν Θ ἐγένοντο μικραὶ ἐργασίαι πρὸς καλυτέραν διάκρισιν τῶν σωζομένων θεμελίων τῶν τοίχων, οἵτινες συνεχέοντο εἰς τὸ δωμάτιον Θ5 μετὰ τῶν λίθων τοῦ στρώματος καταστροφῆς, καὶ πρὸς καλύτερον ἑλεγχον τῆς χρονολογίας.

Εἰς τὸ δωμάτιον Θ5 ὑπῆρχον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐπιφανειακοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν λίθων σκληροῦ μαύρου στρώματος, συνολικοῦ πάχους 20 - 40 ἐκ., δύο συσσωρεύσεις λίθων, μία κατὰ τὸ κέντρον τῆς Ν πλευρᾶς (περίπου 2×1 μ.) καὶ μία κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν, ἐνῶ περὶ τοῦ Β τοίχου δὲν ἦτο ἀκόμη σαφές, ἂν ἦτο πράγματι τοῦχος ἢ ὑλικὸν καταστροφῆς (πίν. 246, παρένθ. πίν. ΙΓ': σχέδιον πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ δωμ. Θ5).

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων ἤρξαν νὰ ἐμφανίζωνται πολλὰ ὀστρακα μικρῶν καὶ μεγάλων ἀγγείων, κυρίως εἰς τὸ Α τμήμα τοῦ δωματίου. Τὰ ὀστρακα τῶν οἰκιακῶν σκευῶν εἶναι ἀπὸ εὐθρυπτον πηλὸν ἐρυθρωπὸν ἢ καστανὸν καὶ ἡ διατήρησις των κακὴ. Ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν ρυθμῶν ὑπῆρχον καὶ τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας καὶ τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς, ὡς καὶ ἐλάχιστα ἀδιακόσμητα τεφρά. Ἡ συνύπαρξις τῶν δύο ρυθμῶν (Κουμάσας-Βασιλικῆς) παρατηρήθη εἰς τὰ εὐθὺς ὑπὸ τοὺς λίθους χώματα καὶ μέχρι βάθους 20 ἐκ. εἰς τὸ ὑποκείμενον τῶν μεγαλυτέρων λίθων στρώμα, τὸ ὅποῖον ἀπετελεῖτο ἐκ μικρῶν λίθων καὶ σκληρῶν χωμάτων ροδολεύκων. Ἐπειδὴ δὲν παρατηρήθη σαφὲς δάπεδον εἶναι δυνατόν τὸ στρώμα τοῦτο νὰ ἀποτελῇ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου. Τὰ ἐντὸς τοῦ υποστρώματος τοῦτου ὀστρακα ἦσαν κυρίως ΠΜ Ια, ὑπῆρχε ὅμως καὶ ἐν τοῦ καλοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς καὶ ἕτερον καστανὸν ἐστιλβωμένον, προφανῶς καὶ τοῦτο τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ. Εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ στρώματος εὐρέθησαν ὀψιανοὶ καὶ ὀστᾶ ζῶων.

Τ' ἀνωτέρω στοιχεῖα — ἦτοι ἡ παρουσία ρυθμοῦ Βασιλικῆς, εἰς ΠΜ Ια ὀρίζοντα — φαίνονται ἀντίθετα τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἐκ τῶν νέων ἀνασκαφῶν ἐν Βασιλικῇ, καθ' ἃς δὲν παρατηρήθη τοιαύτη συνύπαρξις εἰ μὴ μόνον εἰς ὁμάδας τοῦ ΠΜ Ιβ χρονικοῦ ὀρίζοντος. Συμφωνοῦν ἐν τούτοις τ' ἀνωτέρω νέα στοιχεῖα μὲ τὴν παλαιὰν χρονολόγησιν τοῦ Seager, κατὰ τὸν ὅποιον τὰ πρῶτα κηλιδωτὰ ἐμφανίζονται ἤδη εἰς τὴν ΠΜ Ια (ιδὲ Βασιλικὴ Ι, 25 - 27).

Ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω ἀρχαιολογικὸν στρώμα καὶ εἰς βάθος 25 ἐκ. ὑπὸ τὴν ἐπιφανείαν τοῦ Ν τοίχου εὐρέθη, καθ' ἣλην τὴν Α πλευράν τοῦ δωματίου Θ5 στρώμα συμπαγὲς ἀλλὰ σκαπτόμενον εὐκόλως ἐξ ἀμμωδῶν χωμάτων καὶ χαλίκων μικρῶν καὶ μεγάλων (μέχρι μεγέθους γρόνθου καὶ μεγαλυτέρων, οἱ πλεῖστοι μεγέθους ἀμυγδάλου ἢ καρύου), τὸ ὅποιον ἐθωρήσαμεν ὑπόστρωμα δαπέδου

κατεσκευασμένου δι' ἄμμου καὶ χαλίκων τῆς ποταμιᾶς. Δοκιμὴ εἰς τὸ Δ τμήμα τοῦ δωματίου ἔδειξεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ τὸ αὐτὸ στρώμα ἀλλὰ τὰ ἀμμόδη χρώματα ἦσαν κιτρινωπὰ καὶ τὰ χαλίκια ὀλιγώτερα. Τὸ διαπιστωθὲν πάχος τοῦ στρώματος χαλίκων εἰς τὸ Α τμήμα τοῦ δωματίου ἦτο περ. 30 ἐκ.

Τὸ βάθος τοῦ στρώματος τῶν χαλίκων εἰς τὸ Α τμήμα τοῦ δωματίου δὲν εὑρέθη (μέχρι βάθους περ. 30 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βορείου τοίχου). Δοκιμὴ εἰς τὴν Α πλευρὰν τοῦ δωμ. Θ3 ἔδειξεν ὅτι τὸ αὐτὸ στρώμα συνεχίζεται καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τὸ καθαυτὸ ἀρχαιολογικόν. Ὑπενθυμίζω ὅτι ὅμοιον στρώμα ἀμμοδῶν χωμάτων καὶ χαλίκων εὑρέθη καὶ πέραξ τῆς κεντρικῆς «ἀντηρίδος» τοῦ κτίσματος Π εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἐπίπεδον τῶν λίθων τῆς «ἀντηρίδος» (ιδεῖ ἀνωτέρω). Ἡ πλήρης ἀπουσία ὀστράκων ἐξ ὅλων τῶν σημείων, ἐνθα ἐπιστοποιήθη τὸ στρώμα τοῦ «ποταμίου» ἀμμοχάλικου, καθιστᾷ λίαν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ φυσικοῦ στρώματος, τμήματος παλαιᾶς ἀκτῆς ἢ ποταμιᾶς, μεταξὺ τῶν στρωμάτων τοῦ καθαρωτέρου λευκοῦ κούσκουρα, ὁ ὁποῖος περιέχει ἀραιότερους καὶ μεγαλυτέρους χάλικας σκληροῦ ἄσβεστολίθου· τοιαῦτα χαλικοπαγῇ πετρώματα — πάχους ἐνίοτε πολλῶν μέτρων — εἶναι κοινὰ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην¹.

Εἰς τὸ δωμ. Θ3 δὲν ὑπῆρχον ὑπολείμματα τοῦ στρώματος καταστροφῆς μετὰ τοὺς λίθους ἀλλ' ἐφάνετο — εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον σχεδὸν μετὰ τὸν Β καὶ ὀλίγα ἐκ. χαμηλότερον τοῦ Ν τοίχου — στρώμα σκληρῶν ροδολεύκων χωμάτων, τὸ ὅποῖον ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν στρώματος θεμελιώσεως (τοίχων καὶ δαπέδου), ἀλλ' οὐδαμοῦ διέσφαιε λείψανα ἐπιφανείας δαπέδου.

Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου ἐγένετο τομὴ βάθους κατὰ μῆκος τοῦ Α τοίχου καὶ τοῦ Α τμήματος τοῦ Ν, ὅπου ἦτο βέβαιον ὅτι ὑπῆρχεν ἀδιατάρακτος ἀρχαιολογικὴ ἐπίχωσις, ὡς ὑπεδεικνύετο ἐκ τῆς προηγηθείσης ἐργασίας εἰς τὸ Θ3 καὶ παλαιότερον εἰς τὰ Θ2 - Θ1. Πράγματι κατὰ τὴν Α πλευρὰν τῶν δωμάτων τῆς Οἰκίας Θ λόγῳ τῆς πρὸς Β κλίσεως τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐφ' οὗ εἶναι θεμελιωμένη ἡ οἰκία, ἡ ἐπίχωσις θεμελιώσεως εἶναι μεγαλυτέρα, φθάνουσα μέχρι βάθους 70 ἐκ. ἀπὸ τῆς σωζομένης ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ μέχρις 90 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (πρβ. ΠΑΕ 1972, 304 - 305). Ἡ τομὴ ἐπροχώρησε μέχρι βάθους 40 ἐκ. (ἀπολύτου ἢ περ. 50 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ν τοίχου). Ἡ ἐπίχωσις καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ βάθος ἦτο ἐνιαία, ἀποτελουμένη ἀπὸ σχετικῶς σκληρὰ ρόδινα χρώματα, ἀραιοὺς λίθους, ὀλίγα ὄστρακα, ὀλίγα μικρὰ τεμάχια ὀστέων ζώων καὶ ὀλίγους ὀψιανούς. Εἰς βάθος 40 - 45 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ν τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 70 ἐκ. ἀπὸ τῆς ΝΑ γωνίας εὑρέθη τὸ ἄνω τμήμα σχετικῶς μεγάλης πρὸχου τοῦ αὐτοῦ τύπου ὡς ἡ πρὸχους ἐκ τοῦ στρώματος θεμελιώσεως τοῦ κτίσματος Ξ (ιδεῖ ἀνωτέρω). Τὸ παρὸν παράδειγμα εἶναι ἐκ πηλοῦ ροδοτέφρου, ἀδιακόσμητον, καὶ φέρει

1. Πρβ. προσθήκην, σ. 459.

ἀραιὸν ἀμαυρὸν ἐπίχρισμα, τεφρόν, μὲ ἐλαφρὰν κηλίδωσιν-κάπνισμα κατὰ τόπους. Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ὀστράκων τοῦ αὐτοῦ στρώματος (λίαν κακῆς διατηρήσεως) ἐπεκράτει ὁ ρυθμὸς Κουμάσας, ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐν τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς.

Ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω ἀρχαιολογικὸν στῶμα — τὸ ὅποῖον βεβαίως εἶναι στῶμα θεμελιώσεως καὶ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου — εὐρέθη, ὡς ἤδη ἐσημειώθη ἀνωτέρω, τὸ στῶμα τῆς ἄμμου καὶ τῶν «ποταμίων» χαλίκων.

Εἰς τὴν ΒΑ γωνίαν τοῦ δωματίου τὸ ἀρχαιολογικὸν στῶμα ἦτο κατὰ τι βαθύτερον ἢ κατὰ τὴν λοιπὴν τομὴν (50 - 60 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων ἢ περ. 65 - 70 ἐκ. ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους). Τὰ ὀστρακὰ ἦσαν καθ' ὅλον τὸ βάθος πρῶιμα ΠΜ, ἄνευ ἄλλης παρουσίας τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς. Ὑπῆρχον ὅμως μετὰ τῶν τοῦ ρυθμοῦ Κουμάσας καὶ τινα ἐκ καθαροῦ πηλοῦ μετὰ ἐπιχρίσματος καστανοῦ καὶ ἐρυθροῦ κατὰ τόπους, δυνάμενα νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀνήκοντα εἰς κατηγορίαν ἀμέσως προηγουμένην τοῦ ρυθμοῦ Βασιλικῆς. Ἐνδιαφέρον εἶναι ἐν ὀστρακον (κάτω τμήμα λαίμου καὶ προχοῆς) μὲ ἀμαυρὸν σκοτεινὸν ἐπίχρισμα καὶ λευκὴν ταινίαν, ἀπὸ ἀγγεῖον καλῆς τεχνικῆς, τὸ ὅποῖον δεικνύει παρουσίαν πρῶιμου λευκοῦ ρυθμοῦ ἐντὸς ΠΜ Πα ὀρίζοντος («λευκὸς ρυθμὸς Κουμάσας»).

Εἰς τὸ βαθύτερον τμήμα τῆς ἐπιχώσεως παρατηρήθησαν καὶ τρίμματα τινα ἀθρόα κατὰ δὲ τὴν ΒΑ γωνίαν καὶ ἀριετοὶ ὀψιανοί.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Περὶ τῶν οἰκοδομικῶν ὕλικῶν θαλασσίας προελεύσεως. Ἡ καλυτέρα γνώσις τῆς γεωλογίας τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Ἱεραπέτρας ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ χρησιμοποιηθέντα εἰς Βασιλικὴν οἰκοδομικὰ ὕλικα θαλασσίας προελεύσεως δὲν μετεφέροντο ὡπασδήποτε ἐκ τῶν ἀκτῶν, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ εἰς πλησιεστέρας θέσεις, λόγῳ τῶν σημαντικῶν γεωλογικῶν ἀνακατατάξεων τῆς περιοχῆς. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς Μύρτος-Φοῦρνον Κορυφή, ἐνῷ ὁ λόφος ὅπου ὁ οἰκισμὸς Μύρτος-Πύργος ἀποτελεῖται ἀπὸ θαλασσίας προελεύσεως γεωλογικὰ στρώματα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Α. ΖΩΗΣ

Διόρθώσεις:

Εἰς τὸ κείμενον, ὅπου ἀναφέρεται πίν. 246, ἀνάγν. πίν. 245 καὶ ὅπου πίν. 247, ἀνάγν. πίν. 246.

Το οικόπεδο Μαθιουδάκη βρίσκεται στη συνοικία Καστέλλι τῆς πόλης τῶν Χανιῶν καὶ ἀνήκει στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀνακτορικῆς ἐγκατάστασης τῆς μινωικῆς Κυδωνίας. Στὰ 1972 διενεργήθηκε σ' αὐτὸ δοκιμαστικὴ ἔρευνα (βλ. ΑΔ 28, 1973, Χρον., ὑπὸ ἐκδοσὴ). ἀνοίχτηκαν 4 τάφροι ποὺ ἔδωσαν λείψανα διαφόρων φάσεων τῆς μινωικῆς ἐποχῆς, καθὼς κι ἓνα παράξενο στρῶμα καθαρῆς ἐλαφρόπετρας, ποὺ ἀπλωνόταν σ' ὁλόκληρη τὴν τάφρο 3 καὶ στὴ Β γωνιά τῆς 1, προχωροῦσε δὲ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν τάφρων. Ἀφαιρέθηκε μόνον τὸ τμήμα τῆς 1, ἐνῶ αὐτὸ τῆς 3 καλύφτηκε μὲ πλαστικὸ καὶ ἄμμο γιὰ συστηματικὴ ἔρευνα μετὰ τὴν ἐξαγορὰ τοῦ οἰκοπέδου.

Στὴ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ 1976 πῆραν μέρος ὡς ὑπεύθυνοι οἱ ἀρχαιολόγοι κυρία Μ. Ἀνδρεαδάκη-Βλαζάκη, δ. Χ. Γεωργίου Δρ., καὶ δ. Στ. Μαρκουλάκη, ἐνῶ ἀρχιτεχνίτης ἦταν ὁ ἐξαιρετικὰ ἔμπειρος κ. Σπύρος Βασιλάκης.

Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίστηκε ν' ἀποκαλύψει ὁλόκληρο τὸ στρῶμα τῆς ἐλαφρόπετρας καθὼς καὶ νὰ ἐρευνήσῃ βαθύτερα τὴν τάφρο 1.

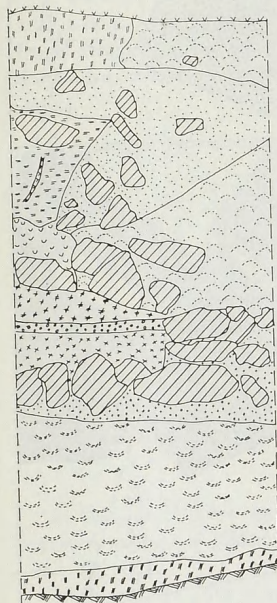
Ἀρχικὰ κατέβηκε ὁ διαχωριστικὸς διάδρομος τῶν τάφρων 1 καὶ 3 (διαστάσεων 0.60×1.70 μ.), μέχρις ὅτου σὲ βάθος 1.32/1.38 φανερώθηκε ἡ ἐλαφρόπετρα. Στὴ συνέχεια ἐρευνήθηκε ἐνιαῖα τὸ στρῶμα τῆς ἐλαφρόπετρας καί, ἀφοῦ ἐξακριβώθηκε ὅτι ἀπλωνόταν σ' ὅλη τὴν ἔκταση ἐνὸς δωματίου, ἀποφασίστηκε ἡ προέκταση τῆς ἀνασκαφῆς γιὰ νὰ βρεθοῦν καὶ οἱ 4 τοῖχοι τοῦ. Πρὸς τοῦτο, ἀφοῦ τετραγωνίστηκε ὅλο τὸ οἰκόπεδο μὲ κἀνναβο (μὲ προσανατολισμὸ ἀκριβῶς πρὸς Β, κάθε τετράγωνο = 10 μ.) σκάφτηκε χῶρος ΑΒΓΓ' (τάφρος 5) γύρω ἀπὸ τὶς τάφρους 1 καὶ 3, ποὺ τελικὰ ἔφερε στὸ φῶς ὅλο τὸ δωμάτιο.

Ἡ κεραμεικὴ ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν ἀνασκαφικὴ ἐργασία παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία¹.

Τὸ ἐπιφανειακὸ στρῶμα περιεῖχε κυρίως ὄστρακα ΥΜ IIIB καὶ Α, μερικὰ Γ, καθὼς καὶ λίγα γεωμετρικὰ καὶ ΜΜ III/ΥΜ I (εἰκ. 1). Ἀπὸ τὸ στρῶμα αὐτὸ

1. Μιὰ πολὺ μικρὴ ἔρευνα στὸ Α τμήμα τοῦ οἰκοπέδου, ὅπου ὑπάρχουν ἐρείπια βενετσιάνικου μεγάρου, μᾶς ἔδειξε ὅτι αὐτὸ ἔχει θεμελιωθεῖ πάνω σ' ἐπίχωση ἐλληνιστικῶν, κλασικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων (βάθος 0.52 μ.).

ἄρχιζαν καὶ δυὸ λάκκοι μὲ λεπτὸ χῶμα καὶ πολλὰς πέτρες. Ὁ λάκκος Β (βάθος 0.50 μέχρι 0.93 μ.) περιεῖχε ὄστρακα, κυρίως ΥΜ ΙΙΒ, καμένες πλίνθους καὶ ἔντονα ἔχνη φωτιᾶς. Ὁ λάκκος Γ, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ βάθος 0.50 μέ-

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

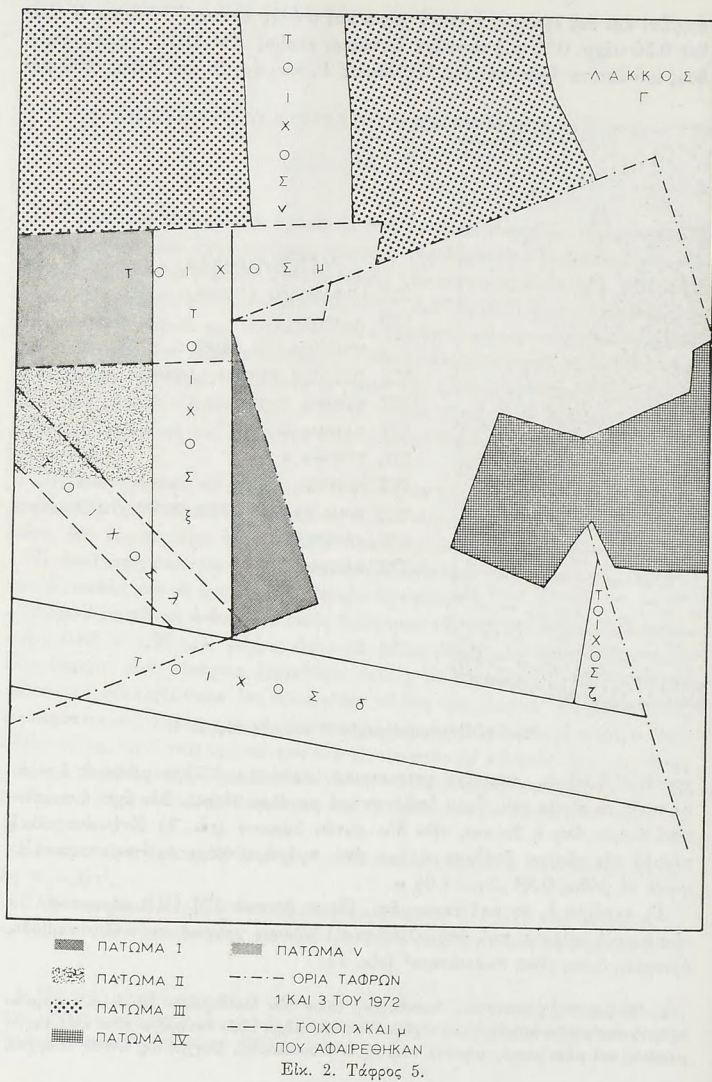
- ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΟ ΣΤΡΩΜΑ
- ΛΑΚΚΟΣ Γ
- ΜΠΑΣΩΜΑ ΣΤΟ ΛΑΚΚΟ Γ
- ΣΤΡΩΜΑ 1 (ΖΕΜΠΙΛΙ 1-3)
- ΚΙΤΡΙΝΟΣ ΠΗΛΟΣ
- ΠΑΤΩΜΑ ΙΙΙ
- ΣΤΡΩΜΑ 2
- ΠΕΤΡΕΣ
- ΧΩΜΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΠΕΤΡΕΣ ΤΟΥ ΤΟΙΧΟΥ Ο
- ΛΑΚΚΟΣ Δ
- ΣΤΡΩΜΑ 5

Εικ. 1. Στρωματογραφία Β πλευρᾶς τάφρου 5.

χρι 1.53/1.63 μ., περιεῖχε γεωμετρικά, καθὼς καὶ λίγα μινωικά ὄστρακα πρὸς τὸ τέρμα του, ὅπου ὑπῆρχαν καὶ μεγάλες πέτρες. Δὲν ἔχει ἀποκαλυφτεῖ ἀκόμα ὅλη ἡ ἔκταση τῶν δύο αὐτῶν λάκκων (εἰκ. 2). Στὴν ἀνατολική πλευρὰ τῆς τάφρου βρέθηκε τμήμα ἀπὸ πρόχειρο τούρκικο ἀποχετευτικὸ ἄγωγὸ σὲ βάθος 0.88 μέχρι 1.04 μ.

Τὸ στρώμα 1, ἂν καὶ παραγμένο, ἔδωσε βασικά ΥΜ ΙΙΒ κεραμεικῇ· τὰ οἰκοδομικά λείψανα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἀνήκουν χρονικὰ στὴν ἴδια περίοδο, ὀρισμένα ὅμως εἶναι παλαιότερα¹ (εἰκ. 1):

1. Ἡ ἀκριβὴς χρονολογικὴ τοποθέτηση ὅλων τῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων παραμένει πρὸς τὸ παρὸν μόνο πιθανή, γιατί ὁ χῶρος ποὺ ἔχει μέχρι τώρα ἀνασκαφεῖ εἶναι πολὺ περιορισμένος καὶ μόνο μικρὰ τμήματά τους ἔχουν ἀποκαλυφτεῖ. Συγχρόνως, ἐπειδὴ ὑπάρχουν

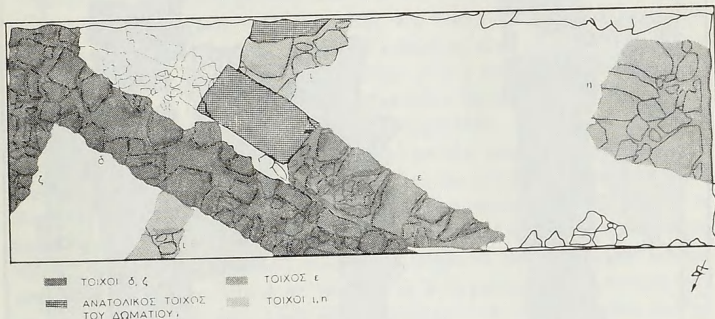

1. Τμήματα πατωμάτων (εἰκ. 2).

α. Πάτωμα II, στο δυτ. τμήμα του χώρου· από πατημένο κιτρινωπό πηλόχωμα (βάθος 1.31/1.33 μ.) τῆς ΥΜ I περιόδου.

β. Πάτωμα III, στο Β τμήμα του χώρου ΒΑ του II· χαλικιόστρωτο (βάθος 1.28/1.38 μ.) τῆς ΥΜ IIIA ἢ ΥΜ IIIB1 περιόδου. Πάνω σ' αὐτὸ παρατηρήθηκαν ἔντονα ἔχνη φωτιᾶς. Δυὸ μικρὲς κοιλότητες, στὸ Α καὶ Δ τμήμα του ἀντίστοιχα, πιθανὸν ν' ἀποτελοῦσαν ὑποδοχὲς ξύλινων δοκαριῶν (εἰκ. 1, πίν. 246α).

Εἰκ. 3. Τάφος 1.

γ. Πάτωμα V, πάνω ἀπὸ τὸ Β τμήμα τοῦ II· ἀπὸ κοκκινοκάστανου καὶ κιτρινωπὸ πηλόχωμα (βάθος 1.25 μ.). Ἡ χρονολόγησή του εἶναι ἀμφίβολη. Ὡς ΥΜ IIIA.

δ. Πάτωμα IV, στὸ Α τμήμα τοῦ χώρου· ἀπὸ πατημένο κιτρινωπὸ καὶ καστανὸ πηλόχωμα μὲ ἔχνη φωτιᾶς (βάθος 1.25 μ.). Ἀνήκει στὴν ΥΜ IIIB περίοδο.

ε. Πάτωμα I, δυτικὰ τοῦ IV· ἀπὸ πατημένο σκουρὸ κοκκινωπὸ πηλόχωμα μὲ ἔντονα ἔχνη φωτιᾶς (βάθος 1.19 μ.) τῆς ΥΜ IIIB περιόδου, λίγο μεταγενέστερο τοῦ IV.

2. Θεμέλια τοίχων (εἰκ. 2).

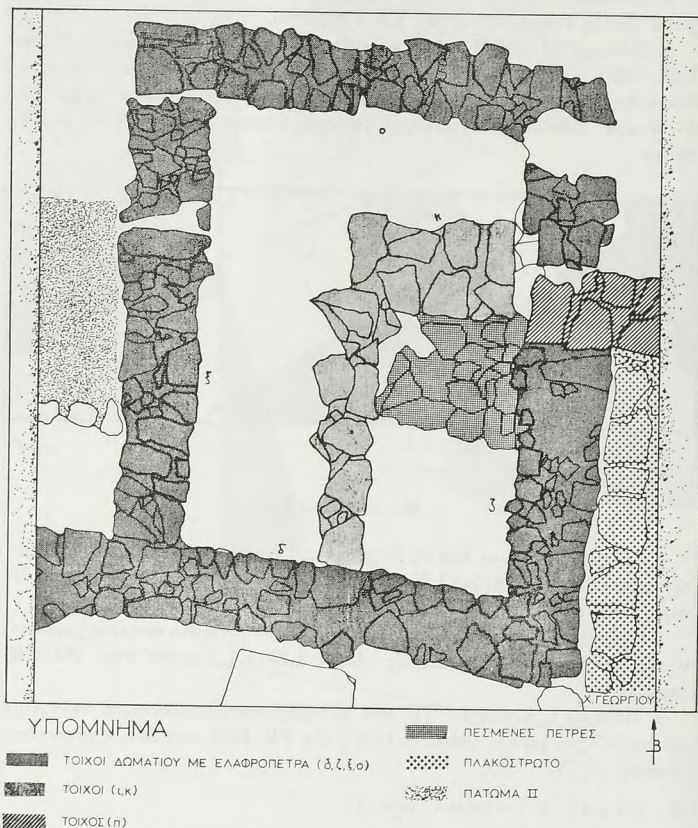
Τοῖχος λ = 0.74/0.96 (ΥΜ IIIB).

Τοῖχος μ = 0.56/0.65 (ΥΜ IIIA/B).

Τοῖχος ν = 0.81 (ΥΜ IIIB).

ἀλλεπάλληλες οἰκιστικὲς φάσεις πού ἡ μιὰ ἔχει ἀφήσει ἐλάχιστα ἔχνη ἀπὸ τὴν προηγούμενη, τὰ λίγα στοιχεῖα, πού ἔχουμε μέχρι στιγμῆς στὰ χέρια μας, δὲν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ βγάλουμε ἀπόλυτα συμπεράσματα.

Τοῖχος ξ (ἀνώτερο τμήμα) = βάθος 0.88/0.93 μ. (ΥΜ ΙΙΒ).
Βάση πεσσοῦ τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου.

Είχ. 4. Καστέλλι Χανίων. Τὸ οἰκόπεδο Μαθιουδάκη.

3. Στρώμα ἀπὸ καθαρὴ στάχτη καὶ κάρβουνο.

Τμήμα του εἶχε βρεθεῖ καὶ τὸ 1972. "Ὅπως μέχρι τώρα ἔχει φανεῖ, περιβαλλόταν ἀπὸ τὶς 3 πλευρὲς ἀπὸ πρόχειρα λασπόχτιστα τοιχάρια (ἢ τέταρτη πλευρὰ παραμένει ἀκόμα ἀσκαφτῇ). Τὸ στρώμα αὐτὸ εἶχε διαστάσεις 1.70 ×

2.70 μ. και πατοῦσε πάνω σὲ σκληρὴ στρώση ἀπὸ κομμάτια ἀσβεστολίθου. Ἡ χρῆση τοῦ χώρου πρὸς τὸ παρὸν παραμένει ἄγνωστη, μὲ πιθανότητα νὰ εἶναι εἶδος μεγάλῃς ἐστίας (βάθος 0.70/0.90 μ. ὡς 1.10/1.18 μ.). Χρονολογεῖται στὴν ΥΜ ΠΙΒ περίοδο.

4. Ἀκριβῶς νότια ἀπὸ τὸ πάτωμα ΙΙ καὶ στὸ ἴδιο βάθος μὲ αὐτό, βρέθηκαν πεσμένα ἀνάποδα τρία ΥΜ Ι σκουτέλια καὶ δυὸ πώματα μινιατοῦρες. Ὁ χώρος αὐτός, ὅπου δὲν βρέθηκε καθαρὸ πάτωμα, χωρίζεται ἀπὸ τὸ ΙΙ μὲ πέτρες σὲ σειρὰ κάθετη πρὸς τὸν τοῖχο ξ, πὺλ ἴσως ἀποτελοῦν ἀπομεινάρια τοίχου (πίν. 246β).

Τὸ στρώμα 2 χαρακτηρίζεται ἀπὸ ΥΜ ΙΙΑ ἀλλὰ καὶ ΥΜ Ι κεραμεικὴ, καὶ ἀποτελοῦσε ἐπίχωση τοῦ στρώματος τῆς ἐλαφρόπετρας, πὺλ ἄρχιζε νὰ ξεχωρίζει ἀκριβῶς ἀπὸ κάτω (εἰκ. 1). Τὸ στρώμα αὐτό (στρώμα 3 τῆς ἀνασκαφῆς) — πᾶχος 15/20 ἐκ. — ἀπλωνόταν σ' ὅλη τὴν ἔκταση δωματίου μὲ διαστάσεις 2.30×1.30 μ. καὶ ἀκουμποῦσε πάνω σὲ πάτωμα ἀπὸ κίτρινο καὶ κόκκινο πηλόχωμα καὶ κατὰ τόπους ἀπὸ ἀσβεστόλιθο, πὺλ εἶχε δυὸ ἐπάλληλες στρώσεις μὲ μικρὴ χρονολογικὴ διαφορὰ μεταξὺ τους (πάτωμα VI = βάθος 1.46/1.58 καὶ VII = 1.50/1.64) (εἰκ. 4 καὶ πίν. 247α-β). Τὰ κομμάτια τῆς ἐλαφρόπετρας ἔχουν μέτριον μέγεθος καὶ στὸ κάτω μέρος τοῦ στρώματος ἦταν μικρά. Ἀνάμεσά τους ὑπῆρχε ἐλάχιστο χῶμα, λίγα ΥΜ ΙΑ ὄστρακα ἀπὸ σκεύη οἰκιακῆς χρήσεως, ἕνα χάλκινο καρφί, λίγο κάρβουνο καὶ τμῆμα ἀπὸ μεγάλο πέτρινο τριβεῖο. Εἶναι πιθανὸν τὰ ὄστρακα νὰ ὑπῆρχαν στὴν ἐλαφρόπετρα πρὶν ἀπὸ τὴ μεταφορὰ τῆς ἐδῶ, ἀφοῦ τὰ περισσότερα εἶναι στοργυλεμένα ἀπὸ τὸ νερό. Ἡ μεγάλῃ ποσότητα τῆς ἐλαφρόπετρας (γύρω στὰ 23 τσουβάλια) καθὼς καὶ ἡ κλίση τοῦ πατώματος $\Delta \rightarrow \text{A}$ ἴσως δηλώνουν ὅτι εἶχε συγκεντρωθεῖ γιὰ ἀποθήκευση καὶ ὅχι ὅτι εἶχε τοποθετηθεῖ γιὰ μόνωση στέγης (βλ. ΑΔ 28, 1973, Χρον.). Μέσα στὸ πάτωμα, στὸ δυτ. τμῆμα, σχηματιζόταν μικρὸς λάκκος ὅπου βρέθηκε βάση οἰκιακοῦ σκεύους *in situ* (εἰκ. 4). Οἱ 3 ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ δωματίου (δ,ξ,ο) προχωροῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ πάτωμα καὶ φαίνεται καθαρά ὅτι ἀνῆκουν σὲ παλιότερο δωμάτιο, πὺλ στὴ φάση αὕτῃ ἐπιδιορθώθηκε καὶ περιορίστηκε ἀπὸ Α ἀπὸ τὸν τοῖχο ξ. Μπροστὰ στοὺς ο καὶ ζ ἔχει τοποθετηθεῖ ἀπλὴ σειρὰ ἀπὸ πέτρες προφανῶς γιὰ νὰ στενέψουν τὸ δωμάτιο. Εἰσόδος στὸ δωμάτιο δὲν βρέθηκε. Πιθανὸν ὅμως 2 πλάκες πὺλ φαίνονται στὴ μέση περιπὺ τῆς ἀνατ. πλευρᾶς τοῦ τοίχου ξ νὰ ἀποτελοῦν τὰ λείψανα τοῦ κατωφλιοῦ πὺλ μεταγενέστερα σκεπάστηκε, ὅταν χτίστηκε τὸ ἀνώτερο τμῆμα τοῦ ξ (πίν. 248α). Ἡ μελλοντικὴ ἐρευνα τοῦ οἰκοπέδου θὰ μᾶς δώσει μιὰ σίγουρη ἀπάντηση γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ δωματίου αὐτοῦ. Μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ μελέτη τοῦ ὕλικου φάνηκε ὅτι ἐνῶ τὰ ὄστρακα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δωματίου (στρώμα 2) καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν τοίχων του εἶναι ΥΜ ΙΙΑ, τὰ ὄστρακα ἀνάμεσα στὴν ἐλαφρόπετρα καὶ μέσα στὸ πάτωμα εἶναι μόνο ΥΜ ΙΑ (στὴν κατώτερη μάλιστα στρώση τοῦ πατώματος καὶ ΜΜ ΙΙΙ), πράγμα πὺλ κάνει πιθανότερη τὴ χρονολόγηση τοῦ κτηρίου μέσα στὴν ΥΜ Ι ἐποχῇ.

Ἀνατολικά τοῦ τοίχου ζ καὶ στὸ ἴδιο ὕψος μ' αὐτόν, ἀποκαλύφθηκε τμήμα πλακοστρώτου ποὺ προχωρεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν τάφρο (εἰκ. 4, πίν. 248β). Ὁ τοῖχος π, κάθετος πρὸς τὸν ζ, φαίνεται νὰ τὸ ὀρίζει ἀπὸ Β. Ὁ χαρακτήρας τοῦ πλακοστρώτου θ' ἀποκαλυφτεῖ στὴ συνέχιση τῆς ἔρευνας. Ἰσως πρόκειται γι' αὐτὴν γειτονικοῦ κτίσματος.

Στὴ γωνία τῶν τοίχων ξ καὶ δ, σὲ βάθος 1.24 μ. φανερώθηκε στρώση ἀπὸ κοπανισμένο ἀσβεστολιθικὸ μίγμα μὲ τὴν ὁποία φαίνεται εἶχαν ἐπαλείψει τοὺς τοίχους στὰ σημεῖα ποὺ ἀκουμποῦσε ἡ ἐλαφρόπετρα. Σώζεται κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου ξ, ἔχει ὕψος 33 ἐκ., καὶ στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέρμα τῆς ἐξέχει λίγο πρὸς Α, σκεπάζοντας ἔτσι τμήμα τῆς ἐλαφρόπετρας (πίν. 248α).

Στὴ συνέχεια, ἡ ἀνασκαφὴ προχώρησε μόνο κάτω ἀπὸ τὸ δωμάτιο μὲ τὴν ἐλαφρόπετρα. Αὐτὸ ἦταν χτισμένο πάνω σὲ μεγάλο λάκκο (λάκκος Δ) γεμάτο ἀπὸ ὕστρακα τῆς MM IIIB/ΥΜ ΙΑ ἀλλὰ καὶ τῆς MM II περιόδου, ποὺ προχωρεῖ πρὸς Α κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο ζ (εἰκ. 1, πίν. 249α). Ἐνα λεπτὸ στρώμα ἀπὸ μαλακὸ χῶμα (στρώμα 5) τὸν χωρίζε ἀπὸ τὸν φυσικὸ βράχο ποὺ βρέθηκε σὲ βάθος 2.15/2.26 μ.

Στὸ Α τμήμα ὁ λάκκος διακοπτόταν ἀπὸ δύο τοίχους ποὺ γωνιάζουν (ι καὶ κ, ποὺ μέρος τους ἔχει καταστρέψει) (εἰκ. 4), καὶ περιέκλειναν χῶρο γεμάτο ἀπὸ λεπτὸ χῶμα (στρώμα 4) ποὺ παρουσίαζε ἔντονα ἔχνη φωτιᾶς καὶ περιεῖχε κομμάτια ἀπὸ διαλυμένες πλίνθους, κιτρινοπράσινο πηλὸ, ἀρκετὰ κομμάτια κονιάματος, καθαρὴ ἄμμο καὶ γύρω στὰ ἐβδομήντα ἀγγεῖα, κυρίως σκουτέλια (βάθος: 1.61 μέχρι 1.85) (πίν. 249β, 253 - 254α). Τὸ στρώμα αὐτὸ βαθύτερα περιεῖχε τὰ ἴδια ἀντικείμενα, ἀλλὰ ἔγινε πιὸ χαλαρὸ, ἀμμουδερό, καὶ σχημάτισε λάκκο Ε, ποὺ παράλληλα προχωροῦσε σὲ βάθος μέχρι τὸ τέρμα τοῦ λάκκου Δ (πίν. 254β). Ἀπὸ κάτω ὑπῆρχε κι ἐδῶ τὸ στρώμα 5 καὶ ὁ φυσικὸς βράχος. Πάτωμα στὸν παραπάνω χῶρο δὲν βρέθηκε.

Στὸ Β τμήμα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ στρώματος 4, φανερώθηκε σωρὸς ἀπὸ πεσμένες πέτρες, ὀρισμένες τῶν ὁποίων ἀφαιρέσαμε (εἰκ. 4, πίν. 250α - β). Φαίνεται ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχε πέτρινη κατασκευή, πιθανῶς κλιμακοστάσιο ποὺ γκρεμίστηκε κατὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ κτηρίου (γιατὶ βρέθηκαν πλάκες ποὺ ἴσως ν' ἀνήκουν στὰ σκαλοπάτια). Τόσο τὸ στρώμα 4, ὅσο καὶ ἡ συνέχειά του, ὁ λάκκος Ε, περιεῖχαν MM IIIB/ΥΜ ΙΑ κεραμική, προχωροῦν δὲ ἀκόμη πρὸς Α, κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο ζ.

Ἡ ἀνασκαφὴ προχώρησε σὲ βάθος καὶ στὴν τάφρο 1 τοῦ 1972, ὅπου τότε εἶχε ἐπισημανθεῖ πάτωμα ἀπὸ σπασμένα κονιάματα σὲ βάθος 1.58/1.60 (εἰκ. 3, πίν. 253α). Τὸ πάτωμα αὐτὸ ἀποκαλύφτηκε τώρα σ' ὅλη του τὴν ἑκταση (προχωρεῖ πρὸς Ν ἔξω ἀπὸ τὴν τάφρο) καὶ φαίνεται ὅτι ἀνήκει στὸ ἴδιο κτήριο μὲ τὸ δωμάτιο τῆς ἐλαφρόπετρας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο χωρίζεται μὲ τὸν τοῖχο δ¹. Πρὸς

1. Δὲν τοποθετεῖται στὴν ΥΜ IIIB περίοδο ὅπως ἀρχικὰ θεωρήθηκε (ΑΔ 28, 1973, Χρον. ὑπὸ ἔκδοσιν).

Δ τὸ πάτωμα σταματάει ἀπότομα· δὲν ὑπάρχουν ἔχνη τοίχου πού νά τὸ περιόριζε, ἐκτός ἀπὸ 2 - 3 πέτρες στὴ βόρεια τομὴ τῆς τάφρου. Ὁ ἀνατ. τοίχος τοῦ δωματίου δὲν εἶναι ἐξακριβωμένος, μᾶλλον ὅμως πρόκειται γιὰ τὸν μακρὺ τοῖχο τῆς τάφρου 4 πού εἰσχωρεῖ λίγο μέσα στὴν τάφρο 1 ἀπὸ Ν.

Ὁ τοίχος ε, παράλληλος τοῦ δ, πατεῖ πάνω στὸ πάτωμα καὶ φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ μεταγενέστερη ἐπισκευή (πίν. 251β). Τὸ πάτωμα εἶχε πάχος 3 - 4 ἐκ. καὶ τὸ ὑπόστρωμά του ἀποτελοῦνταν ἀπὸ βαθὺ καστανὸ πατημένο χῶμα μὲ μικρὲς πέτρες. Κάτω ἀπ' αὐτό (βάθος: 1.70 μ.) τὸ χῶμα περιεῖχε MM III/ΥΜ I κεραμεικὴ, καὶ ἀποκαλύφθηκε ἡ νότια συνέχεια τοῦ τοίχου ι. Στὸ χῶρο Δ τοῦ πατώματος, σὲ βάθος 1.65/1.74 μ. παρουσιάστηκε νέος τοίχος η, πού ὥσως ἔχει σχέση μὲ τοὺς ι καὶ κ (πίν. 252α). Στὰ βόρειά του, καὶ σὲ βάθος 1.76 μ., φάνηκαν ἐλάχιστα ἔχνη πατώματος ἀπὸ κιτρινωπὸ πηλόχωμα μὲ τέσσερα MM III/ΥΜ I κύπελα *in situ*, πεσμένα ἀνάποδα (πίν. 252β). Βαθύτερα (1.80 μ.) ἄρχισαν ν' ἀποκαλύπτονται πέτρες πού καταλαμβάνουν ὅλο τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς τάφρου καὶ ἡ ἔρευνα πρὸς τὸ παρὸν σταμάτησε ἐδῶ.

Ἀπὸ τὰ μικρὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἀξιολογότερα εἶναι: ἓνας σφραγιδόλιθος ἀπὸ σάρδιο μὲ ταλισμανικὴ παράσταση, μεγάλα κομμάτια τοιχογραφιῶν μὲ τρία χρώματα, λευκὴ ὕλη πού μᾶλλον πρόκειται γιὰ μίγμα ἄμμου καὶ ἀσβέστη γιὰ τὴν κατασκευὴ κονιάματος, καὶ τέσσερα κομμάτια ἀσβεστοκονιάματος πού ἦταν τοποθετημένα μέσα σὲ σκουτέλια ἀπὸ τὰ ὁποῖα πῆραν τὸ σχῆμα τους· ὅλα βρέθηκαν στὸ στρώμα 4 (πίν. 254γ - δ). Κατὰ τὸν καθαρισμὸ τῆς ἐπιφάνειας τοῦ τοίχου δ βρέθηκε κεφαλὴ ΥΜ III πῆλινου εἰδωλίου (πίν. 254ε).

Ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἀνασκαφῆς φτάνουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴν ΥΜ ΙΑ περίοδο, πυρκαϊὰ ἢ ἄλλη αἰτία (μὲ ἐπιφυλακτικότητά μπορούμε νά τὴν συνδέσουμε μὲ τὴν ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου τῆς Σαντορίνης) κατάστρεψε τὴν ἐγκατάσταση αὐτή. Καταστροφὴ κτηρίων ἀπὸ πυρκαϊὰ μέσα στὴν ΥΜ Ι περίοδο ἔχει σημειωθεῖ μέχρι σήμερα καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τοῦ Καστελλιοῦ (πλατεία Ἀγ. Αἰκατερίνης, οἰκὸπεδο στὸ δρόμο Κατρέ)¹.

Ἀμέσως μετὰ, πάνω στὰ λείψανα τῆς καταστροφῆς, ὑψώνεται ἓνα καινούριο κτήριο πού ὀρισμένοι τοῖχοι του ἀκολουθοῦν τὰ παλιότερα θεμέλια. Σ' αὐτὸ ἀνήκουν τὸ δωμάτιο μὲ τὴν ἐλαφρόπετρα καὶ τὸ δωμάτιο στὴν τάφρο 1. Νεώτεροι τοῖχοι καὶ πατώματα δείχνουν ὅτι ὁ χῶρος κατοικήθηκε συνεχῶς μέχρι τὸ τέλος τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου².

1. Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ - LOUIS GODART - J. P. OLIVIER, Γραμμικὴ Α στὸ μινωικὸ ἀρχεῖο τῶν Χανίων, 1976, σ. XIV, σημ. 8.

2. Ἀπὸ τὴν ΥΜ ΙΙ περίοδο ἔχουμε λίγα μόνο ὅστρακα δίχως κανένα οἰκοδομικὸ ἔχνη. Εἶναι πιθανὸ ἢ ΥΜ ΙΒ περίοδος νὰ καλύπτει οἰκοδομικὰ τὸ χρονικὸ διάστημα μέχρι τὴν ΥΜ ΙΙΙΑ στὴν περιοχὴ αὐτή, ἀφοῦ ἡ κεραμεικὴ (εἰσηγμένη ἀνακτορικὴ ἢ ντόπια) βρίσκεται σὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ στὶς ἀνασκαφὲς τῶν οἰκοπέδων καὶ τῆς πλατείας Ἀγ. Αἰκατερίνης.

Ἔχουμε πάντως ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ ὑστερότερη κατοίκηση (κεραμεικὴ ΥΜ ΠΠΓ, γεωμετρικὴ, ἐλληνιστικὴ) καὶ ὑπάρχει βάσιμη ἐλπίδα ὅτι ἡ συνέχεια τῆς ἔρευνας στὸ χωρὸ αὐτὸ θὰ βοηθήσει σημαντικὰ στὴ μελέτη καὶ τῶν ὑστερότερων αὐτῶν περιόδων ποὺ τόσο λίγο εἶναι γνωστὲς στὸ Καστέλλι.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΕΔΑΚΙΣ

33. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙᾶ ΠΥΛΟΥ

(Παρένθ. πίν. ΙΖ' καὶ πίν. 255-277)

Εἰσαγωγικά

Λόγω ἀδυναμίας συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν Κουκουνάρας (ὡς ἐκ τῆς μὴ ἐπιτευχθείσης ἀπαλλοτριώσεως τῆς ἐκτάσεως Γουβαλάρη ἑλλείπει σχετικῶν πιστώσεων) αἱ ἀνασκαφαὶ Πύλου συνεχίσθησαν εἰς τὸν ἐπιβλητικὸν λόφον τῆς Περιστεριᾶς (ΒΑ τῆς πόλεως τῆς Κυπαρισσίας), ἐνθα καὶ εἶχον διεξαχθῆ παλαιότερον αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Σπυρ. Ν. Μαρινάτου κατὰ τὰς ἀνασκαφικὰς περιόδους 1960 - 1962, 1964 - 65¹ (παρένθετος πίναξ ΙΖ').

Αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται εἰς τὴν μέχρι τότε ἐξ ἀρχαιολογικῆς ἐπόψεως terra incognita τῆς περιοχῆς τῆς Κυπαρισσίας διεξήχθησαν μὲ ποικίλας ἀντιδράσεις καὶ ἀφοῦ παρέστη ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπισθοῦν ποικίλαι ἄλλαι δυσκολίαι. Τὰ θαυμαστά ὅμως εὐρήματα τῶν τριῶν χρυσοφόρων τάφων ἑδικαίωσαν τὸν ἀνασκαφέα, ὅστις προῆλθεν εἰς ποικίλα συμπεράσματα διὰ τὴν προμυκηναϊκὴν καὶ τὴν μυκηναϊκὴν κατοίκησιν τῆς περιοχῆς εἰς αὐτὸ τὸ στρατηγικώτατον σημεῖον τὸ ὑπερκείμενον τοῦ Τριφυλιακοῦ - Ἀρκαδικοῦ Αὐλῶνος, τῆς φυσικῆς ἐκείνης ὑδατίνης ὁδοῦ συνδέσεως τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου μὲ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀρκαδίας.

Συγχρόνως διὰ τῶν σημειωθέντων εὐρημάτων τῶν ἐτῶν 1960 - 65 εἶχεν ἐμφανισθῆ ἀνάγλυφος ὁ πλοῦτος καὶ εἶχε διαπιστωθῆ ἀπολύτως ἡ σημασία τῆς Περιστεριᾶς, ἡ ὁποία ὡς θέσις, μαρτυρεῖ τὴν ὁμαλὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς προμυκηναϊκῆς (μεσοελλαδικῆς) ἐποχῆς εἰς τὴν πρωτομυκηναϊκὴν περίοδον.

Ἄλλη διαπίστωσις, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Μαρινάτου, τεκμηριωθείσα ἔτι πλέον διὰ τῶν νέων ἀνασκαφῶν, ἦτο τὸ γεγονός ὅτι ἡ θέσις τῆς Περιστεριᾶς (λόφος ἐν ταύτῳ μὲ οἰκισμὸν καὶ νεκροταφεῖον) ὑπῆρξε

1. SP. MARINATOS, Nestor, 5 November 1960, 116· ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Ἀνασκαφαὶ Πύλου, ΠΑΕ 1960, 206 - 209, πίν. 158β - 161· ΠΑΕ 1961, 169 - 174, πίν. 126 - 134· ΠΑΕ 1962, 90 - 98, πίν. 94 - 102· ΠΑΕ 1964, 92 - 95, πίν. 86, 96 - 98· ΠΑΕ 1965, 109 - 120, πίν. 122 - 144· EM. VERMEULE, New Excavations in Western Greece, Boston University Graduate Journal, τ. IX, Ἀρ. 4 (April 1961), 119 - 127· SP. MARINATOS, A Gold Treasure from the Realm of Nestor, ILN, December 4, 1965, A.S. ἀρ. 22 - 2238, 32 - 33.

τὸ πλουσιώτερον κέντρον τῆς Δυτ. Πελοποννήσου κατὰ τὴν πρώτην μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι ἦτο τὸ πάρισον τῶν Μυκηναίων διὰ τὴν Δυτ. Πελοπόννησον¹. Ἡ τελευταία αὕτη διαπίστωσις ὑπῆρξεν ἰδίᾳ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπαναληφθεισῶν ἀνασκαφῶν (1976, 1977). Ἡ διαπίστωσις αὕτη οὐχὶ ἀπλῶς ἀνευρέθη, ἀλλὰ κατέστη πλέον σαφὴς καὶ συγκεκριμένη, διότι τὰ νέα εὐρήματα ἀνήκουν ἀκριβῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, εἶναι, κατὰ ταῦτα, σύγχρονα πρὸς τὰ τῶν παλαιῶν τάφων τῶν δύο κύκλων τῶν Μυκηναίων.

Ὁ Μαρινᾶτος εἶχε προσπαθήσει νὰ συνεχίσῃ τῷ 1966 τὰς ἐκεῖ ἀνασκαφὰς τοῦ μετὰ τὴν ἐξ Αὐστραλίας ἐπιστροφῆς του, πλην ὅμως, ἐλλείψει ἐργατῶν, τοῦτο δὲν κατέστη δυνατόν. Οὕτως, ἂν καὶ διεκόπη μετὰ ταῦτα ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Περιστεριᾶς, λόγῳ τῆς ἄλλης ἀνασκαφῆς τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας, ἐν τούτοις ὁ Μαρινᾶτος ἐφρόντισε διὰ τὴν κατασκευὴν δρόμου μέχρι καὶ τοῦ λόφου, ὡς ἐπίσης διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ πρώτου θολωτοῦ τάφου, ἥτις ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον παρακολούθησιν καὶ ἐποπτείαν τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ὀλυμπίας (ἐφορος κ. Θ. Καραγιωργα - Σταθακοπούλου)².

Ἰδιαιτέρως δέον ὅπως σημειωθῇ ἡ συμβολὴ τοῦ πιστοῦ ἐπιστάτου τῆς Περιστεριᾶς, τοῦ ἐκ Μύρου ἀόκνου Γ. Παναγίτσα, ὅστις τὸ μὲν διεφύλαξεν ἀποτελεσματικῶς τὰ μνημεῖα τῆς Περιστεριᾶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετοῦς ἐγκαταλείψεώς της ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης, τὸ δὲ διὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ὀξυδερκειᾶς ἀνεῦρε καὶ παρέδωκε πλῆθος τυχαίων λεγομένων εὐρημάτων (χρυσῶν ἀντικειμένων, ἄλλων ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων κ.ο.κ.) ἐκ διαφόρων σημείων τοῦ λόφου, ἥτοι ἐκ τῶν τριῶν τάφων, ἐκ τῶν ἀπορριφθέντων χωμάτων τῶν τριῶν τούτων ταφικῶν μνημείων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν. Ἰδιαιτέρως σημαντικὰ κρίνονται τὰ προσελθόντα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀναστηλώσεώς του καὶ ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου 3. Ὡσαύτως ὁ Ἀρχιφύλαξ Ἀρχαιοτήτων Μεσσηνίας κ. Διον. Ἀνδρουτσάκης ἀνεῦρε διάφορα ὅστρακα ἀνακτορικῶν πιθαμορῶν μετὰξὺ τῶν ἀπορριφθέντων χωμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Περιστεριᾶς, ἐπαναληφθεῖσα τῷ 1976, μετὰ τὴν ἐνδεκαετῇ διακοπῇ τῆς πολυσχιδοῦς δραστηριότητος τοῦ Μαρινάτου εἰς τὴν περιοχὴν, εἶχε σαφῶς συμπληρωματικὸν χαρακτῆρα καὶ τοῦτο διότι ἔπρεπε νὰ ἀποκαλυφθοῦν καὶ νὰ ἐρευνηθοῦν ὑπολειπόμενα σημεῖα τὰ ὁποῖα δὲν εἶχε καταστῇ δυνατόν νὰ ἀνασκαφοῦν παλαιότερον, ὡς, ἐπὶ παραδείγματι, δύο σημεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, τὸ στόμιον (ἡ εἴσοδος) καὶ ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου 3, ὁ πρὸ τοῦ λεγομένου «Κύκλου» χώρος, οὕτινος «Κύκλου»

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΑΔ 21, 1968, Β1 Χρον., 168.

2. Θ.Γ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ, ΑΔ 26, 1971, Β1 Χρον., 130· τῆς αὐτῆς, ΑΔ 27, 1972, Β1 Χρον., 265, πίν. 201α.

ἔπρεπε νὰ παρακολουθηθῇ καὶ ἡ τυχὸν πρὸς ΝΑ ἢ ΒΑ ἐπέκτασις τοῦ Ν - ΝΑ τμήματός του, τέλος δὲ ἡ λεγομένη ΝΑ οἰκία.

Οὕτω τὴν 10 'Ιουλίου 1976 κατέστη δυνατόν νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν ἐρειπιῶνα τοῦ ἐπιβλητικοῦ τούτου τάφου καὶ εἰδικώτερον εἰς ἑξ τομεῖς: 1) εἰς τὸν ἀποκληθέντα ὑπ' ἀριθ. 1, δυτικῶς τοῦ δρόμου καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, 2) εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, 3) εἰς τὴν λεγομένην ΝΑ οἰκίαν, 4) εἰς τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ «Κύκλου», 5) εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 (πρὸ τῆς ὁποίας ἀνεφάνη ἡ ὀνομασθεῖσα Δυτικὴ οἰκία), εἰς τὸ ΝΔ καὶ ΝΑ τμήμα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ ΝΔ-Ν τμήμα τοῦ «Κύκλου», τέλος δὲ 6) εἰς τὸν ἀποκληθέντα Νότιον τομέα, ἔνθα ἀνεσκάφη ὁ τέταρτος θολωτὸς τάφος τῆς Περιστεριᾶς, ἀνήκων εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιοχῆς. Οὗτος ἀπεκλήθη Νότιος θολωτὸς τάφος 1.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ διεξήχθη εἰς δύο φάσεις, ἀπὸ 10 'Ιουλίου μέχρι καὶ 1 Αὐγούστου καὶ ἀπὸ 17 μέχρι 22 Σεπτεμβρίου, ὁπότε ἐγένετο ἡ συντήρησις τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου τοῦ Νοτίου θολωτοῦ τάφου 1 ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ συνεργάτου τῶν ἀνασκαφῶν Πύλου, ὁμοτ. καθηγητοῦ τῆς Ἀνθρωποβιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης κ. Em. Breitingner.

Ὡς καὶ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη, διετέθη καὶ πάλιν εὐγενῶς παρὰ τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων κατάλληλον ὄχημα, διὰ τοῦ ὁποίου κατέστη δυνατὴ ἡ ἀνετος διακίνησις τοῦ ἀνασκαφικοῦ συνεργείου καὶ δεκαπέντε φοιτητῶν (κατὰ μῆνα 'Ιουλίου) ὡς καὶ ἄλλων δέκα φοιτητῶν (κατὰ μῆνα Σεπτεμβρίου), τοῦ Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τῆς ἀνασκαφῆς μετέσχον οἱ πτυχιῦχοι Ἀρχαιολογίας κ. Αἰκ. Κορρέ, ὁ κ. Γ. Σταθόπουλος, ἐπὶ τι διάστημα ὁ κ. Μιχ. Παλικισιᾶνος, ὁ κ. Γ. Λῶλος (τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου), ὁ Ἱταλὸς ἀρχαιολόγος κ. Rice. Guglielmino (Pisa) καὶ ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος κ. R. Stupperich (Münster), ἔτι δὲ εὐγενῶς προσφερθέντες οἱ ἱατροὶ κ. Μιλτ. Παπαμιλιτιάδης (καθηγητῆς Ἀνατομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν), ὁ δρ. κ. Νικ. Ξηροτύρης, ὁ κ. Δημ. Κορρὲς καὶ ὁ κ. Ματθ. Γαλιδάκης. Τὰς ἀποτυπώσεις ἐξέτελεσεν ἡ ἀρχιτέκτων ΕΜΠ κ. Καλλιόπη Ἐσκιτζοπούλου - Γιαβρούμη. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ ἀνασκαφικοῦ συνεργείου ᾗσαν οἱ ἐκ Χώρας ἀρχιεργάται Ξεν. Ἀποστολόπουλος καὶ Ζαχ. Μίχος. Ὅπως πάντοτε, μεγάλως ἐβοήθησεν εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν ὁ Ἀρχιφύλαξ Ἀρχαιοτήτων Μεσσηνίας κ. Διον. Ἀνδρουτσάκης, ἐπισκεφθεὶς ἐπανειλημμένως τὴν ἀνασκαφὴν, καὶ ἀργότερον κατὰ τὰς συγκολλητικὰς ἐργασίας εἰς τὸ Μουσεῖον Χώρας. Τὰ κεραμικὰ εὐρήματα συνεκόλλησεν ὁ ἔμπειρος συγκολλητὴς κ. Ἀργύρης Μαρίνης.

Τὰ χαλκὰ εὐρήματα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς, κριθέντα ἀρχικῶς ἀρμοδίως ὡς μὴ σημαντικὰ, μετεφέρθησαν τελικῶς, ἀδεία τοῦ ἐφορεύοντος κ. Ἀγγ. Λιάγκουρα, εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας, ἔνθα συνετηρήθησαν

ὑπὸ τοῦ ἐμπειροτάτου ἀρχιτεχνίτου κ. Βασ. Ἀθανασοπούλου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου συνετηρήθησαν καὶ ἀποκατεστάθησαν καὶ τὰ εἰς Ὀλυμπίαν μεταφερθέντα ἐκ χρυσοῦ κτερίσματα, τοῦ νέου μικροῦ ΜΕ - ΥΕ I φάσεως τάφου καὶ μεγάλοι ὄγκοι χαλκοῦ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 (1962). Τὸ ἐκ τοῦ ἰδίου τάφου προσελθὼν χρυσοῦν κύπελλον ἀποκατεστάθη εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν, ἔνθα καὶ μετεφέρθη ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας κ. Ἰσμήνης - Ἀλίκης Τριάντη, μερίμνη τοῦ κ. Κ. Ἀσημενοῦ καὶ τοῦ κ. Τάσου Μαγνήσαλη. Εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τῆς δίδος Ἀσπ. Δριγκοπούλου (Ε.Α.Μ. Ἀθηνῶν).

Ὁ Ἐφορέων κ. Ἀγγ. Λιάγκουρας καὶ ὁ ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Λάζ. Κολώνας ἐπεσκέφθησαν ὁμοίως τὴν ἀνασκαφὴν, πολλαπλῶς ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς.

Ἀδείξ τοῦ καθηγητοῦ κ. W. A. McDonald ἐχρησιμοποιήθη καὶ πάλιν κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου μὲ προσωπικὴν ἐργασίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Sten Aschenbrenner τὸ δίποδον τῶν ἀνασκαφῶν Νιχωρίων πρὸς λήψιν φωτογραφιῶν ἀπὸ ὕψους εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Περιστεριᾶς. Τὴν ἀνασκαφὴν ἐπεσκέφθησαν καὶ ἄλλα μέλη τῆς ἀνασκαφῆς Νιχωρίων, αἱ δίδες C. Sheldermine, S. Martin καὶ H. Blitzer, πολλαπλῶς βοηθήσαντες καὶ αὐταὶ εἰς διαφόρους τομεῖς, ὥς καὶ ὁ δῆμαρχος Κυπαρισσίας κ. Παν. Τσάκος.

Πάνυ προθύμως, τέλος, παρέσχε τὴν συγκατάθεσίν του ὁ κ. Χρ. Δημόπουλος πρὸς ἀνασκαφὴν τοῦ νέου Νοτίου θολωτοῦ τάφου 1 εἰς ἀγρὸν κατὰ τὸ Νότιον τμήμα τοῦ λόφου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεδοτήθη (περαιτέρω) διὰ πιστώσεων τοῦ ΥΠΠΕ καὶ τοῦ Ἰδρύματος Ψύχα, διὸ καὶ ἐκφράζονται θερμαὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὸν πρῶην Γεν. Ἐπιθεωρητὴν Ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Λαζαρίδην καὶ τὴν Πρόεδρον τοῦ Ἰδρύματος Ψύχα κ. Χρ. Σταθάτου ὥς καὶ εἰς τὸν μεγάλως βοηθήσαντα τὸ ἔργον τῶν ἀνασκαφῶν ἡμῶν Γεν. Διευθυντὴν Ἀρχαιοτήτων ΥΠΠΕ κ. Γρηγ. Κωνσταντινίδου.

Τυχαῖα εὐρήματα καὶ καθαρισμοὶ παλαιότερων εὐρημάτων

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν περιλαμβάνονται πάντα τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα περισυνέλεξεν ὁ ἐπιστάτης τῆς Περιστεριᾶς κ. Γεώργιος Παναγίτσας ἀπὸ τοῦ 1965 μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 1976 πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς. Ταῦτα ἦσαν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπιφανειακὰ εὐρήματα, ἔτι δὲ ἐκ τῶν ἀπορριφθέντων χωμάτων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν θολωτῶν τάφων 1, 2, 3, καὶ εἶχον διαφυλαχθῆ ἐντὸς τοῦ φυλακείου τῆς Περιστεριᾶς μετὰ τοῦ χρησιμωτάτου καὶ εἰς ἐπάρκειαν ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου συγκεντρωθέντος ποικίλου ἀνασκαφικοῦ ὕλικου. Ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, ὅτε ἐπετελεῖτο ἡ ἀναστήλωσις αὐτοῦ. Ταῦτα εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, εὐρήματα τοῦ ἔτους 1970.

Διὰ τὰ τυχαῖα εὐρήματα τοῦ λόφου τῶν ἐτῶν 1965 - 1976 ἐμερίμνησε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου ὁ κ. Γιάννος Λῶλος ἐπικουρούμενος ὑπὸ τῆς πτυχιούχου Ἀρχαιολογίας δίδος Χριστ. Μαραγκοῦ καὶ τῶν φοιτητῶν Μ. Μιχαηλίδου, Ἐλένης Χαρίτου καὶ Περσ. Σταματοπούλου. Ὁρισμένα τούτων — μετὰ τὸν ἐπιτελεσθέντα ἀναγκαῖον καθαρισμὸν — συνεκολλήθησαν, ἐμελετήθησαν, κατεγράφησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν.

Οὕτως ἐκ τῶν ἀπορριφθέντων χωμάτων τῶν ἐπιχώσεων τῶν θολωτῶν τάφων 1-2-3 προῆλθον δεκάδες ὀστράκων, ὧν μεταξὺ:

α) Ὅστρακα ἀμυροχρῶμων ἀγγείων τῆς ληγούσης ΜΕ ἢ καὶ πρωίμου ΥΕ I περιόδου. Αὐτὰ θὰ προέρχονται κατὰ βάσιν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 πλὴν ὅμως θὰ κατέληξαν εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς θόλου τοῦ τάφου καὶ οὐσιαστικῶς θὰ ἀνήκουν εἴτε εἰς τὴν παρακειμένην παλαιοτέραν Ἀνατολικὴν οἰκίαν εἴτε εἰς τὰ χῶματα τῆς περιοχῆς τοῦ τάφου καὶ τῆς οἰκίας ταύτης.

β) Δεκάδες ὀστράκων πιθαμοφρέων ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, τῆς ληγούσης ΥΕ I καὶ τῆς πρωίμου ΥΕ II περιόδου. Ταῦτα, ὁμοίως, προέρχονται, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, ὅστις περιελάμβανεν ἱκανὸν ἀριθμὸν πιθαμοφρέων, ἐνῷ οἱ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 ἀνὰ τρεῖς καὶ δύο, τοὐλάχιστον, ἕκαστος.

γ) Ἐν ὀστρακὸν τοῦ τύπου τῆς ἀδριατικῆς κεραμεικῆς, ὅπερ, ὁμοίως, δυνατὸν νὰ προέρχεται ἐκ τῆς Ἀνατ. οἰκίας, ἐξ ἧς κατέληξεν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

δ) Διάφορα ὀστρακα, ὧν ὀστρακα ΥΕ I κυπέλλων (εἴτε τοῦ τύπου «Κεφτὶ» εἴτε ἄλλου εὐρυστόμου τύπου, ἄλλου κεκοσμημένου προφανῶς διὰ κρόκου, ἄλλου εἰσηγμένου [μινωικοῦ] ΥΜ ΙΑ μετὰ καστανοῦ ἐπιχρίσματος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν), ὀστρακὸν μεγάλου ΥΕ I πιθανῶς ἀγγείου μετὰ διακοσμήσεως σπειρῶν ἡνωμένων μετὰ τοξοειδῶν ἐφαπτομένων, λαβὴ ΥΕ II μονώτου κυαθίου, τεμάχιον ΥΕ IIB ἀρτοσχήμου ἀλαβάστρου, πλεῖστα ὀστρακα ἀκοσμήτου ΥΕ II, προφανῶς, κυαθίου καὶ ΥΕ IIIA1 κύλικος, λαβὴ καὶ ψευδοστόμιον ψευδοστόμου, βάσις ΥΕ III ὁμοίως ἀγγείου κεκοσμημένου διὰ ζωνῶν καὶ ἄλλα ἄχρονα, διὰ τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν χρονολόγησις.

Περαιτέρω εὐρέθησαν τρία ὀστρακα ἐξ ἀγγείων ἀδριατικῆς τεχνοτροπίας, ὀστρακα μεγαρικῶν σκύφων καὶ πλῆθος μικροαντικειμένων (μικρὰ τμήματα τριεδρικῶν λεπίδων ὀψιανοῦ, μικρὰ τεμάχια λίθινων ἀγγείων, ὧν τὸ ἕτερον προφανῶς εἰσηγμένον). Τρία τμήματα πηλίνων ειδωλίων ζῶων, ἅτινα ἐμφανίζονται ἀκόσμητα, ποικίλα σφονδύλια διαφόρων ἐποχῶν ἐκ πηλοῦ ἢ καὶ ἐκ λίθου, μονόστομος λίθινος πέλεκυς, ἀκόναι (ἐκ σχιστολίθου καὶ ἄλλων λίθων), διάφορα λίθινα ἀντικείμενα, τρία τεμάχια κυανῆς ὑάλου ἐκ τῆς ΝΑ οἰκίας, λαβὴ ὑαλίνου ἀγγείου χρώματος πρασίνου, τμήμα τρίτωνος, κέρας ζῳου, ὁδοῦς κάπρου, πηλινὴ ἀγνύς, ἄλλο λίθινον βάρος, καὶ τινα χρυσᾶ ἐλάσματα, ὡς φύλ-

λον χρυσοῦ ἐν σχήματι waz μὲ ἔκκρουστον διακόσμησιν κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ τὸ κέντρον ἐκ τοῦ τάφου 1 (βάρους 0.45 gr.) καὶ τεμάχιον ἐλάσματος μετὰ διπλοῦ ρόδακος, μικροῦ κύκλου καὶ ταινίας περιβαλλούσης κύκλῳ τὸ ὅλον, ἥτις διακοσμεῖται διὰ φύλλων ἐκ τοῦ πρώτου ὁμοίως τάφου (βάρους 0.80 gr.).

Μεταξὺ τῶν τυχαίων εὐρημάτων περιλαμβάνονται τέλος καὶ τὰ τεμάχια πυραύων καὶ ταψίων ὅμοια πρὸς τὰ ἐκ Μυκηνῶν καὶ Ἐγκλιανοῦ προσφάτως γνωσθέντα¹.

Ἄλλα εὐρήματα ἐκ τῆς ΝΑ οἰκίας ἦσαν:

α) Ἐν χαλκοῦν σκυφωτὸν νόμισμα 12ου αἰ. (βυζαντινῆς ἐποχῆς), ἐφθαρμένον καὶ ἀποκεκρουμένον.

β) Χαλκοῦν νόμισμα Ἡλίδος (271 - 191 π.Χ.) μετὰ κεφαλῆς δαφνοστεφοῦς Διὸς πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἵππου καλπάζοντος πρὸς τὰ ἀριστερά.

γ) Χαλκοῦν νόμισμα Κορίνθου (ἐποχῆς Ἀδριανοῦ) μετὰ δαφνοστεφοῦς προτομῆς τοῦ Ἀδριανοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀποδόσεως προτύλου μετὰ κεντρικῆς ἀψίδος².

δ) Χαλκοῦν νόμισμα Μεσσήνης (μετὰ τὴν περίοδον 280 - 146 π.Χ.) μετὰ κεφαλῆς Δήμητρος πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τοῦ Διὸς Ἰθωμάτα ἱσταμένου καὶ ἐστραμμένου πρὸς τὰ δεξιὰ.

Συγχρόνως ἐκαθαρίσθησαν πολλὰ κυτία μὲ ὄστρακα τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν, ὡς ἐκ τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ «Κύκλου», ἐκ τῆς ΝΔ περιοχῆς (θολωτοῦ τάφου 3) καὶ τοῦ ἐξωτέρου δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου 2.

Τὰ ὄστρακα τὰ προσελθόντα ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ «Κύκλου» ἀνάγονται ἐν τῷ συνόλῳ των εἰς τὰς ΥἚ II καὶ III περιόδους. Εἰς τὰ τελευταῖα ἐντάσσονται καὶ δύο τεμάχια πηλίνων ζωδίων, ἔτι δέ, πιθανῶς, τὰ κατώτατα σημεῖα δύο ρυτῶν. Οὕτως ἐκ τοῦ κεραμικοῦ τούτου συνόλου ἀναγόμεθα εἰς μεταγενεστέραν χρονολόγησιν διὰ τὴν περίοδον ἀνεγέρσεως τοῦ ΝΑ - Ν τμήματος τοῦ πρὸ τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 «Κύκλου», ὅστις κατὰ τὴν κατασκευὴν ἐμφανίζεται, οὕτως ἢ ἄλλως, σαφῶς νεότερος τοῦ ΒΔ, Δ, ΝΔ τμήματος τοῦ «αὐτοῦ Κύκλου».

Ἀντιθέτως, τὴν ἐπιμνηκεστέραν χρονολογικῶς ἱστορίαν τοῦ ΒΔ, Δ, ΝΔ τμήματος τοῦ «Κύκλου» ἐμφανίζουν τὰ ὄστρακα τῆς περιοχῆς, ἅτινα καλύπτουν περίοδον ἀπὸ τῆς ὑστερᾶς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς τρίτης μυκηναίας περιόδου. Εἰς τὴν πολυπληθεῖ αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν ἀμαυρόχρωμα καὶ μινυακοῦ τύπου ὄστρακα, πρῶιμα μυκηναϊκὰ, ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ καὶ τρίτης περιόδου.

Ἐκ τοῦ ἐξωτέρου («δρόμου») τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 ἔχουν προέλθει σημαντικὰ τὴν ἐμφάνισιν ὄστρακα, ἅτινα ὑποδηλοῦν τὴν ἀνάγκην ὅπως συνεκισθῇ εἰς τὸ

1. Πρβ. Γ.Ε. ΜΓΛΩΝΑ, Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν, ΠΑΕ 1973, 106, πίν. 125· C.W. BLEGEN, PN, I, 340, πίν. 348.

2. B.V. HEAD, Historia Numorum², 1911, 447· Γ.Σ. ΚΟΡΡΕΣ, «Δίπαλτος» καὶ «Ὀρκίος Ζεύς», AE 1972, 233.

σημεῖον αὐτὸ συστηματικὴ ἢ ἀνασκαφὴ πρὸς καθορισμὸν τῶν ἀρχικῶν διαστάσεων τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου 2. Κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον ὑφίσταται μίᾳ στενῇ διανοιγεῖσα τάφος, ἥτις ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου ἐκ λόγων ἀνάγκης ὥστε νὰ ἀπομακρύνωνται τὰ ὕδατα τῶν βορχῶν (αὐλαξ ἀποχετεύσεως) ἐκ τοῦ δευτέρου τάφου καὶ τοῦ ΝΑ - Ν τμήματος τοῦ «Κύκλου». Ἡ ἀφθονία τῶν συνεχῶς ἀνευρισκομένων ὀστράκων εἰς τὰ σημεῖα αὐτά, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἔλλειψιν «ὀρίζοντος» πρὸ τοῦ ΝΑ - Ν τμήματος τοῦ «Κύκλου» καὶ τὴν συγγέντροσιν μεγάλων ὄγκων χωμάτων ἐκ τοῦ τάφου 2 ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν, οὔτινες ὄγκοι δέον ὅπως κοσκινισθοῦν εὐθὺς ἀμέσως, ὑποδηλοῦν τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην δημιουργίας ἐνὸς γενικοῦ τομέως καθ' ὅλην τὴν ἐκτασιν τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ «Κύκλου».

Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τοῦ ἐξωτέρου («δρόμου») τοῦ τάφου 2 περιλαμβανονται ὀστρακον ἀδριατικῆς κεραμεικῆς, ὀστρακα φέροντα καὶ διακόσμησιν δένδρων μετὰ «φύλλων ρακέττας» (πίν. 255α) κατὰ τὸ γνωστὸν διακοσμητικὸν θέμα FM (mot.) 63:10, ὅπερ παρακολουθεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς κεραμεικῆς τῶν Βορουλιῶν¹ μέχρι καὶ τῆς ΥἚ ΙΙΑ φάσεως ἀπὸ Κακοβάτου, μέχρις Ἐγκλιανοῦ καὶ Κουκουνάρας, περαιτέρω δὲ εἰς τὰ Κύθηρα, ὡς καὶ εἰς Δεντρά, Μυκῆνας, ἔνθα καὶ ἔχει εὐρεθῇ καὶ τὸ ἐκ μετάλλου πρότυπον τοῦ θέματος εἰς τὸν Α IV τάφον², καὶ Τροίαν. Παρόμοια ὀστρακα εἶχον εὐρεθῇ — ὁμοίως τῷ 1962 — ὑπεράνω τοῦ δαπέδου τοῦ ταφικοῦ θαλάμου τοῦ τάφου 2.

Ἐκτὸς ἐνὸς πρωίμου ὀστράκου ἐξ ἐνὸς κυπέλλου Κεφτὶ μετὰ στολιδωτῆς διακοσμήσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀνωτέρω μνημονευθέντων, τὰ λοιπὰ εὐρήματα τῆς περιοχῆς ἀνάγονται εἰς τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην μυκηναίαν περίοδον, ὑποδηλοῦντα τὰς τύχας τοῦ τάφου κατ' αὐτὰς τὰς μεταγενεστέρas φάσεις τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνθήσεως τοῦ οἰκισμοῦ τῆς περιοχῆς. Ὄντως, ὠρισμένα ὀστρακα μὲ τὰ θέματα ρακέττας, βράχου καὶ τροχοῦ εἰς προχῶς καὶ ἀλάβαστρα τῆς δευτέρας περιόδου καὶ ἄλλα πολυπληθέστερα μὲ παραλλήλους ζώνας καὶ ἐξειλιγμένα διακοσμητικὰ θέματα (μετασχηματισμοὺς παλαιότερων θεμάτων) τῆς τρίτης περιόδου ὑποδηλοῦν τὰς τύχας τοῦ τάφου 2 ὅστις, περιελθὼν μετὰ ταῦτα εἰς ἀχρησίαν, διεχωρίσθη τῶν νοτιώτερον αὐτοῦ ἀνεγειρομένων ὑστερομυκηναϊκῶν οἰκῶν τῇ βοθειᾷ τοῦ παρεμβληθέντος «Κύκλου».

Αὐτὸς ἀκριβῶς θὰ εἶναι ὁ στόχος τῆς προσεχῶς εἰς τὴν νοτίως τοῦ «Κύκλου» περιοχὴν διενεργηθησομένης ἀνασκαφῆς ἥ, μᾶλλον, διττὸς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς: καθορισμὸς τῆς περιόδου καθ' ἣν ἰδρύθη τὸ νότιον τμήμα τοῦ κατ' ἐπίφασιν «Κύκλου», καὶ καθορισμὸς τῆς χρήσεως τῆς πρὸς Νότον αὐτοῦ περιοχῆς.

1. Πρβ. ἀνωτέρω, ΠΑΕ 1976, Α', Ἔρευναι ἀνὰ τὴν Πυλίαν, 278.

2. Πρβ. ΣΠ. MARINATOU - Μ. ΧΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς (ΚΜΕ), 1959, πίν. 194 κάτω· G. WALBERG, Kamares, 1976, 197.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν Περιστεριανὰ ἤρξατο καὶ μία ἐργασία, ἣτις προβλέπεται εἰσέτι μακρὰ καὶ ἐπίπονος. Συγκεκριμένως πρόκειται περὶ τῶν ὄγκων τοῦ κεραμικοῦ ὑλικοῦ ὅπερ εἶχε προέλθει ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ τελευταίου ἔτους (1965) τῆς πρώτης περιόδου. Οἱ ὄγκοι οὗτοι τῶν δεκάδων χιλιάδων ὀστράκων εἶχον συγκεντρωθῆ βορείως τοῦ φυλακείου κατὰ σειράν, ἐξ αὐτῶν δὲ ἐξελέγη ὁ σωρὸς τῶν ἐκ τῆς ΝΑ οἰκίας ὀστράκων μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ποικίλα ἐνδιαφέροντα ὀστρακα ὡς καὶ τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων καὶ ζωδίων. Ταῦτα ἀνάγονται, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ΥΕ III περίοδον, ἐλάχιστα πρὸ τῆς ὁποίας εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἡ ὡς ἄνω οἰκία.

Ἀκρως ἐνδιαφέροντα ἦσαν καὶ τὰ εὐρήματα τοῦ ἐπιστάτου κ. Γ. Παναγίτσα τῷ 1970 εἰς τὸν ἀναστυλούμενον θολωτὸν τάφον 1. Ταῦτα ἔχουν γενικῶς ὡς ἀκολούθως:

1) Σκαρabaῖος ἐξ ἀμεθύστου μετὰ τρήματος, πλὴν ὅμως ἄνευ δέλτου (μῆκος 1.55 ἐκ., πλάτος 1.1 ἐκ., ὕψος 0.65 ἐκ., διάμετρος τρήματος 0.30 ἐκ.). Οὗτος εὐρέθη ὑψηλὰ μεταξὺ τῶν λίθων τῆς θόλου (πίν. 255β - γ).

2) Διέδρος — οὐσιαστικῶς — λεπὴς ἐξ ὀψιανοῦ καὶ τοῦτο διότι ἡ τρίτη ἀνωτέρα ἐπιφάνεια ἀποδίδεται ἐλάχιστα (μῆκος 3.2 ἐκ., πᾶχος 0.39 - 0.40 ἐκ., πλάτος μέγιστον: 1 ἐκ.).

3) Λίθινα σφονδύλια κωνικοῦ σχήματος διαμέτρων βάσεως 2.20 ἐκ., 2.07 ἐκ., 1.70 ἐκ. καὶ ὕψους 1.42 ἐκ., 1.50 ἐκ., 1.03 ἐκ., ἀντιστοίχως.

4) Λίθινον κυκλικὸν σφονδύλιον μετὰ εὐρέος ἐσωτερικοῦ κατακορύφου κυλινδρικοῦ τρήματος (ὕψος 1.51 ἐκ., διάμ. 3 ἐκ., διάμ. ὀπῆς 0.94 ἐκ.).

5) Πέντε σφαιρικαὶ ψῆφοι ἀμεθύστου (πίν. 255δ) ὕψους 1.14 ἐκ., 0.90 ἐκ., 0.90 ἐκ., 0.90 ἐκ., 0.74 ἐκ. καὶ διαμ. 1.41 ἐκ., 1.10 ἐκ., 1.05 ἐκ., 0.98 ἐκ., 0.85 ἐκ. ἀντιστοίχως, αἵτινες δυνατὸν νὰ συνανήκουν μετὰ τῶν παλαιόθεν γνωστῶν ἐκ τοῦ τάφου τούτου (Μουσ. Χώρας, ἀριθ. 2.480).

Κατὰ τὴν στερέωσιν, μεταξὺ τῶν λίθων τῆς θόλου εὐρέθησαν τεμάχια (πίν. 256α δεξιᾷ) ἐκ τεσσάρων, τοῦλάχιστον, ἐλασμάτων¹ ἐν σχήματι waz μετ' ἐγκρούστου διακοσμήσεως τοῦ μεΐζονος τύπου (4^ο Οκτωβρίου 1970), ἔτι δὲ ἐλάσματα μετ' ἐγκρούστου διακοσμήσεως καὶ ἄλλα ἐλάσματα (26 Σεπτεμβρίου 1970). Εἰς σφζόμενα εἰς ὕψος 2-3 μ. τμήματα τῆς θόλου εὐρέθησαν πλείονα ἐλάσματα μετὰ ἐγκρούστου διακοσμήσεως (ὡς διπλοῦ ρόδακος). Ἐκεῖ, ὁμοίως, εὐρέθη καὶ χρυσοῦν ἐλάσμα ἐν σχήματι waz τοῦ ἡττονος τύπου μετὰ τοῦ εἰς τὸ κατώτερον ἄκρον συνεχομένου δισκαρίου (σφζόμενον μῆκος 2.80 ἐκ. καὶ πλάτος 2.75 ἐκ.). Εὐρέθησαν, ὡσαύτως, καὶ πολυπληθῆ μικρότατα ψήγματα ἐκ χρυ-

1. Ὅμοια πρὸς τὰ ἐν ΠΑΕ 1965, πίν. 129α ἀπεικονισθέντα. Πρβ. ὁμοίους ἀλληλοσυνδεομένους κρίκους ἐκ τοῦ τάφου 93 τῶν Μυκηνῶν (Ἐθν. Μουσείον Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. 4548).

σοῦ (κατάλοιπα ἐλασμάτων), ἔτι δὲ παρὰ τὸ ἀνώφλιον τοῦ τάφου δύο χρυσαῖ ἐλάσματα, τὸ ἐν μήκους 5.2 ἐκ., ὁμοιάζον κατὰ τὴν δι' ἀπλῶν εὐθειῶν γραμμῶν διακόσμησιν πρὸς τὸ χρυσοῦν ἀτρακτοειδὲς ταινιωτὸν ἐλασμα τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 τοῦ Ρούτση, καὶ τὸ ἕτερον, μήκους 3.76 ἐκ., μὲ foliate band (φύλλα κατὰ σειρὰν) καὶ ρόδακα (πίν. 256α ἀριστερᾷ).

Περὶ τῶν τμηματικῶς ὑπολειφθέντων χρυσῶν ἐλασμάτων, πετάλων καὶ ἄλλων ἐν σχήματι waz, ἄτινα εἶχον ἀνευρεθῇ τῷ 1970 κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ τάφου 1 εἰς ὕψος 3.50 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου εἰς βᾶθος μετὰξὺ τῶν τετελιγμένων λίθων τῆς θόλου, εἶχε σημειωθῇ εἰς τὸ Ἔργον 1976 (σ. 128) ὅτι: «Ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ ἀνεύρεσίς των εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντικὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς λαϊκὰς δοξασίας τῆς πρωίμου μυκηναϊκῆς ἐποχῆς». Ἐν τούτοις, εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἀναθεωρηθῇ ἡ ἄποψις αὕτη καὶ τοῦτο διότι εἶναι πιθανώτερον ὅτι τὰ χρυσαῖ ταῦτα ἐλάσματα ἐτοποθετήθησαν ἐκεῖ εἰς βᾶθος ὑπὸ τρωατικῶν τὰ ὁποῖα εἶχον τὴν δυνατότητα νὰ διεισδύουν παντοῦ.

Πέρα τούτων, εἰς τὰ χρώματα τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 εὐρέθη (1970) χρυσοῦν ἐλασμα ἐν μορφῇ γλαυκὸς μετὰ ὀπῆς προσραφῆς εἰς τὸ μέσον τοῦ μετώπου, ὅμοιον (πίν. 256β) πρὸς τὸ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ τάφου καὶ πρὸς τὰ ἄλλα γνωστὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α τοῦ Κακοβάτου καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου IV τοῦ λόφου τοῦ Ἐπάνω Ἑγκλιανοῦ¹, ἔτι δὲ εὐρέθησαν χαλκῇ σμίλῃ (ἐκ Μύρου)² καὶ τὸ μέγιστον τμήμα χαλκῆς μονοστόμου εὐρείας μαχαίρας (ἐκ Μουριατάδας)³.

Θολωτὸς τάφος 1

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου τούτου εἶχε σαφῶς συμπληρωματικὸν χαρακτῆρα καὶ τοῦτο διότι, λόγῳ τῆς κακῆς διατηρήσεως τοῦ τάφου ὡς ἐκ τῆς συμπτώσεως τῆς θόλου του, δὲν εἶχε καταστῇ δυνατὸν (1960 - 65) νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ του, ἦτοι τοῦ ταφικοῦ θαλάμου, εἰς δύο σημεῖα

1. Πρβ. C.W. BLEGEN, PN III, 117, πίν. 192, 1 - 4. SP. MARINATOS, Die Eulengöttin von Pylos, AM 83, 1968, 167 - 174, πίν. 58,3 καὶ Or des Scythes. Trésors des musées soviétiques, Grand Palais 8 Octobre - 21 Décembre 1975, 63 εἰκ. 47,5, ἐνθα καθίσταται σαφές ἡ ταφικὴ χρῆσις τοῦ εἰς μορφὴν γλαυκὸς καὶ νοουμένου ὡς προσραπτομένου δίκην κοσμήματος εἰς τὸ σάβανον ἐλάσματος (πέρα οἰασθῆποτε ἄλλης προταθείσης χρήσεως καὶ σημασίας τῶν ἐλασμάτων τούτων εἰς μορφὴν γλαυκὸς καὶ τῶν λοιπῶν διαφόρων μορφῶν ἐκ τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω τάφων τῆς Περιστεριᾶς, τοῦ Κακοβάτου καὶ τοῦ Ἑγκλιανοῦ).

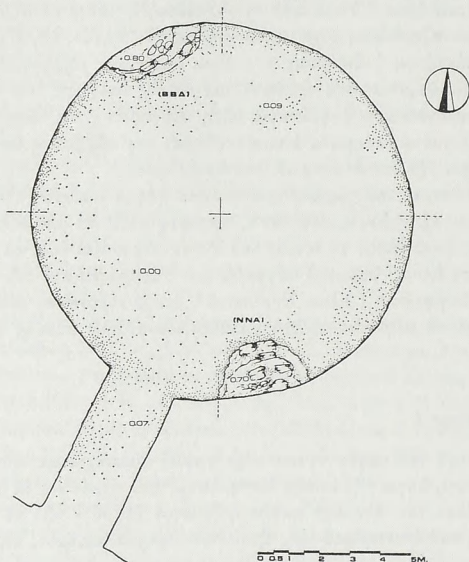
2. Πρβ. ὅμοιον ἐκ Τεϊχῶν Δυμαίων ἐν ΠΑΕ 1965, πίν. 177ε. Στενότερον εἶναι τὸ ἐν PN ἀπεικονιζόμενον (I, πίν. 300 ἀριθ. 11) ἐκ τοῦ δωματίου 62 τοῦ ἀνακτόρου τοῦ λόφου τοῦ Ἐπάνω Ἑγκλιανοῦ.

3. Πρβ. ὁμοίας ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 τῆς Τραγῆνας (Μουσεῖον Χώρας ἀριθ. 2714, 2715, 2716).

(εἰκ. 1), τὸ BBA ἔναντι τῆς εἰσόδου καὶ τὸ NNA δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ (εὐ-
θὺς δεξιώτερον τῆς δεξιᾶς ἐσωτερικῆς γωνίας τοῦ στομίου τοῦ τάφου).

Πρωτίστως, βεβαίως, ἐκαθαρίσθη τὸ δάπεδον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐγκαταλει-
φθῇ μὲ ὅλα τὰ κατάλοιπα τῆς ἀναστηλωτικῆς ἐργασίας, καὶ ἀκολούθως ἡρευ-
νῆθη ἡ περιφέρεια τοῦ δαπέδου κατὰ τὸ ΒΔ του τόξον πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν ὑ-
πολειφθέντων ὁστράκων ἐκ τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ πιθαμφορέων, οἵτινες εἴ-

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ταφικοῦ θαλάμου τοῦ θολοῦ τάφου 1 μετὰ τῶν δύο (BBA, NNA) σωρῶν. (Σκαρίφημα Γ. Χατζῆ, Εὐστ. Μπαζιωτοπούλου, Ἑλ. Σκαλτσᾶ-Κόλια.)

χον ἐναποτεθῇ κατὰ τὸ Δ καὶ ΒΔ τμήμα τοῦ δαπέδου. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐμε-
τρήθη καὶ ἡ διάμετρος τοῦ δαπέδου ἥτις ἀνέρχεται εἰς 12.03 - 12.04 μ.

Ὁ BBA ὄγκος εἶχεν ὕψος μέγιστον 97 ἐκ., μῆκος μέγιστον κατὰ μῆκος τῆς περιφερείας 3.45 μ., πλάτος 1.30 μ., ἀπέχετο δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ κέντρου τοῦ τάφου 5.90 - 5.95 μ. ἀπὸ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἐσωτερικῆς γωνίας τοῦ στομίου 11.53 μ. καὶ 9.51 μ. κατὰ τὰ δύο του ἄκρα (Β, Δ). Ὡς εἰκόσ, περιελάμβανε πλῆθος λί-
θων ἀναμίκτων εἰς τὸ χῶμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλει κατὰ κύριον λόγον τὸν BBA τοῦτον ὄγκον (πίν. 256γ).

Ὁ ΝΝΑ ὄγκος, ὅστις εἶχε θεωρηθῇ ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου ὅτι ἀπετέλει βωμόν, ὡς καὶ τὰ ἄλλα παραδείγματα τοῦ ὁλοωτοῦ τάφου ὑπ' ἀριθ. 2 (τὸ ἐν ἦτο προφανῶς ὁμαλὸν τι κτίσμα), εἶχεν ὕψος μέγιστον 83 ἐκ., μήκος μέγιστον 2.80 μ. (ΒΑ - ΝΔ) καὶ πλάτος (πάχος) 1.78 μ. Ὁ ὄγκος οὗτος ἀπεῖχε τοῦ κέντρου 5.92 - 5.95 μ. καὶ 1.28 μ. ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ἐσωτερικῆς γωνίας.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον ἡρευνήθη μόνον ὁ ΒΒΔ ὄγκος λίθων καὶ χωμάτων, ὅστις, εἰς τὰ κατώτερα του σημεία παρουσίαζε ποιάν τινα ἀναμόχλευσιν. Οὕτως, εἰς ὕψος 50 ἐκ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, εὐρέθησαν δύο μικρὰ συμπεπιεσμένα φυλλάρια χρυσοῦ, ἅτινα θὰ ἀνῆκον, ἀναμφισβητήτως, εἰς τὸ μυκηναϊκὸν στρώμα τοῦ δαπέδου. Ὅμοιῶς ἀνευρίσκοντο καὶ ἔγχνη ἀπὸ κάρβουνα παραλλήλως δὲ καὶ μελαμβραφῇ ὄστρακα μέχρις εὐθὺς ὑπεράνω τοῦ δαπέδου τοῦ ταφικοῦ θαλάμου (37 - 25 ἐκ.). Ἡ ἀναμόχλευσις παρατηρήθη καὶ εἰς τὸ ἀρχικῶς μυκηναϊκὸν στρώμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον παρεισφύσει καὶ τινα μελαμβραφῇ ὄστρακα.

Ἀξίον σημειώσεως εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰ μεταγενέστερα στρώματα μετὰ τῶν μελαμβραφῶν ὀστράκων ὑπῆρχε καὶ μέγας ἀριθμὸς ὀλοιτρόχων, ἰδίᾳ ἀργῶν, ἀλλὰ καὶ πλακωτῶν λίθων, οἵτινες παραμένει ἄγνωστον διατὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τόσον μεγάλον ἀριθμὸν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐνῶ ὀφίστατο εἰσέτι ἀκεραία ἡ θόλος.

Εἰς τὸ ἀρχικὸν μυκηναϊκὸν στρώμα ἀνευρέθησαν πολλὰ ὄστρακα (πίν. 256δ) πιθαμορέων ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, ἅτινα, κατὰ βάσιν ἀνήκουν εἰς δύο πιθαμορεῖς, ἓνα μὲ μέλαιναν (πίν. 257α) καὶ ἕτερον (Ἔργον 1976, 128, εἰκ. 108) μὲ ἐρυθρὰν διακόσμησιν (πίν. 257β). Τὰ ὄστρακα τοῦ ἐρυθροῦ πιθαμορέως ἐπεσημάνθησαν, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὸ ΔΒΔ τμήμα, ἀλλὰ ὀλίγα εὐρέθησαν καὶ βορείωτερον. Εὐθὺς ὑπὸ τὰ ὄστρακα τῶν πιθαμορέων ἐπεσημάνθησαν τὰ χαρακτηριστικὰ λευκωπὰ μικρὰ χαλίκια τοῦ δαπέδου. Βεβαίως, πέρα τῶν ὀστράκων τῶν ἀνηκόντων κατὰ βάσιν εἰς τοὺς δύο τούτους πιθαμορεῖς, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς ἄλλους πιθαμορεῖς. Ὡσαύτως, εὐρέθη καὶ ἡ βάσις πρῶϊμου κύλικος. Πάντως, ὁ ἐρυθρὰς διακοσμήσεως πιθαμορεὺς ἦτο κατὰ τι ὑψηλότερον τοῦ μελανῆς διακοσμήσεως πιθαμορέως. Ὑπὸ τὰ ὄστρακα τῶν δύο πιθαμορέων τὸ στρώμα ἦτο ἀδιατάρακτον μυκηναϊκόν, ἄνευ οἰουδήποτε μεταγενεστέρου μελαμβραφοῦς.

Πρόβλημα ἐσημειώθη ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῶν ἐρευνωμένων στρωμάτων καὶ τοῦτο διότι τὰ ἐπισημανθέντα μικρὰ λευκωπὰ χαλίκια εὐρέθησαν εἰς ἓν μόνον σημεῖον καὶ δὲν ὀφίστατο συνέχεια αὐτῶν ὑπὸ τὰ λοιπὰ σημεία τοῦ ΒΒΔ τούτου χωματίνου ὄγκου.

Ἐκ τῆς τελικῆς μελέτης τῆς στρωματογραφίας προέκυψεν ὅτι ἡ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἐπίχρῳσις τοῦ τάφου, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἔφθανεν εἰς ὕψος 25 ἐκ. ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου. Εἰς τὸ στρώμα τοῦ δαπέδου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ὠρισμένα φυλλάρια καὶ ψήγματα χρυσοῦ. Ἐν φυλλάριον

χρυσοῦ εἶχε συμπιεσθῇ καί, τρόπον τινά, ἐπικολληθῇ ἐπὶ ἐνὸς μικροῦ λίθου (ἀπόστασις 1.38 μ. ἀπὸ τοῦ Β σημείου τῆς θόλου). Ἐν ἄλλο ἔλασμα εἶχε διατηρηθῇ ἀκέραιον (πλὴν μιᾶς σχισμῆς) καὶ ἦτο ἐξαιρετικὰ διδακτικόν, διότι πέρα τοῦ κυρίου στελέχους ἐν σχήματι waz εἶχε διατηρηθῇ εἰς τὸ κατώτερόν του ἄκρον συνεχόμενον στρογγύλον δισκάριον, ἐξ οὗ, διὰ μικροτάτης ὀπῆς, ἐκρέματο λεπτότατος (δίκην συνδετικοῦ κρίκου) χρυσοῦς δακτύλιος, ἐξ οὗ ἐκρέματο δεύτερον πλῆρες χρυσοῦν δισκάριον (πίν. 257γ). Πρόκειται περὶ λεπτοτάτης ἐργασίας ἣτις ἔχει ἀντίστοιχα, ἐξ ὧσαν γνωρίζω, μόνον εἰς ἄλλα κοσμήματα τῆς Περιστεριᾶς καὶ τῶν Μυκηνῶν καὶ ἐνθυμίζει (εἰς μικροτέραν, βεβαίως, κλίμακα) τὰ ἐνώτια τῆς ΜΜ III τοιχογραφίας τῆς Κνωσοῦ μὲ τοὺς κρεμαμένους καὶ μεταξὺ των συμπλεκόμενους κρίκους.

Πρὸς κατανόησιν τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐθεμελιώθη ἡ θόλος συνεχίσθη ἡ σκαφή εἰς βάθος ὑπὸ τὸ δάπεδον, κατὰ μῆκος τοῦ ΔΒΔ τόξου τῆς περιφερείας, τοῦ ταφικοῦ θαλάμου. Διὰ τῆς σκαφῆς ταύτης ἐπεβεβαιώθη ἡ ἀρχικὴ ὑπόθεσις τοῦ ὑπογραφομένου ὅτι πρὸς θεμελίωσιν τῆς θόλου εἶχε σχηματισθῇ — ἀνασκαφεῖς — κυκλικὸς δακτύλιος εἰς τὴν κοίτην τοῦ ὁποίου ἐτοποθετήθησαν οἱ θεμέλιοι λίθοι τῆς θόλου. Οὗτοι κατὰ περιπτώσεις εἶχον φαινόμενον ἐσωτερικόν (πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου) μῆκος κυμαίνόμενον μεταξὺ 54 - 77 ἐκ. καὶ ὕψος (μετόπη) 16 - 19 ἐκ., θὰ ἦσαν δὲ κεκαλυμμένοι ὑπὸ τοῦ χρώματος τοῦ δαπέδου. Τὸ πλάτος τῶν λίθων τούτων ὑπελογίσθη τῷ 1970 ὅτι ἀνέρχεται εἰς 1.20 μ.¹ Αἱ μετρήσεις καὶ οἱ ὑπολογισμοὶ θὰ συνεχισθοῦν εἰς προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον οὕτως ὥστε νὰ προέλθῃ συμπέρασμα γενικὸν περὶ τοῦ συνόλου τοῦ ταφικοῦ θαλάμου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα τοῦτο τῆς καλύψεως ἢ μὴ, μερικῆς ἢ ὀλικῆς, τῶν θεμελίων λίθων τῆς θόλου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαπιστώσεως ὅτι τὰ τεμάχια μὲ συμπαγῇ χαλίκια καὶ χῶμα ὑπῆρχον εἰς βάθος 1.20 μ. περίπου ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχικῶς μέγιστον σφίζόμενον ὕψος τοῦ ΒΒΔ τούτου ὅγκου χωμάτων καὶ λίθων.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀρχικὴν διαπίστωσιν τὴν γενομένην ἀνωτέρω, ὅτι δηλ. εἶχε σχηματισθῇ κυκλικὸς περιφερικὸς περὶ τὸ δάπεδον τοῦ ταφικοῦ θαλάμου δακτύλιος πρὸς δημιουργίαν κοίτης διὰ τοὺς θεμελίους λίθους τῆς θόλου, ἡ ἀνέυρεσις πλειόνων ὀστράκων τῶν αὐτῶν ὡς καὶ πρότερον πιθαμορέων τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ εἰς βάθος ὑπὸ τὸ ἀρχικὸν δάπεδον κατὰ μῆκος τοῦ ΔΒΔ περιφερειακοῦ πρὸ τῆς θόλου τόξου καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ σκληρὸν χῶμα δὲν ἤρχιζε πάντοτε εἰς ὠρισμένην ἀπὸ τῆς θόλου ἀπόστασιν ἀλλ' εἰς διάφορον ἐκάστοτε, ἐπιβάλλουν τὴν ἐπανεξέτασιν τῆς καταστάσεως καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ ταφικοῦ θαλάμου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀναμόχλευσις τοῦ στρώ-

1. Πρβ. τὴν περὶ τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τάφου ἔκθεσιν τῆς ἐφόρου κ. ΘΕΟΔ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ ἐν ΑΔ 27, 1972, Β1 Χρον., 265, ἐνθα μνημονεύεται γενικῶς ὅτι τὸ πάχος τῶν ἀνακατασκευασθέντων τοιχωμάτων τῆς θόλου κυμαίνεται μεταξὺ 1.20 καὶ 1.30 μ.

ματος δαπέδου, ἐπισυνέβη, ὡς φαίνεται, μόνον κατὰ τὸ ΒΔ τμήμα δι' ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς λόγον, μὲ ἀποτελεσματὶς νὰ διεισδύσουν χαμηλότερον τοῦ δαπέδου τὰ ΥΕ Π ὅστρακα. Ἰσως τὸ γεγονὸς ὠφείλετο εἰς προσπάθειαν συλῆσεως τοῦ τάφου, ἀφοῦ εὐρέθησαν οἱ περισσότεροι πιθαμοφρεῖς ἐλλιπεῖς.

Εἰς τὸν ΝΝΑ ὄγκον λίθων τοῦ ταφικοῦ θαλάμου (πίν. 257δ) ἀφηρέθη ἀπλῶς τὸ περιλαμβάνον μεταγενέστερα ὅστρακα, ὅστ' ἂν γνάθου ζώου, καρβουνίδιον κλπ. ἀνώτερον στρώμα (πάχους 25 ἐκ.), ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀνεφάνησαν λίθοι κατὰ τὸ πλεῖστον κανονικῶς τοποθετημένοι. Πράγματι, οἱ πλεῖστοι τῶν λίθων παρέχουν αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι ἐνσφηνωμένοι μεταξὺ τῶν πλακωτῶν καὶ ἄλλοι ἀτάκτως ἐρριμμένοι. Γενικῶς ὅμως τὸ ὅλον ἐμφανίζεται ὡς κτίσμα καὶ, βεβαίως, τὸ ἀνώτερον — κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀφαιρεθὲν — στρώμα δυνατόν νὰ ὀφείλεται εἰς καταπεσόντα ὕλικα ἐκ τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ τάφου, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ εἶχε καλυφθῇ τὸ σύνολον τοῦ δαπέδου τοῦ ταφικοῦ θαλάμου. Κατὰ ταῦτα, ὁ ὄγκος αὐτὸς ἐδικαιολογεῖται — μέχρι σημείου τινὸς — τὴν ἄποψιν τοῦ Μαρινάτου ὅτι ἐπρόκειτο περὶ βωμοῦ. Ἡ ἀπουσία ὅμως τέφρας ἐκ τοῦ ἐν συνεχείᾳ (δευτέρου) ἐρευνηθέντος στρώματος, ἔτι δὲ ἡ ὑπαρξὶς μεγάλων ποσοτήτων χώματος ἐνδιαμέσως καὶ ὑπὸ τοὺς λίθους τῆς δυτ. πλευρᾶς, ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἄποψιν ὅτι τὸ σύνολον αὐτὸ ἔπρεπε νὰ διαλυθῇ ὥστε νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ λόγος ὑπάρξεώς του. Ἰσως πρόκειται περὶ μεταγενεστέρου κτίσματος δι' ἄλλους λόγους ἀνεγερθέντος καὶ δὲν πρόκειται περὶ βωμοῦ, ὡς εἶχεν ὑποτεθῇ παλαιότερον κατὰ τὰ λοιπὰ θεωρούμενα παραδείγματα τῶν τάφων 2 καὶ 3.

Ἐκ τῆς εἰς βάθος σκαφῆς τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου τούτου προέκυψεν ὅτι τὰ παλαιότερα ὅστρακα αὐτοῦ ἀνάγονται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας μυκηναίας περιόδου· κατὰ ταῦτα, ὁ τάφος δέον ὥπως λογισθῇ ὡς νεώτερος ἔναντι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3, ὅστις, καὶ κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς προσόψεως καὶ κατὰ τὰ εὐρήματα, εἶναι σαφῶς προγενέστερος. (Ἐπόπται ἐργασίας: διδ. Γ. Χατζῆ, Σταμ. Μαρκετό, Εὐστ. Μπαζιωτοπούλου.)

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου

Δυτικῶς τοῦ μήκους 21.50 μ. δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 καὶ εἰς ἀπόστασιν 18.30 μ. ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος τῆς εἰσόδου ὡς καὶ 14.45 μ. ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς γωνίας τῆς ὑποτιθεμένης ἀρχῆς τοῦ δρόμου εἶχεν ἐπισημανθῇ, ἡδὴ τῷ 1974, λίθος φαινομένου μήκους 33 ἐκ. (ὁ ὑπ' ἀριθ. 1), ἔτι δὲ περαιτέρω εἰς ἀποστάσεις ἀντιστοίχως ἀπὸ τῶν αὐτῶν ὡς ἂν σημείων 19.66 μ. καὶ 20.65 μ. ἄλλος ἀμυγδαλίτης φαινομένου μήκους ἐνός, ὡς ἐγγιστα, μέτρον (ὁ ὑπ' ἀριθ. 2), ὅπου τὸ κατακρύφον μέτρον εἰς τὸν πίν. 258α (ἀριστερᾷ).

Ἀκριβῶς πρὸς ἀποκάλυψιν ἐνὸς εἰσέτι πιθανοῦ ταφικοῦ μνημείου ἐδημιουργήθη εἰς νέος τομεύς, ὅστις ὠδήγησεν ἀντιστοίχως τὸ μὲν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν

ἐνὸς εἰσέτι ἀναποσπάστου μέρους τοῦ θολ. τάφου 1 τὸ δὲ εἰς τὴν ἀποκαλύψιν τοῦ παλαιότερου χρυσοφόρου καὶ ἐν πολλοῖς νοουμένου ἀσυλήτου τάφου τῆς Περιστεριᾶς, χάρις εἰς τοὺς δύο τούτους μνημονευθέντας ἐπιφανειακοὺς λίθους. Μεταξὺ τῶν δύο λίθων ἔγινεν εἰς ἀρχικὸς καθαρισμός, διὰ τοῦ ὁποίου ἤλθον εἰς φῶς πλείονες (πίν. 258β) ὀλοίτροχοι λίθοι (μεγάλοι ἐστρογγυλεμένοι ἐκ τοῦ παραρρέοντος Κυπαρισσῆντος), ἄλλοι πλακωτοὶ καί, τέλος, πέντε μὲ διά-ταξιν ἀπὸ Ν πρὸς Β μεγαλύτεροι (πίν. 259α) παχεῖς πλακωτοί. (Ὁ 4ος κατὰ σειρὰν ἐκ Νότου ἦτο σαφῶς μικροτέρων ἢ οἱ λοιποὶ διαστάσεων.)

Ἡ τοποθέτησις τῶν λίθων τούτων ἦτο μὲν ἡ ὀριζοντία πλὴν ὅμως εἶχον ἤδη ἀποκτήσει σαφῆ τὴν κατὰ τὴν κατωφέρειαν κλίσιν (22°). Ἐκατέρωθεν ἐνὸς ἐκάστου λίθου, πέριξ ὅλων, ὡς καὶ εἰς κατὰ τι ὑψηλότερα σημεῖα ὑπῆρχον πλείονες μικρότεροι πλακωτοὶ λίθοι καὶ ἄλλοι ἀργοὶ ἀτάκτως ἐρριμμένοι, οἵ-τινες δὲν ἐπέτρεπον σαφῆ τὸν σχηματισμὸν τῆς εἰκόνης περὶ αὐτοῦ τοῦ λιθο-σωροῦ, ὅστις, ἀρχικῶς, ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν 1 (πίν. 259β). Οἱ πρὸς τὸν δρόμον τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 ὑπάρχοντες πλακωτοὶ λίθοι (πίν. 259α) δὲν παρουσιάζον τὴν ἀταξίαν ἥτις διέκρινε τοὺς δυτικώτερον εἰς κατὰ τι κατώτερον ἐπίπεδον εὐρισκομένους καὶ ταχέως κατέστη σαφές ὅτι ἡ τοιαύτη διαφορὰ ὠφέλειτο εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀντερίσματος κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν. Ἐλλείψει ἀκριβῶς τοῦ ἀναγκαίου ἀντιστηρίγματος διελύθησαν πάντες οἱ λίθοι ἐκεῖνοι.

Λόγῳ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν τῶν πέντε μεγάλων πλακωτῶν λίθων διευτυπώ-θησαν πολλὰ ἀπόψεις αἰτινες ὅμως, κατὰ τὸ πλεῖστον, δὲν ἔτυχον δικαιοσύνης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπεκλείσθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ πιθανότης νὰ ἀποτελοῦν τὰς καλυπτηρίους πλάκας κιβωτοσχήμου ἢ κιβωτοσχημῶν τάφων καὶ τοῦτο διότι οἱ ἀνατολικοὶ λίθοι ἦσαν μικροὶ καὶ οὐχὶ ἀρκούντως ἀνθεκτικοὶ διὰ νὰ συγκρατήσουν παρομοίως καλυπτηρίους πλάκας, ὡς, ἐξ ἄλλου, κατέστη σαφές καὶ εἰς τὴν δυτικὴν (κατωτέραν) πλευράν τῶν λίθων, οἵτινες εἶχον παρασυρθῇ μερικῶς κατὰ τὴν κατωφέρειαν.

Ἄλλαι πιθανότητες ἀντιμετωπίσθησαν ὁμοίως κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνασκα-φῆς ὡς: α) ὅτι δυνατόν νὰ ἐπρόκειτο (ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς μεγάλους πλακω-τοὺς) περὶ ἐπικαλύψεως ὀχετοῦ, ἀποψις ἥτις ἀπεκλείσθη ὁμοίως ὅτε ὁ ὑπ' ἀ-ριθ. 1 λίθος μετεκινήθη τῆς θέσεώς του καὶ οὐδὲν εὐρέθη ὑπ' αὐτόν, ἐτι δὲ οὐδὲ ἐν ὀστρακόν, β) ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι ἀπετέλουν τὰ κατάλοιπα τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕ-λικου τοῦ πρώτου τάφου. Πρόβλημα ὅμως ἀπετέλει ἡ ὑπαρξίς κατὰ τὴν ἀνα-τολικὴν πλευράν ὀλοίτροχων λίθων, οἵτινες — γενικῶς — ἀπουσιάζον ἐκ τῆς ἐπιχρώσεως καὶ τῆς θόλου τοῦ θολωτοῦ τούτου τάφου. Καὶ αὕτῃ ἡ ἀποψις ἐγκα-τελείφθη ἅμα τῇ ἀποκαλύψει ΒΔ τοῦ μνημονευθέντος ἀμυγδαλίτου ἐνὸς ἄλλου ἐπιφανειακοῦ λιθοσωροῦ, ὅστις δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ ποῖον σκο-πὸν ἐξεπλήρου.

Πράγματι, θὰ ἦτο ἀδιανόητον ὁ λιθοσωρὸς 1 νὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ κατάλοιπα τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου τοῦ προοριζομένου πάλαι ποτὲ διὰ τὸν τάφον 1 καὶ νὰ

ὑπάρχει εἰς μικρὰν ἀπόστασιν — ἄνευ ὀργανικῆς συνδέσεως — ἄλλος λιθοσωρός (ὁ ὑπ' ἀριθ. 2, πίν. 265α - β). Ὁμοίως ἀπεκλείσθη καὶ ἡ πιθανότης νὰ ἀπετέλουν οἱ λίθοι οὗτοι ἀνώφλια θολωτῶν τάφων λόγφ τῶν μικρῶν των διαστάσεων διὰ τὸν λόγον τοῦτον.

Κατὰ τὴν πρὸς Βορρὰν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς ἀνεκαλύπτοντο συνεχῶς πάσης φύσεως ὅστρακα (χονδροειδῆ καὶ ἄχρονα), ἐτι δὲ ὀλίγαι κέραμοι.

Αἱ διαστάσεις τῶν λίθων τοῦ λιθοσωροῦ κατὰ τὰς ἐπιτοπίους μετρήσεις παρέσχον τὰ ἀκόλουθα μεγέθη:

Λίθος 1 $1.30 \times 1.18 \mu.$, πᾶχος 0.20 ἐκ.

Λίθος 2 (ὁ ἀμυγδαλίτης) $1.15 \times 0.77 \mu.$ Οὗτος, ὢν ἀκανόνιστος, ἦτο παχύ-τατος κατὰ τὴν τρίτην του διάστασιν καὶ εἰς δύο τεμάχια τεθραυσμένος.

Λίθος 3 $0.98 \times 0.92 \mu.$

Λίθος 4 $1.18 \times 0.85 \mu.$ Ὁ ἀκολουθῶν 4ος (κατὰ τὴν ἐνιαίαν σειρὰν πλὴν τοῦ ἀμυγδαλίτου) ἦτο, ὡς ἐδηλώθη, μικροτέρων διαστάσεων. Ὁ ἐπόμενος 5ος ἐμετρήθη $1 \times 1.16 \mu.$ Βορειοδυτικῶς τούτου ὑπῆρχε χῶμα καὶ ὀλίγοι μικροτάτοι λίθοι. Ὁ λόγος κατέστη ὅμως σαφὴς ταχέως μετὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἄμα τῇ προόδῳ ὁμοίως τῆς ἀνασκαφῆς κατέστη σαφὲς ὅτι οἱ μεγάλοι κατὰ σειρὰν λίθοι δὲν εἶχον μετακινήθῃ τῆς θέσεώς των καὶ ὅτι ἐπλαισιούντο ἐξ Ἀνατολῶν ἀρχικῶς ὑπὸ πλακωτῶν λίθων καὶ περαιτέρω ὑπὸ ὀλοιτρόχων, ἐνῶ ἐκ Δυσμῶν ὑπὸ ἀτάκτων πλακωτῶν καὶ ὀλοιτρόχων ὡς καὶ ἄλλων ἀργῶν. Αὐτὸς ὁ ὅποιος δυνατὸν νὰ εἶχε μετακινήθῃ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως εἶναι ὁ εἰς τὸ μέσον τεθραυσμένος ἀμυγδαλίτης (ὑπ' ἀριθ. 2), πλὴν ὅμως παρέμεινεν ἄγνωστον ἐκ ποίου σημείου δυνατὸν νὰ μετεκινήθῃ. Ὄντως, μέχρι τέλους τῆς ἀνασκαφῆς, οὐδεμία λογικὴ ἐξήγησις ἐδόθη περὶ αὐτοῦ. Οὐδὲ ὡς σῆμα θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ διὰ τὸν ὑποκείμενον αὐτοῦ τετράπλευρον τάφον.

Βεβαίως, εἰδικῶς περὶ τῶν εὐμεγέθων καὶ τῶν μικροτέρων πλακωτῶν λίθων τοῦ λιθοσωροῦ 1 θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ ἄποψις ὅτι ἀπετέλουν κατάλοιπα τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου τοῦ τάφου 1 καὶ ὅτι οἱ ἐξ αὐτῶν εὐμεγέθεις δὲν ὑπέστησαν τὴν κεκανονισμένην ἐπεξεργασίαν ὥστε νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμεύσουν ὡς θεμέλιοι λίθοι τῆς θόλου.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν διαστάσεων των, τοιοῦτόν τι ἦτο δυνατόν. Ὅμως ὁ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τετάρτου εὐμεγέθους πλακωτοῦ λίθου 5.83 $\mu.$ ἐλθὼν εἰς φῶς πέμπτος πλακωτὸς λίθος ἦτο θαυμαστῆς λαξεύσεως καὶ ἐπεξεργασίας καί, ἀσφαλῶς, ὡς ὑπεράριθμος, δὲν περιελήφθη εἰς τὰ θεμέλια τοῦ τάφου 1. Ὁ λίθος οὗτος ἦτο ὁ μόνος ὅστις διετηρήθη εἰς ὀριζοντίαν θέσιν, ἔχει δὲ διαστάσεις $1.10 \times 0.95 \mu.$

Ἦδη εἶχεν ἀρχίσει ἀποκαλυπτομένη εἰς βάθος ἡ ἀνατολική (πρὸς τὸν τάφον 1 ἐστραμμένη) πλευρὰ τοῦ περιβόλου, ἥτις ἦτο ἐκτισμένη διὰ δύο καί, κατὰ

περιπτώσεις, διὰ τριῶν εἰς κατακόρυφον τοποθέτησιν σειρῶν διαστάσεων μέχρῃς 20 - 30 ἐκ. ὀλοιτρόχων λίθων (πίν. 258β). Οὕτως, εἰς ἀπόστασιν 17.10 καὶ 16.20 μ. ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 ἐδημιουργεῖτο ἐν ἀρκούντως ἀνθεκτικὸν ἀντιστήριγμα διὰ τὰ χρώματα τοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ (ὡς πρὸς τὸ ὕψος) ὑπάρχοντος πέριξ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 τύμβου καί, κατὰ ταῦτα, ἤρχισε διαφαινόμενος ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐσχηματίσθη ὁ ὁσονοῦ-πω πρὸς Β ἐκτεινόμενος καὶ συγχρόνως πρὸς ΒΑ καμπτόμενος ἐπιμήκης λιθοσωρός: ἐπρόκειτο περὶ τοῦ περιβόλου τοῦ μεγαλύτερου ταφικοῦ μνημείου τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς, τοῦ μόνου ταφικοῦ μνημείου τοῦ λόφου ὅπερ εἶχε περιβόλον. Λέγομεν μόνου, διότι μέχρι σήμερον, τοῦλάχιστον, δὲν ἔχει ἐμφανισθῇ περιβόλος πέριξ τῶν θολωτῶν τάφων 2 καὶ 3 τοῦ αὐτοῦ νεκροταφείου.

Πρόβλημα ὅμως ἀποτελεῖ ἡ φύσις τοῦ περιβόλου τούτου. Πρόκειται περὶ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἢ περὶ ὀρίου; Ἡ πρόκειται περὶ περιβόλου ἐκπληροῦντος καὶ τοὺς δύο τούτους σκοπούς (ὄριον καὶ ἀνάλημμα); Τὴν ἀπάντησιν θὰ δώσῃ μᾶλλον τὸ μέλλον, ὅταν θὰ ἀποκαλυφθῇ εἰς τὸ σύνολόν του ὁ περιβόλος, ὅστις παρηκολουθήθῃ τυχαίως ἀπὸ ἐνὸς σημείου τὸ ὅσαῖον ἦτο ὁρατὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Ἡ ἀνασκαφικὴ σκαπάνη ἤχθη κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον μόνον πρὸς Βορρᾶν καὶ ΒΑ, οὐχὶ δὲ πρὸς Νότον καὶ ΝΑ. Οὕτως ἀγνοοῦμεν εἰσέτι κατὰ πόσον πρόκειται περὶ πλήρους περιβόλου ὁμοίου πρὸς τοὺς τῶν θολωτῶν τάφων τοῦ Θορικοῦ ἢ περὶ πεταλοειδοῦς συνόλου, οὗτινος τὸ ἀνοικτὸν πρὸς Νότον ἀνοικτὸν τμήμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ δύο ἄκρα ἐνὸς πετάλου.

Ἡδη, ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τῶν ὀλοιτρόχων λίθων πρὸς δημιουργίαν μετώπου πρὸς Ἀνατολὰς εὐνοεῖ τὴν ἐρμηνείαν καὶ παραδοχὴν ἐνὸς περιβόλου - ἀναλήμματος, ἡ γειτονία ὅμως τοῦ κατὰ τι, ὥσως, παλαιότερου, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως χρησιμοποιομένου θολωτοῦ τάφου 2 ὑποδηλοῖ καὶ τὸν προορισμὸν του ὡς ὀρίου. Εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν εὐνοεῖ καὶ ἡ γνωστὴ διαπίστωσις ὅτι οἱ τάφοι 2 καὶ 1 δὲν ἀπέχουν πολὺ χρονικῶς μετὰξὺ των.

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἰουλίου ὁ περίβολος ἐσκάφη εἰς μῆκος 22.10, ὡς ἔγγιστα, μέτρων (πίν. 259β). Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Σεπτεμβρίου ἐσκάφη ἐπὶ τι εἰσέτι καὶ ἀπέκτενεν ἀνεσκαμμένον τμήμα μῆκ. 27.10 μ. Τὸ ὅστατον τοῦτο τμήμα περιλαμβάνει καὶ τὴν πρὸς ΒΑ σαφῇ κάμψιν τοῦ περιβόλου καὶ οὕτω μαρτυρεῖται κάλλιον ὁ προορισμὸς του (πίν. 259γ). Τὰ βορειότερον κείμενα μέρη παρουσιάζουν σαφεῖς τὰς μαρτυρίας τῆς διαλύσεως τοῦ τεραστίου τούτου ἔργου. Οἱ λίθοι στεροῦνται συνοχῆς μετὰξὺ των καὶ ἡ κατάστασις ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ κλιτὺς τοῦ λόφου κατὰ τὴν πρὸς Δυσμὰς κατωφέρειαν δὲν ὥπλισθη δι' εἰδικῆς κατασκευῆς πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ὅλου, ἀλλὰ ἀφέθη ἀπροστάτετος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐμφανίζωνται κατακόρυφοι πλακωτοὶ λίθοι οὔτινες, ἀσφαλῶς, θὰ ἀπετέλουν ἀρχικῶς εἰς ὀριζοντίαν θέσιν τὴν ἐξωτερικὴν τείχισιν τοῦ περιβόλου. Λόγῳ ἀκριβῶς τῆς κατωφερείας τοῦ ἐδάφους παρεσύρθησαν καὶ ἔλαβον, ὡς ἐμνημονεύθη, κατακόρυφον ἢ σχεδὸν

κατακόρυφον θέσιν οἱ πλακωτοὶ καὶ ἄργοι λίθοι τοῦ Δ, ΒΔ τμήματος τοῦ περιβόλου (πλν. 259β).

Ἀποτέλεσμα, ἐξ ἄλλου, τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἦτο νὰ θεωρηθοῦν ἀρχικῶς οἱ πλακωτοὶ οὗτοι λίθοι ὅτι ἀπετέλουν σήματα δι' εἰδικὸν λόγον εἰς διαφόρους ἀποστάσεις μεταξύ των τεθέντα. Τοιοῦτόν τι, βεβαίως, εἶναι ἀμάρτυρον καὶ τὸ διπλοῦν παράδειγμα τῶν περιβόλων τῶν δύο θολωτῶν τάφων τοῦ Θορικοῦ εἶναι ἐξόχως διδακτικόν.

Οὕτως ἀπεκτῆθη εἰς εἰσέτι θολωτὸς μετὰ περιβόλου τάφος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ζεύγους τοῦ Θορικοῦ¹, τοῦ Νικητοπούλου 3 Καρποφόρας, τοῦ πρώτου τῆς Μάλθης καί, προφανῶς, τοῦ τῆς Κλυταιμίστρας.

Ἡ συμπλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς, ἔτι δὲ ἰδίᾳ ἡ ἀναστήλωσις αὐτοῦ, θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς βαθύτερα σημεῖα, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πλευράν, ἐνδεδειγμένην ἔρευναν πρὸς χρονολόγησιν τοῦ ἀναλημματικοῦ τούτου ὁρίου.

Οὕτω θὰ προέλθῃ καὶ τὸ ἀκριβὲς πλάτος τοῦ περιβόλου, ἥτοι μόνον μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν καὶ στερέωσιν τῆς ἐξωτερικῆς - δυτικῆς του πλευρᾶς. Εἰς κατ' ἀρχὰς ὑπολογισμὸς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δυναμένων νὰ γίνουιν μετρήσεων παρέσχε τὰς ἀκολουθούσας διαστάσεις: Εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου καὶ ὁ τέταρτος εὐμεγέθης λίθος, τὸ πλάτος τοῦ περιβόλου ἀνέρχεται εἰς 4.10 μ. Μετὰ τοῦ μικροῦ παρακειμένου ME - YE I τάφου τὸ πλάτος τοῦ περιβόλου μετετράπη εἰς 6 μ. ἄλλὰ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ὁ 5ος ὀριζόντιος εὐμεγέθης λίθος τὸ πλάτος μειοῦται εἰς 2.85 μ. καὶ ἔτι βορειότερον μειοῦται ἔτι πλέον (1.80 - 1.90 καὶ 2.10 μ.). Οὐσιαστικῶς ὅμως τὸ πλάτος τοῦ περιβόλου, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ὁ εὐμεγέθης ὀριζόντιος λίθος, ἐμετρήθη 1.80 μ. ἔνευ τῶν παρασυρθέντων καὶ κλινόντων κατὰ τὴν δυτικὴν-ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ περιβόλου λίθων. Εἰς τὸ ΒΔ τμήμα τοῦ περιβόλου διαπιστοῦνται μεγάλη διάσπασις λίθων συνολικοῦ πλάτους 4.50 μ., ἥτις θὰ διερευνηθῇ εἰς προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον. (Ἐπόπται ἐργασίας: Γ. Σταθόπουλος, Ἀγγ. Μαρίνου, Κ. Τσολάκου.)

Ὁ μικρὸς ME/YE I ὑπὸ καὶ παρὰ τὸν περίβολον τάφος

Ἀφορμὴν, ὡς ἀνεκoinώθη ἀνωτέρω, διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐνὸς εἰσέτι τάφου, τοῦ παλαιότερου μέχρι τοῦδε γνωσθέντος εἰς τὴν Περιστεριάν, παρέσχεον ὁ ἐπὶ

1. Περιβόλους εἶχον οἱ δύο μεγάλοι θολωτοὶ τάφοι τοῦ Θορικοῦ οἱ γνωστοὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Α ἢ IV καὶ Β ἢ III, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ περίβολοι των εἶχον ὁμοίως ἀναλημματικὸν καὶ ὁριακὸν χαρακτῆρα. Περὶ αὐτῶν ἰδὲ κατ' ἀρχὰς Β. ΣΤΑΗΝ, ΠΑΕ 1893, 13 κέ· τοῦ αὐτοῦ, ΑΕ 1895, στ. 222 - 226· H. GASCHÉ - J. SERVAIS, Thorikos V (1968), 21 - 22, ἐνθα ἄπασα ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία· H.F. MUSSCHÉ, Thorikos. A Guide to the Excavations, 1974, 15 - 23· FR. SCHACHERMEYR, Die ägäische Frühzeit, τ. 1, 1976, 37 εἰκ. 2· OL. PELON, Tholoi, Tumuli et Cercles Funéraires, 1976, 223 - 228, 510.

τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους διακρινόμενος ἀμυγδαλίτης λίθος ὅστις εἶχε θραυσθῇ εἰς δύο μείζονα μέρη μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, μέχρι τέλους τῆς ἀνασκαφῆς δὲν διηυκρινήθη ὁ λόγος ὑπάρξεως τοῦ λίθου τούτου, ὅστις ὑπερέκειτο τοῦ νέου τάφου καὶ δὴ καὶ τοῦ νοτίου τμήματος αὐτοῦ.

Ἐκ τοῦ συνεχιζομένου καθαρισμοῦ κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον ἀποκαλύψεως τοῦ περιβόλου τοῦ θολωτοῦ τάφου 1, διεπιστώθη ἡ πρὸς ΒΑ τοῦ ἀμυγδαλίτου ἀπουσία λίθων, ἐνῶ βορειότερον συνεχίζοντο ἐν ἀταξίᾳ οἱ πλακωτοὶ λίθοι. Εἰδικώτερον, βορειοδυτικῶς τοῦ ἀμυγδαλίτου, ἀνευρέθησαν (πίν. 260α) ἐν ἀταξίᾳ τεμάχια ἀνθρωπίνων ὀστέων, περαιτέρω δὲ τμήμα ταινίας ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος (μήκους 4.4 ἐκ., πλάτους 1.6 ἐκ. καὶ βάρους 1.1 gr), ἐν κακῶς διατηρηθὲν χαλκοῦν μονόστομον μαχαιρίδιον συγκολληθὲν ἐκ 14 μεγάλων ἢ μικρῶν τεμαχίων, πέντε ψήγματα χρυσοῦ, πέντε τεμάχια χαλκοῦ, δύο τεμάχια ἀργυροῦ τινος μικροαντικειμένου, ὄστρακον πίθου καὶ διάφορα ὄστρακα (πλείονες λαβαὶ ἀγγείων καὶ βάσεις κυλίκων). Ὡς διεπιστώθη μετὰ ταῦτα, μετὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ πάσης φύσεως εὐρήματα προήρχοντο, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ τάφου καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων αὐτοῦ. Οὕτως ἐρμηνεύεται ὁ λόγος ὑπάρξεως αὐτῶν τῶν εὐρημάτων, προφανῶς λόγῳ ἀναμοχλεύσεως τοῦ σημείου ἐκ τῶν κατ' ἔτος ἀρόσεων τοῦ λόφου.

Ἡ ἐπακολουθήσασα ἔρευνα τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ τάφου ἀπέδωκε καὶ ἄλλα περαιτέρω εὐρήματα κατὰ τὰς ἀκολουθοῦς ἡμέρας, ἅτινα εὐρήματα εὐρέθησαν εἰς ἀναμοχλευθέντα χώρον. Οὕτω προήλθον:

α) Μία χαλκὴ σμίλη μήκους 10.5 ἐκ., ἥτις ἦτο ὀκτάεδρος κατὰ τὸ ὀπίσθιον τμήμα (πίν. 260β). Ἦκολούθει κυκλικὸς δακτύλιος καὶ τὸ ὅλον διεμορφοῦτο γλωσσοειδῶς πρόσω μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ γλυφάνου, ἐνθα καὶ ἐπετυγχάνετο ἡ μεγαλύτερα διεύρυνσις (πλάτος 1 ἐκ.).

β) Μία χρυσὴ κυλινδρική ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ ψῆφος (πίν. 260γ) μήκους 0.95 ἐκ., διαμέτρου βάσεως 0.70 ἐκ., τμήματος 0.20 ἐκ. καὶ βάρους 3.4 gr.

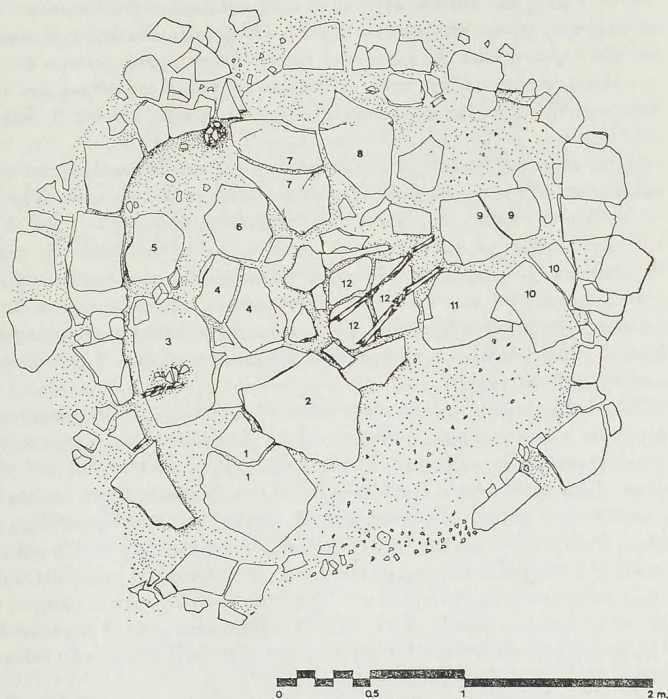
γ) Ἐν πῆλινον σφονδύλιον παλαιόθεν θετραυσμένον καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα ὡς ἦλος μὲ κοίλην κεφαλὴν, τεμάχια χαλκοῦ, δύο ὀστέινα πεπλατυσμένα ἀντικείμενα κ.ἄ.

Τοῦ νέου τάφου ἦλθεν εἰς φῶς ἀρχικῶς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ τμήμα, οὗτινος δὲν ὑφίσταντο εἰμὴ ὠρισμένοι ἐκ τῶν λίθων τῶν θεμελίων. Συγκεκριμένως ἐσφύζοντο μόνον οἱ λίθοι τῆς ΒΔ καὶ τῆς ΝΔ γωνίας καὶ ἀπουσίαζον, προφανῶς λόγῳ κατωφερείας τοῦ ἐδάφους ἢ διὰ τῆς ἀρόσεως παρασυρθέντες, ὠρισμένοι λίθοι τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τῆς ὁμορρόπου κλίσεως τῶν ὑπολειφθέντων λίθων. Ὁμοίως, δὲν εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ λεπτὰ καλυπτῆρισι πλάκες τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ τάφου, ἐκ τῆς ἀπουσίας τῶν ὁποίων προεκλήθη καὶ ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα ἀναμόχλευσις τῆς ὑπο-

κειμένης ἐπιχώσεως τοῦ τάφου. Σημειωτέον ὅτι αἱ κατὰ χώραν ὑπολειφθεῖσαι καλυπτήριοι πλάκες (εἰκ. 2) ὡς καὶ οἱ λοιποὶ πλακωτοὶ λίθοι τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ τάφου ἦσαν εἰς βάθος 55, ὡς ἔγγιστα, ἐκ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ

B

Εἰκ. 2. Κάτοψις τοῦ ΜΕ - ΓΕ Ι τάφου μετὰ τῶν καλυπτηρίων αὐτοῦ πλακῶν. (Σκαρίφημα Γ. Σταθοπούλου, 'Ελ. Σκαλτσᾶ-Κόλια.)

σημερινοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ἀνωτέραν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀμυγδαλίτου. Οἱ ὑπολειφθέντες λίθοι ἦσαν οἱ θεμέλιοι λίθοι καὶ τινες τῆς ὑπερκειμένης σειρᾶς ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ τάφου μὲ κυρίαν πλευρὰν καὶ ὄψιν, φυσικῶ τῷ λόγῳ, τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἐστραμμένην. Τὸ ὡς ἄνω βάθος ὀφείλεται, ἐν

πολλοῖς, εἰς τὴν δημιουργίαν ὑπεράνω τοῦ τάφου τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 1.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀνθρωπολογικὸν ὕλικὸν ἐκ τοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον συν-ετηρήθη ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπολόγου δρ. Νικ. Ξηροτύρη (ἀκολούθως κατὰ Σεπτέμβριον 1976 καὶ Αὐγούστου 1978 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Em. Breiting), ἐξεπεροσπεῖτο ὑπὸ συγκεντρωμένων ὁστῶν ἀνακομιδῶν κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ τάφου καὶ εὐθὺς βορείότερον. Παρ' αὐτάς εὗρηγτο τὰ ὑπολειφθέντα μέρη δύο χαλκῶν ἀγγείων, ὧν, ὡς ἐφαίνετο, εἶχον ἀπομείνει, κατὰ τὸ πλεῖστον, μόνον τὰ ἀνώτερα σημεῖα τοῦ χείλους συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν λαβῶν αὐτῶν. Αἱ ἀνακομιδαὶ ἔκτεινον ἐπὶ τοῦ μετὰ χαλκίαν διαπέδου τοῦ τάφου, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰ θεμέλια τειχίσεως τοῦ τάφου, καὶ εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ΝΔ γωνίας καὶ τῆς Δ πλευρᾶς τοῦ τάφου.

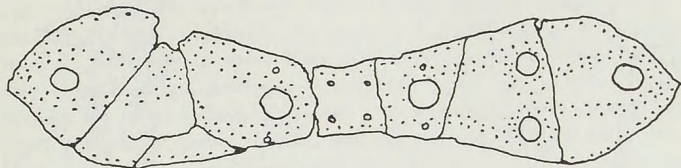
Αἱ ἐξ ἀβεστολίθου λεπτὰ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ τάφου εἶχον καταπέσει καὶ εὗρηγτο εὐθὺς ὑπὲρ τὸ δάπεδον, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὕψους εἰς ὃ εὗρηγται τὰ θεμέλια τοῦ τάφου. Ἐκ τῶν πλακῶν αὐτῶν ἀφηρέθησαν δύο κατὰ τὸ ΒΔ τοῦ τάφου τμῆμα μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εὑρεθῶν ἅμα τῇ ἀφαιρέσει τῆς πλακῆς ὑπ' ἀριθ. 1: α) ἡ λαβὴ ἐνδὸς τῶν χαλκῶν ἀγγείων, β) μία ὁστεῖνη ἐπιμήκης περόνη (μῆκος 9.1 ἐκ.) καὶ γ) 22 χρυσοὶ ρόδακες, οἵτινες ἐφαίνοντο ὡς ἔαν ᾗσαν τοποθετημένοι πάλαι ποτὲ ἐντὸς κιβωτιδίου διαστάσεων τοῦλάχιστον 12×7 ἐκ., ἔτι δὲ δ) ἅμα τῇ ἀφαιρέσει τῆς πλακῆς ὑπ' ἀριθ. 2 χαλκοῦν λογχοειδὲς ἀντικείμενον.

Ἐξ αὐτῶν οἱ ρόδακες ᾗσαν δισκοειδεῖς τὸ σχῆμα ἐκ φύλλου χρυσοῦ μετὰ συμφοῦς σωληνίσκου πρὸς ἀνάρτησιν καὶ μετ' ἐκκρούστου διακοσμήσεως συγ-κειμένης κατὰ μὲν τὸ κέντρον ἐξ ὀφθαλμοῦ ἐντὸς στικτοῦ κύκλου καὶ πέριξ αὐτοῦ ἄλλων μικροτέρων ἀναγλύφων ὀφθαλμῶν περιβαλλομένων ὁμοίως ὑπὸ στικτῶν κύκλων κατὰ δὲ τὴν περιφέρειαν ὑπὸ ζεύγους στικτῶν καθόλου κύκλων, ὧν ὁ μὲν ἐσώτερος πλήρης ὁ δὲ ἐξώτερος πλήρης κατὰ τὰ $4/5$ καὶ τοῦτο διότι ἡ παράταξις τῶν στιγμάτων διακόπτεται κατὰ τὴν πλευρὰν τοῦ σωληνίσκου ἀναρτήσεως (πίν. 260δ-ε). Ὅμοι μετὰ τῶν 22 ροδάκων εὗρηγτο καὶ ἐξ ἐκ λεπτοτάτου (μῆκος 11.3 - 12 ἐκ.) ἐλάσματος χρυσοῦ ἀτρακτοειδεῖς ταινίαι (εἰκ. 3, πίν. 260ς') ἐνθυμίζουσαι ἀνάλογα εὐρήματα ἐκ τῶν θολωτῶν τάφων 1 καὶ 2 Ρούτση (Μυρσινοχώριον)¹.

1. Ἀντίστοιχοι ρόδακες προέρχονται, ὡς ἐσημειώθη, ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Νικητοπούλου 5 (θέσις Τουρκοκίβουρον Καρποφόρας Μεσσηνίας ΑΓΓ. ΧΩΡΕΜΗΣ, ΑΕ 1973, 31 ἀριθ. 717, 32, πίν. 78). "Ἄλλα κοσμήματα - ἐξαρτήματα διαφόρου σχηματισμοῦ, γνωρίζομεν ἐκ ΜΕ κιβωτοσχήμου τάφου τοῦ οἰκοπέδου Δ. Παυλογιαννοπούλου τῶν Θηβῶν (Ε. ΤΟΥΛΟΥΠΑ - Σ. ΣΥΜΕΩΝΟΓΛΟΥ, ΑΔ 20, 1965, Β1 Χρον., 235). ἐκ ΜΕ/ΥΕ Ι ταφῆς εἰς ἀβαθεῖς σκάμματα ὑπὸ τὸ οἰκόπεδον Π. Λεοντάρη, ὁμοίως τῶν Θηβῶν (Θ. ΣΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΔ 24, 1969, Β1 Χρον., 183· πρβ. καὶ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, ΑΑΑ Ι, 1968, 11 εἰκ. 14 - 15). Ἄλλα μετὰ σωληνίσκου ἐξαρτήσεως, ἐκ τοῦ ΜΕ κιβωτοσχήμου τάφου τοῦ Ἀμφιεῖου

Κατὰ τὴν μορφήν οἱ ρόδακες οὗτοι ἐνθυμίζουσι τοὺς ἐξ ὑπὸ 'Αγγ. Χωρέμη εἰς τὸν ΜΕ/ΥΕ I φάσεως θολωτὸν τάφον Νικητοπούλου 5 (θέσις Τουρκοκί-βουρον) τῆς Καρποφόρας Μεσσηνίας εὐρεθέντας¹ ὁμοίως περίπου διαμέτρου 0.034 μ. ρόδακας. Ἡ διάμετρος τοῦ μείζονος τῶν νέων ροδάκων ἀνέρχεται εἰς 2.68 ἐκ., τοῦ δὲ μικροτάτου πάντων εἰς 1.94 ἐκ. Ὡσαύτως μνημονευτέον ὅτι τὸ χαλκοῦν λοχρείδες ἀντικείμενον ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ προσιεκολλημένον εἰς τὴν κατωτέραν ἐπιφάνειαν τῆς καλυπτηρίου πλακῶς ὑπ' ἀριθ. 2.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀνακομιδὰς (εἰκ. 4) τοῦ πρώτου τούτου ἀνασκαφέντος

Εἰκ. 3. Σχέδιον μιᾶς τῶν λεπτῶν ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν. (Μ. Παλικισιᾶνος.)

τμήματος τοῦ τάφου ἡ μὲν ΝΔ περιελάμβανε μίαν ἀνακομιδὴν (ὁμάς ὁστῶν Α) ἡ δὲ δυτικὴ τέσσαρας συνολικῶς, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν κρανίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε καὶ μία λεκάνη (ὁμάς Β). Τρίτῃ ἀνακομιδῇ (ὁμάς Γ) ὑφίστατο κατὰ τὸ ΒΔ τμήμα τοῦ τάφου (εἰκ. 5) μεταξὺ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν 1 καὶ 3, ἐνῶ τετάρτῃ ἀνακομιδῇ (ὁμάς Δ) εὑρητο κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τάφου (εἰκ. 2). Πάντα τὰ ὀστᾶ καὶ αἱ θόλοι τῶν κρανίων εἶχον πληγὴ δεινῶς λόγῳ καταρρέυσεως τοῦ καλυπτηρίου συστήματος τοῦ τάφου καὶ λόγῳ ἐλλείψεως ἐπιχώσεως ἐντὸς τοῦ τάφου, ἥτοι τὰ ὀστᾶ ἦσαν ἐκτεθειμένα ἐντὸς τοῦ ἀβαθοῦς τάφου μὲ ἀποτέλεσμα αἱ καταπεσοῦσαι πλάκες νὰ διαλύσουν πάντα ταῦτα. Ἡ ὑπαρξὶς ὀλίγων ὀστῶν ἐξ αὐτῶν τῶν πολλῶν ἀνακομιδῶν ὑποδηλοῖ

τῶν Θηβῶν (Θ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΑΑ V, 1972, 23 εἰκ. 4· FR. SCHACHERMEYER, ἑ.ἀ. 269 - 270 εἰκ. 74)· τῆς ΥΜ I περιόδου ἐκ Κυθήρων (ἀνασκαφὴ ΒΑΛ. ΣΤΑΗ, νῦν ἐν J.N. COLDSTREAM - G.L. HUXLEY, Kythera, 1972, 261 ἀριθ. 1, πίν. 84,1)· τῆς ΥΕ I περιόδου ἐκ τοῦ τάφου Α III (G. KARO, Die Schachtgräber von Mykenai, 1930/ 33, 55 ἀριθ. 79, πίν. 27) καὶ ἐκ τοῦ τάφου Α V τῶν Μυκηνῶν (ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - Μ. ΧΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, 1959, 67, πίν. 205 ἄνω, σ. 121)· ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α (IV) τοῦ Θορικοῦ (MUSSCHE, ἑ.ἀ. 19, εἰκ. 11) καὶ ἄλλοθεν ἄλλα περὶ ὧν εἰς τὰς ὡς ἄνω παραπομπάς. Πρβ., τέλος, καὶ τὰ ἐκ μάξης ὁμοιώματα ἐκ τοῦ λαξευτοῦ τάφου Κ - 1 τοῦ Ἐργιλιανοῦ (C.W. BLEGEN, PN III, 211 - 212, πίν. 273). Περὶ τῆς διακοσμήσεως πρβ. καὶ τὸ κεντρικὸν διακοσμητικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ταινίαν τοῦ τάφου Γ τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β τῶν Μυκηνῶν (Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν, 1973, πίν. 59α1) καὶ KARO, ἑ.ἀ., πίν. XI - XII, XV, XVII, (XXXVIII).

1. Ἰδὲ προηγ. σημ.

ὅτι πρὸ τῆς ἀνακομιδῆς των (ἢ πρὸ ἐκάστης ἀνακομιδῆς) αἱ πέντε αὗται ταφαὶ εἶχον παραμείνει ἐπὶ μακρὸν ἐντὸς τάφου καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὑπελείφθη μικρὸν μέρος ὁστῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνακομιδῆς. Ἐνδιαφέρον παρ-
ουσίαζεν ἡ ἀνεύρεσις ὁστροάκων δύο διαφόρων ὑστάτης ME ἐποχῆς ἀγγείων, ὡς, ὥς θὰ ἴδωμεν, περαιτέρω τμήματα εὐρέθησαν ἀλλαχοῦ τοῦ τάφου τούτου. Ἡ ἐν συνεχείᾳ ἀνεύρεσις καὶ ἄλλων χρυσοῦν ροδάκων εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ τάφου, ἔτι δὲ ἡ σημειωθεῖσα ἀνεύρεσις εἰς ἄλλα σημεῖα μερῶν τῶν δύο μνημονευθέντων χαλκῶν ἀγγείων - σκευῶν ὑποδηλοῦ τὴν ἐν γένει ἀναμόχλευσιν τοῦ τάφου, ἥτις, δυνατὸν νὰ ὀφείλεται μέχρις ἐνὸς σημείου εἰς τὴν σημειωθεῖσαν κατάρρευσιν τῆς στέγης τοῦ τάφου. Ἡ ἀναμόχλευσις αὕτη ὀφείλεται, ἀναμφισβητήτως, εἰς τὴν ἄρσιν τῆς περιοχῆς, ἐξ ἧς ἀρόσεως ἀπεμακρύνθησαν, προφανῶς, καὶ αἱ καλυπτήριαι πλάκες τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ τάφου. Σημειωτέον, ὡσαύτως, ὅτι ἡ διατήρησις τῶν χαλκῶν σκευῶν τῶν δυτικῶν ἀνακομιδῶν δὲν ἦτο ἱκανοποιητικὴ. Τὸ ἐν τῶν χαλκῶν σκευῶν ἔφερεν ὑπερυψωμένας ἔναντι τοῦ χεῖλους λαβὰς, πιθανῶς μάλιστα τρεῖς τὸν ἀριθμὸν, τὸ δὲ ἕτερον λαβὰς καρδιοσχήμους (φυλλοσχήμους) ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σχῆμα τοῦ τμήματος προσαρμογῆς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ σκεύους (πίν. 262γ). Κατὰ τὸ πλεῖστον, πέρα τῶν λαβῶν, διετηρήθησαν τὰ τμήματα τοῦ χεῖλους ἐκατέρου τῶν σκευῶν. Αἱ ἀνευρεθεῖσαι εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ τάφου (καὶ ὑποδηλοῦσαι τὴν ἀναμόχλευσιν αὐτοῦ ἤδη καὶ) ἦν περίοδον ὁ τάφος ὀφίστατο εἰσέτι) καρδιόσχημοι (φυλλόσχημοι) λαβαὶ ἀνῆκον εἰς τὸ δεύτερον σκεῦος. Ἰσως, ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ ὁλοσχερὴς διάβρωσις τοῦ σκεύους ὀφείλεται εἰς τὸ μικρὸν πάχος (τὴν λεπτότητα) τῶν τοιχωμάτων του.

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἀνατολικώτερον ὠδήγησεν εἰς τὴν σταδιακὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος αὐτοῦ (πίν. 261α), ὅπερ ἐνεφάνισε τὴν αὐτὴν κατὰ βάσιν εἰκόνα, ἥτοι πλῆθος καλυπτηρίων πλακῶν καὶ ἀνακομιδᾶς εἰς σωροὺς ὁστῶν κατὰ τὸ Β, ΒΑ, Α καὶ ΝΑ τμήμα τοῦ τάφου. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων περιελαμβάνοντο μικρὸν χρυσοῦν ἔλασμα (μήκους 2.4 ἐκ., πλάτους 0.90 ἐκ. καὶ βάρους 1 gr.), τεμάχια χαλκοῦ μεμονωμένα, ἑτέρα καρδιόσχημος λαβὴ χαλκοῦ ἀγγείου (ὑπ' ἀριθ. 2) καὶ ὁστέτην ἐξάσδρος ψῆφος μήκους 0.90 ἐκ. Συγχρόνως ἀφῆρθη καὶ ὁ κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ τάφου ὑπερκείμενος ἀμυγδαλίτης λίθος, ἀπελευθερωθέντος οὕτω τοῦ συνόλου τοῦ τάφου, οὕτως, ἀνεδείχθη τὸ σχῆμα εἰς ὅλας του τὰς λεπτομερείας.

Ἐπρόκειτο, κατὰ ταῦτα, περὶ ἐπιφανειακοῦ ἀβαθοῦς (μικροῦ ὕψους), διὰ πλακωτῶν λίθων ἐκτισμένου λακκοειδοῦς τάφου ἀκανόνιστου τετραπλεύρου σχήματος μετ' ἐστρογγυλευμένων ἐσωτερικῶν γωνιῶν (πίν. 261β), φέροντος λεπτὰς καλυπτηρίους πλάκας καὶ δάπεδον πλήρες ποταμίων καὶ μὴ χαλίκων. Εἰδικώτερον, δέον ὅπως δηλωθῇ ὅτι ὁ τάφος οὗτος εἶχε κτισθῇ εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ εἶχε μικρὸν βάθος, ὥς ἡδυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὀλίγων στρώσεων τῶν ἐκτισμένων πλευρικῶν λίθων. Μία μετακίνη-

σις, ὁμοίως, λίθων κατὰ τὴν ΒΑ πλευρὰν καὶ γωνίαν, ὀφειλομένη εἰς ὥθησιν ὑπὸ λίθων τοῦ περιβόλου, παρήλλαξε τὸ σχῆμα τοῦ τάφου, ὅπερ δέον ὅπως ἀποκατασταθῇ διὰ καταλλήλων στερεωτικῶν - ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν. Οὕτω, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν λίθων τῆς ΒΔ γωνίας καὶ τῶν ἀντιστοίχων τῆς ΒΑ, θὰ ἀνακτῇ τὸ ταφικὸν τοῦτο κτίσμα τὴν ἀρχικὴν του μορφήν, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ᾔτο ἀρχικῶς κανονικώτερον, τετραγώνου σχήματος ἔστω καὶ μὲ ἀπεστρογγυλευμένας πάντοτε γωνίας. Αἱ διαστάσεις τοῦ τάφου ἀνέρχονται, κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον, εἰς 2.75×2.70 μ., τυγχάνει δὲ εὐνόητον ὅτι μόνον μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πλευρικῶν λίθων εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν θὰ ἐπανακτῇσωμεν καὶ τὰς ἀρχικὰς αὐτοῦ διαστάσεις. Αἱ διαστάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ τάφου εἶναι Β - Ν: 2.47 μ., Α - Δ (κατὰ προσέγγισιν): 2.52 μ.

Αἱ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ τάφου εὐρέθησαν εἰς παράλληλον ἀπὸ Β πρὸς Ν διάταξιν, ἀπουσίαζον δὲ ἐκ τοῦ ΒΑ καὶ ἐκ τοῦ ΝΑ τμήματος, ἥτοι αἱ ἀνακομιδαὶ τοῦ ΒΑ καὶ τοῦ ΝΑ τμήματος ἦσαν ὁμοίως, ὡς καὶ αἱ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἀκάλυπτοι. Αἱ καλυπτήριοι, τέλος, πλάκες 7 καὶ 8 ὑπερέκειντο ἀκριβῶς τῶν ἀνατολικῶν τοῦ τάφου ἀνακομιδῶν.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως τοῦ ὑπολοίπου τοῦ τάφου ἤλθεν εἰς φῶς καὶ τὸ σύνολον τῶν ὑπολειπομένων κάτω ἄκρων (μηροὶ καὶ κνήμαι) σκελετοῦ τινος μήκους, ὡς ἔγγιστα, 80 ἐκ., ὅστις ἔκειτο, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπὶ τῆς καλυπτηρίου πλακῶς ὑπ' ἀριθ. 12 μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ (πάσαι ποτὲ ἡ κεφαλὴ του) πρὸς ΝΑ. Ἡ ταφὴ αὕτη (ὁμᾶς Ε) εἶχε τοποθετηθῇ ἐπὶ τῶν κεντρικῶν καλυπτηρίων πλακῶν τοῦ τάφου καὶ ὑποδηλοῖ μεταγενεστέραν ταφὴν γενομένην, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν κανονικῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν ἀδιαταράκτων ὁστῶν, μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς ὀροφῆς τοῦ τάφου, ἀγνωστον εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀκριβῶς (εἰκ. 2, πίν. 261γ). Πάντως, ἡ περίοδος αὕτη νοεῖται εἶτε ἡ ὑστᾶτη ΥἼ Εἴτε ἡ πρῶμος ΥἼ ΙΙ λόγῳ τῆς συγχρόνου πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 κατασκευῆς τοῦ περιβόλου αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν εὐρημάτων σημειοῦνται δύο ὀστρακα ἀδριατικῆς κεραμεικῆς, ἅτινα ἀπεῖχον 20 - 40 ἐκ. ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἀνωτάτου λίθου τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ τάφου, ἄλλο ὀστρακον ΜΕ/ΥΕ Ι περιόδου καὶ ὀστρακον μετὰ ζεύγους μαστοειδῶν ἀποφύσεων, ὁμοίως χαρακτηριστικὸν τῆς ΥἼ Ι, τὸ ἀργότερον, περίοδου. Ἄλλο εὑρημα, ὅπερ ὁμοίως δὲν ἀνήκεν εἰς τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου, ᾗτο ἡ ἐκ πυριτολίθου αἰχμὴ βέλους (ὑπ' ἀριθ. 3), ἥτις ἔκειτο ὑψηλότερον ἢ αἱ καλυπτήριοι πλάκες τοῦ βορείου τμήματος τοῦ τάφου (πίν. 262δ).

Ἐκ τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεῦνης τοῦ τάφου προέκυψαν κατὰ τὸ Β αὐτοῦ ἀκριβῶς σημεῖον τεμάχιον χαλκοῦ μαχαιριδίου, σχεδὸν ἐνσφηνωμένον εἰς τὸ βόρειον τοίχωμα τοῦ τάφου, ἡ ὑπ' ἀριθ. 4 ἐκ πυριτολίθου αἰχμὴ βέλους (δυτι-

κώτερον ἢ ἡ ὑπ' ἀριθ. 3), λίθινος τριπτήρ, ὁστέινον στέλεχος καὶ χαλκοῦν στέλεχος βελόνης μήκους 3.7 ἐκ. Εἰς τὸ ΒΑ τμήμα τοῦ τάφου, εὐρέθη σωρὸς ὁστῶν ἐξ ἀνακομιδῆς τινος (ὁμάς Ζ), περαιτέρω δὲ κατὰ τὸ βορειότερον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (πίν. 264δ) καὶ τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ τάφου διπλαῖ ἀνακομιδαὶ (ὁμάς Η καὶ ὁμάς Θ ἀντιστοιχῶς, εἰκ. 4).

Ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀνακομιδάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον τοποθετηθῇ κατὰ μῆκος τῆς Δ, Β καὶ Α πλευρᾶς, αἰχμαὶ βελῶν (πίν. 262δ) εὐρέθησαν κατάσπαρτοι εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ τάφου, ὡς εἰς (ὑπὸ) τὴν ΝΑ ἀνακομιδὴν, κατὰ τὸ Δ τμήμα τοῦ τάφου, παρὰ τὴν Β πλευράν, περὶ καὶ ὑπὸ τὴν Α ἀνακομιδὴν, τέλος δέ, κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τάφου. Ἡδὴ ἡ τοιαύτη ἀνεύρεσις ἀποκλειστικῶς ἀνακομιδῶν παρὰ τὰς πλευρὰς τοῦ τάφου ἐγείρει ὠρισμένα προβλήματα ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ τάφου καθόλου. Συγκεκριμένως μοὶ ἐδημιουργήθη ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἐπρόκειτο οὐσιαστικῶς περὶ ὁστεοφυλακείου καὶ οὐχὶ περὶ τάφου κοινοῦ, ἔστω οἰκογενειακοῦ. Τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν ἐπέτεινεν ἡ ἀνεύρεσις (πέρα τοῦ πλήθους τῶν ροδάκων καὶ τῶν ταινιῶν τῶν τοποθετημένων πάλαι ποτέ, ἀναμφισβητήτως, ἐντὸς ξυλίνου κιβωτιδίου) καὶ ἄλλων χρυσῶν κτερισμάτων (περὶ ὧν κατωτέρω) ἐντὸς μικροῦ πηλίνου ἀγγείου.

Οὕτως ὀφίστατο ἐν ἀξιόλογον σύνολον ἀνακομιδῶν καὶ χρυσῶν ἀντικειμένων συγκεντρωμένων καθ' ὁμάδας, ἔναντι τῶν ὁποίων ἦτο δυνατόν νὰ παρατεθοῦν αἱ κατάσπαρτοι αἰχμαὶ βελῶν καὶ τὰ μετέπειτα, ὁμοίως κατάσπαρτα, εὐρεθέντα 20 χρυσᾶ κρinoειδῆ μέλη (πίν. 263γ) ἐνὸς περιδεραίου. Ὀντως, αἱ αἰχμαὶ καὶ τὸ περιδέραιον ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ὑπόθεσιν περὶ συνεχοῦς χρήσεως τοῦ τάφου.

Βεβαίως, δυνατόν ὅπως παρατηρηθῇ τὸ μὲν ὅτι αἱ ἀνακομιδαὶ αὐταὶ εἶχον λάβει χώραν ἐντὸς αὐτοῦ τοῦτο τοῦ τάφου τὸ δὲ ὅτι δυνατόν νὰ προέρχωνται ἐξ ἄλλων τάφων, ἐξ ὧν συνεκεντρώθησαν εἰς μίαν δεδομένην χρονικὴν στιγμὴν. Τοιοῦτόν τι δὲν ἀποκλείεται νὰ συνέβη ἀνεξαρτήτως μάλιστα τῶν κατασπάρτων αἰχμῶν καὶ τοῦ μνημονευθέντος περιδεραίου. Σημειωτέον, πρὸς τοῦτοις, ὅτι αἱ ἀνατολικαὶ γενικῶς ἀνακομιδαὶ εὐρηγτο, ἀνεξαρτήτως τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους εἰς ὑπέρτερον σημεῖον ἢ αἱ δυτικαὶ καὶ εἰδικώτερον εἰς ἀνώτερον στρῶμα ἢ τὸ «δάπεδον» τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ τάφου.

Ἐντύπωσιν προκαλεῖ, τέλος, τὸ γεγονός ὅτι, πέρα τῶν κατασπάρτων αἰχμῶν καὶ τῶν λοιπῶν χρυσῶν κτερισμάτων, ὁ τάφος οὐδεμίαν παρέσχεον ἔνδειξιν ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὡς τοιοῦτος, ἥτοι διὰ κανονικὰς ταφάς. Συγκεκριμένως τὸ μεῖζον κεντρικὸν καὶ τὸ νότιον τμήμα τοῦ δαπέδου παρέσχεον ἴχνη τινὰ κυρίας ταφῆς καὶ διαφορὰς τινας εἰς τὸ χρῶμα τοῦ χώματος κατ' ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, διὰ τῶν ὁποίων διαφορῶν νὰ καταφαίνεται ἔστω καὶ ἡ πάλαι ποτὲ ἐναπόθεσις νεκρῶν καὶ ἡ ἐπελθοῦσα διάλυσις τῶν σωμάτων αὐτῶν. Ἐν τούτοις, τὸ πρόβλημα παραμένει ἀνεξαρτήτως τῶν διασπάρτων εὐρημάτων. Κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐξ ἄλλου, αἱ αἰχμαὶ συνώδευον ὠρισμένας ἀνακομιδάς καὶ οὕτω,

συντελούσης καὶ τῆς διαφανομένης διαφορᾶς ἡλικίας αὐτῶν, εἶναι σαφές ὅτι προέρχονται ἐκ διαφόρων ταφῶν - ἀνακομιδῶν, ἐκ διαφόρων περιόδων ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ΜΕ μέχρι καὶ τῆς ΥΕ Ι (πίν. 262δ). Αἱ λαβαὶ αὐταὶ εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ (ποικιλοχρῶμων ἐν τῷ συνόλῳ των) πυριτολίθων. Τέσσαρες, τοῦλάχιστον, ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐξ ὀψιανοῦ, ὧν μεταξὺ καὶ αἱ δύο μικρότεροι, αἵτινες, ἀναμφισβητήτως, ἀνάγονται εἰς τὴν λήγουσαν ΜΕ ἐποχὴν. Εἰς τὴν περίδον αὐτὴν (τὴν λήγουσαν μεσοελλαδικήν) ἀνήκουν αἱ ἐξ αὐτῶν χαρακτηριστικαὶ μικραὶ αἰχμαὶ βελῶν, αἵτινες, κατ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, ἔχουν μῆκος μόλις 1.1 ἐκ., ἥτοι εἶναι μικρότεροι τῶν μικρότερων ἐκ τῶν αἰχμῶν βελῶν τοῦ τάφου Κεφαλοβρύσου 1. Ἡ μνημονευθεῖσα διαφορὰ ἡλικίας μεταξὺ τῶν αἰχμῶν τοῦ τάφου τούτου τῆς Περιστεριᾶς ἐμφαίνεται κάλλιον ἐφ' ὅσον ληφθῇ ὅτι ὁψιν ὅτι ἡ μεγαλύτερα αἰχμὴ ἔχει μῆκος 2.8 ἐκ. καί, κατὰ ταῦτα, ἀνήκει, ἀναμφισβητήτως, εἰς τὴν ΥΕ Ι περίδον.

Ἄλλοι τρεῖς χρυσοὶ μετὰ συμφυῶν σωληνίσκων ἐξαρτήσεως ρόδακες εὐρέθησαν ἀνατολικώτερον τοῦ σημείου εἰς ὃ εἶχον εὐρεθῇ οἱ ἀρχικοὶ 22, πλησίον δὲ ὡσαύτως εὐρέθησαν μικρὸν σφονδύλιον ἐκ πηλοῦ, τεμάχιον τριεδρικοῦ ἐρυθροφαίου πυριτολίθου μήκους 4.4 ἐκ., χαλκοῦς ὀβελίσκος μήκους 6.6 ἐκ., καὶ διάφορα ὕστρακα, ὧν μεταξὺ καὶ τινὰ ΜΕ παραδόσεως. Κατὰ τὸ ΒΔ τμήμα τοῦ τάφου καὶ δὴ καὶ ἐντὸς τοῦ χαρακτηρισθέντος βοτσαλωτοῦ δαπέδου εὐρέθη μικρὸν δίωτον κανθαροειδὲς πῆλινον ἀγγεῖον (πίν. 262α) ὕψους 5.86 ἐκ. καὶ ὀλικοῦ μετὰ τῶν λαβῶν πλάτους 9.6 ἐκ., ὅπερ περιεῖχε (πίν. 262β): α) τέσσαρας ἀτρακτοειδεῖς ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος ταινίας¹ καὶ β) ἀγ-

1. Αἱ ἀτρακτοειδεῖς ταινίαι ὁμοιάζουν πρὸς τὸ ὅλον σχῆμα τῶν ὀφθαλμικῶν κοιλοτήτων, με ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ περίπτωσις χρήσεως των πρὸς ἐπικάλυψιν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν νεκρῶν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τάφον τοῦ Μόχλου ἀνευρέθη χρυσὴ ταινία με ἀπόδοσιν ζεύγους ὀφθαλμῶν εἰς κανονικὴν τοποθέτησιν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὀφθαλμῶν ἡρμηνεύθη ἀναλόγως καὶ ἡ χρῆσις τοῦ χρυσοῦ τούτου ἐλάσματος τοῦ Μόχλου (R. SEAGER, *Explorations in the Island of Mochlos*, 1912, 27 καὶ ἐν σ. 28 ἡ εἰκ. 9 (II. 5.) Πρβ. καὶ A. EVANS, *The Shaft Graves and Bee-hive Tombs of Mycenae and their Interrelation*, 1929, 13 - 14 εἰκ. 7a-b).

Ἄλλα συναφῇ παραδείγματα ἔχομεν κεφαλὰς μετὰ γυψίνης ἐπικάλυψεως ἐξ Ἱερικοῦς (Νεολιθικῆς ἐποχῆς) με ὀφθαλμοὺς ὑπὸ μορφήν ὀστρέων (Plastered skulls with eyes in cowrie shell), ὡς ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς K. KENYON (*Archaeology in the Holy Land*, 1965², 52 πίν. 13· τῆς αὐτῆς, *Digging up Jericho*, 1957, 60 - 62, πίν. 20B - 22A - B). Περὶ ἐπιβιώσεως τοῦ ταφικοῦ τούτου ἐθίμου πρβ. καὶ EVANS, ἔ.δ.

Ἐξ ὅμοιαι περίπου πρὸς τὰς τῆς Περιστεριᾶς χρυσαῖ ταινίαι ἔχουν εὐρεθῇ εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους 1 καὶ 2 Ρούτση (Μυρσινοχώριον Πυλίας). Αἱ ταινίαι αὐταὶ ἐκτίθενται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν (ἀριθ. 8371 καὶ 8366) καὶ ἔχουν μῆκος 11.2, 11.5, 11.8, 11.8, 9.8 καὶ 12.5 ἐκ. με τέσσαρας ἢ (8371) καὶ μίαν αἱ λοιπαί, ὁμοίως εἰς τὸ κέντρον, ὕφισταμένας ὁπὰς προσραφῆς. Βεβαίως, ἐντύπωσιν προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι αἱ ὁπαι προσραφῆς εὐρηγνται κατὰ τὸ μέσον μόνον καὶ οὐχὶ καὶ κατὰ τὰ ἄκρα. Ἐξ ἄλλου, πρόβλημα παραμένει κατὰ πόσον τὸ ἐλάσμα τοῦ Μόχλου εἶναι δυνατόν νὰ παραλληλισθῇ πρὸς τὰς ἀ-

γεῖον δίδωτον ὁμοίως ἐκ χρυσοῦ. Δεύτερον ὅμοιον ἀγγεῖον δὲν εὑρέθη ἐκεῖ που πλησίον ἐν ἀντιθέσει πρὸς πλῆθος ἄλλων παραδειγμάτων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ τὸ γεγονός δύνατον ὅπως ἐρμηνευθῇ ὡς ἐκ τῆς παλαιότητος τοῦ τάφου καὶ τῶν κτερισμάτων τούτων ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας περιπτώσεις (τάφοι Κάμπου, Βαφειοῦ καὶ θησαυροῦ Μυκηνῶν, Μαρθῶνος κ.ο.κ.). Αἱ ἀτρακτοειδεῖς ταινίαι ἔχουν μῆκος 9 - 9.2 - 12.8 - 13 ἐκ., ὅπῃν κατὰ τὸ κέντρον καὶ ἔκκρουστον διακόσμησιν (πίν. 262ε) ἀποτελουμένην εἰς μὲν τὰς μεγαλύτερας ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 6) κατὰ τὰ δύο σκέλη ὑπὸ συνόλων στήξεων καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν δύο σκελῶν, ἐτι δὲ ὑπὸ τεσσάρων σπειρῶν, ὧν τὸ κέντρον ἀποτελεῖται ὑπὸ κύκλου (ἐνόφθαλμοι σπεῖραι), εἰς δὲ τὰς μικροτέρας ταινίας (εἰκ. 7) ὑπὸ τριῶν εἰς ἑκάτερον ἡμισυ (σκέλος) ὀφθαλμῶν περιβαλλομένων ὑπὸ στήξεων - κύκλων μὴ συνδεομένων μεταξὺ των. Τὸ ἔλασμα τῶν ταινιῶν αὐτῶν εἶναι σαφῶς παχύτερον τῶν ἄλλων τῶν εὑρεθεισῶν μετὰ τῶν 22 χρυσῶν ροδάκων καὶ ἐξαιρετικὰ ἀνθεκτικὸν οὐδεμίαν παρουσιάσαν ρωγμὴν.

Τὸ χρυσοῦν ἀγγεῖον (δίδωτον καθαροειδὲς κύπελλον ἢ σκύφος), ὡς κτέρισμα καὶ κατὰ τὸ σχῆμα, ἀποτελεῖ τὴν καλλιτέραν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ αὐτόχthonος τῶν κατοίκων τοῦ στρατηγικῆς σημασίας λόφου τῆς Περιστεριᾶς. Ὅντως, τὸ σκεῦος (εἰκ. 8), τὸ ἐνθυμίζον μινύειον ἢ ἀμαυρόχρωμον κατὰ τὴν τεχνικὴν κύπελλον, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀρχῆθεν κατοικίσεως τοῦ χώρου ὑπὸ ἡπει-

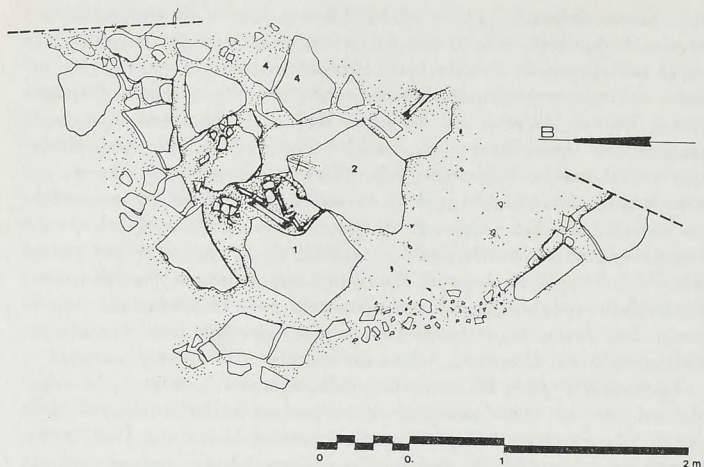
τρακτοειδεῖς χρυσᾶς ταινίας τῆς ΝΔ - Δ Πελοποννήσου καὶ εἰδικώτερον κατὰ πόσον εἶχε τὴν αὐτὴν ὡς αἱ χρυσαὶ ταινίαι τοῦ Ρούτση καὶ τῆς Περιστεριᾶς χρῆσιν. Ἐκτε, μερικῶς σφωζομένη, προέρχεται ἐκ τοῦ τάφου 2 τοῦ Ρούτση.

Ὁσάτως δύνατον νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁμοία ταχῆναι καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν κλειστῶν ὀφθαλμῶν τῆς νεκρικῆς προσωπίδος τοῦ λεγομένου Ἀγαμέμνονος τοῦ βασιλικοῦ Α V τάφου τοῦ Σλήμαν (ΚΜΕ, πίν. 162, ἐγγρ. πίν. XXXIV).

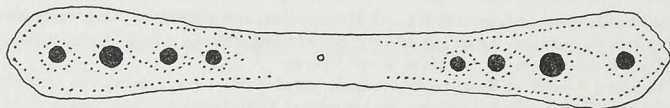
Περαιτέρω παραδείγματα ἀνάλογα παρέχονται διὰ τῶν χρυσῶν ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν τοῦ τάφου III τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α (G. KARO, 47 - 48, 56 ἀρ. 25, 86 - 88, πίν. 14, 19), τοῦ τάφου I (66 ἀριθ. 188 - 189, πίν. 35), τοῦ τάφου IV (93 ἀριθ. 385, πίν. 46) καὶ διὰ τῶν ταινιῶν τῶν τάφων Ε, Ε, Ο, Υ καὶ ἄλλων τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β τῶν Μυκηνῶν (Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν, 1973, Α', 100 - 101, 183 - 184, 199, 329 καὶ Β', πίν. 87, 159α - β, 178α, 207γ ἀντιστοίχως). Ἐπίσης ἐκ τοῦ τύμβου Ἀγ. Θεοδώρων (Κορινθίας) κατὰ ἀνασκαφὴν τῆς ἐφόρου κ. Εὐ. Δεϊλάκη.

Παρόμοια χαρακτηριστικὰ πρὸς τὰ ἀνωτέρω τῆς προσωπίδος καὶ τῆς Ἱερικοῦς παρουσιάζουν καὶ αἱ ἀνθρωποειδεῖς λεγόμεναι ἐκ Συρίας σαρκοφάγοι (Y. YADIN, The Art of Warfare in Biblical Lands, 1963, II, 345) τοῦ 12ου αἰῶνος π.Χ. ἐκ Beth-shan.

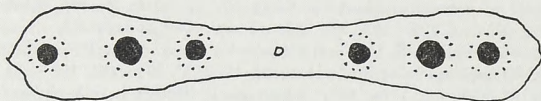
Ἐκ τῆς συγχρόνου πρὸς αὐτὸν τὸν τάφον τῆς Περιστεριᾶς περιόδου ὑπάρχουν καὶ ἀνάλογα πῆλινα εἰδῶλια ἐκ Κόπτου καὶ Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου (W. HAYES, Sceptre of Egypt, II, 1959, 17 εἰκ. 16), ἐνθ' εἰς περιδέραιον τῆς 12ης Δυναστείας (αὐτόθι I, 239 εἰκ. 153) περιλαμβανόνται καὶ πολλὰ ὅμοια τὴν ἐμφάνισιν πρὸς τὰ γραμμικὰ σύνολα τῆς ταινίας τοῦ Ρούτση καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν κεφαλῶν τῆς Ἱερικοῦς «cowrie shells». Πρβ., τέλος, τὰ «gold funerary mouthpieces» ἐν Coins and Antiquities ἀριθ. 56, ἀριθ. 1-7 καὶ G. HERRMANN, The Iranian Revival, 1977, 64 περὶ ἀντιστοιχῶν χρυσῶν εὐρημάτων ἐκ Nineveh τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ. (British Museum).

Εἰκ. 5. ΒΔ τμήμα τάφου μετ' ἀνακομιδῶν καὶ καλυπτηρίων πλακῶν. (Ἑλ. Σκαλτσᾶ-Κόλια.)

Εἰκ. 6. Σχέδιον μιᾶς τῶν παχειῶν ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν. (Μ. Παλκισιᾶνος.)

Εἰκ. 7. Σχέδιον μιᾶς τῶν παχειῶν ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν μικροτέρου σχήματος. (Μ. Παλκισιᾶνος.)

ρωτῶν Μυκηναίων - Ἑλλήνων ὡς διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῶν πολλαπλῶν ὁμοίων — ἐκ πηλοῦ ὅμως — κυπέλλων ἐκ τοῦ Α IV τάφου τῶν Μυκηναίων καὶ διαφόρων ἄλλων τάφων τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β τῆς αὐτῆς περιοχῆς¹ (πίν. 263α-β).

1. G. KARO, Die Schachtgräber von Mykenai, 1930/33, 120 ἀριθ. 611 - 614, πίν. 171· Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ἑ.ἀ. Α', 291 - 292 (περὶ τῶν οὕτως ἀποκαλουμένων καθαρῶν σκύφων. Εἰδικῶς περὶ τοῦ Α I 611 ἀγγείου τοῦ Σλήμαν παρατηρεῖ ὅτι «ὁ σκύφος ἐκεῖνος,

Τὸ κύπελλον τοῦτο (εἰκ. 8) ἀποτελεῖται ἐξ ἀρκούντως παχέος ἐλάσματος μὲ ἕξω νεῦον χεῖλος καὶ λαβὰς διακεκοσμημένας κατὰ τὴν ἔκκρουστον τεχνικὴν διὰ μιᾶς σειρᾶς τοῦ τύπου «detached leaf»¹. Κατὰ μῆκος τῶν λαβῶν αὐτῶν καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸ σημεῖον ἐνδιπλώσεως τοῦ ἐπιμήκους ἐλάσματος τῆς λαβῆς ἔχει τετὴ χαλκὸς ὥστε νὰ καταστήσῃ ἀρκούντως ἀνθεκτικὸν καὶ τὸ χρυσοῦν ἔλασμα ὕπερ ἐπρόκειτο νὰ καμφθῇ. Κατὰ τὴν λεπτομέρειαν ταύτην ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ σχῆμα του καθόλου (περιλαμβανομένης τῆς ἐλάχιστα διακεκριμένης κυκλικῆς βάσεως αὐτοῦ) τὸ χρυσοῦν αὐτὸ κύπελλον ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον δεῦγμα τοῦ Α 611 πηλίνου διώτου κυπέλλου τοῦ Α IV τάφου τῶν Μυκηνῶν, ὅπερ ὁμοίως (ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ ὅμοια πῆλινα τοῦ αὐτοῦ τάφου ἀγγεῖα ὑπ' ἀριθ. 610, 612 - 613) φέρει τὴν αὐτὴν χαρακτηριστικὴν διόγκωσιν κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν τῶν λαβῶν. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη ὑποδηλοῖ ὅτι τὸ πῆλινον ἀγγεῖον 611 ἀποτελεῖ ἀκριβῶς ἀντίγραφον ἐνὸς μεταλλικοῦ προτύπου — ὁμοίου πρὸς τὸ τῆς Περιστεριᾶς — ὅπερ ἔφερε καὶ κατὰ τι πλεόν διακεκριμένην ἢ τὸ τῆς Περιστεριᾶς βάσιν.

Τὸ ὕψος μετὰ τῶν λαβῶν τοῦ κυπέλλου ἀνέρχεται εἰς 5.3 ἐκ. καὶ τὸ συνολικὸν πλάτος εἰς 15 ἐκ. Ἡ διάμετρος τοῦ χεῖλους κυμαίνεται μεταξὺ 8.9-9.4 ἐκ. πλάτος χεῖλους: 1.3 - 1.6 ἐκ. πάχος χεῖλους: 0.04 ἐκ. Τὸ ὕψος τοῦ κυρίως κυπέλλου ἀνέρχεται εἰς 3.8 - 4.1 ἐκ. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα ἦσαν ἐπτα τὸν ἀριθμὸν εἰς τὴν δεξιὰν λαβὴν καὶ ἕξ εἰς τὴν ἀριστεράν. Ἐκ τῆς ἐν γένει ἐμφανίσεως τῶν δύο τούτων λαβῶν (πλάτος 1.8 ἐκ.) καθίσταται σαφές ὅτι πρῶτον κατεσκευάσθη ἡ ἐξ αὐτῶν δεξιὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀριστερὰ λαβὴ μὲ μικρότερον ἀριθμὸν διακοσμητικῶν μελῶν — καὶ τοῦτο διότι ὁ χρυσοχόος - διακοσμητὴς ἀντελήφθη τὸ μάταιον τῆς ἀποδόσεως ἐπτα τὸν ἀριθμὸν τοιούτων μελῶν — ἐφ' ὅσον τὸ ἀνώτερον (ἐβδομον) θὰ ἐνδιπλοῦτο ὑπὸ (παρὰ) τὸ χεῖλος τοῦ κυπέλλου καὶ δὲν θὰ ἦτο ἐμφανές.

Οὕτως ἐγνώσθη ἐν σπανιώτατον ταφικὸν ἔθιμον νὰ διατηροῦνται — ἔστω ἐν συμπίεσει — τὰ πολύτιμα κτερίσματα μιᾶς ἀνακομιδῆς ἐντὸς εὐτελοῦς, ἀπλοῦ, μικρῶν διαστάσεων πηλίνου ἀγγείου².

ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὸ σχῆμα του, εἶναι νεώτερος τῶν ἐκ τοῦ κύκλου Β δειγμάτων»), Β', πίν. 92γ (τάφου Β Η), 98γ (Ι), 106α (Κ), 127β1 (Α1). Ὁ σχηματισμὸς τοῦ χεῖλους ἐνὸς ἐκάστου τῶν πηλίνων τούτων δειγμάτων τοῦ κύκλου Β τυγχάνει διάφορος. Πρβ. καὶ J.T. HOOKER, AJA 71, 1967, 274. Ὅμοια κανθαροειδῆ ἔχουν εὐρεθῇ καὶ εἰς ἀνασκαφὰς τῆς κ. Δελιάκης εἰς Ἀργος.

1. Ὅμοιως τοποθετήσεως τυγχάνει καὶ ἡ ἀντίστοιχος ἐπὶ χρυσῶν ἐκ τοῦ λαζευτοῦ ὑπ' ἀριθ. 515 τάφου τῶν Μυκηνῶν ἐλασμάτων ὑπ' ἀριθ. 6544 (πρβ. A.J.B. WACE, Chamber Tombs, 1932, 62 - 63, πίν., 32 (80α), ἐνθα παρέχεται ἡ χρονολογία γΕ II), ἐκ τοῦ τάφου 91 ὁμοίως τῶν Μυκηνῶν (3185), ἐκ τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμῆστρας (2797) καὶ ἐκ κυανῆς πάστας ἐκ τοῦ τάφου 100 (ὑπ' ἀριθ. 5413).

2. Μικρὸν κύπελλον περιέχον ὀκτὼ χρυσᾶ κοσμήματα εὐρέθη ἐκτὸς τάφου εἰς Nineveh (G. HERRMANN, ἔ.δ. 63).

Αἱ 20 περαιτέρω κοιλόκυρτοι (διμερεῖς) κρινοειδεῖς ψῆφοι¹ ἐκ χρυσοῦ (πίν. 263γ) εὐρέθησαν κατάσπαρτοι εἰς διάφορα σημεία τοῦ δαπέδου, ἐν τῷ συνόλῳ των δὲ ἀνατολικότερον τοῦ προμνημονευθέντος εὐρήματος. Ἐνταῦθα πλησίον τῆς διπλῆς ἀνακομιδῆς Η τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος, αἱ πλεῖσται ὅμως μακρὰν πάσης ἀνακομιδῆς. Εὐρέθησαν, τέλος, καὶ δύο ψῆφοι ἐκ σαρδίου εἰς τὸν παλαιότερον τῶν τάφων τῆς Περιστεριᾶς, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ὁποίου διεκόπη τὴν 2αν Αὐγούστου μὲ προοπτικὴν νὰ συνεχισθῇ εἰς τὴν ἐπομένην ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἐν τῷ μεταξύ διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ὀλυμπίας κ. Βασ. Ἀθανασοπούλου συνετηρήθησαν τὰ μὴ κριθέντα ὡς σημαντικὰ χαλκᾷ σκεύη τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ τάφου, ἀπεκολλήθη δὲ καὶ τὸ χαλκοῦν λογχοειδὲς ἀντικείμενον, ὅπερ εἶχε κολληθῇ παλαιότερον ὑπὸ τινος τῶν καλυπτηρίων πλακῶν τοῦ τάφου.

Ὅπως πολλαπλοῦν καὶ ἐξ ἱστορικῆς ἰδίᾳ ἐπόψεως σημαντικὸν ἐμφανίζεται τὸ εὑρημα τοῦτο ἐν τῷ συνόλῳ του (τύπος τάφου καὶ κτερίσματα). Συγκεκριμένως τὸ ἐνδιαφέρον ἀφορᾷ εἰς τε τὸν τύπον τοῦ τάφου καὶ εἰς τὰ διαπιστωθέντα ταφικὰ ἔθιμα, τέλος δὲ εἰς τὰ πολύτιμα κτερίσματά του, ἅτινα εἶναι παλαιότερα καὶ αὐτῶν τῶν ὑπερτέρων χρυσῶν κτερισμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 (1965)². Τὰ εὐρήματα τοῦ νέου τάφου ἀνάγονται ἀκριβῶς εἰς τὰ τέλη τῆς ΜΕ καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πρωτομυκηναϊκῆς περιόδου, ὡς ὑποδηλοῦνται καὶ διὰ τῶν δύο μερικῶς ἀποκατασταθέντων ἀγγείων, ἔτι δὲ διὰ τῶν διακοσμητικῶν στοιχείων τῶν ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν, τοῦ χρυσοῦ κυπέλλου καὶ τῶν χρυσῶν κρινοειδῶν ψῆφων τοῦ περιδεραίου.

Τὰ χρυσᾷ μικροῦ καὶ μεσαίου μεγέθους ἀντικείμενα, ζυγισθέντα, ἐμαρτύρησαν βάρος πλεόν των 80 gr., ἀποτελοῦν ποσοστιαίαν ἀναλογίαν τοῦ εἰς τὴν Περιστεριὰν εὐρεθέντος χρυσοῦ. Ἡ ἱστορικὴ ἀξία ὅμως ἀπάντων τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν εἶναι ὑπερτέρα καὶ αὐτῶν τῶν εὐρημάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 λόγῳ τῆς παλαιότητός των καὶ μόνον. Τὰ χρυσᾷ κύπελλα, τὸ χρυσοῦν διάδημα καὶ τὰ ἄλλα ταφικὰ κτερίσματα, ἅτινα, κατὰ τὸ πλεῖστον, προωρί-

1. Περὶ ἀντιστοιχῶν περιδεραιῶν ἰδὲ J.H. Crouwel, Two Mycenaean Gold Ornaments in Amsterdam - from Argos?, Bulletin van de Antieke Beschaving XLVI, 1971, 64 - 74.

Ἔως πρὸς τὸ σχῆμα παραβλητέαι αἱ πτηνόσχημοι ψηφίδες ἐκ τοῦ τάφου Ὁμίρων τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β τῶν Μυκηνῶν (Γ.Ε. ΜΥΚΗΝΑΕ, ἔ.ἀ. 201 ἀριθ. 0 - 430, Β', πίν. 181). Αἱ διαστάσεις τῶν ψηφίδων τῆς Περιστεριᾶς ἔχουν ὡς ἀκολουθοῦσι: ἄνοιγμα (μῆκος): 1.19 - 1.21 ἐκ., πλάτος (ὕψος): 0.79 ἐκ., πάχος (ἀμφότερα τὰ κοιλόκυρτα μέρη συνηνωμένα): 0.50 ἐκ. Ἄλλα παραδείγματα προέρχονται (πέρα των ὑπὸ τοῦ Crouwel μνημονευμένων) ἐκ Νιχωρίων (W.A. McDONALD, Hesperia 44, 1975, πίν. 20d). Ἄλλα εὐρηγνται ἐν Ἀμβούργῳ (Museum für Kunst und Gewerbe, Inv. 1927, 285 1 - ο. Πρβ. H. HOFFMANN - V.v. CLAER, Antiker Gold- und Silberschmuck, 1968, 7 ἀρ. 6 ἐξ Ἰαλυσσοῦ).

2. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Ἀνασκαφαί ἐν Πύλῳ, ΠΑΕ 1965, 114 - 120, πίν. 131 - 132α, 134 - 144α.

ζοντο νὰ προσράπτονται εἰς τὰ σάβανα τῶν πρωτομυκηναίων ἐκείνων τῆς Δυτ. Πελοποννήσου, πιστοποιοῦν τὴν καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ΥΕ I περιόδου ἀκμὴν τοῦ ἐλάχιστου κατὰ τὰ λοιπὰ γνωστοῦ δι' ἡμᾶς πρωίμου πρωτομυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ τῆς Περιστεριᾶς.

Δύο ὑστάτου μινυακοῦ τύπου ἀγγεῖα, τὰ ὅποια τυπολογικῶς ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστάτην ΜΕ ἐποχὴν, τὴν ΜΕ III φάσιν, εἶχον χρησιμεύσει ὡς κτερίσματα καὶ εὐρέθησαν πλησίον τῆς ΒΔ ἀνακομιδῆς. Τὸ ἐν τούτων, μόνωντον μεθ' ὑπερυψωμένης τοῦ χεῖλους λαβῆς ἀγγεῖον, ἔχει νεῦον πρὸς τὰ ἐξω χεῖλος, πλατὺν λαιμὸν καὶ ἀκμὴν-γωνίωσιν εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ ὤμου, ὡς καὶ κωνικὴν βάσιν (πίν. 264α). Τὸ ἕτερον, τοῦλάχιστον δίδωτον, ἂν μὴ πάσαι ποτὲ τετράωτον, μὲ κυρτὴν βάσιν καὶ τεφρόχρουν-πρασινωπὴν ἐμφάνισιν, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μινυακῶν ἀγγείων μὲ τὰς μικρὰς λαβὰς τὰς περιοριζομένας εἰς σημεῖα ὑπὸ τὸ χεῖλος (ὑπὸ τὸν λαιμὸν) καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τοῦ ὤμου (πίν. 264β). Ἀνάλογα μινυακὰ ἀγγεῖα προῆλθον καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ταφικοῦ κύκλου τῶν Μυκηνῶν. Ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν ὥριμον φάσιν τῆς ὅλης ἐξελικτικῆς πορείας τῆς μινυακῆς κεραμεικῆς (τεχνικῆς Mature Phase κατὰ Dickinson¹) καὶ ὁ ἀπεστρογγυλευμένος ὤμος τοῦ δευτέρου ἀποτελεῖ τὴν ἐξέλιξιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν προγενεστέραν ὁξεῖαν κατὰ τὸν ὤμον ἀκμὴν (τμήσιν) τοῦ πρώτου ἀγγείου.

Ὡς σύνολον, ὁ τάφος οὗτος δυνατόν νὰ θεωρηθῇ σύγχρονος ἢ, μᾶλλον, κατὰ τι παλαιότερος τῆς Ἀνατολικῆς λεγομένης οἰκίας τῆς Περιστεριᾶς (ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου 1), ἥτις οἰκία ἐνεφάνισεν ἀμαυρόχρωμον κεραμεικὴν μεσοελλαδικῆς παραδόσεως, ἀδριατικὴν κεραμεικὴν καὶ ταφὰς παίδων ἐντὸς μικρῶν κιβωτοσχημῶν τάφων ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων αὐτῆς. Πρὸ τῆς μελέτης ὅμως τῆς κεραμεικῆς τῆς οἰκίας αὐτῆς ἐν τῷ συνόλῳ τῆς (λόγῳ τῆς εὐλόγου ἀναμείξεως ὀστράκων ἐξ ἀγγείων τῆς οἰκίας εἰς τὴν ἐπίχρυσιν τοῦ παρακειμένου θολωτοῦ τάφου 1 μετὰ τὴν σύμπτωσιν τῆς θόλου του) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τοῦ συγχρόνου ἢ μὴ τῆς οἰκίας καὶ τοῦ νέου τάφου, ὅστις, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πληροφωρηθῶμεν πότε ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἰδιοτυπίας ἣν ἐμφανίζει τὸ πολλαπλῶς ἐν αὐτῷ διαπιστωθὲν ἔθιμον τῆς ἀνακομιδῆς.

Ὁ τάφος ἐκαλύπτετο δι' αὐτῶν τῶν μνημονευθεισῶν λεπτῶν ἐξ ἀσβεστολίθων πλακῶν, αἵτινες ἐστηρίζοντο, προφανῶς, ἐπὶ δοκῶν ξύλου. Ἄν καὶ ὠριμένα γωνιακὰ τμήματα τοῦ τάφου τούτου (ΒΑ, ΝΑ, ΝΔ) ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ἀκάλυπτα, ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται νὰ περιλαμβάνωνται αἱ πλάκες καὶ αὐτῶν τῶν γωνιακῶν τμημάτων μετὰ τῶν ἀτάκτως εὐρεθεισῶν. Κατὰ πόσον ἦτο προσιτὸς ὁ τάφος μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ περιβάλλου τοῦ θολω-

1. O.T.P.K. DICKINSON, *The Origins of Mycenaean Civilisation*, 1977, 21 καὶ εἰς. 2 (4).

τοῦ τάφου 1, ἀγνοοῦμεν. Ἵσως, πάντως, ὑφίστατο εἰς διπλοῦς διάδρομος μεταξὺ περιβόλου καὶ τοῦ πρὸς Δυσμᾶς ΒΔ λιθοσωροῦ ὑπ' ἀριθ. 2.

Ἡ χρῆσις τοῦ τάφου διεκόπη (ἔπαυσε) κατὰ τὴν πρώτην ΥΕ περίοδον καί, βεβαίως, εἰς πρώιμον αὐτῆς φάσιν. Μεμονωμένα μεταγενέστερα εὐρήματα (πόδες κυλικίων) ἔφθασαν μάλλον τυχαίως εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν τοῦ τάφου. (Ἐπόπται ἐργασίας: Γ. Σταθόπουλος, Ἀγγ. Μαρίνου, Κ. Τσολάκου.)

Τὸ πρόβλημα τοῦ χρυσοῦ κατὰ τοὺς πρωιμωτάτους πρωτομυκηναϊκούς χρόνους

Τὸ ἱστορικὸν κέρδος ἐκ τοῦ τάφου τούτου εἶναι μέγα, ὀφειλόμενον εἰς τὴν πληθύν τῶν χρυσῶν κτερισμάτων, ὧν ἡ σπάνις ἦτο γνωστὴ διὰ τὸ σύνολον τοῦ πρωτομυκηναϊκοῦ κόσμου· σπάνις ὀφειλομένη εἰς τὴν προγενεστέραν ἔνδειαν τοῦ προμυκηναϊκοῦ - μεσοελλαδικοῦ κόσμου, ἐνὸς κόσμου ὅμως σαφῶς μυκηναϊκῆς — ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν τοῦ ὅρου ἔνοιον — καταγωγῆς.

Εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην θὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀναψηλάφησις τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς προσελύσεως τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆς προσκτῆσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Μυκηναίων τοῦ συνόλου τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας ἥδη πρὸ τῶν θεωρουμένων Μυκηναϊκῶν χρόνων. (Μυκηναίων τοῦ ἡπειρωτικοῦ κορμοῦ καὶ τῶν πέριξ νήσων, οὐχὶ δὲ μόνον Μυκηναίων - Πρωτομυκηναίων τῶν Μυκηνῶν.) Ἐκ τῶν εὐρημάτων τούτων τῆς Περιστεριᾶς, τόσον τοῦ ἔτους 1965 ὅσον καὶ τοῦ ἔτους 1976, προέκυψεν ὅτι δὲν ἦτο μόνον ἡ περιοχὴ τῶν Μυκηνῶν ἡ ὁποία διέθετε χρυσὸν καὶ πλοῦτον ἐν ἀφθονίᾳ κατὰ τὰ τέλη τῆς ΜΕ ἐποχῆς εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἡπειρωτικοῦ κορμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἐνδείου θεωρουμένου ΜΕ κόσμου, ὅστις, σημειωτέον, ἀνέκτα βαθμηδὸν τὴν προτέραν τοῦ ΠΕ ἀκμὴν καὶ ἔτι πλέον ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ. π.Χ.

Ὡρισμένα προκαταρκτικὰ συμπεράσματα μετ' ὀλίγων ἀπλῶν σκέψεων εἶναι δυνατόν νὰ παρατεθοῦν ἐν τοῖς ἐπομένοις δι' αὐτὸ τὸ λίαν σημαντικὸν θέμα τῆς προσελύσεως, τῆς προσκτῆσεως τοῦ χρυσοῦ κατὰ τὴν ὑστάτην ΜΕ καὶ ὅλως πρώιμον ΥΕ Ι φάσιν. Ἰδιάζουσα, κατὰ ταῦτα, εἶναι ἡ σημασία τοῦ πρωιμωτέρου ἐξ ὧν τῶν χρυσοφόρων τάφων τῆς Περιστεριᾶς καὶ μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἐκτεθείσας ἀπόψεις περὶ προσκτῆσεως χρυσοῦ ὑπὸ τῶν Μυκηναίων τῶν Μυκηνῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Συγκεκριμένως, αὐτὸ τὸ γεγονός τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ νέου μικροῦ χρυσοφόρου τάφου τῆς Περιστεριᾶς θὰ ἔχῃ σημαντικὰ ἐπιπτώσεις εἰς τὴν ἀνασύστασιν τῆς ἱστορίας τῆς κοινοῖστορικῆς διὰ τὸν Αἰγᾶιον καθόλου πολιτισμὸν φάσεως ταύτης τοῦ τέλους τοῦ προμυκηναϊκοῦ κόσμου. Βεβαίως ὁμιλοῦμεν περὶ προμυκηναϊκοῦ κόσμου, ἀλλὰ γνωρίζομεν καὶ ἐννοοῦμεν ὅτι καὶ κατὰ τὴν προμυκηναϊκὴν περίοδον (τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν) καὶ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατ' ὅσον τὸ αὐτὸ φῶλον τὸ ὅποῖον κατ' ἄκρην μέχρι καὶ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

“Ὅσον ἀφορᾷ, κατὰ ταῦτα, εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς προελεύσεως τοῦ χρυσοῦ, εἶναι γενικῶς παραδεκτὸν ὑπὸ πλείονων ἐπιστημόνων (Persson, Schachermeyr, Μαρινάτου, Μυλωνᾶ κ.ἄ.) ὅτι ὁ αἰγυπτίως ἐμφανισθεὶς πλούσιος (διὰ τῶν εὐρημάτων τῶν Σιλήμαν, Παπαδημητρίου καὶ Μυλωνᾶ) ὠφείλετο εἰς μισθοφορικὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσέφερον οἱ Μυκηναῖοι τῶν Μυκητῶν εἰς τοὺς γηγενεῖς Αἰγυπτίους προκειμένου νὰ ἐκδιωχθῶν ἐκ τῆς χώρας τοῦ Νείλου οἱ ἐπὶ ἡλῶδες Ἰκσῶς. Βεβαίως, εἶναι ὡσαύτως γνωστὸν ὅτι ὁ χρυσὸς εἶχεν ἐμφανισθῇ εἰς τὰς Μυκήνας καὶ εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ μορφὴν διαφόρων κτερισμάτων εἰς τοὺς βασιλικοὺς τάφους τῆς περιοχῆς ἤδη πολὺ πρὸ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν Ἰκσῶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Οὕτως, ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα πόθεν, τέλος πάντων, προῆλθε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ μεγάλη ποσότης χρυσοῦ τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν δύο ταφικῶν κύκλων καὶ μάλιστα κατὰ πόσον προήρχετο ἐκ βορειοτέρων βαλκανικῶν περιοχῶν.

Ἐναντι τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἔλαβον σαφῆ ἔσιν ὁ Hooker¹ καὶ ὁ Dickinson², τονίσαντες ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ συνέβη τοιοῦτόν τι, ἦτοι ὅτι οἱ Μυκηναῖοι ἔλαβον τὸν χρυσὸν τὸν εὐρεθέντα ὑπὸ τῶν Σιλήμαν, Παπαδημητρίου, Μυλωνᾶ, ὡς ἀνταμοιβὴν χάρις εἰς τὰς μισθοφορικὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας παρέσχον πρὸς τοὺς γηγενεῖς Αἰγυπτίους εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἐκδιώξιν τῶν Ἰκσῶς. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἐπιβεβαίωσεν καὶ ἡ κατὰστάσις τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν σήμερον ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ ἡπειρωτικοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Συγκεκριμένως, τὰ ἤδη γνωστά ἐκ χρυσοῦ κτερίσματα ἐκ διαφόρων θέσεων τοῦ τέλους τῆς ΜΕ καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ περιόδου μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴν χρυσοῦ καί, κατὰ ταῦτα, πλούτου κατὰ τὴν περίοδον τῶν λακκοειδῶν τάφων οὐχὶ μόνον διὰ τὰς Μυκήνας ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ σύνολον τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου.

Τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα (ταφικὰ) κτερίσματα, οἱ χρυσοὶ ρόδακες καὶ ἄλλα ἐξαρτήματα τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν ἐξ Ἀγ. Εἰρήνης Κέας, ἐκ Θηβῶν, Θορικοῦ, ἐξ Ἀγ. Θεοδώρων Κορινθίας, ἐκ Κορίνθου, ἐξ Ἀργολίδος, Κυθήρων, ἐκ ποικίλων θέσεων τῆς Μεσσηνίας καὶ περαιτέρω ἐκ Κακοβάτου μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴν ἐκτεταμένου ἐμπορίου καθ' ὅλην τὴν λήγουσαν ΜΕ καὶ τὴν πρωιμωτάτην ΥΕ Ι φάσιν. Πρὸς τούτοις, δέον ὥπως δηλωθῇ ὅτι, ἂν καὶ σημειοῦται ἰσχυρὰ μινωικὴ ἐπίδρασις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ κτερίσματα τῶν δύο ταφικῶν κύκλων τῶν Μυκητῶν, ἐν τούτοις, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἐκ τῶν κτερισμάτων τῶν δύο ταφικῶν κύκλων τὰ ὁποῖα εἶναι σαφῶς ἡπειρωτικὰ δημιουργία. Καὶ αὐτὰ εἶναι ἱκανὰ κατὰ τὸν ἀριθμὸν. Πέρα ὅμως τῆς διαπιστώσεως αὐτῆς δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ καὶ ἡ περίπτωσις νὰ ἐφωδιάζοντο οἱ Μυκηναῖοι διὰ χρυσοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ ἴδιοι ἐπεξεργάζοντο μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦν ἀποκλειστικῶς ἡπειρωτικοῦ τύπου σκεύη καὶ ταφικῆς χρήσεως δια-

1. J.T. Hooker, AJA 71, 1967, 269 - 281.

2. Dickinson, ἔ.δ. 54 - 56.

κοσμητικὰ στοιχεῖα διὰ τὰ σάβανα τῶν νεκρῶν των. Εἶναι πράγματι, τὸσον λεπτὰ ὠρισμένα ταφικῆς χρήσεως ἀντικείμενα, ὥστε μόνον ἂν δεχθῶμεν ὅτι κατασκευάζοντο ἐπὶ τόπου εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ὑπαρξίς των καὶ αὐτὴ ἡ διατήρησίς των.

Ἡ διακινουσα τὸ ὅλον διακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς στροφῆς τοῦ 17ου πρὸς τὸν 16ον αἰ. π.Χ. ναυτικὴ δύναμις εἰς τὸν μείζονα χώρον τοῦ Αἰγαίου καὶ κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ ἦτο ἡ Κρήτη, ὡς τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῆς πληθύος τῶν κρητικῆς κατασκευῆς ὅπλων, ἅτινα εὐρέθησαν εἰς διαφόρους περιοχὰς τὸσον τῆς Ἀργολίδος ὅσον καὶ τῆς Δ - ΝΔ Πελοποννήσου ἀπὸ τοῦ Κακοβάτου μέχρι τοῦ Ἑγκλιανοῦ καὶ τοῦ Μυρσινοχωρίου.

Εἰδικώτερον τὰ μακρὰ χαλκᾶ ξίφη τοῦ τύπου Α εὐρέθησαν εἰς τάφους τῆς ΥΕ I καὶ τῆς ΥΕ II περιόδου (Ρούτση 2, Βαγενᾶ V, Ἑγκλιανοῦ, Κακοβάτου Β καὶ Περιστεριᾶς — τῷ 1977) καὶ εἴτε ἀνῆκον εἰς πολεμάρχους, ὡς κτερίσματα τῶν ὁποίων κατετέθησαν μετ' αὐτῶν, εἴτε κατετέθησαν ὡς κειμήλια οἰκογενειῶν εἰς τοὺς τάφους αὐτῶν [Ρούτση(;)]. Βεβαίως, ἐπιβάλλεται μία χημικὴ ἀνάλυσις πρὸς διαπίστωσιν τῆς προελεύσεως τοῦ πρωτομυκηναϊκοῦ χρυσοῦ, καὶ τοῦτο ὑποστηρίζομεν ἂν καὶ εἶναι γνωστὸν πόσον δύσκολον εἶναι νὰ γίνῃ χημικὴ ἀνάλυσις αὐτοῦ καὶ νὰ προκύψουν θετικὰ ἀποτελέσματα. Ἐν τούτοις θὰ εἶναι δυνατόν, πιστευόμεν, νὰ προσέλθουν στοιχεῖα ἐνδεικτικὰ τῆς προελεύσεώς του.

Μία νέα περίοδος πλούτου εἶχεν ἀρχίσει ἤδη διὰ τὴν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα, περίοδος ἡ ὁποία ἔχει σαφῆ εἰσέτι τὴν προσφορὰν τοῦ γηγενοῦς στοιχείου εἰς τὴν τέχνην. Τὰ μέσα ἀκριβῶς διὰ τῶν ὁποίων ἐπετεύχθη ὁ πλοῦτος οὗτος πρὲς νὰ ἀναγνωρισθῶν καὶ μάλιστα νὰ διευκρινηθῇ κατὰ πόσον πρόκειται περὶ ἀγροτικῶν προϊόντων τὰ ὁποῖα ἐξήγοντο ἐπ' ἀνταλλαγῇ πρὸς χρυσὸν ὡς καὶ πρὸς ἐπιθετικὰ ἢ ἀγχέμαχα ὅπλα. Ἀγροτικὰ προϊόντα, βεβαίως, διέθετε καὶ ἡ Κρήτη καί, κατὰ ταῦτα, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ νοήσωμεν ὅτι ἐξήγετο ἔλαιον καὶ οἶνος πρὸς τὴν Κρήτην μὲ ἀντάλλαγμα χρυσόν. Θὰ ἤμπορούσαμε νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἐγένετο παραγωγὴ ἀρωματικοῦ ἐλαίου καὶ ἐξαγωγή αὐτοῦ ὡς καὶ κατὰ τὰ μεταγενέστερα μυκηναϊκὰ ἔτη, σχετικὸν ὅμως στοιχεῖον δὲν κατέχομεν εἰσέτι. Ἡ διάδοσις τοῦ χρυσοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΜΕ κόσμου καὶ περαιτέρω κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μυκηναϊκοῦ μαρτυρεῖ ὅτι εἶχε παύσει πλέον ἡ περίοδος ἐκείνη τοῦ ΜΕ Μεσαίωνος, ἡ περίοδος τῆς πενίας καὶ τοῦ ἐλλαδικοῦ περιορισμοῦ εἰς τὰ ὅρια τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἰς αὐστηρὰ πλαίσια ἀγροτικῆς οἰκονομίας. Τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου τούτου (χρυσὰ καὶ πῆλινα) μαρτυροῦν, ὡς καὶ τὰ πλεῖστα τῶν συγχρόνων εὐρημάτων τῶν Μυκηνῶν, τὸν παραδοσιακὸν χαρακτῆρα τῆς πρωΐμου, τῆς δημιουργουμένης μυκηναϊκῆς τέχνης, διότι ἀποτελοῦν, ἐν πολλοῖς, ἐξέλιξιν πολιτιστικῶν στοιχείων τῆς προηγηθείσης μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς, ὡς ἐμφαίνεται κάλλιον διὰ τοῦ χρυσοῦ κανθαροειδοῦς χρυσοῦ κυπέλλου καὶ ὠρισμένων ὑστάτων ΜΕ ἀγγείων μινυα-

κοῦ τύπου, σαφῶς ὁμοίων, ἡπειρωτικῆς προελεύσεως. Διὰ πάντων τούτων ὑποδηλοῦται ἡ καταγωγή τῶν νεκρῶν τοῦ τάφου καὶ δὴ καὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ κυπέλλου σχήματος, ὡς ἐσημειώθη, μινυακῆς προελεύσεως (τῆς κατηγορίας τῶν κιτρίνων μινυακῶν).

Τα φ ι κ ἄ ῥ θ ι μ α. Ἡ περίπτωση τῶν ταφικῶν ἐθίμων τοῦ τάφου τοῦτου εἶναι, ὁμοίως, ἄκρως ἐνδιαφέρουσα. Πρωτίστως παρατηρεῖται, ὡς ἐσημειώθη, ὅτι ὑπάρχουν μόνον ἀνακομιδαί, ἤτοι δευτερεύουσαι, οὐχὶ κύριαι, ταφαί. Ἐχρησιμοποιήθη καθ' ὅλας τὰς περιπτώσεις ὡς δάπεδον (πίν. 264γ) στρώμα παχύτατον ἐκ ποταμίων χαλίκων (βοτσάλων διαφόρων μεγεθῶν), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰ ἄκρα συνεχῶς ἀνακομιδαί. Τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ τάφου (ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων τοῦ ἔτους 1976) παρέσχεν ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν ἐνεφάνισε τὸ δάπεδον τοῦ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου ἐκ τῶν διαφόρων ἀκράων σημείων εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε τοῦτο τοποθετηθῇ. Οὕτως ἐνεφανίσθη τὸ κεντρικὸν σημεῖον σαφῶς ὑπερυψωμένον ἔναντι τῶν περιμετρικῶν σημείων τὰ ὁποῖα ἐκαλύπτοντο προηγουμένως ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀνακομιδῶν. Ἡ κατὰστασις αὕτη ἀφορᾷ ἰδίᾳ τὴν δυτικὴν, τὴν βορείαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν (πίν. 264δ) γενικῶς πλευράν. Εἰς αὐτάς αἱ ἀνακομιδαὶ εἶχον τοποθετηθῇ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ χώματος καὶ τῶν χαλίκων τοῦ δαπέδου, ὑπ' αὐτό, ὥστε νὰ διατηρῆται ὡς χῶρος ταφῆς καὶ τὸ ὑπερκείμενον ἐκάστοτε σημεῖον τοῦ δαπέδου. Ἡ διαφορά, ἐξ ἄλλου τοῦ χώματος τοῦ δαπέδου κατὰ τὸ κεντρικόν-βόρειον αὐτοῦ τμήμα ὑποδηλοῖ ὅτι, τοῦλάχιστον ἐκεῖ, εἶχον γίνεαι καὶ κύριαι ταφαί (ἢ μία, τοῦλάχιστον).

Οὐσιαστικῶς ὅμως πρόκειται περὶ τάφου ἀνακομιδῶν καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ὀνομασθῇ τάφος τῶν ἀνακομιδῶν. Ἐντύπωσιν, ἐξ ἄλλου, προξενεῖ ἡ τάξις μεθ' ἧς ἔχουν τοποθετηθῇ παρατακτικῶς αἱ ἀνακομιδαὶ αὐταί, ἔστω καὶ εἰς σωροὺς ὀστῶν καὶ μάλιστα διότι ἔχουν ἐνίοτε τοποθετηθῇ ὁμοῦ πλείονες τῆς μιᾶς παλαιαὶ ταφαὶ μὲ τὰ ὑπολειπόμενα αὐτῶν ὀστᾶ. Ἀκριβῶς ἡ τοιαύτη τοποθέτησις ὀστῶν καὶ κρανίων ἐκ πλείονων ταφῶν εἰς σωροὺς δημιουργεῖ τὸ πρόβλημα μήπως τὰ ὑπολειπόμενα αὐτὰ ὀστᾶ ἔχουν μεταφερθῇ ἐξ ἄλλων τάφων τῆς περιοχῆς τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ περικλειομένου θολωτοῦ τάφου λόγῳ τῆς ἀναστατώσεως ἢ ὁποία προεκλήθη εἰς τὸν μείζονα χῶρον τῆς παλαιοτέρας Ἀνατολικῆς οἰκίας καὶ τοῦ ὑστάτης μεσοελλαδικῆς-πρωίμου ὑστεροελλαδικῆς φάσεως νεκροταφείου τοῦ λόφου.

Τὸ μόνον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον κατὰ τό γε νῦν ἔχον κατέχουμεν, διὰ τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατόν νὰ δικαιολογηθῇ ἡ κανονικὴ τοῦ τάφου χρῆσις διὰ κυρίας ταφάς, εἶναι τὸ μέλαν χρῶμα τοῦ κεντρικοῦ-βόρειου τμήματος τοῦ τάφου. Ἄλλο στοιχεῖον, δικαιολογοῦν ἓν τι μῆτρον τὴν συνεχῇ τοῦ τάφου χρῆσιν, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὸσον αἱ αἰχμαὶ τῶν βελῶν ὅσον καὶ τὰ κρινοειδῆ μέλη τοῦ περιδεραίου εὐρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα, καὶ κατὰ τὸ κέντρον καὶ μετὰ

τῶν διαφόρων ἀνακομιδῶν. Ἰσως, λοιπόν, αἱ κρinoειδεῖς ἐκ χρυσῶν ἐλασμάτων κοιλόκυρτοι ψῆφοι προέρχονται ἐκ ταφῆς τοῦ βορείου - κεντρικοῦ τμήματος τοῦ τάφου καί, μετὰ ταῦτα, διεσκορπίσθησαν κατὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ὑπολειφθέντων ὀστέων. Ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν πιθανότητα αὐτὴν δέον ὅπως μνημονευθῇ καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι αἱ ἀνατολικαὶ ἀνακομιδαὶ στεροῦνται καθ' ὅλοκληρίαν κτερισμάτων καί, πέρα ἐνίων αἰχμῶν βελῶν καὶ τινων κρinoειδῶν ψήφων ἐκ τοῦ σημείου ἐκείνου, οὐδὲν ἀγγεῖον ἢ διακοσμητικὸν στοιχεῖον εὐρέθη. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχον, τὸ μὲν πέρα τῶν αἰχμῶν, καὶ τὰ δύο χαλκᾶ σκεύη, ἅτινα θὰ εἶχον, τοῦλάχιστον τρεῖς, ἕκαστον, λαβὰς, τὸ δὲ πῆλινα μινυακῆς παραδόσεως ἀγγεῖα.

Εἰς ἐπίρρωσιν ὡσαύτως τῆς πιθανότητος νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῇ κανονικῶς ὁ τάφος δι' ἐπανειλημμένας ταφὰς ἐπὶ μακρόν, δυνατόν νὰ λογισθῇ καὶ ἡ ὑπαρξίς τῆς δεκαπεντάδος τῶν αἰχμῶν βελῶν (πίν. 262δ), αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα καί, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ποικίλων αὐτῶν σχημάτων καὶ μεγεθῶν, αἱ αἰχμαὶ αὐταὶ εἶναι δυνατόν νὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ διαφόρους περιόδους καὶ ἀντιστοίχως κατ' αὐτὰς νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν, θεθεῖσαι τελικῶς μετὰ τῶν λοιπῶν κτερισμάτων εἰς τὸν τάφον αὐτόν. Ἀκριβῶς, ἐπίσης, τὸ διάφορον τῆς μορφῆς καὶ τοῦ μεγέθους τῶν αἰχμῶν αὐτῶν δὲν ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι προέρχονται ἐξ ὁμαδικῶν τοξευμάτων γενομένων χάριν ἐνόος ἢ δύο μόνον νεκρῶν τοῦ τάφου τούτου.

Τὸ αὐτὸ — κατὰ τὸ ἐν σκέλος — ἰσχύει καὶ διὰ τὰς κρinoειδεῖς ἐκ χρυσοῦ ψήφους τοῦ περιδεραίου, αἵτινες εὐρέθησαν κατὰσπαρτοι εἰς τὸ βόρειον, τὸ κεντρικὸν καὶ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ τάφου. Προφανῶς, εἶχον τοποθετηθῇ ὡς κόσμος εἰς τὸν λαϊμὸν καὶ τὸ στῆθος ἐνὸς νεκροῦ ἢ μιᾶς νεκρᾶς, ἥτις εἶχε ταφῇ εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος, κατέπεσαν αἱ ψῆφοι εἰς τὸ δάπεδον, ὅπου καὶ παρέμειναν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀστέων εἰς περιμετρικὸν τοῦ τάφου σημεῖον (πιθανῶς τὸ ΒΑ, ὅπου καὶ εὐρέθησαν εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κέντρου δύο κρinoειδεῖς ψῆφοι).

Δύο ἄλλα ὁμαδικὰ εὐρήματα παρέσχον, ὁμοίως, πρᾶγματα. Πρόκειται περὶ τῶν ροδάκων καὶ τῶν ἐξ ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν. Εἴκοσι ὀκτώ, συνολικῶς, μικρῶν διαστάσεων ἐλάσματα (εἴκοσι δύο ρόδακες καὶ ἐξ ταινίαί) εἶχον τεθῇ, προφανῶς, ἐντὸς κιβωτιδίου ξυλίνου, ὡς ἐφάνη ἐκ τοῦ μέλανος περιβάλλοντος αὐτῶν, ἀνήκοντα εἰς μίαν τῶν παλαιότερων τοῦ τάφου ταφῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο ἀπροσδόκητον εὕρημα, τοῦ πηλίνου διώτου ἀγγείου μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ συμπιεσθέντων τεσσάρων χρυσῶν ἀτρακτοειδῶν ταινιῶν καὶ τοῦ χρυσοῦ διώτου μινυακοῦ τύπου κυπέλλου, δὲν θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς οἰονδήποτε ἐκ τῶν παρακειμένων σωρῶν ὀστέων. Ἦτο μεμονωμένον καὶ θὰ προέρχεται καὶ αὐτὸ ἐκ μιᾶς παλαιᾶς τοῦ τάφου ταφῆς, τεθὲν εἰς βάθος ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ τάφου εἰς τρόπον ὥστε νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ μὴ κλαπῇ. Ὑπεράνω τούτου εὐρητο ἡ ΒΔ ταφή.

Τὸ τελευταῖον ἐνδιαφέρον στοιχεῖον εἶναι τὸ ἐκ ποταμίων χαλίκων δάπεδον τοῦ τάφου, ὅμοια πρὸς τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὰ ἐκ πολλῶν ἄλλων νεκροταφείων τῆς ἡπειρωτικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος. Οὕτως, ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ ὀρίζοντος γνωρίζομεν χαλικόστρωτα δάπεδα τάφων ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Κεφάλας Κέας. Ἐκ τῆς προώμου ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἐκ τῆς Ἀγ. Φωτιᾶς Σητείας, ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Ζ εἰς Δρακόνες καὶ ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β εἰς Πλάτανον Κρήτης, ἐκ τάφου τῆς Ἀγ. Εἰρήνης Κέας καὶ ἄλλοθεν. Ἄλλοι τάφοι ἐκ τοῦ τύμβου S εἰς Σκάρους Λευκάδος, εἰς τὸν τετράπλευρον ταφικὸν περίβολον F εἰς Στενὸν Λευκάδος, εἰς Ἀσέαν Ἀρκαδίας, εἰς Κίρραν, εἰς Ἀφιδναν, εἰς Ζυγουριές, εἰς Ἀθήνας, εἰς Ἐλευσίνα, εἰς Κόρινθον, εἰς Ἀσίνην, εἰς Μυκῆνας, εἰς Ἄργος, εἰς Λέρναν, εἰς Βοῖδοκοιλίαν, ἀνήκοντες, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τοὺς μεσοελλαδικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρωτομυκηναϊκοὺς χρόνους, εἶχον ὅμοιοι χαλικόστρωτοι δάπεδον. Ἰδιαιτέρον σύνολον ἀποτελοῦν καὶ οἱ ἀνεστραμμένοι MM πίθοι εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Σφουγγαροῦ Κρήτης, οἵτινες εἶχον τοποθετηθῇ ἐπὶ συνεχοῦς στρώματος θαλασσίων - ποταμίων βοτσαλών, ἐνῶ, κατὰ τὴν ἐμφάνισιν, ἀντίστοιχον σύνολον πρὸς τὸν τάφον αὐτὸν τῆς Περιστεριᾶς ἀποτελεῖ ὁ τομεὺς P 1 εἰς Δειράδα Ἀργούς¹. Τέλος, βοτσαλόστρωτον ἦτο καὶ τὸ δάπεδον τοῦ στομίου καὶ τοῦ ταφικοῦ θαλάμου τοῦ ὑστάτου ΓΕ I θολωτοῦ τάφου τῆς Βοῖδοκοιλιάς.

Οὕτω προῆλθε νέος τύπος τάφου τῆς ὑστάτης ME ἐποχῆς, ὅστις εἶχε χρησιμοποιηθῇ συγχρόνως πρὸς τοὺς τάφους τῆς ἐποχῆς τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β τῶν Μυκηνῶν, ἔτι δὲ πρὸς τοὺς βασιλικοὺς τάφους τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

«Λιθοσωρὸς» 2

Δυτικῶς καὶ ΒΔ τοῦ περιβόλου τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 ἦλθεν εἰς φῶς ἐπιφανειακὸς «λιθοσωρὸς» ἀγνώστου εἰσέτι χρήσεως (πίν. 265α-β) ὅστις ἐκαλύπτετο ὑπὸ πυκνῶν σχίνων. Ὁ «λιθοσωρὸς» οὗτος κατελάμβανεν ἔκτασιν, ὡς διεπιστώθη ὑπὸ τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου 1976, ἀπὸ Β πρὸς Ν 11.40 μ. καὶ ἐχωρίζετο διὰ κενοῦ χώρου ἀπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 1. Οἱ λίθοι ἦσαν κατὰ βάσιν ἄργοι ἢ μερικῶς πλακωτοί, ὠρισμένοι δὲ ὁλοίτροχοι.

Ὡς κατέστη σαφές, κατὰ βάσιν ἐπρόκειτο περὶ δύο διακρινόμενων — μεταξὺ πλειόνων λίθων — σειρῶν λίθων αἵτινες εἶχον τοποθετηθῇ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐν τινι μέτρῳ κανονικῶς πρὸς ὑποδήλωσιν ἀγνωστον ποίας κατασκευῆς. Αἱ σειραὶ αὗται τῶν λίθων, ἔχουσαι κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΔ, εἶχον μήκος ἢ μὲν δυτικωτέρα 4.40 μ. ἢ δὲ «κεντρικῇ» περίπτου 6.10 μ. Οὕτω σχηματίζεται χώρὸς εὗρους 1.80 μ. περιλαμβάνων τὰς δύο αὐτὰς σειράς καὶ τὸ ἐγ-

1. J. DESHAYES, Argos. Les fouilles de la Deiras, 1966, 18 - 21, πίν. IV, XXXV.

κλειόμενον ὑπὸ αὐτῶν καὶ διὰ πάσης φύσεως λίθων πεπληρωμένον διάστημα. Εἰς σειρὰν εὐρηγνται ὁμοίως εἰς μῆκος 4.45 μ. οἱ λίθοι τοῦ νοτίου τμήματος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ λιθοσωροῦ αὐτοῦ, ὅτινες ὀρίζονται ἐκ Νότου ἀπὸ τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ μικροῦ νέου ΜΕ - ΥΕ I χρυσοφόρου τάφου καὶ ἐξικινούνται πρὸς Β μέχρι τοῦ σημείου εἰς ὃ ἄρχεται ἡ δευτέρα, ὡς κεντρικὴ χαρακτηρισθεῖσα σειρὰ λίθων μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΔ. Βορειοανατολικῶς τῆς μνημονευθείσης κεντρικῆς σειρᾶς εὐρηγνται λίθοι οἱ ὅποιοι ὁμοιάζουν ὡς νὰ ἔχουν καταπέσει καὶ οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διάλυσιν παρουσιάζουν τὴν αὐτὴν εἰκόνα πρὸς τοὺς λίθους τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ συνόλου τούτου.

Τέλος δυτικῶς τοῦ λιθοσωροῦ ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦδε τοιχίον - θεμελίωσις εἰς σχῆμα Π μὲ συνεχιζομένης πρὸς ΒΔ πλευράς (δίκην ἀνεστραμμένου Πεῖ). Τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικόν τοῦ πρώτου τούτου ἐμφανιζομένου τετραγώνου χώρου εἶναι ἄνομοιογενές. Ἡ ἔρευνα τοῦ συνόλου τούτου θὰ συνεχισθῇ καὶ κατὰ προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ προορισμοῦ του.

Νότιος θολωτὸς τάφος (εἰκ. 11, σ. 549)

Ἡ ἀνασκαφικὴ δραστηριότης ὅμως τῆς αὐτῆς περιόδου ἐστράφη καὶ εἰς μίαν ἄλλην περιοχὴν τοῦ λόφου, τὴν νοτίαν, 96 μ. νοτίως τοῦ λεγομένου «Κύκλου» καὶ τοῦτο διότι δὲν εἶχον γίνεи ἐκτεταμέναι ἔρευναι εἰς αὐτήν. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο παρέσχεν ἡ ὑπαρξίς σωροῦ λίθων εἰς τι σημεῖον καὶ ἡ μαρτυρία τῶν ἐντοπίων περὶ ὑπάρξεως πλήθους λίθων εἰς μικρὸν βάθος. Κατόπιν διανοίξεως δύο δοκιμαστικῶν τάφων ἤλθεν εἰς φῶς τοιχίον τοξοειδές, διὰ τὸ ὅποιον ταχύτατα διεπιστώθη ὅτι συνεχιζέτο καὶ ὅτι ἀπετέλει τὸ θεμέλιον θόλου (θολωτοῦ τάφου) ἐσωτερικῆς διαμέτρου 5.08 μ. (πίν. 266α).

Τὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἐκ τῆς συνεχισθείσης ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης καὶ τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν διὰ τὴν μορφήν του ποὺ εἶναι τάφος θολωτός, εἶναι ὅτι: α) ἡ θόλος εἶχε συμπέσει καὶ οἱ λίθοι τῆς ἀπετέλουν τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου, ἔτι δὲ ὅτι β) κατὰ τρόπον περιέργον τὸ θεμέλιον τῆς θόλου ἀπετελεῖτο ἐκ στρογγύλων ἢ μᾶλλον ἀπεστρογγυλευμένων, τῶν λεγομένων ὀλοιτρόχων, λίθων καὶ οὐχὶ ἐκ πλακωτῶν λίθων, ὡς συμβαίνει πάντοτε εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους. Βεβαίως, ἡ στρώσις τῶν λίθων τούτων εἶχε σχηματισθῇ ὁμαλῶς, γ) ἐκ τῆς ἀνευρέσεως καὶ ἄλλων τύπων λίθων, ὡς καὶ λόγῳ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν κατεῖχον οὗτοι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν λιθίνην ἐπίχωσιν τοῦ τάφου, προῆλθεν ἡ διαπίστωσις ὅτι ὑπεράνω τῶν λίθων τούτων τοῦ θεμελίου ὑπῆρχον οἱ συνήθεις πλακωτοὶ καὶ περαιτέρω ὑπεράνω τούτων ἄλλοι ἀμμόλιθοι, οἱ ὅποιοι, ὡς ἑλαφρότεροι, εἶχον ἐπιλεγῇ διὰ τὰ ἀνώτερα σημεῖα τοῦ ταφικοῦ τούτου μνημείου.

Τὸ τέταρτον συμπέρασμα, τὸ ὅποιον προέκυψε κατόπιν ἀφαίρεσεως τῶν λίθων ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου, εἶναι ὅτι οἱ ἐξαχθέντες λίθοι

δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀνασύστασιν πλήρους θόλου. Δηλαδή, μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν λίθων τούτων μακρὰν τοῦ τάφου πρὸς δημιουργίαν τοιχείου, διεπιστώθη ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι ἦσαν ἐλάχιστοι ἔναντι τοῦ ἀρχικοῦ ὄγκου, ὁ ὅποιος θὰ ἀπαιτεῖτο διὰ τὴν δημιουργίαν πλήρους θόλου. Πάντως, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον παλαιότερον ὑπῆρχε σωρὸς λίθων ὑπεράνω τοῦ τάφου καὶ μάλιστα κατὰ πόσον αὐτοὶ ἀπεμακρύνθησαν ὑπὸ ἐντοπιῶν καλλιεργητῶν. Βεβαίως, ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε τύμβος πέριξ καὶ ὑπεράνω τοῦ τάφου, διότι, ἐὰν ὑπῆρχε, θὰ εἶχε διατηρηθῇ πλήρως. Ἀκριβῶς, λοιπόν, ἡ ἀπουσία παρομοίου τύμβου ὑπεράνω τοῦ τάφου, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τάφος οὗτος ὑφ' οὗτο μεμονωμένος χωρὶς νὰ περιλαμβάνεται εἰς τύμβον (χωρὶς νὰ ἔχη συσσωρευθῇ πέριξ χῶμα). Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ τάφου ὅτι ἡ θόλος συνεπληροῦτο ἄνω κανονικῶς καὶ ὅτι οἱ προεζέχοντες λίθοι ἀφηρέθησαν πρὸ δεκαετιῶν καὶ δὴ καὶ δι' οἰκοδομικὰς ἀνάγκας τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ διότι, βασικῶς, ἦτο ἀναγκαῖον νὰ διευκολυνθῇ ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀγροῦ αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὁποίου εὐχαρίστως μᾶς παρεχώρησε τὴν σχετικὴν ἄδειαν ὁ ἰδιοκτήτης του κ. Χρ. Δημόπουλος.

Τὸ πέμπτον συμπέρασμα, τὸ ὅποῖον προέκυψεν, ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον ἐπικάλυψος τοῦ τάφου. Ἐπικάλυψις ὑφίστατο καὶ τοῦτο, διότι τυγχάνει εὐνόητον ὅτι, ἐὰν ὑπῆρχον μόνον οἱ λίθοι τῆς θόλου καὶ χῶμα, τὸ νερὸ τῆς βροχῆς θὰ ἐδημιούργει συντόμως ὅπας καὶ ρωγμὰς εἰς τὸ ὅλον μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συμπέση ταχέως ἡ θόλος. Πρέπει νὰ ὑφίστατο, λοιπόν, ἐδικὴ ἐπικάλυψις καὶ αὕτῃ θὰ ἦτο ἐκ στρώματος μάζης πηλοῦ, ὡς διεπιστώθη ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ὑπεράνω τοῦ τάφου, ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ μεταξὺ τῶν λίθων ποὺ εἶχον καταπέσει εἰς τὸ ἐσωτερικόν, πλήθους τεμαχίων πηλοῦ.

Τὰ τεμάχια αὐτὰ τοῦ πηλοῦ ἐτοποθετοῦντο, προφανῶς, εἰς τὰς ἐσοχὰς μεταξὺ τῶν πλακωτῶν λίθων τῆς ἀνωμάλου ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς θόλου μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ διέλθῃ τὸ νερὸ τῆς βροχῆς εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ νὰ μὴ δημιουργοῦνται ὅπαι καὶ ρωγμαὶ αἱ ὁποῖαι θὰ ὠδήγουν εἰς τὴν ταχεῖαν σύμπτωσιν τῆς θόλου. Βεβαίως, τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια πηλοῦ δὲν ἦσαν ὑπερβολικῶς πολλὰ, ἀνήρχοντο ὅμως εἰς ἱκανὸν ἀριθμὸν καὶ ἄλλα θὰ εἶχον μετακινήθῃ ἢ καὶ διαλυθῇ λόγῳ τῆς ἐντατικῆς καλλιεργίας τῆς περιοχῆς κατὰ τὸν αἰῶνα μας. Τοῦτο συνέβη, πράγματι, ὡς παρατηροῦμεν ἐκ τοῦ ἐλαχίστου ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους βάθους 10 ἐκ. - 20 ἐκ., εἰς τὸ ὅποιον εὑρητο τὸ συμπαγὲς σύνολον τοῦ θεμελίου καὶ τῆς λιθίνης ἐπικώσεως τοῦ τάφου.

Ἡ χρῆσις τοῦ πηλοῦ προετιμήθη ἀναμφισβητήτως τῆς χρήσεως χῶματος κατὰ τὴν πρωτομυκηναϊκὴν ἤδη περίοδον ὡς ὕλη ἐπικάλυψος τῆς θόλου καὶ δι' ἓνα εἰσέτι, ἀσφαλῶς, λόγον: συγκεκριμένως, ἐὰν ἐχρησιμοποιεῖτο χῶμα, κατ' ἀποκλειστικότητα, θὰ παρίστατο ἀνάγκη νὰ δημιουργηθῇ πλήρης τύμβος, διὰ τὴν συγκράτησιν τῶν χωμάτων τοῦ ὁποίου θὰ ἐλαμβάνοντο καὶ ἄλλα ἀντί-

στοιχα μέτρα. Τοιοῦτόν τι ὅμως δὲν θὰ ἦτο ἐπωφελὲς διὰ τὰς ἐλαφράς κατασκευὰς θόλων τῆς πρώϊμου μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπετέλουν — πέτρα τῶν ΠΕ σιρῶν — τὰς πρώτας ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὰς τῶν αὐτοσχεδιαζόντων, πλὴν ὅμως, ἐνσυνειδήτως ἐργαζομένων, μυκηναίων ἐμπειρικῶν τεχνιτῶν. Πάντως, ἐξ ὧσων γνωρίζομεν, ἰδίᾳ ἐκ τῆς πλουσίας εἰς μικροῦ, μεσαίου καὶ μεγάλου μεγέθους θολωτοὺς τάφους Μεσσηνίας, συνήθως οἱ τάφοι ἐκτίζοντο εἴτε εἰς ἐπίπεδον σημεῖον τοῦ ἐδάφους εἴτε εἰς κλιτὺν λόφου καὶ πάντοτε τὸ ἀνώτερον τμήμα των ἐξεῖχε τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὰ ἐπίπεδα σημεῖα τοῦ ἐδάφους ἄλλοτε ἦτο μικρὸν μόνον μέρος τοῦ τάφου (τὸ κατώτερον) ὑπὸ - ἐντὸς τῆς γῆς, ἄλλοτε δὲ περισσότερον (θολωτὸς τάφος εἰς Ὀσμάναχα), ἄλλοτε ὅμως, ὅτε ὁ τάφος ἐκτίζετο εἰς τινα κλιτύν, ἐκαλύπτετο μερικῶς κατὰ τὸ ἥμισυ συνήθως ἢ καὶ πλέον, ὑπὸ τῆς ὀπισθεν βαινούσης κλιτύος καὶ τὸ ὑπόλοιπον παρέμενε ἀσκεπές. Διὰ τοὺς ἐξαιρετικὰ μεγάλους θολωτοὺς τάφους ἐσχηματίζετο ἐνίοτε τύμβος πέριξ τοῦ μνημείου, ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι καὶ ὁ θολωτὸς τάφος 1 τῆς Περιστεριᾶς εἶχε μερικῶς τύμβον καὶ εἰς τὸ ἀνώτερόν του ἥμισυ ἐκαλύπτετο ὑπὸ μάξης πηλοῦ.

Κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων ποὺ εἶχον συμπίσει, παρουσιάσθη τὸ σύνολον (εἰκ. 11, σ. 549) σχεδὸν τῶν ταφῶν, ἀνακομιδῶν καὶ κτερισμάτων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου (πίν. 266β). Τὰ πρῶτα δείγματα ἀγγείων ποὺ ἐνεφανίσθησαν, ἐκάλυπτον τὸ σύνολον τῆς δευτέρας μυκηναϊκῆς περιόδου, δηλαδὴ τοῦ 15ου αἰῶνος π.Χ., ὅπως τό (ὑπ' ἀριθ. 6) κυλινδρικὸν διὰ κατακορύφων ταινιῶν (ὑπὸ στιγμῶν περιβαλλομένων) κεκοσμημένον ὕψους 25.6 ἐκ., διαμέτρου 11.1 ἐκ. ΥἼΕ ΠΑ ρυτὸν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται λατρευτικῆς χρήσεως σκεῦος καὶ τοῦ ὁποίου ἀνάλογα, καλλίτερον διακεκοσμημένα παραδείγματα, προέρχονται ἐκ Μεγ. Μοναστηρίου Θεσσαλίας, Βάρης Ἀττικῆς, Ἀργούς, Ζάχρου, Γουρνιῶν, Κνωσοῦ, Μόχλου, Παλαικάστρου, Ψείρας κ.ἄ. σημείων τῆς Κρήτης, ὡς καὶ ἐκ τοῦ Ἐγκλιανοῦ Μεσσηνίας (πίν. 267α, ἀρ. 6). Γενικῶς τὰ ἀγγεῖα - κτερίσματα εὐρέθησαν καθ' ὁμάδας καὶ μάλιστα πλησίον τοῦ τοιχώματος τῆς θόλου, πλησίον τῶν θεμελιῶν, ἅπαντα θρυμματισμένα καὶ τοῦτο διότι δὲν εἶχον καλυφθῇ ἐν τῷ μετὰξὺ ὑπὸ χώματος ὅτε συνέπεσαν ἢ θόλος (πίν. 267β, ἀρ. 31). Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι τετράγωνον ἀμφικολουροκανικὸν καὶ πεπιεσμένον τὸ σχῆμα. Αἱ δύο λαβαὶ του εἶναι κατακόρυφοι τὴν τοποθέτησιν, ἐνῶ τὸ ἔτερον ζεύγος ἔχει τεθῇ καθ' ὀριζοντίαν διάταξιν ὡς καὶ τὸ σύγχρονόν του (ΥἼΕ ΠΑ) ὑψηλότερον (μὴ πεπιεσμένον) ραδινὸν Α I 193 ἀγγεῖον τῶν Μυκηνῶν (τοῦ Σλήμαν). Πρόκειται, πιθανῶς, περὶ τοπικῆς δημιουργίας καὶ ἴσως περὶ μοναδικοῦ, ὡς καὶ τὸ ρυτὸν, δείγματος διὰ τὴν Δ - ΝΔ Πελοπόννησον. Πηλὸς ἐρυθρός. Εἰς ὑψηλότερον ἢ ὅλα τὰ ἀγγεῖα σημεῖον εὗρητο τελείως θρυμματισμένον κύπελλον Κεφτὶ μετὰ πλαστικοῦ δακτυλίου καὶ εὐρείας βάσεως. Τὸ ὕψος του ἐμετρήθη 7.4 ἐκ., ἡ διάμετρος τοῦ χεῖλους 9.9 ἐκ., ἡ μεγίστη διάμετρος

τῆς κοιλίας 8.4 ἐκ., καὶ ἡ διάμετρος τῆς βάσεως 6.5 ἐκ. Χρονολογικῶς κατατάσσεται εἰς τὴν ΥΕ I περίοδον καὶ εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν διετηρήθη δὲν ἐφαίνετο ὅτι εἶχε διακόσμησιν (πίν. 267γ, ἀρ. 12).

Πλησίον αὐτῶν εὐρέθησαν καὶ ὠρισμένα κρανία. Δι' αὐτῶν ὑποδηλοῦται ὅτι ὠρισμένοι παλαιότεροι ταφὰι μετεκινήθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σωμάτων καὶ ἐν πολλοὺς τῶν σκελετῶν (ἔγινε δηλ. ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων ἀπὸ τὸ κέντρον εἰς τὴν περιφέρειαν καὶ αὐτὸ τὸ βλέπομεν εἰς διάφορα σημεῖα Β, Α, ΝΑ, Ν, Δ). Αἱ ἀνακομιδαὶ συνεσωρεύθησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν χαμηλότερον, κατὰ τὸ πλεῖστον· μόνον τὰ κρανία ἀπέμειναν, ἐνῶ ὠρισμένα ἀγγεῖα παρέμειναν εἰς τὸ ὕψος τοῦ θεμελίου. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις (κατὰ τὸ Ν τμημα — ΝΝΑ) αἱ ἀνακομιδαὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς λάκκον ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τάφου (πίν. 268α).

Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι δι' αὐτάς τὰς ἀνακομιδὰς ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ τρεῖς πίθοι (πίν. 266β, ἀρ. 1, 15, 17). Ἐν παρενθέσει δυνατόν νὰ σημειωθῇ ὅτι ταφικοὶ πίθοι¹, πίθοι μετὰ ταφῶν, ἐχρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς (Θεσσαλία, Κεφάλαια Κέας) καὶ περαιτέρω κατὰ τὴν ΠΕ ἐποχὴν (ὡς εἰς Λευκάδα) καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν ΜΕ ἐποχὴν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς ἡπειρωτικῆς καὶ τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸ τὸ ΜΕ ἔθιμον ταφῆς φαίνεται ὅτι ἐπεβίωσεν εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ συγκεκριμένως δυνατόν νὰ μνημονευθοῦν (πέρα τῶν ΜΕ παραδειγμάτων τῶν δύο τύμβων Παπουλιῶν καὶ Κοκοράκου, ὡς καὶ τοῦ εἰς Νησακοῦλι Μεθώνης εὐρεθέντος) οἱ μὴ εἰσέτι πλήρως ἀνασκαφέντες ταφικοὶ πίθοι τοῦ τύμβου Κισσοῦ εἰς Χανδρινὸν Πυλίας, οἱ πίθοι τοῦ τυμβοειδοῦς ἐξάρματος Καμινίων Πυλίας (δύο μετὰ τῶν θολωτῶν τάφων τοῦ ἐξάρματος εἰς τὸ μέσον καὶ δύο ἐνσφηνωμένοι εἰς τὸν 3ον τάφον τοῦ ἐξάρματος τούτου), τέλος δὲ οἱ ταφικοὶ πίθοι τοῦ θολωτοῦ τάφου V (καὶ οὐχὶ ταφικοῦ κύκλου) Βαγενᾶ εἰς τὸν λόφον τοῦ Ἐπάνω Ἐγκλιανοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπὸ τῆς ΜΕ III μέχρι καὶ τῆς ΥΕ IIΑ φάσεως δι' ἀνακομιδὰς καὶ ταφάς.

Ὀυσιαστικῶς τὸ ἔθιμον αὐτὸ διακόπτεται εἰς ὅλον τὸν Μυκηναϊκὸν κόσμον ἀπὸ τῆς ΥΕ II Α/Β φάσεως μέχρι καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ΥΕ IIIΓ1 φάσεως, ὁπότε σημειοῦται τὸ ἐπόμενον καὶ μάλιστα μεμονωμένον παράδειγμα (Μυκηναῶν)².

Εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν πύθων τῆς νοτ. θόλου 1 τῆς Περιστεριᾶς πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν πύθους ἀνακομιδῆς καὶ τοῦτο διότι δὲν ἀνευρέθησαν πλήρεις

1. Πρβ. Γ. ΚΟΡΡΕ, Ὁ τύμβος τῆς Βοῦδοκοιλίας καὶ ἡ γένεσις τοῦ τύπου τοῦ θολωτοῦ τάφου εἰς τὴν ἐλλαδικὴν περιοχὴν, ΑΕ εἰς προσεχῆ ἐκδόσιν, ἐνθα παρέχονται ἀπασαι αἱ ἀναγκαῖαι βιβλιογραφικαὶ ἐνδείξεις. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ, Ἀνασκαφαὶ Πύλου, ΠΑΕ 1975, 487 - 488.

2. Η. - G. BUCHHOLZ - V. KARAGEORGHIS, AuA, 44 ἀριθ. 187, 70 ἀριθ. 907.

σκελετοί, ἀλλὰ εἴτε ὠρισμένα ὁστᾶ εἴτε ἄλλα τελείως διαλυμένα, γεγονὸς υποδηλοῦν δι' ἀπάσας τὰς περιπτώσεις ὅτι αἱ ἀνακομιδαὶ ἔγιναν (δηλαδή ἡ τοποθέτησις τῶν ὁστέων ἐντὸς τῶν πίθων) μακρὸν μετὰ τὰς ἀντιστοιχοῦς ταφάς. Εἰς τὸ πρῶτον πίθον (ὑπ' ἀρ. 1) σφύζεται ἡ ἄνω γνάθος (πίν. 267δ), ἡ κατάστασις τῶν ὀδόντων τῆς ὁποίας ὑποδηλοῖ ὅτι οὗτοι (οἱ ὀδόντες) εἶχον χρησιμοποιοῦν ἐπὶ μακρὸν, ἄρα τὸ ταφὴν ἄτομον ἦτο μεγάλης καὶ οὐχὶ νεαρᾶς ηλικίας. Εἰς τὸν πίθον 15 τὰ ὁστᾶ εἶχον τελείως διαλυθῇ, ἐνῶ εἰς τὸν 17 ἐσφύζοντο ὀλίγα εἰσέτι (πίν. 268β). Πῶματα δι' αὐτοὺς τοὺς πίθους δὲν ἐπεσημάνθησαν καὶ εἶναι γνωστὸν ἀπὸ ἄλλας περιπτώσεις ὅτι ἄλλοτε ὑπῆρχον πῶματα (ὡς εἰς Καμίνια καὶ εἰς Βαγενᾶ, ἄλλοτε ὅμως ὄχι (Βαγενᾶ πάλιν). "Ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπῆρχε πῶμα, τοῦλάχιστον εἰς τὸν ἕνα, τὸν ὑπ' ἀριθ. 15, εἶναι σαφὲς ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ εὗρους τοῦ στομίου του. Τοῦ παρακειμένου ὑπ' ἀριθ. 17 πίθου ἡ ἐξωτερικὴ διάμετρος τοῦ χείλους ἀνέρχεται εἰς 24.3 - 24.6 ἐκ., τέλος δὲ τοῦ πίθου ὑπ' ἀριθ. 1 ἡ ἀντίστοιχος διάμετρος ἀνέρχεται εἰς 32.5 - 32.7 ἐκ. καὶ τὸ συνολικὸν μετὰ τῶν λαβῶν αὐτοῦ πλάτος εἰς 45.5 ἐκ.

Μεταξὺ τῶν παλαιότερων ἀνακομιδῶν εἶναι καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 20 πλησίον τοῦ θεμελίου εἰς τὸ Β τμήμα ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ τάφου, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς μονώτου ἀμφιπρόχου κύλικος, ἡ ὁποία συνώδευσεν ἀρχικῶς τὴν ταφὴν μετὰ μίαν προσφοράν (πίν. 269α). Πράγματι, χάρις εἰς τὸ ἀγγεῖον αὐτό, τὸ σχῆμα του, τὸν σχηματισμὸν τῆς βάσεώς του καὶ τὸ ἀνύπαρκτον στέλεχος του, εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθῇ ὁ τάφος ἤδη εἰς τὴν πρώτην Μυκηναϊκὴν περίοδον, καὶ μάλιστα ὅπως πρόωμον, ἂν συγκρίνωμεν τὸ ἀγγεῖον αὐτὸ πρὸς ἄλλα ὅμοια τῶν Βορουλιῶν Τραγάνας καὶ τοῦ Κακοβάτου¹. "Ἦτοι, τὸ παράδειγμα τῆς Περιστεριᾶς (ἀριστερᾶ) εἶναι παλαιότερον τῶν λοιπῶν μνημονευθέντων.

Ἐξ ὧσων ἐλέγχθησαν, προκύπτει ὅτι αἱ παλαιότεραι ταφαὶ μετεκινοῦντο πρὸς τὴν περιφέρειαν. Οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν αὐτῶν τὰς νεωτέρας ταφάς, ταφὰς αἱ ὁποῖαι ἀπέμειναν ἀμετακίνητοι εἰς τὸ κέντρον τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου καὶ μάλιστα κατὰ τι βαθύτερον αὐτοῦ. Ἐκ τῶν τριῶν ἐκτάδην ταφῶν τοῦ κέντρου, ἡ μία (39) εἶχε κτερισθῇ μετὰ ΥΕ ΙΙΒ ἀγγεῖον (ἀλάβαστρον 41). Ἡ δευτέρα ταφή (40) εἶχεν ὁμοίως κτερισθῇ δι' ἀλάβαστρον καὶ ἡ τρίτη (14) ταφή μετὰ ἄλλο ἀγγεῖον. Τὰ ἐπὶ τόπου μήκη τῶν σκελετῶν ἦσαν κατὰ σειρὰν 1.50 μ., 1.41 μ. καὶ 1.50 μ. ἀντιστοιχῶς, δηλαδή ἐπρόκειτο περὶ μικροκαμωμένον ἀτόμων.

Ὁ πρῶτος ἐσφύζετο κάλλιον πάντων. Αἱ χεῖρες εἶχον τεθῇ παραλλήλως πρὸς τὸ σῶμα. Τοῦ δευτέρου σκελετοῦ, οὐτινος ἡ κεφαλὴ ἦτο, τρόπον τινά, ἐπὶ νοητοῦ προσκεφαλαίου, ἡ δεξιὰ χεὶρ εἶναι ὁμοίως παράλληλος πρὸς τὸ σῶμα, ἐνῶ

1. K. MÜLLER, Alt - Pylos. II. Die Funde aus den Kuppelgräbern von Kakovatos, AM 34, 1909, 323, πίν. XXIV, 3. Πρβ. καὶ ἀνωτ., ΠΑΕ 1976, Α', 277, πίν. 1818.

ἡ ἀριστερά κατευθύνεται πρὸς τὸ αἰδοῖον (pudica). Τοῦ τρίτου σκελετοῦ ἡ τοποθέτησις τῶν χειρῶν (καὶ τῶν παλαμῶν αὐτῶν) εἶναι ἀντίθετος. Ἐφαπτόμενος πρὸς τὸν σκελετὸν 14 εἶναι καὶ ὁ 21, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἐπὶ τόπου συσσώρευσιν ὁστῶν μῖα παλαιότερα ταφῆς. Ἐξ ἄλλου, εἰκάζεται ὅτι ἡ κεντρικὴ ταφὴ ἀνῆκεν εἰς ἄρρενα καὶ αἱ ἐκατέρωθεν εἰς γυναῖκας.

Ὅρισμένα ἀγγεῖα ἐτοποθετήθησαν μεταγενέστερον ὑπεράνω τῶν ποδῶν τοῦ νεκροῦ 39 (πίν. 269β-γ). Διὰ τοῦτο, ἐὰν συγκρίνωμεν τὰ ἀγγεῖα αὐτά, τὰ ἀπέχοντα περισσότερον ἢ ἄλλα τοῦ τοίχου τῆς θόλου, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχήματος καὶ τῆς διακοσμῆσεώς των, εἶναι δυνατόν νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα καὶ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀπετέλουν μίαν οὐχὶ ἀπλῶς μεταθανάτιον, ἀλλὰ πολὺ μεταγενεστέραν προσφορὰν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἢ ἄλλου νεκροῦ τοῦ τάφου. Πράγματι, τὰ ἀγγεῖα αὐτά χρονολογοῦνται περὶ τὸ 1400 π.Χ. (ἢ καὶ ὀλίγον πρότερον) καὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ συμπληρώσωμεν καὶ νὰ ἀνασυστήσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ τάφου κατὰ τὰς περιόδους χρήσεως αὐτοῦ. Πρόκειται, κατὰ βάσιν: α) περὶ πρόχου ραμφοστόμου μετὰ μαστοειδοῦς ἀποφύσεως ὑπὸ τὴν λαβὴν καὶ διακόσμησιν κατ' ἐνώπιον (FM 46 Running Spiral καὶ 53 Wavy Line), ὕψους 25.8 ἐκ. καὶ μεγίστης διαμέτρου 21 ἐκ. (ὑπ' ἀριθ. ἀγγείου 8), β) περὶ ὁμοιώματος τριώτου πιθαμορῶς ὕψους 15.1 ἐκ. καὶ μεγίστης διαμέτρου 12.3 ἐκ. ἄνευ διασφῶζομένης διακοσμῆσεως (ὑπ' ἀριθ. ἀγγείου 10) καὶ γ) περὶ διώτου κύλικος ὕψους 11.1 - 12 ἐκ. (ὑπ' ἀριθ. ἀγγείου 9). Σημειωτέον, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅτι τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης πρόχου δὲν διακρίνονται καλῶς καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ᾔτο παλαιότερα κατὰ τι τῆς ΥΕ IIIA1 φάσεως.

Οὕτω γνωρίζομεν ὅτι καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν ταφὴν (ἢ ὅλας τὰς τελευταίας ταφὰς τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμικυκλίου τοῦ τάφου) ἔγινε περὶ τὸ 1400 ἢ κατὰ τι προηγουμένως μία κατάθεσις ἀγγείων πρὸς τιμὴν τοῦ ἢ τῶν προγόνων τῶν τότε κατοίκων τῆς Περιστεριᾶς, ἡ ὁποία εἶχε πλέον ἀπολέσει τὴν παλαιάν της δόξαν καὶ τὸν παλαιὸν της πλοῦτον. Ἡ τελευταία αὕτη, ἐξ ἄλλου, προσφορὰ ἀγγείων κατὰ τὴν τρίτην μυκηναίαν περίοδον, δυνατόν νὰ ὑποδηλοῖ καὶ τὴν περίοδον καταστροφῆς τοῦ τάφου, ἡ ὁποία καταστροφή δυνατόν νὰ ἐπισυνέβη τότε ἢ καὶ ὀλίγον ἀργότερον ἐφ' ὅσον οὐδὲν μεταγενέστερον ἔχνος εὐρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου.

Ἄν ὁ Ἑγκλιανὸς ὑπῆρξεν ὁ Πύλος τοῦ Νέστορος, πρῶγμα τὸ ὁποῖον δὲν μεῖ ἔχει, ὁμολογῶ, πείσει εἰσέτι, ἡ Περιστεριά, ἀλλὰ καὶ διατὶ ὅχι ὁ Κακόβατος; θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ ᾔτο ἡ παλαιὰ πρωτεύουσα Ἀρῆνη. Κατὰ τὴν τρίτην ὁμως μυκηναίαν περίοδον ἡ Περιστεριά ᾔτο ἐν μικρὸν πόλισμα, τοῦ ὁποῖου ἡ παλαιὰ δύναμις ὑπεδηλοῦτο μόνον διὰ τῶν δύο παλαιότερων μεγάλων θολωτῶν τάφων, τοῦ 2 καὶ τοῦ 1, αἱ οἰκογένειαι τῶν ὁποίων εἶχον, ἴσως, ἐκλείψει.

Ὁ νότιος θολωτὸς τάφος τῆς Περιστεριᾶς, πέρα τῶν ἀγγείων τὰ ὁποῖα περιελάμβανε, δὲν περιείχε μεταλλικὰ κτερίσματα. Τὸ γεγονός αὐτὸ καὶ μόνον

ὑποδηλοῖ τὸ μὲν καὶ μίαν μερικὴν σύλησιν ἢ ὁποία θὰ ἐπισυνέβη κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν τὸ δὲ καὶ εἰς ποῖον ἀνῆκεν ὁ τάφος οὗτος: ἦτο οἰκογενειακὸς καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιοχῆς.

Ἀλλά, παρὰ τὴν πτωχείαν του, διατηρεῖ τὴν σημασίαν του, διότι ἀντιλαμβάνομεθα ὅτι δὲν ἦσαν μόνον οἱ ἰσχυροὶ καὶ πλούσιοι δυνάσται οἱ ὁποῖοι ἐκτιζον παρομοίους μεγαλοπρεπεῖς θολωτοὺς τάφους, ἀλλὰ καὶ ὁ πληθυσμός. Τοῦτο διεπιστώθη καὶ εἰς Γουβαλάρη Κουκουνάρας καὶ εἰς Καρποφόραν. Τὸ γεγονὸς ὑποδηλοῖ καὶ τὴν διάδοσιν τῶν θολωτῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι εἶχον δευτέραν τῶν πατρίδα — χρονολογικῶς τοῦτο δυνατόν νὰ λεχθῇ, ἀλλὰ οὐχὶ εἰσέτι οὐσιαστικῶς — μετὰ τὴν Κρήτην, τὴν Μεσσηνίαν, ὅπου καὶ ἔχουν εὑρεθῇ κατὰ δεκάδας, θεωροῦμεν δὲ ὅτι θὰ εὑρεθῇ μέγας εἰσέτι ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ταφικὰ ἔθιμα τὰ διαπιστωθέντα εἰς τὸν τάφον τοῦτον, ἀρκεῖ νὰ τονισθῇ τὸ γεγονός ὅτι ὁ τάφος οὗτος κατέφερε τὸ τελειωτικὸν πλήγμα κατὰ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ θολωτὸς τάφος τοῦ Βαγενᾶ ἦτο ταφικὸς κύκλος. Ὁ νότιος θολωτὸς τάφος τῆς Περιστεριᾶς ἦτο σαφῶς θολωτὸς τάφος, τῆς πρώτης μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε κτισθῇ ἐπὶ χώρου ὅστις εἶχε χρησιμοποιηθῇ παλαιότερον (ὡς καὶ ὁ τάφος Γ τῶν Ἀρχανῶν), ὡς διεπιστώθη κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1976, ὁπότε καὶ ἀνεσκάφη βαθύτερον καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸ ΒΑ - Α του τόξον. Ἡ ἀδριατικὴ κεραμεικὴ ἐξεπροσωπήθη ἄπαξ ἔτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν. (Ἐπόπται ἐργασίας: Εὐστ. Μπαζιωτοπούλου, Ἑλ. Ζούζουλα, Ἀδ. Ἀκοβιτσιώτη, Κων. Ἀδαμοπούλου καὶ Ἑλ. Κουρίνου, Ἰω. Πίκουλας, R. Stupperich.)

Ὁ «Κύκλος» τῆς Περιστεριᾶς καὶ οἱ θολωτοὶ τάφοι 3 καὶ 2

Δεδομένα καὶ στοιχεῖα ἐκ τῆς προγενεστέρας ἀνασκαφικῆς ἐρεῖνης

Ὡς γνωστόν, ὁ λεγόμενος «Κύκλος» εἶχε χαρακτηρισθῇ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου «πεταλοειδὲς κτίσμα»¹, ἀλλὰ τῷ 1962 καὶ ἐν συνεχείᾳ τῷ 1965 διεπιστώθη ἀκριβέστερον τὸ ἡμικυκλικόν του σχῆμα. Οὕτως ὁ Μαρινάτος, ἡδὴ τῷ 1962, ἔγραψεν²: «Δὲν φαίνεται πιθανόν ὅτι πρόκειται περὶ σωστοῦ κυκλικοῦ περιβόλου ὡς οἱ τῶν Μυκηνῶν. Ἡ τοπογραφία (ἐν σχέσει πρὸς τοὺς οἰοῦναι περικλειομένους θολωτοὺς τάφους ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3) προδίδει μᾶλλον ἡμικύκλιον ἢ τι πλεόν, ὅπερ ἄφηνεν ἐλευθέραν τὴν Βορείαν (ὕψηλοτέραν) πλευρὰν τοῦ περιβόλου. Ἡ μελλοντικὴ σκαφὴ θὰ φωτίσῃ τὸ πρόβλημα τοῦτο ὡς καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ προορισμοῦ τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἔργου. Ἡ εὕρεσις πολλῶν εἰδωλίων καὶ πολλῶν θραυσμάτων κεραμεικῆς πρὸ τοῦ τοίχου φαίνε-

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1961, 173· τοῦ αὐτοῦ, ΠΑΕ 1962, 95.

2. ΠΑΕ 1962, 95· τοῦ αὐτοῦ, ΠΑΕ 1965, 114, 116, 119 - 120.

ται νὰ προδίδουν σεβασμόν, διότι τὰ εἰδώλια ζῶων καὶ ἀνθρώπων δυσκόλως δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἄλλως, ἀφοῦ μάλιστα πολλαχοῦ εὐρέθησαν ἀνθρωπικές καὶ τέφρα. Γοητευτικὴ εἶναι ἡ ἰδέα, μήπως ὁ «κύκλος» περιέβαλλε παλαιότερους τάφους καὶ οὐχὶ τοὺς θολωτούς». Τῷ 1965 ὁ Μαρινῆτος (ΠΑΕ 1965, 114 - 120 εἰκ. 6) ἀνεῦρεν εἰς ἀβαθῆ λάκκον τοῦ λατομηθέντος βράχου (τοῦ σκληροῦ κορακαλοπαγοῦς βράχου) εἰς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 τὸν θησαυρὸν τῶν τριῶν χρυσῶν κυπέλλων, τοῦ κατεστραμμένου ἀργυροῦ κυπέλλου, τοῦ χρυσοῦ διαδήματος καὶ τῶν λοιπῶν χρυσῶν κτερισμάτων ἄνευ ἔχνους σκελετοῦ ἢ ὀστέων¹, μεθ' ὃ ἐθεώρησεν² «ὅτι ὁ πέριξ τῶν δύο θολωτῶν τάφων «Κύκλος» ἐπιδέχεται μὲν καὶ ἄλλας ἐρμηνείας ἀλλὰ δὲν ἡδύνατο νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ὑπόνοια, ὅτι δυνατὸν νὰ περιέκλειε λακκοειδεῖς τάφους, παλαιότερους τῶν θολωτῶν, ὡς συμβαίνει ἐν Μυκῆναις». Ἐπίσης ὑπεστήριξεν³: «Πολλὰ προβλήματα προσδοκᾶται νὰ λυθῶσι διὰ τῆς περαιτέρω ἀνασκαφῆς τοῦ «Κύκλου». Δὲν εἶναι ἀκόμη ἀπολύτως σαφές, ἂν ὁ περιγραφεὶς θησαυρὸς προέρχεται πράγματι ἐκ λακκοειδοῦς τάφου τοῦ τύπου Μυκηναῶν, ἂν καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι λίαν πιθανόν. Τὸ σκάμμα τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 εἶναι πεταλοειδές, τοιαῦτα δὲ σκάμματα εἶναι γνωστὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀσυλήτου τάφου Ρούτση 2 καὶ ἐκ τοῦ τάφου Γουβαλάρη 1 Κουκουναράς καὶ ἐκ τοῦ τάφου Τραγάνας 2. Δὲν εἶναι σαφές ἀκόμη διατὶ ἐκτίσθη καὶ διατὶ κατεστράφη ὁ θολωτὸς τάφος 3 ἐν μυκηναϊκῇ εἰσέτι ἐποχῇ. Οὐδὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ἐκτίσθη διὰ νὰ περιλάβῃ νεκρούς, ἀφοῦ οὐδὲ τὸ παραμικρὸν ταφῆς σημεῖον εὐρέθη. Ἀλλὰ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ «Κύκλου», ὅστις ἡχρήστευσε καὶ τοῦτον καὶ τὸν θολωτὸν τάφον 2, δὲν εἶναι ἀκόμη σαφές. Πάντως, ἂν ἐγένετο διὰ νὰ περιλάβῃ παλαιότερους λακκοειδεῖς τάφους, ὑπόθεσις ἥτις ἐφάνη βεβαιουμένη ἐκ τῆς ἐφετινῆς δοκιμῆς, τότε ὑπάρχει βάσιμος ἐλπίς νὰ ἀνευρεθῶσι καὶ ἄλλοι ὅμοιοι τάφοι καὶ ἴσως ὑπὸ ὅρους εὐνοϊκωτέρους ἢ ὁ τοῦ προβληματικοῦ εἰσέτι πρώτου λάκκου». Πρωτίστως προεῖχε νὰ διαπιστωθῇ ἡ λειτουργία τοῦ «Κύκλου», ὅστις πᾶν ἄλλο ἢ κύκλος ἦτο. Τοῦτο ἦτο σαφές, διότι κατὰ τὸ ΒΔ τμήμα τοῦ τρίτου θολωτοῦ τάφου ἀπέληγεν εἰς ὁμαλῶς σχηματιζόμενον ἄκρον⁴, ὅπερ ἀπέκλειε πᾶσαν δυνατότητα συμπληρώσεως κύκλου καὶ δὴ καὶ πρὸς Βορρᾶν ὥστε νὰ συμπληρωθῇ πλήρης περίβολος ὑπὸ τύπον ὀρίου (ἐναντι τοῦ θολωτοῦ τάφου 1). Ἐξ ἄλλου, ὁ «Κύκλος» οὗτος περιέβαλλε ἐκ δύο μόνον σημείων τοῦ ὀρίζοντος τὸν θολωτὸν τάφον 3 καὶ ἐκ μιᾶς πλευρᾶς μόνον τὸν τάφον 2. Ἄρα ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶχε χρησιμεύσει ὡς περίβολος αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἂν ληφθῇ ὑπ'

1. ΠΑΕ 1965, 116 - 117.

2. Αὐτόθι 114.

3. Αὐτόθι 119 - 120.

4. ΠΑΕ 1961, πίν. 134β καὶ 1965, 114, πίν. 130α, 131α' OL. PELON, Sur deux tholoi de Messénie, BCH 98, 1974, 39.

ὄψιν ὅτι οἱ περίβολοι τῶν δύο θολωτῶν τάφων τοῦ Θορικοῦ ἦσαν πλήρεις («κύκλου»). Ὅμοίως ἦτο σαφές ὅτι τὰ δύο τμήματα τοῦ «Κύκλου», ὃν δέον ὅπως ἐν τοῖς ἐπομένοις καλοῦμεν ἡμικύκλιον μᾶλλον ἢ μέγα τόξον μιᾶς ἀτελοῦς περιφέρειας, εἶχον κτισθῆ εἰς δύο ὅλως διαφόρους χρονικάς περιόδους. Εἰς αὐτό, πράγματι, τὸ συμπέρασμα ἀγόμεθα ἀβιάστως ἐκ τῆς σημειουμένης διαφορᾶς τοῦ χρησιμοποιηθέντος πρὸς ἀνέγερσιν ἑκατέρου τῶν δύο τμημάτων αὐτοῦ τοῦ μεῖζονος τόξου ὑλικοῦ. Συγκεκριμένως, εἰς τὸ ΝΔ - Δ - ΒΔ τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 εἶχον χρησιμοποιηθῆ μεγάλο μεγέθους λίθοι¹, ἐνῶ εἰς τὸ Ν-ΝΑ (Ν-ΝΑ τοῦ θολωτοῦ τάφου 2) πολλὸ μικρότεροι πλακωτοὶ λίθοι². Ἡ χρῆσις τῶν μεγάλων λίθων εἰς τὸ ΒΔ-Δ-ΝΔ ('Εργον 1976, εἰκ. 112) τμήμα φέρει εἰς τὸν νοῦν τὰς εἰκόνας τῶν περιβόλων τῶν ταφικῶν κύκλων Α καὶ Β τῶν Μυκητῶν, οἵτινες περίβολοι εἶχον κτισθῆ διὰ μεγαλοσχήμεν ἀργῶν λίθων³, ἐνῶ οἱ μικροὶ πλακωτοὶ λίθοι τοῦ Ν - ΝΑ τμήματος τοῦ ἡμικυκλίου ὀδηγοῦν εἰς νεωτέρους χρόνους, ἂν καὶ οὐδὲν ἀντίστοιχον παράδειγμα ὑφίσταται (πίν. 269δ). Μία τοιαύτη χρονικὴ ἀλληλοδιαδοχὴ θὰ ἦτο σύμφωνος καὶ πρὸς τὴν ὑφ' ἡμῶν θεωρουμένην σειρὰν ἰδρύσεως τῶν θολωτῶν τάφων 3 καὶ 2 τῆς Περιστεριᾶς. Οὕτως, ὁ μικρότερος θολωτὸς τάφος 3, ἔνεκα καὶ τῶν παλαιότερων ὀστράκων τῆς ἐπιχώσεώς του⁴ καὶ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων, δύναται νὰ θεωρηθῇ παλαιότερος τοῦ μεγαλύτερου ὑπ' ἀριθ. 2.

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφήν καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ ἡμικυκλίου, ὅπερ δέον ὅπως ἀνασκαφῇ καλ' ὄλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν, ὥστε νὰ προκύψῃ καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις ἀμφοτέρων τῶν εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων κειμένων τμημάτων αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν του, τοὺς λόγους οἵτινες ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀνίδρυσίν του, εἶναι δυνατὸν νὰ ἱχνηλατήσωμεν, ἂν καὶ δὲν εἶναι βέβαιοι ὅτι θὰ ὀρθολογήσωμεν, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει συμπληρωθῇ ἡ ἀνασκαφὴ του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πᾶν ἄλλο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ περίβολος λακκοειδῶν τάφων (παλαιότερων τῶν θολωτῶν) καὶ τοῦτο διότι τὰ ἀνασκαφέντα τῷ 1965 μέρη τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 ἦσαν ἀπολύτως σαφῇ ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν των ἢ, τοῦλάχιστον, τὴν φύσιν των⁵. Οὕτως, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τάφου ἦλθον εἰς φῶς τὸ πεταλόσχημον σκάμμα, εἰς μικρὸν βάθος, ἐν σχέσει πρὸς τὸ

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1965, πίν. 130α, 131α.

2. Αὐτόθι πίν. 130β.

3. G.E. MYLONAS, Mycenae and Mycenaean Age, 1966, 94, πίν. 82 (C)· Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκητῶν, Α, 1973, 18 - 20, πίν. 6.

4. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1961, 173 καὶ τοῦ αὐτοῦ, ΠΑΕ 1965, 114 (κάτω). Γενικῶς τὰ ὀστρακα τῆς περιοχῆς τοῦ Δυτικοῦ - Βορειοδυτικοῦ «Κύκλου» καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ εἶναι πολλὸ παλαιότερα. Ἀντιθέτως ὁ Μαρινάτος ὑπεστήριζεν (ἀνωτέρω) ὅτι ὁ τάφος 3 εἶναι νεώτερος τοῦ 2 καὶ τοῦ 1 (ΠΑΕ 1965, 114), ἐνῶ ὁ ΡΕΛΟΝ, ἔ.ἀ. 43 - 44, τὴν σειρὰν 3-2-1.

5. Πρβ. ΠΑΕ 1965, τὴν εἰκόνα 6 εἰς τὴν σ. 115.

ἐκ φυσικοῦ κροκαλοπαγοῦς πετρώματος δάπεδον τοῦ τάφου καὶ ἐν τοιχείῳ (ἀργολιθοδομή ἢ «ξηρολιθιά»), ὅπερ συνεδέθη ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου πρὸς τὸν πιθανὸν λακκοειδῆ τάφον (λάκκον) μὲ τὰ πολύτιμα κτερίσματα (τοῦ ἔτους 1965)¹. Ἐν τούτοις, αὐτὸ τοῦτο τὸ σκάμμα ἀρκεῖ ἵνα ὑποδείξῃ τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων, ὡς καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν λοιπῶν ἀναφανέντων ἢ καὶ μὴ εἰσέτι ἀναφανέντων μερῶν τοῦ θολωτοῦ τούτου τάφου. Οὕτως, ἐπὶ τῇ βάσει καὶ μόνον αὐτῶν τὰ ὁποῖα εἶχε μεγαλοφυῶς διδάξει αὐτὸς οὗτος ὁ Μαρινᾶτος περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς λειτουργίας τῶν πεταλοσχήμων σκαμμάτων τῶν θολωτῶν τάφων², ἀρκεῖ νὰ γίνη ἀντιληπτὸν ὅτι τὸ σκάμμα ἔβαινε πρὸς Δυσμᾶς, πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ θολωτοῦ τάφου, ὡς ὑποδηλοῦται, ἐξ ἄλλου, καὶ ὑπὸ τοῦ πρὸς Δυσμᾶς βαθμηδὸν αὐξανομένου βάθους (τοῦ σκάμματος). Ἄρα, ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου θὰ εὑρίσκεται πρὸς Δυσμᾶς, ὅπου θὰ εὑρίσκειται καὶ τὸ στόμιον τοῦ τάφου³. Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι τῆς θόλου τοῦ τάφου, κατὰ τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον δέον ὅπως νοήσωμεν ὡς εὑρισκόμενον ὀπισθεν (καὶ ἐκατέρωθεν) τοῦ στομίου, ἐσφύζοντο μόνον τὰ θεμέλια⁴. Ἄρα ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀναφανεῖσα διπλῇ ἀνακομιδῇ θὰ εὐρέθῃ κατὰ τὸ ὀπίσθιον τμήμα τοῦ στομίου καί, οὕτως ἢ ἄλλως, πρὸ τῆς θόλου (πρὸς Δυσμᾶς πάντοτε) εἰς βάθος ἐντὸς τοῦ σκάμματος⁵. Ἄρα τὸ τοιχεῖον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔκειτο πρὸς Δυσμᾶς (καὶ οὐχὶ πρὸς Νότον, ὡς ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου)⁶ τοῦ «λάκκου» μὲ τὰ πολύτιμα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κτερίσματα θὰ εἶναι ἡ ὑπογεία ἀργολιθοδομή (ἐπεὶδὴ εὑρίσκεται εἰς βάθος ἐντὸς τοῦ σκάμματος), ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν ὀπισθίαν ἀργολιθοδομήν (πλὴν ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ ἀπολεσθεῖσαν) τοῦ στομίου τοῦ τάφου, ἄρα τὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς αὐτὰ ταῦτα

1. Αὐτόθι 114 κέ. Πρβ. Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑ, Α, ἔ.ἀ. 247. Ὁ Μαρινᾶτος, ἐν τούτοις, εἶχε σημειώσει ἀρχικῶς εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του (σ. 311α) ὅτι «λάκκος ἀσφαλῶς δὲν εἶναι», καὶ ἐν 312α ὅτι «στὸ σκάμμα δὲν ἦτο λάκκος».

2. ΠΑΕ 1965, 119· πρβ. καὶ τὰς παλαιότερας περὶ τῶν σκαμμάτων τούτων ἀπόψεις τοῦ Μαρινάτου [PELON, ἔ.ἀ. 45 - 46, P. ALIN, Das Ende der mykenischen Fundstätten auf dem griechischen Festland, 1962, 80 καὶ σημ. 41, 84 καὶ σημ. 75, 85 καὶ σημ. 81, 38 καὶ σημ. 196, 41 καὶ σημ. 219, 119 καὶ σημ. 11. Πρβ. καὶ Μ. ANDRONIKOS, Totenkult, 1968, W 45. Πρβ., τέλος, Γ.Σ. ΚΟΡΡΕ, Ἐρευνᾶ ἀνὰ τὴν Πυλίαν, ΠΑΕ 1976, Α' (ἀνωτέρω), σ. 265 - 267].

3. Τὸ αὐτὸ εἶχεν ὑποστηρίζῃ καὶ ὁ PELON, ἔ.ἀ. 46. (Προσθήκη: Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1976 — Ἔργον 1976, 132 - 134 εἰκ. 112.) Εἰς τὸ στόμιον τοῦ τάφου ἀνήκον οἱ φαινόμενοι εἰς τὸν πίν. 132β τῶν ΠΑΕ 1965 ἐκτισμένοι λίθοι. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαρινᾶτος (Ἡμερολόγιον, σ. 312β) εἶχε σημειώσει ὅτι «ὁ τάφος εἶχε τὸν δρόμον ἐκ τοῦ Δυτ. μέρους, ὅπερ καὶ ἐκ τῆς ἐδαφικῆς κλίσεως ὑπαγορεύεται».

4. ΠΑΕ 1965, πίν. 131α. Πρβ. καὶ PELON, ἔ.ἀ. 40.

5. ΠΑΕ 1965, πίν. 132β. Εἰς τὴν φωτογραφίαν αὐτὴν (ἐκτυπωθεῖσαν ἀνεστραμμένην) διαφαίνεται δεξιᾷ ἡ ὑπογεία τεχνισμὸς τοῦ ὀπισθοῦ τμήματος τοῦ στομίου, ἔτι δὲ τὸ ὀπίσθιον τμήμα τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ στομίου.

6. Αὐτόθι 116 (δὲν ἐπρόκειτο, ἐξ ἄλλου, περὶ τῆς θύρας τοῦ τάφου).

τὰ θεμέλια τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ δὴ καὶ ὑπ' αὐτά. Κατ' ἀκολουθίαν, λοιπόν, πρὸς τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα, τοῦ στομίου τοῦ τάφου θὰ ἐσώθῃ μόνον τὸ κατώτερον τμήμα καὶ οἱ λίθοι τῆς ἀνωδομῆς αὐτοῦ θὰ ἀπεμακρύνθωσιν, ὡς καὶ τὰ μέρη τοῦ ἐπιμήκου ἀνωφλίου. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὀδηγεῖ καὶ εἰς τὸ σημαντικώτερον καὶ τελευταῖον συμπέρασμα: συγκεκριμένως, λόγῳ τῆς ἀπουσίας τῶν ἀνωτέρων τμημάτων τοῦ στομίου, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἀνωφλίων αὐτοῦ, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ θολωτὸς τάφος 3 εἶχε καταστραφῇ προτοῦ ἰδρυθῇ τὸ ΝΔ - Δ - ΒΔ τμήμα τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ περιβάλλοντος ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς μόνον ΝΔ - Δ - ΒΔ πλευρᾶς ἀντιστοίχως τὸν θολωτὸν αὐτὸν τάφον καὶ τοῦτο διότι, ἐὰν ὁ θολωτὸς τάφος ὕφίστατο, ὅτε ἰδρύθῃ τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ ἡμικυκλίου, θὰ ὕφίστατο καὶ τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ στομίου μετὰ τῶν ἀνωφλίων αὐτοῦ, ἔστω καὶ παρεμβαλλόμενον μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ Δυτ. «Κύκλου».

Ἄλλαι παρατηρήσεις εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ γίνουν καὶ δὴ καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ ὅτι δὲν θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον κατέπεσεν ὁ θολωτὸς οὗτος τάφος. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι εἶχε χρησιμοποιοηθῇ διὰ κανονικὰς ταφάς, τοὐλάχιστον δύο τὸν ἀριθμόν, ὡς ὑποδηλοῦται διὰ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν εἰς τὸ ὁπίσθιον τμήμα τοῦ στομίου ἀνακομιδῶν, ἔτι δὲ διὰ τῶν εἰς τὸ ὁπίσθιον τμήμα (τὸ ἀνώτερον) τοῦ σκάμματος ἀνακαλυφθεισῶν τριάκοντα αἰχμῶν βελῶν ἐκ πυρίτου καὶ ἐξ ὀψιανοῦ¹, προφανῶς τῆς ὀψίμου πρωτομυκηναϊκῆς ἢ τῆς πρώιμου μεσομυκηναϊκῆς περιόδου (ΓΕ ΙΙΑ), αἵτινες αἰχμαὶ προέρχονται, ἀναμφισβητήτως, ἐκ βελῶν τοποθετηθέντων ἐντὸς φαρέτρας παρὰ τινα (τὴν τελευταίαν ἴσως) ταφὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετὰ τὴν ὁποίαν ἐποχὴν καὶ θὰ κατεστράφη, πιθανῶς, ὁ τάφος. (Ἀντίστοιχον, ὡς γνωστόν, παρὰδειγμα αἰχμῶν βελῶν προερχομένων ἐκ φαρέτρας κατέχομεν ἐκ τοῦ τάφου Κεφαλοβρύσου 1.) "Ὅλα τὰ λοιπὰ πολύτιμα κτερίσματα δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐναπετέθησιν εἰς βάθος ἐντὸς τοῦ σκάμματος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου ἵνα διαφυλαχθοῦν, προτοῦ μάλιστα καταπέσουν οἱ λίθοι τῆς συμπεσοῦσης θόλου τοῦ τάφου. Ἡ περίπτωσις εἶναι πιθανωτάτη καί, πράγματι, ἴσως, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ διατήρησις των.

Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον 3, ὡς διεπιστώθη ἐξ ἐνὸς κρανίου καὶ τοῦ τμηματος θόλου ἐτέρου κρανίου (ὁμοῦ ἄπαντα μετὰ διαφόρων ἄλλων ὀστέων), εὗρεθέντων εἰς τὸ ἐσώτατον τμήμα τοῦ στομίου τοῦ τάφου, εἶχον ταφῇ δύο, τοὐλάχιστον, νεκροί². Κατὰ ταῦτα, εἶναι σαφές ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συνεκεντρώθησαν τὰ ὑπολειφθέντα ὅστ' αὐτὰ δύο ἐκ τῶν ἰσαριθμῶν ἢ περισσοτέρων παλαιότερων τα-

1. Αὐτόθι καὶ πίν. 144α.

2. Ὁ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ εἰς τὰ ΠΑΕ 1965, 116 - 117 ποιεῖται μνείαν περὶ τοῦ ἐνὸς μόνον κρανίου, εἰς τὸ ἡμερολόγιον ὅμως τῶν ἀνασκαφῶν μνημονεύει καὶ τμήμα δευτέρου. "Ὄντως, εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ Μουσείου Χώρας Τριφυλίας εὗρηται τὰ δύο ταῦτα κρανία (τὸ πλήρες καὶ τμήμα μικρὸν τῆς θόλου τοῦ ἐτέρου) συντηρηθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Em. Breiting.

φῶν τοῦ δ α π έ δ ο υ τοῦ τάφου, ἐνῶ ἄλλα κτερίσματα παρέμειναν εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον πιθανῶς κατατεθῆ, ὡς, ἐπὶ παραδείγματι, αἱ μνημονευθεῖσαι τριάκοντα (30) αἰχμαὶ βελῶν, εἰς τὸ ἐσώτατον σημεῖον τοῦ σκάμματος. Αὗται εὐρέθησαν συγκεντρωμέναι, ἔχουν δὲ παράλληλα καὶ ἀπὸ ἄλλους μεσσηνιακοὺς τάφους (Κεφαλοβρύσου 1, Βοῖδοκοιλιᾶς, ἐνθα εἵκοσιν ἐπτὰ, τοῦλάχιστον, αἰχμαὶ κατελάβανον χῶρον 1.50 μ.²)¹. Τὰ λοιπὰ πολύτιμα κτερίσματα (τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1965) μετεφέρθησαν καὶ αὐτὰ εἰς τὸ σκάμμα εἴτε κατὰ τὴν περιόδον χρήσεως τοῦ τάφου εἴτε καὶ λόγῳ τοῦ γενικοῦ καθαρισμοῦ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὸν λήγοντα 16ον αἰῶνα π.Χ. ἢ, τὸ ἀργότερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου 15ου αἰῶνος π.Χ. καταστροφῇ, ὁπότε, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς, ἀπεμακρύνθησαν ἅπαντες οἱ λίθοι τῆς συμπεσούσης θόλου ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου καὶ τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν λίθων τῆς θόλου² (πλὴν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος). Δι' αὐτὸν λοιπὸν τὸν λόγον οὐδὲν κτερίσμα ἀνευρέθη νὰ ἔχῃ ὑπολειφθῇ ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Ἄρα, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα ἡ ἀρχικῶς ἐκφρασθεῖσα ἄποψις ὅτι «οὐδὲν ἀποδεικνύει ὅτι (ὁ θολωτὸς τάφος 3) ἐκτίσθη διὰ νὰ περιλάβῃ νεκρούς, ἀφοῦ οὐδὲ τὸ παραμικρὸν σημεῖον ταφῆς εὐρέθη»³. Αἱ ἀνακομιδαὶ τοῦ ἐσώτατου σημείου τοῦ στομίου ἦσαν αἱ παλαιαὶ τοῦ τάφου ταφαί.

Ἐν ἄλλο συμπέρασμα, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους 1965, εἶναι ὅτι τὸ δι' ἄγνωστον λόγον κατασκευασθὲν σκάμμα τοῦ στομίου καὶ τοῦ τάφου ὕφιστατο καὶ ἐχρησιμοποιοῦτο μέχρι — πιθανῶς (τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον) — τῆς περιόδου καταστροφῆς τοῦ τάφου. Ἡ ὀπισθία ἀργολιθοδομή τοῦ στομίου (πέρα, βεβαίως, τῆς εἰς τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ στομίου ὕφισταμένης κυρίας ἀργολιθοδομῆς) εἶχε διατηρηθῇ μόνον κατὰ τὸ κατώτερον (οὐσιαστικῶς ὑπόγειον ἐν σχέσει πρὸς τὰ θεμέλια τῆς θόλου) τμήμα της. Εἰδικώτερον ἐν τμήμα ὑπελείφθη, ἐξ οὗ καὶ δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὸν περὶ τινος ἐπρόκειτο⁴, ἀνεστηλώθη δὲ συμπληρωθὲν τῷ 1965 (Χαρ. Σφακιανᾶκης).

Τέλος, πρόβλημα ἀποτελεῖ ἡ τύχη τοῦ ἀναληφθέντος οἰκοδομικοῦ ὕλικου τοῦ τάφου τούτου. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ἐκ νέου (μερικῶς) εἴτε διὰ τὸν νέον παρακείμενον θολωτὸν τάφον 2 εἴτε δι' οἰονδήποτε ἄλλο κτίσμα (κοσμικὸν ἢ ταφικὸν) τοῦ λόφου.

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1964, 88, πίν. 88δ καὶ τοῦ αὐτοῦ, ἡμερολόγιον ἀνασκαφῶν Πύλου - Βοῖδοκοιλιᾶς, 71β - 72α. Αἱ 31η - 34η αἰχμαὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 τῆς Περιστεριᾶς εὐρέθησαν ὁμοίως ἐντὸς τοῦ σκάμματος (ἡμερολόγιον, σ. 309 - 314β).

2. Τὸ γεγονός ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως λίθων τῆς θόλου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου (σημειώσεις: πλὴν ὠρισμένων οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν (1976) ἐντὸς τοῦ σκάμματος, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ υποτιθεμένου βωμοῦ, ὡς καὶ αὐτῶν τούτων τῶν λίθων τοῦ «βωμοῦ»). Πρβ. ΠΑΕ 1965, 114, πίν. 131α-β.

3. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1965, 120.

4. Αὐτόθι, πίν. 132β.

Ἀντιθέτως, ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐκτίσθη τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ «Κύκλου» δὲν εἶχε καταστῆ εἰσέτι δυνατόν νὰ ἀναγνωρισθῇ. Ἦδη ἔχει ὑποστηρικθῇ ὑπὸ τοῦ Pelon¹, ἡ πιθανότης νὰ ἀπετέλει ὁ μνημειώδους κατασκευῆς ΝΑ («Κύκλος») ἓνα ἀπλοῦν τοῦχον ἀντιστηρίξεως ἵνα μὴ καταπέσῃ μὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων τοῦ μᾶλλον ὑπάρχοντος περίξ τῆς θόλου τύμβου ὁ εἰσέτι ὑφιστάμενος θολωτὸς τάφος ὑπ' ἀριθ. 2 (πίν. 2698, 270). Ἡ διαπιστωθεῖσα ὅμως ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου πρὸς τὰ ἔσω, ἤδη κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, μετατόπισις ὀλοκλήρου τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς θόλου τοῦ τάφου τούτου, δὲν ἐπιτρέπει ἴσως τὴν ἀποδοχὴν τῆς ὡς ἂν ὑποθέσεως τοῦ Γάλλου συναδέλφου. Βεβαίως, μόνον ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἐπιλύσῃ τὸ πρόβλημα. Ἐν τέλει, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν «Κύκλον» τοῦτον, δέον ὅπως ἐκφρασθῇ μία εἰσέτι ἀποψις τοῦ ὑπογραφομένου: δὲν ὑφίστατο κοινὸς τύμβος ὑπεράνω ἀμφοτέρων τῶν τάφων 2 καὶ 3. Ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ἡ ἀποψις² ἢ ἀντιμετωπισθῇ πράγματι μόνον μετὰ εἰδικὴν εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων τάφων χῶρον ἔρευναν προγραμματισθεῖσαν διὰ τὸ ἄμεσον προσεχὲς μέλλον.

Συγκεκριμένως οὐδετέρα τῶν παλαιότερων ἀπόψεων περὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς σχέσεως τοῦ ΒΔ-Δ «Κύκλου» πρὸς τὸν θολωτὸν τάφον 3 καὶ γενικώτερον τοῦ συνόλου τοῦ «Κύκλου» πρὸς τοὺς θολωτοὺς τάφους 2 καὶ 3 δυνατόν νὰ εὐσταθῇ. Ἦδη, τοῦλάχιστον, ὁ τάφος 3 εἶχε καταστραφῇ, ὅτε ἐκτίσθη τὸ ΒΔ-Δ-ΝΔ τμήμα τοῦ «Κύκλου», ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, ὑφίστατο τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς θόλου τοῦ αὐτοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσῃ ἀπλῶς «comme mur de soutènement» τοῦ θολωτοῦ τάφου 2, ἀλλ' οὐχὶ «du tumulus dont la présence est attestée au-dessus des tombes à tholos»³ ὁμοῦ μετὰ τοῦ χώματος τὸ ὁποῖον θὰ εἶχε συγκεντρωθῇ πρὸς πλήρωσιν τοῦ χώρου ὃν κατελάμβανε παλαιότερον ὁ θολωτὸς οὗτος τάφος 3. Τοῦτο ὅμως μόνον χάριν τοῦ τάφου 2.

Ἡ ἀποψις αὕτη βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς εἰκόνης ἣν παρέχει τὸ ἔσωτερικὸν τμήμα αὐτοῦ τούτου τοῦ «Κύκλου» (ἦτοι ἡ ἔσωτερικὴ αὐτοῦ ὄψις) μὲ βάσιν ὑψηλότερον ἢ τὰ θεμέλια τῆς θόλου τοῦ τάφου 3 καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας φροντίδος ἐκτισμένον μὲ μικροὺς λίθους, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μεγάλους οἱ ὁποῖοι εἶχον χρησιμοποιηθῇ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν του ὄψιν. Πράγματι, τὸ σύνολον τοῦ χώρου τοῦ τάφου 3 πρέπει νὰ εἶχε καλυφθῇ, τὸ ἀργότερον κατὰ τὴν πρῶμον ΥΕ II, ἃς εἴπωμεν ἀρχικῶς, περίοδον διὰ χώματος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν συμπεσόντων λίθων τῆς θόλου καὶ τὴν ταυτόχρονον κατασκευὴν τοῦ Δ - ΒΔ «Κύκλου»⁴. Τύμβος ὅμως κοινὸς ὑπεράνω τῶν δύο τάφων δὲν ὑφίστατο μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς συσσωρεύσεως (ἐπισωρεύσεως) χώματος ὑπεράνω κυκλικοῦ

1. PELON, ἔ.ἀ. 44, 45.

2. Αὐτόθι.

3. Αὐτόθι.

4. Ἰδὲ ἀνωτέρω, σ. 514 σημ. 4.

ταφικοῦ μνημείου. Ἀπλῶς ὑφίστατο ἡ κλιτύς τοῦ λόφου κατὰ τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ πλέον οὐ. Κατὰ ταῦτα, ἡ ἀποψὶς τοῦ Pelon¹, καθ' ἣν «On a donc lieu de penser qu'on est en présence d'un ensemble funéraire original qui réunit deux tombes à tholos dans une même enceinte», δὲν εὐσταθεῖ ὁμοίως, διότι τὸ ἕτερον, τοῦλάχιστον, τῶν ταφικῶν μνημείων (ὁ τάφος 3) εἴχεν ἤδη καταστραφῆ.

Ὁ θολωτὸς τάφος 3 εἶχε μεγάλην σημασίαν, ὡς ὑποδηλοῦται διὰ τῶν διασωθέντων πολυτίμων κτερισμάτων, ὡς καὶ διὰ τοῦ ἐπιχειρηθέντος νὰ κατασκευασθῇ σκάμματος, ἔτι δὲ ἰδιαίτατα διὰ τῆς ὅλης διαρρυθμίσεως τοῦ χώρου διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους². Ταῦτα ὅμως πάντα θὰ ἐκτεθῶσιν ἐν ἐκτάσει εἰς εἰδικὸν ἄρθρον περὶ ὠρισμένων προβλημάτων τῆς ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀνά τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Τριφυλίαν κατὰ τὴν Ἑποχὴν τοῦ Χαλκοῦ.

Τὰ ἀνωτέρω ἐγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδημοσιευμένων ἀνασκαφικῶν στοιχείων, ἅτινα ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας καὶ τὰ ὅποια ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀνασκαφικὴν δραστηριότητα τοῦ Μαρινάτου ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς (1960 - 1962, 1964 - 1965). Ἰδιαιτέρως περὶ τοὺς θολωτοὺς τάφους 2 - 3 καὶ τὸν λεγόμενον «Κύκλον», ὡς ἐσημειώθη, ἡσχολήθη (1974) καὶ ὁ Pelon, ὅστις καὶ ἐπὶ ἤνεγκε πλεῖστα ὅσα ἐπαγωγὰ διὰ τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ζητήματος στοιχεῖα.

Ὁ «Κύκλος» κατὰ τὰς προσφάτους ἐρεῦνας

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρις ὅτου ἐπανελήφθησαν, μετὰ ἐνδεκαετίαν (1976), αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ δὴ καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ «Κύκλου». Ἡ ἐπιτελεσθεῖσα πρωτίστως εἰς τὴν μείζονα περιοχὴν τοῦ «Κύκλου» ἐρευνητικὴ προσπάθεια ὑπῆρξε μακρὰ καὶ εἰς ὠρισμένους μὲν τομεῖς ἐχώρησεν ἱκανοποιητικῶς, εἰς ἄλλους δὲ ὅχι καὶ τοῦτο λόγῳ ἀπροβλέπτων νέων καὶ μὴ ἀναμενόμενων εὐρημάτων (πίν. 270). Μεταξὺ τῶν τελευταίων περιλαμβανονται τὰ ἐν πολλοῖς λιθολογήματα τὰ ὅποια ὑφίστανται εἰς διάφορα ἐπίπεδα πέριξ τοῦ ΝΑ σημείου τοῦ «Κύκλου» (πίν. 271α), ὅστις πᾶν ἄλλο ἢ κύκλος εἶναι. Τὰ λιθολογήματα ταῦτα ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τὴν προσπάθειαν ἡμῶν νὰ διευρύνωμεν τὸ πρὸ τοῦ «Κύκλου» στενὸν ὄρυγμα, τὸ ὅποιον εἶχε διανοιγῆ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφάς. Τὰ ἀνευρισκόμενα ὅμως — καὶ κατὰ τὸ ΝΑ - ΝΝΑ σημεῖον μνημονευθέντα — λιθολογήματα, τὰ εἰς τὸ ΝΔ τμήμα

1. PELON, ἔ.δ. 43, 44 - 45. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω μελέτης (σ. 44) θεωρεῖται ὁ «Κύκλος» ὡς ἀναλημματικὸς τοῖχος τῶν δύο θολωτῶν τάφων 3 (ἤδη κατεστραμμένον ὅμως) καὶ 2.

2. Ἔργον 1976, 132 - 134 εἰκ. 112.

τοῦ «Κύκλου» ὑπολείμματα πλήθους ἀνεστραμμένων κυλίκων καὶ ἐν ὑπερκείμενον αὐτῶν καὶ ἀποσπασματικῶς σφζόμενον πῆλινον ζῳδιον, τέλος δὲ οἱ πρὸ τοῦ δυτικῆς τμήματος τοῦ «Κύκλου» τοῖχοι (δύο οἰκοδομικαὶ φάσεις τῆς ἀποκληθείσης Δυτικῆς οἰκίας) ἦσαν ἱκανὰ διὰ νὰ καταδείξουν τὴν ἀναγκαῖότητα τῆς καθολικῆς ἀποχωματώσεως, ἥτις δέον ὅπως ἀναληφθῇ κατὰ προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ περιβάλλοντος τόν «Κύκλον» ἀναχώματος μὲ τὰς δημιουργηθείσας ἐπιχώσεις ὑπεράνω ἄλλων μεταγενεστέρων, ἀναμφισβητήτως, τοῦ «Κύκλου» κτισμάτων, κοσμηικοῦ, προφανῶς, χαρκτηῆρος καὶ προσωρισμοῦ.

Οὕτως ἡ προσπάθεια ἡμῶν νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν «Κύκλον» πέραν τοῦ ΝΑ «του» τμήματος δὲν ἐστέφθη, ἐφέτος τοῦλάχιστον, ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ τοῦτο διότι ἡ ὅλη πρόνοια ἡμῶν πρὸς δημιουργίαν εὐρυτέρου ὁρίζοντος πρὸ τοῦ «Κύκλου» δὲν ἐπέτρεψεν ἐκτεταμένην πρὸς πραγμάτωνσιν τοῦ τεθέντος κυρίου στόχου ἔρευναν. Ἐξ ἄλλου, σωρὸς καταπεσόντων λίθων ἐπὶ δύο μέτρα πρὸς Ἀνατολὰς πέρα τοῦ σημείου εἰς τὸ ὅποιον εἶχε καταλήξει ὁ Μαρινᾶτος¹, ἦσαν ἄψευδεῖς μάρτυρες τῆς καταστροφῆς ἣν εἶχεν ὑποστῇ ὁ «Κύκλος» κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ καὶ ἀσθενέστερον. Ἐν τούτοις, ἂν καὶ ἀσθενέστερον τὸ τμήμα τοῦτο (Ο - Π - Ρ) εἶχεν ἰδιαίτεράν σημασίαν ἐκ στατικῆς ἐπόψεως καὶ τοῦτο διότι, ὅπως εἰσεῖχε, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν λοιπὸν «Κύκλον», ἐξησφάλιζε μείζονα ἀνθεκτικότητα δι' αὐτόν (πίν. 271β). Εἶναι μία κατασκευὴ ἡ ὁποία ἔχει τὸ πᾶρυσόν της εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα (Ι - Κ) τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ Ν - ΝΑ τόξου τοῦ «Κύκλου» καὶ εἰς ἄλλας μυκηναϊκὰς κατασκευὰς μὲ σκοπὸν τὴν ἀνάσχεσιν τῆς ὠθήσεως ἐκ μέρους περικλειομένων καὶ ἐν τινι μέτρῳ ὑπερκειμένων ὄγκων χωμάτων.

Ἐν παρενθέσει δέον ὅπως σημειωθῇ ὅτι εἰς ὀρισμένα ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου ἀνασκαφέντα σημεῖα τοῦ «Κύκλου» [α) δυτικὸν καὶ β) τότε ἀνατολικὸν ἄκρον] ἐγένοντο (1965) μικρὰς ἐκτάσεως ἀναστήλώσεις καὶ διορθώσεις, οὕτως ὥστε ὁ «Κύκλος» ἐπανεῦρε τὴν παλαιάν του μορφήν² (πίν. 269δ - 271β), ὅπως εἶχε κλίνει πρὸς τὰ ἔξω λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς ὠθήσεως ἣν ὑπέστη οὗτος ὑπὸ τῶν ὀπισθεν εὐρισκομένων (περικλειομένων) χωμάτων. Οἰαδήποτε ὅμως νέα ἀναστήλώσεις θὰ ἀναληφθῇ μόνον μετὰ ἱκανοποιητικὴν πρόοδον τῆς ἐρεύνης εἰς τὸν τομέα τοῦτον, εἰς τὸν ὅποιον ἀνεκαλύφθησαν καὶ πῆλινα εἰδώλια, ὡς παλαιότερον, καὶ εἰς ἐκ στεατίτου σφραγιδόλιθος³ μετὰ παραστάσεως ἐλά-

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1965, 114, πίν. 130β. Ἡ σχηματιζομένη γωνία ἀναστήλῳς, ἐφωτογραφήθη δὲ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀναστήλῳσιν.

2. Πρβ. ἐν τοῖς ἐπομένοις.

3. Πρβ. Γ.Σ. ΚΟΡΡΕ, Νέα Ἑστία Ἑτος Ν', τεύχος 1186, τόμος 100, 1 Δεκεμβρίου 1976, σ. 1593, ἐτι δὲ CMS V, σ. 4 ἀρ. 3, ἀρ. 158 κέ., 172, 219, 227, 282, 321 - 323, 339 κέ., 377 κέ., 400 κέ., 417, 442, 512, 606, 615, 622, 626, 670, 746, CMS I, ἀρ. 22, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 210, 295, ἐτι δὲ FR. BREIN, Der Hirsch in der griechischen Früh-

φου, ἥτις παράστασις (γενικῶς ὑψικέρου ζφου μετὰ κεφαλῆς στρεφομένης πρὸς τὰ ὀπίσω) ἀποτελεῖ κοινὸν θέμα τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς σφραγιδογλυφίας.

Πρόκειται περὶ φακοειδοῦς λίθου διαμέτρων 1.8 ἐκ. (κατὰ τὸν κύριον ἄξονα τῶν τρημάτων) $\times$ 1.9 ἐκ. (ἐγκαρσίως). Ἡ ὀπισθία αὐτοῦ πλευρὰ ἐμφανίζεται κωνικοῦ σχηματισμοῦ. Σκληρότης λίθου $<$ 2. Βάρος: 3.7 gr. Ἡ παράστασις τοῦ ζφου (ἐλαφος;) ἔχει ἀποδοθῇ ἐν πλήρει σχηματοποιήσει ἐξαίρεσει τοῦ ὀπισθίου τμήματος τοῦ σώματος τοῦ ζφου καὶ τῆς οὐρᾶς του, τὰ ὅποια ἔχουν ἀποδοθῇ μεγαλοπρεπέστατα κατὰ τὰ παλαιότερα γλυπτὰ δείγματα τοῦ φυσιοκρατικοῦ ρυθμοῦ. Πρὸ τοῦ ζφου ὑφίσταται σύνολον ἐγχαράκτων γραμμῶν κατὰ μῆκος τῆς περιφερείας, αἵτινες ἐγχαράκτοι γραμμαὶ ἐνθυμίζουν τὴν ἀπόδοσιν δένδρου εἰς τὰς ἀναλόγους παραστάσεις τῶν λοιπῶν ὁμοίων κατὰ τὴν ἐμφάνισιν σφραγίδων (πίν. 271γ-δ).

Εἰδικῶς διὰ τῆς ἀποδόσεως τῆς κεφαλῆς τοῦ ζφου ἐστραμμένης κατὰ 180°, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξαίρεται ἔτι πλέον ὁ λαιμὸς καὶ τὸ στῆθος, ἐπετεύχθη ἡ κάλυψις τοῦ συνόλου τοῦ χώρου τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τοῦ μεγίστου ἀριθμοῦ παρομοίων περιπτώσεων. Ἀσαφῆς τυγχάνει ἡ ἀπόδοσις ἐνὸς πιθανολογουμένου μικροῦ ζφου ὑπὸ τὸ ἀπεικονιζόμενον μεῖζον. Ἰσως πρόκειται περὶ ζφου κινουμένου πρὸς ἀντίθετον ἢ ἡ ἐλαφος κατεύθυνσιν. Τέλος, δέον ὅπως δηλωθῇ ὅτι δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφὲς κατὰ πόσον πρόκειται περὶ ἐλάφου ἢ περὶ ἄλλου μεγαλοσώμου πως αἰγοειδοῦς.

Εἰς τὸ αὐτὸ NA τμήμα τοῦ «Κύκλου» ἐσημειώθησαν καὶ ἄλλα εὐρήματα, ὡς τεμάχια πίθων μὲ ἀνάγλυφον (πλαστικὴν) διακόσμησιν, ὅστρακα ποικίλων ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου, ἐν οἷς κύλικες, πήλινον ἀμφικολουροκωνικὸν σφονδύλιον ὕψους 2.94 ἐκ., τεμάχιον αἱματίτου τριμερὲς κατὰ τὰ ἀπεστρογγυλευμένα μέρη του, τεμάχια οἰκιακῆς χρήσεως ἀγγείων καὶ σκευῶν (ὡς ταψίου καὶ τριποδικῶν χυτροειδῶν), ψῆφος, προφανῶς ἐκ στεατίτου, μετὰ τρήματος ἐξαρτήσεως (διαμέτρων 1.30 $\times$ 1.40 ἐκ.) καί, τέλος, πέρα ἄλλων χονδροειδῶν ἀδιακοσμητῶν ὀστράκων, ἐν ἀκέφαλον ἀπομεινάν εἰδῶλιον γυναικείου φύλου ὕψους 5.95 ἐκ. Τὸ εἰδῶλιον τοῦτο εὐρέθη εἰς θλιβεράν κατάστασιν καὶ τοῦτο λόγῳ τοῦ εὐθρύπτου τοῦ πηλοῦ του. Τὸ κάτω μέρος τοῦ εἰδωλίου σχηματίζεται κυλινδρικόν, σφίζεται δὲ μέχρι τῶν γονάτων. Τὰ ἄνω ἄκρα κατέλγον πρὸ τοῦ αἰδοίου (ἢ δεξιᾶ) καὶ πρὸ τοῦ στήθους (ἢ ἀριστερά). Ἰσως χρονολογεῖται περὶ τὴν πρῶμον ΥΕ IIIA1 φάσιν.

Ἐν ζφδιον εὐρέθη ὁμοίως εἰς τὸν αὐτὸν τομέα, οὗτινος διατηρεῖται σημαντικὸν τμήμα (τὸ μέγιστον τοῦ κορμοῦ καὶ τὰ ἄνω τμήματα τῶν ὀπισθίων ποδῶν ὡς καὶ τῆς οὐρᾶς).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα τῆς περιοχῆς κατὰ τὸ ἀνατο-

λικὸν τμήμα τοῦ «Κύκλου» καὶ πέραν αὐτοῦ ἀντιπροσωπεύουν μεταγενεστέρας φάσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ μελετηθοῦν εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν εἰς προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον. Πάντως, νοτίως τοῦ 'Ανατολικοῦ ἄκρου τοῦ «Κύκλου» εὐρέθησαν εὐτελέστερα τὴν ἐμφάνισιν λιθολογήματα, τὰ ὁποῖα θὰ καταστήθῃ δυνατόν νὰ ἐρευνηθοῦν μόνον μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀναχωμάτων τῶν σχηματισθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1962 καὶ τοῦ ἔτους 1965. Εἰς σύντομον ἔρευναν (χοσκίνισμα) γενομένην δυτικῶς τοῦ ἐξωτερικοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου 2, ἦτοι ΝΔ τοῦ κεντρικοῦ σημείου τοῦ «Κύκλου», εὐρέθη μικρὰ ψήφος ἡλέκτρον ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι εἶχον εὐρεθῇ ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου τῷ 1962 εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου τοῦ τάφου 2 (Μουσεῖον Χώρας ἀριθ. 2488). ('Επόπται ἐργασίας: 'Αν. Δεβετζῆ, Σταμ. Μαρκέτου, Σοφ. Ταράντου.)

Ἡ διεύρυνσις τοῦ πρὸ τοῦ «Κύκλου» ὀρύγματος συνεχίσθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ πρὸ τοῦ «Κύκλου» μέχρι τῆς ΒΔ αὐτοῦ ἀπολήξεως. Συγχρόνως ἐπεδιώχθη νὰ παρακολουθηθῇ αὕτη αὕτη ἡ κατασκευὴ τοῦ «Κύκλου» εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος. Ἦτο τὸ σπουδαιότερον ἔσως μέλημα καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ δευχθῇ ὅτι ὁ λεγόμενος «Κύκλος»¹ ἢ ἡμικύκλιον² ἦτο μῦθος καὶ ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἢ μᾶλλον δύο μερῶν ἀπεχόντων μεταξὺ τῶν πολλὰ μέτρα. Συγκεκριμένως ἐπρόκειτο περὶ δύο ἀνεξαρτήτων μεταξὺ τῶν τόξων νοσημένων ἐπὶ τῆς αὐτῆς, περίπου, περιφερείας (πίν. 270).

Τὸ πρῶτον τμήμα (ΒΔ-ΝΔ), περιγραφέν ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου³, ἀποτελεῖται κατὰ βάσιν ἐκ μεγάλων ἀρκούντως κατεργασμένων λίθων διαστάσεων (0.70 × 0.39), (0.82 × 0.41), (1.10 × 0.35), (0.52 × 0.35), (1 × 0.36) μ., ὅσον ἀφορᾷ, τοῦλάχιστον, εἰς τοὺς ὑπερθεῖν τοῦ στομίου τοῦ τάφου 3 εὐρίσκομένους. Εἰδικώτερον οἱ μεγάλοι οὗτοι λίθοι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὕψιν τοῦ τόξου, ἐνῶ ἄλλοι μικρότεροι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν (δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν ἀντιστοιχῶς). Μεταξὺ ὧν τῶν μεγάλων λίθων τῆς ἐξωτερικῆς ὕψεως ὑπάρχουν καὶ μικρότεροι καθ' ὁμάδας ἀργοὶ καὶ ὀλοίτροχοι, ἔτι δέ τινες πλακωτοὶ (ΠΑΕ 1965, πίν. 130α). Μέλημα, ἐπίσης, τῆς προσεχοῦς ἐρεῦνης ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς δέον ὅπως ἀποτελέσουν οἱ μεγάλοι οὗτοι ἀποτελοῦν αὐτὰ ταῦτα τεμαχισθέντα καὶ ἐν τινι μέτρῳ ἐκ νέου κατεργασθέντα τμήματα τοῦ ἢ μᾶλλον τῶν διαρραγέντων κατὰ τὴν περίοδον τῆς καταστροφῆς τοῦ τάφου ἀνωφλίων.

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1961, 173 (πεταλ. κτίσμα), ΠΑΕ 1962, 91, 95· ΠΑΕ 1965, 114.

2. Τοῦ αὐτοῦ, ΠΑΕ 1962, 95· ΠΑΕ 1965, 114· OL. PELOU, BCH 78, 1974, 39.

3. Τοῦ αὐτοῦ, ΠΑΕ 1961, 173, πίν. 134β (περιγραφή Δυτικοῦ τμήματος «Κύκλου»)· ΠΑΕ 1962, 94 - 95 (Νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου 2)· ΠΑΕ 1965, 114, 119 - 120, πίν. 130 - 131α ('Ανατ. καὶ Δυτ. τμήμα).

Ὡς θὰ ἴδωμεν δὲ περαιτέρω, εἶναι σαφὲς ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων τοῦ πάλαι ποτὲ («Κύκλου», καὶ ὡς πρὸς τὰ ὑλικά δομῆς καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικήν, ἔτι δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐκτίσθησαν τὰ δύο ταῦτα μέρη.

Τὸ τόξον τοῦ πάλαι ποτὲ («Κύκλου», τὸ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 εὐρισκόμενον, κατέχει τὸ ΒΔ, Δ καὶ ΝΔ τμήμα τῆς ὅλης περιοχῆς τῶν θολωτῶν τάφων 2 καὶ 3, παρακολουθεῖται δὲ ἐπὶ τόξου μήκους 27.90 - 28 μ. Τὸ πρῶτον τοῦτο τόξον ἴσως ἔχει μῆκος μέχρι 28.50 ἢ ἔτι πλεόν, ἤτοι 29.10 μ., ἐφ' ὅσον ὁ πέρα τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου μέτρου λίθος ἀνῆκει εἰς τὴν αὐτὴν κατασκευὴν τοῦ ΒΔ - Δ - ΝΔ τόξου. Κατὰ τὴν πρόσφατον ἀνασκαφικὴν περίοδον, σημειωθῆτω ἐν παρόδῳ, ἐτέθησαν νέα στοιχεῖα πρὸς σαφέστερον καθορισμὸν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ πρῶην κύκλου. Οὕτω, τὰ διάφορα σημεῖα τοῦ τόξου τοῦτου ἔλαβον (πρὸ τῆς κατασκευῆς κανάβου διὰ τὸ σύνολον τοῦ λόφου) τὰ ἀκόλουθα ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα: ἡ ΒΔ ἀπόληξις τὸ γράμμα Ε, ἄλλα σημεῖα περαιτέρω τὰ γράμματα Ζ, F (ὁ παλαιὸς μάρτυς τοῦ Μαρινάτου), Η, Θ καὶ Θ₁. Τὸ τόξον ἔχει μῆκος 28 μ. ἀπὸ τοῦ Ε μέχρι τοῦ Θ. Ἀπὸ τοῦ σημείου Θ καὶ ὀλίγον περαιτέρω παρατηρεῖται τὸ σημειωθὲν εἰς τὴν ὅλην τοίχισιν τῆς περιοχῆς κενόν, ὅπερ ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἱκανοὺς τὸν ἀριθμὸν ὀλοιτρόχους λίθους, δίδοντας τελείως διάφορον ἢ ὁ παρακείμενος τοῦχος εἰκόνα. Οἱ ὀλοιτροχοὶ οὗτοι δὲν διατηροῦνται ἅπαντες εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν, συγκεκριμένως δὲ ὠρισμένοι ἐξ αὐτῶν ἔχουν ἀποκυλισθῇ. Εἰδικῶς εἰς ἐν σημεῖον εἰς ἀπόστασιν 5.65 μ. δυτικῶς τοῦ δυτικοῦ κυρίου ὄγκου τοῦ Νοτίου «Κύκλου» (τῆς δυτικῆς γωνίας Κ) σχηματίζουν ἕτερον τόξον, μήκους 3.60 μ. ἢ συνολικῶς 5.15 μ., βαῖνον πρὸς ΒΑ καὶ ἐνθυμίζον οὕτω περιφέρειαν τύμβου, οὕτινος ἡ ἀνωτέρα κεκλιμένη ἐπιφάνεια φέρει τὴν χαρακτηριστικὴν λιθίνην (δι' ὀλοιτρόχων ὅμως λίθων) ἐπίστρωσιν τῶν τύμβων τῆς ΜΕ ἐποχῆς. Περαιτέρω, τέλος, ἄλλα λιθολογήματα ἐνθυμίζουν τὸ ἐξωτερικὸν τῆς θόλου μικρῶν θολωτῶν τάφων (ὡς ἐπὶ παραδείγματι τῶν Καμινίων Πυλίας). Τὰ σημεῖα, βεβαίως, ταῦτα θὰ ἐρευνηθοῦν ἐπισταμένως καὶ κατὰ τινα προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον. Εἰς ἐν σημεῖον οἱ λίθοι οὗτοι ἐλλείπουν καθ' ὅλοκληρίαν καὶ τὸ γεγονὸς θὰ ὀφείλεται εἰς τὰς παλαιὰς ἀνασκαφὰς κατὰ τὰς ὁποίας μάλιστα εὐρέθη κατὰ τὸ ΝΔ τμήμα τῆς ὅλης περιοχῆς καὶ εἰδικώτερον ἔνδον τῆς νοητῆς περιφερείας χριστιανικῶν χρόνων τάφος παιδὸς (πίν. 273β).

Οἱ ὀλοιτροχοὶ λίθοι παρηκολογήθησαν εἰς τὸ τόξον 28 - 35.20 μ. Ἐκεῖθεν ἄρχονται οἱ πλακωτοὶ (σημεῖον Ι), οἵτινες καὶ ἀρχικῶς σχηματίζουν μικρὸν τοίχιον, ὅπερ, ἐλλείψει ὕψους καὶ ἱκανοῦ (τοῦ ἀπαραιτήτου) πάχους, ἔχει ὑποστῇ ἰσχυράν κλίσιν πρὸς τὰ ἔξω, ὑπολογισθεῖσαν εἰς τὸ ἀνωτέρον του σημεῖον εἰς 18 ἐκ. Τὸ μικρὸν τοῦτον τοίχιον (μήκους 2.32 μ. ἢ 2.59 μ. ἢ κάλιον 2.65 μ.) ἀσφαλῶς ἐχρησίμευσεν ἵνα στηριχθῇ ἀποτελεσματικώτερον τὸ ἀκολουθοῦν πρὸς Ἀνατολὰς δεύτερον μέγα ἐκτισμένον τμήμα τοῦ πρῶην «Κύ-

κλου», ἀποτελεῖ δὲ ἀντίστοιχον κατασκευὴν πρὸς τοὺς μικροὺς τοίχους οἵτινες ἐκτίζοντο ὁμοίως κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν πρὸ τῆς τελειώσεως τῶν ἐπεν-
δεδυμένων πλευρῶν τῶν δρόμων τῶν θολωτῶν τάφων κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν
(τῶν δρόμων).

Εἰς τὸ σημεῖον Κ (εἰς ἀπόστασιν 37.80 - 37.90 μ. ἀπὸ τοῦ Ε) ἄρχεται τὸ
τρίτον (ἢ κἄλλιον τὸ δεύτερον κύριον) ἐκτισμένον τμήμα τοῦ «Κύκλου», ὅπερ
διέρχεται ἐγκαρσίως πρὸ τοῦ δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου 2 καὶ συνεχίζεται
πρὸς Ἀνατολὰς. Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ «Κύκλου» ἔχει πᾶχος εἰς τὸ δυτικόν
τοῦ ἄκρου 1.27 μ. καὶ ὀρίζεται ὡς Κ - Λ, εἶναι δὲ ἐκτισμένον διὰ πλακωτῶν
λίθων διαστάσεων γενικῶς μήκους τὸ ἀνώτατον 65×12 ἐκ., μεγίστου πᾶχους
17 ἐκ. καὶ ἔχει κατασκευασθῆ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ θολωτοῦ τάφου 2, οὕτως
ἀνέκοψεν, ὡς γνωστόν, τὸν δρόμον (ΠΑΕ 1965, πίν. 130β). Ἡ περίοδος κα-
τασκευῆς του εἶναι ἄγνωστος εἰσέτι, πάντως θὰ ἔχει ἰδρυθῇ ἀπὸ τῆς ΥΕ Π
περιόδου καὶ ἐξῆς, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ κατεσκευάσθῃ καὶ μετὰ τὴν περίο-
δον καθ' ἣν ἐχρησιμοποιεῖτο ὁ τάφος ἢ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Τὸ
κύριον μέτωπον, σημειωτέον, τοῦ τόξου τούτου (Κ - Μ - Ν) ἔχει μῆκος 15.15
μ. (ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου, ἥτοι ἀπὸ τῶν σημείων Κ
μέχρι τοῦ σημείου Ο).

Τὸ ἐσωτερικὸν σημεῖον τοῦ ἄκρου Κ ἀπεκλήθη Ι (εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ
Ν - ΝΑ τόξου τοῦ «Κύκλου»), ἐνθ' ὃ τὸ ἐσωτερικὸν σημεῖον τοῦ ἄκρου Ν (εἰς
τὸ Ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ αὐτοῦ τόξου) ἀπεκλήθη Ο. Ἀπὸ τοῦ σημείου τού-
του Ο, εἰσέχον 60 ἐκ. ἐν σχέσει πρὸς τὸ Ν, ἄρχεται τὸ εἰσέχον τοιχίον Ο - Π - Ρ
(πίν. 271β), ὅπερ ἐχρησίμευεν, ὡς ἐσημειώθη, ὡς τοίχος ἐξουδετερώσεως τῶν
ὠθήσεων ἐκ μέρους τῶν περιχλειομένων πρὸς Β ὀγκων χωμάτων.

Τὸ συνολικὸν μῆκος τοῦ εἰσέχοντος τούτου τοιχίου Ο - Π - Ρ ἀνέρχεται εἰς
2.28 μ. Τὸ τοιχίον τοῦτο διακρίνεται εἰς δύο τμήματα, τὸ Ο - Π (μήκους 1.13
μ.) καὶ τὸ Π - Ρ (μήκους 1.15 μ.), ὅπερ ἐμφανίζεται διμερὲς τὴν κατασκευὴν,
ἥτοι περιλαμβάνον ἐν κατώτερον τμήμα ὅπερ ἀποτελεῖ ὁμαλὴν συνέχειαν τοῦ
τμήματος Ο - Π καί, ἀναμφισβητήτως, ἀδιάσπαστον, ἀρχῇθεν σύνολον κατα-
σκευασθὲν μετ' αὐτοῦ συγχρόνως. Θεώμενον μεμονωμένον τὸ κατώτερον τού-
το τμήμα ἐμφανίζεται ὅμοιον πρὸς τὸ δυτικὸν τμήμα (Ι - Κ) τοῦ νοτίου πάν-
τοτε τόξου τοῦ «Κύκλου». Τὸ ἀνώτερον ὅμως τμήμα (ἀπὸ τοῦ Π καὶ ἀνατο-
λικώτερον) τοῦ τοιχίου τούτου παρουσιάζει σαφεῖ παρέκκλινσιν ἀπὸ τῆς εὐθείας
Ο - Π - Ρ καὶ διὰ πρὸς τὰ ἔσω (ΒΑ), εἶναι σαφὲς δὲ ὅ διαχωρισμὸς τοῦ
ἀνωτέρου τούτου τμήματος ἀπὸ τοῦ τμήματος Ο - Π, καθ' ὅσον οἱ διαχωρι-
στικοὶ ἄρμοι εἶναι εἰς κατακόρυφον (σχεδὸν) διάταξιν ἐνθ' ὃ ὑποκάτω τμήμα
παρουσιάζει κανονικὴν τὴν δόμησιν ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης διὰ τῆς τοποθε-
τήσεως τῶν ἄρμῶν ὑπεράνω τοῦ μέσου τοῦ ὑποκειμένου ἐπὶ παραδείγματι
λίθου.

Τέλος, εἶναι ἀδιανόητον ὅτι θὰ ὑφίστατο οἰαδήποτε σχέσις μεταξὺ τοῦ

κατ' ἐπίφασιν καλουμένου (Κύκλου) καὶ τῆς κρηπίδος (τοῦ λιθίνου δακτυλίου) τοῦ ἀνοικτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν (ἤτοι ἄνευ λιθίνης ἐπιστρώσεως ἢ λιθίνου μαγδύου) τύμβου τοῦ Κοκοράκου, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Pelon¹.

Ὁ θολωτὸς τάφος 3

Συγχρόνως πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ «Κύκλου» συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θολωτοῦ τάφου 3, οὗτινος ἡ κυρία ἀνασκαφὴ εἶχεν ἀρχίσει, ὡς γνωστόν, τῷ 1965, πλὴν ὅμως δὲν εἶχε συμπληρωθῇ. Οὕτως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου ἤρουν ὡρισμένα σημεῖα μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς νέας ἐπιχώσεώς της, ἥτις εἶχε τεθῇ ἐντολῇ τοῦ πρώτου ἀνασκαφέως τῆς Περιστεριᾶς πρὸς προστασίαν τοῦ τάφου καὶ ἰδιαίτερος διὰ νὰ μὴ λιμνάζουν ὕδατα ἐντὸς αὐτοῦ. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ πεταλοειδοῦς σκάμματος ἀνευρέθησαν μικρότατα ψήγματα (φυλλαρίων) χρυσοῦ, ἅτινα παρηκολούθηθησαν καθ' ὅλον τὸ ἐντὸς τῆς θόλου μῆκος αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ εἰς τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ δαπέδου ἀφθεντος «βωμοῦ» (πίν. 272α) εὐρέθησαν τὰ πρῶτα μικρῶν διαστάσεων ὅστ᾽, ζόφου καὶ ἀνθρώπου (κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ε. Breitingen). Ὁ Μαρινᾶτος εἶχε μὲν σημειώσει² περὶ τοῦ τάφου ὅτι «οὐδὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἐκτίσθη διὰ νὰ περιλάβῃ νεκρούς, ἀφοῦ ταφῆς μὲν οὐδὲ τὸ παραμικρὸν πράγματι ἔχνος εὐρέθη», πλὴν ὅμως, βεβαίως, τὰ μικρότατα ταῦτα ὅστ᾽ ἀνέπαρκον διὰ νὰ καλύψουν τὸ ὑφιστάμενον κενόν. Γεγονός, πάντως, εἶναι ὅτι τὸ μέγιστον τμήμα τοῦ τάφου κυριολεκτικῶς «ἐξυρίσθη» κατὰ τὰ τέλη τῆς ΥΕ Ι ἢ κατὰ τὴν πρῶμον ΥΕ ΙΙ περίοδον καὶ ἀπεμακρύνθησαν τοῦ δαπέδου του τὰ πάντα. «Ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὁ τάφος διὰ ταφᾶς ἀποδεικνύεται τὸ μὲν ἐκ τῆς εὐρέσεως τῆς διπλῆς ἀνακομιδῆς ἔνδον τοῦ στομίου τὸ δὲ ἐκ τῆς εὐρέσεως τοῦ θησαυροῦ τῶν χρυσῶν κτερισμάτων ἐντὸς τοῦ βαθέος πεταλοειδοῦς σκάμματος, ὅπερ, ὁμολογητέον, καταλέγεται μετὰ τῶν βαθυτέρων τοῦ μεσσηνιακοῦ καὶ μεζονοσ τριφυλιακοῦ χώρου. Ὡς εὕρημα, ὁ θησαυρὸς οὗτος ἀποτελεῖ πάρισον τοῦ θησαυροῦ τῶν χαλκῶν τῶν αὐλάκων τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 τῆς Τραγάνας. Εἶναι, πιστεύω, σαφές καὶ εὐνόητον ὅτι τὰ χρυσᾶ ἀντικείμενα τοῦ σκάμματος ἀποτελοῦν ἐν πολλοῖς ταφικοῦ προορισμοῦ κτερίσματα, ὡς τὰ λεπτότατα ἐλάσματα χρυσοῦ ἐν σχήματι γλαυκός³, πτηνῶν καὶ τρίτωνος. Καί, βεβαίως, πᾶν ἄλλο

1. OL. PELON, *ἐ.δ.* 44 - 45.

2. ΠΑΕ 1965, 120.

3. Αὐτόθι 118 - 119, πίν. 140γ. Πρβ. SP. MARINATOS, Die Eulengöttin von Pylos, AM 83, 1968, 167 - 174, πίν. 53 - 58· W. DÖRPFELD, AM 34, 1909, πίν. 13, 28. Γ. ΛΟΛΟΣ, Τὸ ἀνάκτορον τοῦ Νέστορος, 1972, 30, 155· C.W. BLEGEN, PN III, 117, *εἰκ.* 192, 1 - 4. Τὰ ἐλάσματα ταῦτα εἶχον ταφικὴν μόνον χρῆσιν καὶ σημασίαν. Παρομοία χρῆσις χρυσῶν ἐλασμάτων ἐν σχήματι γλαυκῶν ἐπιστοποιήθη εἰς τοὺς βασιλικούς σκυθικούς τά-

ἡ ὑποδηλοῦν ὅτι ὁ τάφος ἐσυλήθη πρὸ τῆς καταστροφῆς του ἢ μετὰ. Εἶναι, ἐπίσης, σαφὲς ὅτι τὰ εἰς τὸ σκάμμα εὐρεθέντα ἀντικείμενα ἐσώθησαν, ἐπειδὴ εἶχον τοποθετηθῇ εἰς βάθος καὶ προφανῶς εἶχον καλυφθῇ ἤδη δι' ἐπιχώσεως κατὰ τὴν περίοδον καταστροφῆς ἢ συλήσεως τοῦ τάφου. Ἡτοι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐτοποθετήθησαν ἐκεῖ μετὰ τὴν καταστροφήν του διὰ νὰ διαφυλαχθοῦν. Ἡ ἄποψις, ἐξ ἄλλου, τοῦ Μαρινάτου ὅτι «ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου λακκοειδοῦς ἦτο ἀρκετὸν νὰ δειχθῇ ὅτι ἔχομεν νὰ κάνωμεν μὲ μίαν οἰκογένειαν ὁμοίαν πρὸς ἐκεῖνην τῶν Μυκηνῶν»¹, εὗρε τὴν πλήρη τῆς δικαίω-
σιν — πέρα, βεβαίως, αὐτῶν τούτων τῶν εὕρημάτων τοῦ ἔτους 1965 — καὶ διὰ τῶν εὕρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς (1976) τοῦ νέου ἰδιοτύπου ἐκτισμένου ἐν σχήματι ἀκωνοειδοῦς τετραπλεύρου μετ' ἀπεστρογγυλευμένων ἐσωτερικῶν γωνιῶν καὶ μικροῦ ὕψους ἐν μέρει ἐπιφανειακοῦ τάφου δυτικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου 1².

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφικὴ ἐρευνα, τόσον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 ὥσον καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ, παρέσχεν ὠρισμένα καὶ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐδράζονται ἐπὶ τῶν προσφάτων εὕρημάτων. Οὕτω διεπιστώθη ὅτι ἡ ἐπίχωσις τοῦ ΝΔ τμήματος τῆς θόλου, ἥτοι ἀπὸ τοῦ παρουσιάζοντος μεγάλην κλίσιν κροκαλοπαγοῦς διαπέδου μέχρι τῶν θεμελίων τῆς θόλου κατὰ τὸ ΝΔ τεταρτοκύκλιον, δὲν ἦτο 30 ἐκ., ὡς εἶχεν ὑποτεθῇ ἀρχικῶς³, ἀλλὰ 60 ἐκ. (πίν. 272β - γ).

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡσαύτως κατέστη σαφὲς ἡ κατὰ τὸ ὕψος διαφορὰ μεταξὺ τῶν θεμελίων τῆς θόλου τοῦ τάφου 3 καὶ τῆς κατωτέρως στρώσεως τῶν λίθων τῆς ἐσωτερικῆς ὀψέως τοῦ ΒΔ - Δ τμήματος τοῦ λεγομένου «Κύκλου». Οὕτως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπόψεως ἣν πρεσβέυομεν ὅτι ὁ τάφος κυριολεκτικῶς «ἐξυρίσθη» μετὰ τὴν καταστροφήν του κατὰ τὰ τέλη τῆς πρωτομυκηναϊκῆς φάσεως, δηλ. ὅτι ἀνελήφθησαν πάντες οἱ μικροὶ πλακωτοὶ λίθοι τῆς συμπε-
σοῦσης θόλου ἵνα χρησιμεύσουν ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν δι' ἄλλα κοσμικὰ ἢ ταφικὰ κτίσματα τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς, εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ μεῖζον τμήμα (ΝΔ - Δ - ΒΔ - Β) τοῦ τάφου τούτου ὑπερεκαλύφθη διὰ χωμάτων καὶ ὁ Δ «Κύκλος» εἶχε πλέον ὡς ἐπίπεδον ἐδράσεως τὸ ἀνώτατον ἐπιφανειακὸν στρώμα τοῦ ὑπερεκαλύφσαντος τὸν τάφον χώματος. Οὕτως ἐρμηνεύεται ἡ ὡς ἄνω διαφορὰ, καθ' ἣν τὸ ἐσωτερικὸν θεμέλιον τοῦ Δυτ. «κύκλου» εὕρηται ὑψηλότερον ἢ τὸ θεμέλιον τοῦ τάφου (πίν. 272γ).

φους τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. εἰς τὴν θέσιν Ἑπτὰ Ἀδελφοί. Τὰ σκυθικὰ ἐλάσματα ἐρράπτοντο ἐπὶ ἐνδυμάτων ὡς καὶ ἄλλα ἀποδίδοντα κεφαλὴν ταύρου ἢ κριοῦ ἢ σατύρου, λέοντα κ.ο.κ. (διαφορὰ ἄλλα ζῶα). Περὶ αὐτῶν *Idē Or des Scythes*. Grand Palais. 8 Octobre - 21 Décembre 1975, Trésors des musées soviétiques, 1975, σ. 63, ἀρ. 47.

1. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, *SMEA* 3, 1967, ἔ.δ. 12 - 13 καὶ *ΑΔ* 21, 1966, Β 1, 168.

2. Πρβ. ἀνωτέρω, 485 - 501.

3. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, *ΠΑΕ* 1965, 114, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ προσωπικὸν ἡμερολόγιον τοῦ Μαρινάτου, σ. 312β.

Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἐν μικρὸν σύνολον λίθων τῆς κατωτάτης σειρᾶς τῆς ἐσωτερικῆς ὀψείας τοῦ Δυτ. «Κύκλου», ὅπερ σύνολον ἀντεστοίχει πρὸς τὸ εὐ-
ρος τοῦ στομίου τοῦ τάφου, εἶχε καταπέσει εἴτε μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Μα-
ρινᾶτου εἴτε παλαιότερον μετὰ τὴν ἔδρυσιν τοῦ «Κύκλου» καὶ εὗρέθη (1976)
εἰς ἀνώτατον σημεῖον τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τμήματος τοῦ στομίου.

Περαιτέρω, ἐκ τῆς καθ' ὅλον τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἐπεκταθείσης ἐρεῦνης,
προέκυψεν ὡσάυτως ὅτι «τὸ κατὰ τὸ ἀνατολικόν (μᾶλλον ΝΝΑ καθ' ἡμᾶς)
μέρος τῆς θόλου υπάρχον ἀκανονίστως τριγωνικὸν βᾶθρον, μήκους 1.10 μ.»
(ΠΑΕ 1965, 114, εἰκ. 6, πίν. 131α) ἦτο οὐσιαστικῶς σύνολον καταπεσόντων
πλακωτῶν λίθων. Ἡ διαπίστωσις αὕτη προέκυψε τὸ μὲν λόγῳ τῆς ἀπιθάνου
ἀταξίας ἣτις ὑφίστατο κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ ὑποτιθεμένου βᾶθρου, τὸ
δὲ διότι ὑπὸ τὸ «βᾶθρον» τοῦτο ὑφίστατο χῶμα καὶ πλεόν οὐ. Ἀλλωστε, εἰς
κατώτερον πέριξ αὐτοῦ στρῶμα, ἰκνούμενον μέχρι τοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου
τῆς περιοχῆς, ὑφίστατο πλῆθος ἄλλων πλακωτῶν λίθων. Οἱ καταπεσόντες
οὗτοι λίθοι ἐφθانون, περίπου, μέχρι τοῦ Ν σημείου τοῦ θαλάμου. Οὕτω, διὰ
τῆς μεταγενεστέρως ταύτης ἐρεύνης, συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου εἰς
τὸ σύνολον τοῦ ταφικοῦ θαλάμου καὶ ὑπ' αὐτόν, ἐνῶ συγχρόνως διεπιστώθη
ὅτι τὰ θεμέλια τῆς θόλου κατὰ τὸ ΒΑ - Α τόξον εἶχον τεθῆ (ἐδρασθῆ) ἐπὶ τῶν
κοχλάκων τοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐφετινοῦ προγράμματος καθαρισμοῦ καὶ συμπληρώ-
σεως τῆς ἀνασκαφῆς ὠρισμένων σημείων τοῦ λόφου εἰς τὰ ὅποια εἶχεν ἀρχί-
σει ὁ Μαρινᾶτος τὴν σχετικὴν ἐρευναν, ἀπεμακρύνθη καὶ τὸ σύνολον τοῦ χῶ-
ματος τὸ ὅποιον ὑπῆρχεν ἀπὸ τῆς ὑστάτης ΥΕ Ι φάσεως ΝΔ τοῦ τάφου, μὲ
ἀποτέλεσμα νὰ ἐλευθερωθῇ ὅλος ὁ χῶρος Ν - ΝΔ τοῦ τάφου μέχρι βάθους 50,
ὡς ἔγγιστα, ἐκ. ὑπὸ τὸ θεμέλιον τοῦ δυτ. «Κύκλου» (καὶ δὴ καὶ ἐσωτερικῶς
αὐτοῦ) κατὰ τὸ σημεῖον τοῦ στομίου τοῦ τάφου, ὀλιγώτερον δὲ ὅσον βαίνομεν
πρὸς Νότον (πίν. 272β-γ).

Ἡδὴ, διὰ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ δρό-
μου τοῦ τάφου, ἐπιστοποιήθη ὅ,τι ὑπωπτεύομεν: Εὗρέθη ἡ εἴσοδος τοῦ θαλω-
τοῦ τάφου (πίν. 273α) πρὸς Δυσμᾶς, ὡς ἀνεμένετο, ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ πε-
ταλοειδοῦς σκάμματος, καὶ παρηκολουθήθη τὸ κατὰ τὰ ἐλεύθερά του σημεῖα
στόμιον τοῦ τάφου, ὅπερ ἔχει ἐπικαλυφθῆ διὰ τῶν λίθων τοῦ ΒΔ - Δ τμήματος
τοῦ «Κύκλου», ἐνῶ τὸ ἦ τὰ ἀνώφλια δὲν ὑφίστανται πλεόν. Τὸ γεγονός τοῦτο
ἀποτελεῖ τὴν τελικὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὁ τάφος εἶχεν ἤδη καταστραφῆ ὅτε ἐκτίσθη
τὸ πρῶτον τοῦτο τμήμα τοῦ «Κύκλου», ὅστις πᾶν ἄλλο ἢ κύκλος εἶναι, λόγῳ
δὲ τῆς χρησιμοποίησεως μεγάλων ἀμυγδαλιτῶν πρὸς οἰκοδόμησιν τοῦ τμήμα-
τος τούτου τοῦ «Κύκλου» δέον ὅπως διὰ καταλλήλων μετρήσεων ἐπιδιωχθῇ
ἡ διαπίστωσις κατὰ πόσον πράγματι ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς τοῦτο οἱ μεγά-
λοι ἀμυγδαλιταὶ τοῦ ἦ τῶν ἀνωφλίων. Ἀρα, ἀβιάστως προκύπτει τὸ συμπέ-
ρασμα ὅτι ὁ «Κύκλος» δὲν ἀπετέλει ἀναλημματικὸν τοῖχον διὰ τὸν τύμβον τῶν

θολωτῶν τάφων 2 καὶ 3¹. Καί, βεβαίως, οὐδέποτε ὑπῆρξε κοινὸς τύμβος ὑπὲρ-
άνω ἐνὸς ἤδη κατεστραμμένου καὶ ἐνὸς ὑφισταμένου θολωτοῦ τάφου. Ἄλλο
συμπέρασμα προκύπτει ὅτι, ἐφ' ὅσον τὸ ΒΔ - Δ τμήμα τοῦ «Κύκλου» ἐκτίσθη
ὑπὲρ ἄνω ἤδη κατεστραμμένου θολωτοῦ τάφου, εἶναι σαφές ὅτι ὁ «Κύκλος»
καὶ δὲν ἀπετέλει ἀναλημματικὸν τοῖχον καὶ δὲν «περιέβαλλε λακκοειδεῖς καὶ
παλαιοτέρους τάφους καὶ οὐχὶ θολωτούς»². Οὐδὲ θολωτούς περιέβαλλεν, ἀλ-
λὰ περιέβαλε τὸν ἐξ αὐτῶν θὸν μετὰ τὴν καταστροφὴν του.

Ὁ Μαρινῶτος, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, κλείων τὴν ἐκθεσίν του τοῦ ἔτους
1965, εἶχεν τονίσει: «Ἀλλὰ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ «Κύκλου», ὅστις ἡχρήστευσε
καὶ τοῦτον (τὸν θολωτὸν τάφον 3) καὶ τὸν θολωτὸν τάφον 2, δὲν εἶναι ἀκόμη
σαφές»³.

Ἡδὴ ὅμως (1976), εἶναι σαφές ὅτι ὁ 3 εἶναι ὁ παλαιότερος τῶν ἄλλων τά-
φων καὶ ὅτι εἶχεν ἤδη καταστραφῇ ὅτε ἐκτίσθη ὑπὲρ ἄνω τοῦ στομίου του ὁ
«Κύκλος». Δὲν ἦτο ὅμως τότε (1965) εἰσέτι σαφές καὶ δὲν εἶχεν εἰσέτι κατα-
νοηθῇ αὐτὸς οὗτος ὁ σκοπός, ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας τοῦ «Κύκλου», τί ἀκρι-
βῶς ἀντιπροσώπευεν ὁ «Κύκλος» καθ' ἣν ἐποχὴν ὅμως (1965) δὲν ὑφίστατο
πλέον ἡ ἀνωδομή τοῦ στομίου τοῦ τάφου 3 καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν εἶχε καταστρα-
φῇ τελείως ὁ τάφος καὶ ἀσφαλῶς ἐνεφάνιζε τὴν αὐτὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν ἐμφα-
νίζει καὶ σήμερον. Οἱ λόγοι τῆς τελείας καταστροφῆς καὶ διαλύσεως τοῦ θο-
λωτοῦ τάφου ὡς καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Δυτ. «Κύκλου» δὲν εἶχον διαπιστωθῇ
(1965). Τώρα ὅμως γνωρίζομεν: ὁ Δυτ. «Κύκλος» ἐκτίσθη διὰ τὰ δημιουργη-
θῇ ἐν ἄβατον τέμενος ἐκεῖ, διὰ τὰ διαχωρισθῶν τὰ κοσμικὰ ὡς ἐπὶ παραδεί-
γματι ἡ (νέα) Δυτικὴ οἰκία, ἐκ τῶν ταφικῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα (ταφικά
κτίσματα) ἀσφαλῶς προϋπῆρχον. Παρατηρητέον, ἐπίσης, ὅτι ὁ τάφος δὲν πε-
ρικλείεται πανταχόθεν, ἀλλὰ ἀποκόπτεται μόνον ἀπὸ τῆς ΝΔ - Δ περιοχῆς
τοῦ τμήματος τούτου τοῦ λόφου.

Εἶναι καταφανές, λοιπόν, ἡ ἀνάγκη ἀπομακρύνσεως τοῦ πρὸ τοῦ «Κύκλου»
πρὸς Δ ἐσχηματισμένου ἀναχώματος, ἵνα διαπιστωθῇ διὰ ποῖα κτίσματα διε-
τέθη ὁ χώρος οὗτος καὶ τοῦτο διότι, πρὸ τῆς ἀνευρεθείσης εἰσόδου τοῦ τάφου

1. OL. PELON, ἔ.δ. 44 (N'entourant les deux tholoi qu'à demi, il est peu probable qu'il ait été conçu, au premier chef, comme mur d'enceinte mais il s'expliquerait au contraire tout naturellement comme mur de soutènement du tumulus dont la présence est attestée au-dessus des tombes à tholos. Toutes les tholoi en effet sont surmontées d'un tertre artificiel qui joue un rôle non négligeable dans la stabilité générale de la voûte et la plupart des tholoi de Messénie, construites à la surface du sol, ne sont souterraines que dans la mesure où elles sont recouvertes par les terres rapportées du tumulus). Πρβ. ἀνωτέρω περὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 καὶ τοῦ Νοτίου θολωτοῦ τάφου 1.

2. Ὡς ὑπεστήριξεν ὁ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1962, 95.

3. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1965, 120.

καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.665 - 2.58 μ., εὐρέθησαν οἱ τοῦχοι τοῦ οἰκοδομήματος (πίν. 274α), τὸ ὁποῖον προκαταρκτικῶς ἀπεκάλεσα Δυτικὴν οἰκίαν (ἔστρακα καὶ κύλικες τῆς ΥἚ ΠΙΑ περιόδου καί, ἴσως, πρωιμωτέρας φάσεως).

Ἡ πρόσοψις τοῦ στομίου τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 καὶ ὁ περιβάλλον χωρὸς τοῦ Δ - ΝΔ «Κύκλου»

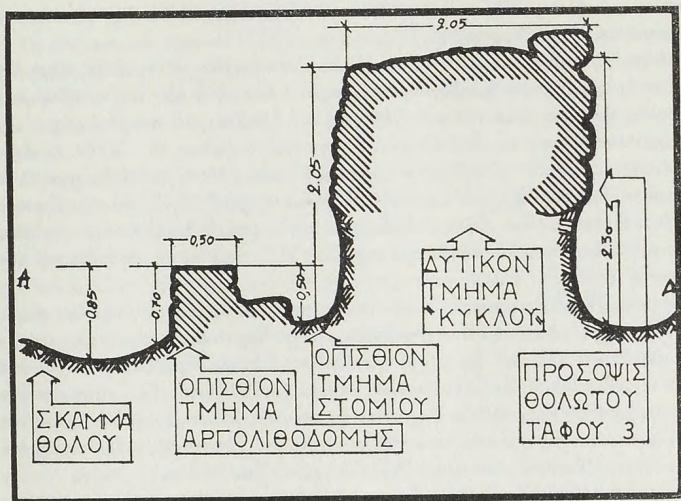
Ὡρισμένα στοιχεῖα τοῦ προσθίου τμήματος τοῦ τάφου εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέροντα καὶ δέον ὅπως ταῦτα προβληθοῦν εἰς μίαν πρώτην μνείαν διὰ τῆς παρούσης μελέτης: πρωτίστως τὸ σχετικῶς μέγα μῆκος τοῦ στομίου, ἀνερχόμενον εἰς 3.90 μ. κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν (δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ) καὶ 3.70 μ. κατὰ τὴν βορείαν πλευράν (ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ), ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ θεωρούμενον πρόμιον τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου. Ἡ παράδοσις αὕτη μεγάλων στομιῶν διαφαίνεται καὶ εἰς τοὺς ὀλίγον μεταγενεστέρους παμμεγέθεις θολωτοὺς τάφους τῆς Περιστεριᾶς 1 καὶ 2. Ἡ διαφορὰ, ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸ μῆκος μεταξύ δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς πλευρᾶς στομίου τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἐκ τοῦ ἐπικλινοῦς τοῦ ἐδάφους. Οὕτως, ἡ δεξιὰ πλευρὰ εἶναι τοποθετημένη χαμηλότερον καί, κατὰ ταῦτα, δυνατόν διὰ τὸν λόγον αὐτὸν νὰ ἐκτίσθῃ εἰς μεγαλύτερον μῆκος.

Ἡ πρόσοψις τοῦ στομίου εἶναι ἰδιότυπου, ἐπίσης, κατασκευῆς (πίν. 273α) καὶ τοῦτο διότι αὕτη δὲν ἐξικινεῖται μέχρι τοῦ δαπέδου τῆς δημιουργουμένης διὰ τὸν τάφον εἰσόδου, ἥτοι μέχρι τοῦ φυσικοῦ πετρώματος τῆς περιοχῆς, ὅπερ παρακολουθεῖται ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τούτου σημείου μέχρι καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου ὡς ἀποτελοῦν τὸ δάπεδον τοῦ τε πεταλοειδοῦς σκάμματος τοῦ τάφου καὶ τοῦ ὑπολοίπου δαπέδου τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου. Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ πεταλοειδὲς σκάμμα ἐμφανίζεται οὕτως ἔχον μέγα μῆκος, τοῦλάχιστον 8.40 μ., καὶ δὴ καὶ ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὰς μικρὰς σχετικῶς διαστάσεις τοῦ τάφου, ἀλλὰ βεβαίως ἔπρεπε νὰ ἐκπληροῖ τὸν ὑποτιθέμενον προορισμόν του. Τὸ δάπεδον τοῦτο τοῦ ἐξωτερικοῦ τμήματος τοῦ σκάμματος εὑρηται 31 ἐκ. βαθύτερον (ἀκολουθοῦν τὴν κατωφέρειαν τῆς κλιτύος τοῦ λόφου) τοῦ δαπέδου τοῦ σκάμματος ἀκριβῶς ἔνδον τοῦ «Κύκλου», ἥτοι δυτικῶς τῆς περικλειούσης τὸ σκάμμα ὑπογείου ἀργολιθοδομῆς, ἥτις συμπληροῖ — ὑπογείως πάντοτε — τὴν περιφέρειαν ἣν σχηματίζουν τὰ θεμέλια τῆς θόλου (εἰκ. 9).

Ἀς ἐπανεέλθωμεν ὅμως εἰς τὸ ἰδιότυπον τῆς κατασκευῆς τῆς προσόψεως τοῦ τάφου τούτου. Οὕτως ἑκατέρω τῶν παραστάδων εἶναι ἐκτισμένη διὰ πλακατῶν λίθων, εἰδικῶς δὲ ἡ κατωτέρα πλάξ, ἡ ὡς βάσις χρησιμεύουσα, εὑρηται εἰς σημαντικὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ σκάμματος, ὡς, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ δεξιὰ εἰς ὕψος 60 καὶ 65 ἐκ. Τὸ σφιζόμενον ὕψος ἑκατέρας τῶν παραστάδων εἶναι μικρὸν καὶ ἀσφαλῶς ἐσώθησαν τὰ κατώτερα μόνον μέρη αὐτῶν. Κατὰ

τό γε νῦν ἔχον ἡ ἀριστερὰ παραστάς ἀποτελεῖται ἐξ ἐπτὰ καὶ ἡ δεξιὰ ἐξ ἑξ σφωζομένων δόμων, ὑφίσταται δέ (ὑπ' αὐτοὺς) προεξέχουσα πλάξ χρησιμεύουσα ὡς βάσις. Τὸ σφωζόμενον ὕψος τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος ἀνέρχεται εἰς 73 ἐκ., ἐνῶ τὸ τῆς δεξιᾶς εἰς 68 ἐκ. Περαιτέρω τὸ εὖρος τῆς εἰσόδου εἶναι 1.69 μ. κατὰ τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῶν παραστάδων, 1.73 μ. κατὰ τὴν βάσιν καὶ περιορίζεται εἰς 1.53 μ. μεταξὺ τῶν δύο προεξεχουσῶν ὑφ' ἑκατέραν παραστάδα πλακῶν. Τέλος, ἡ ἀριστερὰ παραστάς ἀπέχει 5.50 μ. καὶ εἰδικώτερον

Εἰκ. 9. Τομὴ προσθίου τμήματος θολωτοῦ τάφου 3 καὶ δυτικοῦ τμήματος «Κύκλου».
(Σκαρίφημα Κ. Ἑσκιτζοπούλου - Γιαβρούμη καὶ Δ. Ἰ. Κορρέ).

6.10 μ. ἀπὸ τῆς αἰχμῆς Ε τοῦ ΒΔ τμήματος τοῦ «Κύκλου». Βεβαίως, ἐὰν συνυπολογισθῇ καὶ τὸ πλάτος τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος τῆς προσόψεως τοῦ τάφου, ἡ ἀπόστασις τῆς προσόψεως τοῦ τάφου ἀπὸ τοῦ ΒΔ ἄκρου τοῦ «Κύκλου» προσαυξάνεται κατὰ 1 μ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν καθόλου ἐμφάνισιν τῆς προσόψεως τοῦ τάφου, εἶναι σαφές, ἐκ τῆς εἰκόνης ἣν ἀπεκομίσαμεν ἐκ τῆς εἰς βάθος σκαφῆς, ὅτι συνέβη τὸ αὐτὸ ὡς καὶ εἰς τάφον 2 τοῦ Ρούτση (Μυρσινοχώριον Πυλίας)¹. Συγκριμένως, ὡς καὶ ἐκεῖ, οὕτω καὶ εἰς τὸν τάφον 3 τῆς Περιστεριᾶς διηνοιχθῇ

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1957, 118, πίν. 52α.

ἀπὸ τῆς εἰσόδου κατὰ μῆκος τοῦ στομίου μέχρι καὶ τοῦ κέντρου τοῦ ταφικοῦ θαλάμου τὸ γνωστὸν ἐπίμηκες πεταλοειδὲς σκάμμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου, ὡς καὶ εἰς Ρούτση, εὐρέθησαν οἱ πρωτομυκηναϊκῆς φάσεως θησαυροὶ τῶν τάφων τούτων. Εἰδικώτερον εἰς τὸν τάφον 3 τῆς Περιστεριᾶς, χάρις εἰς τὴν παρατηρητικότητα τῆς διδος Ἀν. Δεβετζῆ, παρηκολουθήθη λεπτή, ἀδιόρατος σχεδόν, λευκάζουσα γραμμὴ εἰς βάθος 20 ἐκ. ὑπὸ τὴν κατωτέραν ἐπιφάνειαν τῆς προεξεχούσης πλακὸς - θεμέλιον τῆς δεξιᾶς παραστάδος καὶ 15 ἐκ. τῆς ἀριστερᾶς, διαχωρίζουσα σαφῶς τὸ ὁμοιόχρωμον χῶμα τῆς ὅλης ἐπιχώσεως τοῦ στομίου ὑπὸ τὸν περίβολον. Εἰς τὸν πίν. 273α νοεῖται εἰς ὕψος 45 ἐκ. ἀπὸ τῆς βάσεως τῆς κατακορύφου διμέτρου σταδίας.

Αὐτὸ τὸ ὁποῖον, κατὰ τό γε νῦν ἔχον, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ, εἶναι ὅτι ὑφίστατο τὸ ἀρχικὸν δάπεδον εἰς τὸ ὕψος τῶν θεμελίων τῶν παραστάδων κανονικῶς, ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐκβάθυνσις τοῦ δαπέδου τοῦ στομίου μέχρι τοῦ κροκαλοπαγοῦς καὶ ἐν τέλει ἐδημιουργήθη αὐτὸ τὸ βάθος 15 - 20 ἐκ. ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχικὸν τῶν θεμελίων τῶν παραστάδων δάπεδον. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ στομίου ἐδημιουργήθη διὰ ὁμοιογενοῦς χώματος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τάφου. Βεβαίως, δέον ὅπως ἀναμένωμεν τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον διὰ τὴν διάνοξιν τοῦ συνόλου τοῦ στομίου, ὅποτε καὶ θὰ διαπιστωθῇ τοῦ λόγου τὸ ἀληθές.

Πρὸ τῆς δεξιᾶς παραστάδος καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸ κατώτερον σημεῖον αὐτῆς ὑπάρχουν τρεῖς δόμοι ὁμοίων πλακωτῶν λίθων. Εἰς τὸ εὐθὺς κατώτερον στῶμα καὶ δὴ καὶ πρὸ τῆς προεξεχούσης πλακὸς - βάσεως εὐρέθησαν τεμάχια ἀγγείων (καὶ πίθου;), μεταξὺ δ' αὐτῶν μικρὸν ὄστον ζῶου. Τὰ πάντα εὑρηγντο ἐν ἀταξίᾳ καί, κατὰ ταῦτα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἔχομεν ἐν εἰσέτι παράδειγμα χρήσεως τοῦ πρὸ τοῦ θολωτοῦ τάφου χώρου διὰ ταφὴν ἐντὸς πίθου. (Ἐπόπται ἐργασίας: Ἰω. Γεωργίου, Ἰω. Λιονῆς.)

Ὡς εἶχον ὑποπτεύσει, δὲν ὑφίσταντο ἐπενδεδυμέναι πλευραὶ εἰς τὸν πρὸ τῆς εἰσόδου δρόμον, ὅστις ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ παρακολουθηθῇ λόγῳ ὑπάρξεως τοίχων οἰκοδομήματός τινος. Τοῦτο ἀπεκάλεσα, κατὰ τό γε νῦν ἔχον, Δυτικὴν Οἰκίαν (πίν. 274α). Οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἀπέχουν 1.665 καὶ 2.58 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου (ἀπὸ τῆς δεξιᾶς καὶ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ἀντιστοιχῶς παραστάδος). Ἡ ὑπεράνω καὶ πλησίον τῶν τοίχων τούτων ἐπίχωσις παρέσχε καὶ πάλιν πλῆθος ὀστράκων, στελέχη καὶ βάσεις κυλίκων, οὕτως ὥστε ὑφίσταται πλέον ἀδήριτος ἀνάγκη ὀλοκληρωτικῆς ἀποχωματώσεως, ὡς ἐτονίσθη ἤδη, πρὸς συστηματικὴν ἔρευναν τοῦ χώρου. Εἰς νοτιώτερον σημεῖον, πρὸ τοῦ ΝΔ τμήματος τοῦ «Κύκλου» καὶ συγκεκριμένως εἰς ἀπόστασιν 2.57 μ. νοτίως τοῦ σημείου Η τοῦ «Κύκλου» καὶ 2.50 μ. ΝΔ τοῦ σημείου Θ, ἀνευρέθη, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, πῆλινον ζῶδιον ὑπεράνω ἀνεστραμμένων κυλίκων τῆς ΥΕ ΙΙΑ φάσεως. Οὕτως ἐγείρεται ἄπαξ ἐτι τὸ ἐρώτημα: πόθεν προέρχονται τὸ ζῶδιον καὶ τὰ ἀγγεῖα; Ἐξ οἰκιῶν; Ὁ

λατρευτικός - ταφικός χαρακτήρ τοῦ «Κύκλου» καὶ ἰδίᾳ ὁ θρησκευτικός δὲν φαίνεται πλέον ὅτι ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα¹.

Ἐκ τῶν ἐφετινῶν εὐρημάτων εἶναι σαφὲς πλέον ὅτι ὁ «Κύκλος» δὲν ἦτο κύκλος, ἀλλ' ἀπλῶς ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοξοειδῆ κατασκευάσματα, οὐδεμίαν ὁμοιότητα παρουσιάζοντα πρὸς τοὺς περιβόλους τῶν ταφικῶν κύκλων τῶν Μυκηνῶν². Κατόπιν τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν ὑπολείπεται νὰ ἐξετασθῇ κατὰ πόσον κατεσκευάσθη διὰ νὰ προφυλάξῃ τάφους ἀρχαίους καὶ ἀξιολόγους³, πιθανότης ἡ ὁποία ὁμοίως δὲν δύναται πλέον νὰ εὐσταθήσῃ, ἢ διὰ νὰ διαχωρήσῃ δώματα Ἄδου ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος χώρου τῶν ζώντων.

Τὰ ἀναμενόμενα πρὸ τοῦ Κύκλου κτίσματα θὰ δεῖξουν κατὰ πόσον, πράγματι, τὰ δύο τμήματα τοῦ «Κύκλου» ἐκτίσθησαν διὰ νὰ δημιουργήσουν ἓνα νέον, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῶν δύο τάφων (θολωτοὶ 2 καὶ 3), χῶρον διὰ τὸν οἰκισμὸν τῆς περιοχῆς κατὰ τὰς μετὰ τὴν περίοδον χρήσεως τῶν δύο τούτων τάφων περιόδους.

Ἡ ἀργολιθοδομή, διὰ νὰ ἐπανεῴθωμεν εἰς τὸν θολωτὸν τάφον 3, τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ στομίου τοῦ τάφου, ὡς ἐσημειώθη, εἶναι ὑπογεία καὶ, κατὰ τὸ σύνολον τὸ ὁποῖον ἐν ἀναστηλώσει παρουσιάζει, κλείει μόνον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πεταλοειδοῦς κτίσματος ἐξικνουμένη (κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον) εἰς ὕψος μέχρι τοῦ διαπέδου τοῦ τάφου καὶ τῶν θεμελίων τοῦ τάφου. Κατὰ πόσον ὑφίστατο, ἢ μᾶλλον εἶχε κτισθῇ, περαιτέρω καθ' ὕψος, ἀγνοοῦμεν. Μᾶλλον, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τὸ ἀρχικόν της πάχος ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλους συνεχομένους δυτικῶς λίθους. Μεταξὺ τῆς ἀργολιθοδομῆς τοῦ ἐσωτάτου ἄκρου τοῦ στομίου καὶ τῆς ἐσωτέρας ὀψευς τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ «Κύκλου» ἀνευρέθη (ΠΑΕ 1965, πίν. 132β) ἡ ἀνακομιδὴ τῶν δύο ταφῶν καὶ τοῦ ζεύγους τοῦ ραδινοῦ ἀμφορέως καὶ τοῦ πιθαμορέως (1965)⁴. Δὲν ἀποκλείεται τὰ ὁστὰ τῶν δύο τούτων ἀνακομιδῶν νὰ προσέρχωνται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου καὶ νὰ ἐτοποθετήθησαν πρὸ τῆς ἀργολιθοδομῆς καὶ ὕπισθεν (εἰς βάθος) τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ «Κύκλου» μετὰ τὴν ὀλοσχερῇ τοῦ τάφου καταστροφὴν καὶ δὴ καὶ τὸ μὲν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν λίθων τῆς καταπεσοῦσης αὐτοῦ θόλου τὸ δὲ πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ «Κύκλου». (Τὸ τελευταῖον τοῦτο διαπιστοῦται λόγῳ τοῦ ὑπερτέρου σημείου εἰς ὃ εὐρήνται τὰ θεμέλια τοῦ Δυτ. «Κύκλου» ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ θεμέλια τοῦ θολωτοῦ τάφου 3.) Εἰδικῶς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κραινίων τῶν ἀνευρεθέντων πρὸ τῆς ὑπογείου ἀργολιθοδομῆς τοῦ πεταλοειδοῦς σκάμματος τοῦ τάφου, δέον ὅπως μνημονευθῇ ὅτι ὁ Μαρινᾶτος εἰς τὸ προσωπικόν του ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκα-

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1962, 95, 96 καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν SMEA 3, 1967, 12 (Problemi archeologici e filologici di Pilo).

2. Γ.Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ, ΤΚΒΜ, 248.

3. SMEA, ἔ.ἀ. 13. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1962, 95.

4. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1965, 116 - 117, πίν. 132β (ἀνεστραμμένη ἢ εἰκὼν), 133.

φῆς σημειοῖ, ὅτι ἀνευρέθησαν δύο κρανία, εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν ὁμῶς ἐκθεσὶν τοῦ τοῦ ἔτους 1965 σημειοῖ ὅτι εὐρέθη ἓν¹. Ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Μουσείου Χώρας Τριφυλίας εὐρηται ἐν πλήρῃ κρανίον καὶ — ὁμοῦ — ἐτέρου μικρὸν μέρος τῆς θόλου, πλὴν ὁμῶς (τὸ ἕτερον) ἄνευ ἐνδείξεως.

Ἐνδείκνυνται ὁμῶς ὅπως διορθωθῇ ὡς ἀκολούθως καὶ ἡ τελευταία παράγραφος τῆς σ. 116 τῆς ἀνασκαφικῆς ἐκθέσεως τοῦ ἔτους 1965 διὰ τὴν Περιστεριάν:

«Σκελετοῦ ἡ ὁσῶν οὐδὲ ἔχνος εὐρέθη ἐντὸς τοῦ πεταλοειδοῦς σκάμματος καὶ δὴ καὶ τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ περιοριζομένου ἐντὸς τῆς θόλου τοῦ τάφου καὶ περιβαλλομένου ὑπὸ τοῦ εὐρισκομένου ὑψηλότερον διαπέδου τοῦ τάφου. Πέραν τοῦ δυτικοῦ ὁμῶς αὐτοῦ (τοῦ σκάμματος καὶ οὐχὶ τοῦ ὑπεργείου τμήματος τοῦ στομίου) τοιχώματος [ὑπερ σύγκειται ἐκ λίθων κτιστῶν, οὓς δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ ἐρμηνεύσῃ τις κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον ὡς τείχισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἄκρου τοῦ στομίου τοῦ τάφου 3, ἀλλ' ἀπλῶς τοιχίον ἐκτισμένον ἐγκαρσίως (ἀπὸ Β πρὸς Ν) ἐντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ σκάμματος ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τοῦ τάφου — ἦτοι τὸ στρώμα τῶν θεμελίων τῆς θόλου] καὶ δὴ καὶ μεταξὺ τοῦ τοιχώματος τούτου (ἀργολιθοδομῆς) καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ «Κύκλου» (δυτικώτερον τοῦ τοιχώματος εὐρισκομένου) ἔκειντο ἐν μετακομιδῇ τὰ καλῶς διατηρούμενα ὁστὰ σκελετοῦ (πίν. 132β ἐν ΠΑΕ 1965), ἀποτελούμενα ἐκ κρανίου, μακρῶν ὁσῶν, πλευρῶν καὶ τινων σπονδύλων. Ἀκόμα καὶ ἡ πύελος διετηρεῖτο ἀσυνήθως καλῶς. Τμήμα θόλου ἐτέρου κρανίου ἀνῆκε προφανῶς εἰς ἄλλον νεκρὸν τοῦ αὐτοῦ τάφου». Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ ὁ Μαρινάτος (σ. 314α) ἐσημείωσε τὰ ἀκόλουθα: «Εἰς τὴν ὑποτιθεμένην τείχισιν τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου 3, κατὰ τὴν δυτ. τούτου πλευράν, ἀφηρέσαμεν ἀρκετοὺς λίθους οὐχὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς προσόψεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὑποτιθεμένου γεμίσματος μεταξὺ τούτου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς προσόψεως τοῦ κύκλου. Ἀπεδείχθη ὅτι τὸ γέμισμα τοῦτο εἶναι συμπαγεῖς λίθοι τοποθετημένοι μετὰ τινος φροντίδος. Κενὸν δὲ εἶναι μόνον τὸ Β τμήμα τῆς τειχίσεως, προφανῶς ἵνα δεχθῇ τὰ ὁστὰ καὶ τό (ἐν μόνον) κρανίον ἐνὸς νεκροῦ, ὅστις ἔκειτο ἄλλοθι. Περὶ ἐνὸς νεκροῦ γίνεται ἐκ νέου λόγος ἐν σ. 315 τοῦ αὐτοῦ ἡμερολογίου (ὁ νεκρὸς τῆς «τειχίσεως» τῆς θύρας τοῦ τάφου 3). Τέλος, σκαρίφημα τοῦ σημείου τούτου παρατίθεται ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου ἐν σ. 316α τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω ἡμερολογίου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περαιτέρω ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου διατυπωμένην ἄποψιν ὅτι «ὀλίγη δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ νεκροῦ ἡ ἐνὸς τῶν νεκρῶν τοῦ λάκκου» δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀληθεύῃ αὕτη καὶ τοῦτο διότι

1. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1965, 116 - 117 καὶ εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς, σ. 313, ἐνῶ εἰς σ. 314α γίνεται λόγος περὶ ἐνὸς μόνον κρανίου. Περὶ ΠΕΛΟΝ, 42, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ μιᾶς ταφῆς καὶ DICKINSON, ἔ.ἀ. 92 (ὁμοίως).

πρόκειται, ὡς ἐσημειώθη, περὶ αὐτῶν τούτων τῶν παλαιῶν ταφῶν τοῦ ταφικοῦ θαλάμου τοῦ τάφου.

Κατὰ ταῦτα, ἐπεβεβαιώθη τῷ 1976 ἡ παλαιότης τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 ἔναντι τοῦ 2, τοῦλάχιστον, ἀλλὰ καὶ ἔναντι τοῦ 1, διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς εἰσόδου (τοῦ στομίου) τοῦ τάφου εἰς τὸ δυτ. σημεῖον, ὡς εἶχομεν ἀρχῇθεν ὑποθέσει. Ἀρκεῖ, πράγματι, ἡ εἰκὼν ἣν παρέχει τὸ ζεῦγος τῶν παραστάδων μεθ' ἐκατέρας τῶν θεμελίων πλακῶν ποὺ προεξέχουν ὑπ' αὐτάς, διὰ τὴν γίνῃ ἀντιληπτὴ καὶ κατανοητὴ ἡ ὑψηλὴ χρονολόγησις ἥτις δέον ὅπως γίνῃ ἀποδεκτὴ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ μικρὸν μέγεθος τῶν πλακωτῶν λίθων οἱ ὅποιοι εἶχον χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς θόλου καὶ οἱ ὅποιοι ἐνθυμίζουν τὴν κατασκευὴν ἄλλων πρωιμωτάτων μεσσηνιακῶν θολωτῶν τάφων, ὡς τοῦ Ὀσμάναχα, τοῦ α 4 εἰς Γουβαλάρη καὶ ἄλλων. Ὁ Μαρινᾶτος, ἀντιθέτως, εἶχε σημειώσει περὶ τοῦ τάφου τούτου (τοῦ 3ου) ὅτι «ἡ ὅλη οἰκοδομικὴ αὐτοῦ δεικνύει ὅτι εἶναι ὁ νεώτατος πάντων» (μεταξὺ τῶν τριῶν τῆς Περιστεριᾶς). Τὰ εὐρήματά του ὅμως (οἱ δύο ἀμφορεῖς καὶ αἱ αἰχμαὶ βελῶν — ΠΑΕ 1965, πίν. 133, 144α) ἀπέδειξαν τὴν παλαιότητά του ἔναντι τῶν λοιπῶν καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον σαφεῖ ἐφ' ὅσον ὑπὸ τὸ δάπεδον τῶν ἄλλων δύο μεγαλύτερων ὑπῆρχε κροκαλοπαγὴς βράχος, πρὸ τοῦ ὁποίου, εἰς ἐκατέραν τῶν περιπτώσεων, οἱ Πρωτομυκηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ διακόψουν τὴν εἰς βάθος σκαφήν καὶ νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸ διατιθέμενον (ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὑπερκειμένην ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους) καὶ ἐν ταῦτῳ σχηματιζόμενον φρέαρ — κύλινδρον — πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς θόλου. Οὕτω τὰ εὐρεθέντα πῆλινα κτερίσματα χρονολογοῦν ἄριστα ἐκάτερον τῶν τάφων. Ἐκατέρων τῶν θόλων τούτων (ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 1), ἐξ ἄλλου, τὸ ὑπέρτερον τμήμα ἐξεῖχε καὶ ἀσφαλῶς εἶχε καλυφθῇ διὰ στρώματος πηλοῦ πρὸς καλλιτέραν προστασίαν καὶ οὐχὶ διὰ τύμβου.

Σημειωτέον, ὡσαύτως, ἐν συνόψει ὅτι ὁρθὴν γενικῶς θέσιν ἔναντι τῶν προβλημάτων τοῦ τρίτου θολωτοῦ τάφου τῆς Περιστεριᾶς ἔχει λάβει καὶ ὁ Dickinson, ὅστις ἀνεγνώρισεν¹ ὅτι ὁ τάφος οὗτος εἶναι ὁ παλαιότερος τῶν τριῶν τῆς Περιστεριᾶς, ὅτι ὁ δῆθεν λάκκος ἦτο, πράγματι, τὸ πεταλοειδὲς σκάμμα τοῦ τάφου, ὅτι ὁ τάφος δὲν εἶχεν οὐσιαστικῶς συληθῇ, διότι δὲν θὰ εἶχεν ἀνευρεθῇ ὁ περιώνυμος θησαυρὸς τῶν χρυσῶν κτερισμάτων καὶ τῶν λοιπῶν διακοσμητικῶν στοιχείων τῶν σαβάνων, ὅτι τὸ ὑπολειφθὲν τοιχείον ἦτο τὸ ὑπόλειμμα τῆς ἀργολιθοδομῆς τοῦ στομίου (ἄνευ ἄλλων λεπτομερειῶν), καὶ ὅτι μία ταφὴ μετὰ κτερισμάτων εἶχε τοποθετηθῇ ἀρχικῶς ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ὅπερ ἐν συνεχείᾳ ἐκαθαρίσθη. Πέρα τούτων ἐπανελάβε καὶ τὴν γνωστὴν θέσιν ὅτι ὑπεράνω τῶν τάφων 2 καὶ 3 ὑφίστατο κοινὸς τύμβος μετ' ἀναλημματικοῦ τοίχου, πλὴν ὅμως τοιοῦτόν τι, ὡς σημειοῦται καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν ἀντιμετωπίζεται πλέον. Μία τομὴ, πάντως, θὰ γίνῃ μεταξὺ τῶν δύο τάφων, ὥστε νὰ ἐπιλυθῇ ὀριστικῶς καὶ αὐτὸ τὸ θέμα.

1. O.T.P. K. Dickinson, ἐ.δ. 92 - 93.

Ὁ θολωτὸς τάφος 2

Εἰς τὸν τάφον αὐτὸν οὐδεμία ἐργασία ἐπετελέσθη πέραν ἐνὸς καθαρισμοῦ. Δυστύχημα ἀποτελεῖ ἡ ἀπώλεια τῶν καλυπτηρίων πλακῶν τοῦ ὀχετοῦ ἀποχετεύσεως μέσῳ τοῦ στομίου καὶ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν. Κατὰ τὰ λοιπά, ἡ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκονται οἱ λίθοι τῆς θόλου ἐγκυμονεῖ κινδύνους (συνοχῆς καὶ) διατηρήσεως τοῦ μνημείου. Συγκεκριμένως οἱ πλεῖστοι τούτων ἔχουν θραυσθῇ παρὰ τὰς διαστάσεις των καὶ ἐπιβάλλεται ἡ στέγασις τοῦ τάφου (ὡς καὶ τοῦ παρακειμένου ὑπ' ἀριθ. 3), ὥστε νὰ μὴ ἐπιδροῦν καταστροφικῶς αἱ μεταβολαὶ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

Ἐντύπωσιν, ἐξ ἄλλου, προκαλεῖ καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ πιθαμοφρέων οἱ ὅποιοι εὗρέθησαν (καὶ ὡς μεμονωμένα ὄστρακα) ἐντὸς τοῦ τάφου ἢ κατὰ μῆκος τοῦ ἐξωτερικοῦ δρόμου. Ἴσως, τὸ γεγονός ἐποδηλοῖ τὴν βραχεῖαν τοῦ τάφου χρῆσιν.

Τέλος, ἐκ τῆς ἀπλῶς ἀρξαμένης ἐρεῦνης μικροῦ τμήματος τῶν πρὸ τοῦ «Κύκλου» ἀπορριφθέντων χωμάτων τοῦ αὐτοῦ τάφου, ἐδείχθη (διὰ τῆς ἀνευρέσεως ψήφου ἐξ ἡλέκτρου) ὅτι ἐνδείκνυται («κοσκίνισμα») τοῦ συνόλου τῶν ἀπορριφθέντων χωμάτων πρὸς ἀνέυρεσιν καὶ ἄλλων μικροαντικειμένων ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου. Ἀλλὰ ἡ ἐρευνα δέον ὅπως συνεχισθῇ καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ στομίου τοῦ τάφου ὡς καὶ ὀπισθεν (εἰς τὸ ἐσωτερικόν) τοῦ Ν «Κύκλου», ὅπου καὶ οἱ ὁλοίτροχοι λίθοι οἱ σχηματίζοντες τόξον ὑποδηλωτικὸν τύμβου ἢ ἄλλου τινὸς κτίσματος (πίν. 273β).

Ἵνα ἐπανελθωμεν ὅμως εἰς τὸ θέμα τοῦ ὀχετοῦ τοῦ τάφου, τοῦ διήκοντος τὸ στόμιον καὶ τὸν δρόμον, δέον ὅπως σημειωθῇ ὅτι οὗτος (ὁ ὀχετὸς) δὲν ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὑδάτων τῶν χειμερινῶν βροχῶν, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Pelon¹, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὑδάτων τὰ ὅποια ἀναβλύζουν ἐκ τινος σημείου τοῦ ΒΑ τεταρτοκυκλίου τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου (ἐν τῷ συνόλῳ του κροκαλοπαγοῦς). Τοῦτο ἐπιστοποιήθη ἐκ παρατηρήσεως τοῦ φύλακος τῆς περιοχῆς κ. Γ. Παναγίτσα, τὸ γεγονός δὲ ἐσημείωσεν ἀπλῶς καὶ ὁ Μαρινᾶτος, ἥτοι ὅτι «κατὰ τὸν χειμῶνα ὁ τάφος συλλέγει ὕδατα, τὰ ὅποια ἐν μέρει ἀναβλύζουν»².

«Δυτικὴ» οἰκία

Ὡς ἐσημειώθη, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 (πίν. 273α) ἤλθεν εἰς φῶς ἄλλο κτίσμα, ὅπερ ἀπεκλήθη «Δυτικὴ» οἰκία λόγῳ τῆς θέσεώς της εἰς

1. OL. PELON, BCH 98 1978, ε.δ. 39.

2. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1962, 94.

τὸ σύνολον τοῦ λόφου (πίν. 274α). Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου, ἀναμφισβήτητως, ὑφίστατο, πλὴν ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ παρακολουθηθῇ λόγῳ τῆς μεταγενεστέρως οἰκοδομήσεως τῆς Δυτικῆς ταύτης οἰκίας. Τὸ μόνον γεγρονὸς ὅπερ διεπιστώθη εἶναι ὅτι ὁ δρόμος ἐστρεψέτο ἐπενδύσεως κατὰ τὰς πλευρὰς καὶ τοῦτο, βεβαίως, ὠφείλετο εἰς τὴν πρῶμον περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ιδρύθη ὁ τάφος. Ὁ μεταγενεστέρως του ὑπ' ἀριθ. 1 φέρει ὑποτυπώδη ἐπένδυσιν καὶ μάλιστα μόνον πρὸ ἐκατέρως τῶν παραστάδων.

Τὸ τμήμα τῆς Δυτικῆς οἰκίας τὸ ὁποῖον ἤλθεν εἰς φῶς, ἀντιστοιχεῖ περίπου, ἥτοι χωρὶς ἀκρίβειαν, πρὸς τὸ εὖρος τοῦ ἀρχικοῦ δρόμου τοῦ τάφου. Ὁ δρόμος οὗτος ἐπεχώσθη, πιθανὸν κατὰ τὴν λήγουσαν ΥΕ Π φάσιν, καὶ ιδρύθη ἡ λεγομένη Δυτ. οἰκία, ἥτις ἀνεσώθη κατὰ τινα μεταγενεστέρην φάσιν. Τοῦτο γνωρίζομεν ἐκ τῆς ὑπάρξεως δύο ἐφαπτομένων τοίχων, οἵτινες ἔχουν λοξὴν κατὰ τὴν φορὰν τοῦ δρόμου τοποθέτησιν ἐκ ΝΝΑ πρὸς ΒΒΔ. Ὁ παλαιότερος τῶν τοίχων εἶναι ὁ ἀνατολικώτερον κείμενος (T1) καὶ ὁ κατὰ τι μεταγενέστερος ὁ εἰς τὴν δυτικὴν του πλευρὰν ἐφαπτόμενος. Αἱ μετρήσεις τῶν ἀποκαλυφθέντων τμημάτων τῶν δύο ὡς ἄνω τοίχων ἔδωκαν μῆκος διὰ τὸν T1 3.06 μ., πλάτος δὲ 0.61, ἐνῶ διὰ τὸν δυτικὸν T2 μῆκος μὲν 3.10 μ. καὶ πλάτος 0.66 μ. Ὁ T2 ὑπερέχει τοῦ T1 κατὰ 26 ἐκ. καθ' ὕψος. Ἐξ ἄλλου, ὁ τοῖχος T1 ἀπέχει 1.665 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς δεξιᾶς παραστάδος τοῦ τάφου 3 καὶ 2.58 μ. ἀπὸ τῆς γωνίας τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος τοῦ αὐτοῦ τάφου. Τέλος, ὁ T2 ἔχει ἀνώτατον σφζόμενον ὕψος κατὰ τὸ ΝΑ του ἄκρον 64 ἐκ., ἐλάχιστον (27 ἐκ.) κατὰ τὸ κέντρον καὶ 23 μόνον ἐκ. εἰς τὸ ΒΔ του ἀνασκαφέν ἄκρον.

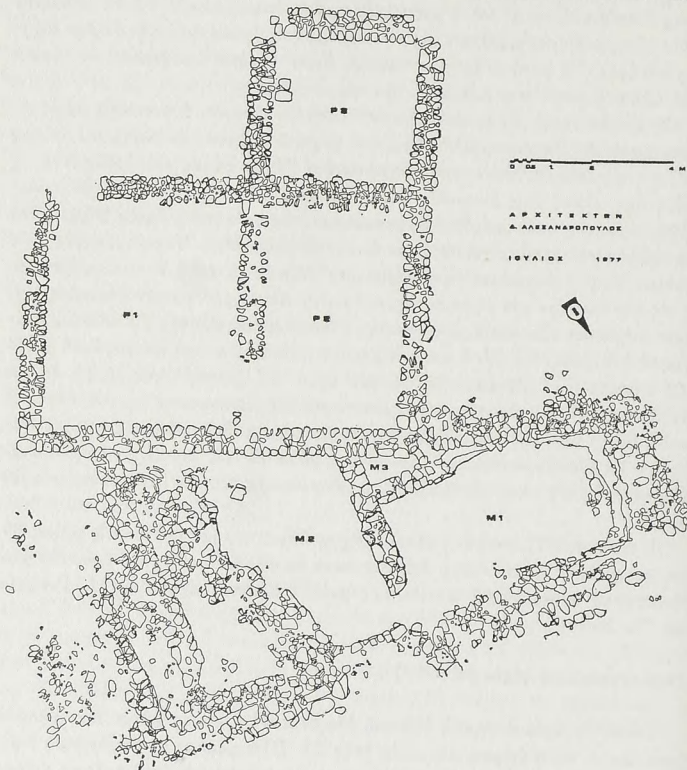
Βορείως τοῦ T2 ἀνεφάνη ἄλλος τοῖχος, ὅστις παρηκολυθῆθη εἰς μῆκος 85 ἐκ., πλὴν ὅμως ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ εἰς εἰσέτι τομεύς. (Ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ: 'Ι. Γεωργίου, 'Ι. Λιονῆς.)

Νοτιοανατολικὴ οἰκία (εἰκ. 10)

Τῷ 1965 εἶχον ἀνευρεθῇ ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου¹ πλείονες χώροι δύο κτισμάτων, ὧν τὸ παλαιότερον, μία οἰκία (τῆς ΥΕ ΙΙΑ φάσεως τὸ ἀργότερον) ἔκειτο ὑπὸ τὸ μεταγενέστερον ἀγνώστου προορισμοῦ κτίσμα (τοῦ πρώτου αἰῶνος μ.Χ.). Ἡ ὕστερομυκηναϊκὴ κεραμεικὴ, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς, ὑπῆρξε πλουσιωτάτη καί, πέρα τῶν κυλικῶν καὶ ἄλλων χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν ὡς ἄνω ἐποχὴν ἀγγείων εὑρέθησαν καὶ ὠρισμένα εἰδῶλια (ἀνθρωπίνων μορφῶν καὶ τετραπόδων). Οἱ ὅγκοι τῆς προσελθούσης ἐκ τῆς ὕστερομυκηναϊκῆς οἰκίας κεραμεικῆς τὸ μὲν εἶχον διαφυλαχθῇ ἐντὸς τοῦ φυλακείου τῆς

1. Πρβ. ΠΑΕ 1965, 112 - 113, πίν. 122, 123γ.

Περὶ στερειᾶς τὸ δὲ ἀφῆθησαν εἰς χῶρον βορείως τοῦ φυλακείου διὰ νὰ ξεπλυθοῦν τὰ ὀστράκα ταῦτα διὰ τῶν βροχῶν. Μία μικρὰ ἔρευνα κατὰ τὰς δύο ἐφετινὰς ἀνασκαφικὰς περιόδους (Ἰουλίου καὶ Σεπτεμβρίου) εἰς αὐτὸν τὸν σω-

Εἰκ. 10. Ἡ ΝΑ οἰκία (μυκηναϊκά — M1, M2, M3 — καὶ ρωμαϊκά — P1, P2, P3 — δωμάτια).

ρὸν τῶν ὀστράκων ἀπέδωκε σημαντικὸν ἀριθμὸν εἰδωλίων (ἀνθρωπίνων μορφῶν καὶ τετραπόδων), ἔτι δὲ ὀστράκων χαρακτηριστικῶν καί, ἐν ταύτῳ, σπάνιων ἀγγείων τῆς IIIA φάσεως.

Κατὰ τὴν συνεχισθεῖσαν ἔρευναν τοῦ χώρου τῆς λεγομένης οἰκίας συνεκεν-

τρώθησαν πρωτίστως τὰ ὑπάρχοντα ἐπὶ τῶν τοίχων ὕστρακα καὶ ἀπεμακρύνθη ἡ ἰλὺς (ἐπὶ χῶσις) ἡ συσσωρευθεῖσα κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν. Οὕτω, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων, κατέστη σαφὲς ὅτι εἶχεν ἀνασκαφῇ ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ μεγάλου δυτικοῦ χώρου τῆς ὑποκειμένης μυκηναϊκῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλέσαμεν μυκηναϊκὸν δωμάτιον ὑπ' ἀριθ. 1 (Μ 1). Εἰδικώτερον εἰς ὠρισμένα σημεῖα ἡ παλαιὰ ἀνασκαφικὴ σκαπάνη εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον καὶ εἶχε πληγῇ. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὡσαύτως, κατέστη σαφὲς ὅτι ὑπερέκειντο μὲν οἱ τοῖχοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κτίσματος, πλὴν ὅμως οὗτοι δὲν συνέπιπτον σχεδὸν ἀπολύτως πρὸς τοὺς τοίχους τῆς ὑποκειμένης μυκηναϊκῆς οἰκίας (πίν. 274β). Εἰδικώτερον, ὑπάρχει πιθανότης, νὰ εἶχον καταστραφῇ, ὡς ἦσαν σχεδὸν ἐπιφανειακοί, ὠρισμένοι τῶν τοίχων τοῦ ἀντιστοίχου Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ δωματίου, ὡς ὁ δυτικὸς καὶ ὁ ἀνατολικός, καὶ νὰ παρέμειναν οἱ βόρειος καὶ νότιος, ὁ μὲν βόρειος ἐν ἡμιδιαλύσει ὁ δὲ νότιος εἰς καλλιτέραν κατάστασιν. Σημειωτέον ὡσαύτως ὅτι κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον καταλήγει ἐκ Δυσμῶν λιθόστρωτος ἐξ ὀλοιτρόχων λίθων δρόμος, καμπυλόμορφος, ὅστις δὲν ἐμφανίζεται ὀργανικῶς συνδεδεμένος πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν κτίσμα καὶ τοῦτο διότι, ὡς ἐσημειώθη, ἐλλείπει ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ πρώτου (δυτικοῦ) ρωμαϊκοῦ δωματίου. Τὸ σφζόμενον μῆκος τοῦ λιθοστρώτου τούτου δρόμου ἀνέρχεται εἰς 6.90 μ.

Ἐκ τῶν τοίχων τοῦ μυκηναϊκοῦ δωματίου 1 ἔχει διασωθῇ: α) ἐν τῷ συνόλῳ του ὁ ἀνατολικός, πρὸς Βορρᾶν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε διόδος πρὸς τὸ ἀνατολικώτερον κείμενον μυκηναϊκὸν δωμάτιον 2, β) τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ νοτίου, οὗτινος ἔχει ἀπολεσθῇ ἡ συνέχεια, ἐνῶ τὸ δυτικὸν τμήμα του εὗρηται πιθανῶς ὑπὸ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ περίπου ταύτοσμήμου δωματίου τοῦ ρωμαϊκοῦ κτίσματος, γ) μικρότατον τμήμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου συγκείμενον ἐξ ὀλοιτρόχων περίπου λίθων, ἐνῶ δ) ἐκ τοῦ βορείου τοίχου οὐδὲ ἵχνος φαίνεται. Σημειωτέον ὅτι ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου τούτου εἶναι συγχρόνως καὶ ὁ δυτικὸς τοῦ παρακειμένου ἀνατολικοῦ (ὑπ' ἀριθ. 2) μυκηναϊκοῦ δωματίου τοῖχος. Τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικὸν τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας ἀπετέλουν καὶ ἀργοὶ καὶ πλακῶτοι καὶ ὀλοίτροχοι λίθοι, ἀπόδειξις, προφανῶς, τῶν ὕφισταμένων κατὰ τὰ τέλη τῆς ΥἚ II καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΥἚ IIIA φάσεως δυνατοτήτων. Συγκεκριμένως, εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἐκ τοῦ ὕφισταμένου διασπάρτου οἰκοδομικοῦ ὕλικου τοῦ προσερχομένου ἐκ διαφόρων παλαιοτέρων κτισμάτων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τοῦ θολωτοῦ τάφου 3 ἡ πρωτομυκηναϊκὸν οἰκίῳ, ἐκτίσθησαν αἱ οἰκίαι τῆς δευτέρας καὶ τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, κατὰ τὸ παρὸν στάδιον τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἀνασκαφικῆς ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς ἐρεύνης, εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῇ καὶ μία ὑπόθεσις: ὅτι κατὰ τὰ τέλη τῆς ΥἚ II ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΥἚ IIIA φάσεως ἐφηρμόσθη εὐρὺ πρόγραμμα ἀνοικοδομήσεως εἰς τὰ δυτικώτερον καὶ νοτιώτερον τῶν θολωτῶν τάφων 3, 1 καὶ 2 σημεῖα τοῦ λόφου, διότι εἰς αὐτὴν

τὴν χρονικὴν μεταβατικὴν φάσιν ἐκτίσθησαν τὰ ἀναφανόμενα (ἢ συνεχιζόμενα νὰ ἀνασκάπτονται) κτίσματα τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Περιστεριᾶς. Ἰσως, ἐξ ἄλλου, εἶχον παύσει νὰ χρησιμοποιῶνται (λόγῳ καταστροφῆς ἢ ἄλλων αἰτίων) οἱ θολωτοὶ τάφοι 3, 2 καὶ 1 καί, μετὰ τὴν ἀπομόνωσίν των (τῶν ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 2) διὰ τῶν τόξων τοῦ «Κύκλου», ὁ πέρα χώρος ἐχρησιμοποιήθη πλέον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ οἰκισμοῦ τῆς ἀπλῆς ὑστερομυκηναϊκῆς κώμης τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς.

Ἡ ἐπίχλωσις τοῦ μυκηναϊκοῦ δωματίου 1 (M 1) ὑπῆρξε περιορισμένη καὶ τοῦτο διότι ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν εἶχεν ἐρευνηθῇ τὸ πλεῖστον τοῦ δωματίου. Ὅ,τι νέον προῆλθεν, προήρχετο, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ περιμετρικῶν σημείων τοῦ δωματίου τούτου. Οὕτως, ἀρχικῶς, κατὰ τὴν κατ' ἐπίφασιν ΝΔ γωνίαν τοῦ δωματίου, εὐρέθη ἐν ἐκ καλῶς ὠπηγμένου ἐρυθρωποῦ πηλοῦ ἀμφοικολοιρωκινὸν σφονδύλιον (ὑψους 1.81 ἐκ., μεγίστης διαμέτρου 2.41 ἐκ. καὶ μεγίστης διαμέτρου ὅπῃς ἀναρτήσεως 0.3 ἐκ.), εἰς ὑψηλότερον δὲ σημεῖον ἐπιμήκης ψῆφος κορναλίνης (μήκους 1.1 ἐκ. καὶ μεγίστου πάχους 0.5 ἐκ.). Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον ὅμως εὕρημα — ἐν τῷ συνόλῳ του λογιζόμενον — ἐσημειώθη εἰς τὸ Ν πάντοτε τμήμα τοῦ δωματίου καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸ στρώμα δαπέδου. Τὸ σημεῖον ἔθα τὸ εὕρημα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν πάλαι ποτὲ Ν τοῦχον τοῦ μυκηναϊκοῦ δωματίου, ὅστις τοῖχος κατεστράφη κατὰ τὸ δυτικόν του ἡμισυ. Αὐτοῦ τοῦ κατεστραμμένου τμήματος ἐφήπτοντο ὅλα τὰ εὐρήματα τὰ ὅποια ἦσαν τὰ ἀκόλουθα:

Βαθύτερον πάντων (εἰς βάθος 97 ἐκ.), ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τοῦ νοτ. ρωμαϊκοῦ τοίχου, εὕρητο (πίν. 274γ) ἀνεστραμμένον γυναικεῖον ἀκέφαλον σφζομένου ὕψους 6.5 ἐκ. εἰδῶλιον μετὰ κυλινδρικοῦ κορμοῦ εὐρυνομένου κατὰ τὴν βάσιν, ἀλλ' ὥς εἰκός, καὶ πρὸς τὸ στέρον. Ἡ καμπτομένη ἀριστερὰ χεὶρ τῆς μορφῆς καταλήγει ὑπὸ τὸν δεξιὸν μαστὸν κατὰ τὸν τύπον τῶν πρωτο-Φι εἰδωλίων, ὧν ὅμως τὸ ἡμέτερον εὕρημα ἀποτελεῖ περαιτέρω ἐξελικτικὴν βαθμίδα. Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἔχει ἀποκοπῇ πλήρως ἀπὸ τοῦ ὤμου. Ἐπὶ τοῦ εἰδωλίου διακρίνεται ὁμοίως καὶ ἡ τυπικὴ κυματοειδὴς διακόσμησις κατὰ κατακόρυφον διευθέτησιν. Τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ ἐμετρήθη ὑπὸ τῆς δίδος Γ. Χατζῆ HUE 10. YR, 8/3 (Munsell). Ἐφαπτόμενον τοῦ εἰδωλίου εὕρητο τεθραυσμένον εἰς τρία φαινόμενα μέρη μέγα τμήμα εὐμεγέθους ΥΕ ΙΙΑ τριποδικοῦ σκεύους μετὰ νεύοντος πρὸς τὰ ἔξω χεῖλους καὶ μετὰ μαστοειδῶν ἀποφύσεων κατ' ὁμάδας ἐξωτερικῶς τοῦ χεῖλους (πίν. 274δ). Αἱ μαστοειδεῖς αὗται ἀποφύσεις ἐκάλυπτον πλήρως καὶ τὴν ὑπὸ τὸ χεῖλος γωνίωσιν. Ἐξ ἐλέγχου γενομένου εἰς τὸ κεραμεικὸν ὕλικόν τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν εὐρέθη περαιτέρω ὄστρακον μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀπεικονιζομένου συνόλου, ὅπερ ὑποδηλοῖ ἐσωτερικὴν διάμετρον χεῖλους 34.90 ἐκ. καὶ ἐξωτερικὴν 36.90 ἐκ., ἐφ' ὅσον τὸ πάχος τοῦ χεῖλους ἀνέρχεται εἰς ἐν ἐκ. Κατ' ἄλλους ὑπολογισμούς, ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος ἀνέρχεται εἰς 30.4 ἐκ., ἐνῶ ἡ ἐξωτερικὴ

εἰς 32.6 ἐκ. Τὸ συνολικὸν ὕψος τοῦ ἰδιοτύπου τούτου σκεύους, οὕτινος δυνατόν νὰ εὐρέθησαν παράλληλα καὶ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Νιχωρίων, ὑπολογίζεται εἰς 14.3 - 14.9 ἐκ. Αἱ μαστοειδεῖς ἀποφύσεις εἶναι ἀνὰ πέντε συνθέτουσαι τὸξον μήκους 13.2 ἐκ., ἐνῶ τὸ κενὸν μεταξὺ των διάστημα ἀνέρχεται εἰς 16.1 ἐκ. Τὸ ἐρυθρωπὸν - κίτρινον χρῶμα τοῦ πηλοῦ κατὰ τὰς μετρήσεις τῆς δίδος Γ. Χατζῆ εἶναι HUE 7.5 YR, 8/6.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου τούτου εὐρέθη τμήμα τῆς κάτω γνάθου ἐνὸς αἰγοειδοῦς (;), ἐφαπτόμενον δὲ πρὸς Ἀνατολὰς τὸ κατώτερον τμήμα πρῶμου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ΥΕ ΠΙΑ:1 περίοδον κύλικος μετ' ἐπιπέδου βάσεως. Ἐξ ἄλλου, πλησίον τοῦ συνόλου τούτου, ὅπερ δυσκόλως δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς λατρευτικόν, εὐρέθη εἰς βάθος 94 ἐκ. ἀποσπασματικῶς σφῆζόμενος κορμὸς καὶ ὀπίσθιοι πόδες ὁμοιώματος πηλίνου τετραπόδου μήκους 3.5 ἐκ. Χρωματικὸς τόνος: HUE 5.YR, 7/4. Εἰς ἄλλο, τέλος, σημεῖον τοῦ αὐτοῦ τομέως εὐρέθησαν δύο τεμάχια ἀκατεργάστου κορναλλίνου.

Τοῦ δωματίου τούτου (M 1) ἦλθεν εἰς φῶς καὶ τμήμα τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀποτελουμένου ἐξ ὀλοιτρόχων λίθων, ἐκατέρωθεν δὲ τούτου (τοῦ τοίχου) ὑπῆρχε δάπεδον ἐκ χαλίκων μικρῶν. Κατὰ ταῦτα, εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ δωματίου M 1 διατηρεῖται ἐπαρκῶς τὸ χαλικόστρωτον δάπεδον, ὡς καὶ εἰς τὸ σημεῖον μεταξὺ δυτικοῦ καὶ νοτίου τοίχου, γεγονός ὅπερ ὑποδηλοῖ ὅτι εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ δωματίου ὑφίστατο θύρα - δίοδος πρὸς ἄλλο συνεχόμενον δυτικώτερον δωμάτιον. Καὶ αὐτοῦ τοῦ δωματίου τὸ δάπεδον ἦτο χαλικόστρωτον, ὡς διεπιστώθη, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα. Τὸ δυτικώτερον τοῦτο δωμάτιον δὲν ἀνεσκάφη περαιτέρω καὶ τοῦτο λόγῳ τοῦ ὑπερκειμένου ρωμαϊκοῦ διαδρόμου τῶν ὀλοιτρόχων. Ἡ ἐπίχωσις, σημειωτέον, κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι μεγαλυτέρα καί, κατὰ συνέπειαν, τὸ δωμάτιον τοῦτο (ἢ χῶρος) εὐρηται βαθύτερον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πρῶτον (1.15 / 1.20 μ. ἔναντι 1.02 μ.).

Τοῦ πρώτου δωματίου (M 1) παρηκολούθηθη τὸ δάπεδον εἰς ὅλην του τὴν ἔκτασιν μέχρι καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Εἰς ὀρισμένα σημεῖα τὰ χαλίκια εὐρηγτο στερεὰ εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν των, εἰς ἄλλα ὅμως σημεῖα ὅχι, ἐνῶ δὲν ὑπῆρχον εἰς τὰ σημεῖα ὅπου διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς τέφρας, γεγονός ὑποδηλοῦν τὴν ὑπαρξιν πυρᾶς, ἔνεκα τῆς ὁποίας καὶ ἐξετινάχθησαν τὰ χαλίκια ἀπὸ τῆς θέσεώς των.

Τέλος, κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀνωτάτου σημείου τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἐν τῇ εὐρείᾳ του ἐννοία χώρου τούτου (τοῦ δωματίου M 1) ἀνευρέθη καὶ τεμάχιον χονδροῦ πίθου φέροντος ἐπίπλαστον ταινίαν μὲ ἐμπέιστον διακόσμησιν ὑπὸ τὸ χεῖλος (πίν. 276α).

Ἀκολούθως ἤρξατο ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου, ὅπερ ἔλαβε τὸν ἀριθμὸν 2 (M 2). Ὁ χῶρος οὗτος εἶχε μερικῶς ἀνασκαφῇ ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου καὶ ὡς ἀποτέλεσμα εἴχομεν τὴν δυνατότητα παρακολούθησεως ὅλης τῆς ἐπι-

χώσεώς του. Μία γενική παρατήρησις εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ γίνη καὶ μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικὸν τῶν δύο ἀλληλοδιαδόχων κτισμάτων, τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ. Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ μυκηναϊκοῦ ἔχουν χρησιμοποιεσθῇ εὐρέως οἱ πλακωτοὶ λίθοι καὶ ἐλάχιστα οἱ ἀπεστρογγυλευμένοι ὀλοίτροχοι (ὡς εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ Μ 2 <πίν. 275α> καὶ εἰς τὸν κοινὸν τοῖχον <πίν. 274β> τῶν Μ 1 καὶ Μ 2 ἀντιστοιχῶς). Ἀντιθέτως, εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ρωμαϊκοῦ κτίσματος (πίν. 274β, 275α-β) ἐχρησιμοποιήθησαν, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, οἱ ὀλοίτροχοι. Κατὰ τὰς διαστάσεις ἐξ ἄλλου, τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον (Μ 2) ὑπερτερεῖ σαφῶς τοῦ δυτικοῦ (Μ 1) καὶ δικαίως ἀπεκλήθη ὑπὸ τοῦ Μαρινάτου μέγα δωμάτιον.

Τὸ δωμάτιον Μ 1 ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις 4.82 (Α - Δ) καὶ 2.93 μ. (Β - Ν). Τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς ὑπελογίσθη περίπου 4.90 μ., ἐνῶ τὸ σφζόμενον μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου ὑπελογίσθη περίπου εἰς 1.70 μ. Τὸ πᾶχος τοῦ τοίχου τούτου εἶναι 49 ἐκ. Τέλος, τὸ ὁρατὸν σφζόμενον μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου εἶναι 2.01 μ. Τὸ δωμάτιον Μ 2 ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις 5.92 μ. (πλευρὰ Α - Δ) καὶ μῆκος ἀνατολικοῦ τοίχου 6.03 μ. (πάχους 61 ἐκ.). Τὸ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου παρακολουθεῖται ἐπὶ 3.61 μ. καὶ τοῦτο διότι ὑφίσταται δίοδος κατὰ τὸ βόρειον τμήμα μεταξὺ τῶν δύο δωματίων Μ 1 καὶ Μ 2 πλάτους (κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον) 68 ἐκ., ἐνῶ ὑπολογίζεται ὅτι ἀρχικῶς θὰ ἦτο περίπου 74 ἐκ. Ὁ δυτικὸς οὗτος τοῖχος τοῦ δωματίου Μ 2 εἶναι συγχρόνως καὶ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου Μ 1, εἰδικώτερον δὲ ὑφίσταται ἐν τῷ συνόλῳ του διὰ τὸ δωμάτιον Μ 1 οὐχὶ ὅμως διὰ τὸ δωμάτιον Μ 2, διότι τὸ νότιον τμήμα του εὐρύνεται ὑπὸ τὸ δωμάτιον Ρ 2.

Τὸ στῤῥωμα καταστροφῆς τοῦ δωματίου Μ 2 εἶναι ἐκτεταμένον καὶ τὸ σύνολον τῆς ἐπιχώσεως, κατὰ τὸ γε νῦν ἔχον, εἶναι μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἴσως καλυπτον διάστημα μέχρι καὶ τῆς πρωίμου ΥΕ ΠΙΒ φάσεως, ἐὰν κρίνῃ τις ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μερῶν τριποδικῶν σκευῶν, ψευδοστόμου ἀμφορέως καὶ εἰδωλίων τετραπόδων. Ἐξ αὐτῶν ἐν εἰδωλίων σφίζεται περίπου πλήρες (μῆκος 4.9 ἐκ.) καὶ φέρει ἐρυθρὰς γραμμώσεως ὡς μόνον διάκοσμον. Χρῶμα πηλοῦ ὠχρὸς - καστανὸς κατὰ τὰς αὐτὰς μετρήσεις (HUE 10. YR, 8/3). Τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ δωματίου περιελάμβανεν ἰκανὸν ἀριθμὸν ἀποσπασματικῶς σφζομένων, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀγγείων, ὡς κυλικῶν, ἡμισφαιρικοῦ ἀγγείου ἐκ χονδροῦ πηλοῦ, ἀώτου κυathίου κ.ἄ. (πίν. 275α). Ὑπ' αὐτά (εἰς βάθος 52 ἐκ. ὑπὸ τὸν ρωμαϊκὸν τοῖχον) εὐρέθησαν ἡ κεφαλὴ ἐνὸς γυναικείου, προφανῶς, εἰδωλίου καὶ ὁ κορμὸς ἐνὸς τετραπόδου. Τοῦ πρώτου διατηρεῖται ὁ λαίμωρος, ὁ ἀριστερὸς ὀφθαλμὸς καὶ ἡ ρίς. Τὸ σφζόμενον ὕψος ἐμετρήθη 2.2 ἐκ. Τοῦ ἐτέρου εἰδωλίου, προφανῶς βοοειδοῦς τὴν ἀπόδοσιν, εἶναι ἀποκεκρουμένα τὰ ἄκρα. Ἡ ἐξίτηλος διακόσμησις δὲν διακρίνεται πλέον. Ὁ πηλὸς ροδόχρους. Σφζόμενον μῆκος: 5.7 ἐκ. Συνολικῶς εὐρέθησαν πέντε ἀποσπασματικῶς σφζόμενα εἰδώλια εἰς τὰ δύο δωμάτια (Μ 1 καὶ Μ 2) καί, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων

διαπιστώσεων ἐκ τῆς ἀνευρέσεως εἰδωλίων περίξ (πρὸ) τοῦ «Κύκλου», πρὸ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν διάφοροι σύγχρονοι περίπου πρὸς τὴν ΝΑ οἰκίαν οἰκίαι, πρέπει, ἀναμφισβητήτως, νὰ ἀναθεωρηθῇ ἡ παλαιὰ ἄποψις τοῦ Μαρινάτου περὶ λατρευτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ «Κύκλου», ὅστις πᾶν ἄλλο ἢ τόπος λατρείας ἦτο¹.

Περαιτέρω, πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Μ 2 (πίν. 275α-1) ὑπῆρχε εὐμέγεθες πιθοειδὲς εὐρύστομον ἀγγεῖον φαινομένης διαμέτρου 45, ὡς ἔγγιστα, ἐκ., ὅπερ ὅμως παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν του καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δωματίου ἐχώρησεν ἱκανοποιητικῶς μόνον εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ, εἰδικώτερον εἰς τὸ ΒΔ τμήμα, ὅπου καὶ ἀπεκαλύφθη τὸ δάπεδον ὁμοιόμορφον πρὸς τὸ τοῦ Μ 1. Εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Μ 2 εὐρέθησαν ὅστρακά τινα, ἐξ ὧν προέκυψεν ἡ κατ' ἀρχὰς χρονολόγησις τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας εἰς τὴν μεταβατικὴν φάσιν ΥἼ ΠΒ/ΠΙΑ:1, χάρις εἰς τὴν διακόσμησιν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν μεθ' ἱεροῦ κισσοῦ καὶ ἐκατέρωθεν γραμμὰς ἐκ στιγμῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δωματίου, ὡς ἐσημειώθη, δὲν συνεπληρώθη καὶ, κατὰ βᾶσιν, ὑπολείπεται ἡ ἔρευνα τοῦ ΒΑ τμήματος αὐτοῦ, ὅπου καὶ ὑπάρχει ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀργῶν καὶ ἄλλων λίθων, οὔτινες, ἂν καὶ ἐρριμμένοι, ἀποτελοῦν σύνολον ἀψιδωτόν. Πάντως, ἐκ τῶν πάσης φύσεως ἀγγείων τὰ ὅποια εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου Μ 2, ἐκ τῶν σχετικῶς πολυαριθμῶν σφονδυλίων (τεσσάρων συνολικῶς) καὶ ἐκ τῶν πηλίνων εἰδωλίων, ἅτινα φαίνονται ἀνακτοῦντα τὴν πραγματικὴν των (μὴ λατρευτικὴν) χρῆσιν, προέκυψε καὶ ὁ σαφὴς οἰκιακὸς χαρακτῆρ τοῦ κτίσματος τούτου καθόλου. Σύντομος καθαρισμὸς ἀνελήφθη καὶ ἐκτὸς τοῦ δωματίου Μ 2 (ἀνατολικῶς), ἔνθα εὐρέθη ἐν εἰσέτι πλήριν σφονδύλιον κωνικοῦ σχήματος (ὕψους 1.75 ἐκ. καὶ μεγίστης κατωτέρας διαμέτρου 2.25 ἐκ.) καὶ τὸ μεῖζον τμήμα μιᾶς αἰχμῆς βέλους ἐκ πυριτολίθου μετὰ κνωδόντων ἐν σχήματι λαβίδων καρκίνου (μήκους σφωζομένου 2.09 ἐκ. καὶ μεγίστου πάχους 1.19 ἐκ.).

Ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δωματίου Μ 1 ἐγένετο καὶ ἡ πρώτη γνωριμία τοῦ μυκηναϊκοῦ δωματίου Μ 3. Αὐτὸ ἡρευνήθη ὅλος προπαρασκευαστικῶς καὶ μάλιστα μόνον εἰς τὴν ἐλευθέραν ΒΑ του γωνίαν, τὴν ὀριζομένην ὑπὸ τῆς πρὸς Νότον ἐπεκτάσεως τοῦ (διαχωριστικοῦ) μεσοτοίχου τῶν δωματίων Μ 1 καὶ Μ 2, ἔτι δὲ ὑπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου Μ 1. Ἐκ τοῦ τριγωνικοῦ τούτου χώρου [τὴν τρίτην πλευρὰν σχηματίζει - ἀποτελεῖ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον (ὕψος 41 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας του) ὁ νότιος τοῖχος τοῦ μεζονος ρωμαϊκοῦ Ρ 2 χώρου] ἡρευνήθη μόνον τὸ ἀνώτατον στρώμα τῆς ἐπιχώσεως, ὅπερ περιελάμβανε πλουσίαν κεραμεικὴν τῆς πρωί-

1. Πρβ. ΠΑΕ 1962, 95. (Ἡ εὑρεσις πολλῶν εἰδωλίων καὶ πολλῶν θραυσμάτων κεραμεικῆς πρὸ τοῦ τοίχου φαίνεται νὰ προδίδουν σεβασμὸν, διότι τὰ εἰδώλια ζῶων καὶ ἀνθρώπων δυσκόλως δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν ἄλλως, ἀφοῦ πολλαχοῦ εὐρέθησαν ἄνθρακες καὶ τέφρα.)

μου ὑστερομυκηναϊκῆς περιόδου. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δωματίου τούτου προϋποθέτει τὴν ὀλοσχερῇ ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὑπερκειμένου ρωμαϊκοῦ δωματίου P 2, ἐργασία ἣτις θὰ γίνῃ εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον. Ἡδὴ ἀνεσκαφῇ ἔκτασις 0.82 (B - N) $\times$ 1.30 μ. (A - Δ), ἐνῶ μερικῶς φαινόμενοι τοῖχοι ἔχουν διαστάσεις 1.60 μ. Πάντως, καὶ αὐτοῦ τοῦ μυκηναϊκοῦ δωματίου αἱ γωνίαι ἐμφανίζονται ὀρθαὶ ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἀνασκαφέντα δωμάτια M 1 καὶ M 2. (Ἐπὶ πάλαι ἐργασίας: Γ. Χατζῆ, Εὐ. Μπαζιωτοπούλου, Χρ. Μαραγκοῦ, Π. Σταματοπούλου.)

Ὅστρακα καὶ εἰδῶλια τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν τῆς NA οἰκίας. Ἐκ μιᾶς προχείρου ἐρεύνης εἰς τὸν σωρὸν τῶν ὀστράκων τῆς NA οἰκίας (1965) ἐπεσημάνθησαν καὶ τμηματικῶς σφῶδμενα εἰδῶλια καὶ ὅστρακα ἀγγείων συνήθων καὶ ἀσυνήθων. Οὕτω, μεταξὺ τῶν ὀστράκων τῶν ἀγγείων¹, ἀνεφάνησαν μέρη ΥΕ ΠΒ - ΠΙΑ:1 ὑστέρων κυλίκων ὑπολεύκου πηλοῦ με διακυμάνσεις HUE 5. YR, 8/3 - HUE 5. YR, 8/2 καὶ HUE 10. YR, 8/1. Τὸ χεῖλος τῶν κυλίκων ἀρχικῶς διακρίνεται ἐλάχιστα καὶ νεύει (καμπυλοῦται) πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ βάσις σχηματίζεται ἐπίπεδος, ὡς διεμορφώθη διὰ σχοινίου. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ χείλους κατὰ τὰ τέλη τῆς πρώτης ΥΕ ΠΙΑ:1 φάσεως διῆλθεν ἀπὸ μιᾶς μεταβατικῆς βαθμίδος με μικρὸν χεῖλος καὶ με μικρὰν τὴν πρὸς τὰ ἔξω νεύσιν (ἀπόκλινσιν), ἀκολουθῶς ὅμως, κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΑ:2 φάσιν ἤρχισε (τὸ χεῖλος πάντοτε) γωνιούμενον. Τὸ στέλεχος τῆς κύλικος, γενικῶς καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν ΥΕ ΠΙΑ περίοδον παρέμεινεν εἰς οὐχί (μεσαῖα) πλαῖσια, αὐξανόμενον σταθερῶς. Οὕτως ἐμφανίζεται ἄκρως ἐνδιαφέρουσα ἡ κεραμεικὴ τῆς NA οἰκίας λόγῳ τῆς σημειουμένης ἀλληλοδιαδοχῆς τῶν τύπων τῆς κύλικος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον 14ον αἰῶνα π.Χ.

Ἐξ ἄλλων ὀστράκων παρουσιάζομεν δύο φέροντα μαστοειδῆ ἢ μαστοειδεῖς ἀποφύσεις εἴτε εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τμήμα τοῦ χείλους εἴτε εἰς κατώτερον σημεῖον (πίν. 276β) καὶ ἄλλα με εὐρεῖαν προχοὴν ἀνάγλυφον ἐπὶ τοῦ χείλους ἀποδιδομένην, ἐλάχιστα μάλιστα προέχουσιν τοῦ ὅπως δῆποτε διακρινόμενου κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ χείλους (πίν. 276γ - δ), ἅπαντα ἀνήκοντα εἰς τὴν τρίτην μυκηναϊκὴν περίοδον.

Τέλος, ἐκ τῶν ἐπισημανθέντων τεσσάρων πηλίνων εἰδωλίων (πίν. 276ε) τὰ τρία ἀνήκον εἰς τετράποδα. Τοῦ πρώτου ἐσώθη ὁ περίπου κυλινδρικός κορμός, τοῦ δευτέρου τὸ ὀπίσθιον ἡμισυ τοῦ κορμοῦ με τὰ ἀποκεκρουμένα ἄκρα καὶ τὴν ὁμοίως ἐλάχιστα διαφανομένην οὐρὰν καὶ τοῦ τρίτου τὸ πρόσθιον τμή-

1. Ἐπὶ θεμάτων χρονολογήσεως τοῦ κεραμικοῦ τούτου ὕλικου συνεργάσθησαν μετὰ τῶν ὑπευθύνων τῆς ἀνάσκαφῆς τῆς NA οἰκίας καὶ αἱ Ἀμερικανίδες ἀρχαιολογοὶ δίδες C. Sheldermine καὶ S. Martin, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκφράζονται καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμαὶ εὐχαρισταὶ διὰ τὴν καθόλου συμβολὴν των. Αἱ ὡς ἄνω ἀρχαιολογοὶ ἦσαν αἱ ὑπεύθυνοι τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ κεραμικοῦ ὕλικου τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Νιχωρίων.

μα τοῦ κορμοῦ μετὰ τῶν σημείων ἐκφύσεως τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν προσθίων ἄκρων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ τέταρτον εἰδῶλιον, τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῶν εἰδωλίων τοῦ τύπου Φί. Αὐτοῦ σφύζεται μόνον τὸ κεντρικὸν μέρος μέχρι τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν κάτω ἄκρων, εἰς τρόπον ὥστε τὸ πλάτος εἶναι περισσότερον τοῦ σφυζομένου ὕψους (4.9 ἔναντι 4.75 ἐκ.). Τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ ἀνήκει εἰς τὴν βαθμίδα HUE 7.5 YR, 8/6, ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν ποιότητά του, μᾶλλον εἶναι μαλακός. Ἡ διακόσμησις ἀπεδείχθη ἐξίτηλος καί, κατὰ ταῦτα, μέτρον συγκρίσεως πρὸς ἄλλα εἰδῶλια διὰ χρονολόγησιν ὑπολείπεται μόνον ἡ τοποθέτησις τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος τοῦ εἰδωλίου ὡς καὶ ἡ ἀπόδοσις ὠρισμένων λεπτομερειῶν, ἔνεκα τῶν ὁποίων τὸ εἰδῶλιον τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ καταταγῇ μᾶλλον εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα τῆς ἐξελιξέως του.

Ἐπίλογος

Ἡ πρώτη αὕτη ἐπαναληπτικὴ ἀνασκαφικὴ περίοδος ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς ἐκάλυψε πλείστους ὅσους τομεῖς, τόσον παλαιούς ὅσον καὶ ἄλλους ἐφέτος δημιουργηθέντας. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἄκρως ἐνθαρρυντικά καὶ ἐλπίζεται ὅτι διὰ μιᾶς εἰσέτι ἀνασκαφικῆς περιόδου θὰ συμπληρωθῇ εἰς σημαντικὸν βαθμὸν ἡ παλαιὰ ἀνασκαφικὴ τοῦ Μαρινάτου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν δραστηριότης. Πολλὰ γενικὰ συμπεράσματα παρατίθενται, ὡς εἶδομεν, εἰς τὰς ἐκθέσεις τῶν ἐπὶ μέρους τομέων καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος, βεβαίως, νὰ ἐπαναληφθοῦν.

Ἡ γενικὴ, ὅμως, εἰκὼν, ἥτις ἔχει προσκτηθῇ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῶν παρουσιάζει εἰσέτι σημαντικὰ κενά, ἀλλὰ καὶ ἀβεβαιότητα, εἰς ὠρισμένους τομεῖς καὶ τοῦτο διότι δὲν ἔχει καταστῇ δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ κατὰ πόσον συνανήκουν χρονικῶς τὰ μέχρι τοῦδε πλήρως ἢ μὴ ἀνασκαφέντα κοσμικὰ καὶ ταφικὰ οἰκοδομήματα. Ἡ Ἀνατολικὴ οἰκία, ὡς φαίνεται, ἔπεται (ἂν καὶ δὲν ἔχει ἐξετασθῇ εἰσέτι τὸ κεραμικὸν τῆς ὑλικὸν) τοῦ μικροῦ ME/YE I τάφου, ἐνῶ ἡ ἄλλη πρωτομυκηναϊκὴ οἰκία, ἡ λεγομένη Βορεία, εἶναι ὁμοίως ἄγνωστον εἰσέτι (ἄτε μὴ μελετηθέντος ὁμοίως τοῦ ἐξ αὐτῆς κεραμικοῦ ὑλικοῦ) κατὰ πόσον εἶναι σύγχρονος τοῦ θολωτοῦ τάφου 3. Τὰ ἐξ αὐτῆς ὅμως (τῆς Βορείας οἰκίας) εὐρήματα καὶ τὰ ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς οἰκίας δὲν κρίνονται ἰσάξια πρὸς τὸν πλοῦτον τὸν προσελθόντα ἐκ τοῦ πρωτομυκηναϊκοῦ τούτου τάφου (ὑπ' ἀριθ. 3). Βεβαίως, τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔχει τὸ πάρισόν του εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Μυκηνῶν, ἐνθα, ὁμοίως, ἐλλείπουν εἰσέτι ἐπαρκῆ στοιχεῖα περὶ τῆς οἰκιστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τοῦ συνόλου τοῦ ἐπομένου 16ου αἰῶνος π.Χ.

Ὁ νότιος θολωτὸς τάφος 1 ἰδρύθη, ὡς γνωρίζομεν, ἤδη κατὰ τὴν πρωτομυκηναϊκὴν περίοδον καὶ ἐχρησιμοποιήθη, τοῦλάχιστον, πλέον τοῦ αἰῶνος.

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὸ ἄγνωστον εἰσέτι κατὰ τὰ λοιπὰ νεκροταφεῖον τοῦ πληθυσμοῦ. Πρόβλημα ἀποτελεῖ μόνον τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται καὶ τὸ ὁποῖον, πράγματι, εἶναι πῶς ἀπομεμακρυσμένον τῶν λοιπῶν πρωτομυκηναϊκῶν οἰκιῶν τοῦ λόφου καὶ τοῦ ὁμοίως πρωίμου νεκροταφείου τῶν δυναστῶν τῆς περιοχῆς. Εἶναι, κατὰ ταῦτα, δύσκολον νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν οἰκίαν μιᾶς οἰκογενείας τοῦ βορειοτέρου αὐτοῦ τμήματος τοῦ λόφου, αἵτινες οἰκίαι, οὕτως ἢ ἄλλως, περιελαμβάνοντο, ἢ κάλλιον ἦσαν ἐνσωματωμένοι, εἰς τὸν χώρον τοῦ νεκροταφείου τῶν παλαιῶν δυναστῶν τῆς περιοχῆς.

Ἡ κατάστασις, ἐν τούτοις, ἐμφανίζεται σαφεστέρα — ἔστω καὶ ἀρνητικῶς — ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἱστορικὸν ὀρίζοντα τῆς περιόδου χρήσεως τῶν μεγάλων θολωτῶν τάφων 2 καὶ 1, ἥτοι κατὰ τὰ τέλη ἀκριβῶς τῆς πρώτης μυκηναϊκῆς περιόδου καὶ ἐξῆς: Σύγχρονοι οἰκίαι πρὸς αὐτοὺς δὲν ἔχουν εἰσέτι ἀνασκαφῇ (οὐδὲ καὶ ἐπισημανθῇ) καὶ οὕτως ἀγνοοῦμεν τὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔξων οἱ πλοῦσοι ἐκεῖνοι δυνάσται τῆς μακρὰν σχύσης προϊστορίαν μεζίζονος περιοχῆς τῆς Περιστεριᾶς. Οἱ τάφοι οὗτοι ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ταφικά ἐνδιαιτήματα κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα π.Χ., ἀλλ' ἱκανὸν διάστημα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος τούτου ἔπαυσαν νὰ δέχονται νεκροὺς μετὰ πλουσιωτάτων κτερισμάτων ὡς κατὰ τὴν ΥΕ ΠΑ φάσιν. Ἡ δημιουργία, ἐξ ἄλλου, τῶν δύο τόξων τοῦ «Κύκλου» ὑπηρετήθη ἀπλῶς ἐκ λόγων ἀπομονώσεως τοῦ χώρου τοῦ νεκροταφείου τῶν δυναστῶν τῆς Περιστεριᾶς (τάφοι 3 καὶ 2) ἀπὸ τοῦ χώρου τοῦ οἰκισμοῦ, τοῦ νέου μάλιστα δημιουργουμένου οἰκισμοῦ, ὅστις ἀνεεώθη διὰ τῆς ἀνεγέρσεως νέων μονάδων κατὰ τὰ τέλη τῆς ΥΕ Π περιόδου. Αἱ οἰκίαι αὐταί, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ παρόντος σταδίου τῆς ἐρεῦνης, ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπὶ μακρόν, ἀλλά, βεβαίως, ὡς οἰκιστικαὶ μονάδες μιᾶς κώμης, ἥτις, πέρα τῆς πλουσίας (ἀφθόνου ἐν τῇ κυριολεξίᾳ) κεραμεικῆς τῆς, δὲν εἶχε νὰ παρουσιάσῃ ἄλλο τι ἐναντι τοῦ ἐνδόξου προσφάτου παρελθόντος τῆς.

Ἡ ΥΕ ΠΙΒ περίοδος, περαιτέρω, ἦτις δὲν ἀπουσιάζει ἐξ ἄλλων μεσσηνιακῶν καὶ τριφυλιακῶν μυκηναϊκῶν θέσεων, ἐν τούτοις, δὲν ἐκπροσωπεῖται ἱκανῶς εἰς τὴν Περιστεριάν, πολλῶ μᾶλλον ἢ ὑστάτη ὑστερομυκηναϊκὴ φάσις (ΥΕ ΠΙΓ).

Τὸ ἀπώτερον παρελθὸν τῆς Περιστεριᾶς θὰ ἐπιδιωχθῇ νὰ ἀνιχνευθῇ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς πρωτίστως τοῦ χώρου μεταξὺ τοῦ Ν «Κύκλου» καὶ τῶν θολωτῶν τάφων 3 καὶ 2. Ἴσως εὐρεθῶν καὶ ἐκεῖ ὑπολειφθέντα μέρη τοῦ ΜΕ νεκροταφείου τῆς Περιστεριᾶς, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου τοῦ παρακειμένου λόφου τοῦ Κοκοράκου. Ἀλλως τε, πλὴν τοῦ παραρρέοντος Κυπαρισσήεντος ὑπῆρχε καὶ ἡ πλουσιωτάτη πηγὴ εἰς τὸ κατώτερον δυτικὸν τμήμα τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπεν ἔτι μᾶλλον τὴν δημιουργίαν (σχηματισμὸν) ἐνὸς ἀκμαίου ΜΕ οἰκισμοῦ. Ἐνὸς οἰκισμοῦ ὅστις δυνατὸν νὰ εἶχεν ἀναπτυχθῇ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἰδρῦθη μετὰ ταῦτα ὁ ἐπιβλητικὸς ὑπ' ἀριθ. 1 τάφος.

Πάντως, αἱ ἐργασίαι ἡμῶν διηκολύνθησαν τὰ μέγιστα εἰς τὸ οἰκεῖον περιβάλλον τῆς Περιστεριᾶς χάρις εἰς τὰ ἔργα ὑποδομῆς τὰ ὅποια εἶχε δημιουργήσει ὁ Μαρινᾶτος, πρωτοπόρος εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησιν οὐχὶ μόνον τῆς Περιστεριᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς μεζονος ΝΔ - Δ Πελοποννήσου. Ἦδη καὶ ὁ Ernst Meyer ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ Περιστεριὰ εἶναι ὁ σημαντικώτερος γνωστός μετὰ τὰς Μυκήνας οἰκισμός¹.

ΚΟΚΟΡΑΚΟΥ

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1964 εἰς Περιστεριὰν εἶχεν ἐξερευνηθῇ² εἰς τινα τμήματά του ὁ μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς εἰς τὸν παρακείμενον (500 μ. δυτικώτερον) λόφον τοῦ Κοκοράκου³ εὐρισκόμενος ὁρατὸς τύμβος, ὃν ὁ Μαρινᾶτος εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1960 ἀναγνωρίσει. Κατὰ τὴν τότε γενομένην ἐρευναν εἶχεν εὐρεθῇ, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τμήμα ταφικοῦ πίθου περιλαμβάνοντος ταφὴν εἰς συνεσταλμένην στάσιν, ὅστις καὶ ἀπεικονίσθη ὡς ἔδει⁴. Τεμάχια ἄλλου πίθου εὐρέθησαν τότε ἀνατολικώτερον τοῦ τύμβου εἰς παρακείμενον ἀγρὸν καί, προφανῶς, τρίτου τρία μέτρα δυτικώτερον τοῦ πρώτου⁵. Ἐκεῖ ποὺ εὐρέθησαν τὰ τεμάχια τοῦ πίθου

1. E. MEYER, Messenien, RE, Suppl. XV, 1978, στ. 218,61.

2. Ἔργον 1960, 152· ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, 'Ανασκαφαί Πύλου, ΠΑΕ 1960, 206· τοῦ αὐτοῦ, 'Ανασκαφαί ἐν Πύλῳ, ΠΑΕ 1964, 92 - 93, πίν. 85β - γ. Περαιτέρω πρβ. τοῦ αὐτοῦ, ΔΔ 20, 1965, Β1, 205, πίν. 211β· FR. SCHACHERMEYER, AA 77, 1962, στ. 215, 281 καὶ AA 86, 1971, 409· R. HOPE SIMPSON, Gazetteer, 72 ἐν ἀριθ. 235· MME, 135, 290 - 291 ἀριθ. 200· W. TAYLOR, ἐν PN III, 150 σημ. 92, 153, 154· N.G.L. HAMMOND, BSA 62, 1967, 90 καὶ 95, 96· ὁ αὐτός, Acta (1972), 108 καὶ Studies, 20, 22 καὶ εἰκ. 7, 9, εἰς τὸν δημοσιευόμενον χάρτην, ἡ Περιστεριὰ τοποθετεῖται, ἀντιστρόφως, νοτιώτερον ἢ τὰ Παπούλια· OL. PELON, BCH 98, 1974, 45. Περαιτέρω ἰδὲ K. BRANIGAN, BSA 70, 1975, 47· N.G.L. HAMMOND, Migrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas, 1976, χάρτης 21 ἐν σ. 126· OL. PELON, ThTGF, ξ.ζ. 7 ἀριθ. 4, σ. 502· E. MEYER, Messenien, RE, Suppl. XV, 1978, στ. 218,63 - 219,10.

3. Τὸ ὄρθον Κοκοράκου. Ὑπὸ τοῦ Μαρινᾶτου μετεποιήθη εἰς Κουκιρίκου, ὅπως εἶναι καὶ γνωστὸν εἰς τὴν διεθνῇ βιβλιογραφίᾳ. Εἰδικώτερον ἡ ἀκριβὴς θέσις ὅπου καὶ ὁ τύμβος εἶναι γνωστὴ ὡς Καλντερίμι.

4. ΠΑΕ 1964, πίν. 85γ.

5. Κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Μαρινᾶτου εἶχον εὐρεθῇ τρεῖς, τοῦλάχιστον, πίθοι εἰς τὸν τύμβον τοῦ λόφου Κοκοράκου (θέσις Καλντερίμι):

α) σ. 283 ὁ πίθος μετὰ τὸν νεκρὸν (δυτικὸν τμήμα τοῦ τύμβου),
β) σ. 284 πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου (ὀλίγα τεμάχια ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ) καὶ
γ) σ. 284 «καὶ εἰς ἄλλος, ὃν οἱ χωρικοὶ λέγουσιν ὅτι ἀνεύρον καὶ ἔθραυσαν πρὸ ἑτῶν εἰς τὸ 'Ανατολικὸν πλευρὸν τοῦ τύμβου».

Κατὰ ὑπάρχον ἀνασκαφικὸν ὅπως δελτάριον τὰ τεμάχια τοῦ προσφάτως συλλεχθέντος πίθου εὐρέθησαν τρία μέτρα δυτικώτερον τοῦ πρώτου πίθου μετὰ τὸν νεκρὸν. Ἐν τῷ ἡμερολόγιῳ ἐν τούτοις τῆς ἀνασκαφῆς ἀναφέρεται ὅτι ὁ πίθος μετὰ τὸν νεκρὸν εὐρῆται εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ τύμβου (πρβ. ἐν ΠΑΕ 1964, 96 ὅτι ὁ πίθος μετὰ τὸν νεκρὸν εὐρῆται παρὰ τὴν ΒΔ περιφέρειαν τοῦ τύμβου) ἐνῶ περαιτέρω, ἄνευ καθορισμοῦ τοῦ ἀνασκαπτομένου τεταρ-

καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, εἶχε δηλ. τοποθετηθῇ ὁ πίθος οὗτος, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἐπὶ τοῦ τύμβου. Ὁ τύμβος οὗτος, σημειωθῆτω ἐν παρόδῳ δυστυχῶς, κατεστράφη καθ' ὁλοκληρίαν τῷ 1970 ἢ παλαιότερον ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν του καὶ οὐδὲν ἀπέμεινε πέραν ὠρισμένων ὀστράκων τετάρτου (ἢ τοῦ προμνησθέντος) δευτέρου πίθου, ἅτινα παρέμειναν εἰς μικρὰν ποσότητα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους μετὰ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν καταστροφικὴν μανίαν τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆς.

Τῷ 1976 μετεφέρθησαν ἐκ τοῦ φυλακείου Περιστεριᾶς τὰ συγκεντρωθέντα τῷ 1964 τμήματα τοῦ θεωρουμένου τρίτου πίθου εἰς τὸ Μουσεῖον Χώρας Τριφυλίας, ὅπου ἐκαθαρίσθησαν (πίν. 277α) καὶ συνεκολλήθησαν (πίν. 277γ) ὑπὸ τοῦ κ. Ἀργ. Μαρίνη κατὰ τοὺς μῆνας Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον. Κατὰ τὴν διάρκειαν συγκολλήσεως τοῦ πίθου τούτου διεπιστώθησαν μερίζονες αὐλακώσεις ἐκ συνδέσεων εἰς ἀλληλοδιάδοχα σημεῖα ὕψους 35, 53, 70, 111, 128 ἐκ. ἀπὸ τῆς βάσεως, ἀπόδειξις ὅτι ὁ πίθος εἶχε κατασκευασθῇ καθ' ὀριζόντια τμήματα.

Τὸ πᾶχος τῆς βάσεως ἐμετρήθη 2.4 ἐκ., τὸ πᾶχος τοῦ κατωτέρου σημείου τοῦ σώματος 1.89 ἐκ., τὸ σημεῖον ὅπου τὸ σχοινωτὸν κόσμημα 4.19 ἐκ., ἐνῶ εἰς ἄλλα σημεῖα του 3.68 ἐκ., 3.47 καὶ 3.30. Τὸ πᾶχος τοῦ χείλους κυμαίνεται μεταξύ 2.90 - 3.70 ἐκ. καὶ ὑπὸ τὸν λαίμῳ 2.65 - 3.10 ἐκ.

Τοῦ πίθου σφύζονται τοὐλάχιστον τέσσαρα τμήματα τῆς βάσεως καὶ πέντε τοῦ σχοινωτοῦ κοσμήματος τοῦ ὤμου, ἐνῶ ἐλλείπουν ὀκτὼ μερίζονα τεμάχια τοῦ συνόλου. Ἡ ὀπτησις τοῦ πίθου δὲν ἐπετεύχθη ἰσομερῆς καὶ τοῦτο διαφαίνεται καὶ ἐκ τῶν παραλλασσόντων χρωματικῶν τόνων τῆς ἐπιφανείας του. Τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ ἐμφανίζεται ἐρυθρωπὸν μὲ μελανὰς ἀποχρώσεις (Munsell HUE 10 R6/4). Ἐξ ἄλλου εἶναι σαφὴ καὶ τὰ ἔχνη τῆς διὰ ξύλου διαμορφώσεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας του.

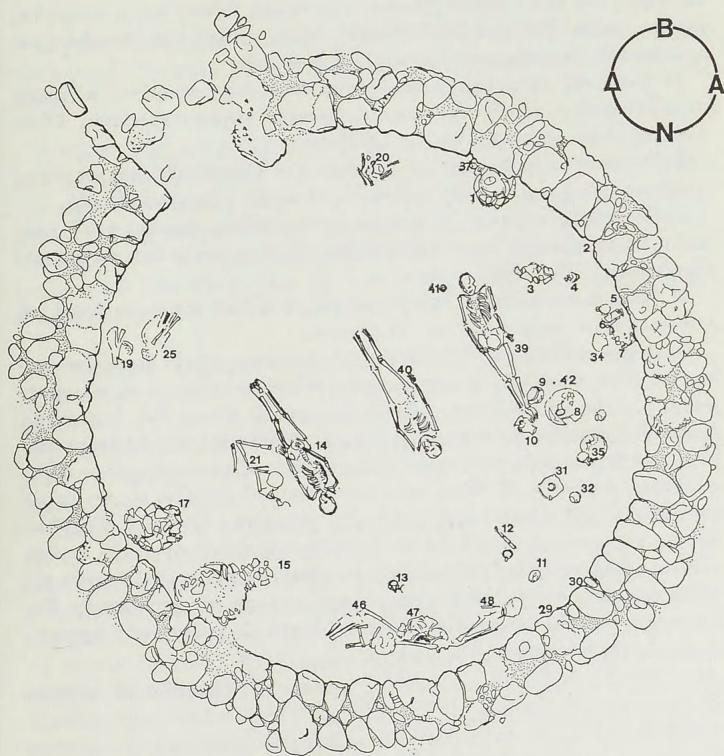
Τὸ ὕψος τοῦ ἀγγείου, κατὰ τὰς μετρήσεις τοῦ κ. Γ. Σταθοπούλου, εἶναι 1.61 μ., ἔχει δὲ μεγίστην περιφέρειαν 3.06 μ., διάμετρον 0.974 μ., περιφέρειαν λαίμου 1.26 μ., περιφέρειαν χείλους 1.58 μ., διάμετρον χείλους (ἐξωτερικὴν) 0.50 μ., περιφέρειαν βάσεως 0.42 μ., διάμετρον βάσεως 0.13 μ., πᾶχος χείλους 3 ἐκ., πᾶχος λαίμου 2.5 ἐκ.

Τὸ σχῆμα τοῦ πίθου εἶναι ὠσειδές, μετὰ εὐρέος γενικῶς λαίμου καὶ νεύοντος πρὸς τὰ ἔξω χεῖλους, ἔτι δὲ ὀξυπυθμένου σχετικῶς βάσεως. Λόγῳ ἀκριβῶς τῶν περιορισμένων διαστάσεων τῆς βάσεως εἶναι σαφὴς καὶ εὐλογος ἡ ταφικὴ τοῦ πίθου τούτου χρῆσις.

τοκυκλίου τοῦ τύμβου ἀναγράφεται (284): «Σκάπτομεν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου καὶ πρὸς τὸ ἐσπέρας ἐφάνησαν ὀλίγα τεμάχια πίθου ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ (ὡς εἰς Παπούλια)». Ἰσως λοιπόν, αὐτὸς ὁ ἐν τέλει μνημονεύμενος (ταφικός <: >), εἶναι ὁ προσφάτως συγκολληθείς. Περὶ τούτου ὁμως δὲν ἀναγράφεται κατὰ πόσον εὐρέθησαν τὰ πλεῖστα τῶν ὀστράκων του.

Τὸ εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ ὤμου περιτρέχον τὸ ἀγγεῖον πλαστικόν - σχοινωτὸν κόσμημα σφάζεται τμηματικῶς εἰς συνολικὸν μῆκος τόξου 71 ἐκ., ἐνῶ δὲν σφάζεται εἰς μῆκος 84 ἐκ., ἔχει δὲ προφανῶς διαμορφωθῆ διὰ χρήσεως μαχαιριδίου πρὸς σχηματισμὸν τῶν φαινομένων ἐγκοπῶν. Συνολικῶς ἐλλείπει μέγα τμήμα τοῦ μήκους τοῦ μοναδικοῦ τούτου τοῦ πίθου κοσμήματος (κατὰ ποσοστιαίαν ἀναλογίαν πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ συνολικοῦ του μήκους). Τὸ ὕψος - πλάτος τοῦ κοσμήματος ἀνέρχεται εἰς 1.5 ἐκ. καὶ τὸ πάχος 1 ἐκ. περίπου. Ὁ πίθος συνεπληρώθη δι' ἑκατὸν ἐνενήκοντα, ὡς ἔγγιστα, μικρῶν καὶ

Εἰκ. 11. Αἱ ταφαί, αἱ ἀνακομιδαὶ καὶ τὰ κτερίσματα τῶν ταφῶν εἰς τὸ νότιον θολωτὸν τάφον Περιστεριᾶς.

μεγάλων τεμαχίων, ὑπολογίζεται δὲ ὅτι ὀκτώ, τοὐλάχιστον, μείζονα τμήματα εἰσέτι ἐλλείπουν καὶ δὴ καὶ ἐκ τοῦ χεῖλους, τοῦ λαίμου, τοῦ ὤμου, τοῦ κυρίως σώματός του καὶ τῆς βάσεως. Κατὰ τὴν συγκόλλησιν ὁ πίθος ἀπώλεσεν ἐλάχιστα τὸ κέντρον βάρους του, ὅπερ ἦτο κανονικῶς κατὰ τὸ μέσον καὶ παρουσιάζει μίαν ἀνισομέρειαν καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὸν λαίμονα καὶ τὸ χεῖλος.

Ὁ πίθος ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν ΜΕ ἐποχὴν, ὅπως, ἐξ ἄλλου, καὶ ὅλος ὁ τύμβος. Ἡδὴ ἐκτίθεται εἰς τὸ Μουσεῖον Χώρας καὶ εἰδικώτερον πρὸ καὶ δεξιᾷ τῆς εἰσόδου τοῦ Μουσείου (ἄ.ἀ.).

Ποιότης πηλοῦ - κατασκευὴ τοῦ πίθου: Περὶ τῶν λιθίνων ἐγκλεισμάτων τοῦ πηλοῦ τοῦ πίθου τούτου παρέδωκε λεπτομερεῖ ἔκθεσιν καὶ ἡ συνεργάτις τῶν ἀνασκαφῶν Πύλου κ. Jill Pittinger. Οὕτω, κατόπιν τῶν γενομένων μακροσκοπικῶν παρατηρήσεων προέκυψαν τὰ ἀκόλουθα:

1) Ἐντὸς τοῦ πηλοῦ ὑφίστανται ἄφθονοι μᾶζαι ἐσχηματισμέναι ὑπὸ κακῶς συγκεκολλημένων μετὰξὺ των κόκκων ἀνοικτοῦ κιτρίνου χρώματος. Οὗτοι εἶναι τοῦ τύπου τοῦ ψαμμίτου (πίν. 277β).

2) Ὑφίστανται ὁμοίως σκληρὰ ἀποσπάσματα ἀσβεστολίθου καὶ μαρμάρου, λευκοῦ - φαιοῦ χρώματος, ἀντιδρῶντα εἰς τὸ ἀραιὸν ὕδροχλωρικὸν ὀξύ.

3) Περαιτέρω ὑπάρχουν ἀποσπάσματα πυριτολίθου, λευκοῦ - φαιοῦ χρώματος, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν ἀσβεστολίθου, ἀλλὰ μὴ ἀντιδρῶντα μετὰ ἀραιοῦ ὕδροχλωρικοῦ ὀξέος. Εἶναι σπάνια.

4) Τέλος ἀνεγνωρίσθησαν ἀμαυροὶ μέλανες ἢ ἐρυθροὶ κόκκοι (σκληροὶ καὶ ἐπίπεδοι). Οὗτοι εἶναι τοῦ τύπου τοῦ φυλλίτου.

Κατὰ τὴν κ. Pittinger αἱ ἄφθονοι μᾶζαι ψαμμίτου εἰς τὸν ὠπτημένον πηλὸν τοῦ πίθου ὑποδηλοῦν τὴν προέλευσιν τοῦ ἀργιλικοῦ ὕλικου ἐκ τῶν προϊόντων διαβρώσεως ἰζημάτων, πιθανῶς ψαμμιτικοῦ τύπου, ἐνῶ ἡ παρουσία ὄγκων ἀσβεστολίθου καὶ μαρμάρων δεικνύει (ὑποδηλοῖ) τὴν ἐγγύτητα τῶν ἰζημάτων τούτων πρὸς κοιτάσματα ἀσβεστολίθου καὶ μεταμορφωμένου ἀσβεστολίθου. Ἡ ὑπαρξίς, ἐξ ἄλλου, κρυπτοκρυσταλλικοῦ χαλαζίου εἰς τὴν σειρὰν πυριτολίθου - χαλκηδονίου (καὶ ἡ γωνιώδης μορφή του) ὑποδηλοῖ τὴν χρῆσιν του ὡς σκληρυντικοῦ ὕλικου διὰ νὰ ἐλαττωταί ἡ πλαστικότης τῆς ἀργίλου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὀπτήσεως. Πάντα τὰ λίθινα ταῦτα ἐγκλείσματα τοῦ πηλοῦ τοῦ πίθου τούτου εὐρίσκονται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς νοτιοδυτικῆς Πελοποννήσου καὶ εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁρατὰ εἰς γεωλογικοὺς σχηματισμοὺς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Περιστεριᾶς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤ. ΚΟΡΡΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

(Πίν. 278 - 291)

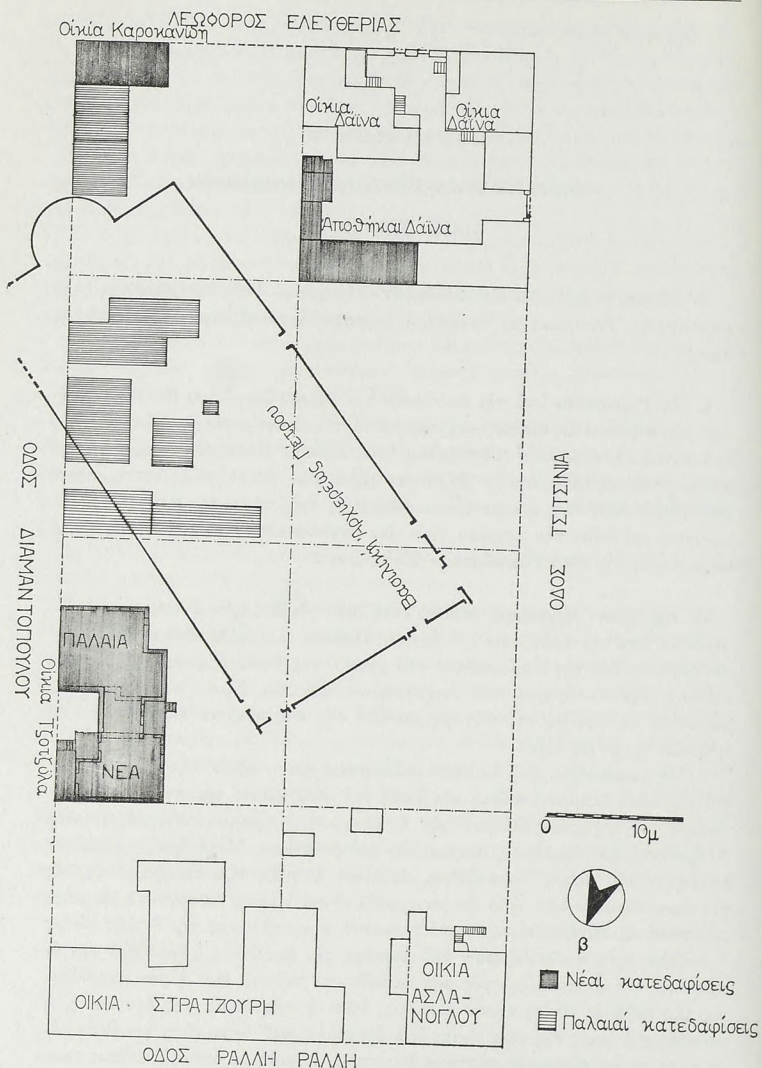
Δι' ειδικῶν συνεργειῶν ἐξετελέσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1976 δαπάναις τῆς 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως:

I. Εἰς Ραμνοῦντα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου Βασιλείου Πετράκου ἐγένετο ἐργασία ἀνασυστάσεως τοῦ περιβόλου τοῦ Διογείτονος ἐκ τῶν σωρηδὸν πρὸ αὐτοῦ εὕρισκομένων λιθοπλίνθων (πίν. 278α). Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ μνημείου, γενομένη μετ' ἀπόλυτον ἀκρίβειαν χάρις εἰς τὰς τεχνικὰς λεπτομερείας τῶν λιθοπλίνθων του, ἐναρμονίζεται ἀπολύτως πρὸς τὸ ἀδρὸν τοπίον τοῦ Ραμνοῦντος καὶ δίδει τὴν ἀρχαίαν ὄψιν τῶν μεγαλοπρεπῶν μνημείων, τὰ ὅποια ἐπλαίσωνον τὴν ὁδὸν Ραμνοῦντος - Μαραθῶνος.

II. Εἰς Νέαν Ἀγχιάλον, κατὰ τὸ ἔτος 1976 δὲν διεσχίθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου Παύλου Λαζαρίδῃ ἐγίναν ἐκτεταμέναι ἐργασίαι διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀρχιερέως Πέτρου, τὴν συντήρησιν τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐρημάτων τῆς βασιλικῆς ταύτης ὡς καὶ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς κοιμητηριακῆς βασιλικῆς. Αἱ ἐργασίαι ἔχουν ὡς ἑξῆς:

1. Ἡ ἀπηλλοτριωμένη διπλῇ — παλαιὰ καὶ νέα — οἰκία Τζοτζόλα κειμένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διαμαντοπούλου καὶ ἐντὸς τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου (εἰκ. 1, κάτωψις), ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι τοῦδε δι' ἐργαστήριον μαρμάρων, κεραμεικῶν καὶ μετάλλων. Μετὰ ὅμως τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῆς οἰκίας Στρατζούρη, κειμένης δυτικῶς τῆς προηγουμένης, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Διαμαντοπούλου καὶ Ράλλη, τὰ ἐργαστήρια μετεφέρθησαν εἰς αὐτήν. Οὕτω, κατέστη δυνατὴ ἡ κατεδάφισις τῆς διπλῆς οἰκίας Τζοτζόλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ βορείως τῆς βασιλικῆς χώρου καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Καὶ ἡ μὲν κατεδάφισις τῆς παλαιᾶς οἰκίας ἐγινεν εὐκόλως, διότι ἡ τοιχοδομία τῆς ἦτο κοινὴ, ἡ κατεδάφισις ὅμως τῆς νέας οἰκίας ἦτο δυσχερὴς, καθ' ὅσον αὕτη ἦτο ἐκτισμένη κατὰ τὸ ἀντισεισμικὸν σύστημα δομήσεως, δηλαδὴ μετὰ ὅπτας πλίνθους «κο-

Εικ. 1. Νέα Ἀγχιάλος. Τοπογραφικὸν σχέδιον τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου. Αἱ κατεδαφισθεῖσαι τὸ 1976 οἰκοδομαὶ δηλοῦνται διὰ βαθέος χρώματος.

λυμβητὰς» εἰς ὀπισθιόν σκυρόδεμα. Κατὰ τὴν κατεδάφισιν περισυνελέγησαν πολλὰ μαρμάρινα μέλη, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὴν βασιλικήν. Ταῦτα ἐτακτοποιήθησαν προσωρινῶς εἰς τὸν χώρον τῆς κατεδαφισθείσης οἰκίας (πίν. 278β).

2. Ἐπίσης κατηδαφίσθη ἡ μικρὰ παλαιὰ οἰκία Καροικανίδη, κειμένη ἀνατολικῶς τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου, εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Διαμαντοπούλου καὶ Ἐλευθερίας (εἰκ. 1). Ἐκ τῆς κατεδαφίσεως περισυνελέγησαν μαρμάρινα μέλη.

3. Τέλος κατηδαφίσθη μέρος τῶν ἀποθηκῶν, εἰς σχῆμα Γ, τοῦ συγκροτήματος τῶν οἰκιῶν Δάϊνα, κειμένων νοτίως τῆς βασιλικῆς εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἐλευθερίας καὶ Τσιτσινία (εἰκ. 1). Ἡ κατεδάφισις ἔγινεν ἀφ' ἐνὸς διότι αἱ ἀποθήκαι αὗται εὐρίσκοντο εἰς ἐτοιμόρροπον κατάστασιν, ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ὁ νοτίως τῆς βασιλικῆς χώρος πρὸς συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ ἄλλο τμήμα τῶν ἀποθηκῶν ἐπεσκευάσθη καὶ διερρυθμίσθη καταλλήλως ὥστε νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἀποθήκευσιν ὑλικῶν, ἐργαλείων, εὐρημάτων κ.ἄ.

4. Μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν οἰκοδομῶν, ἀπεμακρύνθησαν οἱ ὅγκοι τῶν συντριμμάτων, μετετοπίσθη ἡ περίφραξις πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε νὰ διευρυνθῇ ἔτι περαιτέρω ὁ χώρος τῆς βασιλικῆς καὶ ἐτακτοποιήθησαν προχείρως τὰ μαρμάρινα μέλη, τὰ ὅποια περισυνελέγησαν κατὰ τὰς κατεδαφίσεις (πίν. 278β).

5. Ὡς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὰς ἐκθέσεις περὶ τῆς διενεργουμένης ἀνασκαφῆς, αἱ ὅποια ἔχουν ἤδη δημοσιευθῇ εἰς τὰ ΠΑΕ τῶν προηγουμένων ἐτῶν, εἰς τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων ΤΘ1 καὶ ΤΘ2, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται μὲν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς, ἀνήκουν ὅμως εἰς δύο κτήρια παλαιότερα ταύτης, εἰς τοὺς τοίχους τῶν δωματίων III, VII, VIII καὶ XIII, τοῦ βορείου κλίτους καὶ τοῦ βαπτιστηρίου σώζονται ἐπιχρίσματα εἰς ἓν, δύο καὶ τρία στρώματα μετ' ἐγγχώμου διακόσμου ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων, φυτῶν κ.ἄ. (βλ. κάτοψιν τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου ἐν ΠΑΕ 1974, 48, εἰκ. 1 καὶ ἐν Ἔργον 1975, 36, εἰκ. 31).

Συνεργεῖον ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ζωγράφου - συντηρητοῦ κ. Ἀν. Μαργαριτῶφ ἐξετέλεσε σειρὰν ἐργασιῶν διὰ τὴν στερέωσιν καὶ συντήρησιν τῶν τοιχογραφιῶν τούτων. Μὲ τὴν βοήθειαν πινέλων καὶ μὲ τὴν χρῆσιν ἀσετὸν ἀπεμακρύνθησαν μετὰ μεγάλης προσοχῆς αἱ λάσπαι καὶ τὰ βρῦα, τὰ ὅποια εἶχον ἐπικολληθῇ ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθηθη ἡ διαδικασία τῆς συντηρήσεως. Ἐγινε δηλαδὴ στερέωσις τῶν ἐπιχρισμάτων καὶ τῶν χρωμάτων διὰ movilit 6%, «φιξάρισμα» ὁμοίως μὲ movilit 4% καὶ ἐπικόλλησις λεπτῶν ὑφασμάτων - τουλπανίων μὲ τὸ αὐτὸ ὑλικὸν εἰς ἀναλογία 10%.

Εἰς ὠρίσμένας περιπτώσεις, ὡς π.χ. εἰς τὴν ἀνατολικὴν παρεῖαν τοῦ τοῖχου μεταξὺ τῶν δωματίων VII καὶ VIII, τὸ «φιξάρισμα» ἔγινε μὲ movilit εἰς ἀναλογία 12% (πίν. 279α). Δὲν ἔγινε συγκράτησις τῶν τοιχογραφιῶν, τὸ λεγόμενον δηλαδὴ «στοκάρισμα» μὲ κονίαμα, οὔτε καὶ ἐνέσεις μὲ edivil ἢ primal, διότι λόγῳ τῶν συνεχῶν βροχῶν καὶ τῆς ὑγρασίας αἱ τοιχογραφίαι ἦσαν

πολὺ μαλακαί. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς τοιχογραφίας τῆς δυτικῆς παρεΐδος τοῦ ἀνωτέρω τοίχου μετὰ τῶν δωματίων VII καὶ VIII παρέστη ἀνάγκη νὰ γίνη ἀποκόλλησις, διότι ὑπῆρχε κίνδυνος καταστροφῆς (πίν. 280α). Τὸ ἀποκολληθὲν τμήμα ἐτοποθετήθη ἐπὶ τελλάρου μὲ τὴν ὄψιν πρὸς τὰ κάτω καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ ἐργαστήριον ὅπου ἔγιναν αἱ ἐνδεικνύμεναι ἐργασίαι συντηρήσεως (πίν. 279β).

Σημειοῦται ἡ ἰδιάζουσα τοιχοδομία ἡ ὁποία ἀνεφάνη μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τῆς τοιχογραφίας. Κάτω μέχρις ὕψους 0.50 μ. εἶναι λιθοδομὴ καὶ ὑψηλότερα πηλόχωμα. Μὲ μίαν λεπτομερῆ ἔρευναν κατέστη δυνατόν νὰ προσδιορισθοῦν τὰ σχήματα καὶ αἱ διαστάσεις ὡμῶν πλίνθων (πίν. 280β).

6. Διὰ μεγαλυτέραν προστασίαν τῶν ἐπιχρισμάτων καὶ τῶν τοιχογραφιῶν κατὰ τὸν χειμῶνα ἐτοποθετήθησαν ἐννέα στέγαστρα ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν δωματίων VII, VIII, XII, XIII καὶ XIV τοῦ τομέως TM - ΣΤ. Τὰ στέγαστρα αὐτὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ κυρτὴν λαμαρίναν 1.25 mm, ἡ ὁποία ἔχει προσαρμοσθῇ εἰς σκελετὸν ἀπὸ dexion (πίν. 279α).

7. Εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν κοιμητηριακὴν βασιλικὴν ἀπεκολλήθη τὸ ψηφιδωτὸν πάτωμα τοῦ μικροῦ τετραγώνου διαμερίσματος νοτίως τοῦ νάρθηκος. Τὸ ψηφιδωτὸν, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰς ζημίας, εἰσῆχθη εἰς τὸ ἐργαστήριον πρὸς συντήρησιν. Τὸ ὑπόστρωμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβαινε τὸ ψηφιδωτὸν εἶχε συνολικὸν ὕψος 0.15 - 0.16 μ. καὶ ἀποτελεῖτο ἀπὸ τρία στρώματα: α) λεπτὸν πάχους 0.01 - 0.015 μ., ἀναλόγως τῶν διακυμάνσεων τῆς κάτωθεν ἐπιφανείας, ἐκ κορασανίου, β) παχύτερον 0.04 - 0.07 μ., ὑπὸ τὸ προηγούμενον, ἐξ ἀσβέστου, πορσελάνης, ξανθῆς ἄμμου ποταμοῦ, χάλικος καὶ θραυσμάτων λίθων καὶ γ) λιθορριπὴν ἀπὸ θραυσμένους πλακοειδεῖς λίθους τοῦ βουνοῦ, διαστάσεων ἀπὸ 0.06 × 0.10 μ. ἕως 0.12 × 0.17 μ., οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐμπηγμένοι μὲ τὴν μίαν τῶν πλευρῶν εἰς στρῶμα χώματος καὶ χάλικος ἀραιοῦ, ὀρθοὶ ἢ πλαγιστοί.

Μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ ψηφιδωτοῦ διενεργήθη μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν τετράγωνον χώρον διὰ νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν ὑπάρχουν χαμηλότερα λείψανα παλαιότερων κτηρίων. Ἐγινε μία τομὴ πλάτους 0.60 μ. καὶ βάθους 0.37 μ. μὲ κατεῦθυσιν Α-Δ. Εἰς βάθος 0.20 μ. εὑρέθη εἰς λύχνος καὶ ἀπὸ 0.20-0.30 μ. ὑπῆρχε στρῶμα στάκτης καὶ καταλοίπων πυρᾶς. Μία ἄλλη τομὴ, μήκους 1.20 μ., πλάτους 0.55 μ. καὶ βάθους 0.80 μ. ἔγινε παρὰ τὸν νότιον τοῖχον. Εἰς ὅλον τὸ βάθος αὐτὸ τὰ χώματα ἦσαν καθαρὰ, χωρὶς ὄστρακα ἢ ἄλλα ἀντικείμενα, δι' ὃ καὶ ἐσταμάτησεν ἐκεῖ ἡ ἔρευνα. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν παρεΐαν τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ εἰς βάθος 0.32 μ. σχηματίζεται ἐξοχὴ τῆς τοιχοποιίας κατὰ 0.10 μ.

8. Παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν παρεΐαν τῶν ἀποκολληθέντων ψηφιδωτῶν τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου, συγκόλλησις μεγάλου ἀριθμοῦ μαρμαρίνων μελῶν καὶ κυρίως θωρακίων τῆς ἰδίας βασιλικῆς (πίν. 281α-γ, 282α), ἀγγείων (πίν. 282β), μετάλλων κ.ἄ.

9. Τέλος συνεχίσθη ἡ καταγραφὴ τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν, ἡ σχεδίασις τῶν μνημείων, ἡ τακτοποίησις τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου καὶ ἡ ταξινόμησις τῶν πηλίνων λύχνων εἰς τύπους, παραλλήλως δὲ ἡ σχεδιαστικὴ ἀποτύπωσις τῶν κοσμημάτων αὐτῶν.

III. Εἰς Χριστιανικὴν Ἀμφίπολιν κατεσκευάσθη ξύλινον στέγαστρον ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χ. Σφακιανῆς ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου τοῦ ἀνασκάπτοντος, ἀρχιτέκτονος Εὐ. Στίκα, διὰ καταλλήλου ἐγγωρίου ξυλείας, μὲ μίαν κλίσιν τῆς στέγης τοῦ πρὸς Ν, ἥτοι ὡς ἀκριβῶς ἐστεγάζετο τὸ νότιον κλιῖτος τῆς βασιλικῆς Α κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὰ ξύλινα ὑποστυλώματα ἐτέθησαν ἐξωτερικῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τῆς βασιλικῆς καὶ ἐσωτερικῶς παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον στυλοβάτην αὐτῆς (πίν. 283α). Οὕτω τὸ στέγαστρον ἐκάλυπεν ἐπιφάνειαν διαστάσεων 35.50×6.50 μ.

Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ στεγάστρου ἐγένετο καὶ ἡ διὰ καταλλήλων σιδηρῶν πασσάλων καὶ συρματοπλέγματος περιφραξίς τοῦ ἀνασκαφέντος κτιρίου τῆς παρακειμένης εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἀμφιπόλεως ρωμαϊκῆς ἐπαύλεως, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ τοῖχοι ἦσαν ἀσταθεῖς καὶ ἤτο ἀνάγκη νὰ προστατευθοῦν καθὼς καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ τῶν παραστάσεων τοῦ Ὑλα καὶ τῆς Ἀμυμώνης.

IV. Εἰς Φιλίππους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθ. Στυλ. Πελεκανίδη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνασκαφῆς συνεργεῖον ἡσχολήθη εἰς τὴν συντήρησιν τῶν τοίχων καὶ τῶν δαπέδων. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ τὸ ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ναοῦ σύνθρονον ἤρχισεν αἰσθητῶς νὰ φθείρεται, ἐπεχειρήθη καὶ ἡ συντήρησις αὐτοῦ, χρησιμοποιοιθέντος πρὸς τοῦτο τοῦ ὑπάρχοντος κατὰ χώραν ὕλικου (πίν. 283β).

V. Εἰς Ἡλίδα ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Γεν. ἐπιθεωρητοῦ Νικολάου Γιαλούρη συγκολλήθησαν καὶ τοποθετήθηκαν στὴ θέσιν τοὺς οἱ καλυπτήριες πλάκες τοῦ ἀγωγοῦ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου σ' ὅλο του τὸ μῆκος μὲ ἀντικατάστασιν ὧσων λείπουν ἀπὸ τσιμέντινες πολὺ κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τόπου (πίν. 284α). Ἐνισχύθησαν οἱ παρειᾶς τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγωγοῦ στὴ σκηνὴ τοῦ θεάτρου, ὅπου δὲν σῴζεται ὁ τοῖχος του, μὲ τσιμέντινα τοιχώματα γιὰ τὴν συγκράτησιν τῶν χωμάτων. Ἐνισχύθηκε ἡ πρώτη ἀπὸ Βορρᾶ ἐσωτερικὴ ἀντηρίδα τοῦ τοίχου τῆς πρώτης φάσης τοῦ δυτικοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου, καὶ τμήμα τοῦ Ν τοίχου τῆς Νότιας Στοᾶς.

VI. Εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου Χρίστου Ντούμα ἡ συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν συνεχίσθη μόνον κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους λόγῳ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν ἐπαρκούς

χώρου διὰ τὴν ἐξάπλωσιν πάντων τῶν τεμαχίων πρὸς ἀνίχνευσιν (ἀπαιτεῖται ἐπιφάνεια τοῦλάχιστον 600 τετραγωνικῶν μέτρων). Ἴσως μέχρι βαθμοῦ τινος ἡ δυσχέρεια τοῦ χώρου θὰ ἡδύνατο νὰ παραβλεφθῇ, ἐὰν τὰς τοιχογραφίας συνώδευον λεπτομερῆ σχέδια καὶ περιγραφαὶ ὑποδηλοῦσαι τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς εὐρέσεώς των. Δυστυχῶς τοιαῦτα στοιχεῖα δὲν ὑπάρχουν.

Ἄν καὶ περιωρισμένη, ἡ συγκόλλησις ἀγγείων ὑπῆρξε λίαν ἀποδοτική. Κατὰ τὸ πλῦσιμον ὁστράκων ἐκ παλαιοτέρων ἀνασκαφικῶν περιόδων ἐπεσημάνθη κιβώτιον μὲ χονδρὰ ὁστρακα ἀνήκοντα εἰς μεγάλον πίθον ἐκ τοῦ Δ 17. Ἡ συγκόλλησις δὲν ὠλοκληρώθη, διότι σημαντικὰ τμήματα τοῦ ἀγγείου ἐλλείπουν. Τὸ σχῆμα ὅμως ἀποκατεστάθη πλήρως καὶ φαίνεται, ὅτι ἀνήκει εἰς μεγάλην κυλινδρικήν κυψέλην, τὸ παλαιότερον ἴσως γνωστὸν παράδειγμα τοῦ εἶδους (πίν. 284β). Αἱ πρόσφατοι ραδιοχρονολογήσεις δεκαεξὶ δειγμάτων, γενόμεναι εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Μουσείου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πεννσυλβανίας, δίδουν ποικίλας καὶ ἐνίοτε λίαν ὑψηλὰς χρονολογίας διὰ τὴν ὙΜ Ια φάσιν τοῦ Ἀκρωτηρίου. Αἱ χρονολογήσεις αὗται κυμαίνονται μεταξὺ 1270 καὶ 2600 π.Χ., πρᾶγμα ποῦ δημιουργεῖ συζητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς μεθόδου. Ἐλπίζεται ὅτι νεώτεροι ἀναλύσεις τοῦ εἶδους θὰ δώσουν περισσότερον σαφῆ ἀποτελέσματα.

VII. Στὸ ἱερὸ τοῦ Δηλίου τῆς Πάρου μὲ τὴ διεύθυνση τῆς ἐπιμελητρίας Αἰκατερίνης Δεσποίνῃ ἔγινε ἀνασυγκρότηση τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀρτεμης. Τὸ ἱερὸ τοῦ Δηλίου τῆς Πάρου ἀνακαλύφθηκε στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα μὲ τὶς ἀνασκαφικὰς ἔρευνες τοῦ Ο. Rubensohn. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν του, γνωστὰ καὶ ἀπὸ περιληπτικὰς ἀνακρινώσεις¹, συνοψίστηκαν, 60 περίπου χρόνια ἀργότερα, σὲ ἰδιαιτέρου τόμου μὲ τὸν τίτλον, *Das Delion von Paros* (1962). Τὸ ἱερὸ περιλαμβάνει ἀνάμεσα στὰ κτίριά του καὶ ἓνα μικρὸ δωρικὸ ναὸ ἐν παραστάσι, ποῦ ὁ Rubensohn τὸν συσχέτισε μὲ τὴν Ἀρτεμὴ Δηλίαν, βασισμένος σὲ ἐπιγραφικὰ καὶ ἀνασκαφικὰ δεδομένα. Μεταξὺ τῶν ἄλλων κινητῶν εὐρημάτων συγκαταλέγεται καὶ ἓνα θραῦσμα γλυπτοῦ, τὸ ἀριστερὸ στήθος μιᾶς κολοσικῆς γυναικείας μορφῆς². Τὸ 1959 ὁ ἑφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων Νικόλαος Ζαφειρόπουλος, ἐπιχειρώντας τὴ διαμόρφωση τοῦ χώρου τοῦ Δηλίου, ἀπαλλοτρίωσε τὰ ἰδιωτικὰ κτήματα γύρω ἀπὸ τὸ ἱερὸ καὶ κατεδάφισε τὶς ξερολιθιὰς ποῦ τὰ χώριζαν μεταξὺ τους. Βρῆκε τότε καὶ περισυνέλεξε τμήματα γλυπτῶν, μερικὰ σὲ μεγάλο μέγεθος³,

1. Βλ. AM 24, 1899, 353.42, 1917, 96. AA 15, 1900, 20 κέ. 36, 1921, 264. 38/39, 1923/24, 118 κέ. Πρβ. IG XII, 5, 210. A. PLASSART, *Délos* XI, 65 κέ.

2. O. RUBENSOHN, *Das Delion von Paros*, 56, ἀριθ. 5, πίν. 6D.

3. Βλ. AD 16, 1960, Χρονικά, 246. AM 77, 1962, 208. BCH 85, 1961, 849 κέ. N. KONTOLIBON, *Gnomon* 38, 1966, 209 κέ., σημ. 1. B. HOLZMANN, *BCH Suppl.* IV, 1977, 301, σημ. 12.

ποὺ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ ὕλικό καὶ ποὺ ἀργότερα ἀποδείχτηκε ὅτι, μαζὶ μὲ τὸ εὕρημα τοῦ Rubensohn, ἀνῆκαν σὲ ἓνα γυναικεῖο ἄγαλμα ὑπερφυσικοῦ μεγέθους. Τὸ 1975 ὁ Ν. Ζαφειρόπουλος παρὰχώρησε γιὰ μελέτη καὶ δημοσίευση τὰ εὐρήματά του στὴν ἐπιμελήτρια Αἰκατερίνη Δεσποίνῃ¹.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπιχορήγησε φέτος τὶς ἐργασίες ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἀνεύρεση καὶ ἄλλων θραυσμάτων, γιὰ νὰ γίνεῖ δυνατὴ ἡ ἀνασυγκρότηση τοῦ ἀγάλματος. Ἡ ἔρευνα, ποὺ ἦταν ἐπιφανειακὴ, δὲν περιορίστηκε μόνο στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκε σὲ μιὰ ἀκτίνα 200 μ. γύρω του, γιὰ τὴν καὶ στὴ μακρινὴ αὐτὴ ἀπόσταση βρῖσκονταν, ἀνάμεσα σὲ ἀναρίθμητα κομμάτια μαρμάρων κάθε μορφῆς, θραύσματα τοῦ ἀγάλματος, ἐντοιχισμένα μέσα στὶς ξερολιθιὲς τῶν ἰδιωτικῶν κτημάτων, ποὺ σὲ πολλὰ σημεῖα κατεδαφίστηκαν καὶ ξαναχτίστηκαν. Χρειάστηκε ἐξαιρετικὴ ὑπομονή, ἐπιμονὴ καὶ ἀνοτοχὴ καὶ τὸ ἔργο δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ χωρὶς τὴν οὐσιαστικὴ συμμετοχὴ τοῦ καθηγ. Γιώργου Δεσπίνη.

Ἀνασύρθηκαν πολλὰ θραύσματα τοῦ ἀγάλματος ποὺ ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀπόδοση σὲ αὐτὸ καὶ παλιότερων ἀποκτημάτων τοῦ Μουσείου τῆς Παροικιάς. Ἐπίσης βρέθηκαν ὅλα σχεδὸν τὰ κομμάτια τῆς πλίνθου καὶ ἀναγνωρίστηκαν ἀρκετὰ τμήματα ἀπὸ τὸ βάθρο τοῦ ἀγάλματος. Τὸ ἄγαλμα ἀνασυγκροτήθηκε στὴν αὐλὴ τοῦ Μουσείου (πίν. 285) ἀπὸ τὸν ἔμπειρο καὶ ἄξιο τεχνίτη τοῦ Ἑθν. Μουσείου Μιχάλη Καλλέργη. Τὰ κομμάτια τῆς πλίνθου, ἀφοῦ συγκολλήθηκαν, δέθηκαν στὴν κάτω πλευρά τους μὲ δυὸ ἀτσάλινες λάμες γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια (πίν. 286α). Τὸ ἄγαλμα στηρίχτηκε ἐπάνω στὸ πρόχειροτσιμεντένιο βάθρο μὲ δυὸ κάθετα ἀτσάλινα ραβδιά ποὺ πέρασαν μέσα του κατακόρυφα. Πολλὰ θραύσματα ποὺ μὲ βεβαιότητα ἀνήκουν σὲ αὐτὸ δὲν συγκολλήθηκαν, γιὰτὶ ὑπάρχουν ἀκόμη κενὰ στὰ ἀντίστοιχα μέρη. Ἐτσι π.χ. δὲν τοποθετήθηκε στὴ θέση του τὸ ἀριστερὸ στήθος τῆς μορφῆς ποὺ εἶχε βρεῖ ὁ Rubensohn, τὸ κομμάτι ἀπὸ τὴ θαυμάσια πτύχωση τοῦ μπροστινοῦ μέρους τοῦ ἱματίου, εὕρημα τοῦ Ζαφειρόπουλου (πίν. 286β), καθὼς καὶ τμήματα ἀπὸ τὶς χεῖριδες τοῦ χιτῶνα (πίν. 286γ καὶ 286δ).

Τὸ ἄγαλμα εἰκονίζει μιὰ ὄρθια γυναικεῖα μορφή ποὺ πατάει καὶ μὲ τὰ δυὸ τῆς πέλματα προβάλλοντας τὸ ἀριστερὸ τῆς σκέλος σάν μιὰ ἀρχαϊκὴ κόρη. Φοράει χιτῶνα μὲ ἀπόπτυγμα, καθὼς καὶ μακρὺ, λοξὸ ἱμάτιο ἐπίσης μὲ ἀπόπτυγμα², ποὺ διαπιστώνεται στὴν καλύτερα διατηρημένη πίσω ὄψη. Στὰ πόδια φοράει σανδάλια ποὺ εἶχαν πρόσθετους τοὺς ἱμάντες. Λεῖπουν ἡ κεφαλὴ

1. Ἀπὸ τὴν ὁποία τοῦ ἐκφράζονται καὶ ἀπὸ ἐδῶ θερμὲς εὐχαριστίες.

2. Γιὰ τὸν τύπο τῶν ἐνδυμάτων πρβ. τὸ ἄγαλματὶ κόρης τῆς Συλλογῆς Barracco στὴ Ρώμη, βλ. G. BARRACCO - W. HELBIG, *La Coll. Barracco*, 1892, 29, πίν. XVII - XVII B. HELBIG⁴, II, 1864. H. HERDEJÜRGEN, *Untersuchungen zur thronenden Göttin aus Tarent in Berlin*, 68 κέ., πίν. 10α.

μέ τὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ λαίμοῦ, τὰ χέρια μαζί μὲ τοὺς ὤμους καί, κυρίως ἀπὸ τὸ ἐμπρὸς μέρος, μεγάλα τμήματα πτυχῶν ποὺ ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὸν ὄγκο τοῦ ἀγάλματος σάν φλούδες. Ἡ πλίνθος ἔχει σχῆμα τραπεζίου.

Τὸ σωζόμενο ὕψος τοῦ ἀγάλματος μαζί μὲ τὴν πλίνθο εἶναι 2.74 μ. Τὸ ὕψος τῆς πλίνθου εἶναι 0.12 - 0.13 μ., τὸ πλάτος της μπροστὰ 0.663 μ., πίσω 0.72 μ. καὶ τὸ μήκος τῶν πλάγιων πλευρῶν της 0.85 μ.

Ἡ συμπαγὴς κατασκευὴ τοῦ ἀγάλματος, ὁ τύπος τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἡ ἀπόδοσή τους προαναγγέλλουν τὸν αὐστηρὸ ρυθμὸ. Ἡ λεπτομερειακὴ τυπολογικὴ καὶ στυλιστικὴ ἀνάλυση σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλα ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἡ χρονολόγηση τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λεπτομερειῶν τοῦ βάρου καὶ τοῦ ναοῦ¹, τοποθετοῦν τὸ ἔργο γύρω στὰ 490 π.Χ.

Τὸ ἄγαλμα πρέπει ἀσφαλῶς νὰ εἰκονίζει τὴν Ἀρτεμὴ Δηλίᾳ ποὺ ἀποτελοῦσε, ὅπως ἔδειξε ὁ Rubensohn, τὴν κύρια θεότητα τοῦ ἱεροῦ. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα τοῦ ναοῦ της, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ μερικὲς λεπτομέρειες τοῦ βάρου καὶ ὁρισμένα ἄλλα ἐξωτερικὰ κριτήρια.

Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτεμης, καθὼς στέκει μετὰξὺ ἀρχαϊκῆς καὶ πρώιμης κλασικῆς ἐποχῆς, εἶναι σπουδαῖο γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς παριανῆς πλαστικῆς τῶν χρόνων αὐτῶν. Ἡ στυλιστικὴ του συγγένεια μὲ τίς κόρες Α 4067 τῆς Δήλου² καὶ 1360 τῆς Ἀκρόπολης³ ἐπιβεβαιώνει τίς ὑποθέσεις παλιότερων ἐρευνητῶν ποὺ ἀπέδωσαν τίς κόρες αὐτὲς στὸ παριανὸ ἐργαστήριο. Πρόκειται γιὰ ἐξαιρετικὸ, πρωτοποριακὸ ἔργο ἐνὸς μεγάλου παριανοῦ καλλιτέχνη. Στὶς ἀναζητήσεις γιὰ τὸ ὄνομά του προκαλεῖ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον ἓνα ἐπίγραμμα ποὺ παραδίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σιμωνίδη (114 D). Τὸ ἐπίγραμμα χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.⁴ καὶ ἀναφέρει ἓνα (μεγάλο) ἄγαλμα Ἀρτεμης ποὺ γιὰ τὴν κατασκευὴ του πῆρε διακόσιες παριανὲς δραχμὲς ὁ Ἀρκεσίλας ὁ γιὸς τοῦ Ἀριστοδίκου. Τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχει ἡ μετέωρη αὐτὴ μέχρι σήμερα γραπτὴ μαρτυρία ταιριάζουν καλὰ στὸ ἄγαλμα ἀπὸ τὸ Δήλιο τῆς Πάρου καὶ εἶναι δελεαστικὴ ἡ σκέψη ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ περὶφανο ἔργο τοῦ Ἀρκεσίλα.

1. N. KONTOLEON, δ.π. 204 κέ.

2. TH. HOMOLLE, BCH 3, 1879, πίν. 17. G. RÖSCH, *Altertümliche Marmorwerke von Paros*, 21. H.E. LANGLOTZ, *Frühgr. Bildhauerschulen*, 132, 12, πίν. 82 B. G. LIPOLD, *Die Gr. Plastik*, 68, σμ. 11. G. RICHTER, *Korai*, ἀριθ. 149, εἰκ. 476 - 479.

3. PAYNE - YOUNG, *Arch. Marble Sc. from the Acr.*, 28.62, πίν. 45. E. LANGLOTZ, δ.π. ἀριθ. 13. Στὸν SCHRADER, *AMA*, 71 κέ., ἀριθ. 29, πίν. 41. Μ. ΜΠΟΥΣΚΑΡΗ, *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 81 κέ.

4. Βλ. H. BRUNN, *Geschichte der Gr. Künstler*, I², 83 κέ. II², 38. B. SCHWEITZER, *Der bildende Künstler*, Neue Heidelb. Jb., 1925, 53 κέ. K. SCHEFOLD, *Phil. Woch.* 57, 1937, στ. 1279, σμ. 4. R. BIANCHI BANDINELLI, *Arch. Cl.* 9, 1957, 10. EAA I, στ. 662 στὴ λ. *Arkesilaos* 1 (M.T. AMORELLI).

Τὸ ἄγαλμα μετὰ τὴ φωτογράφησίν του ἀποσυναρμολογήθηκε πάλι σὲ τρία κομμάτια, δηλ. στὸ κάτω μέρος, τὸν ἐπάνω κορμὸ καὶ τὴν κεφαλὴ καὶ τοποθετήθηκε πρόχειρα στὴ στοὰ τοῦ Μουσείου τῆς Παροικιᾶς περιμένοντας μελλοντικὰς συμπληρώσεις καὶ τὴν κατασκευὴ μιᾶς νέας αἵθουσας ποῦ θὰ τὸ χωρέσει.

VIII. Εἰς Ρόδον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ΔΣΚΤ Ἰω. Κολέφα, ἐπι-κεφαλῆς συνεργείου ἐκ σπουδαστῶν τῆς Σχολῆς, ἐργασία ἀποκολλήσεως, τοποθετήσεως εἰς πλαίσιον, καθαρισμοῦ καὶ ἀναρτήσεως εἰς τὸ Μουσεῖον Ρόδου τῶν ψηφιδωτῶν τῆς ἐκεῖ ἀνασκαπτομένης οἰκίας.

IX. Εἰς Μαστιχάρι τῆς νήσου Κῶ ἔλαβον χώραν αἱ ἐργασίαι περιφράξεως διὰ συρματοπλέγματος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου (πίν. 287α-β), συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν ἐγκριθεῖσαν μελέτην, δαπάνη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰω. Βολανάκη τῇ συνεργασίᾳ τοῦ διοικητικοῦ καὶ φυλακτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Μουσείου τῆς Κῶ.

Αἱ ἐργασίαι διεξήχθησαν ὡς ἀκολούθως: Κατ' ἀρχὴν ἐκαθαρίσθη ἡ βασιλικὴ καὶ ὁ πέριξ αὐτῆς χώρος ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως καὶ ἀπεκόπησαν οἱ διάφοροι θάμνοι. Εἰς περίμετρον 120 μ. πέριξ τῆς βασιλικῆς κατεσκευάσθη ἡ βάσις τῆς περιφράξεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθετήθησαν ἐν συνεχείᾳ οἱ πάσσαλοι στηριζέως τοῦ συρματοπλέγματος. Ἐπ' αὐτῶν ἐτοποθετήθη συρματοπλέγμα δικτυωτόν (ὕψους 1.65 μ.), εἰς τὸ μέσον δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐτοποθετήθη μεταλλινὴ θύρα εἰσόδου εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον.

Εἰς **Ζάκρον** ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Νικολάου Πλάτωνος, παραλ-λήλως μὲ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἐγένοντο καὶ ὠρισμένα ἐργασία στερεώ-σεως καὶ ἀποκαταστάσεως τόσο ἐν αὐτῷ τῷ ἀνάκτορον ὅσον καὶ εἰς τὰ περιβάλλοντα ἢ ὑποκείμενα κτήρια καὶ τὴν Ὀδὸν λιμένος. Τὴν τεχνικὴν ἐποπτείαν τῶν ἔργων αὐτῶν ἔσκησεν ὁ τεχνίτης Γ. Ἡλιάκης. Εἰς τὴν Ὀδὸν λιμένος παρηκολούθηθησαν αἱ πλάκες τῆς παλαιότερας πλακοστρώσεως κυρίως εἰς τὸ τμήμα τὸ πρὸ τῆς περιοχῆς τῶν ἐργαστηρίων Χ καὶ Φ, μάλιστα κατὰ τὸ κρᾶσπεδον τῆς ὁδοῦ, ὅπου εἶχε καταστραφῇ τὸ νεώτερον πλακόστρωτον, καὶ ὅπου ἦτο δυνατὸν καὶ ὑπὸ τὰς πλάκας τοῦ τελευταίου. Ἐφάνη ὅτι μεταξὺ τῶν δύο πλακοστρώτων ἐμεσολάβει στρώμα λευκοχρώματος, ὁμοίου πρὸς τὸ διαστρωθὲν πρὸς σχηματισμὸν δαπέδου εἰς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν κατὰ τὴν παλαιο-ανακτορικὴν ἐποχὴν καὶ τὴν πρώτην νεοανακτορικὴν περίοδον. Ἐκ τοῦ πλακοστρώτου τούτου κατῆρχετο τις πρὸς τὸ ἐργαστήριον Φ διὰ πλατέος μονο-λίθου κατωφλίου ἐξωθύρας εἰς τὴν πρόσοψιν στιβαροῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος εὐρί-

σκεται ὀλίγον ἐσωτέρω τοῦ τοίχου τοῦ νεωτέρου ἐργαστηρίου, ὅστις λεπτότερος ὢν ἐπελεύριζε τὸ πλακοστρώτον τῆς νεωτέρας ὁδοῦ. Νῦν ἐστερεώθησαν καὶ ὑπεστηρίχθησαν τὰ κράσπεδα τῶν δύο πλακοστρώτων, ἵνα διακρίνονται καλῶς αἱ δύο φάσεις. Ἐπίσης ἐστερεώθησαν ἀμφότεραι οἱ πρὸς τὴν ὁδὸν προσόψεις τῶν ἐργαστηρίων. Ὁ λεπτότερος τοῖχος διεκόπη κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ΒΑ πύλης καὶ ἡ συνέχειά του παρηκολουθήθη πέραν ταύτης κατὰ τὴν αὐτὴν εὐθεΐαν. Τὰ ἐλλείποντα τμήματα τοῦ πλακοστρώτου συνεπληρώθησαν ἰδίᾳ εἰς τὸ τελευταῖον τμήμα, τὸ πέραν τῆς πύλης, ὅπου τοῦτο εἶχεν ἀναμοχλευθῇ, ἤδη παλαιόθεν καὶ ἐπιδιορθωθῇ προχείρως, μεταβληθέντος τοῦ ἀρχικοῦ συστήματος μὲ κεντρικὴν διάβασιν ἐκ λευκῶν ὀρθογωνίων πλακῶν καὶ πλευρικῶν ἀκανονίστων μελανωπῶν. Κατὰ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ ἐστερεώθησαν αἱ βαθμίδες καὶ οἱ πλάγιοι τοῖχοι στηρίξεως τῆς ἀρχικῆς καθόδου πρὸς τὴν ἀρχικὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν. Ὁ γωνιακὸς τοῖχος ὑποστηρίξεως κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ὁδοῦ δὲν συμπίπτει μὲ τὸ ἀνατολικὸν πλευρὸν τῆς κλιμακωτῆς καθόδου, ἀφοῦ ἀποκλίνει ὀλίγας μοίρας. Παρὰ τοῦτον συνελέγη τμήμα ἐκ τοῦ χείλους πίθου τύπου jar. Εἰς τὸν λοζὸν τοῖχον ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων, τὸν κλείσαντα τὴν ἀρχικὴν κάθοδον, ἐποποθετήθησαν τινες ἐκπεσόντες πωρόλιθοι (πίν. 288α). Ὁ τοῖχος οὗτος ἀποτελεῖ τὴν πρόσοψιν τοῦ σχηματιζομένου τριγωνικοῦ χώρου μετὰ τὴν αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων προσόψεως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν LXIII. Εἰς τὴν αὐλὴν ταύτην ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ θεμέλιον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ὃ ὁποῖος, ὡς διακρίνεται ἐκ τῆς χωριστῆς ζώνης θεμελιώσεως, εἶχεν ἐπένδυσιν ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων, ὁμοίαν ἐκείνης τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου, ἴσως καὶ τοῦ δυτικοῦ. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ τοίχου προφανῶς εἶχεν οἰκοδομηθῇ δι' ἀργολιθοδομῆς.

Ἐστερεώθησαν ἐπίσης, μετὰ ἀπὸ ἐπιμελῆ καθαρισμόν, οἱ πελεκητοὶ λίθοι τῆς Βορειοανατολικῆς πύλης μὲ τὰ κατερχόμενα πρὸς τὴν αὐλὴν LXIII κλιμακωτὰ ἐπίπεδα· ὅπου οὗτοι ἔλειπον ἀπεκαλύφθη ἡ θεμελιώσις των (πίν. 288β). Αἱ στερεωτικαὶ ἐργασίαι ἐπεξετάθησαν εἰς τὰ τρία παρὰ τὴν πύλην τοῦ ἀνακτόρου ἐργαστήρια LVIII, Φ καὶ Χ — ἡ ἐργαστήριον τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου. Εἰς τὸ πρῶτον ὑπεστηρίχθησαν οἱ τοῖχοι τοῦ προχείρου πολυγωνικοῦ περιφράγματος ἐργαστηριακῆς χρήσεως, ἐπικαθίσταντος ἐπὶ λατύπης πωρολίθων, ἡ ὁποία ἴσως προέκυψε κατὰ τὴν λάξευσιν τῶν πελεκητῶν πωρολίθων τῶν τοίχων τῆς πύλης. Ἡ λατύπη ἔβαινε ἐπὶ τῶν πλακῶν τοῦ ἀρχικοῦ, προφανῶς παλαιοανακτορικοῦ, πλακοστρώτου, τὸ ὅποιον διήρχετο καὶ ὑπὸ τὸ μικρὸν ὀρθογώνιον μὲ βαθμιδωτὴν εἴσοδον περίφραγμα, τὸ ὅποιον εἶχε θεωρηθῇ ὡς ἀποχωρητήριον λόγῳ τοῦ δημιουργουμένου κενοῦ χώρου μετὰ τὴν δύο πλακοστρώτων καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀγωγοῦ ἀποχετεύσεως κάτω τῶν πλακῶν τοῦ κατωτέρου. Λόγῳ ταύτης μία τῶν μεγαλύτερων πλακῶν θραυσθεῖσα καθίζησε εἰς τὸν ὑποκείμενον κενὸν χώρον τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ. Ἡ πλᾶξ αὕτη ἐξαχθεῖσα συνεκολλήθη, συνεπληρώθη καὶ ἐτέθη εἰς τὴν θέσιν της ὡς κα-

λυπτήριος πλάξ τοῦ ὀχρεοῦ, ὅστις ἔχει κατεύθυνσιν BBA - NNA (πίν. 289). Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦτου περισυνελέγησαν παλαιοανακτορικά καὶ τῆς μεταβατικῆς περιόδου MM III - YM IA ὅστρακα, τῶν ὁποίων ἀνάλογα ἦσαν τὰ μεταξὺ τῶν δύο πλακοστρώτων ἀνευρεθέντα. Ὅμοιῶς συνελέγησαν κεκαυμένα ὁστᾶ ζώων, ὁδοὺς βοοειδοῦς καὶ ὄστρεον πορφύρας. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης ὁ γωνιακὸς τοῦχος, παρὰ τὸν Α τοῦχον τῆς πύλης, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθη ὁ τριγωνικὸς χώρος τοῦ ἀποθέτου τῶν κυπέλλων κατὰ τὸ πλευρὸν τῆς πύλης, ὡς ἐπίσης τὸ καμπτόμενον εἰς σχῆμα Π παρατοίχιον κατὰ τὸν βόρειον καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ Δ καὶ Α τοίχου θρανίον, τοῦ ὁποίου ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ἦτο κεκονιαμένη. Τὰ κονιάματα ἐσώζοντο εἰς ἱκανοποιητικὴν κατάστασιν κατὰ τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν, νῦν ὅμως διασώζονται μόνον ἔχνη κατὰ τὸ βάθος πρὸς τὸν τοῦχον. Πλακοειδεῖς τινες λίθοι τῆς ἐπιστρώσεως εἶχον ἀφαιρεθῇ. Παρὰ τὸ τοίχιον τῆς ὁδοῦ περισυνελέγη τμήμα ποτηρίου τύπου tumbler μὲ ἔχνη διακοσμήσεως ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους.

Τοῦ δευτέρου ἐργαστηρίου Φ, τῶν πρισματικῶν στεατιτῶν, ἐστερεώθησαν οἱ περιμετρικοὶ τοῦχοι καὶ ἐτακτοποιήθη τὸ ἀκραῖον ὑπόστρωμα ἐκ θλαστῶν λίθων καὶ ὁστράκων.

Εἰς τὸ ἐργαστήριον Χ τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου ἐστερεώθη ὁλόκληρον τὸ συγκρότημα τοῦ κλιβάνου, ἡ χοάνη, ἀνυψωθέντων τῶν τοιχωμάτων τῆς ἵνα μὴ πλημμυρίζῃ ἐκ τῆς συρροῆς ὑδάτων, οἱ ἀγωγοὶ ἀέρος καὶ αἱ πρὸς τὴν χοάνην καταλήξεις των, τὸ πώρινον κατώφλιον τοῦ στομίου τροφοδοτήσεως μὲ τὰς παραστάδας του, τὸ τοίχιον στομίου ἐλέγχου μὲ τὴν αὐλακα ἐκροῆς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ κυκλικοὶ χώροι περισυλλογῆς τοῦ μεταλλεύματος (πίν. 289β). Ὁ ὅλος κλιβανὸς ἐπροστατεύθη ἀκολούθως δι' ἑλαφροῦ στεγάστρου (πίν. 290α) ἐξ ἐξ σωληνωτῶν μεταλλικῶν ὑποστηριγμάτων, σιδηροῦ πλασιῶν ὀροφῆς καὶ φύλλων ἐλενίτου, ἀσφαλῶς ἀγκυρωθέντος καὶ περικλεισθέντος διὰ δικτυωτοῦ ἐκ σύρματος. Οἱ περιμετρικοὶ τοῦχοι, μάλιστα ὁ δυτικὸς καὶ ὁ βόρειος, ὁ πρὸς τὴν Ὀδὸν λιμένος, ἐστερεώθησαν. Ἐγένετο μερικὴ ἀποκάλυψις τοῦ παλαιότερου ἐκ πλακῶν δαπέδου — προφανῶς παλαιοανακτορικοῦ —, κατὰ τὸ δυτικὸν πλευρὸν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν, κάτω τοῦ ἡμικαταστραφέντος νεοανακτορικοῦ δαπέδου ἐκ χαλिकासβέστου. Περισυνελέγησαν ὅστρακα ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν δύο δαπέδων ἐπιχώσεως, ἅπαντα παλαιότερα τῆς YM IA περιόδου καὶ τὰ πλεῖστα τῆς μεταβατικῆς. Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον ἀνευρέθη εἰς βάθος 0.30 - 0.35 μ. ὑπὸ τὸ ἐκ χαλिकासβέστου. Προφανῶς προὔπῃρχε τῆς κατασκευῆς τοῦ κλιβάνου, ὅστις καὶ οὕτω ἀποδεικνύεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν μεταβατικὴν MM III περίοδον. Τὸ ἐκ χαλिकासβέστου δάπεδον ἐπεστρώθη, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς YM IB περιόδου, περὶ τὸ 1500 π.Χ., κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους ἐγένετο ἡ νέα προσαρμογὴ καὶ τῶν δύο ἄλλων ἐργαστηρίων. Ὡς ἦτο ἐπόμενο, διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς χοάνης τοῦ κλιβάνου κατεστράφη μέρος τοῦ πλακοστρώτου.

Ἀκολούθως ἐγένετο στερέωσις τῶν τοίχων τοῦ ἀνατολικῶς τῆς πύλης κειμένου νεοανακτορικοῦ δωματίου LXVII, τοῦ ὁποίου εἶχε καταστραφῇ τὸ ΝΑ τμήμα. Μέρος τούτου ἔβαινε ἐπὶ τοῦ δωματίου Ε τοῦ ὑπὸ τὴν Α πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου. Ἐστερεώθη καὶ ὁ ἐπικαθήμενος ἐπὶ τοῦ Ν διπλοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Ε λεπτὸς τοῖχος, ὡς ἐπίσης ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου, ἀλλὰ μὲ ἄλλον προσανατολισμόν, παλαιοανακτορικὸς τοῖχος τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἀνήκων εἰς τὴν περίοδον τῆς ἀναχρησιμοποίησεως τοῦ παλαιοανακτορικοῦ κτηρίου — ἴσως ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ παλαιοῦ ἀνακτόρου. Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας περισυνελέγησαν ἱκανὰ ὕστρακα καὶ λεπίς ὀψιανοῦ, ἀνευρεθεῖσα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἄκρον τοῦ Α τοίχου τῆς πύλης.

Ἐργασία ἀποκαταστάσεως ἐγένετο ἐπίσης εἰς τὴν παλαιὰν διακλάδωσιν, λοξῶς βαίνουσαν κατὰ τὴν ΝΔ πρόσοψιν τοῦ λεγομένου Ἰσχυροῦ κτηρίου, ὁδοῦ. Ἡ ἀρχὴ τῆς συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνερχομένην πρὸς τὴν κλιτὸν κλιμακωτὴν ὁδόν, ἣ ὁποία διήρχετο πρὸ τῆς Α πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ κτηρίου. Ἵνα ἀποκαλυφθῇ πλήρως ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διακλάδωσις κατέστη ἀναγκαῖον νὰ διαλυθῶν τὰ ἐπ' αὐτῆς κείμενα πρόχειρα περιφράγματα, βαίνοντα ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς ὁδοῦ (πίν. 290β καὶ 291α). Ἡ πλακόστρωσις συνέκειτο ἐξ ἀκανόνιστων πλακῶν κυανωποῦ λίθου, τὸ δὲ κράσπεδον τῆς ὁδοῦ ἀντεστηρίζετο διὰ τοιχοῦ ἐξ ἄργων λίθων, τῶν ὁποίων μέρος ἐξέπεσε. Ἀπὸ τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ δωματίου Γγ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, ἣ ὁποία ἀποκατεστάθη διὰ τῆς τοποθετήσεως καταπεσόντων ὀγκωδῶν λίθων (πίν. 291β), τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ εἶχεν ἀποτελεσθῇ ἐκ μικροτέρων λίθων μᾶλλον στρογγύλων καὶ λευκοτέρων. Προφανῶς εἶχε γίνει ἐπισκευὴ τοῦ τμήματος τούτου, τῆς ὁποίας διεκρίνοντο τὰ ὅρια ὡς εὐθεῖα ὀροθετικὴ γραμμὴ καθέτως πρὸς τὴν γωνίαν. Πλάκες κυανίζουσαι τοῦ παλαιότερου πλακοστρώτου ἐσώζοντο κατὰ τὴν συμβολὴν μὲ τὴν ἀνερχομένην κλιμακωτὴν ὁδόν. Εἰς τὸ ὑπόστρωμα κατὰ τὴν γωνίαν ταύτην ἀνευρέθη τμήμα παχέος ἀγγείου ἐκ τεφροῦ λίθου, ἰσχυρῶς διαβεβρωμένον. Αἱ ἐλλείπουσαι πλάκες τῆς ἀρχῆς τῆς διακλάδωσεως συνεπληρώθησαν.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ἐγένετο πλήρης καθαρισμὸς τῶν τοίχων καὶ δαπέδων πρὸς φωτογράφησιν. Τὰ ὕστρακα τῶν ἐπιχώσεων ἐγκιβωτισθέντα διεφύλαχθησαν ταξινομημένα εἰς τὰ ξυλόπηκτα παραπήγματα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποθήκαι. Τὰ ἀγγεῖα δαπέδου συσκευασθέντα μετεκομίσθησαν εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου πρὸς ἀποκατάστασιν. Τὰ εὐαίσθητα μέρη, ὡς αἱ κεκονιαμένοι κόγχαι, τὰ ἐπὶ χρίστα δάπεδα κλπ. ἐπροστατεύθησαν καλυφθέντα μὲ φύλλα νάυλον καὶ χῶμα. Συνεπληρώθη ἡ περίφραξις καὶ ἐδημιουργήθη νέα πρόσβασις διὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ἐπισκεπτῶν διὰ μέσου τῆς Ὀδοῦ λιμένος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΜΟΥΣΕΙΑ

(Πίν. 292)

Εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἀνεγερθὲν νέον εἰς ἀρχαίαν Μεσσήνην Μουσεῖον ἐγένοντο αἱ κάτωθι ἐργασίαι:

1) Μετεφέρθησαν πρὸς ἑκθεσιν ὅλα τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἀρχαῖα, ἅτινα ἔκειντο ἐπὶ ἔτη εἰς τινα ἐνοικιαζομένην ἀποθήκην καὶ ἤρχισεν ἡ καταλογογράφησις αὐτῶν.

2) Τὰ σημαντικώτερα τῶν ἀρχαίων ἐξετέθησαν εἰς τὰς δύο αἰθούσας καὶ τὸν προθάλαμον τοῦ Μουσείου. Εἰς τὴν μεγάλην αἶθουσαν ἐξετέθησαν τὰ εὐρήματα τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀσκληπείου (πίν. 292α), ἐνῶ εἰς τὴν μικράν καὶ τὸν προθάλαμον εὐρήματα ἐκ τῶν ἄλλων μνημείων τῆς ἀρχαίας πόλεως (πίν. 292β). Τὰ ἐκτεθέντα ἐπὶ ἰδίων βάσεων ἀγάλματα ἀνέρχονται εἰς 30. Εἰς τοὺς τοίχους ἐστερεώθησαν 14 ἀνάγλυφα καὶ θράυσματα γλυπτῶν, εἰς δύο δὲ προθήκας, παραχωρηθείσας ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ὀλυμπίας, ἐξετέθησαν πῆλινα καὶ χαλκᾶ μικροαντικείμενα, τινὰ τῶν ὁποίων μετεφέρθησαν ἀπὸ τὸ Μουσεῖον Καλαμάτας, ὅπου ἐφυλάσσοντο προσωρινῶς.

3) Παραλλήλως ἐτακτοποιήθησαν καὶ αἱ μεγάλαι ἰσόγειοι ἀποθήκαι τοῦ Μουσείου, διὰ κατασκευῆς σιδηρῶν ρυμῶν (ράφια), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐτοποθετήθησαν τὰ μὴ ἐκτεθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον ἀρχαῖα.

Αἱ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ. Δεσπίνη, βοηθουμένου ὑπὸ ὁμάδος φοιτητῶν, τοῦ γλύπτου Δ. Σωτηροῦδῃ καὶ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χ. Σφακιανάκη. Πολὺ ἐνδιαφέρον ἐπέδειξε διὰ τὴν ἑκθεσιν τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ προϊστάμενος τῆς Ἐφορείας Ἀγγ. Λιάγκουρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτική δράσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1976 ἐποπτεία τῆς Ἐπιτροπῆς Δημοσιευμάτων ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου καθηγητοῦ Ἀναστασίου Ὁρλάνδου, τῆς Ἀντιπροέδρου Σέμνης Καραύζου καὶ τοῦ Συμβούλου Νικολάου Ζαφειροπούλου, διὰ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων αὐτῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχαιολόγου Ἀντωνίου Χριστοδούλου.

Π ε ρ ι ο δ ι κ ᾶ Δ η μ ο σ ι ε ὑ μ α τ α

α) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1974.

β) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς τοῦ 1975.

γ) Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τῶν ΠΑΕ 1975 καὶ ἤρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τῆς ΑΕ 1976.

«Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας»

α) Ἐκυκλοφορήθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 82 ἐναίσιμος διατριβὴ τῆς ἐφόρου Ἰουλ. Κουλεϊμάνη-Βοκοτοπούλου, «Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι».

β) Ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 85 βιβλίον τῶν καθηγητῶν Ν. Πλάτωνος - W. C. Brice, «Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάκρου».

γ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 83 βιβλίον τοῦ ὑφηγητοῦ Ἀντ. Ζῶη «Βασιλικὴ Ι».

δ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ Α' τόμος (Πίνακες) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 86 συγγράμματος τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, «Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος».

ε) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 84 ἐναίσιμος διατριβὴ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἰω. Βολανάκη, «Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος».

ς') Ἦρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τοῦ Β' τόμου (Κείμενον) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 86

συγγράμματος τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, «Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος».

ζ) Ἐπερατώθη ἡ στοιχειοθεσία τῆς ὑπ' ἀριθ. 87 ἐναίσιμου διατριβῆς τοῦ ἐφόρου Ἰω. Παπαποστόλου, «Τὰ σφραγίσματα τῶν Χανίων».

«Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»

Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ 7ον περὶ τῶν ἀνασκαφῶν Ἀκρωτηρίου Θήρας τεῦχος τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν κεχωρισμένως.

Φωτομηχανικαὶ ἀνατυπώσεις

Ἐξαντληθέντα, ἀνετυπώθησαν φωτομηχανικῶς τὰ τεύχη 1 καὶ 2 περὶ τῶν εἰς Ἀκρωτήρι Θήρας ἀνασκαφῶν.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 3.502.787.

Κατὰ τὸ 1976 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὅ-
λῳ 848, ἐξ ὧν 499 δι' ἀγορᾶς, 144 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 155 ἐκ δωρεᾶς.

Συνέχισεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία δι' εἰδικῶν συντακτῶν τὴν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Γεν. Γραμματέως αὐτῆς περαιτέρω σύνταξιν τῆς βιβλιογραφίας τῶν Μονῶν τῆς Ἑλλάδος, τὴν σύνταξιν τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Β' περιόδου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, ἐνῶ παραλλήλως συνέδραμεν εἰς τὴν ἐν διεθνῇ συνεργασίᾳ παρασκευαζομένην ἔκδοσιν τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας».

Συνεχίζουσα καὶ κατὰ τὸ 1976 τὴν μορφωτικὴν τῆς δρᾶσιν ἦλθεν ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Κ. Τσάκον διὰ ποσοῦ δρχ. 45.000 χάριν σπουδῶν εἰς Δυτ. Γερμανίαν καὶ εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἡλ. Κόλλιαν διὰ ποσοῦ δρχ. 8.150 ὡς ἐξόδων μεταβάσεώς του εἰς Παρίσιους χάριν σπουδῶν.

Συμμετέχουσα ἐξ ἄλλου ἡ Ἑταιρεία εἰς τὴν ἐπὶ διεθνοῦς πεδίου ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἐνίσχυσε τὸν διευθυντὴν τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου Ν. Γιαλούρη διὰ ποσοῦ 22.000 δρχ. δι' ἐξόδα μεταβάσεως καὶ ἐπιστροφῆς του εἰς Παρίσιους χάριν συμμετοχῆς του εἰς τὸ Συμβούλιον Συντάξεως τοῦ «Εἰκονογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Κλασσικῆς Μυθολογίας», τὸν διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως Γ. Δοντᾶν διὰ ποσοῦ 20.000 δρχ. δι' ἐξόδα ἀντιπροσωπεύσεως τῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν Γεν. Συνέλευσιν τῆς Fédération Internationale καὶ τὸν ἐπιμελητὴν Κ. Γαλλῆν διὰ δρχ. 15.000 δι' ἐξόδα συμμετοχῆς του εἰς τὸ IV Συνέδριον Προϊστορικῶν Ἐπιστημῶν.

Ἡ ἐπιστημονικὴ δραστηριότης τῆς 'Εταιρείας κατὰ τὸ 1976 συνεπληρώθη ἐπίσης καὶ διὰ τῆς μετακλήσεως ξένων ἐπιφανῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὅποιοι ὠμίλησαν ἐπὶ θεμάτων τῆς εἰδικότητός των. Οὕτω εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν ἔδωσαν διαλέξεις οἱ καθηγηταὶ J. Pouilloux, P. Devambez καὶ U. Hausmann ὡς καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ Γερμανικοῦ 'Αρχαιολογικοῦ 'Ινστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως K. Tuchelt. Ὡς ἔξοδα διὰ τὰς διαλέξεις αὐτὰς κατέβαλεν ἡ 'Εταιρεία δρχ. 43.000.

Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἀνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν εἰς Μυκῆνας ἐγένετο ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῆς 'Εταιρείας τελετὴ μετ' ὀμιλίας καὶ προβολὰς διαφανειῶν διὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν καὶ τῶν πρώτων Ἑλλήνων ἀνασκαφῶν.

Ἡ Ἀρχ. 'Εταιρεία ἤλθεν ἀρωγὸς καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς 'Εταιρείας ἐνισχύουσα αὐτὴν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ δρχ. 50.000. Ἐβοήθησεν ἐπίσης τὸν Σύλλογον Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων χορηγήσασα εἰς αὐτὸν ποσὸν 30.000 δρχ.

Ἀλλὰ καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῶν κατὰ τόπους Ἐφορειῶν καὶ Μουσείων συνέχισεν ἐνισχύουσα ἡ Ἀρχ. 'Εταιρεία τόσον διὰ τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς ἐσταχωμένων, ὅσον καὶ δι' ἀγορᾶς εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων.

Εἰς τὸν ξενῶνα τῆς 'Εταιρείας ἐφιλοξενήθησαν οἱ κάτωθι Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, καθηγηταί, ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων ὡς καὶ ἄλλοδαποὶ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἐ λ λ η ν ε ς: Χρ. Χρήστου, Φ. Πέτσας, Στ. Παρλαμᾶ, Εὐ. Ἰατρίδου, Εὐτ. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Δημ. Τριανταφυλλόπουλος, Χ. Κριτζᾶς, Θ. Παζαράς, Χ. καὶ Δημ. Μπακιρτζή, Κ. Γαλλῆς, Δ. Γραμμένος, Δ. Τριαντάφυλλος, Ἑμμ. Μπορμπουδάκης, Αἰκ. Μαυριγιαννάκη, Ἀρ. Πασαδαῖος. Ἀ λ λ ο δ α π ο ῖ: Αl. Tanase, Ana Sasel, J. Bozilof, Em. Condurachi, J. Andreescu, J. Jon, Chr. Ackermann, ὁ κ. Dostal μετὰ τῆς συζύγου του, Nicolescu, M. Jujuit, M. Mousiceskou, ὁ κ. Randouleskou μετὰ τῆς συζύγου του, El. Tompos, D. Madas, H. - M. Salehi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1976

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Μαΐου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ ἔκτου ἔτους, ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος Κυριακῇ, ὥρα 9.30' ἀκριβῶς, συνήλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν ἐταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1976 ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 77 Καρούζου Σέμνη, 89 Κορρὲς Στυλιανός, 217 Τωμαδάκης Νικόλαος, 166 Παπασταύρου Ἰωάννης, 82 Κόλλας Περικλῆς, 230 Χριστόπουλος Παναγιώτης, 125 Μιράσγεζης Δημοσθένης, 25 Βρανούσης Λέανδρος, 13 Βαγιακάκος Δικαῖος, 27 Γαλλῆς Κωνσταντῖνος, 36 Δασκαρόλης Ἀθανάσιος, 110 Λαζαρίδης Παῦλος, 180 Πολυγένης Ἰωάννης, 46 Ζαφειρόπουλος Νικόλαος, 163 Παπαπάνος Κωνσταντῖνος, 90 Κορωναῖος Δημ., 116 Μανούσκακας Μανούσος, 2 Ἀδαμίδης Κωνστ., 51 Ἡλιόπουλος Γεώργιος, 162 Παπαντανίου Ροζαλίνδη, 181 Πουλιανός Ἀρης, 106 Κωνσταντίνου Θεόδωρος, 31 Γιαννουλίδου Καλλιόπη, 66 Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ, 111 Λαμπρινουδάκης Βασίλειος, 224 Χατζηδάκης Ἐμμανουήλ, 198 Σταθάτου Χριστίνα, 136 Μπουφίδης Νικόλαος, 19 Βελουδίου Μαρία, 176 Πέτσας Φώτιος, 52 Θέμελης Πέτρος, 124 Μεταξᾶς-Μεσσηνέζης Διονύσιος, 75 Καρανδρέας Ἀπόστολος, 222 Χαρλαύτης Νικόλαος, 220 Φωτίου Κωνσταντῖνος, 149 Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος, 201 Στίκας Εὐστάθιος, 225 Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος, 84 Κονιδάρης Γεράσιμος, 215 Τσαντίλας Ἰωάννης, 209 Τοῦλ Χάρης, 53 Θεοχάρη Μαρία, 9 Ἀντουράκης Γεώργιος, 109 Λαζαρίδης Δημήτριος, 173 Πέππα-Δελμούζου Κωνσταντίνα, 95 Κουνουπιώτου-Μανωλέσσου Ἐλένη, ἧτοι ἐν ὄλῳ 46 ἐταῖροι, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1976, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1975 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1975.

Ἡ Ἀντιπρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κυρία Σέμνη Καρούζου ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους εἰς

ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Μανοῦσος Μανούσακας, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἰ. Παπασταύρου, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Παῦλος Λαζαρίδης καὶ Β' Γραμματεὺς ἡ κυρία Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου. Ὁ ἐκλεγείς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Μανοῦσος Μανούσακας ἠὺχαρίσθησε τοὺς ἐταίρους ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ του καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1975. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Παῦλος Λαζαρίδης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπείας φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κ.κ. Ἀδαμίδη Κωνσταντίνου, Καζαμία Θωμᾶ, Κωνσταντίνου Θεοδώρου καὶ Χριστοπούλου Παναγιώτου.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προέτεινεν, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1975 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους 1975.

Μετὰ τὴν ἔγκρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Μανοῦσος Μανούσακας ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1976.

Ὅρισθέντων ψηφολεκτῶν τῶν κ.κ. Κ. Γαλλῆ καὶ Π. Θέμελη προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καὶ ἐψήφισαν ἐταῖροι 39, γενομένης δὲ διαλογῆς ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον: 1) Κωνστ. Ἀδαμίδης ψήφους 39, 2) Θωμᾶς Καζαμίας ψήφους 38, 3) Θεόδωρος Κωνσταντίνου ψήφους 37, 4) Ἀστέριος Νταῆς ψήφους 38, 5) Παναγιώτης Χριστόπουλος ψήφους 37 καὶ 6) Παῦλος Κανελλόπουλος ψήφον 1.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1976 οἱ κ.κ. 1) Κωνστ. Ἀδαμίδης, 2) Θωμᾶς Καζαμίας, 3) Ἀστέριος Νταῆς, 4) Θεόδωρος Κωνσταντίνου καὶ 5) Παναγιώτης Χριστόπουλος.

Εἴτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Μανοῦσος Μανούσακας ἐκάλεσε τὸν Γεν. Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1975.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην ἐθνικὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 12.15'.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως
ΜΑΝΟΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Ι. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ

Ὁ Α' Γραμματεὺς
ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Ὁ Β' Γραμματεὺς
ΑΘΗΝΑ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Οἱ Ψηφολέκται
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΑΛΛΗΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1976

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι, αποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1976, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/14-4-1977 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ λήξαντος ἔτους 1976, ἐκ τῶν ταμειακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα.

ΜΕΡΟΣ 1

Α' Χρηματικὸν

Ταμεῖον

α) Χρέωσις

1) Ὑπόλοιπον μετρητῶν εἰς τὸ Ταμεῖον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1975	Δρχ.	207.686,60
2) Ἀπὸ Ἑσοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ 1/1/76 - 31/12 - 1976	»	13.506.413,00
3) Ἀπὸ Προϊὸν ἐκποιήσεως 461 μετοχῶν Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ 120 μετοχῶν Κτηματικῆς Τραπεζῆς	»	8.677.604,00
4) Ἀπὸ Προϊὸν ἐκποιήσεως ὁμολογιῶν διαφόρων δανείων	»	302.729,00
5) Ἀπὸ Ἀναλήψεις ἐξ Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Α' no. 480042	»	1.056.698,00
6) Ἀπὸ Ἀναλήψεις ἐξ Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Β' no. 480246	»	19.585.989,00
Εἰς μεταφορὰν	Δρχ.	43.337.119,60

	Ἐκ μεταφορᾶς	Δρχ.	43.337.119,60
7)	Ἀπὸ Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, οἰκονομικὴ ἐν- ίσχυσις δι' ἔρευναν ὑπὸ κ. Ἀ. Ὀρλάνδου	»	30.000,00
8)	Ἀπὸ Ἰδρυμα Ψύχα, οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις διὰ κατασκευὴν λυομένης οἰκίας εἰς Ζάκρον	»	500.000,00
9)	Ἀπὸ Ἰδρυμα Ψύχα, οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις τῶν ἐργασιῶν τῆς συντάξεως τοῦ Διεθνοῦς Μυθολο- γικοῦ Λεξικοῦ	»	400.000,00
10)	Ἀπὸ Εἰδικὰς ἐνισχύσεις Δημοσίων Ἐπενδύσεων διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Θήρας, ἔτους 1976 καὶ ὑπο- λοίπων παρελθουσῶν χρήσεων	»	2.541.935,00
11)	Ἀπὸ Προσόδους χρεογράφων Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ	»	20.750,00
12)	Ἀπὸ Φιλοσοφικὴν Σχολὴν Φιλαδελφείας, οἰκono- μικὴ ἐνίσχυσις δι' ἐκτύπωσιν βιβλίου ἀνασκαφῶν Πύλου	»	51.901,50
13)	Ἀπὸ κ. Αἰκατερίνην Γουλανδρῆ, δωρεὰ διὰ τὴν συνέχισιν τῶν ἀνασκαφῶν Νάξου	»	50.000,00
14)	Ἀπὸ κ. Θεόδωρον Σαρμᾶ, δι' ἐνίσχυσιν τῆς ἀνα- σκαφῆς Καλλιθέας Πατρῶν	»	50.000,00
15)	Ἀπὸ Ὑπουργεῖον Πολιτισμοῦ, οἰκονομικὴ ἐνί- σχυσις διὰ τὸ Διεθνὲς Μυθολογικὸν Λεξικὸν	»	100.000,00
16)	Ἀπὸ Χαρτόσημον τιμολογίων πωλήσεως βιβλίων	»	12.635,00
17)	Ἀπὸ Κίνησιν Κεφαλαίων	»	1.736.648,00
	Σύνολον	Δρχ.	48.830.989,10

β) Πίστωσις

1)	Εἰς Ἐξοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1/76 - 31/12/1976	Δρχ.	16.597.837,00
2)	Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' no. 480042	»	1.125.832,00
3)	Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Β' no. 480246	»	21.831.171,00
4)	Ἀπὸ Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' no. 485244	»	4.195,00
5)	Εἰς Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' no. 485420	»	20.750,00
	Εἰς μεταφορὰν	»	39.579.685,00

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1976

ΕΣΟΔΑ

ΕΣΟΔΑ

ΕΣΟΔΑ

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολο- γισθέντα	Εισπραχθέντα	Διαφορὰ		Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογι- σθέντα	Συμπληρω- ματικαὶ πιστώσεις	Σύνολον	Πραγματο- ποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἐλαττον
Κεφάλ.	Ἄρθρον				Ἐπὶ πλεόν	Ἐπὶ ἐλαττον	Κεφάλ.	Ἄρθρον						
		ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ							ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ι ΤΑΚΤΙΚΑ ΕΞΟΔΑ					
		Πρόσοδοι ἀκινήτου περιουσίας							Ἔξοδα διοικήσεως ἐν γένει					
A'	1α' - ε' 2	Μισθώματα Παραχώρησις αἰθουσῶν διαλέξεων	2.742.000. 75.000.	2.793.665. 130.000.	51.665. 55.000.	—	A'	1-2 1-2 1 Γ' Δ'	Μισθοί, ἐπιδόματα διοικ. καὶ ἐπιστημ. προσωπικοῦ .. » » βοηθητ. καὶ τεχνικοῦ » » » ὑπηρετ. προσωπ., ὁδοπορικὰ κλπ. Ἔξοδα κινήσεως κλπ., λειτουργίας γραφείων, ἤτοι θέρμανσις, φωτισμός, ὕδρευσις, καθαριότης, Τ.Τ., στολαὶ κλητῶν κλπ., δικαστικὰ ἐν γένει	2.305.100.— 1.400.100.— 1.376.100.—	140.000.— 67.000.— 500.000.—	2.445.100.— 1.467.100.— 1.876.100.—	2.439.010.— 1.465.000.— 1.853.239.—	6.090.— 2.100.— 22.861.—
B'	1α' - δ' 2α' - β'	Μερίσματα μετοχῶν Τοκομερίδια ὁμολογιῶν	3.515.200. 2.000.	4.263.920.— 17.965.—	748.720.— 15.965.—	—	Δ'	4α'-η'	Ἔξοδα κινήτης καὶ ἀκινήτου περιουσίας Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβὴ συντηρητῶν ἐγκαταστά- σεων, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφα- λιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστὰ εἰσπρά- κτορος κλπ.	840.100.— 966.000.—	64.000.— 55.000.—	904.100.— 1.021.000.—	882.898.— 886.007.—	21.202.— 134.993.—
Γ'	1-3	Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων Ἀντίτιμον πωλήσεως ἀντιτύπων ΑΕ, ΠΑΕ, ἔργου κλπ. δημοσιευμάτων καὶ ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων	900.000.—	1.144.214.—	244.214.—	—	Ε'	1	Ἔξοδα Βιβλιοθήκης Ἐμπλουτισμός Βιβλιοθήκης κλπ. ἔξοδα	400.000.—	—	400.000.—	304.545.50	95.454.50
Δ'	1 2 3 4	Εἰσφοραὶ - Δικαιώματα Ὑποχρεωτικὴ ἐτησίᾳ εἰσφορά ἐταίρων καὶ τέλη ἐγ- γραφῆς Συμμετογὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων Ἐκ δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων Ἐκ δωρεῶν ἐπὶ εἰδικῷ σκοπῷ	15.000.— 3.000.000.— 100.— 100.—	24.600.— 4.000.000.— 2.000.— —	9.600.— 1.000.000.— 1.900.— —	— — 100.— —	Σ' Ζ'	1-6 1-4	Ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας Ἀνασκαφαί, ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, ἐμ- πλουτισμός βιβλιοθηκῶν Μουσείων κλπ. Δημοσιεύματα ἐν γένει Ἔξοδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, ἔργου, μελετῶν, δια- τριβῶν, ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	4.030.000.— 3.100.000.—	150.000.— 870.000.—	4.180.000.— 3.970.000.—	3.665.134.— 3.531.562.—	514.866.— 438.438.—
Ε'	1-3	Ἀπρόβλεπτα ἔσοδα Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	50.200.—	97.220.—	47.020.—	—	Η'	1-3	Οἰκονομικαὶ ἐνισχύσεις - Ὑποτροφίαι Ὑποτροφίαι, ἔξοδα διαλέξεων καὶ συμμετοχῆς εἰς διεθνῆ συνέδρια	490.000.—	—	490.000.—	312.658.—	177.342.—
Σ'	1 2	Ἔσοδα παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν Ὑπόλοιπα 4ης τριμηνίας 1975 ἐκ τῆς συμμετοχῆς μας εἰς τὰ κέρδη τῶν Κρατικῶν Λαχείων Ἔξ ἐπιστροφῆς χρημάτων ἀπὸ ἐντάλματα προπληρωμῆς	1.000.000.— 100.—	1.000.000.— 32.829.—	— 32.729.—	— —	Θ'	1-3	Ἐκτακτὰ ἔξοδα Ἀποζημιώσεις ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριώσεως ΑΕ, ἐκτάκτων βοηθῶν Λεξικοῦ, καὶ ἀπρόβλεπτα	1.094.100.—	200.000.—	1.294.100.—	1.257.783.50	36.316.50
		Σύνολον ἐσόδων	11.299.700.—	13.506.413.—	2.206.813.—	100.—	Ι'	1	Ἔξοδα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν	10.000.—	—	10.000.—	—	10.000.—
Z'	1 2α' - γ' 3	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ Κίνησις κεφαλαίων Ἐκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων ... Ἐκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει. Ἀνάληψις ἐκ τοῦ παρὰ Τραπεζῆς χρηματ. υπολοίπου δι' ἐνίσχυσιν τοῦ προϋπολογισμοῦ Προὶν 461 ἐκποιήσεων μετοχῶν Ε.Τ.Ε. 120 Κτη- ματικῆς καὶ διαφόρων ὁμολογιῶν	50.000.— 950.000.— 2.500.000.— —	49.440.— 1.687.208.— — 8.980.333.—	— 737.208.— — 8.980.333.—	560.— — — —	ΙΑ' IB'	1-2 1	Ἔξοδα παρελθουσῶν χρήσεων Ἀποθεματικὰ τ. ἀποθ. 90.000 ἐκτ. » 27.890 = 117.890 - 117.890 Σύνολον ἐξόδων ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙ Κίνησις Κεφαλαίων Ἀπόδοσις κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν Προκαταβολή, φόρος μεταβιβάσεως καὶ συμβολαιο- γραφικὰ ἀγορασθέντων ἀκινήτου Μαυροκορδαίου 1-3	10.000.— — 16.011.500.—	— — 2.046.000.—	10.000.— — 18.057.500.—	— — 16.597.837.—	10.000.— — 1.459.663.—
H'	1-7	Ἔσοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ Μερίσματα μετοχῶν, τοκομερίδια ὁμολογιῶν, τόκοι, ἀπρόβλεπτα κλπ. ἔσοδα	30.600.—	20.750.—	—	9.850.—	II'	1-4	Ἔξοδα κληρονομίας Φ. ΦΑΡΜΑ Ἀνασκαφαί, φύλακτρα, ἀσφάλιστρα καὶ ἀπρόβλεπτα	30.600.—	—	30.600.—	—	30.600.—
		Γενικὸν Σύνολον	14.830.300.—	24.244.144.—	11.924.354.—	10.510.—			Γενικὸν σύνολον	17.092.100.—	2.546.000.—	24.535.202.—	22.807.010.—	1.728.192.—

Ἀνάλυσις Ἐσόδων: Κεφαλαίου Γ', ἀρθρ. 1 - 3

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων	
1) Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδ., Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, ἔργον	Δραχ. 160.065.—
2) Διάφορα δημοσιεύματα	» 420.935.—
3) Ὁδηγὸς Ἑλευσίνος, Ζάκρου, Θήρας	» 563.214.—
Σύνολον	» 1.144.214.—

Ἀνάλυσις Ἐξόδων: α) Κεφαλαίου Σ' ἀρθρ. 1 - 6

1) Ἀνασκαφαί	Δραχ. 2.650.000.—
2) Ἀπαλλοτριώσεις	» 388.900.—
3) Ἀναστηλώσεις	» 180.000.—
4) Περισυλλογὴ ἀρχαίων	» 30.000.—
5) Ἐκθεσὶς εὐρημάτων Μουσ. Ἀρχαίας Μεσσηνίας	» 399.425.—
6) Ἐμπλουτισμός βιβλιοθηκῶν Μουσείων	» 16.809.—
Σύνολον	» 3.665.134.—

β) Κεφαλαίου Ζ', ἀρθρ. 1 - 4

1) Ἐξόδα ἐκδόσεως ΑΕ, ΠΑΕ, ἔργου	Δραχ. 799.287.—
2) Ἐξόδα ἐκδόσεως μελετῶν, διατριβῶν	» 2.197.409.—
3) Ἀγοραὶ χάρτου	» 262.794.—
4) Ἀμοιβὰι συγγραφέων	» 272.072.—
Σύνολον	» 3.531.562.—

Παρατηρήσεις

- Ἡ ἐπὶ ἑλαττον διαφορὰ ἐκ δρχ. 3.091.424 μεταξὺ πραγματοποιηθέντων ἐσόδων-ἐξόδων, προέκυψε ἐκ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ διὰ συμπληρωματικῶν πιστώσεων.
- Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις, ὡς καὶ ἡ προκαταβολὴ κλπ. ἔσοδα τῶν ἀγορασθέντων 2 ὁρόφων τοῦ ἀκινήτου ὁδοῦ Μαυροκορδαίου 1-3 ἐκαλύφθησαν ἀπὸ τὴν ἐκποίησιν διαφόρων χρεογράφων.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1975

Ὁ Ταμίας
Ν. Κ. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Προϊστάμενος τοῦ Λογιστηρίου
Ι. Χ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

	Ἐκ μεταφορᾶς	Δρχ.	39.579.685,00
6)	Εἰς Ἀνασκαφὰς ἐξ εἰδικῶν ἐνισχύσεων (Δημοσίων Ἐπειδύσεων 1972, 1973, 1974, 1975, 1976 δι' ἀνασκαφὰς Θήρας).....	»	1.905.536,00
7)	Εἰς ἐργασίας συντηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Αἰγίνης ἐκ τῆς δωρεᾶς κ. Λεωνίδα Μπουρνιᾶ	»	150.000,00
8)	Εἰς Ἀνασκαφὰς Θήρας ἐξ ὑπολοίπων διαφόρων δωρεῶν	»	13.425,00
9)	Εἰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας τοποθετήσεως λυομένου οἰκίσκου εἰς Ζάκρον	»	52.575,00
10)	Εἰς Ἐξοδα ἐκτυπώσεως βιβλίου ἀνασκαφῶν Πύλου	»	51.900,00
11)	Εἰς Ἀνασκαφὰς Νάξου ἐκ δωρεᾶς κ. Αἰκ. Γουλανδρῇ	»	50.000,00
12)	Εἰς Ἀνασκαφὰς Καλλιθέας Πατρῶν ἐκ δωρεᾶς κ. Θ. Σαρμᾶ	»	50.000,00
13)	Εἰς Προκαταβολὴν ἐξαγορᾶς κλπ. ἔξοδα ἀκινήτου Μαυροκορδάτου 1 - 3	»	4.897.102,00
14)	Εἰς Κίνησιν Κεφαλαίων	»	1.934.659,10
	Σύνολον	Δρχ.	48.684.982,10
	Ὑπόλοιπον Ταμεῖου τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1976..	»	146.007,00
	Σύνολον ...	Δρχ.	48.830.989,10

Β' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς Χρήσεως 1976

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 - 12 - 1976 ἀνῆρχετο εἰς δραχμὰς 88.041.787,25 ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι μεριδίων:

	Ἐνεργητικὸν		
Ἀπὸ ἀκίνητα κτήματα (οἰκόπεδα καὶ καταστήματα)	Δρχ.	50.000.000,00	
» τὸ Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (Μεῖον ἀποσβέσεις)	»	18.000.000,00	
» Ἐπιπλα καὶ Σκεύη (Μεῖον ἀποσβέσεις).	»	1.000.000,00	
» Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' (τιμὴ κτήσεως)	»	12.000.000,00	
Εἰς μεταφορὰν	»	81.000.000,00	

Ἐκ μεταφορᾶς	Δρχ.	81.000.000,00
Ἀπὸ Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α'	»	175.482,00
» » » » » Β'	»	6.693.353,25
» » » » » Α' Ἰ.		
Μαρκοπούλου	»	1.000,00
Ἀπὸ Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ δω- ρεᾶς Ἰ. Ρώμα	»	4.195,00
Ἀπὸ Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ Κληρονομίας Φ. Φαρμά	»	21.750,00
Ἀπὸ Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1976	»	146.007,00
Σύνολον ...	Δρχ.	<u>88.041.787,25</u>

Παθητικόν

Εἰς Κεφάλαιον	Δρχ.	88.041.787,25
Σύνολον ...	Δρχ.	<u>88.041.787,25</u>

Γ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1976 ἀνῆρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 88.041.787,25 ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἑνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1976 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3ῃ Μαΐου 1977

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΚΩΝ. ΑΔΑΜΙΔΗΣ
ΘΩΜΑΣ ΚΑΖΑΜΙΑΣ
ΘΕΩΔ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΑΣΤ. ΝΤΑΗΣ
ΠΑΝΑΓ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1976

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) ΠΑΕ 1977	άντίτυπα	500
2) 'Ι. Κουλεϊμάνη - Βοκοτοπούλου· Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι	»	600
3) 'Α. Ζώη· Βασιλική Ι.	»	600
4) 'Ιω. Βολανάκη· Τὰ παλαιοχριστιανικά βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος	»	600
5) Ν. Πλάτωνος - W. C. Brice· Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάκρου	»	1000
6) 'Α.Κ. Ὀρλάνδου· Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος. Τόμοι Α', Β', Γ'	»	1000
7) Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1975	»	1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἑφημερίς					
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1837 Ὀκτ.	3	500	Ἐκ μεταφορᾶς	54	10.715.—
» Νοέμβρ.	3	500	1908	1	225.—
» Δεκ. Α'	3	500	1909	1	225.—
» » Β'	3	500	1910	1	225.—
1842 Ἀπρ. Αὐγ.	3	420	1911	2	405.—
1858	3	420	1912	2	405.—
1859	2	270	1913	1	225.—
1862	2	1.920	1914	3	585.—
1869	3	420	1915	1	225.—
1870	3	420	1916	1	225.—
1872	2	300	1917	1	225.—
1873	1	150	1918	1	225.—
1874	3	450	1919	1	225.—
1898	9	1725.—	1920	1	225.—
1899	8	1545.—	1921	1	225.—
1905	1	225.—	1922	1	225.—
1906	1	225.—	1923	1	225.—
1907	1	225.—	1924	—	—
Εἰς μεταφορὰν	54	10.715.—	Εἰς μεταφορὰν	71	15.035.—

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἑφημερίς					
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς	71	15.035.—	Ἐκ μεταφορᾶς	78	17.865.—
1925-26	—	—	1956	—	—
1927-28	—	—	1957	—	—
1929*	2	500.—	1958	4	900.—
1930	—	—	1959	—	—
1931	—	—	1960	—	—
1932	—	—	1961	—	—
1933	—	—	1962	—	—
1934-35	—	—	1963	—	—
1936	—	—	1964	—	—
1937 Α'	1	600.—	1965	—	—
1937 Β'	1	600.—	1966	—	—
1937 Γ'	1	225.—	1967	—	—
1938	—	—	1968	—	—
1939 -41	—	—	1969	—	—
1942 -44	—	—	1970	1	340.—
1945 -47	—	—	1971	1	340.—
1948 -49	—	—	1972	1	340.—
1950 -51	—	—	1973	5	3.040.—
1952	—	—	1974	73	43.720.—
1953 - 54 Α'	—	—	Εὑρ. 1837-1874	5	2.130.—
1953 -54 Β'	1	340.—	» 1883-1887	1	225.—
1953 -54 Γ'	1	340.—	Σύνολον ...	169	68.900.—
1955	—	—			
Εἰς μεταφορὰν	78	17.865.—			

2) Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας					
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1858 - 59	—	—	Ἐκ μεταφορᾶς	9	1.500.—
1859 - 60	—	—	1927	—	—
1860 - 61	—	—	1928	—	—
1861 - 62	—	—	1929	—	—
1862 - 63	1	60.—	1930	—	—
1865 - 66	—	—	1931	1	150.—
1868 - 69	—	—	1932	—	—
1869 - 70	—	—	1933	—	—
1871 - 72	—	—	1934	—	—
1872 - 73	—	—	1935	—	—
1873 - 74	—	—	1936	—	—
1874 - 75	—	—	1937	—	—
1876	—	—	1938	—	—
1877	—	—	1939	—	—
1878	—	—	1940	—	—
1879	—	—	1941 - 44	—	—
1880	—	—	1945 - 48	—	—
1881	—	—	1949	—	—
1882	—	—	1950	—	—
1885	1	180.—	1951	—	—
1888	1	180.—	1952	—	—
1889	1	180.—	1953	1	150.—
1890	1	180.—	1954	1	150.—
1891	1	180.—	1955	2	380.—
1892	1	180.—	1956	1	190.—
1893	—	—	1957	1	190.—
1910	—	—	1958	1	190.—
1911	—	—	1959	1	190.—
1915	1	180.—	1960	2	750.—
1916 - 19	1	180.—	1961	4	730.—
1920	—	—	1962	3	810.—
1921	—	—	1963	3	1.040.—
1922 - 24	—	—	1964	3	810.—
1925 - 26	—	—	1965	2	680.—
Εἰς μεταφορὰν	9	1.500.—	Σύνολον ...	35	7.910.—

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς	35	7.910.—	Ἐκ μεταφορὰν	65	18.615.—
1966	2	530.—	1972	13	8.550.—
1967	3	905.—	1973	17	9.920.—
1968	4	970.—	1974	54	69.565.—
1969	6	1.840.—			
1970	7	2.330.—			
1971	8	4.130.—			
Εἰς μεταφορὰν	65	18.615.—	Σύνολον ...	149	69.565.—

3) Ἔργον Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας					
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1954	1	80.—	Ἐκ μεταφορᾶς	16	2.150.—
1955	1	80.—	1966	1	160.—
1956	1	80.—	1967	1	160.—
1957	1	120.—	1968	2	310.—
1958	1	120.—	1969	3	470.—
1959	2	230.—	1970	3	470.—
1960	1	160.—	1971	4	570.—
1961	1	160.—	1972	5	720.—
1962	1	160.—	1973	7	1000.—
1963	1	160.—	1974	15	2.140.—
1964	2	280.—	1975	95	17.995.—
1965	3	520.—			
Εἰς μεταφορὰν	16	2.150.—	Σύνολον	152	26.145.—

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1976

Αἰξῶν , Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσὸν
4	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φύλλ. 2ον. 1852	2	135.—
	» » » 3ον. 1855	2	135.—
6	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. 1860	3	195.—
8	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899.....	2	185.—
10	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολ. Ἐ- ταιρείας 1837 - 1900. 1900	3	235.—
11	Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie. 1905	2	310.—
12	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος 1ος. 1906 ..	1	190.—
13	P. Kanvadias - G. Kawerau : Ἀνασκαφὴ Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1895 μέχρι τοῦ 1890. 1906 - 1907 [1974]	4	2.800.—
14	Χρ. Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Δι- μηγίου καὶ Σέσκλου. 1908 [1964].	11	4.740.—
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρ- χαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910	5	720.—
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυ- κοσοῦρας. 1911	2	230.—
17	Γ. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	1	110.—
18	Γ. Γαρδίκια: Μελετήματα Ἀρχαιολογικά. 1915	1	75.—
19	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελ- φῶν. 1912 - 17	5	495.—
21	G. Oeconomus: De profusionum recepta- culis sepulcralibus. 1921	—	—
23	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στήλαι Δη- μητριάδος - Παγασῶν. 1928	2	1.125.—
24	Γ. Μυλωνᾶ: Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι, 1928. [1975]	14	1.820.—
25	Ἰ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν... 1930 ...	6	870.—
26	Ἰ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μου- σείου... 1931	2	125.—
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931 ..	11	4.860.—
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ ἔργον τῆς Α.Ε. 1837-1937	2	230.—
	Εἰς μεταφορὰν	81	19.585.—

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	81	19.585.—
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς Α.Ε. 1942	—	—
28α	Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος τῆς Α.Ε. 1837 - 1937	1	300.—
29	Ν. Κοντολέοντος: Ἐρέχθειον. 1949 [1975]	20	1.320.—
30	Φ. Σταυροπούλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	3	480.—
31	Ἀ. Ευγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλ. Σταθάτου. 1950	7	1.770.—
32	Κ. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρ- θενῶνος. 1951	2	220.—
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	9	2.540.—
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀρχολικὴ προσωπογραφία. 1952	3	540.—
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δη- μητρίου Θεσ/νίκης (κείμε. + λεύκωμα). 1952	9	5.490.—
36	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχρι- στιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειτικῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	28	7.540.—
	Τόμ. Β'. 1954	28	8.505.—
	Εὑρετήριον. 1957	27	2.730.—
37	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρ- χαίων Ἑλλήνων. Τεύχ. 1ον. 1955	44	11.280.—
	Τεύχ. 2ον. 1959-60	44	17.160.—
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυ- νίας. 1956	12	1.920.—
39	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. 1957	2	630.—
40	Ἀ. Ευγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θηρησκευτικῆς ζωγραφικῆς... 1957	31	17.880.—
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξὰι στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλα- στικὴν. 1957	6	610.—
42	Ν. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	2	150.—
	Εἰς μεταφορὰν	359	100.650.—

Αὐξὼν Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	359	100.650.—
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958	7	730.—
44	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατὰτάξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958 ..	3	255.—
45	Χ. Μπάρλα: Μορφή καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαν- τινῶν κωδωνοστασίων. 1959	10	1.110.—
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθήμενων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην. 1960	5	650.—
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	2	270.—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	2	900.—
49	Χ. Καρδαρᾶ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	5	1.750.—
50	Ν. Δρανδάκη: Ἐμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς... 1962	8	1.640.—
51	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελο- ποννήσου. 1964	12	4.050.—
52	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης (ἄδετον). 1963	7	5.000.—
	(δεμένον). 1963	5	4.620.—
53	Σ. Δάκκαρη: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μο- λοσσῶν. 1964	1	120.—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον Τόμ. Α'. 1965 ...	7	3.330.—
	Τόμ. Β'. 1966 ...	7	3.300.—
	Τόμ. Γ'. 1966 ...	7	3.300.—
	Τόμ. Δ'. 1967 - 68	7	3.850.—
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνη- μείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	4	1.005.—
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμέ- νος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ). 1966	6	1.720.—
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	4	1.980.—
	Εἰς μεταφορὰν	468	140.230.—

Αἰξῶν , Ἀριθ.	Τίτλος Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθέν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς	468	140.230.—
58	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68	2	900.—
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἔγγραφα κλπ. 1967	3	1.500.—
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	2	620.—
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	8	3.180.—
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	6	3.010.—
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	7	2.170.—
65	Ε. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μο- νῆς Ὀσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	26	10.980.—
66	Ἀ. Ζώη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μι- νωικῆς κεραμεικῆς. 1969	11	1.510.—
67	Σπ. Ἰακωβίδη: Περαιτὶ. Τόμ. Α-Γ. 1969-70.	8	12.255.—
68	Χ. Τζαβέλλα - Evjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970 ..	6	830.—
69	Θ. Καραγιωργα: Γοργεῖη Κεφαλὴ. 1970...	—	—
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντοῦρου: Πέλ- λα Ι. 1971	12	2.685.—
71	Ἐ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971	5	1.125.—
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἔλλα- δικοὶ θησαυροί. 1972	6	1.125.—
73	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυ- κηνῶν. Τόμ. Α-Β. 1973.....	20	20.775.—
74	Γ. Κωνσταντινοπούλου: Ὁ Ροδιακὸς κόσμος. Ι Λίνδος. 1972.....	6	655.—
75	Στ. Πελεκανίδη: Καλλιέργης. 1973	39	23.280.—
76	Ἀ. Πασαδαίου: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκο- σμος τῶν βυζ. κτηρίων τῆς Κων/λεως. 1973	14	4.120.—
77	Ἀ. Πιερίδου: Ὁ Πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ. 1973.....	11	3.160.—
	Εἰς μεταφορὰν	660	234.110.—

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εισπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς.....	660	234.110.—
78	Γ. Κορρέ: Βιβλιογραφία Ἑρρ. Σλῆμαν. 1974	7	1.225.—
79	Μ. Οἰκονομίδου: Νομισμ. Νικοπόλεως. 1975	8	4.490.—
80	Εὐ. Στίκα: Κτίτωρ Ὅσιου Λουκᾶ. 1975..	25	11.505.—
81	Γ. Μυλωνᾶ: Δυτικὸν Νεκροταφεῖον Ἐλευ- σῖνος		
	Τόμ. Α' 1975 ...	43	31.250.—
	Τόμ. Β' 1975 ...	44	31.850.—
	Τόμ. Γ' 1975 ...	44	31.850.—
82	Ἰ. Βοκοτοπούλου: Χαλκαῖ κορινθιουργεῖς πρόχοι. 1975	16	8.225.—
83	Ἀ. Ζώη: Βασιλικὴ Ι. 1976	31	14.355.—
84	Ἰ. Βολανάκη: Παλαιοχρ. βαπτιστήρια Ἑλ- λάδος. 1976	25	8.920.—
85	Ν. Πλάτων - Β. Wrice: Πινακίδες Ζάκρου. 1975	51	22.980.—
	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Μοναστηριακὴ Ἀρχιτε- κτονικὴ	36	13.150.—
	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901	4	620.—
	Σύνολον	994	414.530.—

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὔξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγραμματος	Πωλη- θέντες τόμοι	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Ὀδηγὸς Δελφῶν. 1935	—	—
2	Κ. Κουρουνιώτη: Ὀδηγὸς Ἐλευσίνος (ἀγγλιστί). 1936	10	1.075.—
3	Ν. Κοντολέοντος: Ὀδηγὸς Δήλου. 1950....	—	—
4	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστί)		
	I. 1968	99	14.880.—
	II. 1969	84	12.430.—
	III. 1970	80	11.930.—
	IV. 1971	427	80.310.—
	V. 1972	317	60.110.—
	VI, κείμε. ἀγγλ.	566	99.165.—
	» » ἑλλ.	14	2.430.—
	VI, πίν. »	256	40.395.—
	» » ἀγγλ.	1.335	130.680.—
	VII, κείμε. ἀγγλ.	379	71.959.—
	» » ἑλλ.	47	8.335.—
5	Ν. Πλάτωνος: Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον. 1974	44	31.600.—
	Σύνολον	3.658	565.299.—

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1	ΑΕ	68.675.—
2	ΠΑΕ	69.565.—
3	Ἔργον	26.145.—
4	Διάφορα δημοσιεύματα	414.530.—
5	Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα	565.299.—
	Σύνολον ..... Δρχ.	1.144.214.—

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῃ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
1869	—	Ἐκ μεταφορᾶς	—
1870	—	1923	—
1872	—	1924	1
1874	—	1925 - 26	3
1883	—	1927 - 28	1
1884	—	1929	1
1893	—	1930	1
1894	—	1931	1
1898	—	1932	1
1899	—	1933	1
1905	—	1934 - 35	1
1906	—	1936	1
1907	—	1937 Α'	3
1908	—	1937 Β'	3
1909	—	1937 Γ'	2
1910	—	1938	2
1911	—	1939 - 41	1
1912	—	1942 - 44	1
1913	—	1945 - 47	2
1914	—	1948 - 49	2
1915	—	1950 - 51	1
1916	—	1952	1
1917	—	1953 - 54 Α'	1
1918	—	1953 - 54 Β'	1
1919	—	1953 - 54 Γ'	1
1920	—	1955	1
1921	—	1956	1
1922	—	1957	2
Εἰς μεταφορὰν		Εἰς μεταφορὰν	
		37	

Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς		Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	37	Ἐκ μεταφορᾶς	—
1958	2	1871 - 72	—
1959	2	1872 - 73	—
1960	2	1873 - 74	—
1961	2	1874 - 75	—
1962	2	1876	—
1963	2	1877	—
1964	3	1878	—
1965	5	1879	—
1966	5	1880	—
1967	4	1881	—
1968	5	1882	—
1969	5	1885	—
1970	5	1888	—
1971	5	1889	—
1972	5	1890	—
1973	3	1891	—
1974	11	1892	—
1975	—	1893	—
Εὐρετήρ. 1883-87	1	1910	—
» 1837-74	—	1911	—
Σύνολον ...	106	1915	1
Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		1916 - 19	—
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	1920	1
1858 - 59	—	1921	1
1859 - 60	—	1922 - 24	1
1960 - 61	—	1925 - 26	1
1861 - 62	—	1927	1
1862 - 63	—	1928	1
1865 - 66	—	1929	1
1868 - 69	—	1930	1
1869 - 70	—	1931	1
Εἰς μεταφορὰν	—	1932	1
		Εἰς μεταφορὰν	11

Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Ἔτος	Ἀριθ. τόμων	Ἔτος	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	11	1954	2
1933	1	1955	2
1934	1	1956	2
1935	1	1957	2
1936	1	1958	2
1937	1	1959	2
1938	1	1960	2
1939	1	1961	2
1940	1	1962	3
1941 - 44	1	1963	3
1945 - 48	1	1964	3
1949	1	1965	3
1950	1	1966	3
1951	1	1967	3
1952	1	1968	3
1953	1	1969	3
1954	1	1970	3
1955	2	1971	3
1956	2	1972	3
1957	1	1973	5
1958	1	1974	14
1959	1	1975	464
1960	1	Σύνολον ...	532
1961	1		
1962	1		
1963	2		
1964	2		
1965	3		
1966	3		
1967	3		
1968	3		
1969	3		
1970	3		
1971	2		
1972	3		
1973	7		
1974	395		
Σύνολον ...	466		

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
2	Κ. Κουρουνιώτη: Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος (ἀγγλιστί). 1936.	—
5	Ν. Πλάτωνος: Ζάκρος	3
4	Σπ. Μαρινάτου: Ἀνασκαφαὶ Θήρας (ἀγγλιστί) I. 1968 .	9
	II. 1969 .	10
	III. 1970 .	11
	IV. 1971 .	10
	V. 1972 .	8
	VI, κείμε. ἀγγλ.	24
	VI, κείμε. ἑλλ.	2
	VI, λεύκ. ἀγγλ.	—
	VI, λεύκ. ἑλλ.	1
	VII, κείμε. ἀγγλ.	301
	» » ἑλλ.	152
	Σύνολον	531

ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΕΠ' ΑΝΤΑΛΛΑΓῃ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1976

Αὐξὼν 'Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	'Αριθ. τόμων
4	'Επιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φυλ. 2ον 1852.....	1
4	'Επιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φυλ. 3ον 1855	1
6	'Επιγραφαὶ 'Ελληνικαί. Φυλ. α'. 1860	1
8	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν 'Αθήναις 'Επιγραφικοῦ Μουσείου. 1899.....	—
10	Π. Καββαδία: 'Ιστορία τῆς 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1900. 1900	—
11	Comptes rendus du Congrès international d'archéo- logie. 1905	—
12	Μνημεῖα τῆς 'Ελλάδος. Τόμος 1ος. 1906	—
13	Π. Καββαδία - Γ. Καβεράου: 'Ανασκαφὴ τῆς 'Ακροπό- λεως. 1906 - 1907 [1974]	2
14	Χρ. Τσουντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. [1969]	3
15	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910.....	2
16	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος Μουσείου Λυκοσοῦρας. 1911	5
17	Γ. Οἰκονόμου: 'Επιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915.....	1
18	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	1
19	'Α. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-17.	—
21	G. Oeconomus: De profusionum receptaculis... 1921	1
23	'Α. Σ. 'Αρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	5
24	Γεωργίου 'Ε. Μυλωνᾶ: 'Η νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν 'Ελλάδι.. 1928. 'Ανατύπωσις μετὰ προσθήκης 1975	—
25	'Ι. Γενναδίου: 'Ο Λόρδος 'Ελγιν... 1930	—
	Εἰς μεταφορὰν	23

Αὐξων Ἀριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	23
26	Ἰ. Χατζηδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931.	—
26α	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	2
27	Γ. Οἰκονόμου: Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας (1837 - 1937). 1938	—
28	Γ. Οἰκονόμου: Τὰ 100 ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολο- γικῆς Ἑταιρείας	—
28α	Λεύκωμα Ἐκατονταετηρίδος τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1837-1937	1
29	Ν. Κοντολέων: Ἐρέχθειον. 1949 [1975]	2
30	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	—
31	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950....	4
32	Κ. Συριοπούλου: Στερεοβάτης Παρθενῶνος. 1951....	—
33	Κ. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	1
34	Μ. Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952	—
35	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952	5
36	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βα- σιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952	3
	» Β'. 1954	3
	Εὔρετήριον. 1957	3
37	Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τόμ. 1ος. 1955	—
	Τόμ. 2ος. 1959 - 1960	—
38	Ν. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956.	2
40	Ἀ. Ξυγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. 1957	3
41	Ἰ. Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. 1957	—
	Εἰς μεταφορὰν	52

Αὐξων , Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	52
42	N. Βερδελλῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	1
43	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958.....	—
44	B. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατὰτάξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	1
45	X. Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959	5
46	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	—
47	Δ. Λαζαρίδη: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960	—
48	Σ. Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου I τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963	—
49	X. Καρδαῖ: Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία. 1963	2
50	N. Δρανδάκη: Ὁ Ἑμμ. Τζάνε Μπουνιαλῆς ... 1962 ..	4
51	K. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	1
52	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. 1963 (δεμένον)	1
	(ἄδետον)	4
53	Σ. Δάκαρη: Γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964 ..	—
54	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον. Τόμ. Α'. 1965	2
	» Β'. 1966	1
	» Γ'. 1966	—
	» Δ'. 1967-68 .	—
55	Ἀ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κων/πόλεως. 1965	2
56	Στ. Ἀλεξίου: Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ. 1966	2
57	Φ. Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	—
	Εἰς μεταφορὰν	78

Αὐξων , Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς	78
58	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. 1967 - 68...	1
59	Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: Ἱστορικὰ ἐγγράφα	1
60	Σ. Χαριτωνίδη: Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. 1968	2
61	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. 1968	1
62	Μ. Ἀνδρονίκου: Βεργίνα Ι. 1969	4
63	Β. Πετράκου: Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου. 1968	2
65	Εὐ. Στίκα: Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος. 1970	7
66	Ἀ. Ζώνη: Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμεικῆς. Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια. 1969	3
67	Σπ. Ἰακωβίδη: Περαιτὶ. Τόμ. Α'. 1969	2
	» Β'. 1969	2
	» Γ'. 1970	2
68	Χ. Τζαβέλλα - Ενjen: Τὰ πτερωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. 1970	1
69	Θ. Καράγιωργα: Γοργεῖη Κεφαλὴ. 1970	1
70	Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου. Πέλλα Ι. 1971 ...	1
71	Ἕ. Σαπουνᾶ - Σακελλαράκη: Μινωικὸν Ζῶμα. 1971 ...	1
72	Θ. Σπυροπούλου: Ὑστερομυκηναϊκοὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροί. 1972.	1
73	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν. 1973	
	Τόμ. Α'	2
	Τόμ. Β'	2
74	Γρ. Κωνσταντινοπούλου: Ροδιακὸς κόσμος. Ι Λίνδος. 1972	2
75	Στ. Πελεκανίδη: Καλλιέργης. 1973	8
76	Ἀ. Πασαδαίου: Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζ. κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 1973	3
	Εἰς μεταφορὰν	127

Αὐξων , Αριθ.	Τίτλος Συγγράμματος	Ἀριθ. τόμων
	Ἐκ μεταφορᾶς.....	127
77	Ἀγγελικῆς Πιερίδου: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύ- πρῳ. 1973	4
78	Γεωργίου Στυλ. Κορρέ: Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν. 1974	1
79	Μ. Οἰκονομίδου: Νομισματοκοπία Νικοπόλεως.....	7
80	Εὐ. Στίκα: Κτίτωρ Ὅσιου Λουκᾶ	22
81	Γ. Μυλωνᾶ: Δυτικὸν Νεκροταφεῖον Ἐλευσίνος Α'	52
	» » » » Β'	51
	» » » » Πίν.	65
82	Ἰ. Βοκοτοπούλου: Χαλκαῖ κορινθ. πρόχοι. 1975	279
83	Ἀ. Ζώη: Βασιλικὴ Ι. 1976	207
84	Ἰ. Βολανάκη: Παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια Ἑλλάδος. 1976	249
85	Ν. Πλάτωνος - W. Brice: Ἐνεπίγραφοι πινακίδες καὶ πί- θοι Ζάκρου. 1975	261
86	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος. Πί- νακες. Τόμ. Α' 1976· ἄδετον	3
	πολυτελὴς βιβλιοδεσία	9
	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ. 1901..	4
	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία	—
	Σύνολον	1.341

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1837 - 1978)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

	Δραχμα
1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1976 (1 - 115: πρβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδω>, 'Αρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον	—
Περίοδος Α' : τόμος 1 - 16 (1837 - 1860) : 1837: τεύχη 4 (Ἰοῦνιος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), (1838 - 1857 δὲν πωλοῦνται), 1858, τεύχος 50, 1859, τεύχος 51 (1860 δὲν πωλεῖται)· ἑκαστον τεύχος	500.—
Περίοδος Β' : τόμος 17 - 21 (1862 - 1874) : 17 (1862): τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τὸ 1863)· ἑκαστον τεύχος	500.—
18 - 21 (1869 - 1874): 18 (1869): τεύχος ιγ'· 19 (1870): τεύχος ιδ'· 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιϛ' (τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τὸ 1873)· 21 (1874): τεύχος ιζ'· ἑκαστον τεύχος	500.—
Περίοδος Γ' : τόμος 22 - 62 (1883 - 1923) : 22 - 62 (1883 - 1923): 1883 - 1884, (1885 - 1892 δὲν πωλοῦνται), 1893 - 1894, (1895 - 1897 δὲν πωλοῦνται), 1898 - 1899, (1900 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἑκαστος τόμος	500.—
1919 - 1923· εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκαστος τόμος	500.—
Περίοδος Δ' : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.) : 63 - 75 (1924 - 1936), εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἑκαστος τόμος	800.—
76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α' καὶ β' μέρος· ἑκαστος τόμος	800.—
γ' μέρος	800.—
77 - 91 (1938 - 1952)· ἑκαστος τόμος	800.—
92/3 (1953 - 1954): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' μέρος	800.—
Β' καὶ Γ' μέρος· ἑκαστος τόμος	800.—
94 - 103 (1955 - 1964)· ἑκαστος τόμος	800.—
104 - 105 (1965 - 1966)· ἑκαστος τόμος	800.—
106 (1967)	800.—
107 - 108 (1968 - 1969)· ἑκαστος τόμος	800.—
109 - 111 (1970, 1971, 1972)· ἑκαστος τόμος	800.—
112 - 113 (1973 - 1974)· ἑκαστος τόμος	1300.—
114 (1975)	1600.—
115 (1976)	1600.—
116 (1977)	1600.—

Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες 7 + στήλαι 550. 1902	500.—
Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου (1837 - 1874) ὑπὸ Ἀθηνᾶς Γ. Καλογεροπούλου καὶ Μαρίας Προύνη-Φιλίππης· τόμος 1ος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ροθ' + 243. 1973	1000.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1975 (ΠΑΕ 1 - 131: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α' : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9) : 1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9):

Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) .....

4 (1840/41): Πρακτικά τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) .....

5 (1840/1): Πρακτικά τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) .....

6 (1841/2): Πρακτικά τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) .....

7 - 11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως .....

1 11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν <τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως> τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν <Ἐκδοσις 2α>. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) .....

12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) .....

13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) .....

Περίοδος Β' : τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70) : 14 (1858/9): Συνοπτικὴ

ἐκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α + 43. 1858/9. 15 - 25 (1859/60 - 1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τὸ 1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7, 1867/8 δὲν πωλοῦνται), 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἑκαστον τεύχος .....

200.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9) : 26 - 74 (1870/1 - 1916/9):

Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται, 1871/2, (1872/3), 1873/4, 1874/5, 1876 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, (1890), 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909

5. Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἑρεχθείου ἐπιτροπείας ἡ ἀναγραφή τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἑρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860. (Δὲν πωλεῖται) ..... 400.—
7. Εὐθύμιος Καστόρχης· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
- 7α. Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887 (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται) ..... —
8. A. G. Lolling· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαῖαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899. .... 400.—
9. Π. Καββαδίας· Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἰς τοπογραφικὸς. 1900. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
10. Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 ..... 400.—
- 10α. <Βαλέριος Στάης>· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (=AE 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
11. Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 ..... 400.—
12. Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουნიώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906 ..... 500.—
13. P. Kavvadias + G. Kawerau· Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890. Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου· Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907 [1974].. 1500.—
14. Χρῆστος Τσουντας· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι IF + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 ..... 1000.—
15. Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου· Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραγῆματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 ..... 400.—

Δραχμαί

16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 ..... 400.—
- 16α. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
- 16β. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) ..... 250.—
17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 ..... 250.—
18. **Γεώργιος Κ. Γαρδικας**· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 ..... 250.—
19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 17. (Δὲν πωλεῖται) 250.—
20. **Βαλέριος Στάης**· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) ..... 250.—
21. **Georgius P. Oeconomus**· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 ..... 250.—
22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923. (Δὲν πωλεῖται)..... 250.—
23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος**· Γραπτὰ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἑγχρωμοὶ 10. 1928 ..... 1500.—
24. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. Ἀνατύπώσεις μετὰ προσθήκης. 1975..... 400.—
25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος**· Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κF' + 257, πίνακες 5. 1930 ..... 400.—
26. **Ἰωσήφ Χατζιδάκις**· Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρεσῶν ἐν Κρῇτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 ..... 300.—
- 26α. **Γεώργιος Σωτηρίου**· Χριστιανικαὶ Θῆβαι (=AE 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
27. <Γεώργιος Π. Οἰκονόμος>· Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαριθμητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 ..... 250.—

28. Γεώργιος Π. Οικονόμος· Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας. Λόγος πανηγυρικός τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ρηθεὶς τῇ 23ῃ 'Οκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς 'Εκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] ..... 250.—
- 28α. Λεύκωμα τῆς 'Εκατονταετηρίδος τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). 'Εν 'Αθήναις (1937 - 1952) ..... 600.—
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων· Τὸ 'Ερέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 8' + 102, εἰκὼν 1. 1949. 'Ανατύπώσεις 1975 ..... 250.—
30. Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλος· 'Η 'Ασπίς τῆς 'Αθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες 9' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 ..... 400.—
31. 'Ανδρέας Ευγγόπουλος· Συλλογὴ 'Ελένης 'Α. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν "Αλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες 9' + 47, πίνακες 27. 1950 ..... 600.—
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· 'Ο Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 121, εἰκόνες 8. 1951 ..... 250.—
33. Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς 'Ελληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες F' + 144, εἰκόνες 76. 1951 ..... 600.—
34. Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου· 'Η βασιλικὴ τοῦ 'Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 ..... 1600.—
35. 'Αναστάσιος Κ. 'Ορλάνδος· 'Η ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὑρετήριον» τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' τόμου (1957), σελίδες 136. 'Ανατύπώσεις 1974 ..... 2000.—
 Τόμος Α' ..... 800.—
 Τόμος Β' ..... 800.—
 Εὑρετήριον. (Δὲν πωλεῖται) ..... 400.—
36. Μάρκελλος Μιτσός· 'Αργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 ..... 500.—
37. 'Αναστάσιος Κ. 'Ορλάνδος· Τὰ ὀλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα. Σχῆμα 4ον ..... 2000.—
 Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός. Σελίδες 154, εἰκόνες 64. 1955 ..... 1000.—
 Τχ. 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἑλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα, καὶ οἱ λίθοι. Σελίδες 426, εἰκόνες 405. 1959 - 60 ..... 1000.—
38. Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος· 'Η ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956 ... 400.—
39. Γεώργιος 'Ε. Μυλωνᾶς· 'Ο πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς 'Ελευσίνος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, εἰκόνες 39, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. 1957. 800.—

Δραχμαὶ

40. Ἀνδρέας Ευγγόπουλος· Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Σχῆμα 4ον, σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. 1957 ..... 1400.—
41. Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου· Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοχαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, εἰκόνες 31, πίνακες 16. 1957 ..... 250.—
42. Νικόλαος Μ. Βερδελῆς· Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, εἰκόνες 25, πίνακες 15. 1958 ..... 250.—
43. Ἰωάννης Δ. Κοντῆς· Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958 ..... 250.—
44. Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης· Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958 ..... 250.—
45. Χαρίκλεια Μπάρλα· Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 12, πίνακες 14. 1959 ..... 250.—
46. Γεώργιος Σ. Δοντᾶς· Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960 ..... 400.—
47. Δημήτριος Λαζαρίδης· Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960 ..... 400.—
48. Σέμνη Καρούζου· Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 140, εἰκόνες 98, πίνακες 93 καὶ 9 ἑγχρωμοί. 1963 ..... 1500.—
49. Χρυσούλα Καρδαῤ· Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία· Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 310, εἰκόνες 287, παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 ..... 800.—
50. Νικόλαος Δρανδάκης· Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων τοῦ σφωζομένου κυρίως ἐν Βενετίᾳ. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 182, πίνακες 70. 1962 ..... 400.—
51. Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος· Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες Ι - VIII. 1964. (Δὲν πωλεῖται) ..... 800.—
52. Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος· Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, εἰκόνες 157, πίνακες 30 (1 - 20 ἑγχρωμοί), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII. 1963 ..... ἄδետον ..... 1600.—
δεμένον ..... 2000.—
53. Σωτήριος Ἰ. Δάκαρης· Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964 ..... 400.—
54. «Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον»· Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966), Τόμ. Δ' (1967 - 68)
ἕκαστος τόμος ..... 1000.—
55. Ἀριστείδης Πασαδαῖος· Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας. Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρένθ. πίνακες Α - ΚΖ', πίνακες 16. 1965 ..... 600.—

56. **Στυλιανὸς Ἀλεξίου**· Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπά). Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 85, εἰκόνες 38, παρένθετοι πίνακες 6, πίνακες 38 (ὁ πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἐγχρωμοί). 1966 ..... 700.—
57. **Φώτιος Μ. Πέτσας**· Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, εἰκόνες 43, παρένθετοι πίνακες 3, ἐγχρωμοὶ πίνακες Α' - Γ', πίνακες 45. 1966 ... 1000.—
58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· Ἡ ἀρκαδική Ἀλφειρα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 274, εἰκόνες 175, παρένθ. πίνακες 1 - 5. 1967 - 68 ..... 1000.—
59. **Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης**· Ἱστορικά ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296, πίνακες Ι - XIX. 1967 1000.—
60. **Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης**· Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 106, εἰκόνες 48, πίνακες 46. 1968 ..... 700.—
61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Σχῆμα 8ον, σελίδες L + 540, εἰκόνες 10, χάρται Ι - VI, πίνακες 8. 1968 ..... 1000.—
62. **Μ. Ἀνδρόνικος**· Βεργίνα Ι. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 298, εἰκόνες 108, παρένθ. πίν. Α - ΚΓ (ΚΓ 1 - 5), πίνακες 135. 1969.. 1000.—
63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος**· Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιδ' + 222, εἰκόνες 43, παρένθ. πίν. Α, πίνακες 63. 1968. .... 700.—
64. Μεταφέρεται εἰς τὸ Κεφάλαιον Γ, ἀριθ. 4.
65. **Εὐστάθιος Γ. Στίκας**· Τὸ οἰκοδομικὸν χρονικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά Φωκίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 299, εἰκόνες 135, παρένθ. πίν. Α - ΙΒ', πίνακες 184 + ἐγχρωμὸς πίναξ προμετωπίδος καὶ Α - Γ. 1970 ..... 1000.—
66. **Ἀντώνιος Ζώης**· Προβλήματα χρονολογίας τῆς Μινωικῆς κεραμικῆς — Γοῦρνες, Τύλισος, Μάλια. Σχῆμα 4ον, σελίδες ζ' + 99, πίνακες 47 + Α - Β ἐγχρωμοί. 1969 ..... 400.—
67. **Σπυρίδων Ε. Ἰακωβίδης**· Περατὴ. Τὸ νεκροταφεῖον. Σχῆμα 4ον. Τόμ. Α - Γ.
- Α'. Οἱ τάφοι καὶ τὰ εὐρήματα. Σελίδες ια' + 473, σχέδια 155. .... 1500.—
- Β'. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Σελίδες ιθ' + 485, εἰκόνες 161, ἐγχρωμοὶ πίνακες Ι - IV ..... 1500.—
- Γ'. Πίνακες 1 - 190 + σελίδες 1 - 38). 1969 - 1970 ..... 1000.—
68. **Χαρὰ Τζαβέλλα - Enjen**· Τὰ περρωτὰ ὄντα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰγαίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες 132, πίνακες 40. 1970 ..... 400.—
69. **Θεοδώρα Γ. Καράγιωργα**· «Γοργεῖν Κεφαλὴ» (Καταγωγή καὶ νόημα τῆς γοργονικῆς μορφῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων). Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 158, πίνακες 23. 1970 ..... 400.—

Δραχμαὶ

70. Δέσποινα Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου· Πέλλα I. Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ μαρτυρίαι. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 257, πίνακες 40 + Α - Β ἔγχρωμοι. 1971..... 500.—
71. Ἐφη Σαπουναῖ - Σακελλαράκη· Μινωικὸν Ζῶμα. Σχῆμα 8ον, σελίδες κγ' + 259, εἰκόνες 77, πίνακες 54 + Α - Γ, ἔγχρωμοι καὶ χάρτης 1. 1971 .... 500.—
72. Θεόδωρος Σπυρόπουλος· Ὑστερομινωϊκοὶ ἐλλαδικοὶ θησαυροί. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 233, εἰκόνες 1-37, πίνακες 37. 1972 ..... 500.—
73. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς· Ὁ ταφικὸς Κύκλος Β τῶν Μινωικῶν. Σχῆμα 4ον. Τόμος Α', σελίδες κδ' + 442, εἰκόνες 30, ἔγχρωμοι πίνακες ε-ιβ' ..... 1500.— Τόμος Β', πίνακες 1-249 + σελίδες δ-ις'). 1973 ..... 1000.—
74. Γρηγόριος Κωνσταντινίδης· Ὁ Ροδιακὸς Κόσμος. I Λίνδος. Σχῆμα 8ον, σελίδες 82, εἰκόνες 4. 1972 ..... 250.—
75. Στυλιανὸς Πελεκανίδης· Καλλιέργης. Ὁλὴς Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ι' + 175, εἰκόνες 3, πίνακες 1 - 83, ἔγχρωμοι πίνακες Α - ΚΑ, ἔγχρωμος πίναξ προμετωπίδος + παρένθετος πίναξ Ι. 1973. (Δὲν πωλεῖται) 1500.—
76. Ἀριστείδης Πασαδαῖος· Ὁ κεραμοπλαστικὸς διάκοσμος τῶν βυζαντινῶν κτηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ι - ΧΙΙ + 84, πίνακες 50 + παρένθ. πίν. Α - Β. 1973 ..... 700.—
77. Ἀγγελικὴ Πιερίδου· Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς ἐν Κύπρῳ. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 112, εἰκόνες 5, σχήματα 23, πίνακες 35. 1973 ..... 700.—
78. Γεώργιος Στ. Κορρές· Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ἐρρίκου Σλήμαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 200, πίνακες 16. 1974 ..... 400.—
79. Μάντω Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου· Ἡ νομισματοκοπία τῆς Νικοπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 200, εἰκόνες 2, πίνακες 71. 1975..... 1300.—
80. Εὐστάθιος Στίκας· Ὁ κτίτωρ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά. Σχῆμα 4ον, σελίδες κ' + 158, εἰκόνες 35, πίνακες 33, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Θ', ἔγχρ. πίναξ προμετωπίδος + παρένθετος πίν. Α' - Γ'. 1975..... 1000.—
81. Γεώργιος Μυλωνᾶς· Τὰ Λυτικὰ Νεκροταφείων τῆς Ἐλευσίνης. Σχῆμα 4ον. Τόμος Α', σελίδες ιθ' + 357, σχέδια 91, ἔγχρωμοι πίν. θ' - ιβ' ..... 1800.— Τόμος Β', σελίδες ιγ' + 355, σχέδια 135 ..... 1800.— Τόμος Γ', πίνακες Α - Μ καὶ 1 - 91 + σελίδες λθ' 1975. (Οἱ τόμοι διατίθενται καὶ κεχωρισμένως) ..... 1400.—
82. Ἰουλία Κουλεϊμάνη - Βοκοτοπούλου· Χαλκαὶ κορυθιοურγεῖς πρόχοι. Σχῆμα 4ον, σελίδες κς' + 205, εἰκόνες XXIII, πίνακες 56, ἔγχρ. πίναξ 1. 1975. 1000.—
83. Ἀντώνης Ζώης· Βασιλικὴ Ι. Σχῆμα 4ον, σελίδες 134, πίνακες 59, σχέδια 7 ἐντὸς φακέλλου. 1976 ..... 1000.—
84. Ἰωάννης Βολανάκης· Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες κδ' + 154, εἰκόνες Ι - Χ, πίνακες 9. 1976 ..... 700.—

85. Νικόλαος Πλάτων - W. C. Brice· Ἐπερίγραφοι πινακίδες καὶ πίθοι Γραμμικοῦ συστήματος Α ἐκ Ζάκρου. *Inscribed Tablets and Pithos of Linear A System from Zakro*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 236, εἰκόνες 16, πίνακες 41, ἔγχρ. πίν. προμετωπίδος. 1975 ..... 1000.—
86. Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος· Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος. Τόμος Α': Πίνακες 103 (σχῆμα 2ον). 1976. Βιβλιοδεσία πολυτελὴς (καταλογραφημένα) —
 Βιβλιοδεσία ἀπλῇ ..... 6000.—
 Ἐντὸς θήκης ..... 5000.—
 Τόμοι Β'-Γ': Κείμενον (σχῆμα 4ον) .... —
- Τόμος Β': σελίδες κβ' + 1 - 348, εἰκ. 232, πίν. XV. Τόμος Γ': σελίδες η' + 349 - 778, εἰκ. 233 - 505, πίν. XVI - XXXII.
87. Ἰ. Α. Παπαποστόλου· Τὰ σφραγίσματα τῶν Χανίων. Σχῆμα 8ον, σελίδες ις' + 182, πίνακες 46. 1977 ..... 700.—
88. Χρυσούλα Καρδαῖ· Ἀπλώματα Νάξου. Κινητὰ εὐρήματα τάφων Α καὶ Β. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' - ιε' + 97, πίνακες 58. 1977 ..... 800.—
89. Εὐγενία Γιούρη· Ὁ κρατήρας τοῦ Δερεβενιοῦ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 76, ἔγχρ. πίν. Α - Η, πίν. 107. 1978 ..... 800.—
90. Στέφανος Κουμανούδης· Θηβαϊκὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον ..... —
91. Θεοδοσία Στεφανίδου - Τιβερίου· Οἱ ἀνάγλυφοι πίνακες ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ. Σχῆμα 4ον ..... —
92. XVe Congrès International d'Études Byzantines. III. Art et Archéologie. Σχῆμα 8ον ..... —
93. Γιάννης Σακελλαράκης· Τὸ ἐλεφαντόδοντο καὶ ἡ κατεργασία του στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια. Σχῆμα 8ον ..... —
94. Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος· Λεξικὸν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων καὶ τινῶν συγγενῶν πρὸς αὐτοὺς γενικῶν τεχνικῶν ὄρων ..... —

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Δραχμαί

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**. *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
2. **K. Kourouniotes**. *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 ..... 250.—
3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**. *Ὁδηγὸς τῆς Δήλου*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950. (Δὲν πωλεῖται) ..... —
4. **Spyridon Marinatos**. *Excavations at Thera I (1967 season)*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 59, εἰκόνες 88, πίνακες Α - C (Α - Β ἑγχρωμοί). 1968. Ἀνατύπωσις 1976. 400.—
Excavations at Thera II (1968 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 44, σχέδια I - XI, πίνακες 41 + Α - Ε ἑγχρωμοί. 1969. Ἀνατύπωσις 1976. 400.—
Excavations at Thera III (1969 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 68, εἰκόνες 45, σχέδια I - VIII, πίνακες 62 + Α - Β ἑγχρωμοί. 1971. Ἀνατύπωσις 1973. 400.—
Excavations at Thera IV (1970 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 54, εἰκόνες 4, σχέδιον 1, πίνακες 126 + Α - Η ἑγχρωμοί. 1971. Ἀνατύπωσις 1977. 400.—
Excavations at Thera V (1971 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 47, εἰκόνες 6, σχέδια 1, πίνακες 104 + Α - J ἑγχρωμοί. 1972. Ἀνατύπωσις 1973. 400.—
Excavations at Thera VI (1972 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 60, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974. Ἀνατύπωσις 1977. .... 400.—
Thera VI Colour Plates and Plans. Σχῆμα 4ον, ἑγχρωμοὶ πίνακες 11, σχέδια 7. 1974. Ἀνατύπωσις 1977 ..... 400.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VI (1972). Σχῆμα 8ον, σελίδες 52, εἰκόνες 7, πίνακες 112. 1974 ..... 400.—
Θήρα VI, ἑγχρωμοὶ πίνακες καὶ σχέδια. Σχῆμα 4ον, ἑγχρωμοὶ πίνακες 11, σχέδια 7. 1974 ..... 400.—
Ἀνασκαφαὶ Θήρας VII (1973). Σχῆμα 8ον, σελίδες 37, εἰκόνες 4, παρένθετοι πίνακες 2, πίνακες 66 + Α - IB ἑγχρωμοί. 1976. .... 400.—
Excavations at Thera VII (1973 season). Σχῆμα 8ον, σελίδες 38, εἰκόνες 4, παρένθετοι πίνακες 2, πίνακες 66 + Α - L ἑγχρωμοί. 1976. .... 400.—
5. **Νικόλαος Πλάτων**. *Ζάκρος. Τὸ νέον μινωικὸν ἀνάκτορον*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 334, εἰκόνες ἑγχρωμοὶ καὶ μαυρόασπροι 141 + παρένθ. πίναξ. 1974 .... 1600.—

Δ. ΦΩΤΟΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΑΝΑΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**. *Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ* ..... 1000.—

Ε. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Δραχμαί

1. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται)... —

2. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται)..... —

3. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1949. (Δὲν πωλεῖται)..... —

4. Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται)..... —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλεῖται καὶ τὸ ἐξῆς σύγγραμμα:

Βασίλειος Λεονάρδος· Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνakes

2. 1901 ..... 400.—

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (132) τόμος

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουν διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζουσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Σημ. Συντ.: Ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Πάλλα παρεκλήθημεν νὰ δημοσιεύσωμεν τὰ κάτωθι:

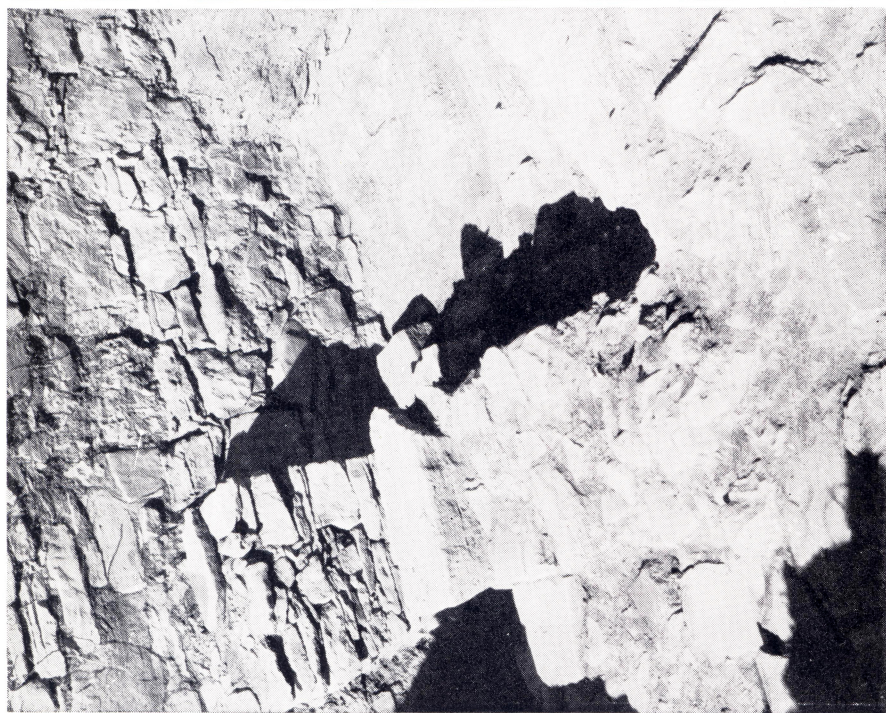
Εἰς τὸ ἐν σελ. 165 δημοσιευθὲν σχέδιον ἀποκατεστημένης κατόψεως τοῦ βαπτιστηρίου τῆς βασιλικῆς τοῦ Κρανείου (εἰκ. 2) παρέχονται διὰ διακεκομμένων γραμμῶν ἐσφαλμένως αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἀνωδομῆς ἐν ὀριζοντίᾳ προβολῇ. Ἀκριβέστερον σχέδιον θὰ δημοσιευθῇ εἰς τὰ ΠΑΕ 1977.

Ἐν σ. 170 διευπλώθησαν ἀτελῶς καὶ ἀσαφῶς ἰδέαι τινὲς περὶ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ βαπτιστηρίου· ἀκριβέστερον καὶ μετὰ σχεδίων θὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὰ ΠΑΕ 1977.

Ἐν σ. 188 ἡ εἰκ. 8 ἐξετυπώθη ἀνεστραμμένως. Τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνης νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἄνω μέρος.

ΠΙΝΑΚΕΣ

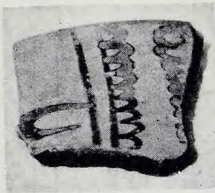

α. 'Ο διαχωριστικός τοίχος, ο φέρων την θύραν (Α - Δ) και ο κάθεται προς αὐτόν (Β - Ν). β. Τμήμα εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀφῆρθη ἡ ἀργιλόδης στρώσις καὶ μέρος τοῦ πλακοστρώτου. Ἀριστερὰ ἡ εἰσοχὴ τοῦ τεύχους καὶ περαιτέρω δεξιὰ ἡ τρυπλὴ τοῦ ἐπένδους.

α

β

γ

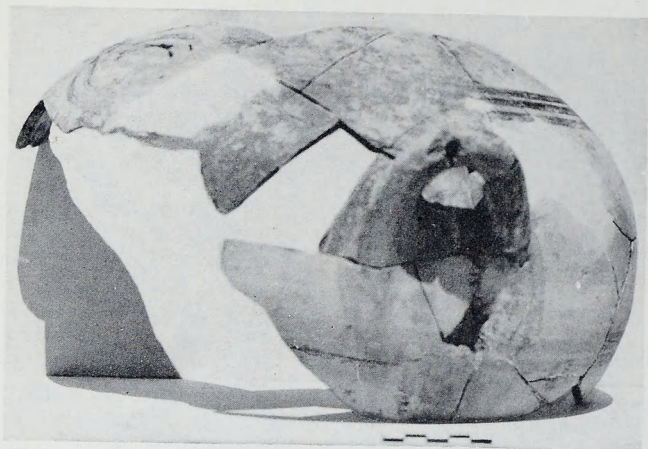

δ

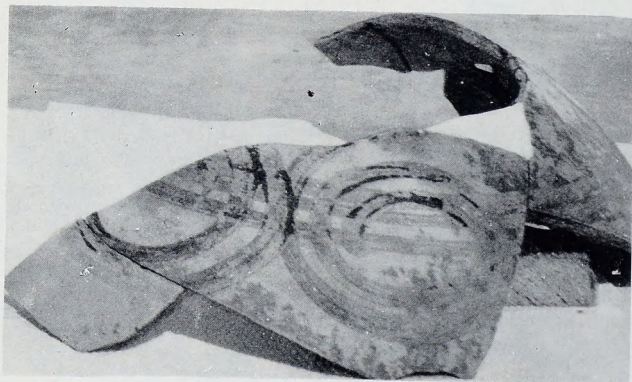

α. Είσοχη του τείχους ὀπισθεν πύργου β. Διακρίνονται ἀριστερά αἱ βαθμίδες καθόδου ἀπὸ τὸν πύργον. β. Ὅστρακον ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ΥΕ ΠΒ. γ-δ. Τεμάχια σκύφων ΥΕ ΠΒ1.

α. Ύδρια συγκολληθεῖσα ἀπὸ τεμάχια εὗρεθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1970 καὶ 1975 - 76 εἰς ἀνασκαφὴν ὑπισθεν πύργου β. ΓΕ ΠΙΒ.

β. Λεπτομέρεια διακοσμήσεως τῆς ἀνωτέρω ὑδρίας.

α. Ἡ ἀκρόπολις τῶν Κουκουναριῶν ἀπὸ ΝΔ.

β. Ῥεῖλια οἰκοδομήματος ΝΔ τοῦ λόφου.

α. Ταφή ἐντὸς σπηλαίου.

β. Γενική ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Δ.

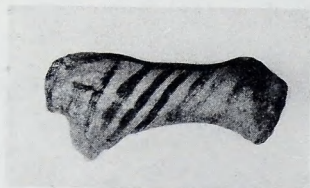
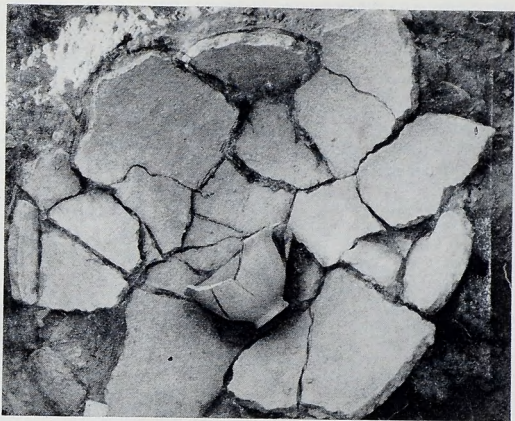

α. "Αποψις τμήματος τοῦ μυκηναϊκοῦ τείχους ἀπὸ ΝΔ.

β. Τὸ ΒΔ τμήμα τοῦ θαλάμου με τοὺς πίθους κατὰ χώραν. "Αποψις ἀπὸ Ν.

α. Πίθος με μόνωτον κύκλον κατὰ χώραν. β. Θραύσματα ἀγγείων κατὰ χώραν.
Στρῶσις τέφρας. γ. Εἰδώλιον ἵππου ἐκ τοῦ σπηλαίου.

α. Κεραμεικά εὑρήματα ἐκ τῆς ἀποθήκης.

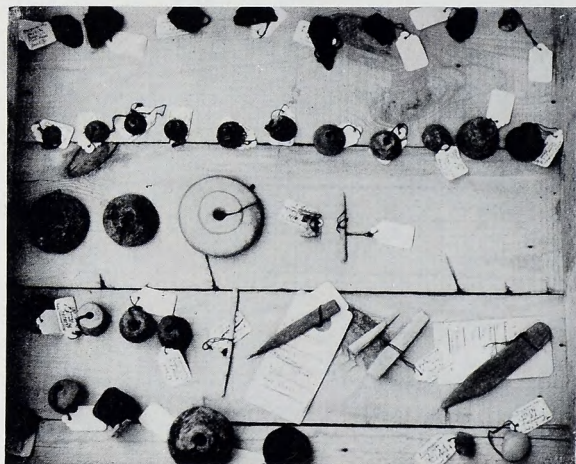

β. Θραύσματα ἀγγείων ἐκ τῆς στρώσεως τέφρας.

α. Πίθος με ανάγλυφον σχοινωειδή διακόσμησην.

β. Συλλογή σφονδυλίων, κομβίων και ὀστεϊνῶν ἐργαλείων.

α

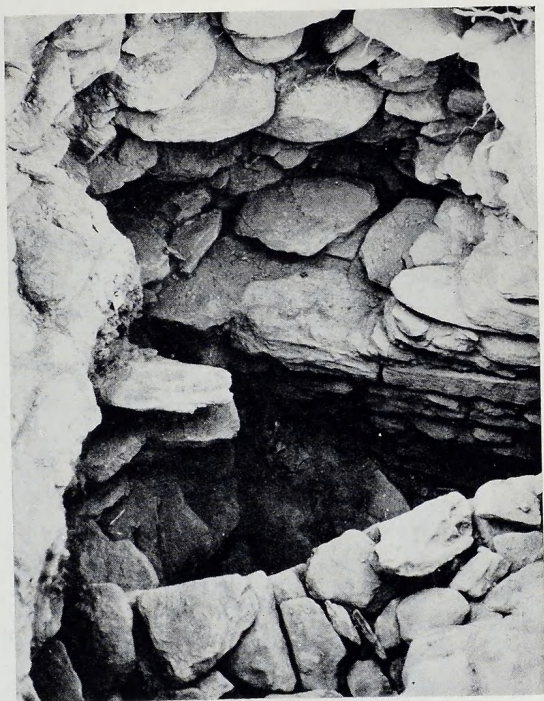
β

γ

δ

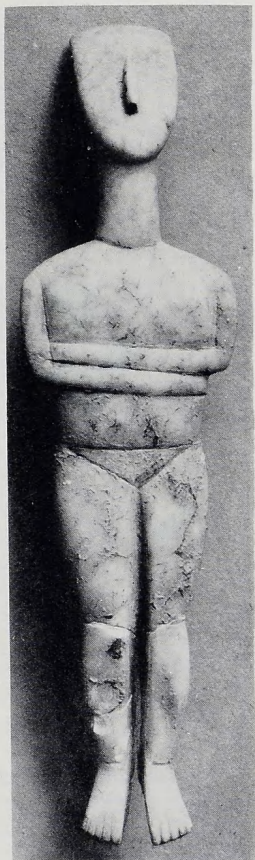
α. Αιχμή δόρατος καὶ ἔλασμα τριποδικῆς βάσεως. β. Χαλκαῖ αιχμαὶ βέλους. γ. Ἀρύταινα καὶ τριχολαβὶς ἐκ χαλκοῦ. δ. Ἀποψὶς τῶν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἀποθήκης τοίχων ἐκ παλαιότερων οἰκοδομικῶν φάσεων.

α. Ἡ ἀνασκαφή τοῦ 1976 στὰ Ἀπλώματα. β. Ταφή μέσα σὲ τοῖχο σπιτιοῦ ρωμαϊκῶν χρόνων στὰ Ἀπλώματα (T5). γ. Ὁ κυκλαδικὸς τάφος XXVII μετὰ τὴν ἀνασκαφή του.

α

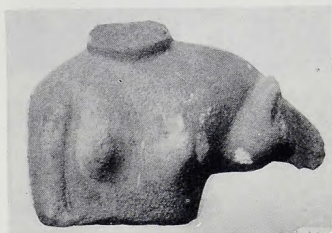
β

γ

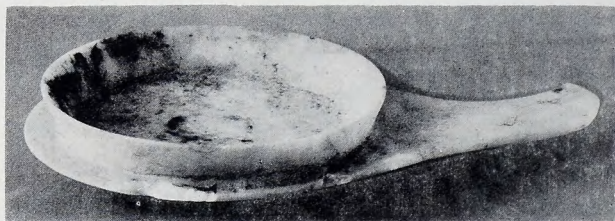
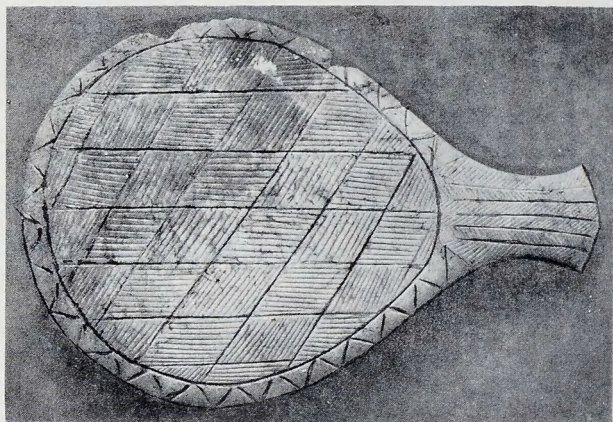
δ

ε

α - β. Πρωτοκυκλαδικά ειδώλια από τον τάφο XXVII. γ. Τὸ περιρραντήριο με τὴν ἀρχαίχη

α - β. Μαρμάρινα αγγεία από τον τάφο XXVII. γ - δ. Το μαρμάρινο τηγανόσχημο σκεύος του τάφου XXVII.

α. Τὸ βόρειο κλίτος τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος.

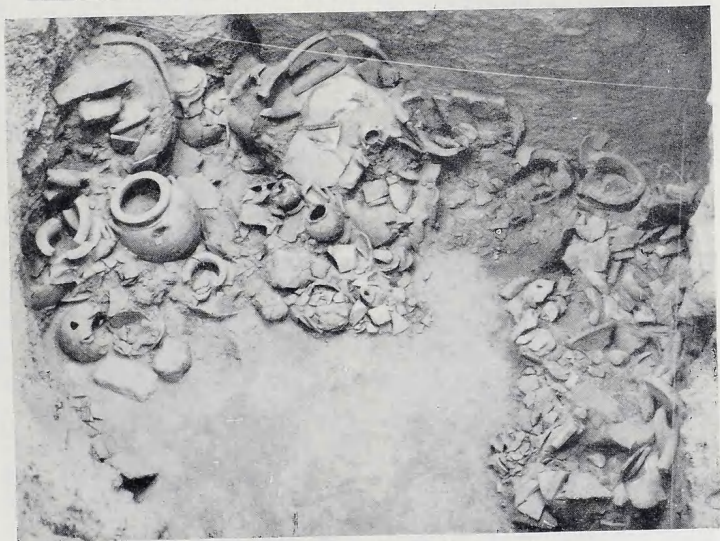

β. Ὁ χώρος τοῦ προνάου καὶ τοῦ νότιου κλίτους τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ. Στὴ μέση τὸ θεμέλιο τοῦ θυραίου τοίχου. Μὲ βέλος δεξιὰ σημειώνεται τὸ ἀρχαιότερο λάξευμα στὸ βράχο.

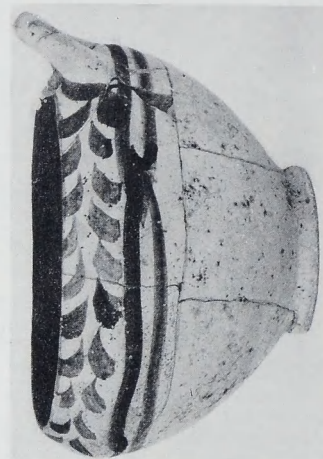
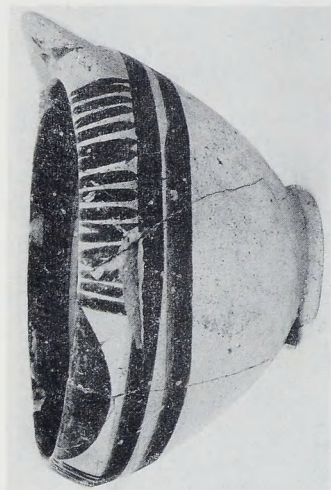

α. Τὰ λαξεύματα στο βράχο για την ἔδραση τῶν θεμελίων στὴ ΝΑ γωνιὰ τοῦ ἀρχαικοῦ κτιρίου. Μὲ βέλη σημειώνονται τὰ ἀρχαιότερα λακκοειδῆ λαξεύματα στο βράχο. β. Τὸ κατώφλι μῖς ἀπὸ τὶς θύρες τοῦ σηκοῦ ἀνασυντεθειμένο ἀπὸ τὰ τέσσερα κομμάτια στὰ ὁποῖα εἶχε κοπεῖ καὶ τοποθετημένο στο ἀρχικὸ του ὕψος.

α - β. Δυτική Οικήα. Ίσόγειο δωματίου 5.

α. Δυτική Οίκα. Ίσχυριο δοματίου 5. Πλεκτός δίσκος, β. «Κυλαδιδίδες» σκύφος με καστανή διακόσμηση, γ. «Κυλαδιδίδες» σκύφος με λευκή διακόσμηση σε σκοτεινόχρωμο έδαφος, δ. «Κυλαδιδίδες» σκύφος με καστανή διακόσμηση σε άνοιχτόχρωμο έδαφος.

α. «Κυκλαδικός» σκύφος δλόβαφος. β. Γεφυρόστομος «κυκλαδικός» σκύφος με λευκή διακόσμηση σε σκοτεινό έδαφος. γ. Είσηγμένο κύπελλο Κεφτιού. δ - ε'. Μόνωτα κύπελλα έγχρώρια. ζ. Μόνωτος κύαθος με καστανή και λευκή διακόσμηση. η. Κύλιξ με λευκά καλαμοειδή σε σκοτεινό έδαφος.

- α. Γεφυρόστομη πρόχους με καστανή και λευκή διακόσμηση. β. Γεφυρόστομο προχυτικό άγγείο. γ. Μικρός γεφυρόστομος προχυτικός πίθος με λευκά καλαμοειδή σε σκοτεινό έδαφος. δ. Μικρός γεφυρόστομος προχυτικός πίθος με καστανή διακόσμηση σε άνοιχτο έδαφος. ε. Εύρύστομος προχυτικός γεφυρόστομος άμφορίσκος. ς'. Εύρύστομο μόνωτο άγγείο.

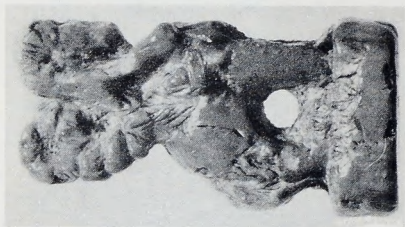

α. Μόνωτος σκύφος με λευκή διακόσμηση σὲ σκοτεινὸ ἔδαφος. β. Βαθιὰ ὀλόβαφη φιάλη.
 γ-δ. Λοξότμητες ὀφθαλμωτὲς πρόχοι με λευκὰ καλαμοειδῆ σὲ σκοτεινὸ ἔδαφος. ε. Πρόχους.
 ς'. Ραδινὸς ἀμφορέας με λευκὰ φυτικὰ κοσμήματα (κλαδιὰ ἐλιάς) σὲ σκοτεινὸ ἔδαφος.

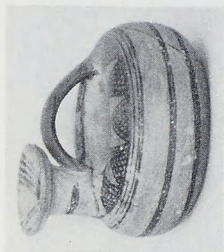

α

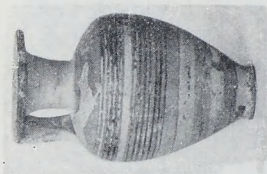
β

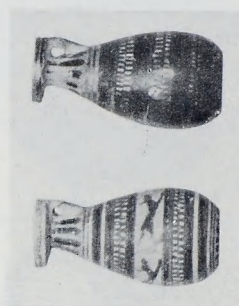
γ

δ

ε

ς'

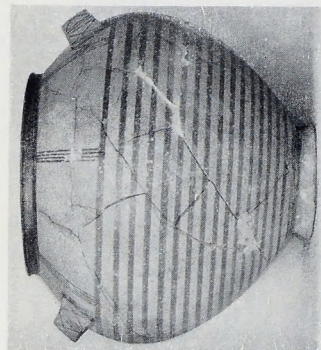
α. Μεγαμύραρης σκύρος. β. Ώστεδνη σφίγξ. γ. Ροδιανός άνιός. δ. Ώστεδνη πόρπη. ε. Πρωτοκορινθιαζός
αφύβαλλος, ς'. Κορινθιακά άλλαβαστρα.

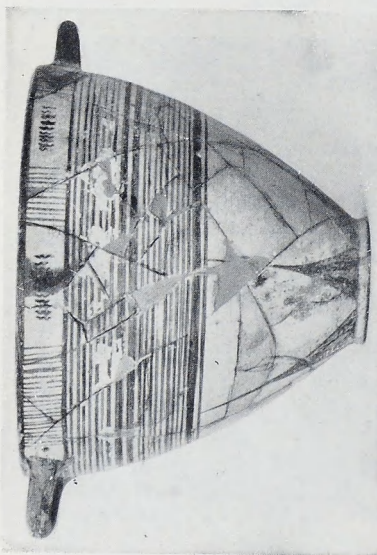
α. Ρωμαϊκός τάφος και βάσις ἀμφορέως.

β. Ὑποψὶς τοῦ νοτιωτέρου τομέως.

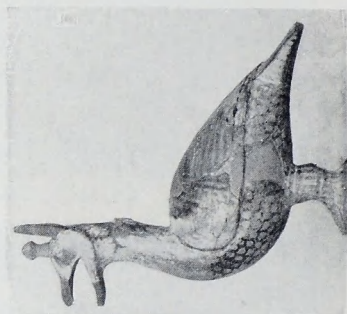
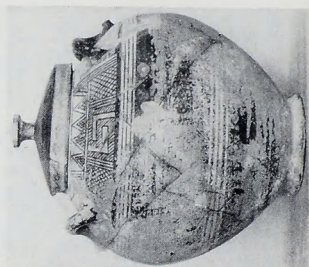

β

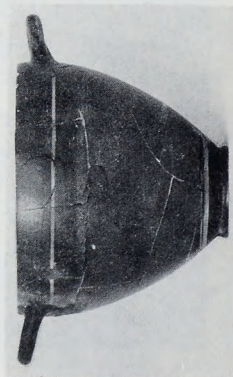
α

ε

δ

γ

α. «Πρωτογονυθιστή» κοτύλη. β. Θηραϊκός λέβης. γ. Μελαμβραφής κοτύλη. δ. Πλαστικόν ἀγγεῖον. ε. Θηραϊκός λέβης.

α. Ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι νοτιωτέρου τομέως.

β. Παιδική ταφή.

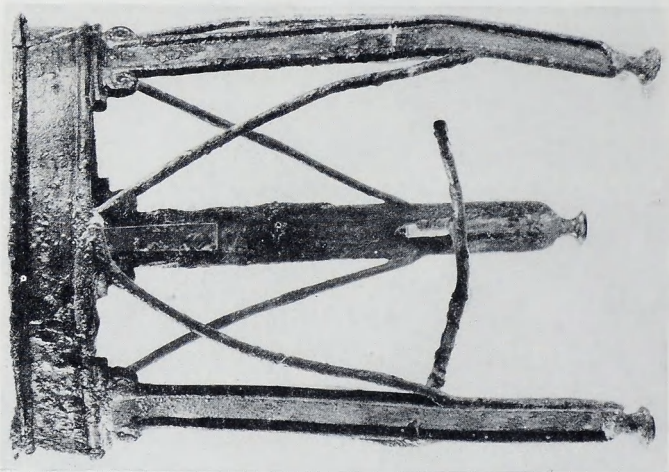
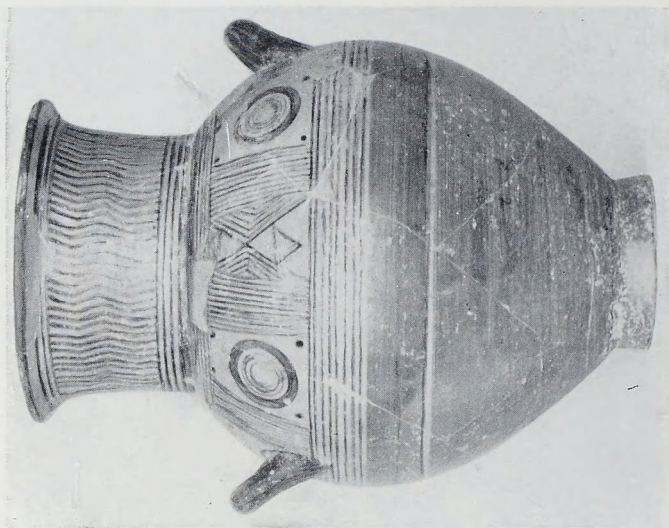

α. Γεωμετρικοί σκύφοι και πυξίς. β. Γεωμετρικοί κύαθοι. γ. Γεωμετρικός ἀμφορεύς. δ. Πρωτοκορινθιακὸς ἀρύβαλλος.

α. Ἀγγεῖα εἰς τὴν θέσιν τῆς πυρᾶς. β. Χαλκοῦς τρίπους. γ. Τοῖχοι κτιστοῦ τάφου.

α. 'Ο χαλκοῦς τρέπους. β. «Εὐβοϊκός» ἀμφορεὺς.

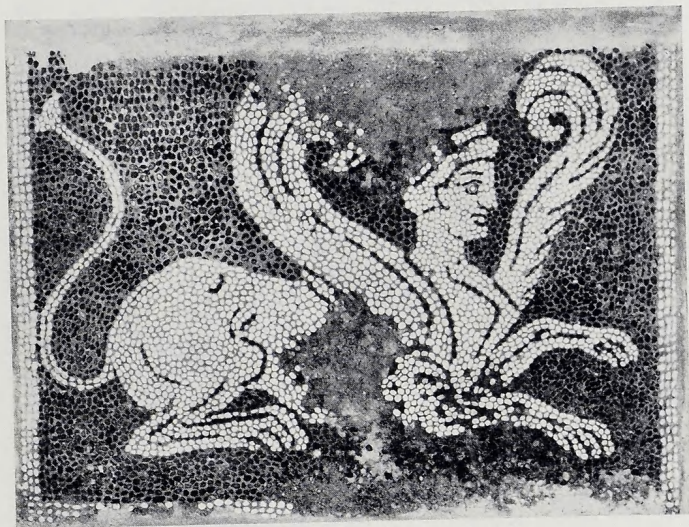
Χρυσόπαιον, δάπεδον με παράσταση Βελλεροφόντου καὶ Χιμάρας.

Λεπτομέρεια τοῦ πιν. 211.

α. Μικρόν ταπίδιον με παράστασιν Σφιγγός.

β. Νομίσματα.

- α. Τὸ δωμάτιο 1 τοῦ κτηρίου 18 μὲ τις σαρκοφάγους καὶ τὰ κρανία τῶν ἀποθέσεων ἀπὸ Δ.
 β. Οἱ σαρκοφάγοι στὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ δωματίου 1 τοῦ κτηρίου 18 ἀπὸ Α.

α. Σφραγίδες από τὰ κτήρια 18 καὶ 19, ἀπὸ τὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ δύο κτήρια καὶ Ν ἀπὸ τὸ κτήριο 19. β. Τὸ ἀνώτερο ταφικὸ στρώμα τοῦ κτηρίου 19 ἐπιφανειακὰ ἀπὸ Β. γ. Τὸ ἀνώτερο ταφικὸ στρώμα τοῦ κτηρίου 19 ἀπὸ Δ.

α - ζ'. Σαρκοφάγοι και ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ ἀνώτερο ταφικὸ στρώμα τοῦ κτηρίου 19. α. Τὸ πῶμα τῆς σαρκοφάγου ἀρ. 3. β. Ἡ παιδικὴ σαρκοφάγος ἀρ. 5. γ. Τριποδικὴ πυξίδα ποὺ χρησίμευσε γιὰ παιδικὴ ταφή. δ. Δίωτο γεφυρόστομο ἀγγεῖο. ε. Τριποδικὴ χύτρα. ζ'. Πιθοειδὲς ἀγγεῖο μὲ γραπτὴ καὶ πλαστικὴ διακόσμηση.

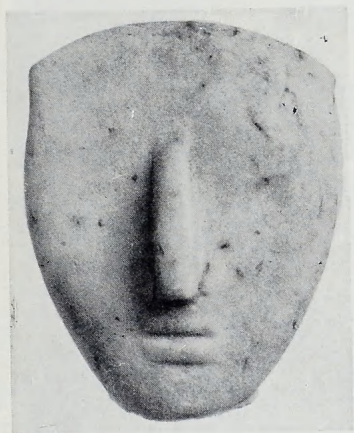
α - δ. Ἀγγεία ἀπὸ τοῦ κτήριου 19.

Ευρήματα από το κατώτερο τμήμα στρώμα
 του κτηρίου 19. α. Πήλινο ειδώλιο ζώου, β.
 Δίδυμο άγγείο, γ. Ήνεσάντινη σφραγίδα.

α - β. Ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ κατώτερο ταφικὸ στρώμα τοῦ κτηρίου 19. γ. Κεφάλι μαρμάρινου κυκλαδικοῦ εἰδωλίου ἀπὸ τὸ χώρο ἀνάμεσα στὰ ταφικὰ κτήρια 18 καὶ 19. δ. Κεφάλι κυκλαδικοῦ εἰδωλίου ἀπὸ τὸ χώρο δυτικὰ τῶν ταφικῶν κτηρίων 18 καὶ 19.

Χώρος δυτικά από τα ταφικά κτήρια 18 και 19. α. Κορμός κυλινδρικού ειδωλίου. β. Ό κορμός του κυλινδρικού ειδωλίου της πλαινής εικόνας, όπως βρέθηκε στη θέση του.

α. Τὰ δωμάτια 1 - 3 τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ στὸν Κεντρικὸ τομέα (ἀπὸ Δ).

β. Τὸ φραγμένον ἄνοιγμα εἰσόδου τῶν δωματίων 1 καὶ 3 τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ (ἀπὸ Δ).

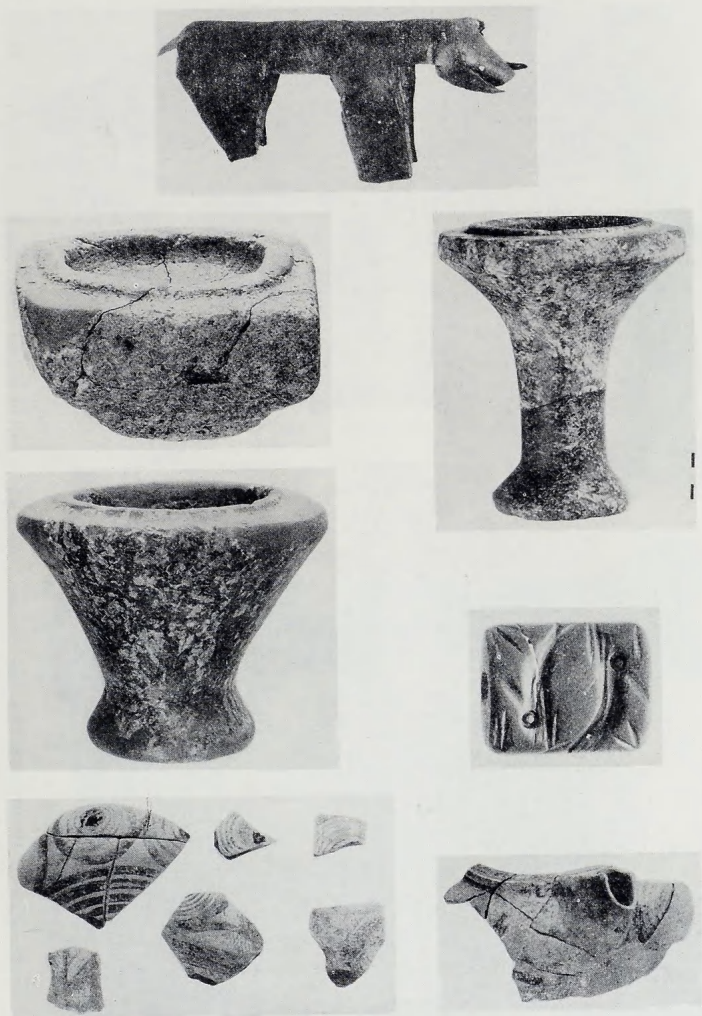
α. Ἡ πάνω ἐπιφάνεια τῶν τοίχων τῶν δωματίων 1 - 3 τοῦ προϊστορικοῦ ἱεροῦ καὶ μέρος τῆς ἐπιχώσεως τῶν ἀνδρῶν πρὶν ἀπὸ τὸν τελικὸ καθαρισμὸ (ἀπὸ ΒΑ).

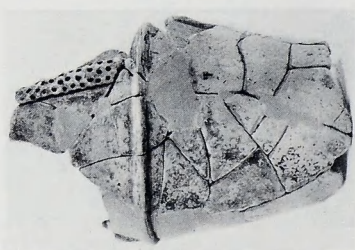
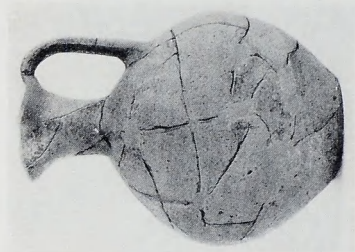
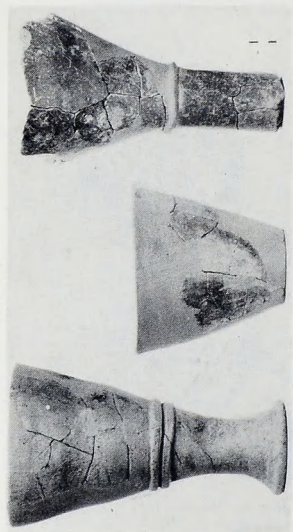
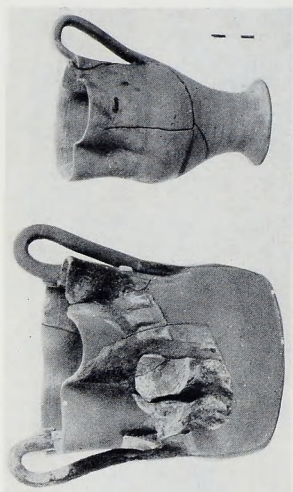
β. Εἰδῶλιό σεβίζοντος.

γ. Πρωτογεωμετρικὸ εἰδῶλιο.

α. Χάλκινο σφυρήλατο ζώδιο. β - δ. Τράπεζες προσφορών. ε. Νεοανακτορική σφραγίδα.
ζ' - ζ'. Όστρακα ΜΜ ΠΙΒ/ΥΜ ΙΑ.

α - β. Λατρευτικό MM ΠΒΒ/ΥΜ ΙΑ άγγείο. γ. Λατρευτικό MM ΠΒΒ/ΥΜ ΙΑ άγγείο. δ. Πρωτογεωμετρική πρόγυος.
ε. "Οστρακα MM ΠΒΒ/ΥΜ ΙΑ.

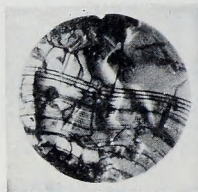
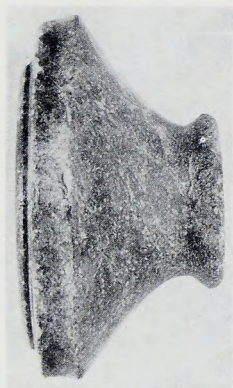
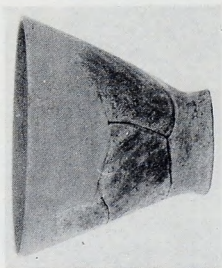

α. Τὸ μεγάλο ΜΜ ΙΙΒ/ΥΜ ΙΑ κτίσμα στὸν δυτικὸ τομέα (ἀπὸ Β).

β. Τμήμα ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ δυτ. τοίχου τοῦ προϊστορικοῦ κτίσματος στὸν δυτικὸ τομέα (ἀπὸ Β).

α - β. Κύπελλα MM ΠΙΒ/ΓΜ ΙΑ. γ. Τράπεζα προσφορών από το MM ΠΙΒ/ΓΜ ΙΑ σφρδμα θυσίων του δυτικού τομέα.
δ. Θράψμα από τράπεζα προσφορών με τρία σημεία της Γραμμικής Α γραφής. ε. Ύστερογεωμετρικό ειδώλιο ανδρικής μορφής. ζ' - η. Νεοανατολική σφραγίδα.

α. Τὰ δωμάτια I - IV ἀπὸ Β.

β. Χτιστή κλίμακα νότιας εισόδου τοῦ ἱεροῦ.

Τὰ δωμάτια Ι καὶ ΙΙ. α. ᾽Απὸ Β. β. ᾽Απὸ Α. γ. ᾽Απὸ Ν.

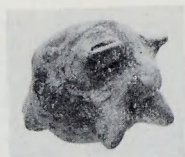
α. Τὰ δομάτια ΙΙΙ καὶ ΙV ἀπὸ Α.

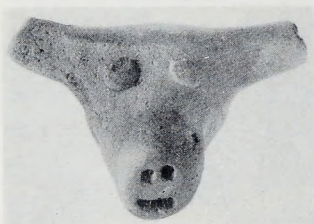
β. Πώρινη βάση κίονος.

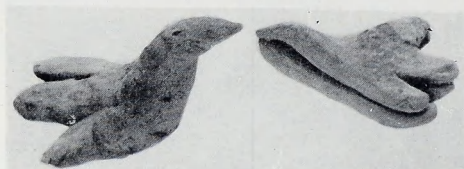
α

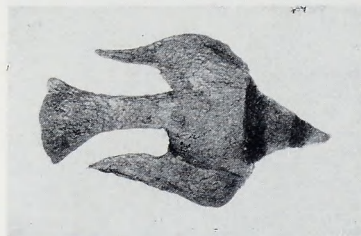
β

γ δ

ε ζ'

ζ η

α. Πήλινα ειδώλια γυναικῶν παλαιοανακτορικῆς ἐποχῆς. β. Πήλινο ζώδιο χοίρου. γ. Κεφαλή πήλινου ειδωλίου βοδιού. δ. Κεφαλή πήλινου ειδωλίου χοίρου. ε. Πήλινα ειδώλια πουλιῶν. ζ'. Κεφαλή πήλινου ειδωλίου ζώου γεωμετρικῶν χρόνων. ζ. Χάλκινο περίτμητο ἔλασμα σὲ σχῆμα πουλιού. η. Νεοανακτορικὴ φακοειδὴς σφραγίδα μὲ παράσταση χταποδιού.

α

β

γ

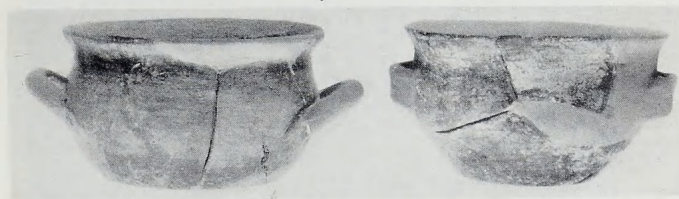

δ

ε

ς'

α. Φακοειδής σφραγίδα ΥΜ ΙΙΑ περίου με παράσταση ταύρου που σπαράσσεται από λιοντάρι. β. Λίθινη αναθηματική τράπεζα προσφορών από όφειτη. γ. Τμήμα λαβής ξίφους από αλάβαστρο. δ. Τμήμα πήλινου σφραγίσματος. ε. Θραύσματα από το χεῖλος ἄωτων σκυφοειδῶν ἀγγείων ΥΜ ΙΑ περιόου. ς'. Δίωτα μονόχρωμα γεωμετρικά ἀγγεία.

α. Τμήμα αγγείου ανατολίζουσας περιόδου. β. Κεφαλή πήλινου ανδρικού ειδωλίου. γ. Μό-
νωτο κύπελλο ΥΜ ΠΙΒ περιόδου. δ. Πήλινη κουτάλα ΥΜ ΠΙΒ περιόδου.

α. Μέρος τοῦ Νοτίου περιβόλου τοῦ ἀνακτόρου ἀπὸ ΒΔ. β. Ὁ τοῖχος τοῦ Νοτίου περιβόλου καμπυλούμενος μὲ κατεύθυνσιν τὴν Δ γωνίαν τοῦ ἀνακτόρου. Ὑποψις ἀπὸ Ἀνατολῶν. Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται ἡ ἐπένδυσις τοῦ νεωτερικοῦ φρέατος.

α. Ἡ δίδυμος εἴσοδος εἰς τὸν Νότιον περίβολον, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ἡ ὁμάς τῶν ἀγγείων τοῦ δωματίου VI τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΒΔ.

α. Ἡ κρηπίς τῆς κλιμακίδος τοῦ διαμερίσματος XI μὲ τὸ θρανίον καὶ τὸ πεζούλιον κατὰ τὴν ἀνακάλυψίν της, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ὁψις πρὸς τὸ δωμάτιον XII ἀπὸ τοῦ δωματίου V τῶν κογχῶν.

α. Τὸ δωμάτιον XII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ Ἀνατολῶν. Τὸ χαμηλὸν πλίνθινον τοιχίον τοῦ μέσου εἶναι τὸ διατοίχισμα τῶν κογχῶν.

β. Ἡ χρωστική τράπεζα καὶ ὁμᾶς ἀγγείων κατὰ τὸ κεντρικὸν περίφραγμα τοῦ δωματίου XII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΒΔ.

α. Ἡ ὁμάς τῶν ἀγγείων παρὰ τὸ κεντρικὸν περίφραγμα τοῦ δωματίου XII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ Νότου.

β. Ἡ εἰς κακὴν κατάστασιν τράπεζα προσφορῶν ἐφ' ὕψηλοῦ ποδὸς εἰς τὸ δωμάτιον XII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΝΔ.

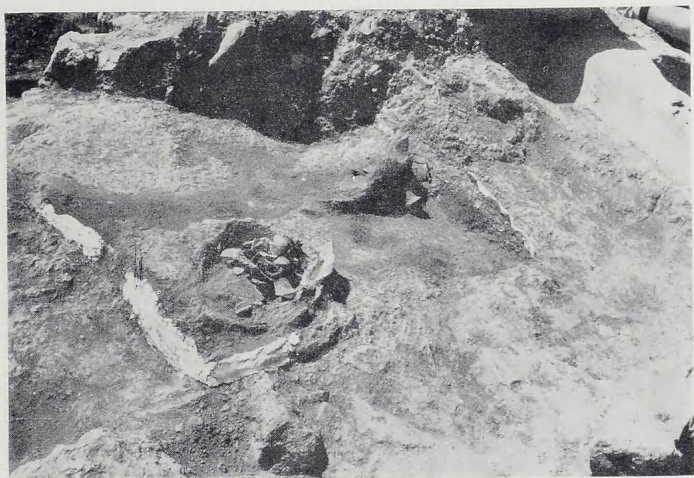
α. Τὸ σύστημα εἰσόδου εἰς τὸ Κτήριον τῶν κογχῶν, ὁ πλακόστρωτος προθάλαμος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ διαδρόμου XIV, ἀπὸ ΝΔ.

β. Αἱ δύο ὀρθογῶνιοι ἐπίχριστοι κόγχαι τοῦ δωματίου XIII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, ἀπὸ ΒΔ.

α. Τμήμα τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου XIII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν μετὰ τὰ ἀνάστροφα κύπελλα καὶ τὸν ὑποκείμενον παλαιότερον τοῖχον, ἀπὸ ΒΔ.

β. Ἡ κόγχη Α τοῦ δωματίου XIII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν, μετὰ τὰ δύο μεγάλα ἀγγεῖα τῆς, ἀπὸ ΒΑ.

α. Ἡ κόγχη Β τοῦ δωματίου XIII εἰς τὸ Κτήριον τῶν κογχῶν, μὲ τὸ περιεχόμενόν της ὡς εὑρέθη, ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Ὅψεις ἀπὸ τὸν χώρον XIII τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν πρὸς τὸν συμπαγῆ τοῖχον τῆς προσόψεως τοῦ Ἀνατολικοῦ κτηρίου μὲ τὴν εἰσοδὸν του.

α. Γενική άποψις τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος — πρῶτον ἐπίπεδον — καὶ τοῦ Κτηρίου τῶν κογχῶν — εἰς τὸ βάθος —, ἀπὸ Βορρᾶ.

β. Ἡ εἴσοδος τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐρεῦνης, ἀπὸ Νότου.

α. Ἡ δευτέρα εἴσοδος τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ Νότου. β. Ὁ ἀμφορεὺς με ἐλλειπτικὸν στόμιον ἔξω τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ ΝΔ. γ. Ὁ «μυχὸς μεγάρου» τοῦ δωματίου Α τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος, διαχωριζόμενος με τρίθυρον, ἀπὸ Νότου.

α. Τὸ τρίθυρον τοῦ «μυχοῦ μεγάρου» τοῦ δωματίου Α εἰς τὸ Κτήριον βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ Νότου. β. Τὸ πρόσθιον τμήμα ὀπισθεν τῆς πρὸς τὴν Ὁδὸν λιμένος προσόψεως τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς ὁδοῦ, ἀπὸ Ἀνατολῶν. γ. Τὸ ἐκ λίθων περίφραγμα ὀπισθεν τῆς προσόψεως τοῦ Κτηρίου βορείως τῆς Ὁδοῦ λιμένος, ἀπὸ ΒΔ.

α - β. Στρώμα καταστροφής Βορ. Οικιών κάτω από μάζα Seager από Δ. 'Ο δείκτης (1 μ.)
 ' εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χώρου Ξ3 παρὰ τὴν τομὴν τῶν μάζων.

α. Ὑψὺν τμήμα πρὸς ῥυθμὸν Κουμάσας ἐκ τοῦ στρώματος θεμελιώσεως τοῦ χώρου Ξ' (Δ τοῖχος). β. Τρίπους λύχνος ΠΜ ἐστὶλβωμένος, ἀκέρατος, ἐκ τῶν χωμάτων Seager (περιοχή Ξ5) μᾶλλον ΠΜ Πα. γ. Κάτω τμήμα μικροῦ ἀγγείου τοῦ θαλασσίου ρυθμοῦ ἐκ τοῦ κτίσματος Κ. ΥΜ Ι. δ - ε'. Τρεῖς ὕψεις εἰδωλίου ἐκ τοῦ στρώματος καταστροφῆς ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου Μεγ. Αὐλῆς παρὰ τὸ δωμ. 31. ΠΜ Πβ. ζ. Δύο ἀδιακόσμητα σκουτέλια ἐκ τοῦ κτίσματος Κ. ΥΜ Ι.

α. Τμήμα του πατώματος VI, από Α.

β. Τὸ δωμάτιο με τὴν ἐλαφρόπετρα ἀπὸ ΝΑ.

α. Ἐνατ. ὄψη τοῦ τοίχου ξ. Ἡ ἐπίστρωση ἀπὸ κοπανισμένο ἀσβεστόλιθο καὶ οἱ πλάνες τοῦ κατωφλιοῦ τοῦ δωματίου τῆς ἐλαφρόπετρας.

β. Ὁ τοῖχος ζ καὶ τὸ πλακόστρωτο ἀπὸ Β.

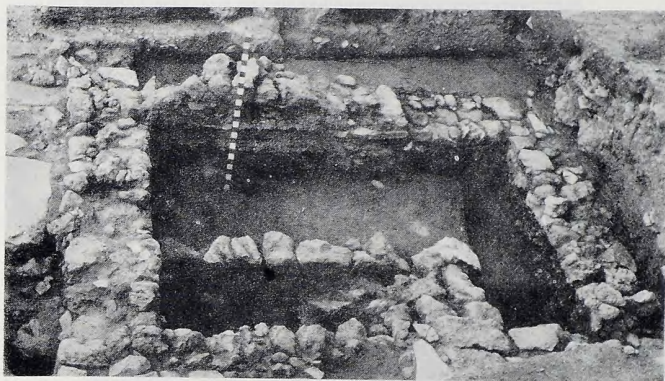

α. Ό MM III/ΥΜ I λάκκος από Ν.

β. Τά MM III/ΥΜ I κύπελλα από Δ.

α. 'Ο χώρος ΑΒΓΓ' στο τέλος της ανασκαφής, από Α. β. Οί τοίχοι ι και κ και οί πεσμένες πέτρες από Β.

α. Τὸ πάτωμα ἀπὸ σπασμένα κονιάματα. β. Βόρεια πλευρὰ τῆς τάφρου 1. Ὁ τοῖχος εἰ καὶ τὸ πάτωμα ἀπὸ κονιάμα.

α. Ἡ τάφος 1 καὶ ὁ τοῖχος δ τοῦ δωματίου μὲ τὴν ἐλαφρόπετρα. β. ΒΔ γωνιά τάφρου 1.
ΥΜ Ι σκουτέλια *in situ*.

α

β

γ

δ

ε

ζ'

α - ζ'. Ἀγγεῖα τοῦ στρώματος 4.

α

β

γ

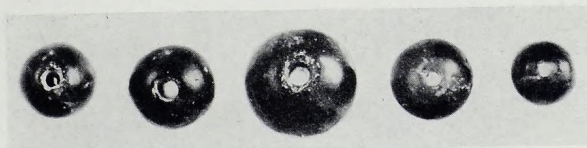
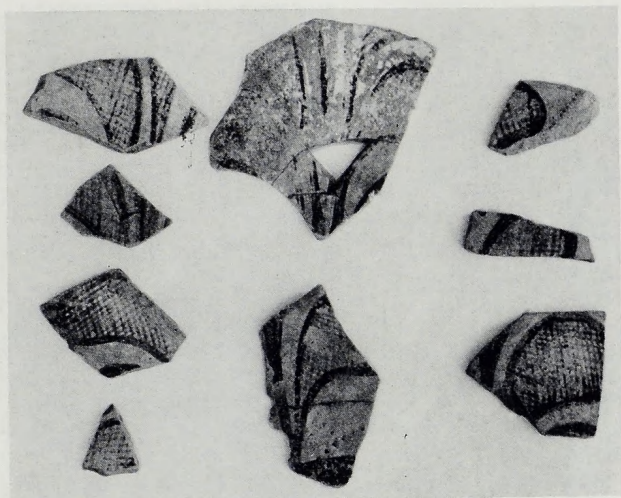
δ

ε

α. Ἀγγεῖο ἀπὸ τὸ στρώμα 4. β. Τριποδικὸ ἀγγεῖο ἀπὸ τὸ λάκκο Ε. γ - δ. Δύο κομμάτια ἀσβεστοκονιάματος σχήματος σκουτελιοῦ. ε. Κεφαλὴ πήλινου ΥΜ III ειδωλίου.

α. Ὀστρακα πιθαμφορέως ἐκ τοῦ ταφικοῦ θαλάμου καὶ τοῦ ἐξωτέρου δρόμου τοῦ θολωτοῦ τάφου 2. β - γ. Σκαραβαῖος ἐξ ἀμεθύστου ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1. δ. Ψῆφοι ἐξ ἀμεθύστου ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

α. Διακοσμημένα χρυσά ελάσματα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου 1. β. Χρυσή γλαύξ ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ θολωτοῦ τάφου 3. γ. Ὁ ΒΒΔ σωρός ἐντός τοῦ θολωτοῦ τάφου 1. δ. Ὁστρακα πιθανορῶς ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

α. "Όστρακα τοῦ μέλανος πιθαμφορέως τοῦ θολωτοῦ τάφου 1. β. "Όστρακα τοῦ ἐρυθροῦ
πιθαμφορέως τοῦ θολωτοῦ τάφου 1. γ. Πλήρες χρυσοῦν ἔλασμα ἐν σχήματι waz. δ. "Ο
NNA σωρὸς ἐντὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

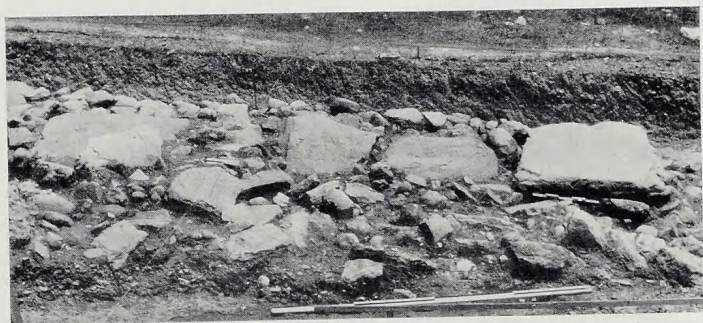

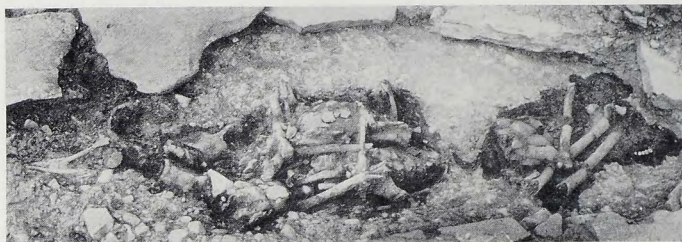
α. Ὁ χώρος δυτικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου 1 πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

β. Τμῆμα τοῦ περιβόλου μετ' ὀλοιστρώχων λίθων καὶ εὐμεγέθων πλακῶν.

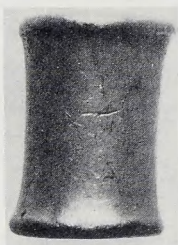
α. Τμήμα τοῦ περιβόλου ἐκ Δ. β. Τμήμα τοῦ περιβόλου ἐκ Β. γ. Ὁ «Λιθοσωρὴς» 2, ὁ ΜΕ - ΥΕ Ι τάφος, ὁ περίβολος καὶ ὁ τύμβος τοῦ θολωτοῦ τάφου 1.

α

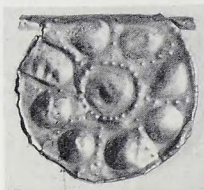
β

γ

δ

ε

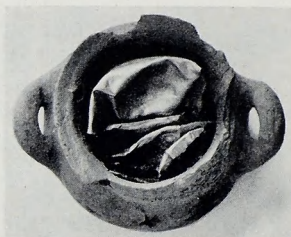
ς

α. ΑΙ Δ, ΝΔ άνακομιδαί τοϋ τάφου. β. Χαλκή σμίλη. γ. Κυλινδρική ψήφος εκ συμπαγούς χρυσοϋ. δ - ε. Δϋο τῶν 25 χρυσῶν ροδάκων μετὰ σοληγίσκου άναρτήσεως. ς'. ΑΙ εξ λεπταί άτρακτοειδείς χρυσαί ταινίαι.

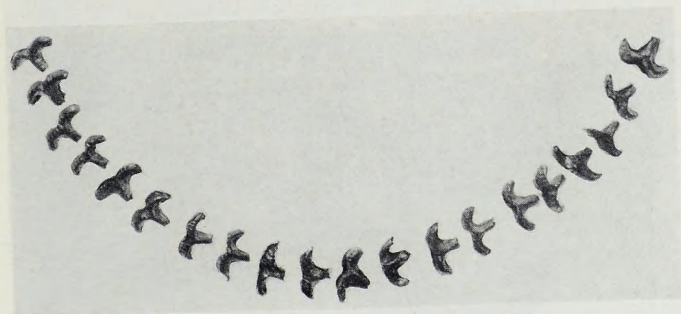
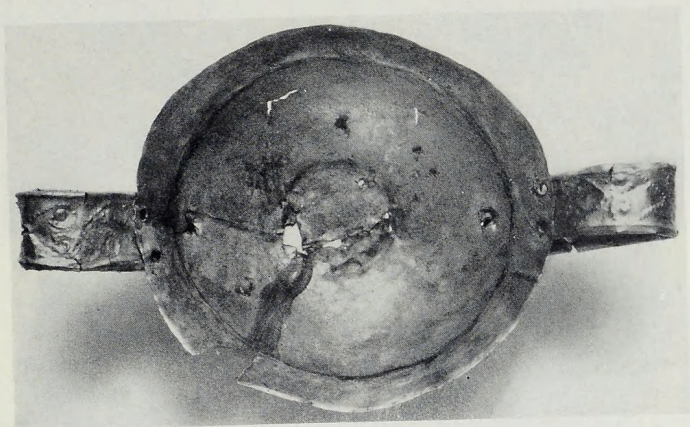

α. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ΜΕ - ΥΕ Ι τάφου. Ἀριστερᾷ τὸ μικρὸν πήλινον ἀγγεῖον μετὰ χρυσῶν. β. Ὁ ΜΕ - ΥΕ Ι τάφος ἀνοήθην μετὰ τῶν καλυπτηρίων αὐτοῦ πλακῶν. γ. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ αὐτοῦ τάφου.

α. Τὸ μικρὸν πήλινον ἀγγεῖον. β. Τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ πεπιεσμένου χρυσοῦ κυπέλλου. γ. Μία τῶν λαβῶν τοῦ χαλκοῦ σκεύους ὑπ' ἀριθ. 2. δ. Αἰχμαὶ βελῶν. ε. Αἱ τέσσαρες χρυσαῖ ταινίαι ἐκ τοῦ πήλινου ἀγγείου.

α. Τὸ χρυσοῦν κύπελλον. β. Τὸ χρυσοῦν κύπελλον ἄνωθεν. γ. Τὸ ἐκ χρυσῶν κρινοσειδῶν ψήφων περιδέρατιον.

α. Μόνωτον μινυακὸν κύπελλον. β. Ὑστατον μινυακὸν ἀγγεῖον. γ. Τὸ δάπεδον τοῦ ΜΕ - ΥΕ Ι τάφου. δ. Δύο τῶν ἀνατολ. ἀνακομιδῶν (Η).

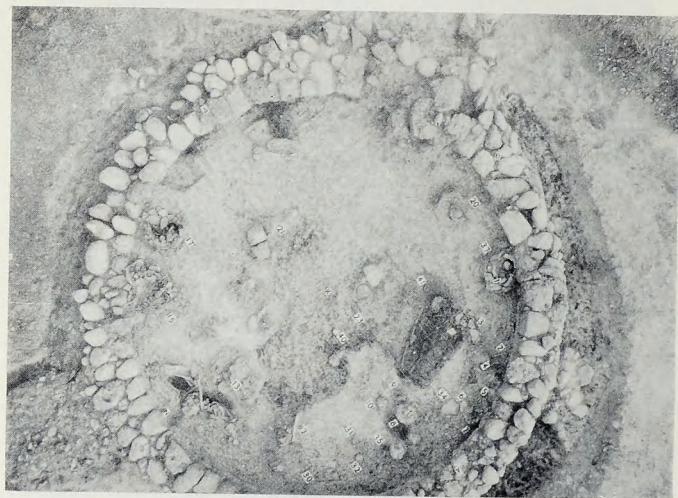
α. «Λιθοσωρός» 2 (βόρ. τμήμα).

β. «Λιθοσωρός» 2 (νότ. τμήμα).

α. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς λιθίνης ἐπιχώσεως τοῦ νοτίου θολωτοῦ τάφου 1.

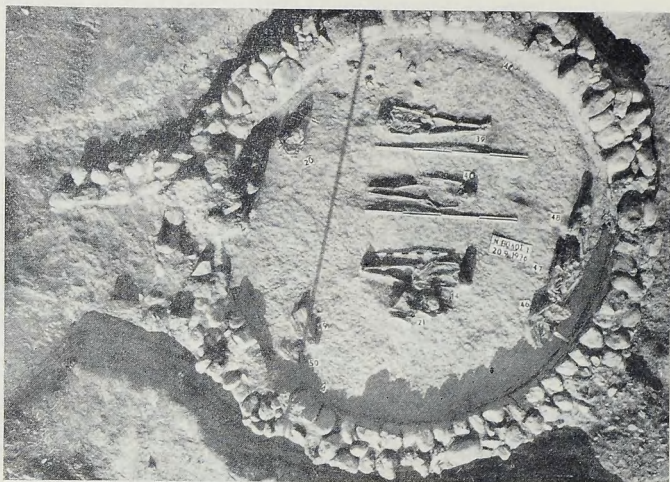

β. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς.

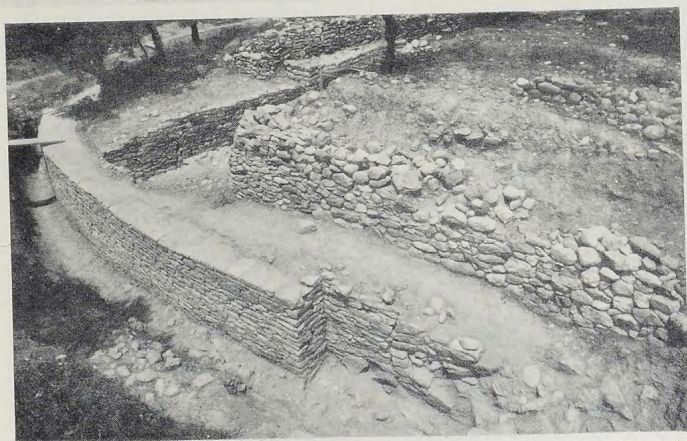
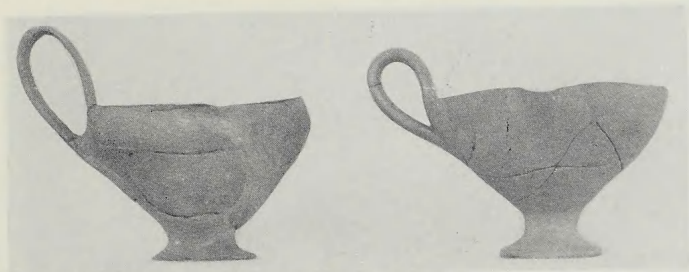
α. ΥΕ ΙΙΑ ρυτόν. β. ΥΕ ΙΙΑ τετράωτον πεπιεσμένον άγγεϊον. γ. ΥΕ Ι κύπελλον Κεφτί.
δ. 'Ο πίθος άνακομιδής ύπ' άριθ. 1.

α. Αἱ ταφαὶ καὶ ἀνακομιδαὶ (πλὴν τῶν ἐντὸς πίθων) τοῦ νοτίου θολ. τάφου 1.

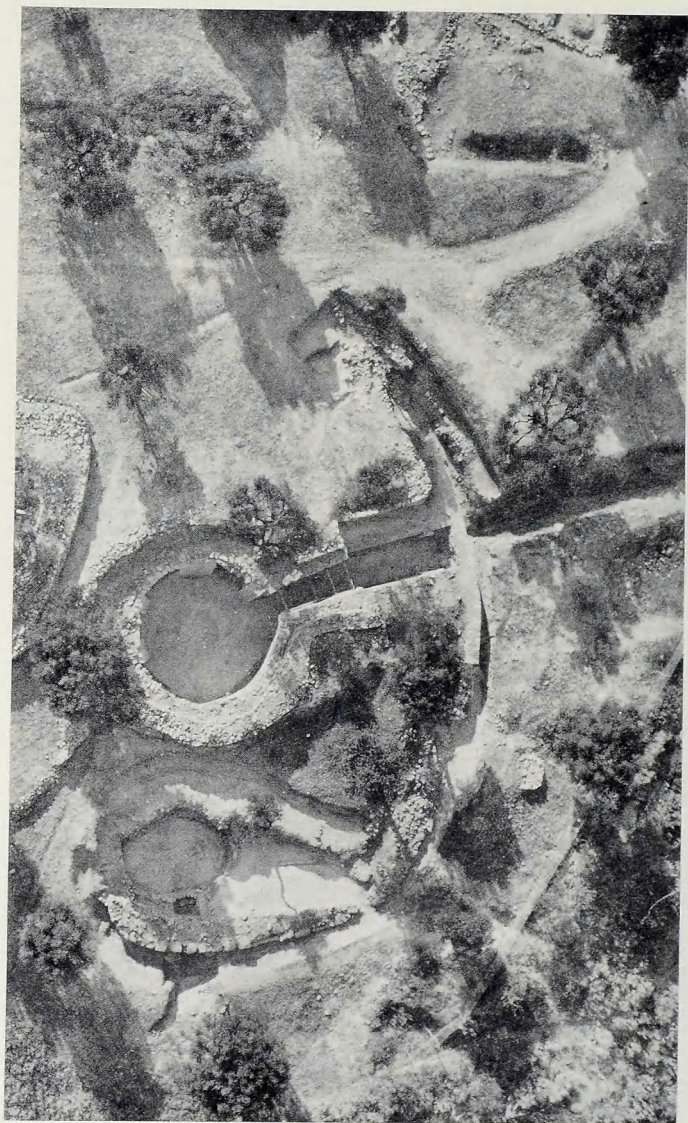

β. Οἱ πίθοι ἀνακομιδῶν ὑπ' ἀριθ. 17 καὶ 15.

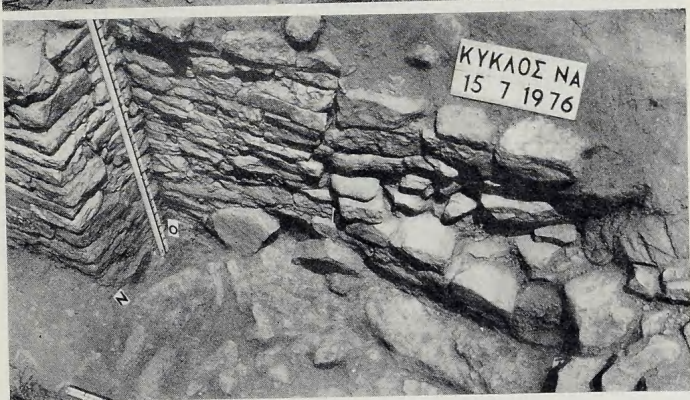

α. Αί ΥΕ Ι μόνωτοι ἀμφίπροχοι κύλικες τοῦ Ν. θολ. τάφου 1 (ἀριστερᾶ) καὶ τῶν Βορουλίων (δεξιᾶ). β. ΥΕ ΠΙΑ1 (;) πρόχους. γ. Ὁμοίωμα τριώτου πιθαμφορίσκου. δ. Τὸ Ν καὶ τὸ ΝΑ τμήμα τοῦ «Κύκλου».

Ἡ περιγὴ τοῦ «Κύκλου» τῶν θολωτῶν τάφων 2 καὶ 3 ὡς καὶ τῆς Δυστ. Οἰκίας ἀπὸ ἀέρος.

α. Τὸ ἀνατ. ἄκρον τοῦ «Κύκλου» καὶ τὰ περὶ ἀνασκαπτόμενα σημεῖα. β. Ἡ ἀνατ. ἐσοχή τοῦ «Κύκλου». γ - δ. Ὁ σφραγιδολίθος τοῦ ἀνατ. ἄκρου τοῦ «Κύκλου» καὶ τὸ ἀποτύπωμά του.

α. Τὸ ἀνασκαπτόμενον ΝΝΑ τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου 3. β. Ὁ θολ. τάφος 3 ἀπὸ Β καὶ ὁ δυτικῶς αὐτοῦ «Κύκλος». γ. Ὁ θολ. τάφος 3 ἀπὸ Α μετὰ τοῦ σκάμματος καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ δυτ. τμήματος τοῦ «Κύκλου».

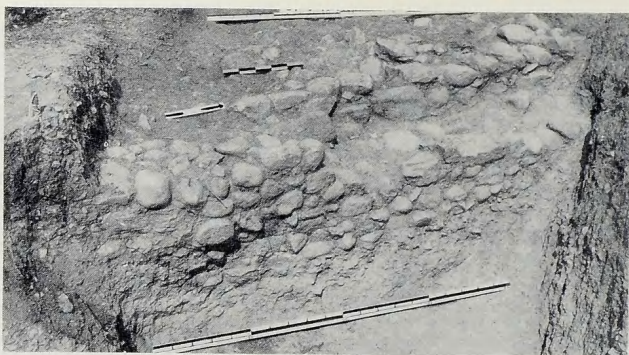

α. Ή (ἀποκαλυφθεῖσα) πρόσοψις τοῦ θολ. τάφου 3.

β. Οἱ ὁλοίτροχοι λίθοι τοῦ Ν - ΝΝΔ τμήματος τοῦ «Κύκλου» ἐκ Δ.

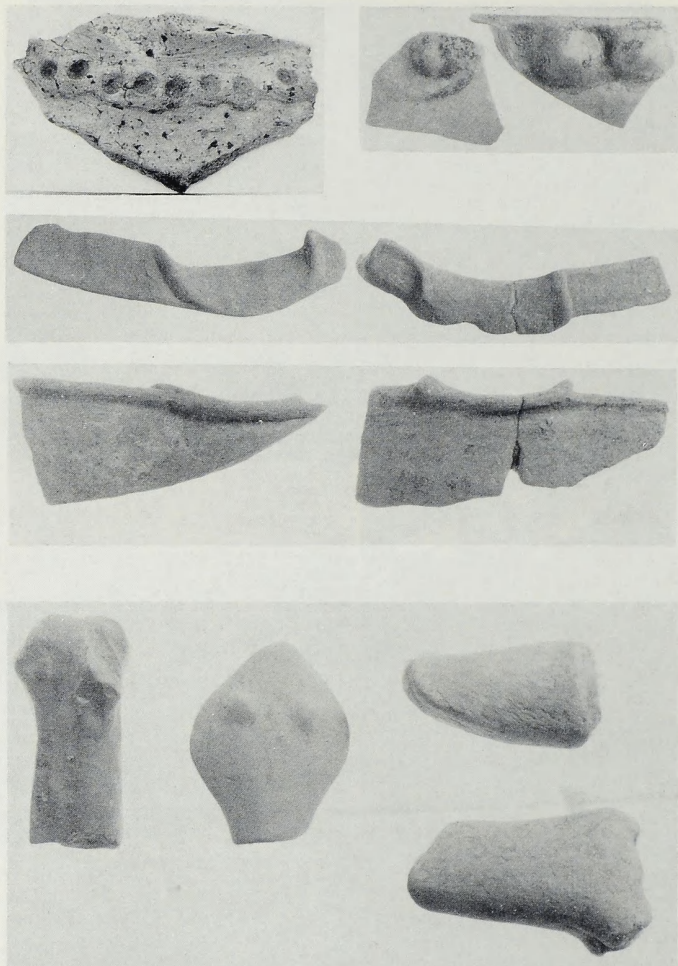
α. Ἡ Δυτ. οἰκία. β. Ἡ ΝΑ οἰκία. Μυκηναϊκὸν δωμάτιον 1 ἀπὸ Α καὶ τὰ ὑπερκείμενα ὑστερορωμαϊκὰ τοιχία. γ. Εὐρήματα τοῦ νοτ. τμήματος τοῦ δωματίου 1. δ. Τριποδικὸν ἀγγεῖον μετὰ μαστοειδῶν ἀποφύσεων.

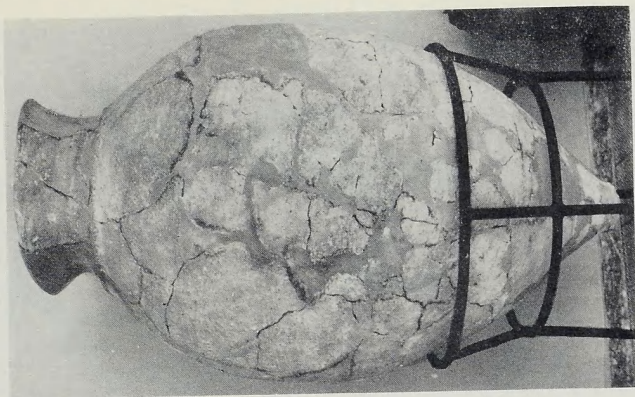

α - β. Έκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μηχαναῖκου δωματίου 2.

α. Τεμάχιον πίθου ἐκ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου Μ1. β. Ὀστρακα μετὰ μαστοειδῶν ἀποφύσεων. γ - δ. Ὀστρακα μετὰ προχοῆς ἀναγλύφου ἐπὶ τοῦ χεῖλους. ε. Εἰδώλιον καὶ ζώδια ἐκ τῆς ΝΑ οἰκίας.

Κοκοράκου. α. Γεμάγμα τοῦ πίδαου. β. Τὸ τοῦχομα τοῦ πίδαου. γ. Ὁ πίδαος μετὰ τὴν συμπλήρωσιν.

α. Ραμνοῦς. Ὁ ἀνεστηλωμένος περίβολος τοῦ Διογέitonος.
β. Νέα Ἀγχιάλος. Ὁ χώρος μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῆς οἰκίας Τζοτζόλα.

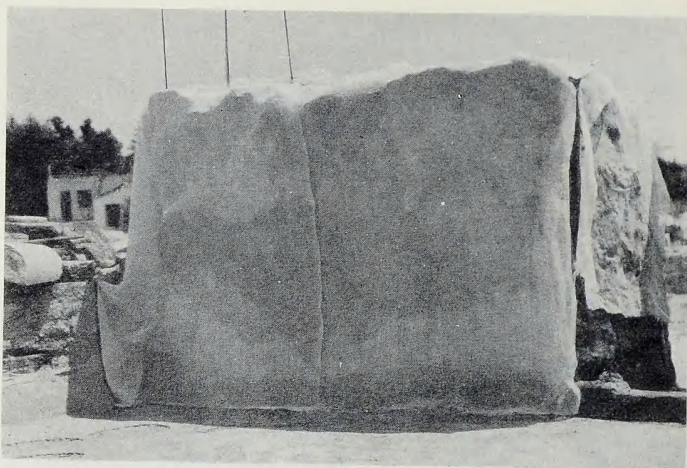

Νέα Ἀγχίλιος. Βασιλικὴ ἀρχιερέως Πέτρου. α. Τὰ στέγαστρα καὶ ἡ προστασία τῶν τοιχογραφιῶν.

β. Ἡ ὀπίσθια ἐπιφάνεια τῆς ἀποκολληθείσης τοιχογραφίας.

Νέα Ἀγχίαλος. α. Ὁ τοῖχος μεταξύ τῶν δωματίων VII καὶ VIII κατὰ τὴν ἀποκόλλησιν τῆς τοιχογραφίας.

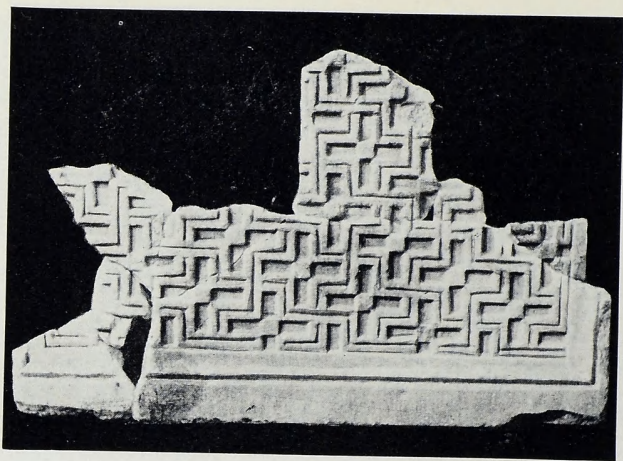

β. Ὁ τοῖχος μεταξύ τῶν δωματίων VII καὶ VIII μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τῆς τοιχογραφίας.

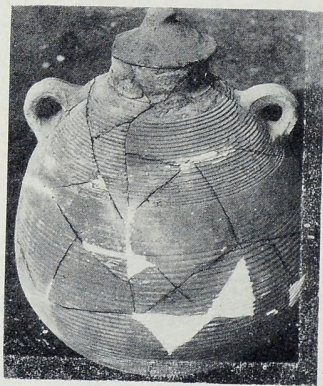

Νέα 'Αγχιάλος. α - β. Συγκολληθέντα θωράκια. γ. Συγκολληθέντα τμήματα θωρακίου.

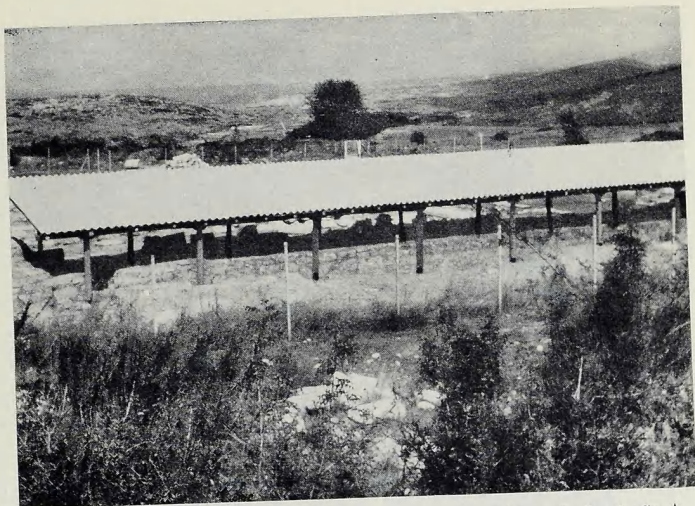

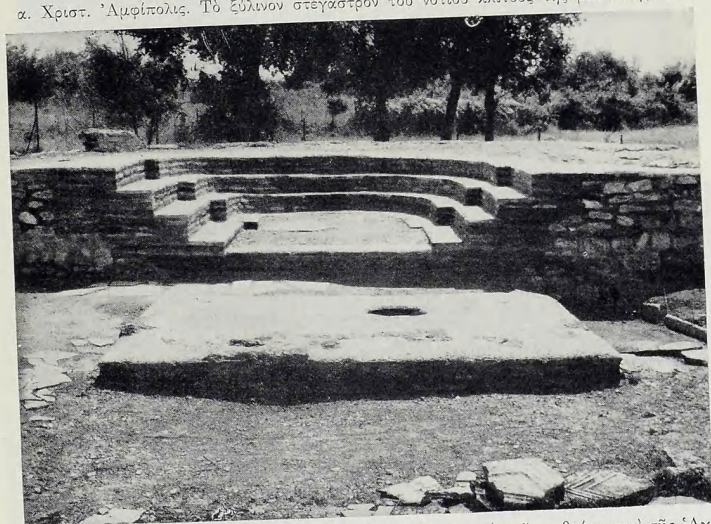
Νέα Ἀγχιάλος. α. Συγκολληθέντα τμήματα θωρακίου τῆς βασιλικῆς τοῦ ἀρχιερέως Πέτρου.

β. Συγκολληθὲν πήλινον ἀγγεῖον.

α. Χριστ. Ἀμφίπολις. Τὸ ξύλινον στέγαστρον τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.

β. Φίλιπποι. Ἡ κόγχη τοῦ Ἱ. Βήματος τοῦ Ὁκταγώνου μετὰ τοῦ συνθρόνου καὶ τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς, μετὰ τὰς ἐργασίας συντηρήσεως.

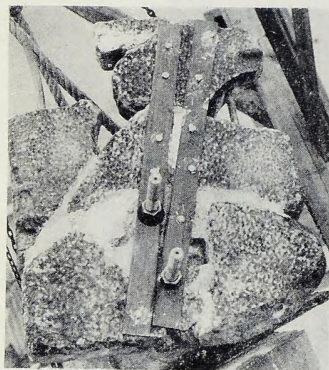

α. Ήλιος, Ἐπανατοποθέτηση τῶν καλυπτηρίων πλασῶν τοῦ ἀνωγού τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἀπὸ Ν. β. Ἀχρωτήρι Θήρας, γνί Iα κυψέλη.

Δήλιον Πάρου. "Αγαλμα τῆς "Αρτεμης. Ἐμπρὸς καὶ πίσω ὄψη τοῦ ἀγάλματος.

α. Κάτω μέρος πλίνθου.

β. Τμήμα του ἱματίου.

γ - δ. Τμήματα τῶν χειρίδων τοῦ χιτώνα.

α - β. Μαστιχάρι Κω. Ὁ περιφραχθεὶς χώρος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου.

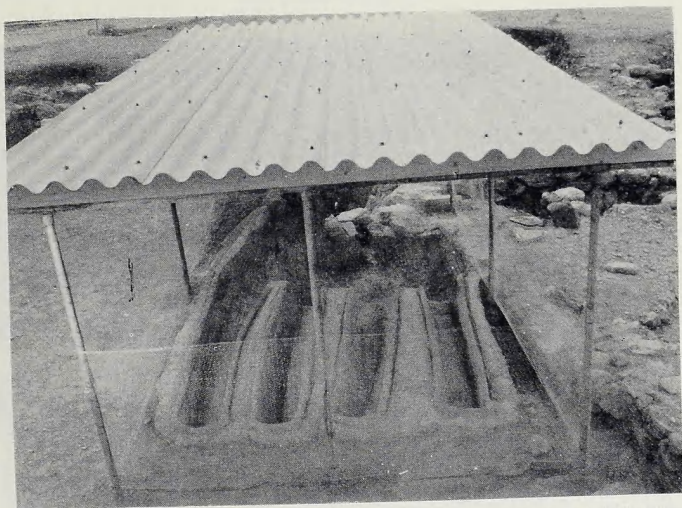
Ζάκρος. α. Ἡ ἀρχικὴ κáθoδoς ἀπὸ τῆς Ὁδοῦ λιμένος εἰς τὸ Παλαιὸν ἀνάκτορον, ὡς ἀποκατεστάθη, ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Ἡ περιοχή τῆς ΒΑ πύλης καὶ τῆς πρώτης ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, ἀπὸ ΝΑ.

Ζάκρος. α. Ἡ κυλινδρικός πλάξ ὀγκοῦ τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου LXVIII μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν της, ἀπὸ ΒΑ.

β. Ὁ μεταλλουργικὸς κλίβανος, ὡς ἀποκατεστάθη, μετὰ τὸ στέγαστρον, ἀπὸ Βορρᾶ.

Ζάκρος. α. Τὸ στέγαστρον τοῦ μεταλλουργικοῦ κλιβάνου μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν του.

β. Ἡ διακλάδωσις τῆς ὁδοῦ πρὸ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου, πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεώς της, ἀπὸ ΝΑ.

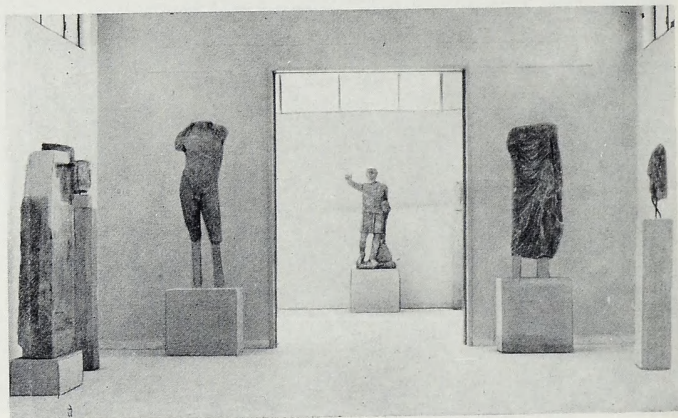
Ζάκρος. α. Ἡ διακλάδωσις τῆς ὁδοῦ πρὸ τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πλακοστρώτου τῆς καὶ πρὸ τῆς διελύσεως τῶν ἐπ' αὐτῆς προχέων περιφραγμάτων, ἀπὸ ΝΑ.

β. Ἡ γωνία τοῦ δωματίου Γ' τοῦ Ἰσχυροῦ κτηρίου μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς, ἀπὸ ΝΔ.

Μουσείον Μεσσήνης. α. Εύρήματα ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ Ἀσκληπείου τῆς ἀρχαίας πόλεως.

β. Εύρήματα ἐκ τῶν ἄλλων μνημείων τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης.